

Névtani Értesítő

36.

Budapest
2014

NÉVTANI ÉRTESÍTŐ

**A Magyar Nyelvtudományi Társaság és az ELTE Magyar Nyelvtudományi
és Finnugor Intézetének lektorált folyóirata**

Felelős szerkesztő: FARKAS TAMÁS

Szerkesztő: SLÍZ MARIANN

Szerkesztőbizottság:

BAUKO JÁNOS, BÖLCSKEI ANDREA, FÁBIÁN ZSUZSANNA,
GERSTNER KÁROLY, HEGEDŰS ATTILA, HOFFMANN ISTVÁN, JUHÁSZ DEZSŐ,
LACZKÓ KRISZTINA, TÓTH VALÉRIA

A szerkesztőség címe:

ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet
1088 Budapest, Múzeum körút 4/A – Telefon: (36-1) 411-6500/5353
Postacím: 1364 Budapest, Pf. 107 – E-mail: nevtart@btk.elte.hu

Repozitórium: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/6615>

ISSN 0139-2190 (nyomtatott) – ISSN 2064-7484 (online)

36. szám

Budapest, 2014

A kötet megjelenését támogatta:

MTA Könyv- és Folyóirat-kiadó
Bizottsága

ELTE BTK HÖK

TARTALOM

TANULMÁNYOK

FARKAS TAMÁS: Dimenzionális szemlélet a névkutatásban. Általános kérdések és a családnév kutatás példája	9
N. FODOR JÁNOS: A történeti személynév földrajz mint a nyelvföldrajz egyik kutatási területe I. A nyelvföldrajzi módszer a névtani kutatásokban	23
GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS: A középkori magyar városfejlődés migráció- és ipartörténeti vonatkozásai a történeti személynév tan tükrében I. Személynévadás és migráció	43
M. HORVÁTH VIKTÓRIA: A tulajdonnév mint az előítélet forrása	63
GASPARICS GYULA: A jászóvári premontrei kanonokrend szerzetesrendi nevei az 1802-es visszaállítást követő évszázadban	73
CSOMORTÁNI MAGDOLNA: A romániai magyar kisebbségi helységnév a nyelvi tervezés érdeklődési körében	81
BODÓ CSANÁD: <i>Magyarfalu-tól Csángliá-ig. A moldvai magyar helynevek használatának ideológiái</i>	95
IMREH RÉKA: A helynevek szerepe az alternatív ideologikus gondolkodásban I. A Pilis-kultusz esete	105
SEBESTYÉN ZSOLT – ÚR LAJOS: Többnevűség és névosztódás Ung vármegye korai helységneveiben	121
RESZEGI KATALIN: A tulajdonnevek pszicho- és neurolingvisztikája. Vizsgálati szempontok és modellek a tulajdonnevek feldolgozásáról	133
SZTRÁKOS ESZTER: Az általános iskolások címadási gyakorlatának vizsgálata festményeknek adott címek alapján	149
PÁJI GRÉTA: Poliszém jelentésszerkezetek Kosztolányi Dezső Édes Anna című regényében	159

MŰHELY

RESZEGI KATALIN: Beszámoló a XXV. Nemzetközi Névtudományi Kongresszusról	169
MÁRTON MÁTYÁS: A névegységesítés eredményei a magyar tengerfenék-domborzati nevek körében	175
CSOMORTÁNI MAGDOLNA: A kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszéke könyvtárának névtani tárgyú kéziratai	185
HOFFMANN ISTVÁN: A Kiss Lajos-díj 2014. évi nyertese: dr. Slíz Mariann	199
FARKAS TAMÁS: Családnév-történeti vizsgálatok. A magyar családnévanyag összetétele, típusai, rendszere. Habilitációs értekezés összefoglalója	201
A doktori iskolákban megvédett névtani témájú disszertációk 2013-ban: KOVÁCS ÉVA: A Tihanyi összeírás mint helynévtörténeti forrás; BÁBA BARBARA: Vizsgálatok a földrajzi köznevek története köréből; KÖTELES-SZŐKE MELINDA: A garamszentbenedeki apátság 1075. évi alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálata	

(Szempontok interpolált okleveleink nyelvészeti vizsgálatához); PÁSZTOR ÉVA: Hajdúnánás határneveinek névrendszertani vizsgálata.....	205

KÖNYVSZEMLE

KRIZSAI FRUZZSINA: Megyeri-Pálffy Zoltán: Név és jog. A névviselés jogi szabályozásának fejlődése Magyarországon.....	219
FÜLÖP LÁSZLÓ: Vörös Ferenc: Mutatvány az 1720-as országos összeírás névföldrajzából.....	221
N. FODOR JÁNOS – F. LÁNCZ ÉVA ANNA: Rita Heuser – Damaris Nübling – Mirjam Schmuck szerk.: Familiennamegeographie. Ergebnisse und Perspektiven europäischer Forschung [Családnévföldrajz. Az európai kutatás eredményei és perspektívái].....	224
SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ: Kathrin Dräger: Familiennamen aus dem Rufnamen Nikolaus in Deutschland [A Nikolaus személynévből származó családnevek Németországban].....	228
KOROMPAY KLÁRA: Kenyhercz Róbert: A szókezdő mássalhangzó-torlódások az ómagyar korban. A helynevek hangtörténeti forrásértéke.....	231
VÁCZINÉ TAKÁCS EDIT: Pesti János: Pécs utcanevei 1554–2004.....	233
MIKESY GÁBOR: Bartos-Elekes Zsombor: Nyelvhasználat a térképeken (Erdély, 19. és 20. század).....	238
SZENTGYÖRGYI RUDOLF: Valéria Tóth szerk.: Onomastica Uralica 8. Patrocinny Settlement Names in Europe.....	241
BÖLCSKEI ANDREA – HOLPERT ADRIENN: Paul Woodman szerk.: The Great Toponymic Divide. Reflections on the definition and usage of endonyms and exonyms [A helyneveket érintő nagy felosztás. Gondolatok az endonima és exonima használata és definíciója kapcsán].....	245
BUZGÓ ANITA: Kerkko Hakulinen – Sirkka Paikkala: Pariisista Papukaijannokkaan. Suomenkieliset ulkomaiden paikannimet ja niiden vieraskieliset vastineet [Párizstól Svay Riengig. Külföldi helynevek finn és idegen nyelvű megfelelői].....	250
PÁJI GRÉTA: Bauko János – Benyovszky Krisztián szerk.: Tulajdonnevek a fordítás és a kétnyelvűség kontextusában.....	253
TÖRÖK TAMÁS: Vörös Ferenc szerk.: A nyelvföldrajztól a névföldrajzig IV. A nyelvi kölcsönhatások és a személynevek.....	255
DEMJÉN IZABELLA: Bura László: A többszólamúság ösvényein. Nyelvészeti tanulmányok.....	257
BALOGH ERNA: Két névtani vonatkozású tanulmányíró pályázat köteteiről (Balázs Géza – Grétsy László szerk.: Régi magyar mesterségek – családneveink tükrében; Balázs Géza – Grétsy László szerk.: Helyneveink érdekességei, tanulságai, népi magyarázatai).....	259
SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ: Friedhelm Debus: Namenkunde und Namengeschichte. Eine Einführung [Névtan és névtörténet. Bevezetés].....	263
SZABÓ T. ANNAMÁRIA: Botolv Helleland – Christian-Emil Ore – Solveig Wikstrøm szerk.: Names and Identities [Nevek és identitások].....	266
HAINDRICH HELGA ANNA – TRUNKI PÉTER: A nagybányai nemzetközi névtani konferenciasorozat első két kötetről (Olivia Felecan szerk.: Numele și numirea. Actele conferinței internaționale de onomastică I. Interferențe multietnice în	

antroponimie. [Név és elnevezés. A nemzetközi névtani konferencia tanulmányai I. Multietnikus kölcsönhatások a személynévtanban]; Oliviu Felecan szerk.: Name and Naming. Onomastics in Contemporary Public Spaces. Proceedings of the Second International Conference on Onomastics [Név és elnevezés. A második nemzetközi névtani konferencia tanulmányai]	271
KISS MAGDALÉNA: Oliviu Felecan: Un excurs onomastic în spațiul public românesc actual [Névtani kirándulás a mai román közösségi térben].....	278
MÁR ORSOLYA: Ileana Ioniță-Iancu: Onomastică românească și unele aspecte didactice ale valorificării antroponimiei [Román névtan és a személynevek megközelítése didaktikai szempontból]	280
FÁBIÁN ZSUZSANNA: Wolfgang Schweickard szerk.: Deonomasticon Italicum. Dizionario storico dei derivati da nomi geografici e da nomi di persona 1–4. Con supplemento bibliografico [Deonomasticon Italicum. A földrajzi nevekből és a személynevekből kialakult származékalakok történeti szótára 1–4. Kiegészítő bibliográfiával]	282
A Névtani Értesítő szerkesztőségébe 2014-ben beérkezett magyar névtani kiadványok.....	285

FOLYÓIRATSZEMLE

BÉNYEI ÁGNES: Helynévtörténeti Tanulmányok 9. (2013).....	287
HANTÓ RÉKA – KOCSÁR LILLA: Onoma 45. (2010).....	290
BÖLCSKEI ANDREA: Nomina 34. (2011)	293
BÖLCSKEI ANDREA: Nomina 35. (2012)	295
FÁBIÁN ZSUZSANNA: Rivista Italiana di Onomastica 19. (2013).....	297
LENGYEL BOGLÁRKA: Onomastica 57. (2013).....	300
PEŤOVSKÁ FLÓRA: Acta Onomastica 54. (2013).....	301
SLÍZ MARIANN: Вопросы Ономастики 14–15. (2013).....	303
DEZSŐ PÁL: Namn och bygd 101. (2013)	306
VAS NOÉMI: Studia Anthroponymica Scandinavica 31. (2013).....	307
HAJDÚ ANNA: Ortnamnssällskapet i Uppsala Årsskrift (2012).....	309
HAJDÚ ANNA: Ortnamnssällskapet i Uppsala Årsskrift (2013).....	310

MEGEMLÉKEZÉS

FARKAS TAMÁS: In memoriam Hajdú Mihály (1933–2014). Búcsú a Névtani Értesítő alapító szerkesztőjétől	313
ZELLIGER ERZSÉBET: Búcsú Hajdú Mihálytól	321
KISS JENŐ: Interjú Hajdú Mihállyal	325
BÁRTH M. JÁNOS: Hajdú Mihály tudományos műveinek bibliográfiája	345
SEBESTYÉN ZSOLT: In memoriam Mizser Lajos (1940–2014).....	373
HEGEDŰS ATTILA: In memoriam Bura László (1932–2014).....	375

TÁJÉKOZTATÓ

Szerzőink figyelmébe.....	377
Számunk szerzői	381

CONTENTS	385

TANULMÁNYOK

Dimenzionális szemlélet a névkutatásban*

Általános kérdések és a családnévkutatás példája

1. Dimenzionális nyelvészet. A természetes és élő nyelvek, illetve a nyelvhasználat lényegi jellemzője a változatosság és változékonyság, melyek az ember és a nyelv alapvető létezési dimenzióival függenek össze. Ezek a dimenziók az idő (történetiség), a tér (területiség) és a társadalom (társadalom, illetve kultúra) dimenziója. A nyelvtudomány egyes ágai kifejezetten e dimenziók mentén vizsgálódnak. Az időbeliséget a közülük a legnagyobb múltra visszatekintő nyelvtörténet (diakrón nyelvészet), a térbeliséget a geolingvisztika (nyelvöldrajz; areális nyelvészet, dialektológia), a társadalmi (és kulturális, esetlegesen más megnevezéssel: humán) dimenziót pedig fiatalabb diszciplínák (elsősorban a szociolingvisztika, emellett a kulturális nyelvészet, folklórlingvisztika stb.) tanulmányozzák. E nyelv(használat)i dimenziók vizsgálata egyenként is erős, a szűkebb értelemben vett nyelvtudományon túlmutató interdiszciplinaritást feltételez, illetve követel meg. A különböző diszciplínák integrálódása, s általában a minél komplexebb megközelítés, leírás, értelmezés igénye pedig egyik fontos jellemzője a modern tudományosságnak is.

Az egyes dimenziók szerinti vizsgálatok szükségszerű és kézenfekvő módon kapcsolódnak egymáshoz is. Elméleti szempontból: a nyelvi változások nemcsak időben, hanem térben és társadalomban is terjednek; a térbeli és társadalmi tagolódás sokszor korrelál egymással (pl. etnikumok, vallási csoportok esetében); az egyes nyelvváltozatoknak is megvan a maguk történetisége stb. A kutatások gyakorlati szempontjából pedig: vizsgálható a nyelvi változások társadalmi háttere, a nyelvtörténet fontos forrása a nyelvöldrajz stb. Ezek a felismerések vezettek – a tematikai és módszertani gazdagodás mellett – a 19. század végétől a nyelvjárástörténet (történeti dialektológia), a 20. század második felében pedig a történeti szociolingvisztika (majd a történeti sociopragmatika), valamint a szociodialektológia kialakulásához. A következő lépés a dimenzionális nyelvészet mint kutatási terület, illetve szemléletmód fogalmának a megalkotása lehetett. Ennek a lényege, hogy – a rendszernyelvészeti kutatások mellé helyezhetően – az itt említett több (legalább két) dimenzió együttes figyelembevételével, illetőleg vizsgálatával járul hozzá a nyelvi jelenségek jobb, alaposabb megismeréséhez és megértéséhez.

A dimenzionális nyelvészeti szemlélet fogalmának bevezetése JUHÁSZ DEZSŐ nevéhez fűződik, s az ezredforduló óta van jelen a magyar nyelvtudomány területén, leginkább profilálva (2001-től) a Nemzetközi Hungarológiai Kongresszusok nyelvészeti szekcióinak sorában. (A dimenzionális nyelvészet fogalmára, tartalmára, előzményeire, illetve

* Készült a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával.

néhány jellegzetes példájára l. JUHÁSZ DEZSŐ megalapozó és összefoglaló írásait: JUHÁSZ 2002a, 2002b, ill. 2011.)

2. Dimenzionális tényezők a névkutatásban. KISS LAJOS a II. magyar névtudományi konferencián tartott plenáris előadásában a névkutatás szempontjából lényeglátó módon határozta meg a tudományterület előtt álló öt fő problémakört: a nyelvtudományi, történettudományi, földrajzi, szociológiai és pszichológiai (együttal pedig kulturális) kérdések vizsgálatát (KISS L. 1970: 17). A névrendszer alapvető dimenzióiként – KISS LAJOSnál a nyelvészeti tematika mellé soroltan – ugyanezekre a tényezőkre utalhatnánk: az időbeli, térbeli és társadalmi (humán) dimenzióra (vö. pl. VINCENT BLANÁR megközelítésével is; hivatkozza BAUKO 2012: 41).

Mindezekből következhet például, hogy HAJDÚ MIHÁLY a névtan nyelvtudományon belüli társtudományait tárgyalva gyakorlatilag csupán a nyelvtörténet, a dialektológia és a szociolingvisztika területeit emeli ki áttekintésében (HAJDÚ 2003a: 38–40). S mindebből adódik még inkább az, hogy egy-egy konkrét névtani kérdéskör, jelenség átfogó bemutatását ugyanezek a dimenziók, illetve szempontok határozhatják meg. A nemzetközi szakirodalomból példaképpen utalok itt VAN LANGENDONCK (2007) névelméleti indíttatású monográfiájára, mely – a kötet túlnyomó részét kitevő általános névtani fejezeteket követően – a flamand személynévanyag elemzését pontosan ezzel a szemlélettel végzi el: a tér, az idő és a társadalom hármas felosztásában, az ezeknek megfelelő alfejezetekre bontottan (VAN LANGENDONCK 2007: 256–320, kül. 256). A szerző megközelítésmódját dialingvisztikai szempontúnak mondja (a hivatkozott nagy fejezet címe: *Dialinguistic aspects of Flemish personal names* [A flamand személynévek dialingvisztikai vonatkozásai]; a szóban forgó nyelvészeti terminus a magyar szaknyelvben nem használatos).

2.1. A tulajdonneveknek a nyelv közszói állományához képest is kifejezetten erős lehet a nyelven kívüli valóságba való beágyazottságuk, s így az interdiszciplinaritás, illetve a dimenzionális szemlélet különösen fontos szerephez jut vizsgálatukban. Már eleve a tulajdonnévi kategória megragadása is csak makrolingvisztikai, kontextuális nyelvészeti értelmezésben tűnik igazán lehetségesnek, és ugyanez igaz a névrendszerek, a névadás, a névhasználat számos vonatkozásának a kutatására is. (A szűkebb értelemben vett, rendszernyelvészeti vizsgálatok ugyanezért vagy kevésbé tudnak mit kezdeni a tulajdonnevek kategóriájával, vagy eleve kifejezetten – értelmezésünkben: túlságosan – szűkre szabják a velük kapcsolatban egyáltalán felvethető kérdések körét.)

Különbségeket találunk a két legfontosabb névkategória, a személynévi és a helynévi kategória közt a dimenzionális meghatározottság tekintetében. 1. Az időbeliség értelem-szerűen fontos mindkettő esetében. A személynévrendszer összességében ugyanakkor könnyebben változik, illetve elemei gyorsabban cserélődnek, mint a helynevek esetében. Mindez a nyelven kívüli meghatározottság eltérő fokával, illetve a megnevezettek körének eltérő jellegével magyarázható: a megnevezendő helyek időben állandóbbak, a megnevezendő személyek azonban – biológiai meghatározottságként – időben mindig cserélődnek. 2. A térbeliség a helyneveknek sokkal alapvetőbb jellemzője lényegük szerinti térbeli rögzítettségük, földrajzi meghatározottságuk miatt. A területi tagolódás azonban a személynévek körében is releváns tényező, mint arról a későbbiekben még lesz szó. 3. A társadalmi-kulturális meghatározottság ugyanakkor a helynevek esetében jóval kevésbé hangsúlyos, a személynévek körében viszont döntő szerepet játszik; időbeli változásait

és térbeli tagolódásukat is nagymértékben ez határozza meg. A helynevek és a személynevek kategóriái közötti fő különbséget is gyakran éppen ezzel összefüggésben – konkrétan: a helynévrendszerek elsősorban nyelvi, illetőleg a személynévrendszerek elsődlegesen társadalmi és kulturális meghatározottságával – szokás jellemezni (vö. pl. HOFFMANN 1996).

Ha az itt elmondottaknak a tudománytörténeti vetületét nézzük, megállapítható, hogy míg a nyelvtörténeti érdeklődés mindkét névtípus esetében kifejezetten erős és hagyományos kutatási irányt jelez, a nyelvöldrajzi vonulat általában a helynevek esetében bizonyult erőteljesebbnek, a társadalmi és kulturális tényezők vizsgálata pedig a személynevek vonatkozásában. A közelmúltban azonban mindkét területen örvendetes új kutatási irányok kibontakozásának és megerősödésének lehetünk a tanúi a hazai névkutatásban is (vö. szinkrón és történeti családnévöldrajz, szleng helynevek vizsgálata).

2.2. A nyelvészeti kutatások több területére jellemző „szükségszerű empirizmus” (a kifejezést HERMAN JÓZSEFTŐL idézi JUHÁSZ 2002a: 167) velejárója, hogy a tényleges nyelvhasználatból vett nyelvi adatokkal dolgozik, melyek így mindig adott időszakból, területről és társadalmi(-kulturális) közegből származnak, tehát – a lehetőségeknek, illetve a kutatási céloknak megfelelően – a nyelvhasználati dimenziók szerint is jellemezhetők. A névkutatás esetében lehetséges egy-egy konkrét – s jellemzően nagyobb terjedelmű – névkorpusz elemzése az időbeliség, a térbeliség és/vagy a társadalmi, illetve kulturális tényezők szerinti tagolódásával összefüggésben (is); és lehetséges ugyanúgy egy eleve ezen szempontok – legalábbis ezek valamelyike – szerint összeállított, ilyen értelemben egységesebb névállomány jellemzőinek a tanulmányozása, akár az adott dimenzionális tényező jobb megismerésének a céljából is. Egy-egy névkorpusz jellemzően vizsgálható önmagában, különböző névkorpuszok pedig – eltérő időből, területről vagy társadalmi csoportokból származóan – kontrasztív módon is. A kutatások vonatkozhatnak névegyedekre és névtipológiai kategóriákra, névtípusokra; vonatkozhatnak minőségi – és gyakran döntő mértékben – mennyiségi szempontokra. A vizsgálatok eredményei lehetnek kifejezetten a névanyagra és annak dimenzionális meghatározottságára vonatkozóak, illetve – tágabban véve – olyanok, amelyek a tulajdonnevek nyelvi-nyelvhasználati sajátosságai révén is általában a nyelv dimenzionális jellemzőire vallanak; névtani szempontból természetesen az előbbieket számítanak tanulságosabbnak.

Sokféle nyelvészeti és névtani vizsgálatra van tehát mód – és példa is – a kapcsolódó szakirodalomban. Jegyezzük meg azonban, hogy a tulajdonnevekkel kapcsolatos, ilyen típusú kutatásokban a reprezentativitásnak rendszerint másféle, mégpedig jóval nagyobb mennyiségi igényei vannak, mint a hasonló jellegű, a szókincs tanulmányozására irányuló szociolingvisztikai, dialektológiai stb. vizsgálatoknak. Mindezt a tulajdonnévanyag és a szókincs, illetve a tulajdonnévi és közszói kategória alapvető jellemzői közti különbségek magyarázzák, még inkább hangsúlyozva a névkutatás szükségszerűen adatigényes mivoltát.

A vonatkozó kutatások kapcsán jegyezzük még meg, hogy a különböző névfajták esetében a dimenzionális szemléletű feldolgozás bizonyos különbségekkel érvényesíthető, az adott névfajta jellemzőivel összefüggésben. Vegyük itt példának a nyelvöldrajzi térképeken történő ábrázolás lehetőségeit a személynévfajták körében. Általában dialektológiai tanulságok bemutatására a keresztnévkincs lehet ilyen módon a legalkalmasabb, már csak azért is, mert elemeinek jó része a nyelvterületen általánosan ismert, s könnyen

kikérdezhető, összevethető (vö. a nyelvjárási nagyatlások vonatkozó térképlapjaival; JUHÁSZ 2001: 119). Nyelvöldrajzi elemzésre kínálkozhatnak a becézőnevek és a becézés típusai, valamint a családnévállomány (erről még l. később) – és esetlegesen az egykori asszonynevek típusai – is. A ragadványnévkincs – részben tartalmi, részben gyakorlati okokból – kevésbé látszik alkalmasnak ilyen elemzésre, bár a ragadványnévadás is nyilvánvalóan mutat területi különbségeket, s a szűkebb, dialektológiai szempontú vizsgálatokra ugyancsak alkalmas (vö. pl. BAUKO 2009: 104–112). Az internetes azonosítók (nicknevek) kifejezetten új keletű, mai típusában viszont már maga a területi tagolódás is kérdésesnek tűnik, tekintve a létrejöttében és használatában alapvető szerepet játszó nyelvhasználati, illetve névadási tényezőket és körülményeket – szemben a térbeliség feltehetőleg már elhanyagolható szerepével.

2.3. A tulajdonnevek iránti figyelem a nyelvtörténeten belül hagyományosan jellemző, s a dialektológia területén sem megy ritkaságszámba. A névkutatók egy jó része nyelvtörténész, s a dialektológusok közül is többen foglalkoznak névkutatással. Az ezekhez a szakterületekhez képest fiatalabb, modernebb diszciplínaként feltűnő szociolingvisztika művelői ugyanakkor jóval ritkábban számolnak a nevek tanulságaival, bár a névadás, névhasználat szociolingvisztikai relevanciája, értéke korántsem elhanyagolható.¹

A névkutatás kérdései és eredményei a fentebbiekben tárgyalt kapcsolódási pontok, illetve közös kutatási témák révén mindenesetre joggal kaphatnak külön (al)fejezetet is – bár rendszerint elég korlátozott terjedelemben – a vonatkozó nyelvészeti diszciplínák összefoglaló műveiben. Erre adnak példát az ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszékéhez (korábbi nevén: Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszékhez) kapcsolódóan elkészült egyetemi tankönyvek: A magyar nyelv története (BÁRCZI–BENKŐ–BERRÁR 1967; a vonatkozó fejezet: A magyar tulajdonnevek története: BENKŐ 1967), a Magyar dialektológia (KISS J. szerk. 2001; a vonatkozó fejezet: Nyelvöldrajz és névkutatás: JUHÁSZ 2001) és a Társadalom és nyelvhasználat (KISS J. 1995; a vonatkozó fejezetek: Egy és más a névhasználatról, ill. Felekezeti különbségek [...] a névhasználatban: KISS J. 1995: 278–287, ill. 119–120). Az újabb magyar nyelvtörténeti tankönyvből (KISS–PUSZTAI szerk. 2003) – más témákkal együtt, gyakorlati megfontolásból – hiányzik ugyan a névtörténeti fejezet, ám a jelenleg megjelenésre váró, A magyar nyelv története című összefoglaló munkában (KISS–PUSZTAI szerk. megj. e., SLÍZ MARIANN írásával) ismételten helyet kap már.

A másik oldalról nézve a kérdést: a magyar névkutatás kézikönyvszerű összefoglalójának szánt, ugyanezen szakmai műhelyben készült, HAJDÚ MIHÁLY által írott Általános és magyar névtan című kötetben (HAJDÚ 2003a) hasonló a helyzet. Benne elsősorban – a magyar névkutatásban máig legerősebb – nyelvtörténeti tematika vonul végig, de egyes fejezeteiben teret kap a nyelvöldrajzi, dialektológiai, valamint a szociolingvisztikai szempont is. A dimenzionális szemléletű nyelvészeti kutatások egyik jellemző terepét, példáját – a fentebb elmondottak szerint: érthetően – pedig éppen a névkutatás, a különböző névtípusok vizsgálatai szolgáztatják. (Ugyanezt explicit módon is megfogalmazva,

¹ Ezt állapítja meg a nemzetközi névtani szakirodalom is: a szociolingvisztika fontosabb összefoglaló művei, illetve a főáramlatba tartozó szociolingvisztikai munkák hajlamosak teljesen vagy jórészt figyelmen kívül hagyni a névkutatás vonatkozó eredményeit és meglátásait (vö. NICOLAISEN 1985/2011: 147, VAN LANGENDONCK 2007: 307).

néhány jellemző téma felvillantásával: JUHÁSZ 2011: 63–64, két esettanulmány kapcsán: FARKAS 2014.)

2.4. Ami a családnévek kutatását illeti, e témakör kapcsán HAJDÚ MIHÁLY imént említett művében 14-féle vizsgálati szempontot vesz számba (HAJDÚ 2003a: 767–773). Ha ezeket rendszerbe foglalva tekintjük át, a következő fő irányokat találjuk: a dimenzionális tényezőknek, a tulajdonnevek nyelvi jellegének, a névélettannak, illetve a névgyakoriságnak a tanulmányozását. Ezek a különböző lehetőségek pedig egymáshoz kapcsolva, egymásra vonatkoztatva is kézenfekvő módon alkalmazhatók a névtípus vizsgálatában, amint arra HAJDÚ és mások is számos példát szolgáltatnak.

Minderre egyelőre csak egy témakör példáját szeretném felidézni: a hivatalos családnév-változtatások kutatását – úgy is, mint elég jól körülhatárolható, s a dimenzionális nyelvészeti kutatásokra jellegzetesen kínálkozóan minősíthető (vö. JUHÁSZ 2011: 64, FARKAS 2014) vizsgálati színteret. A kapcsolódó kutatások jó része – a kutatói érdeklődéssel vagy az elérhető, illetve feldolgozott forrásokkal összefüggésben – egy adott időszak, terület, illetőleg társadalmi(-kulturális) csoport családnév-változtatásainak a feldolgozására irányult, ezeket a szempontokat egymással is többféleképpen kombinálva. Ennek példáit most a témakör sokoldalú bemutatására vállalkozó, néhány évvel ezelőtt megjelent tanulmánygyűjteményből veszem, melynek egyébként a címe is – bár ez így nincs a kötetben expliciten megfogalmazva – a dimenzionális megközelítést közvetíti: A családnév-változtatások történetei időben, térben, társadalomban (FARKAS–KOZMA szerk. 2009).

Néhány jellemző téma e kötetből: Zsidó és keresztény névválasztás a századfordulón (1897–1908); A közigazgatási tisztviselők névmagyarosítása Somogy és Baranya megyében (1933–1938); A nyíregyházi tírpákok névváltoztatásai; Családnév-változtatások Győrben a reformkorban és a 19. század második felében; stb. (KOZMA ISTVÁN, NAGY IMRE GÁBOR, MIZSER LAJOS, VARGA JÓZSEFNÉ HORVÁTH MÁRIA tanulmányai; pontos adataikra és a továbbiakra l. a hivatkozott kötetet, a korábbi szakirodalom hasonló műveire l. uitt: 397–404). Ugyanebben a kötetben találunk átfogóbb igényű, kifejezetten kulturális nyelvészeti (Múltidézés és családnév-változtatás), szociolingvisztikai (Névváltoztatás és névhelyreállítás a kisebbségi magyar névhasználat tükrében) vagy éppen nyelvföldrajzi tanulmányokat (A névváltoztatások földrajzi eloszlása 1895-ben) is (JUHÁSZ DEZSŐ, VÖRÖS FERENC, MIKESY GÁBOR írásai). Sajátos témaként jelenik meg ugyanitt a klasszikus és a mai magyar irodalom imaginárius családnév-változtatásainak a bemutatása; részben korábbi, részben kortárs kontextusokhoz kötődő, gyakran csoportosajátos jegyeinek feltárása is (T. SOMOGYI MAGDA, ill. VÁCZINÉ TAKÁCS EDIT tanulmányaiban). A komplex, minden dimenzionális tényezőre tekintettel lévő nyelvészeti-névtani feldolgozás akár egyetlen konkrét családnév esetében is elvégezhető lehet (a *Kárpáti* esettanulmányszerű feldolgozásaként l. FARKAS 2014: 50–58).

Esetünkben csupán a családnév-változtatások mozgalmának, folyamatainak a dimenzionális tényezők szerinti bemutatása is névtanilag releváns téma lehet, hiszen a névanyaggal kapcsolatos változási folyamatok feltárását segíti. A nyelvész-névkutató szempontjából azonban még értékesebb, ha ezeket a tényezőket a névváltoztatásokban megjelenő családnévek nyelvi-névtani jellegének a vizsgálatával tudjuk összekapcsolni. A példák és gondolatok sorát pusztán e témakörben maradvá is jócskán folytathatnánk még.

A dimenzionális szempontok összekapcsolása a névkutatás gyakorlatában mindenestre több okból kínálkozó és kifejezetten kívánatos lehetőségnek számít. (Ugyanerre vonatkozólag, bár eltérő és problematikus terminushasználattal, l. VÖRÖS 2006: 173 is.)

3. Az időbeliség, a térbeliség és a társadalmi(-kulturális) dimenzió kutatása.

Az egyes névhasználati dimenziókra fókuszáló névtani kutatások az onomasztikának napjainkban külön-külön is számba vehető kutatási területeit jelentik. Az alábbiakban ezeket veszem sorra.

3.1. A szóban forgó kutatási irányok közül a legnagyobb hagyományokra – a modern tudományos érdeklődést tekintve, magyar vonatkozásban mintegy másfél-két évszázados múltra – a történeti névtan (másképp: névtörténet) tekinthet vissza. Sőt, valójában a névtan iránti szaktudományos figyelem is éppen ezzel kezdődött, a nevek vizsgálatában pedig a történészeknek élenjáró szerepük volt (vö. HOFFMANN 1996: 113, HAJDÚ 2003a: 20–30; a személynév kutatás tudománytörténetében pedig l. SLÍZ 2011: 12–15). A történeti névanyag vizsgálata – különösen a korai nyelvtörténeti korszakok esetében – fontos összetevője a történeti nyelvészeti kutatásoknak (l. pl. történeti-etimológiai szótáraink adatolásaiban vagy A magyar nyelv történeti nyelvtana szóalkotásmódokkal foglalkozó fejezeteiben) amellet, hogy a névtan belső problematikája szempontjából is vizsgálatra érdemes terület.²

Ha kézbe vesszük a magyar névkutatás egy-egy időszakát áttekintő beszámolókat – egykor a magyar névtudományi konferenciákon, illetve a Magyar Nyelvben is helyet kaptak ilyenek –, akkor a két fő névfajtán, a személynévek és a helynévek témakörén belül a jellemző, egyenrangúságot kifejező megoszlást a történeti/leíró szempont jelenti. A névtörténeti kutatások mindenestre a mai magyar névtudománynak is legerőteljesebb vonulatát képezik, ám még szélesebb érdeklődési körrel, tematikával és módszertannal, illetve az elméleti megalapozások határozottabb igényével, mint akár csak néhány évtizeddel ezelőtt. E vizsgálatok sokoldalúságára, gyakran nagyfokú komplexitására példák hosszú sorát idézhetnénk, akár BENKŐ LORÁND Anonymus-tanulmányainak, akár más korszakok, témák és kutatók műveinek a köréből.

Ami a családnév kutatás területét illeti, itt a szinkrón anyagon végzett vizsgálatok is döntő részben történeti vonatkozások feltárására irányulnak, illetve történeti jelenségek jobb megismerését eredményezik. Szükségszerűen fakad ez egyrészt a névtípus alapvető

² Érdemes utalni rá, hogy a névtörténet napjainkban is fontos témakör a történettudomány különböző ágai számára. Történész oldalról akár úgy értelmezve, hogy a történettudomány a nyelvtudománnyal „legalábbis egyenrangúan veszi ki részét” a nevek vizsgálatából (GYÖRFFY álláspontja szerint, vö. HOFFMANN 2003: 21–22), akár úgy, hogy a (történeti) névtan a történelem segédtudományai között kap helyet (vagy önállóan véve számba: KÁLLAY szerk. 1986: 317–329, vagy a segédtudományként megnevezett nyelvtudomány tágabb keretei között tárgyalva: BERTÉNYI szerk. 2006: 276–285; a hivatkozott szerzők: KRISTÓ GYULA, ill. BODONYI ILONA). A névkutatás történettudományi relevanciájáról olykor névtani konferenciákon, illetve folyóiratokban, s főleg névtani témakörökben is publikáló mai történészeink is tanúságot tesznek. A névkutatás történeti segédtudományként való hasznosítását természetesen a névtanósok is számon tartják (l. pl. a később még részletesebben tárgyalandó névföldrajz vonatkozásában, összefoglaló igénnyel: KUNZE 1996).

jellemzőiből és vizsgálatának lehetséges tanulságaiból, másrészt pedig a kapcsolódó kutatói érdeklődésből. A történeti névanyag vizsgálata ugyanakkor a történeti dimenzió mellett gyakran jeleníti meg hangsúlyosan a további dimenziók elemzési szempontjait is.

A családnév-történeti kutatások nemcsak nagy múltú, de napjainkban is nagyon gazdag és sokfelé ágazó kérdéskört jelentenek, így itt még vázlatos áttekintésükre sem vállalkozhatom. (Ehelyett kívánok utalni azonban N. FODOR JÁNOSnak a történeti személynévkutatásunkról szóló friss áttekintésére, melyet 2014. szeptember 29-én, a Hajdú Mihály emlékére szervezett, a mai magyar névkutatás helyzetét és feladatait mérlegre tévő konferencián tartott; ennek anyaga 2015-ben jelenik meg.)

3.2. A tulajdonnevek térbeli elterjedésének, jellemzőinek a vizsgálatával foglalkozó terület a névföldrajz (a nyelvföldrajz párjaként, ill. megfelelőjeként), mely a kifejezetten névspecifikus sajátságokon túl a nevek nyelvi anyagával kapcsolatos bármely jelenség térbeliségének vizsgálatára is vonatkoztatható.³ Az ilyen jellegű kutatások kezdeteiről itthon a 20. század első felétől érdemes számot adnunk, de a személynevek kapcsán eleinte inkább elmaradásról, hiányról szólhatnánk (l. JUHÁSZ 1993: 72–73).

Pedig megemlíthetjük például a családnévek vonatkozásában MELICH 1943-as közgyűlési előadásának záró mondatait, melyekben – korabeli munkatervekre utalva – abbéli reményének adott hangot, hogy „[t]alán lesz családnévföldrajzi, ahogy lesz szóföldrajzi atlaszunk is” (MELICH 1943: 280); s BENKŐ LORÁND 1949-es, iránymutató tanulmánya is az elvégzendő munkák között veszi számba – természetesen sok más feladat mellett – a névatlaszok készítését, „különösen a családnévtípusok feltérképezését”-t (BENKŐ 1949: 251–252). Tudjuk azonban, hogy egyrészt a tudománytörténeti környezet (tudománypolitika, más nagyszabású feladatok), másrészt az igen nagy adat- és munkaigény (különösen az egykori technológiai lehetőségek mellett) sokáig hátráltatta a vonatkozó kutatásokat. A személynévföldrajz kérdésköre azonban – ha viszonylag szerényen is – szinte folyamatosan jelen volt a 20. század második felének névtudományi gondolkodásában (l. pl. a magyar névtudományi konferenciák programjában, azaz előadásainak körében; vö. JUHÁSZ 2010: 32–35). Tanulmányok kisebb sora vizsgálta a családnévanyag területi vonatkozásait a nyelvjárások – különösen történeti – jellemzőinek feltárásában is (l. pl. HAJDÚ MIHÁLY munkásságában: HAJDÚ 2003a: 825–826, ill. 2003b: 422–454). Számmunkra érdekesebbek azonban a névanyag összetételének és a kifejezetten névtani sajátságoknak a térbeliségét kutató munkák.

³ A névföldrajz fogalmának szűkebb és tágabb értelmezésére (az e tanulmányban általánosságban elmondottakkal egybehangzóan) l. JUHÁSZ DEZSŐ meghatározását (2010: 31), legújabb végiggondolására pedig N. FODOR JÁNOSnak e folyóiratszámában megjelent tanulmányát (N. FODOR 2014). A témakörhöz kapcsolódva visszatérő módon felmerülő terminusok még: *névtani dialektológia*, *névdialektológia*, *onomato(-)dialektológia* (a bevezetés szándékával ezekre l. ÖRDÖG 1989: 29, 1991, 2010 stb.; az ezek által felvetett problémák tisztázásához l. HAJDÚ 2002, JUHÁSZ 2004: 166–169, N. FODOR 2014: 24–27). A nemzetközi szakmunkákban előfordul a *geonomasztika* kifejezés is (1962-től legalábbis, melléknévi megfelelője pedig már 1901-ből adatolható; l. SHOKHENMAYER 2010: 1), ám a magyar szakirodalomban ez egyáltalán nem használatos. A nemzetközi szakirodalomban is a 'névföldrajz' értelmű kifejezések (ennek különböző nyelvi megfelelői) látszanak a legáltalánosabbaknak.

A kapcsolódó tanulmányok egy része valamely meghatározott terület családnévanyagát vizsgálta ilyen módon, akár a tájegységen belüli kistájak különbségeire, illetve más tájegységekkel való összevetésére is figyelmet fordítva (l. B. GERGELY PIROSKA, ill. ÖRDÖG FERENC kalotaszegi, ill. göcsej–hetési szinkrón vizsgálatait; erre továbbvezetőleg is l. ÖRDÖG 2010). Az ilyen jellegű családnévfeldrajzi összevetések egyébként a nyelvtudományon túlmutató eredményekhez is hozzájárulhatnak (l. pl. a csángók eredetével kapcsolatos vizsgálat keretében: BENKŐ 1990: 9–10). A kapcsolódó feldolgozások más része a nyelvterület egészét célozta meg; ezt példázzák HAJDÚ MIHÁLY több kutatópontra alapozott, középmagyar kori családnévvizsgálatai (HAJDÚ 1994; nyomtatásban megjelent vonatkozó részei: HAJDÚ 2003a: 773–786, ill. 826–875). Az átfogóbb értékű korpuszokra épülő elemzéseknek is óhatatlanul megvoltak azonban a maguk korlátai (pl. történeti és szinkrón családnévészótáraink vonatkozásában is; vö. KÁZMÉR 1991, ZELLIGER 2010, ill. VÖRÖS 2010: 13–15). A témakör kapcsán felmerült az a messzire tekintő kérdés is, hogy beszélhetünk-e egyáltalán *névjárások*-ról.⁴ Ennek problematikájába azonban itteni pusztán felvetésén túl nem kívánok belebocsátkozni (a probléma körüljárására l. JUHÁSZ 2004: 167–168, N. FODOR 2014: 24–27).

E kutatási terület fellendülésének, a családnév kutatáshoz kapcsolódó nagyarányú kibontakozásának éppen az elmúlt néhány évben lehettünk szemtanúi, így érdemesnek látszik kicsit bővebben is számot adni róla. Az adott országterület lehetőségesséig teljes lefedésére törekvő – és jellemzően szinkrón – családnévfeldrajzi kutatások az elmúlt egy-két évtizedben jelentek meg a nemzetközi szinten (vö. VÖRÖS 2010: 15–17, N. FODOR – F. LÁNCZ 2011: 175–178; HEUSER–NÜBLING–SCHMUCK Hrsg. 2011; továbbá FÁBIÁN 2010, SZILÁGYI-KÓSA 2011 stb.). Ezt egyrészt a korszerű technológia (számítástechnikai kapacitás és teljesítmény, elektronikus formában kezelhető adatbázisok, térinformatikai alkalmazások), másrészt a megfelelő reprezentativitású elektronikus névkorpuszok felhasználhatósága tette lehetővé. Magyar viszonylatban itt két jellemző kutatási irányt kell kiemelnünk: a teljes mai hivatalos lakónépességi nyilvántartáson alapuló magyarországi szinkrón családnévfeldrajz kutatását (VÖRÖS FERENC munkássága révén; számos tanulmánya mellett legreprezentatívabb eredményeire l. VÖRÖS 2010, 2014), valamint a 18. század eleji adóösszeírások anyagán alapuló, a történeti Magyarország nagyobb részére kiterjedő, történeti magyar családnévfeldrajzi vizsgálatokat (l. N. FODOR JÁNOS, továbbá VÖRÖS FERENC munkáiban; l. pl. N. FODOR – F. LÁNCZ 2011, N. FODOR 2014; ill. VÖRÖS 2013). E kutatásoknak köszönhetően immár számos lexikális és egyéb térképlap, jelenség-térkép készült el, melyek kifejezetten névtani, a nevek nyelvi anyagában rejlő nem névtani, valamint a nyelvi-névtani jellemzőkön túlmutató tanulságok kutatásában hasznosíthatók. A magyar (elsősorban család)névföldrajzi kutatások 2010 óta, VÖRÖS FERENC szervezésében konferenciasorozattal is rendelkeznek, melynek évente megjelenő köteteiben további szerzők számos családnévfeldrajzi tanulmánya látott már napvilágot (VÖRÖS szerk. 2010. stb.).

A családnévfeldrajzi kutatások szintén gyakran kapcsolódnak össze más dimenziók vizsgálatával: egyrészt a történetiség jellemző szempontjával, másrészt a személynév-anyag területi tagolódásában meghatározó szerepet játszó szociokulturális vonatkozások tanulmányozásával (vö. pl. BENKŐ 1960: 134). Egy példára utalva csak, kapcsolódva a

⁴ A nemzetközi szakirodalomban ennek megfelelő *onomastic dialect* terminust először NICOLAISEN alkalmazta, majd értelmezte (NICOLAISEN 1980/2011: 95).

korábban már említett témakörhöz: a szinkrón családnévfeldrajz még olyan, kifejezetten társadalmi (és kulturális, mentalitástörténeti, ideológiai, politikai stb.) tényezők által meghatározott jelenségek megragadására is alkalmasnak bizonyult, mint a hivatalos családnév-változtatások története (l. FARKAS 2010, ill. VÖRÖS 2010: 118–131 is).

3.3. A tulajdonnevek, a névadás és a névhasználat társadalmi (szociokulturális, vagy ha úgy tetszik: humán) dimenziójával, ilyen vonatkozásainak vizsgálatával a szocioonomasztika (avagy névszociológia) foglalkozik.⁵ A tulajdonnév kifejezetten erős szociokulturális meghatározottsággal bír, akár ab ovo szociolingvisztikumnak is minősíthető (VÖ. KISS J. 2001: 289). Így nem meglepő, ha a névkutatásban szociolingvisztikai jellegű megközelítésekkel már a szociolingvisztika önálló diszciplínává válása előtt is találkozhatunk (vö. HAJDÚ 2003a: 39–40), bár megerősödésük a 20. század második felére tehető.

A szocioonomasztikai kutatások a személynevek területén sokkal jellemzőbbek, mint a helynevek körében. (A szocioonomasztika értelmezésére, ill. a személy- és a helynévkutatás területén jellemző témákra összefoglalóan l. pl. NICOLAISEN 1985/2011, DEBUS 1995; ill. a magyar szakirodalomban BAUKO 2012, GYÖRFFY 2013.) Értelemszerűen adódik ez a két névfajta alapvető különbségéből. A személynevek esetében nemcsak a névadók és a névhasználók, hanem jellemzően maguk a megnevezettek is valós személyek, adott közösségek tagjai, így az ő társadalmi jellemzőiknek a vizsgálata is kutatási terepként kínálkozik. A kutatási eredmények egy része inkább a megnevezett személy, más része inkább a névadó közeg társadalmi jellemzőiről vall közvetlenül – e kettő azonban nehezen lenne elválasztható egymástól. A társadalmi tényezők, a háttér megrajzolása alapvető fontosságú a személynévkutatásban (vö. BENKŐ 1949 is).

A különböző személynévfajták esetében különböző szociológiai tényezők lehetnek vizsgálhatók. A keresztnévek esetében releváns nemek, illetve vallás szerinti megoszlás a magyar családnévek körében például egyáltalán nem, illetve kevésbé alkalmazható. (Más nyelvi-kulturális közegben ez ugyanakkor másképp is lehet – egy újabb példa a személynevek szociokulturális meghatározottságára.)

A családnéveknek már létrejöttük, de öröklődésük és jelentős részben változásaik, s általában véve használatuk is társadalmi, illetve kulturális okokkal magyarázható, illetőleg ilyen típusú különbségekkel összefüggésben is vizsgálható. Jellemzőbb szocioonomasztikai szempontok, témák a családnévkutatásban (a kapcsolódó szakirodalomnak akár csak példaképpen való hivatkozásától itt szükségszerűen eltekintve): a névviselők társadalmi helyzete, foglalkozása, nemzetisége, származása, városi/falusi lakóhelye; kisebbségek, többnyelvűség és családnévhasználat; identitás, névattitűdök; de számba vehetők itt a névváltoztatások csoportosajátos jellemzői stb. is. E tényezőket persze gyakran a többi dimenzióval együtt szokás vizsgálni, különösen a névtörténeti kutatásokhoz kapcsolódóan (az ebben felhasználható források korlátaira l. viszont HAJDÚ 2003a: 822–825).

4. Összegzésképpen. Ha a névkutatást önálló tudományterületnek szeretnénk tekinteni, akkor az itt említett kutatási témák és irányok a nyelvtudománnyal is fennálló szoros interdiszciplináris kapcsolatok jellemző példáit kínálják. Ha azonban a névtant eleve

⁵ A *szocioonomasztika* kifejezést (ill. nemzetközi megfelelőjét) tudomásunk szerint a német HANS WALTER vezette be 1971-ben (l. AINIALA 2012: 209).

alapvetően nyelvtudományi diszciplínának tekintjük, akkor a névtörténet, a névföldrajz és a szocioonomasztika egyrészt a névkutatás részterületeiként, másrészt a nyelvtörténet, a geolingvisztika és a szociolingvisztika részeként, illetőleg a dimenzionális nyelvészet kutatási területeiként is értelmezhetők. (A névtan tudomány-rendszertani helyéről áttekintő ígénnel és újabban l. pl. BENKŐ 1997, HAJDÚ 2003a: 9–10, HOFFMANN 2003: 21–25, VÁRNAI 2005 [SLÍZ 2008: 267–271 kritikájával együtt], FARKAS 2014: 39–42.)

A tulajdonnevek és a dimenzionális tényezők együttes vizsgálata az esetek egy részében elsősorban az adott nyelvtudományi diszciplína, az esetek más részében hangsúlyosabban a névtan érdeklődési körébe tartozik, továbbá egyes esetekben valamely más tudományterület céljainak szolgálatában áll – s ez a konkrét kutatás szempontjaitól, céljától függ. Erről a kérdésről újabban gyakran olvashattunk például a névföldrajz kapcsán, azzal összefüggésben, hogy névspecifikus vagy nem névspecifikus, nyelvjárástani vagy névtani jelenségek vizsgálata, nyelvi jellegű vagy nyelven kívüli tanulságok keresése lehet a célja (vö. HAJDÚ 2002; JUHÁSZ 2004: 168, 2010: 31; legújabban N. FODOR 2014, kül. 26–27).

A tulajdonnevekkel kapcsolatos legtöbb kérdés érdemben csak makrolingvisztikai, kontextuális nyelvészeti megközelítésben vizsgálható. Kutatásukban a strukturalista, formalista irányzatokhoz képest jóval eredményesebbnek látszik a funkcionális nyelvészeti megközelítés, mely a névtan tágabb elméleti keretként jelölhető meg (erről l. HOFFMANN 2012). Mindemellett, illetve ezen belül a dimenzionális nyelvészeti szemlélet a névkutatás területének lényeges és jellemző vonásaként határozható meg, mely az egyéb értelmezési keretek, szempontok mellett a tulajdonnevek és a kutatásukra hivatott diszciplína fontos sajátosságaira világít rá. Ha pedig a másik irányból nézzük a kérdést: a névtan egyúttal a dimenzionális nyelvészeti kutatásoknak az egyik legjellegzetesebb és legváltozatosabb területét kínálja.

Hivatkozott irodalom

- AINIALA, TERHI 2012. Socioonomastik ortnamnsforskning i Namn och bygd. Socioonomastik som undersökningsobjekt. *Namn och bygd* 100: 209–217.
- BÁRCZI GÉZA – BENKŐ LORÁND – BERRÁR JOLÁN 1967. *A magyar nyelv története*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- BAUKO JÁNOS 2009. *Ragadványnév-vizsgálatok kétnyelvű környezetben. (Négy szlovákiai magyar település ragadványnévrendszere)*. Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Nyitra–Budapest.
- BAUKO JÁNOS 2012. Társadalom és névhasználat. In: SIMON SZABOLCS – TÖRÖK SZABOLCS szerk., *A tudomány vonzásában. Köszöntő kötet a 70 éves Vörös Ottó tiszteletére*. Selye János Egyetem Tanárképző Kar, Komárom. 41–56.
- BENKŐ LORÁND 1949. A történeti személynévvizsgálat kérdései. *Magyar Nyelv* 45: 116–124, 244–256.
- BENKŐ LORÁND 1960. Nyelvjárástörténet a névtudományban. In: PAIS DEZSŐ – MIKESY SÁNDOR szerk., *Névtudományi vizsgálatok. A Magyar Nyelvtudományi Társaság névtudományi konferenciája 1958*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 132–135.
- BENKŐ LORÁND 1967. A magyar tulajdonnevek története. In: BÁRCZI GÉZA – BENKŐ LORÁND – BERRÁR JOLÁN, *A magyar nyelv története*. Tankönyvkiadó, Budapest. 374–388.
- BENKŐ LORÁND 1990. *A csángók eredete és települése a nyelvtudomány szemszögéből*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 186. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.

- BENKŐ LORÁND 1997. Névtudományunk (Megnyitó az V. Magyar Névtudományi Konferencián). In: B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.)* 1–2. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest–Miskolc. 1: 5–9.
- BERTÉNYI IVÁN szerk. 2006. *A történelem segédtudományai*. Osiris Kiadó, Budapest.
- DEBUS, FRIEDHELM 1995. Soziolinguistik der Eigennamen. Name und Gesellschaft (Sozio-Onomastik). In: EICHLER, ERNST et al. eds., *Namenforschung / Name Studies / Les noms propres. Ein internationales Handbuch zur Onomastik / An International Handbook of Onomastics / Manuel international d'onomastique*. HSK. 11.1. Walter de Gruyter, Berlin – New York. 393–399.
- FÁBIÁN ZSUZSANNA 2010. Az olasz vezetéknevek geolingvisztikai sajátosságai és földrajzi megoszlása. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvöldrajztól a névföldrajzig. A 2010. június 8-i szombathelyi tanácskozás előadásai*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 234. Magyar Nyelvtudományi Társaság – NyME Savaria Egyetemi Központ, Budapest–Szombathely. 81–92.
- FARKAS TAMÁS 2010. Családnév-változtatás és nyelvöldrajz. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvöldrajztól a névföldrajzig. A 2010. június 8-i szombathelyi tanácskozás előadásai*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 234. Magyar Nyelvtudományi Társaság – NyME Savaria Egyetemi Központ, Budapest–Szombathely. 67–80.
- FARKAS TAMÁS 2014. Névkutatás és dimenzionális nyelvészet. Két esettanulmány. In: LACZKÓ KRISZTINA – TÁTRAI SZILÁRD szerk., *Elmélet és módszer. Nyelvészeti tanulmányok*. ELTE Eötvös József Collegium, Budapest. 39–65.
- FARKAS TAMÁS – KOZMA ISTVÁN szerk. 2009. *A családnév-változtatások története időben, térben, társadalomban*. Gondolat Kiadó – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- N. FODOR JÁNOS 2014. A történeti személynévöldrajz mint a nyelvöldrajz egyik kutatási területe I. A nyelvöldrajzi módszer a névtani kutatásokban. *Névtani Értesítő* 36: 23–41.
- N. FODOR JÁNOS – F. LÁNCZ ÉVA 2011. A Történeti magyar családnévátlasz előmunkálatairól. *Névtani Értesítő* 33: 175–190.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2013. A helynév-szociológia kutatási területei, feladatai. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 9: 115–125.
- HAJDÚ MIHÁLY 1994. *A középmagyar kor személynévtörténete (1526–1772)* 1–3. Akadémiai doktori értekezés, MTA, Budapest. Kézirat.
- HAJDÚ MIHÁLY 2002. Tulajdonnév és dialektológia. In: SZABÓ GÉZA – MOLNÁR ZOLTÁN – GUTTMANN MIKLÓS szerk., *IV. Dialektológiai Szimpozion. Szombathely, 2001. augusztus 23–25*. A Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai V. Berzsenyi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke, Szombathely. 104–119.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003a. *Általános és magyar névtan. Személynevek*. Osiris Kiadó, Budapest.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003b. *Válogatott tanulmányok*. Szerkesztette KISS JENŐ. ELTE BTK – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- HEUSER, RITA – NÜBLING, DAMARIS – SCHMUCK, MIRIAM Hrsg. 2011. *Familiennamengeographie. Ergebnisse und Perspektiven europäischer Forschung*. Walter De Gruyter, Berlin – New York.
- HOFFMANN ISTVÁN 1996. Névtörténet – nyelvtörténet – társadalomtörténet. In: V. RAISZ RÓZSA szerk., *Anyanyelv és iskola az ezredfordulón. XII. Anyanyelv-oktatási Napok. Eger, 1996. július 8–11*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 207. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 113–123.

- HOFFMANN ISTVÁN 2003. *Magyar helynévkutatás 1958–2002*. A Magyar Névtárarchívum Kiadványai 7. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN 2012. Funkcionális nyelvészet és helynévkutatás. *Magyar Nyelvjárások* 50: 9–26.
- JUHÁSZ DEZSŐ 1993. Névtan és nyelvföldrajz. *Magyar Nyelv* 89: 72–77.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2001. Nyelvföldrajz és névkutatás. In: KISS JENŐ szerk., *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó, Budapest. 119–123.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2002a. Magyar nyelvjárástörténet és történeti szociolingvisztika: tudományos-méleti kérdések. In: HOFFMANN ISTVÁN – JUHÁSZ DEZSŐ – PÉNTÉK JÁNOS szerk., *Hungarológia és dimenzionális nyelv szemlélet. Előadások az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson (Jyväskylä, 2001. augusztus 6–10.)*. K. n., Debrecen–Jyväskylä. 165–172.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2002b. A dialektológia hármass feladata és a nyelvföldrajz. In: SZABÓ GÉZA – MOLNÁR ZOLTÁN – GUTTMANN MIKLÓS szerk., *IV. Dialektológiai Szimpózium. Szombathely, 2001. augusztus 23–25*. A Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai V. Berzsenyi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke, Szombathely. 149–153.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2004. A névtan néhány terminológiai és tudományrendszertani kérdéséről. In: FARKAS FERENC szerk., *Magyar névtani kutatások itthon és határainkon túl. Névtani tanácskozás Jászberényben. 2003. október 17–18*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – Szent István Egyetem Jászberényi Főiskolai Kar – TIT Jászszági Szervezete – Jászok Egyesülete, Budapest. 165–169.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2010. A személynevek mint a nyelvföldrajz tárgyai. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig. A 2010. június 8-i szombathelyi tanácskozás előadásai*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 234. Magyar Nyelvtudományi Társaság – NyME Savaria Egyetemi Központ, Budapest–Szombathely. 31–39.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2011. Dimenzionális nyelvészet. In: BALÁZS GÉZA szerk., *Nyelvészetről mindenkinek. 77 nyelvészeti összefoglaló*. Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ Nonprofit Kft., Budapest. 61–64.
- KÁLLAY ISTVÁN szerk. 1986. *A történelem segédtudományai*. Második, bővített kiadás. ELTE BTK, Budapest.
- KÁZMÉR MIKLÓS 1991. A Benkő család név XV–XVII. századi nyelvföldrajza. In: HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára*. ELTE, Budapest. 327–331.
- KISS JENŐ 1995. *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- KISS JENŐ 2001. Szociolingvisztika, kutatás, oktatás. In: KOVÁTSNÉ DR. NÉMETH MÁRIA főszerk., *Tanulmánykötet*. Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar, Győr. 285–291.
- KISS JENŐ szerk. 2001. *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- KISS JENŐ – PUSZTAI FERENC szerk. 2003. *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest.
- KISS JENŐ – PUSZTAI FERENC szerk. megj. e. *A magyar nyelv története*. Megjelenés előtt.
- KISS LAJOS 1970. Az európai névtudomány fontosabb eredményei. In: KÁZMÉR MIKLÓS – VÉGH JÓZSEF szerk., *Névtudományi előadások. II. névtudományi konferencia. Budapest 1969*. Nyelvtudományi Értekezések 70. Akadémiai Kiadó, Budapest. 16–26.
- KUNZE, KONRAD 1996. Namengeographie als historische Hilfsdisziplin. In: EICHLER, ERNST et al. eds., *Namenforschung / Name Studies / Les noms propres. Ein internationales Handbuch zur Onomastik / An International Handbook of Onomastics / Manuel international d'onomastique*. HSK. 11.2. Walter de Gruyter, Berlin – New York. 1065–1070.

- MELICH JÁNOS 1943. Családneveinkről. *Magyar Nyelv* 39: 265–280.
- NICOLAISEN, W[ILHELM] F[RITZ] H[ERMANN] 1980/2011. Onomastic Dialects. In: NICOLAISEN, W. F. H., *In the Beginning was the Name. Selected Essays by Professor W. F. H. Nicolaisen*. Scottish Place-Name Society, Edinburgh. 95–104.
- NICOLAISEN, W[ILHELM] F[RITZ] H[ERMANN] 1985/2011. Der Eigennamen in Sprache und Gesellschaft. In: NICOLAISEN, W. F. H., *In the Beginning was the Name. Selected Essays by Professor W. F. H. Nicolaisen*. Scottish Place-Name Society, Edinburgh. 146–158.
- ÖRDÖG FERENC 1989. Helynévgyűjteményeink mint az onomatodialektológia forrásai. *Baranyai Művelődés* 1989/3: 27–33.
- ÖRDÖG FERENC 1991. Személyneveink onomato-dialektológiai vizsgálatáról. In: HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára*. ELTE, Budapest. 488–496.
- ÖRDÖG FERENC 2010. Név földrajz, onomatodialektológia, névdialektológia. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig. A 2010. június 8-i szombathelyi tanácskozás előadásai*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 234. Magyar Nyelvtudományi Társaság – NyME Savaria Egyetemi Központ, Budapest–Szombathely. 127–133.
- SHOKHENMAYER, EVGENY 2010. Controversial article on geonomastics. *Meta-carto-semiotics. Journal for Theoretical Cartography* 3: 1–13. http://meta-carto-semiotics.org/uploads/mcs_vol3_2010/MCS_2010_3_shokhenmayer.pdf (2014. 10. 15.)
- SLÍZ MARIANN 2008. Három névelméleti tanulmánykötetről. *Névtani Értesítő* 30: 267–277.
- SLÍZ MARIANN 2011. *Személynévadás az Anjou-korban*. Históriaantik, Budapest.
- SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ 2011. Német családnevek és helynevek kapcsolata. Bepillantás a Német Családnévatalasz (Deutscher Familiennamenatlas) lapjaiba. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig II. Családnév – helynév – kisebbségek*. Savaria University Press, Szombathely. 127–134.
- VAN LANGENDONCK, WILLY 2007. *Theory and Typology of Proper Names*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 168. Mouton de Gruyter, Berlin – New York.
- VÁRNAI JUDIT SZILVIA 2005. *Bárhogy nevezzük... A tulajdonnév a nyelvben és a nyelvészetben*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 42. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- VÖRÖS FERENC 2006. Névkutatás és névföldrajz. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 8/1: 167–176.
- VÖRÖS FERENC 2010. *Családnevek térképlapjainak nyelvföldrajzi vallomása*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 235. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- VÖRÖS FERENC szerk. 2010. *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig. A 2010. június 8-i szombathelyi tanácskozás előadásai*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 234. Magyar Nyelvtudományi Társaság – NyME Savaria Egyetemi Központ, Budapest–Szombathely.
- VÖRÖS FERENC 2013. *Mutatvány az 1720-as országos összeírás névföldrajzából*. Savaria University Press, Szombathely.
- VÖRÖS FERENC 2014. *Kis magyar családnévatalasz*. Kalligram, Pozsony.
- ZELLIGER ERZSÉBET 2010. Név – szó – földrajz Lőrinczétől Lőrinczyig. A családnevek morfológiai kérdései. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig. A 2010. június 8-i szombathelyi tanácskozás előadásai*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 234. Magyar Nyelvtudományi Társaság – NyME Savaria Egyetemi Központ, Budapest–Szombathely. 47–56.

FARKAS TAMÁS

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

TAMÁS FARKAS, The dimensional approach in Onomastics. General questions and the example of family-name research

An essential characteristic of natural and modern languages and language use is variability and changeability. These features are connected to the basic existential dimensions of human beings and languages. These dimensions are those of time (historicity), space (spatiality) and society (society and culture). Dimensional linguistics as an approach and research area, by considering and examining the above dimensions jointly, seeks to contribute to a better knowledge and understanding of several language phenomena. As a result of the fact that proper names, in comparison with common nouns, are strongly embedded in extralinguistic reality, their examination should rely on this approach. This paper presents how typical it is to pay attention to the different dimensions in the analyses of the distinct types of names. The author explores the reasons for, the antecedents of, and the presence of this approach in Hungarian Onomastics, focusing on topics such as name history, name geography and socioonomastics as well as their connections and their possible dimensional linguistic examination. Examples are given from the earlier and contemporary literature in the field of Hungarian family-name research. The author argues that most questions in relation to Onomastics can only be discussed validly in the framework of macrolinguistics, using the methods of contextual linguistics.

A történeti személynévöldrajz mint a nyelvöldrajz egyik kutatási területe I.*

A nyelvöldrajzi módszer a névtani kutatásokban

1. A nyelvöldrajzi módszer születéséről. A nyelvészeti kutatások egyik régóta alkalmazott általános módszere mind magyar, mind nemzetközi viszonylatban a 19. századi eredetre visszatekintő nyelvöldrajz. „A nyelvöldrajz mindenekelőtt vizsgálati módszer és szemlélet, amely nyelvészeti és nyelvészen túlmutató kérdésekre a maga sajátos eszközeivel és módszereivel – más részdiszciplínákat vagy metódusokat megelőzve – ad választ” (JUHÁSZ 2001a: 92). A nyelvöldrajz (geolingvisztika) tágabb értelemben a „térnyelvészet”-et jelenti, amely a nyelvek közötti érintkezések következményeit (areális nyelvészet) és a nyelveken belüli táji változatokat, a nyelvjárások sajátosságait (dialektológia) is egyaránt vizsgálja. „A nyelvöldrajzi gondolat megszületése, kibontakozása a dialektológiában történt meg, és bár később határai túlnőttek a dialektológián, a nyelvöldrajzot ma is főleg a nyelvjárástudománnyal kapcsoljuk össze” (JUHÁSZ 2001a: 92).

Bár a tudománytörténet a német GEORG WENKERT tekinti a nyelvöldrajz első jeles képviselőjének és megalapozójának, érdemes megemlíteni, hogy WENKER 1876-ban kezdődő munkáit megelőzően TOLDY FERENC – az 1838-ban megjelent Tájszótár sikerén felbuzdulva – már 1843-ban felvázolta egy, a magyar nyelvjárásokat minél pontosabban feltáró részletes gyűjtés tervét (JUHÁSZ 2001b: 112), melyhez egy „külön nyelvjárásokat mutató nyelvbroszt” javasolt összeállítani egyfajta gyűjtési segédeszközként. JUHÁSZ szerint ugyan ez még nem tekinthető valódi nyelvatlasznak, de mindenképpen a „nyelvöldrajzi gondolat csíráját” láthatjuk benne (JUHÁSZ 1999: 232). Sajnálhatjuk, hogy a WENKER gyűjtéséhez hasonló jellegű magyar felmérés (bár az Akadémia jóváhagyta a terveket) nem készült el, és a magyar nyelvterület egészét átfogó két nemzeti atlaszunk (MNYA., RMNYA.) végleges elkészültére és megjelenésére több mint egy, illetve másfél évszázadot kellett várni. A magyar kutatásban a nyelvöldrajzi gondolat azonban mindvégig megmaradt (l. pl. MELICH 1903–1905, HORGER 1905, CSÜRY 1929).

A magyar és nemzetközi kutatástörténetben korábban is magától értetődő elemzési szempontként merült fel a tér dimenziójának a tulajdonnevek változásában és alakulásában játszott szerepe. A tulajdonnevek térbeli tagolódása – a közszavakhoz hasonlóan – a nyelvi változás természetes következménye. A nyelvi változás során a tér hatása (bár különböző mértékben) a nyelvi rendszer egészére kiterjed egy adott kisebb-nagyobb területi egység vonatkozásában, így a létrejött nyelvjárások esetében a nyelvi szintek vizsgálata külön-külön is indokolt. Mivel a tulajdonnevek a nyelvi rendszer szerves részét képezik, változásukban és alakulásukban a területiség nem hagyható figyelmen kívül

* A tanulmány a Magyar Nyelvtudományi Társaság 2014. november 11-i ülésén elhangzott előadás első részének szerkesztett változata. A felhasznált névtérképek a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj által támogatott Történeti magyar családnévátlasz (TMCsA.) kutatási program (2011–2014) keretében készültek (a programról l. N. FODOR – F. LÁNCZ 2011, N. FODOR 2014).

(a rendszerszerűsége l. pl. HOFFMANN 2007²: 33, TÓTH 2001: 123, N. FODOR 2010: 57–58, DITRÓI 2010: 156–157).

2. Név földrajzi fogalmak a korábbi szakirodalom tükrében. A tulajdonnévfajták közül elsőként a helynevek vizsgálata során fogalmazódott meg a nyelv földrajzi szempontoknak a nevekre való kiterjesztése. (A földrajzi köznevek térbeli variálódása például hamar nyilvánvalóvá vált a kutatók számára; l. PESTI 1989.) A *névföldrajz* terminus – tudásunk szerint – legelőször KÁZMÉR MIKLÓSNak a *fa 'falva'* földrajzi köznévről írott dolgozatában jelent meg 1964-ben (vö. TÓTH 1998: 119, 2002: 127). (A terminus használata nélküli korábbi névföldrajzi előzményekre l. KÁZMÉR 1970: 12–15, TÓTH 1998: 119–120.) A fogalom kezdetben főként a nyelv földrajz egyik ágának, a szókincs elemeinek területi tagolódását bemutató szóföldrajznak a tulajdonnevekre vonatkoztatott vizsgálatát jelentette. KÁZMÉR szerint a névföldrajz a **szóföldrajznak egy speciálisabb változata**, amely a névtípusok vagy egyes nevek földrajzi elterjedését, megoszlását vizsgálja (vö. KÁZMÉR 1964: 174). KÁZMÉR a fogalmat kiterjesztette a nevekben előforduló lexémákra (például a helyet jelölő közszókra, a földrajzi köznevekre vagy a növénynevekre stb.) is. TÓTH VALÉRIA viszont szűkebben „az egyes helynevek és a helynévtípusok területi vonatkozásaival foglalkozó **nyelvészeti tudományágat**” érti alatta (2002: 127; kiemelés tőlem: N. F. J.). Az elmúlt évtizedben a névföldrajz azonban tágabb értelmet nyert: minden olyan tulajdonnév-vizsgálatra (pl. fonetikai és morfológiai jellegűekre is) kiterjed, amely a térbeliség alapján általában kartográfiai szemléltetés segítségével nyelvészeti és névtani vonatkozású megállapításokat (JUHÁSZ 2010: 31; l. még FARKAS 2014: 15). Mindez megfeleltethető a nemzetközi szakirodalom gyakorlatának. Az európai névföldrajzi kutatások a szóföldrajznál tágabb (főként hangtani és alaktani) szempontokat is figyelembe vesznek az elemzésekben (l. pl. HEUSER–NÜBLING–SCHMUCK Hrsg. 2011).¹

A névföldrajzhoz a **névatlasz** mint forrásanyag készítése szintén szervesen hozzátartozik. Ennek hiányában korábban többen is szorgalmazták a rendelkezésre álló több százreszes nagyságrendű névállományt tartalmazó adattárak felhasználását a névföldrajzi, rendszertörténeti és nyelv földrajzi kutatásokhoz (vö. PESTI 1989: 156, JUHÁSZ 1997: 48). Az ilyen jellegű elemzések célja az lehet, hogy „[a] helynévállományt térképeken megjelenítve pedig kirajzolódhatnak a »névtani jelenségek határai« (HAJDÚ, 254), azaz valójában a történeti **névjáráshatárok**” (TÓTH 1998: 121; kiemelés tőlem: N. F. J.).

A névtanban a fentiek mellett megjelent az ÖRDÖG FERENC nevéhez köthető *onomatodialektológia* fogalma is (JUHÁSZ javaslata szerint: *névdialektológia*; JUHÁSZ 2004: 167), amely „a névegyedek és névtípusok keletkezésmódjának (a motivációnak) és nyelvi (szófaji, alaktani, hangtani, stilisztikai stb.) eszközeinek a térbeli vizsgálatát” jelenti (ÖRDÖG 1991: 488). Később azonban – feltehetően a névföldrajzi módszer elterjedésének a hatására – módosult a fogalom tartalma: „a személynévfajták (családnevek, ragadványnevek, keresztnévek, becézőnevek) körülbelül egyazon területen és körülbelül egyazon időben való, valamelyest összehangolt vagy hasonló szempontú összegyűjtését és legfőbb jellemzőinek

¹ Érdemes megjegyezni, hogy az elnevezésben sincs lényegi eltérés (*Familiennamengeographie, surname geography – családnévföldrajz*); nyilvánvalóan a nyelv földrajz (ném. *Spachgeographie*, ang. *linguistic geography ~ geolinguistics*, fr. *géographie linguistique* stb.) fogalma alapján jött létre azonos szemléletmóddal. Az angol *geolinguistics* elnevezés azonban közelebb áll a fogalom valódi tartalmához, ti. a hangsúly a nyelvészetten van, nem a földrajzon (erre l. JUHÁSZ 2001a: 92).

térképekre vetítését” jelentette (ÖRDÖG 2010a: 127), amely így tulajdonképpen a *névöldrajz*-zal lett szinonim fogalom. Amiben azonban mégis eltért a névöldrajztól, az a **névdialektológiai területek** megrajzolásának igénye és feladata a térképlapok alapján. ÖRDÖG FERENC szerint a névstatisztika és a névöldrajz „együttes alkalmazásával megrajzolható egy-egy név/névtípus adott időben és adott területen megjelenő szórtsága vagy tömbösödése, illetőleg jelenségnyalábja [...] Ezeknek a névöldrajzi térképeknek az egymásra helyezése révén várhatóan leolvashatók a tájegység, nagyobb terület különböző névtani jelenségei, melyek összességét onomato-dialektológiának” [!] nevezhetjük. „A névöldrajz tehát az onomato-dialektológia – vagy a Hoffmann István által felvetett műszóval – a névjárás alapja, azaz több különböző névtani jelenség egyazon területen való tömbösödése vagy szórtsága (pl. a pusztai helynevekből alakult családnevek, az apa keresztnévéből *-fi* utótaggal vagy anélkül keletkezett családnevek, az őszösvetségi eredetű családnevek stb. egyazon területen való jelentkezése” (ÖRDÖG 2010b: 18; l. még hasonló értelmezéssel ÖRDÖG 2004: 85). Eredetileg ÖRDÖG ezt a jelenséget *névtani nyelvjárás*-nak nevezte, majd *onomato-dialektológiá*-ra módosította, és elkülönítette a névöldrajztól. Az idézetek egyértelműen igazolják, hogy az ötletgazda az *onomatodialektológia* szakterminus alatt később tulajdonképpen **onomatodialektust**, azaz névdialektust, névjárást értett, és nem egy új tudományágat.

A névjárások összefüggéseiről szólva ÖRDÖG megállapította, hogy „a névöldrajz, szóöldrajz egyes lapjai nem azonosak a nyelvjáróterületek leírásával [...], ugyanígy az egyes névtani jelenségek vagy egyes nevek névöldrajzi térképlapjai sem azonosak a névtani dialektológiával [...], amely voltaképpen nem alapul, nem is alapulhat máson, mint a névöldrajzi lapok tanulságainak az összegezésén, illetőleg értékelésén. Mindazonáltal ha a kutatóterületemen a legfőbb névtani jellemzők nem tömbösödnek – írja ÖRDÖG –, illetőleg erősen szórtan vagy jelenségnyalábként stb. sem jelentkeznek – azaz feltevésem nem igazolódik, ami alig valószínű –, el kell állnom a névdialektológia műszó használatától is, marad az egyes névöldrajzi jelenségek számbavétele, azaz névjárás” (ÖRDÖG 2010a: 129).

3. Megjegyzések a névöldrajzi fogalmak értelmezéséhez. A fentiekből kitetszik, hogy az onomasztikai fogalomhasználat végig korrelál a dialektológiai alapfogalmakkal. A terminus technicusok létjogosultságát, illetve egyértelműsítését ezért célszerű ennek tükrében elvégezni, valamint ezzel együtt a névtani különbségtétel indokoltságát is megvizsgálni. A fenti idézetek alapján mindenesetre több megjegyzés is ide kívánczok.

1. Szükséges egyértelműsíteni a *névöldrajz* valódi tartalmát, és meghatározni a nyelvöldrajzhoz viszonyított helyét. A kettő szembeállítás semmiképpen sem lenne indokolt, mivel az utóbbi – véleményem szerint – magában foglalhatja a névöldrajzi vizsgálatokat is, hiszen a név nyelvi elem volta „a tulajdonnévi részrendszer speciális vonásai ellenére” nem kérdőjeleződött meg (hasonló véleményre l. JUHÁSZ 2004: 169). Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a tulajdonnevek nyelvöldrajzi vizsgálata – éppen speciális voltukból adódóan – módszertanilag ne lenne elkülöníthető a nyelv többi szegmensétől.

2. Az *onomatodialektológia*, *névdialektológia*, *névtani dialektológia* (tulajdonképpen: *névjárás*tan – N. F. J.) fogalom sem elvetendő megközelítés – bár mint láttuk, ÖRDÖG később más értelemben használja –, de valódi jelentéstartalma és a névöldrajzhoz fűződő viszonya szintén a tisztázandó kérdések közé tartozik. A dialektológia és a nyelvöldrajz relációjához hasonlóan érdemes olyan kutatási területként értelmezni, amely teljesen

átfogja a tulajdonnevek területi sajátosságainak a vizsgálatát, és amelynek csupán egyik eszköze és módszere a névföldrajz. A névtani dialektológiába ezen értelmezés szerint a konkrét névföldrajzi vizsgálaton túl tehát beletartozik például egyes tájegységek (pl. Göcsej és Hetés: ÖRDÖG 1973, Kalotaszeg: B. GERGELY 1977, a Somogy megyei Vízménte: FÜLÖP 1990 stb.) vagy akár egy-egy település névanyagának a vizsgálata is.

Fontos alapkérdés a **névtani dialektológia** helyének a meghatározása. Amennyiben a névtant önálló tudománynak tartjuk, akkor indokolt lehet egy másik tudománnyal vagy résztudománnyal (jelen esetben a dialektológiával) érintkező területen végzett kutatásokat külön névvel illetni. Kérdés, hogy az elnevezés egyfajta határ-tudományterületet vagy csak egy összetett kutatási módszert takar, amely a neveket vizsgálja egy másik tudományág eszköztára alapján (hasonló problémafelvetésre l. FARKAS 2014: 18).

3. A névföldrajzi módszer általában kizárólagosan vagy a helynevek vagy a személynévek kapcsán kerül előtérbe, sokszor anélkül, hogy a másik (vagy a többi tulajdonnévfajta) tanulságairól szó esné (erre l. pl. TÓTH 2002 és ÖRDÖG 2010a fent idézett definícióit). Kérdés, hogy az egyes tulajdonnévfajták esetében külön-külön névjáráshatárok meglétével kellene-e számolnunk, vagy a személynévföldrajznak és a helynévföldrajznak együttesen kellene-e meghatározni a nyelvjárások tipológiai felosztásának mintájára a névtani dialektusok (névjárások) egységeit.

4. A névjárások adott esetben lehetnének a névtani dialektológia alapegységei.² Ezek kapcsán viszont éppen az a probléma, hogy nem tudjuk biztosan, hogy egyáltalán elkülöníthetők-e, és ha igen, milyen kritériumok alapján. A dialektológiában általában egy-egy település nyelvhasználatát megjelenítő helyi nyelvjárásokat tekintjük alapegységnek, amelyekből nagyobb tipológiai egységek (nyelvjáráscsoportok, nyelvjárási régiók) vonatkoztathatók el néhány releváns – főképpen hangtani, alaktani és mondattani – nyelvjárási sajátosság alapján, de sohasem szóföldrajzi érvek mentén (JUHÁSZ 2001c: 266).³ Előrebocsáthatjuk tehát azt, hogy a lexikális névföldrajzi térképlapok tanulságai alapján nem fogunk tudni névjárásokat elkülöníteni, mert az egyes nevek térbeli elterjedése – hasonlóan a tájszavakhoz – nem rajzolható meg ugyanazon izoglosszavonallal (hasonló véleményre l. JUHÁSZ 1994: 112, 2004: 168; l. még ÖRDÖG fent idézett véleményét).

Mi az, ami mégis vizsgálható és egyfajta általános következtetés levonására alkalmas lehet? 1. Egyrészt ebben az esetben is a hangtani és az alaktani jelenségek körében várható a legrelevánsabb különbség. A hangtani sajátosságok megegyeznek a tájegységben szokásos ejtismóddal (a családnevek kapcsán l. pl. HAJDÚ 1987; a helyneveknél SZABÓ J. 1981, SZABÓ G. 1985, BÍRÓ 2000 stb.), de az alaktani sajátosságok esetében sem feltételezünk lényegi eltérést a helyi nyelvjárási sajátosságokhoz viszonyítva.⁴ 2. Vizsgálhatóak még a névrendszerbeli sajátosságok, nevezetesen a névadás alapja, az alapmodellek működése mind a helyneveknél, mind a személynéveknél. (Ilyen jellegű vizsgálatra a helynevek vonatkozásában l. pl. TÓTH 2002, a családneveknél HAJDÚ 1994.) Persze kérdés,

² A *névjárás* (*onomatodialektus*, *névtani dialektus*, *névdialektus*) fogalmának tartalma önkéntelenül is előhív egy másik alapfogalmat, a *névizoglosszá*-ét, amely az egyes nevek lexikális sajátosságainak vagy a nevekben (is) előforduló egyes hangtani és alaktani jelenségeknek a térképre vetítése során kirajzolódó földrajzi határvonalat jelenti.

³ Amennyiben a névjárások elkülönítése megfelelő indokolttságot nyer, további kérdés, hogy *helyi névjárásokat, *névjáráscsoportokat, *névjárási régiókat értünk-e alatta.

⁴ Alaktani jellegű vizsgálatnak tekinthető DITRÓI ESZTER helynévföldrajzi elemzése (2010).

hogy az a különbség például, hogy a peremvidékeken jóval nagyobb az apanévi családnevek aránya, elegendő-e a névjárások elkülönítéséhez, és nem sorolható-e ez is egyszerűen a nyelvjárási régió vagy nyelvjárás csoport jellemző sajátosságai közé.

Mindezek olyan kérdések, amelyekre a névöldrajznak az újabb vizsgálati lehetőségek alapján hamarosan választ kell adnia. A tanulmányom további részeiben bemutatott példák – remélhetőleg – hasznos adalékkal fognak szolgálni a fenti kérdések továbbgondolásához.

4. A nyelvöldrajzi és a névöldrajzi módszer kapcsolata. A továbbiakban történeti személynévöldrajzi példák részletes elemzésével általánosabb névöldrajzi kérdéseket kívánok érinteni, melyek elsősorban a névöldrajz és a nyelvöldrajz közötti viszonyrendszert hivatottak megvilágítani. Ez a viszonyrendszer – véleményem szerint – kettős szempont köré csoportosul. 1. Egyrészt elkülöníthetjük azt a megközelítést, amelynek lényege a nyelvöldrajzi módszer felhasználása a névtani folyamatok feltárásában és az összefüggések leírásában. 2. A másik fontos szempont az, hogy milyen hozadéka van a névöldrajzi vizsgálatoknak a nyelvöldrajz (tágabban a dialektológia) számára. Tehát tulajdonképpen a két (természetesen „nem egyenrangú”) megközelítés közötti kölcsönösségi viszonyt kívánom példákkal illusztrálni. A továbbiakban a kettő közül az elsőről szövegek részletesebben.⁵

Az elemzéshez felhasznált térképek a TMCsA. első két országos összeírásra (1715, 1720) épülő, különálló adatbázisai alapján készültek. Mivel a dupla megjelenítésre nincs lehetőség, az alábbiakban a kis időkülönbség miatt jelentős átfedéseket tartalmazó kétféle névtérkép közül az informatívabbat teszem közzé.

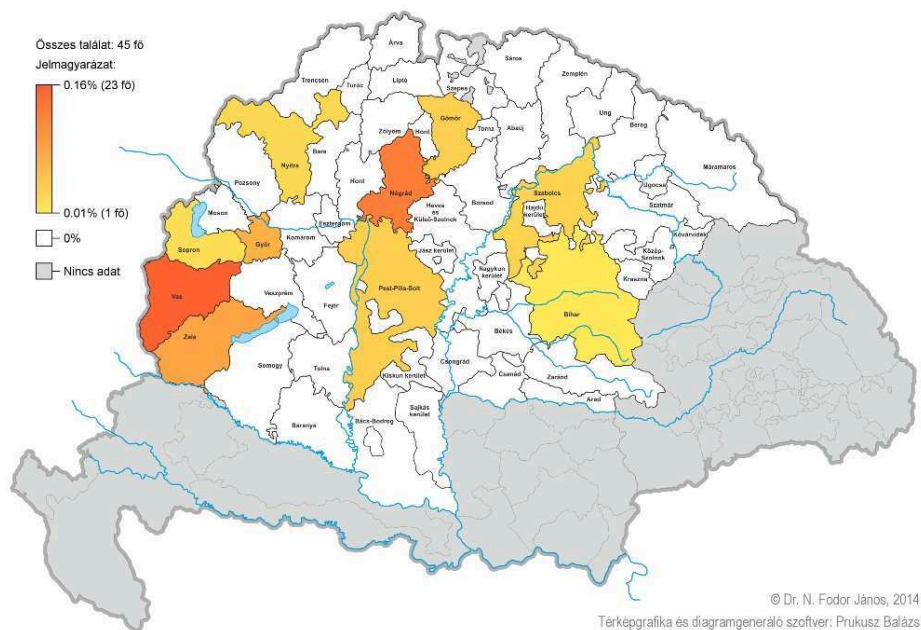
4.1. Keresztnévi eredetű családneveink keletkezése a névöldrajz tükrében. A legkorábbi történeti családnévöldrajzi elemzést szintén KÁZMÉR MIKLÓSTól idézhetjük. KÁZMÉR Benkő Loránd tiszteletére írott tanulmányában az ünnepezt családnevének 15–17. századi nyelvöldrajzáról értekezett (KÁZMÉR 1991). A családnév az egyházi latin eredetű *Benedek* becézett alakjából létrejött apanévi egyénnévből keletkezett.⁶ Az akkortájt készülő történeti családnévszótár (CsnSz.) adatai alapján, melyek a 18. század eleji összeírások válogatott adatait is tartalmazzák, a szerző elég jól meg tudta rajzolni a családnév elterjedésének térbeli vetületét. Megállapította, hogy „a *Benkő* családnév nyelvöldrajzában – az előfordulások arányát is figyelembe véve – két góc élesen elhatárolódik: a Székelység [...] és Vas megye (KÁZMÉR 1991: 330). Az a tény, hogy az adatok több mint 60%-a ezen a két területen lokalizálható, azt igazolja, hogy a *Benedek* személynév *Benkő* becéző alakja elsősorban e két területen volt használatban és családnévi funkciójában is itt szilárdult meg” (KÁZMÉR 1991: 330). HAJDÚ MIHÁLY adatai szerint is az Őrség (Vas m.) második leggyakoribb családnéve volt a *Benkő* a 16. században (HAJDÚ 2003: 776). Ha az adatokat és a KÁZMÉR által kézzel rajzolt térképet megnézzük, akkor a fentiek mellett egy harmadik, a középső területhez (Nógrád, Heves, Pest-Pilis-Solt, Gömör m.) kapcsolódó gócot is meghatározhatunk, melynek meglétét a TMCsA. 1715-ös

⁵ A második szempont bemutatását külön tanulmány fogja tartalmazni.

⁶ A *Benjámín* keresztnévnek a családnév kialakulásában játszott szerepét a 18. század előtti ritka előfordulása miatt kizárhatjuk (vö. CsnSz. *Benkő*).

és 1720-as térképlapjai is alátámasztják (1. ábra).⁷ A két magyarországi terület jól elkülöníthető, de az erdélyi adatokról ezek a térképek nem vallanak. Ehhez némi fogódzót nyújtanak egy közel három évszázaddal későbbi metszetnek (az 1994–2002 közötti időszaknak) az adatai. MURÁDIN LÁSZLÓnak az erdélyi magyar középiskolások családnéveiről készült kimutatásában a *Benkő* a 118. helyen áll 79 előfordulással (0,175%-kal) (MURÁDIN 2005: 40), tehát viszonylag gyakornak és elterjedtnek tekinthető. A név Erdélyen belüli mai földrajzi helyzetéről a román telefonkönyv alapján készült térképes program (LIPAN 2012) segítségével tájékozódhatunk (2. ábra).⁸ Eszerint a legtöbb előfizető a Székelyföldön, azon belül is az egykori Háromszék területén (Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Barót környékén) található. Jelentős arányban fordul még elő a név Marosvásárhely és Kolozsvár körzetében is. Az előbbi esetében eredeti lakossággal, az utóbbinál feltehetően 20. századi székely betelepülőkkel kell számolnunk.

1. ábra: A *Benkő* családnév területi kiterjedése 1720-ban (TMCsA. 1720)

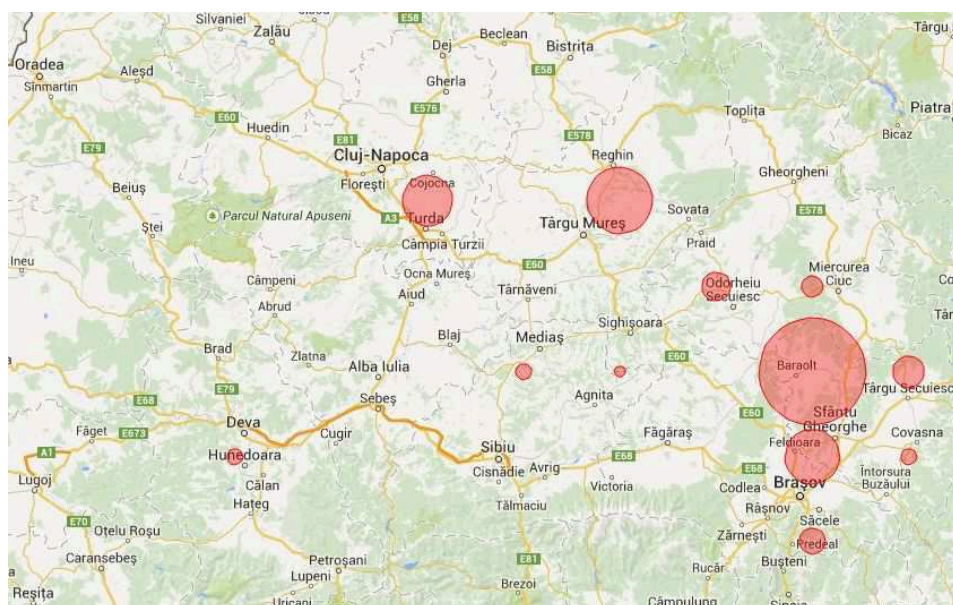
⁷ Itt jegyzem meg, hogy a *Benkő* családnév a veláris kicsinyítő képző miatt nagyobb valószínűséggel tükröz szláv névadást (KNIEZSA 2003²: 280–282). A *Benkő* névtől való szétválasztása a két adatbázisban a helyesírás következetlensége miatt nehézséget jelent. A *Benko* és a *Benkő* alakok közül csak azokat rendeltem a *Benkő* név alá, amelyeknek ugyanazon településen egyértelműen [Benkő] olvasatú alakváltozata (*Benkő*, *Benkő*, *Benkeő* stb.) is előfordul.

⁸ Ezúton mondok köszönetet Farkas Tamásnak, hogy felhívta a figyelmemet a programra.

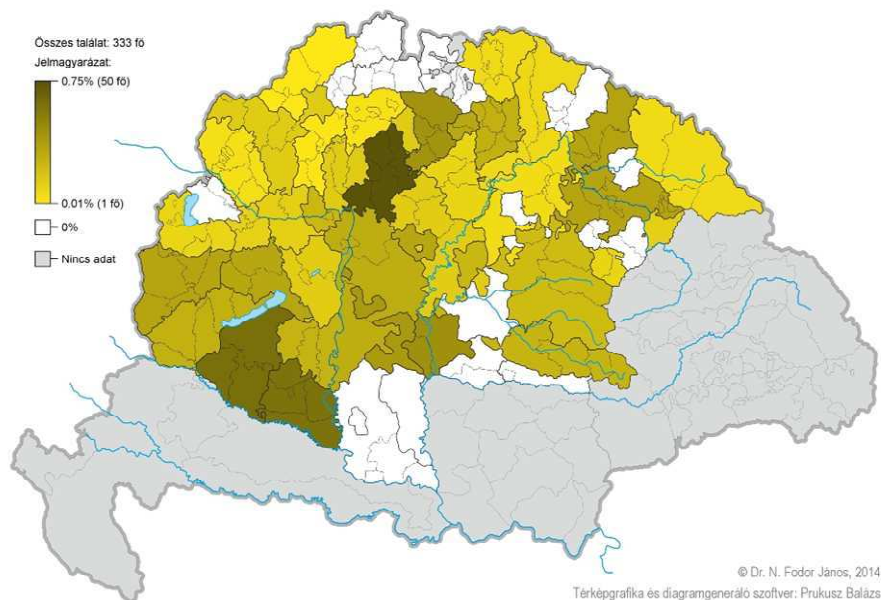
1. táblázat: A *Benkő* családnév előfordulása 1720-ban megyei bontásban (TMCsA. 1720)

Megye	Fő	%
Vas	23	0,16
Nógrád	4	0,13
Zala	4	0,09
Győr	3	0,07
Pest-Pilis-Solt	3	0,04

Megye	Fő	%
Gömör	1	0,04
Szabolcs	1	0,03
Nyitra	3	0,03
Sopron	2	0,02
Bihar	1	0,01

2. ábra: A *Benkő* családnév mai névföldrajzi helyzete Erdélyben (LIPAN 2012)

A TMCsA. programja segítségével a *Benedek* keresztnévből és annak *Ben-* kezdetű magyar becézett alakjaiból keletkezett családnévek 1720-as névföldrajzi adatait is térképre vetítettem (3. ábra). Ezek alapján egy észak-közép-magyarországi folt (Nógrád központtal), valamint egy dél- és nyugat-dunántúli terület (Somogy központtal) látszik kirajzolódni. Ha azonban az abszolút előfordulásokat nézzük, akkor Vas megye adatai mutatnak kiugró értéket. A *Benedek* családnévet önállóan megjelenítő 1720-as kartogram szintén Nógrád és Torna, illetve a dunántúli Tolna területét jelöli ki. Erdélyben Háromszék, Csíkszék és Gyergyó-vidék adatai kiugróak, de Székelyudvarhelyen és Marosvásárhelyen is megtalálható a családnév (vö. LIPAN 2012). (Ez utóbbi térképeket terjedelmi okból a közlemény nem tartalmazza.)

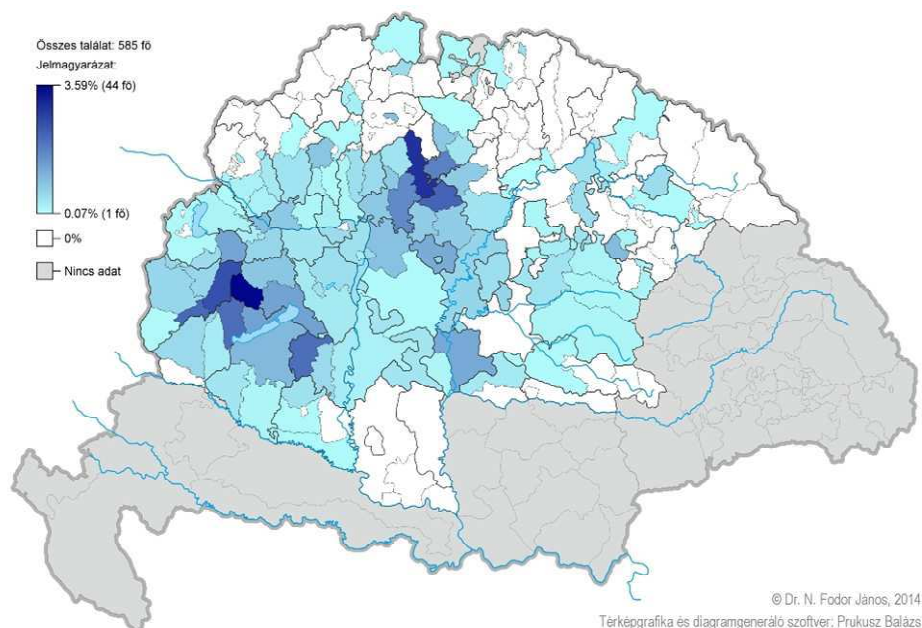
3. ábra: A *Ben*- kezdetű családnevek (< *Benedek* kn.) névföldrajzi helyzete 1720-ban (TMCsA. 1720)**2. táblázat:** A *Benedek* keresztnév *Ben*- kezdetű családnévi származékainak aránya 1720-ban

Megye	Fő	%
Nógrád	23	0,75
Somogy	18	0,63
Baranya	25	0,61
Csongrád	6	0,46
Gömör	11	0,44
Kiskun kerület	2	0,41
Bereg	10	0,36
Vas	50	0,35
Szatmár	12	0,35
Jász kerület	5	0,34
Veszprém	11	0,34
Torna	2	0,33
Pest-Pilis-Solt	22	0,30
Abaúj	7	0,29
Zala	13	0,29
Tolna	4	0,28
Zaránd	7	0,27
Nagykun kerület	1	0,26
Esztergom	5	0,25

Megye	Fő	%
Bihar	21	0,23
Nyitra	16	0,15
Hont	10	0,15
Fejér	3	0,15
Heves és Külső-Szolnok	6	0,14
Komárom	4	0,13
Kővár vidék	1	0,13
Győr	5	0,12
Borsod	3	0,11
Kraszna	1	0,10
Sopron	8	0,10
Zemplén	6	0,08
Máramaros	2	0,07
Sáros	3	0,07
Szabolcs	2	0,07
Pozsony	5	0,05
Zólyom	1	0,04
Bars	1	0,02
Trencsén	1	0,01

Ezek után joggal merül fel bennünk, hogy vajon a *Benedek* keresztnév kapcsolatba hozható-e a belőle származtatható családnevekkel névföldrajzi szempontból. Az 1720-as térképlapra tekintve (4. ábra) a név megterheltsége Nógrád megye Füleki és Veszprém Középső járásában a legnagyobb ($\geq 3\%$), tehát pontosan vagy nagyjából azokon a helyeken, ahol a *Benedek*-ből származó családnevek is gyakrabban fordulnak elő.

4. ábra: A *Benedek* keresztnév elterjedtsége 1720-ban (TMCsA. 1720)

3. táblázat: A *Benedek* keresztnév (1% fölötti) előfordulási arányai 1720-ban

Megye	Járás	Fő	%
Veszprém	Középső	26	3,59
Nógrád	Füleki	20	3,00
Vas	Kemenesaljai	26	2,53
Vas	Árokközi	10	2,18
Tolna	Tolnai	9	2,13
Zala	Szántói	11	2,01
Heves és Külső-Szolnok	Mátrai	6	1,94
Gömör	Rimaszécsi	5	1,84

Megye	Járás	Fő	%
Nógrád	Szécsényi	14	1,71
Zala	Tapolcai	16	1,38
Veszprém	Alsó	22	1,37
Sopron	Rábaközi	14	1,35
Csongrád	–	9	1,25
Jász kerület	–	18	1,22
Somogy	Kaposi	14	1,04

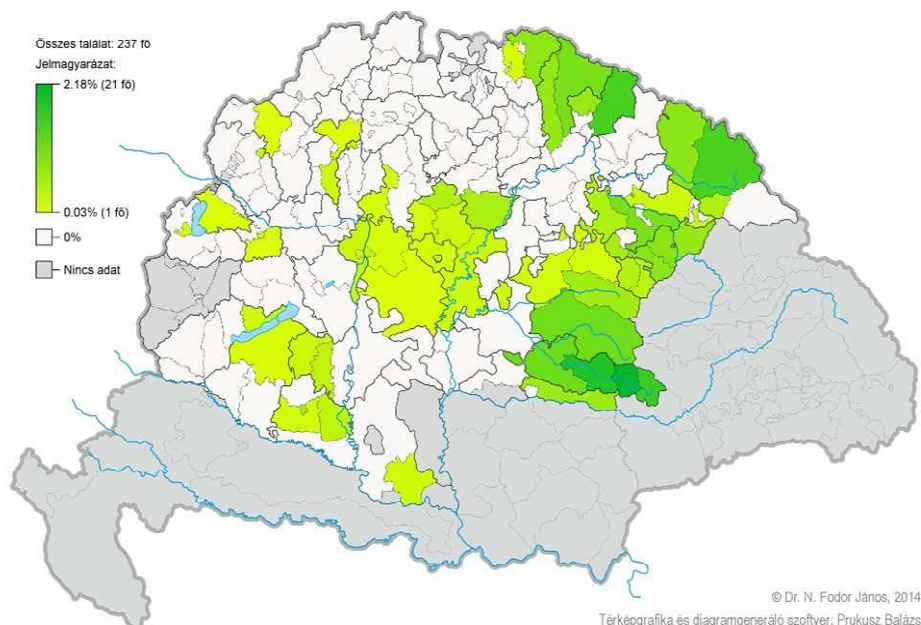
Mindez azért is érdekes és tanulságos számunkra, mivel tudjuk, hogy egyrészt az egyénnév melletti megkülönböztető nevek a 14–15. században kezdtek rögzülni (erre l. részletesebben N. FODOR 2010: 17–55, továbbvezető szakirodalommal), másrészt a keresztnévek divatja folyamatosan változott, így a két idősík közötti ilyen mértékű összefüggés nem feltétlenül lenne várható. A jelenségre kétféle magyarázatot adhatunk: egyrészt a családnevek bizonyos mértékben még a 18. században is spontán módon megváltozhattak egy jellemzőbb sajátosság alapján, így a keresztnév gyakorisága tükröződhetett az újonnan keletkezett apanévi családnevekben, másrészt a keresztnévdívat sem feltétlenül változott meg radikálisan egy-egy vidéket tekintve a 15. és a 18. század közötti időszakban, tehát egy-egy keresztnév korábbi gyakoriságát sem lehet kizárni. Az utóbbira – a *Benedek* esetében – különböző forrásmunkák alapján nyerhetünk némi rálátást.

A *Benedek* keresztnév 1676–1700 között HAJDÚ MIHÁLY anyagában a 18. helyen áll 0,6%-os országos megterheltséggel (az első pozíciójú *János* ugyanakkor 20,59%-os gyakoriságú!) (HAJDÚ 2003: 383). A 3. táblázatból kitűnik, hogy az érintett területeken bőven az országos átlag fölötti gyakorisággal fordul elő a keresztnév a 18. század elején. A *Benedek* megterheltsége időben visszafelé haladva egyre nagyobb. A 16. század első felében még a 9. helyet foglalta el 4,1%-os országos átlaggal (HAJDÚ 2003: 371). A 15. században is az első 10 leggyakoribb név között találjuk (N. FODOR 2010: 136). Úgy tűnik azonban, hogy már ekkor vidékenként eltérő volt a név megterheltsége. HAJDÚ a Garam–Ipoly közének falvaiban a 15. század utolsó negyedében 245 név között a *János*-sal megosztott első helyen (!) találja a nevet (7,4%), de még 1570-ben is a 2. legnagyobb előfordulással bírt (7,6%) a vidék 892 névadata között (HAJDÚ 1985: 41). Ez a terület a korábban Nógrád központtal kijelölt göccel közvetlenül érintkezik. Tehát a családnevek kialakulásának korában a vizsgált keresztnév kiemelt népszerűségnek örvendett ezen a vidéken, így már ekkor potenciálisan nagyobb arányban keletkezhettek belőle családnev. Hasonló helyzetet feltételezhetünk a Dunántúl érintett megyéiben és a Székelyföldön is, bár innen nem rendelkezünk keresztnév-gyakorisági kimutatásokkal a 15. századból. A gyakoribb keresztnév a névátörökítés miatt a későbbi századokban is jellemző maradt, ugyan aránya némiképp csökkent, de az országos átlaghoz képest így is végig magasabb értéket mutatott az érintett területeken. Itt említem meg, hogy a *Benedek* keresztnév az Anjou-korban közepes gyakoriságú volt, habár az alsóbb rétegekben népszerűbbnek mutatkozott, de a területi különbségek ekkor még nem voltak relevánsak (SLÍZ 2011: 95, 103–109).

A kvantitatív magyarázat szerint tehát azt az általános következtetést vonhatjuk le, hogy egy-egy keresztnévi eredetű családnévbokor jelenkori vagy történeti kiemelt névföldrajzi helyzete az alapul szolgáló keresztnév korábbi (14–18. századi) gyakoriságát vetítheti elének egy adott területen.

A keresztnév-gyakoriság és a családnevek kialakulása közötti összefüggések igazolására álljon itt további példaként az *Ignác* kereszt- és családnév térképlapja (5. és 6. ábra). A kartogramok hasonló összefüggéseket mutatnak, mint a *Benedek* esetében. A két névcsoport területi göcai közötti különbség (az utóbbi esetben az északkeleti központú névgyakoriság) a keresztnév és a családnév közötti eredeti kapcsolatot még inkább megerősíti, kizárva a véletlenszerűséget.⁹

⁹ Az *Ignác* családnév alak- és helyesírási változatai: *Ignácz*, *Ignátcz*, *Ignát(h)*, *Ignatuv*, *Igna*, *Ignacik*, *Ignacsik*, *Ignacsics* stb. Ezek az első kettőt kivéve nem magyar névadás eredményei, így ezeket módszertanilag helyesebb lett volna a szórványos magyar *Ignác* családnévtől különválasztani.

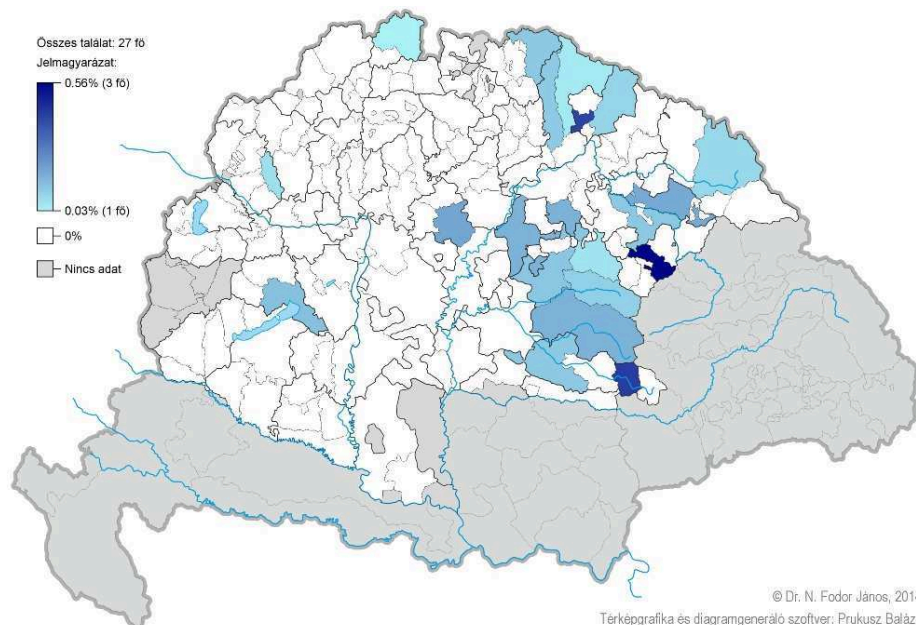
5. ábra: Az Ignác (*Ignatius*) keresztnév névföldrajzi helyzete 1715-ben (TMCsA. 1715)**4. táblázat:** Az Ignác keresztnév (0,5% fölötti) előfordulási arányai 1715-ben

Járás	Megye	Fő	%
Halmágyi	Zaránd	5	2,18
Jenői	Zaránd	10	1,91
Brádi	Zaránd	7	1,64
Ungvári	Ung	16	1,51
Szigeti	Máramaros	16	1,45
Zarándi	Zaránd	9	1,14
Belényesi	Bihar	13	1,12
Nagymihályi	Zemplén	21	1,03
Krasznaközi	Szatmár	8	1,00
Csehi	Közép-Szolnok	4	0,85
Zilahi	Közép-Szolnok	3	0,85

Járás	Megye	Fő	%
Alsó	Máramaros	14	0,84
Tapolyi	Sáros	19	0,80
Kővári	Kővári kerület	4	0,73
Varannói	Zemplén	12	0,71
Szobránci	Ung	2	0,70
Arad	Arad	6	0,69
Várad	Bihar	6	0,64
Pécs	Baranya	2	0,61
Péri	Közép-Szolnok	1	0,57
Ónodi	Borsod	4	0,54
Kaszói	Máramaros	1	0,50

Ez azonban a gyakorisági összefüggéseket alapjaiban nem cáfolta volna meg. Az idegen nyelvi (román, ruszin) példa éppen a névrendszerekben általánosan működő tendenciára enged következtetni. Előfordulások: Bihar megye: 5; Sáros, Szatmár, Zemplén: 3–3; Közép-Szolnok, Ung, Zaránd, Veszprém: 2–2; Árva, Heves és Külső-Szolnok, Máramaros, Pozsony, Szabolcs: 1–1 adat.

6. ábra: Az Ignác ~ Ignát családnév névföldrajzi helyzete (TMCsA. 1715)

Itt kell megjegyeznünk, hogy a fentiekben bemutatott keresztnév-gyakoriság → családnév-gyakoriság kapcsolat vélhetően az országosan közepes megterheltséget mutató keresztnévek esetében lehet leginkább mérvadó; az évszázadokon át a névgyakorisági listák élén álló keresztnévek (pl. *János, István, Mihály*) nem mutatnak a fentiekhez hasonló összefüggéseket, mivel éppen kiemelt népszerűségüknél fogva (még becézett alakjaikkal együtt is) csekély mértékben voltak alkalmasak a megkülönböztetésre. A lista végén álló ritka előfordulású nevek pedig szórványos jellegük miatt szintén kevésbé lehetnek relevánsak a fenti összefüggések megalapozásában. Az, hogy mettől meddig terjed a gyakorisági alapú összefüggésekhez figyelembe vehető keresztnévek skálája, további vizsgálatot igényel.

A vizsgálatunk következő fázisát jelentő keresztnév-gyakorisági okok feltárására ezúttal nem vállalkozom. Mindössze annyit jegyzek meg, hogy a *Benedek* és származékai esetében a motiváció keresésekor a bencés rend korabeli jelenléte egy-egy vidéken nyilván nem hagyható figyelmen kívül, hasonlóan a felekezeti háttérhez, amely kultúrtörténeti összefüggések feltárását teszi szükségessé (vö. HAJDÚ 2003: 409). Bizonyára nem véletlen, hogy a 16. századtól döntően protestáns vidékeken (pl. Tiszántúl, Kalotaszeg, Mezőség) sem a *Benedek* keresztnév, sem a belőle származó családnevek nem jellemzőek. Feltehetően ilyen tágabb (kultúrtörténeti) összefüggésekre utal VÖRÖS FERENC 28 martirológiumi név alapján készített térképe is, amelyek között ugyan a *Benedek* nem szerepel, de a válogatott nevek (*Simon, Gál, Balázs, Barta, Lukács, Orbán, Márton, Fülöp, László* stb.) tagolódása két góc körül látszik kirajzolódni, Nógrád és Zala megye központtal

(VÖRÖS 2014: 400). Ez ugyan a névválogatás esetlegessége miatt óvatosságra int, mégis jelzés értékű lehet.

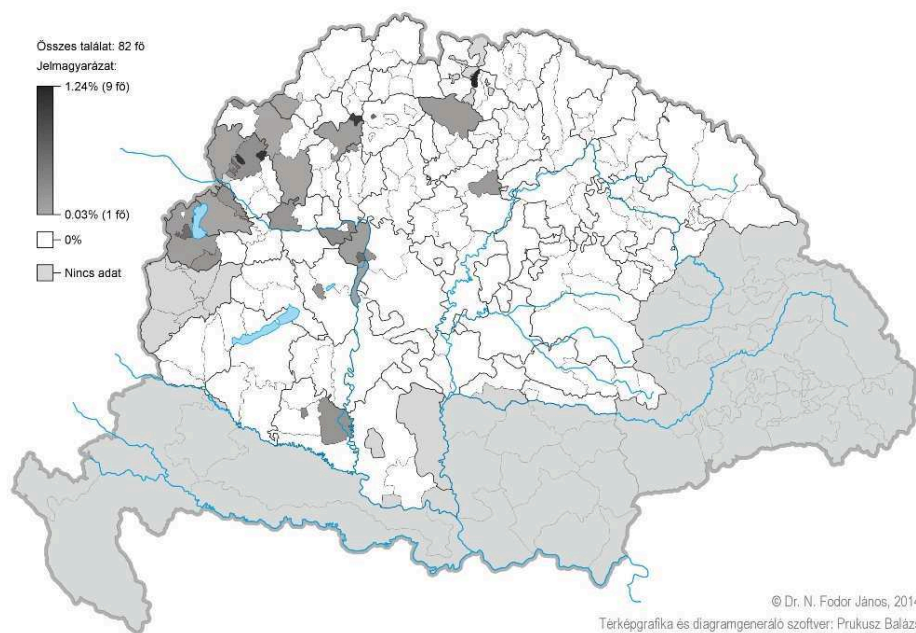
Korábban (főként informálisan) elhangzottak olyan vélemények, amelyek szerint az egyénnevekhez (keresztnevekhez) kapcsolódó névdívat-vizsgálatoknak csekély a tudományos hozadékuk (ilyen véleményeket említ pl. VÖRÖS 2006: 171). Az önmagukért készülő statisztikák kétségtelenül csak akkor válnak a tudomány számára hasznossá, ha beépíthetőek az összefüggések folyamatainak feltárásába, ehhez azonban az előmunkálatok elvégzése nélkülözhetetlen. BENKŐ LORÁND már 1949-ben szorgalmazta „a régi magyar személynévek térbeli elterjedésének a kutatását”, melyet a névdívat-kutatások közé sorolt (BENKŐ 1949: 252). A fenti példák – úgy hiszem – meggyőzően igazolták, hogy a keresztnév-gyakoriságnak a családnevek kialakulásában játszott szerepe a névföldrajz segítségével eredményesen igazolható.

4.2. Keresztnév és etnikai rekonstrukció. Egy másik érvet is hadd említsek a keresztnévanyag névföldrajzi felhasználása mellett: az etnikai rekonstrukciót. Anélkül, hogy most részletekbe bocsátkoznék (erre l. részletesebben N. FODOR 2013, megj. e.), megemlítem azt a köztudomású tényt, hogy a felekezeti névadás jellemzői bizonyos esetekben az etnikai hovatartozásra is utalnak. Ez elsősorban azon felekezetekre jellemző, amelyek egy-egy etnikumhoz szorosan kapcsolódnak (pl. a görögkeleti egyház híveit a románok és a szerbek, a görög katolikusokat pedig a románok, illetve a ruszinok körében kell keresnünk). Az etnikumhoz kötődő keresztnévek azonban felekezettől függetlenül is lehetnek jellemzőek egy adott népcsoportra (l. pl. egy-egy jellemző alakváltozat rögzülését: pl. magyar *János* ~ szerb *Jován* ~ román *Juon* ~ ruszin *Vancsa* ~ cseh, szlovák *Ján* stb.). Mindez pedig alkalmat ad arra, hogy az etnikumspecifikus keresztnévek térbeli sajátosságai alapján az adott népcsoport Kárpát-medencei földrajzi helyzetét kimutassuk. (A keresztnéveknek az etnikai rekonstrukcióhoz történő felhasználására a korábbi szakirodalomból l. pl. BÉLAY 1943.)

A keresztnévek ilyen célú felhasználását azonban korlátozza az a tény, hogy az összeírásokban általában latinosított formában szerepelnek, elfedve a tényleges névalakot. A 18. század eleji Magyarország etnikai rekonstrukciójához a TMCsA két adatbázisa közül az 1715-ös eredményesebben használható föl, mivel az összeírók a román, szerb és ruszin többségű területeken meghagyták az élőnyelvi névformát, feltehetően azért, mert bizonyos (főképpen keleti egyházi szentek) neveinek latin megfelelői nem voltak ismeretek számukra. Az alábbiakban most csupán egy német, illetve egy szerb keresztnév földrajzi tagolódását mutatom be, ezúttal részletesebb elemzés nélkül.

A latin *Fridericus* (~ német *Friedrich*) 'Frigyes' név és alakváltozatai kijelölik a németiség településeit a 18. század eleji Magyarországon (7. ábra). Láthatóan az észak-magyarországi szabad királyi városokban (Módor, Szentgyörgy, Bazin, Nagyszombat, Körmöcbánya, Lőcse), illetve Sopronban és Budán, valamint a nyugat-magyarországi, a középkor óta német többségű megyékben (Moson, Sopron, Pozsony) gyakoribb előfordulása. Ha a keresztnév mellé a *Müller* és a *Schmitt* családnevek egyesített kartogramját is odatesszük (ezek közlésétől helyhiány miatt most eltekintek), a következtetés megerősítése mellett egy érdekes adalék is láthatóvá válik: a keresztnév inkább a városi német lakosságra jellemző, míg a gyakori német családnevek általánosabban elterjedtek a német többségű vidékeken. További névtérképekkel még pontosabban ki lehet jelölni a németiség 18. század eleji magyarországi elhelyezkedését.

7. ábra: A *Fridericus* ~ *Friedrich* 'Frigyes' keresztnév földrajzi kiterjedése 1715-ben (TMCsA. 1715)

5. táblázat: A *Fridericus* keresztnévnek és változatainak az előfordulási aránya (1715)

Járás/szab. kir. v.	Megye	Fő	%
Lőcse szkv.	Szepes	5	1,24
Nagyszombat szkv.	Pozsony	8	1,13
Modor szkv.	Pozsony	3	1,12
Körmöcbánya szkv.	Bars	7	1,05
Ruszt szkv.	Sopron	1	0,90
Besztercebánya szkv.	Zólyom	2	0,60
Sopron szkv.	Sopron	4	0,57
Buda szkv.	Pest-Pilis-Solt	9	0,56
Bazin szkv.	Pozsony	2	0,50
Szentgyörgy szkv.	Pozsony	2	0,42
Pécs szkv.	Baranya	1	0,30
Esztergomi j.	Esztergom	2	0,28
Felső j.	Pozsony	6	0,25
Mohácsi j.	Baranya	2	0,22
Lajtán inneni j.	Moson	2	0,21
Alsó j.	Sopron	1	0,21
Székesfehérvár szkv.	Fejér	1	0,21
Szabolca szkv.	Nyitra	1	0,21
Szigeti j.	Komárom	2	0,19
Pest szkv.	Pest-Pilis-Solt	1	0,18
Miskolci j.	Borsod	1	0,17
Rozsnyói j.	Gömör	2	0,14
Felső j.	Sopron	7	0,12
Selmecbánya szkv.	Hont	1	0,12
Oslányi j.	Bars	2	0,10
Pilisi j.	Pest-Pilis-Solt	2	0,10
Hegyen túli j.	Pozsony	1	0,06
Alsó j.	Trencsén	1	0,05
Nyitrai j.	Nyitra	1	0,05
Lajtán túli j.	Moson	1	0,04
Vágújhelyi j.	Nyitra	1	0,03

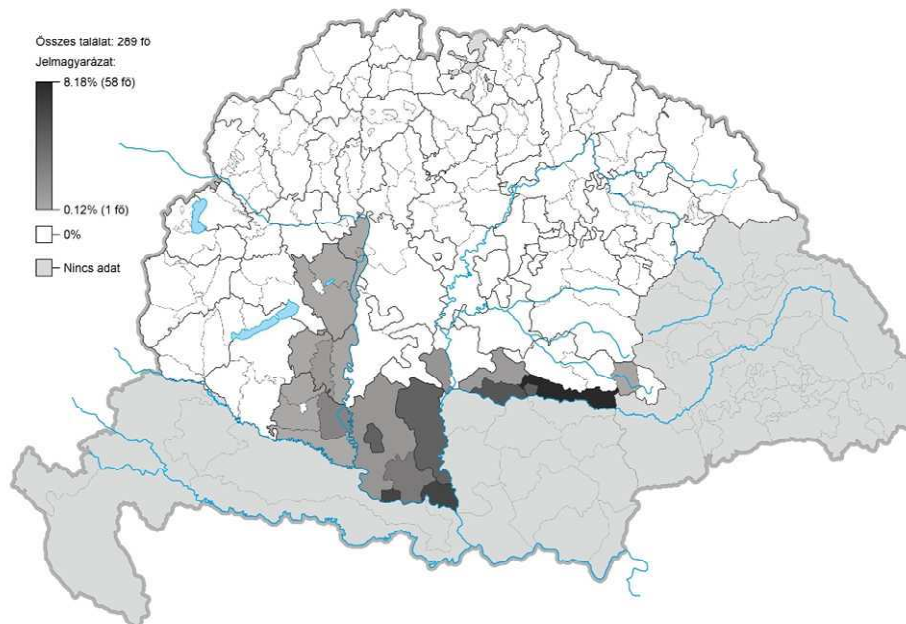
A történészek számára közzismert, hogy a 17. század folyamán a szerb telepesek délről a Duna jobb partján lassan szivárogtak észak felé, megszállva a lakatlan területeket és a gyéren lakott hódoltsági falvakat. Szerb falvak sora jött létre a Dunántúlon, egészen Szentendrétig. A török kiűzése után megszervezett katonai határőrvidékek katonasága is jelentős részben délszlávokból állt (SZABÓ I. é. n. 126–128). A tipikus délszláv keresztnevek névföldrajzi térképlapjai együtt és külön-külön is alkalmasak a szerbek 18. század eleji Kárpát-medencei helyzetének rekonstruálására. A 8. ábra a *Jován* név földrajzi kiterjedését mutatja be, egyértelműen alátámasztva a történeti szakmunkákban a szerbek 18. század eleji földrajzi helyzetéről írottakat. Részletesebb vizsgálattal az etnikai változással érintett települések is kimutathatóak (Budán pl. 1720-ban külön említik a rác betelepülőket). Zaránd megye 1720-as adatai (4 fő, szemben az 1715-ös 95 fővel) viszont arra figyelmeztetnek, hogy a latinositás elfedheti az etnikumspecifikus névformát (6–7. táblázat).

6–7. táblázat: A *Jován* keresztnév előfordulásai a TMCsA. adatbázisában (1715, 1720)

1715			
Járás és szkv.	Megye	Fő	%
Arad megye	Arad	84	9,61
Jenői járás	Zaránd	45	8,59
Halmágyi járás	Zaránd	16	6,99
Bodrog megye	Bács-Bodrog	25	4,52
Zarándi járás	Zaránd	26	3,03
Bács megye	Bács-Bodrog	16	2,02
Brádi járás	Zaránd	8	1,87
Arad szkv.	Arad	2	1,79
Völgységi j.	Tolna	4	1,31
Sármelléki j.	Fejér	5	0,64
Szeged szkv.	Csongrád	2	0,52
Bicskei járás	Fejér	4	0,46
Pilisi járás	Pest-Pilis-Solt	7	0,34
Pest szkv.	Pest-Pilis-Solt	1	0,18
Kővári kerület	Kővári kerület	1	0,18
Földvári járás	Tolna	1	0,18

1720			
Járás és szkv.	Megye	Fő	%
Arad megye	Arad	52	8,18
Dunai határörv.	Bács-Bodrog	39	6,34
Marosi határörv.	Csanád	15	5,40
Arad szkv.	Arad	28	4,81
Sajkás kerület	Sajkás kerület	58	4,65
Bodrog megye	Bács-Bodrog	23	3,23
Mohácsi járás	Baranya	21	2,52
Szeged szkv.	Csongrád	9	1,51
Bács megye	Bács-Bodrog	10	1,39
Völgységi járás	Tolna	4	1,13
Csanád megye	Csanád	3	1,08
Buda szkv.	Pest-Pilis-Solt	10	0,61
Halmágyi járás	Zaránd	2	0,38
Földvári járás	Tolna	2	0,31
Jenői járás	Zaránd	2	0,29
Sármelléki járás	Fejér	2	0,25
Mecsekháti járás	Baranya	1	0,24
Tolnai járás	Tolna	1	0,24
Pécsi járás	Baranya	3	0,21
Baranyavári és Siklósi járás	Baranya	2	0,18
Pilisi járás	Pest-Pilis-Solt	2	0,16
Bicskei járás	Fejér	1	0,12

8. ábra: A Jován keresztnév névföldrajzi helyzete (TMCsA. 1720)

5. Összegzés. A fenti példák segítségével azt kívántam igazolni, hogy a névelemzés során alkalmazott nyelvföldrajzi módszer alkalmas arra, hogy segítségével névtani, és ezen belül keletkezéstörténeti összefüggésekre derítsünk fényt. Emellett – bizonyos kereketek között – lehetőségünk van egyfajta járulékos vizsgálati eredményként népiségtörténeti és etnikai háttérvizsgálatokra is.

HAJDÚ MIHÁLY fordított irányú kapcsolatot is feltételez a névföldrajz és a nyelvföldrajz, illetve a dialektológia között. „A dialektológiát annyiban szolgálja az eddigi [ti. keresztnevekhez kapcsolódó – N. F. J.] kutatás, hogy megmutatja azokat a hatásokat, amelyek érik az egyik népcsoportot a másiktól. Ezek iránya segít a nyelvjárási hatások földelritésében. A névtani változások ugyanis százszorta gyorsabbak akár a hangtani vagy grammatikai változásoknál, de az átadás-átvétel mechanizmusa hasonlóképp működik” (HAJDÚ 2003: 409). A HAJDÚ által megfogalmazott gondolat a nyelvföldrajz és a névföldrajz közötti viszonyrendszer másik aspektusát vetíti eléünk, melynek részletes áttekintésére külön tanulmányban kerül sor.

Hivatkozott irodalom

- BÉLAY VILMOS 1943. *Máramaros megye társadalma és nemzetiségei*. K. n., Budapest.
 BENKŐ LORÁND 1949. A történeti személynévvizsgálat kérdései. *Magyar Nyelv* 45: 116–124, 244–256.
 BÍRÓ FERENC 2000. Nyelvjárási sajátosságok Körösladány helyneveiben. *Magyar Nyelvjárások* 38: 51–60.

- CsnSz. = KÁZMÉR MIKLÓS 1993. *Régi magyar családnevek szótára XIV–XVII. század*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- CSÚRY BÁLINT 1929. A tiszaháti és ugocsai nyelvjárás nevezetesebb sajátosságai. *Magyar Nyelv* 25: 11–16.
- DITRÓI ESZTER 2010. Helynévrendszerek modellalapú vizsgálata. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 4: 155–168.
- FARKAS TAMÁS 2014. Dimenzionális szemlélet a névkutatásban. Általános kérdések és a családnév kutatás példája. *Névtani Értesítő* 36: 9–22.
- N. FODOR JÁNOS 2010. *Személynevek rendszere a kései ómagyar korban*. Magyar Névtani Értekezések 2. ELTE BTK, Budapest.
- N. FODOR JÁNOS 2013. The Geolinguistic Research of Historic Personal Names Found in the Carpathian Basin. In: OLIVIU FELECAN ed., *Proceedings of the Second International Conference on Onomastics „Name and Naming”: Onomastics in Contemporary Public Space*. Editura Mega – Editura Argonaut, Cluj-Napoca. 518–527.
- N. FODOR JÁNOS 2014. Névföldrajz és etimológia. Mutatvány a Történeti magyar családnév atlasz lexikális térképlapjaiból. *Magyar Nyelvőr*. Megjelenés előtt.
- N. FODOR JÁNOS megj. e. *Személynevek – névföldrajz – történelem*. Megjelenés előtt.
- N. FODOR JÁNOS – F. LÁNCZ ÉVA 2011. A Történeti magyar családnév atlasz előmunkálatairól. *Névtani Értesítő* 33: 175–190.
- FÜLÖP LÁSZLÓ 1990. *A Somogy megyei Vízmente személynevei. 1722–1900*. Magyar Névtani Dolgozatok 86. ELTE BTK, Budapest.
- B. GERGELY PIROSKA 1977. *A kalotaszegi magyar ragadványnevek rendszere*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- HAJDÚ MIHÁLY 1985. A Garam–Ipoly közének személynevei a XV–XVI. században II. *Névtani Értesítő* 10: 35–47.
- HAJDÚ MIHÁLY 1987. Adatok a XVI. század ő-zéséhez. *Magyar Nyelv* 83: 443–448.
- HAJDÚ MIHÁLY 1991. A magyar névtudomány a nyelvjárástörténet szolgálatában: In: KISS JENŐ – SZÜTS LÁSZLÓ szerk., *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 250–254.
- HAJDÚ MIHÁLY 1994. *A középmagyar kor személynévtörténete (1526–1772)* 1–3. Akadémiai doktori értekezés. MTA, Budapest. Kézirat.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek*. Osiris Kiadó, Budapest.
- HEUSER, RITA – NÜBLING, DAMARIS – SCHMUCK, MIRJAM Hrsg. 2011. *Familiennamengeographie. Ergebnisse und Perspektiven europäischer Forschung*. Walter De Gruyter, Berlin – New York.
- HOFFMANN ISTVÁN 2007². *Helynevek nyelvi elemzése*. 2. kiadás. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- HORGER ANTAL 1905. A keleti székelység nyelvjárási térképe (Egy térképpel). *Magyar Nyelv* 1: 446–454.
- JUHÁSZ DEZSŐ 1994. Opponensi vélemény Hoffmann István, A magyar helynevek rendszerének nyelvi elemzése (Egy lehetséges helynévvizsgálati modell) című kandidátusi értekezéséről. *Névtani Értesítő* 16: 108–114.
- JUHÁSZ DEZSŐ 1997. A nyelvtörténet a magyar dialektológiában. *Magyar Nyelvjárások* 34: 43–50.
- JUHÁSZ DEZSŐ 1999. Volt-e a magyar dialektológiának XIX. századi nyelvátlaszterve? *Magyar Nyelvjárások* 37: 229–233.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2001a. A nyelvöldrajz. In: KISS JENŐ szerk., *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó, Budapest. 92–110.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2001b. A nyelvöldrajz magyar eredményeiből. In: KISS JENŐ szerk., *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó, Budapest. 111–130.

- JUHÁSZ DEZSŐ 2001c. A nyelvjárási régiók. In: KISS JENŐ szerk., *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó, Budapest. 262–316.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2004. A névtan néhány terminológiai és tudományrendszertani kérdéséről. In: FARKAS FERENC szerk., *Magyar névtani kutatások itthon és határainkon túl. Névtani tanácskozás Jászberényben. 2003. október 17–18.* Magyar Nyelvtudományi Társaság – SzIE Jászberényi Főiskolai Kar – TIT Jászsági Szervezet – Jászok Egyesülete, Budapest. 165–169.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2010. A személynevek mint a nyelvöldrajz tárgyai. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvöldrajztól a névföldrajzig. A 2010. június 8-i szombathelyi tanácskozás előadásai.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 234. Magyar Nyelvtudományi Társaság – NyME Savaria Egyetemi Központ, Budapest–Szombathely. 31–39.
- KÁZMÉR MIKLÓS 1964. A *fa* 'falva' névföldrajza és megterhelése. In: BENKŐ LORÁND szerk., *Tanulmányok a magyar nyelv életrajza köréből. Bárczi Géza születésének 70. évfordulója alkalmából.* Nyelvtudományi Értekezések 40. Akadémiai Kiadó, Budapest. 174–180.
- KÁZMÉR MIKLÓS 1970. *A »falu« a magyar helynevekben.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KÁZMÉR MIKLÓS 1991. A Benkő családnév XV–XVII. századi nyelvöldrajza. In: HAJDÚ MIHÁLY – KISS JENŐ szerk., *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára.* ELTE, Budapest. 327–331.
- KNIEZSA ISTVÁN 2003². A magyar és szlovák családnévek rendszere. In: KNIEZSA ISTVÁN, *Helynév- és családnévvizsgálatok.* Lucidus Kiadó, Budapest. 255–349.
- LIPAN, FLORIN 2012. *Romanian names.* <http://nume.ottomotor.ro/en>. (2014. 11. 28.)
- MELICH JÁNOS 1903–1905. *Szláv jövevényszavaink.* Franklin Társulat, Budapest.
- MNyA. = DEME LÁSZLÓ – IMRE SAMU szerk. 1968–1977. *A magyar nyelvjárások atlasza* 1–6. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MURÁDIN LÁSZLÓ 2005. *Erdélyi magyar családnévek.* Europrint Könyvkiadó, Nagyvárad.
- ÖRDÖG FERENC 1973. *Személynévvizsgálatok Göcsej és Hetés területén.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ÖRDÖG FERENC 1991. Személyneveink onomato-dialektológiai vizsgálatáról. In: HAJDÚ MIHÁLY – KISS JENŐ szerk., *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára.* ELTE, Budapest. 488–496.
- ÖRDÖG FERENC 2004. Személynévkutatásunk helyzete és feladatai. In: FARKAS FERENC szerk., *Magyar névtani kutatások itthon és határainkon túl. Névtani tanácskozás Jászberényben. 2003. október 17–18.* Magyar Nyelvtudományi Társaság – SzIE Jászberényi Főiskolai Kar – TIT Jászsági Szervezet – Jászok Egyesülete, Budapest. 82–89.
- ÖRDÖG FERENC 2010a. Névföldrajz, onomatodialektológia, névdialektológia. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvöldrajztól a névföldrajzig. A 2010. június 8-i szombathelyi tanácskozás előadásai.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 234. Magyar Nyelvtudományi Társaság – NyME Savaria Egyetemi Központ, Budapest–Szombathely. 127–133.
- ÖRDÖG FERENC 2010b. *Tulajdonneveink gyűjtése, kiadása és kutatása.* Akadémiai (tézises) doktori értekezés. MTA, Budapest. Kézirat.
- PESTI JÁNOS 1989. Szófeldrajzi szempontok a történeti és a mai magyar földrajzi nevek vizsgálatában. In: BALOGH LAJOS – ÖRDÖG FERENC szerk., *Névtudomány és művelődéstörténet. A IV. magyar névtudományi konferencia előadásai Pais Dezső születésének 100. évfordulóján. Zalaegerszeg, 1986. október 8–10.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 183. Zalaegerszeg Város Tanácsa, Zalaegerszeg. 156–159.
- RMNyA. = MURÁDIN LÁSZLÓ (gyűjt.) – JUHÁSZ DEZSŐ (szerk.) 1995–2010. *A romániai magyar nyelvjárások atlasza* 1–11. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- SLÍZ MARIANN 2011. *Személynévadás az Anjou-korban.* Históriaantik, Budapest.

- SZABÓ GÉZA 1985. Földrajzi nevek és nyelvjáráskutatás. In: BÉKÉSI IMRE szerk., *Név és névkutatás. Az Inczei Géza halálának 10. évfordulóján rendezett emlékülés előadásai (Szeged, 1984. április 13–14.)* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 170. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 75–82.
- SZABÓ ISTVÁN é. n. A nemzetiségek térnyerése és a magyarság. In: WELLMANN IMRE szerk., *Magyar művelődéstörténet. IV. kötet. Barokk és felvilágosodás*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest. 109–136.
- SZABÓ JÓZSEF 1981. Csongrád megye nyelvjárási sajátosságainak áttekintése a földrajzi nevek alapján. In: HAJDÚ MIHÁLY – RÁCZ ENDRE szerk., *Név és társadalom. A III. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Veszprém, 1980. szeptember 22–24.)*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 160. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 173–177.
- TMCsA 1715, 1720. = *Történeti magyar családnévátlasz 1715, 1720*. Digitálisan tárolt adatbázis. Kutatásvezető: N. FODOR JÁNOS.
- TÓTH VALÉRIA 1998. Ómagyar helyneveink és névföldrajz. *Magyar Nyelvjárások* 35: 119–132.
- TÓTH VALÉRIA 2001. *Névrendszertani vizsgálatok a korai ómagyar korban. (Abaúj és Bars vármegye)*. A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványai 6. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- TÓTH VALÉRIA 2002. A helynévmodellek nyelvföldrajzi vizsgálata a korai ómagyar korban. In: HOFFMANN ISTVÁN – JUHÁSZ DEZSŐ – PÉNTÉK JÁNOS szerk., *Hungarológia és dimenzionális nyelv szemlélet. Előadások az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson (Jyväskylä, 2001. augusztus 6–10.)*. Debreceni Egyetem – Jyväskyläi Egyetem, Debrecen–Jyväskylä. 127–138.
- VÖRÖS FERENC 2006. Névkutatás és névföldrajz. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 8/1: 167–176.
- VÖRÖS FERENC 2014. *Kis magyar családnévátlasz*. Kalligram, Pozsony.

N. FODOR JÁNOS

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

JÁNOS N. FODOR, The geography of historical personal names as a research area of Geolinguistics I. Name geographic methods in name studies

Spatial distribution of proper names – similarly to that of common nouns – is a natural consequence of language change; as a result, the geography of personal (especially family) names has recently become an important field of study in international and Hungarian Onomastics. The paper first outlines the history of previous Hungarian name geographical research, focusing on terminological questions. The author then discusses the relationship between Geolinguistics and name geographical research, using examples from ‘Történeti magyar családnévátlasz’ (Atlas of Hungarian Historical Family Names). Relations between the frequency of Christian names and that of family names are illustrated in the paper by the 15th–18th-century geography of the family name *Benkő*: the outstanding historical or contemporary frequency of family names derived from the same Christian name in an area is determined by the previous frequency of the base Christian name in the territory. Christian names can also be used to demonstrate the ethnic composition of the Carpathian Basin: the 18th-century expansion of the southern Slavic and German ethnic groups is illustrated by the appearance of the names *Jován* and *Fridericus* (and their variants), respectively.

A középkori magyar városfejlődés migráció- és ipartörténeti vonatkozásai a történeti személynévtan tükrében I. *

Személynévadás és migráció

1. Bevezetés. A társadalomtörténeti vizsgálatok már jó ideje kimutatták azokat az összefüggéseket, amelyek a középkori, főleg jobbágyi személynévek és viselőik társadalmi helyzete között fennállnak. Ipar-, migráció- és családtörténeti vagy az etnikai viszonyokkal kapcsolatos elemzések során a történész gyakran nyúl a személynévhez mint bizonyos témákban sokszor egyedül rendelkezésre álló középkori forráshoz (erre friss összefoglalóul l. GULYÁS 2014: 1728–1730). Az alábbiakban azt igyekszem demonstrálni, hogyan lehet a történeti személynévtant a középkori társadalomtörténeti, azon belül is a várostörténeti kutatások szolgálatába állítani, egyúttal pedig egy bonyolult társadalomtörténeti kérdésnek – a középkori jobbágyság városba költözésének – a legfontosabb jellemzőit is megkísérlem összefoglalni. A tanulmánynak – terjedelmi okokból – jelen folyóirat következő évi számában megjelenő második része ugyanilyen módszerekkel a városfejlődés és a kézműipar szerepe közötti összefüggéseket fogja majd elemezni.

A városfejlődés és a jobbágyköltözés jellemzőinek párhuzamba állítása során segítséget nyújt a magyar városkutatás egyik lényeges felismerése, hogy a városok és mezővárosok fejlettsége és az oda irányuló migráció mértéke kapcsán egyfajta logikus szabályszerűség vázolható fel. Minél prosperálóbb ugyanis egy település, annál nagyobb arányban és annál messzebből érkeznek oda új lakók, azaz annál vonzóbb célpontot jelent a hely a beköltözés szempontjából a jobbágyság és más rétegek számára is.

A témakör vizsgálatát a középkori magyar városfejlődés alapvető társadalmi vonatkozásainak ismertetésével célszerű kezdeni.

2. A városfejlődés jog-, társadalom- és gazdaságtörténeti összefüggései. A középkori európai város fogalmának definiálásában, a városok jelentőségének és fejlettségének meghatározásában különféle szempontok alkalmazása nyújthat segítséget. Korábban alapvetően két oldalról próbálták megragadni a városi lét lényegét: a jogi helyzet és a gazdasági viszonyok oldaláról. Ezek mellett felmerültek még többek között demográfiai, várostopográfiai, kulturális vagy éppen egyháztörténeti szempontok is (FÜGEDI 1972, LADÁNYI 1992a, KUBINYI 2005: 10–17, DILCHER 2006). A dolgot nagyban megnehezíti, hogy Európában a városok kialakulása régióként más és más úton, illetve minőségben ment végbe, ezért a középkori városok közel sem mutatnak egységes képet (GYÖRFFY 1973: 227–235).

A földrajztudomány képviselői részéről egy merőben új megközelítésmód is megfogalmazódott a városi lét lényegének megragadására: a várost mint különféle, sokszor egymástól függetlenül is megjelenő városias jelenségek gyűjtőhelyét próbálták értelmezni.

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

Ezek a városias jelenségek természetesen nem minden városban vannak jelen egyforma mértékben, hiszen a települések mindegyike más és más múlttal, privilégiumokkal, tulajdonságokkal, gazdasági és politikai súllyal, városias funkciókkal rendelkezik.

Az innen – azaz a funkcionális városszemlélet oldaláról – meghatározott város az úgynevezett „központi hely”. A fogalmat a német földrajztudós WALTER CHRISTALLER dolgozta ki az 1930-as években, és a földrajzi térben hierarchikusan, többé-kevésbé szabályos rendben elhelyezkedő, különféle városias, azaz „központi” funkciókat tömörítő településeket értett rajta. Minél több ilyen városias funkciót tölt be egy település, annál inkább városnak tekinthető, és jelentősége annál inkább nyilvánvaló a társadalmi környezet számára, amellyel története során kapcsolatba került (CHRISTALLER 1934; KUBINYI 1971: 58–60, 2000, 2005; BÁCSKAI 2002: 15–17).

Az új modell a középkori magyar városok történetével kapcsolatos kutatásoknak főként a forrásadottságokból következő nehézségeire is megoldást kínált. A 14. században a magyar városfejlődésben végbemenő lendületes folyamatok csillapodásával a 15. századra hazánkban a településeknek jogi szempontból alapvetően három típusát különböztetik meg az oklevelek: a várost (civitas), a mezővárost (oppidum) és a falut (villa, possessio) (KUBINYI 1972, LADÁNYI 1980, LADÁNYI 1992b, BÁCSKAI 2002: 29–40). A szemantikusi jogi terminológia azonban elmosza a kategóriákon belüli lényeges különbségeket.

A kvázi kollektív nemesi jogot élvező, polgári lakosságú civitascsoporthoz tartoztak többek között kereskedővárosok, bányavárosok, de ugyanígy civitasnak tekintették a korban a jogi szempontból jobbágyi lakosságú püspöki székhelyeket is. Ezek azonban nem csak jellegüket tekintve voltak különbözőek, hiszen jogi értelemben is két nagy csoportot alkottak: a „szabad királyi” és a „királyi szabad” városok csoportjait (KUBINYI 2006). Ami pedig a jobbágyok lakta mezővárosokat és falvakat illeti, a két kategória határa csaknem összemosódik. Míg az oppidumok legfejlettebbjei már-már a civitas szintet ostromolják, alsó szintjeiken lévő társaik egy része funkcionális értelemben gyakorlatilag csak falvaknak tekinthetők.

Ebből már érzékelhető, hogy az oppidum kategóriába sorolható igen nagyszámú település között szintén komoly, kialakulásukban és egyéb sajátosságaikban megmutatkozó eltérés figyelhető meg. Vannak köztük monokultúras szőlőtermelő és nagyállattartó mezővárosok, 14. századi civitasmúlttal bíró, széleskörű kiváltságokat élvező, de magánkézbe került települések, uradalmi központ és rezidencia funkcióját ellátó oppidumok vagy éppen lecsúszófélben lévő, a bányák kimerülése miatt egyre inkább eljellemezte bányavárosok. A három településkategória közül tehát – főleg a felső kettőt tekintve – nem egyszerű dolog a fejlettségben megmutatkozó különbségeket kitapintani (GULYÁS 2013: 319–320).

A fentiek miatt egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy ha egy középkori városias település jelentőségét akarjuk meghatározni, akkor az említett sokszínűség miatt az a legcélravezetőbb, ha nem csupán egy-egy speciális jellegzetességet, hanem minél több városi funkció meglétét vagy hiányát együttesen vesszük vizsgálat alá, azaz a települések által betöltött városias jelenségeket összességében értékeljük. Ehhez pedig az újonnan megjelenő funkcionális szemléletmód jó lehetőséget teremtett.

KUBINYI ANDRÁS hosszú évtizedek alatt dolgozott ki egy olyan pontrendszert (a kialakítás folyamatára: LAKATOS 2013: 18–24), amely a korábbinál jóval precízebb képet képes adni a középkor végi magyar településhálózatról, meg tudja határozni az egyes települések fejlettségét, és párhuzamba tudja állítani azt a földrajzi térben elhelyezkedő

többi település fejlettségével is. Így a magyarországi városias és kevésbé városias településformációkat egy erre a célra kidolgozott „kritériumnyaláb” figyelembevételével, objektív pontszám alapján egyfajta hierarchikus térbeli rendbe tudjuk sorolni.

KUBINYI az úgynevezett „centralitási pontrendszer” kidolgozása során tíz városias funkciót, illetve városokra jellemző tulajdonságot vett figyelembe. A kategóriákat egytől hatig pontozva ebben a rendszerben így összesen 60 pontot szerezhethet egy település. A tíz centralitási kategória meghatározásakor KUBINYI arra törekedett, hogy minél sokoldalúbb, de a magyar forrásviszonyok között azért többé-kevésbé vizsgálható tulajdonságokat vegyen számba. Ezek a következők voltak: 1. uradalmi központi és rezidenciaszerep; 2. bíraskodási-központi és hiteleshelyi funkció; 3. pénzügy-igazgatási központi funkció; 4. egyházi igazgatásban játszott szerep; 5. egyházi intézmények száma a településen; 6. a külföldi egyetemekre (Bécsbe és Krakkóba) beiratkozók száma 1440–1514 között; 7. kézműves- és kereskedőcéhek száma; 8. úthálózati csomópontszerep; 9. vásártartás, azaz a heti és éves vásárok száma a településen; 10. a település jogi helyzete (KUBINYI 2000: 13–14).

A centralitási pontrendszer nagy erénye, hogy segítségével nem csak a „valódi” városokat, hanem a településtípusok széles skáláját lehet vizsgálni, hiszen egy egyszerű és jelentéktelennek tűnő falunak is lehetnek olyan központi funkciói, amelyek a földrajzi értelemben vett társadalmi környezet számára a települést fontossá teszik: ilyen például a napi piac és heti vásár, az úthálózati csomóponti szerep vagy éppen az uradalmi központi funkció.

A kapott pontszámok alapján a településeket KUBINYI hét, fejlettségük mértékét híven kifejező csoportba osztotta: 1. elsőrendű városok, amelyek legalább 41 pontot szereztek meg a 60-ból; 2. másodrendű városok (31–40 pont); 3. kisebb városok és jelentős városfunkciót betöltő mezővárosok (21–30 pont); 4. közepes városfunkciót ellátó mezővárosok (16–20 pont); 5. részleges városfunkciójú mezővárosok (11–15 pont); 6. átlagos mezővárosok és mezővárosi jellegű falvak (6–10 pont); 7. jelentéktelen mezővárosok és központi funkciót ellátó falvak (1–5 pont). A funkcionálisan valódi városi szerepet betöltő települések KUBINYI szerint az első négy kategóriában helyezkednek el, azaz ezeket lehet városias településnek tekinteni a középkor végi Magyarországon (KUBINYI 2000: 15–16).

A magyar városkutatás az utóbbi másfél évtizedben elfogadta és előszeretettel alkalmazta a centralitási pontrendszert, illetve folytatva a megkezdett munkát, újabb és újabb régiókkal egészítette ki a KUBINYI által ilyen módon vizsgált országrészeket (GULYÁS 2013: 319). Nagy kérdés azonban, hogy vajon mit mond nekünk ez a pontrendszer a középkori társadalomtörténetre nézve. Két ilyen szempontot érdemes elsősorban vizsgálni: a különböző szinteken lévő települések migrációban játszott szerepét és kézművesiparuk jellemzőit. Az utóbbi kérdéssel terjedelmi okokból a tanulmány második, jelen folyóirat jövő évi számában megjelenő részében fogok majd részletesen foglalkozni.

A betelepedésnek különféle okai lehetnek. A jogi értelemben vett valódi városok esetében ez a bevándorlás tudja pótolni a városi lakosságszámnak az öröklési szabályok, a céhes fejlődés sajátosságai és a rossz egészségügyi viszonyok hatására történő folyamatos csökkenését (KUBINYI 1973: 134–136, 2009: 572; GRANASZTÓI 1980: 209–214; GULYÁS 2011b: 139–140). Betelepődési okot jelentenek még azok a különféle idénymunkák is, amelyek az év bizonyos időszakában növelik meg a város vagy mezőváros népességét. Ilyenek voltak például a szőlőmunkák vagy a nagyobb építkezések. A migráció emellett leginkább a gazdasági érvényesüléssel áll összefüggésben. Minél jelentősebb a település, annál inkább megfigyelhető az a törekvés, hogy kereskedő és iparos rétegek

telepedjenek ott meg, hiszen a nagyobb népesség miatt állandó piacot, a jelentős vásárok révén pedig üzleti lehetőségeket találhatnak ezekben (SZÜCS 1955: 92). KUBINYI szerint alapvetően a parasztság három rétege jelent meg a városokban: a leggazdagabb állattenyésztő és szőlőművelő gazdák, a teljesen nincstelenek, akik napszámosként boldogulnak a városokban, valamint az iparostanulók, céhlegények, akik amúgy is meglehetősen mobilisak voltak (KUBINYI 2009: 574).

A népességmozgás és a fluktuáció mértéke azonban nem feltétlenül nő a falvak szintjétől a városok felé haladva. Habár a falvak és a mezővárosok között megragadható a különbség ebből a szempontból, BACSKAI VERA szerint a mezővárosok lakosságának cserélődése arányát tekintve valamivel nagyobb lehetett, mint a civitasoké (BACSKAI 1965: 32).

Egyértelműbb a kép a beköltözés földrajzi jellemzőinek oldaláról nézve: míg a parasztság „helyi szinten” a legtöbb esetben 20–30 kilométeres távolságra költözött csak el (GULYÁS 2011a: 190–192), addig egy civitas vonzáskörzete jóval nagyobb volt annál, mint ami egy mezőváros esetében megfigyelhető, azaz sokkal messzebből, sokszor még külföldről is érkezettek oda migránsok. Az igazi városok esetében a betelepülők jelentősebb része városból érkezett, majd ahogyan haladunk lefelé a hierarchiában, úgy nő a falusi származásúak aránya a sorban (KUBINYI 1973: 135, GRANASZTÓI 1980: 212).

3. Módszertani nehézségek, lehetséges forrástípusok a téma vizsgálatához. A fentiek alapján felvetődik a kérdés, hogy vajon a migráció jellemzőit tekintve kimutathatók-e lényegi különbségek a különböző városkategóriákban lévő települések, településcsoportok között. Erre a középkori személynévanyag migrációtörténeti elemzése adhat választ. A középkori személynevek közül a helynévből és foglalkozásnévből képzettek már évtizedek óta a magyar társadalom- és ipartörténet legfontosabb forráscsoportját jelentik. Forrásértéküket a hazai kutatás egyöntetűen elfogadja mind a migráció-, mind az ipartörténetre nézve, ezért történéseink közül többen is foglalkoztak már módszertani megközelítésben a problémával (MAKSAY 1960; SZÉKELY 1967, 1970; KUBINYI 2003). Az erre vonatkozó nyelvészeti és történeti szakirodalom összefoglalása mindkét vonatkozásban – azaz ipar- és migrációtörténeti szempontból is – megjelent az elmúlt években, ezért a részletes ismertetéstől ezúttal eltekintünk (GULYÁS 2008b: 437–441, 2011a: 176–179). A helynévből képzett személyneveket viselők arányából arra tudunk következtetni, hogy milyen mértékű volt a településre irányuló migráció, és ezek a beköltözők milyen távolságból érkeztek új lakóhelyükre. (L. erre a bonyolult kérdésre és az ezzel kapcsolatos kutatási lehetőségekre újabban N. FODOR JÁNOS vizsgálatait [2012: 144–148]). Ehhez kapcsolódik, hogy akár az etnikumra utaló megkülönböztető neveket is fel lehetne használni a migráció vizsgálatának a forrásaként, ahogy magam is megtettem ezt bizonyos fenntartásokkal néhány éve, de a kérdés összetettsége és ebből adódó hibalehetőségei miatt ezúttal eltekintek ettől (GULYÁS 2011a: 181–182; összefoglalóan FARKAS 2013).

A téma vizsgálatát során a következő alapelveket tartottam szem előtt. Egyrészt a névanyag gyűjtése során csak 1400 után keletkezett okleveleket használtam fel, mivel KUBINYI centralitási pontrendszere csupán a középkor utolsó szakaszára nézve tűnik igazán alkalmazhatónak. A vizsgált személynevek egy kisebb része viszont közvetlenül a mohácsi csata utáni évekből származik, azaz ilyen értelemben néhány évvel átléptem a középkor klasszikusnak tartott határvonalát.

Másrészt a különböző településekről főként olyan forrásokat igyekszem gyűjteni, amelyekben az ott lakók mindegyike szerepel, mivel csak így adódik lehetőségem a

beköltözők és kézművesek arányát a teljes lakosságon belül vizsgálni. Erre a célra leginkább a különféle adó- és tizedjegyzékek a legalkalmasabbak, mivel azok tételesen felsorolják a járadékot fizetők névsorát. Ebből következik, hogy a települések lakóit minden esetben csak egyszer veszem számba, nehogy a többszöri említések miatt torzult arányokat kapjunk. Szintén használhatónak tűnnek még a különféle ügyekben (tanúkihallgatás, hatalmaskodók felsorolása stb.) összeírt jobbágynévsorok is.

E szempont alól két esetben teszek csak kivételt. Az északkelet-magyarországi országrész mezővárosaiból a korábbi években már ezres nagyságrendben gyűjtöttem nagyrészt jobbágyokra vonatkozó adatokat (ezek egy része kiadva: GULYÁS 2007), ezek a személynevek azonban nem összeírásokban, hanem különféle, helyi vonatkozású adásvételekkel, ingatlanpererekkel, örökösödési ügyekkel foglalkozó oklevelekben szerepelnek. Ezeket a jobbágyokat sikerült azonosítanom, így a többször említettek személyazonosságát is megállapítottam. Ez lehetővé tette, hogy itt is mindenkit csak egyszer vegyek számba a vizsgálat során, függetlenül attól, hogy hányszor szerepel oklevelekben a neve. Az érintett oppidumok listáját egy nemrégiben megjelent tanulmányomban adtam közre (GULYÁS 2013). Természetesen ebből a körből is csak olyan mezővárosok személyneveit fogom elemezni, amelyekből ilyen adatokkal értékelhető számban rendelkezem.

Az ebbe a csoportba tartozó hegyaljai települések lakosainak egy jelentős részét saját, mezővárosi kiadású középkori okleveleikből nyertem ki, amelyek általában részletes tanácslistákat, olykor pedig tanúnévsorokat is tartalmaznak. A hegyaljai oppidumok, valamint a környékén fekvő néhány mezőváros (Abaújszántó, Szikszó, Gönc) ilyen forrásaiknak jelzeteit helyhiány miatt ezúttal nem hivatkozom, az oklevelek listáját korábban táblázatos formában összesítettem (GULYÁS 2008a: 185–189, 1. Függelék), így a pontos jelzetek ott megtalálhatók. Ha a neveket nem saját kiadványukból vettem, akkor a levéltári jelzetüket lábjegyzetben tüntetem majd fel.

Hasonló módon, azaz szórványos okleveles említésekből gyűjtöttem a második településkategória személynévi adatait. Ennek okát lentebb fogom kifejteni, itt is a források feltüntetésével.

Az összegyűjtött személynevek segítségével külön-külön vizsgálom a KUBINYI által meghatározott felső négy településkategóriát, ugyanakkor az 5., 6. és 7. kategóriába tartozó (és KUBINYI szerint a magyar városhálózatnak részét nem képező) mezővárosokat és falvakat két egységként kezelem. Az adatokat jogi szempontból választom csak szét, mezővárosokra és jobbágyfalvakra. Ezt indokolja az a tény, hogy ebben a három kategóriában (a felső csoportjukat alkotó néhány mezővárostól eltekintve) mind a centralitási pontszámok, mind a források segítségével kirajzolódó általános kép alapján már nem voltak nagyok az eltérések, illetve ha voltak is, azok leginkább a falu és a mezőváros jogi kategóriái között ragadhatók meg.

Ez a megoldás lehetővé teszi azt is, hogy olyan falvakat is figyelembe vehessek, amelyekből megfelelő számú személynévvel rendelkezünk ugyan, de centralitási pontszámukat még nem vizsgálták. Jelen tanulmánynak ugyanis jellegéből következően nem lehet célja, hogy a centralitási számítások alá vetett települések körét kibővítse. Így azonban a felhasználható nevek számát és a végső eredmények megbízhatóságát is jelentősen megnővelhetem. Ezt a módszert igazolhatja továbbá KUBINYI megállapítása is, miszerint a felső négy településkategóriában egyáltalán nem voltak falvak, tehát elvileg minden falu a három alsó kategóriába tartozhatott (KUBINYI 2005: 30).

Szintén ide kapcsolódik, hogy KUBINYI egy 2005-ben megjelent tanulmányában össze-sítette az általa és mások által vizsgált országrészekben (a teljes Magyar Királyság területének nagyjából kétharmadán) található, az első négy kategóriába eső városias települések-hez tartozó pontszámokat. Ez összesen 94 várost és mezővárost jelent. Az összefoglalásba nem vette bele a még nem vizsgált északnyugat-magyarországi megyék (a mai Szlovákia nyugati területei), az erdélyi szász és székely székek, a Szerémség és a középkori Szla-vónia településeit (KUBINYI 2005: 17, 30–31). Forrásaimat tehát én is úgy válogattam, hogy csak az általa vizsgált országrészekben elhelyezkedő településekről származzanak. Az első négy kategória városainak centralitási pontszámait ez alapján említem, az 5–7. ka-tegória településeinek értékeit külön közölni azonban témánk szempontjából teljesen fe-lesleges.

Az alkalmazott, a megkülönböztető nevek vizsgálatán alapuló módszerrel összefüggő legfontosabb probléma, hogy vajon mi alapján lehet biztosan eldönteni, hogy egy sze-mélynév felhasználható-e az előző származáshely, valamint a foglalkozás vizsgálatára. A kérdés súlyos, főleg úgy, hogy ebben a korszakban már sok esetben megjelentek a családnevek, egy családnév pedig nyilvánvaló módon nem az azt viselő személyre nézve jelent információt, hanem a felmenőivel kapcsolatosan. Azaz: nem tudjuk pontosan, hogy csak az apja, vagy pedig a nevet viselő személy is kovács volt-e, vagy hogy az ősei, esetleg ő maga költözött be a névadó településről új lakóhelyére. Sajnos a dolgot a legtöbb esetben nem lehet eldönteni, így ez bizonyosan jelenthet némi hibaszázalékot a végső eredményekre nézve. Magam úgy látom azonban, hogy megfelelő szűréssel ezek a személynevek felhasználhatók a középkor végén is ilyen jellegű elemzésekhez, amit egyébként a korábbi kutatások is igazolni látszanak.

A migrációtörténet jellemzőinek vizsgálatával összefüggésben a közelmúltban vi-szonylag részletesen értekeztem a jobbágyi személynevek ilyen irányú felhasználásának nehézségeiről és módszeréről (GULYÁS 2009: 53, 2011a: 179–182). Az ott megfogalma-zott alapelveket fogom itt is alkalmazni, azaz elsősorban a település- vagy tájnévből *-i* képzővel létrehozott megkülönböztető neveket fogom felhasználni az előző lakhely megállapításához. Ennél még inkább elfogadhatóak a 15. századtól egyre ritkább latin *de* prepozíciós szerkezetek.

Az úgynevezett puszta helynévi, *-i* képző nélkül álló, csak a település nevét magában foglaló személynevek is felhasználhatók hasonló célokra. Ezt a típust elsőként FEHÉRTÓI KATALIN vizsgálta (FEHÉRTÓI 1973, 1975). Felvetése a történeti névkutatók körében nagy érdeklődést váltott ki (l. pl. KÁLMÁN 1975, LÉVAI 1976, ÖRDÖG 1982, SZABÓ L. 1993: 286–287, N. FODOR 2010: 52–55): volt, aki úgy gondolta, súlyát tekintve nem sza-bad nagy jelentőséget tulajdonítani ennek a megnevezésfajtának a középkori személy-névadás más módjaival szemben, mások azonban elfogadták a típus elkülönítésének lét-jogosultságát.

A kérdésben magam is szkeptikus álláspontot foglalok el. A puszta helynévi eredetű családneveket ezért csak akkor veszem valóban előző lakóhelyre utaló adatnak, ha tény-legesen kimutatható egy olyan településnév a közelben, amellyel a névszerkezet kapcsola-tban állhat. Vannak ugyanis olyan puszta helynévi eredetű személynevek, amelyek esetében egyértelmű, hogy kapcsolatban állnak egy településsel (a legklasszikusabb és országosan is legelterjedtebb példa: *Buda*), de nem tartom elfogadhatónak azt a gyakorlatot, amikor különféle, sokszor foglalkozásnévi eredetű megkülönböztető neveket is puszta helynévnek tekintünk. Ha például egy *Kovács*-nak nevezett személy lakóhelye közelében található

egy *Kovácsi* nevű település, semmi sem bizonyítja, hogy a megkülönböztető név abból származik, nem pedig az elsődleges és sokkal logikusabb foglalkozásnévi névadás ment végbe, azaz a személy valójában kézműves tevékenységéről kapta a nevét. Ezzel kapcsolatos aggályaimat korábban már részletesebben is kifejtettem (GULYÁS 2011a: 179–180).

A különböző típusú helynévi eredetű megkülönböztető nevek azonosítása során minden esetben megpróbáltam megtalálni a névadó, kiindulási települést, a legtöbbször sikerrel.

Az előzőekkel ellentétben nem veszem figyelembe azokat a személyneveket, amelyek az aktuális lakóhelyre utalnak. Ilyenek létezésének két oka is lehet: az egyik, hogy az illető a településről elköltözve máshol kapta ezt a nevet az ottani közösségtől, de később visszaköltözött, és a nevet is magával hozta régi lakóhelyére (FÜLÖP 1989, 1990: 22, 64). A másik eshetőség, hogy ezzel a névvel éppen azt akarták hangsúlyozni a nagyszámú idegen beköltözővel szemben, hogy az illető helyi származású. Legalábbis a középkor végi, nagyfokú jobbágyi migrációtól érintett Bács és Bodrog megye személynevei alapján ez tűnt valószínűnek (GULYÁS 2011a: 188). A korábban vizsgált, Bács és Bodrog megyében elhelyezkedő Ök, Bajkod, Bánca, Ölyves, Garé, Boziás, Tótfalu, Vél, Csót, Papi, Nagy- és Kishetés falvakon kívül (GULYÁS 2011a: 186) a most elemzett névanyagban megfigyelhető ez a jelenség Kállón, Szántón, Leleszen, Szajkán, Töttöskálon, Kis-telegden, Izsákon és Sáriban is. Tehát máshol is gyakorlatban volt ez a névadási mód, ezért elképzelhető, hogy ez a korábbi megállapításom revízióra szorul majd a későbbiekben.

A helynevek azonosítása és lokalizálása, valamint az ezekből képzett személynevek etimológiájának értékelése során részben a rendelkezésre álló alapvető történeti földrajzi és birtoktörténeti (GYÖRFFY, CSÁNKI, ENGEL 2001), részben a hely- és személynév-, illetve nyelvtörténeti (CsnSz., a FNESz. és az OklSz.) összefoglaló munkákat és szótárakat használtam fel.

4. A korábbi lakóhelyre utaló személynevek aránya a centralitási kategóriák névanyagában. A KUBINYI-féle centralitási pontrendszer legfelső kategóriájába („elsőrendű városok”) öt szabad királyi, két királyi szabad és egy földesúri város tartozik. A nyolc településből kettőt választottam ki: a legtöbb pontot kapó Budát és az első kategória alsó részlegébe tartozó Szegedet. Mindkettőre nézve remek források állnak ugyanis a rendelkezésünkre.

Buda középkor végi bortizedjegyzékeit SZAKÁLY FERENC és SZÜCS JENŐ adta ki forrásmunkájában (SZAKÁLY–SZÜCS 2005). A három tizedjegyzék közül az első 1505-ben keletkezett, a második 1510 körülre datálható, a harmadik pedig 1531-es keltezésű. Ez az említett, a mohácsi csata után keletkezett egyetlen forrásunk, amely azonban még éppen felhasználhatónak tűnik. A kitűnő összeírások nagy számban tartalmaznak személyneveket, a forrást alapvetően mégis általában másra, így például többek között Buda középkori topográfiájának összeállítására használták fel a korábbiakban. (L. KUBINYI ANDRÁS bevezető tanulmányát: KUBINYI 2005a.)

Fontos jellemzője ezeknek a jegyzékeknek, hogy szinte kizárólagosan budai lakosok (ráadásul nagyrészt magyarok!) birtokolták a bennük szereplő Buda környéki szőlőket, azaz idegen (extraneus) szőlőbirtoklás itt – az országos gyakorlattal szemben – nem volt jellemző (l. TRINGLI ISTVÁN bevezetőjét a forrásközlésben: TRINGLI 2005: 9). Ez azt jelenti, hogy a szőlőbirtokosok neveinek vizsgálata valóban Budára nézve eredményez majd adatokat.

A szőlősgazdák közül egyszerre többen is rendelkeztek több szőlővel, ezért szükséges volt a személynevek azonosítása, hogy végül mindenki csak egyszer szerepeljen a vizsgálandó személynévlistán. Ebben a szőlőbirtokok, a bérlakók esetében a feltüntetett lakóhely és a szőlőbirtokos özvegyek nevei is segítséget jelentettek. A dolgot megkönnyítette a forráskiadvány végén található, precízen összeállított személynévmutató is, amelynek elkészítése során a jegyzékek közlői is számos személy többszöri említését azonosították sikerrel. A vizsgálat során a férfi tizedfizetőket vettem csak figyelembe, az özvegyasszonyok neveit pedig csak akkor, ha név szerint említették őket, vagy személyüket elhalt férjük megnevezésével definiálták a forrás középkor végi lejegyzői.

A nevek összevetése során 1139 budai lakost sikerült azonosítanom. Ebből számításaim szerint meglehetősen sokan, 229-en viseltek helynévből képzett megkülönböztető nevet (az összes szereplő polgár 20,1%-a). A dokumentumban rögzített polgárnevek alapján a városba települtek összesen 116 közelebbi vagy távolabbi településről (illetve tájegységből) kerültek Budára.

Szeged lakosságának hasonló vizsgálata egy szintén jól ismert forrás, Bács, Bodrog és Csongrád megyék 1522. évi tizedjegyzékei alapján végezhető el. A nyelvészek és történészek körében is gyakran hivatkozott összeírást SZABÓ ISTVÁN adta ki 1954-ben (SZABÓ I. 1954), de a szegedi polgárnevek nélkül, mivel azokat már korábban közölte REIZNER JÁNOS (1900: 97–128). A tizedjegyzék keletkezésének körülményeit és forrásértékét KULCSÁR PÉTER vázolta fel és elemezte 1984-ben megjelent tanulmányában (KULCSÁR 1984). A személyneveket e forrásközlés alapján vizsgáltam. Az ebből kinyert megkülönböztető nevek száma valamivel magasabb lett, mint a dézsmalajstromban szereplő adózók száma. Ez annak köszönhető, hogy amennyiben egy tizedfizetési tétel alatt több személy is szerepelt, azokat is beleszámoltam, hiszen ugyanolyan névadatnak tekinthetők. Az özvegyekkel kapcsolatosan hasonlóan jártam el, mint Buda esetében. Amennyiben összevont, genitivusos szerkezetben szerepel két vagy három személy, akkor a helynevet mindannyiukra vonatkoztattam. A továbbiakban minden hasonló jellegű forrás esetében így teszek majd, anélkül hogy ezt külön is említeném.

Az összesen 1631 szegedi személyből 239-en voltak beköltözők (14,65%). Együttessen 122 különböző település és tájegység szerepel korábbi lakóhelyként.

1. táblázat: Az első szint településeinek adatai

Település (centralitási érték)	Összes személynév	Helynévi eredetű személynevek		Kiindulási települések
	db	db	%	db
Buda (55)	1139	229	20,1	116
Szeged (42)	1631	239	14,6	122

Az első városkategória után lássuk a „másodrendű városok”-at. A csoportban szereplő hét település közül kettő szabad királyi város volt, a maradék öt pedig földesúri város. A vizsgálathoz látszólag remek lehetőséget teremt, hogy a két szabad királyi város, Bártfa és Eperjes terjedelmes levéltárai a mai napig rendelkezésünkre állnak, s bennük számos kitűnő összeírás, adójegyzék, bor- és gabonatized-jegyzék, vászonjegyzék stb. maradt fenn. Miután azonban átnéztem a városi számadásokat, egyértelművé vált, hogy sajnos ezeket mégsem lehet felhasználni ilyen célokra. Igaz ugyan, hogy nagy számban

szerepelnek bennük személynévek, de mivel e források németül íródtak, jellegüket tekintve nagyban eltérnek a magyar vagy más etnikumú népességgel kapcsolatosan született latin nyelvű összeírásoktól. Az egyik ilyen különbség, hogy a 15. század első feléig – meglepő módon – meglehetősen nagy bennük az egyelemű személynévek aránya, ami nem teszi lehetővé a migráció vagy az iparos tevékenység vizsgálatát.

A másik kellemetlen tapasztalat, hogy a foglalkozást ugyan általában feltüntetik (legtöbbször németül, olykor latinul és nagyon ritkán magyarul), előző lakóhelyre vonatkozó megkülönböztető neveket azonban szinte alig-alig lehet bennük találni. Az ilyen nevek aránya a teljes névanyagon belül talán néhány százalék lehet, ez pedig bizonyosan nem tükrözi a valós migrációs helyzetet. Ezt igazolja például az eperjesi levéltár számos per jogi tárgyú oklevele is, amelyek tanúsága szerint a 15. század első felétől már igen intenzív lehetett a parasztság városba települése (GULYÁS 2011b), ennek azonban még sincsen nyoma e forrásokban. Ha tehát ilyen összeírások alapján próbálnánk következtetni a két város beköltözőinek arányára, az bizonyosan torz eredményekhez vezetne.

A második kategória öt további városa azonban nagyrészt magyar lakossággal rendelkezett, ami lehetővé teszi a vizsgálatukat. Ide tartozik az egyházi székhely szerepét betöltő Esztergom, Pécs, Eger és Győr, valamint a királyi civitas Temesvár. Mivel azonban ezekre nézve nem rendelkezünk hasonlóan adatgazdag forrásokkal, azt a kényszerű megoldást választottam, hogy különféle, vegyes tematikájú oklevelekből próbáltam minél több polgárunk nevét kigyűjteni, természetesen ezúttal is mindenkit csak egyszer véve számításba.¹ Így ugyan jóval kevesebb személynévet tudunk vizsgálni, mint az előző településkategóriában, de ahhoz talán így is elegendő a számuk, hogy felfedezzünk bizonyos társadalomtörténeti tendenciákat a kategória lakosságára nézve. Az említett oklevelek 75 esztergomi, 50 pécsi, 42 temesvári, 33 egri és 28 győri polgár nevét tartalmazzák, azaz összességében 228 személynévet. Az arányok ebben a kategóriában a következők:

2. táblázat: A második szint településeinek adatai

Település (centralitási érték)	Összes személynév	Helynévi eredetű személynévek		Kiindulási települések
	db	db	%	db
Pécs (39)	50	14	28,0	12
Esztergom (38)	75	18	24,0	16
Eger (33)	33	5	15,1	5
Győr (33)	28	6	21,4	6
Temesvár (32)	42	5	11,9	4

¹ A felhasznált oklevelek a következők: Esztergom: DL 11905, DL 106320, DF 208441, DF 244380, DF 238097, DF 208788, DF 238140, DL 20989, DL 235226; Pécs: ZsO. 2: 4430. sz., DL 26019, ZsO. 3: 1072. sz., DF 241439, ZsO. 6: 561. sz., ZsO. 8: 2297. sz., DL 11500, ZO. 8: 244. sz., DL 39287, DL 92958, DL 44380, DF 258181, DL 17113, DL 15360, KÓFALVI 2006: 756. sz., DL 17036, KÓFALVI 2006: 798. sz., KÓFALVI 2006: 860. sz., DL 104138, DL 39214; Győr: HORVÁTH 2005: 63, DF 278081, DL 45263, DF 208977; Eger: DL 43036, DF 209988, DF 209956, DF 263157; Temesvár: DF 270108, DL 73028, DF 245532, DL 59966, DF 246160, DL 38467, ORTVAY 1896: 319. és ORTVAY 1896: 439. További temesvári polgárok neveit közli PETROVICS 2008: 54–57.

A harmadik városkategóriába tartozó települések egy részének névanyagát hasonló módon, azaz saját gyűjtésből származó oklevelek alapján állítottam össze, a polgárok említéseinek azonosítása révén. Ebben a településcsoportban összesen 26 város található: 17 mezőváros, a többi királyi szabad és földesúri város. Ezek közül ezúttal tízet vizsgáltam. Ide tartozik Debrecen, Szatmár, Miskolc, Gönc, Szikszó, Sárospatak és Beregszász.² Lippából több személynevet is közölt PETROVICS ISTVÁN (2009: 295–296), így ezeket is felhasználhattam az elemzéshez. Gyula 1526. évi Szent György-napi, utcánként lebontott adójegyzékét a város okmánytárában közlik (VERESS 1938: 92). Az adólajstrom 274 adózó nevét foglalja magában. A veszprémi káptalan középkor végi urbáriumában szerepel többek között Veszprém két nagyobb városrészének, Szenttamásfalvának és a Szentmiklósi utcájának az összeírása, illetve további két személy neve. Ezekből összesen 33 lakos neve maradt fenn, ami értelemszerűen nem reprezentálja a város teljes lakosságát (KREDICS–SOLYMOSSI 1993: 81–83). Nézzük, ezek alapján hogyan alakulnak az adatok ebben a kategóriában.

3. táblázat: A harmadik szint településeinek adatai

Település (centralitási érték)	Összes személynév	Helynévi eredetű személynevek		Kiindulási települések
	db	db	%	db
Lippa (28)	42	7	16,6	7
Veszprém (28)	33	7	21,2	5
Debrecen (28)	22	2	9,1	2
Gyula (27)	274	48	17,5	36
Szatmár (27)	22	9	40,9	7
Miskolc (22)	133	31	23,3	27
Gönc (21)	18	1	5,5	1
Szikszó (21)	76	20	26,3	16
Beregszász (21)	15	2	13,3	2
Sárospatak (21)	35	6	17,1	5

A negyedik centralitási kategóriában országos szinten (pontosabban a KUBINYI által vizsgált kétharmadnyi országrészben) 52 település tartozik, s ebből 47 mezőváros. Saját, vegyes oklevélanyagon alapuló gyűjtéséből származik ezek közül a vizsgálandó Nagymihály, Pásztó, Nagyszőlős, Huszt és Újhely személynévanyaga.³ Kisvárdai lakosainak

² Az említett hegyaljai és környékbeli mezővárosi kiadványokon kívül: Beregszász: DL 69797, DF 222059, DL 81605, DF 271662; Debrecen: DL 56569, DF 278868, DL 47031, DL 55992, DF 215181, DL 47031, DF 229483, DL 24291; Miskolc: DL 102286, DL 10447, DL 107799, DL 107804, DL 107999, DL 14674, DL 15297, DL 15547, DL 15731, DL 20606, DF 218337, DF 229673, DF 252619, DF 254458, DF 270999, DL 6328, DL 65562, DL 65639, DL 65651, DL 7511, DL 83665, DL 83780, DL 83828, DL 83949, DL 86715, DL 88946; Patak: DL 26241, DF 216531; Szatmár: DL 24958, DL 98907, DL 98972, DL 99006; Szikszó: DL 15532.

³ Huszt: DL 21247, DL 70984, DL 84623, DF 285466; Nagymihály: DL 86048, DL 86078; Nagyszőlős: DL 70984, DL 84623; Pásztó: DL 89792, DL 90327. Az említett táblázatban nem közölt újhelyi jelzetek: DL 8797, DL 8826, DL 15742, DL 18006, DL 23823, DL 24117, DL 68141.

listáját két összeírás tartalmazza a 15. század közepéről (MEZŐ 1970). Szond lakosai az 1522. évi, már érintett dézsmalajstromban szerepelnek (SZABÓ I. 1954). Csepreg összeírása ugyanebben az évben keletkezett (DL 26292). Nagykállóról és néhány szomszédos faluból 1434-ből maradt ránk egy valószínűleg birtokosztállyal kapcsolatos jobbágy-összeírás (DL 54906).

4. táblázat: A negyedik szint településeinek adatai

Település (centralitási érték)	Összes személynév	Helynévi eredetű személynevek		Kiindulási települések
	db	db	%	db
Kisvárd (19)	184	23	12,5	16
Nagymihály (19)	24	2	8,3	2
Szond (18)	143	15	10,4	14
Nagykálló (18)	42	7	16,0	7
Pásztó (17)	8	3	37,5	3
Nagyszöllős (17)	31	3	9,6	3
Csepreg (17)	249	31	12,4	21
Huszt (16)	22	3	13,6	2
Újhely (16)	228	23	10,1	16

Utolsó csoportunk (5., 6. és 7. kategória) személyneveit a fentiekhez hasonló módon, szintén több forrásból gyűjtöttem. Egy részük, amelyek a kategória mezővárosi lakosainak nevét tartalmazza, saját okleveles adatgyűjtésből származik.⁴

Több szabolcsi, szatmári, zempléni és beregi, Várda környéki falunevet tartalmaz MEZŐ ANDRÁS már hivatkozott forrásközlése (MEZŐ 1970). Nagykálló környéki falvak névanyagát foglalja magában a már szintén említett 1434. évi, Kállóiakhoz köthető összeírás (DL 54906). LÉVAI BÉLA az 1450-es évek első feléből három, egymást kiegészítő, összesen 55 jobbágynevet tartalmazó összeírást közölt a Szabolcs megyei Szentgyörgy mezővárosból (LÉVAI 1985). N. FODOR JÁNOS két terjedelmes jobbágyjegyzéket tett közzé szintén Szabolcs megyéből, Kállósejnyéből az 1460-as évek végéről (N. FODOR 2005). Bács, Bodrog és Csongrád megyei mezővárosok és falvak lakóiról számol be az említett 1522. évi tizedjegyzék (SZABÓ I. 1954). A dézsmaösszeírás anyaga átfedést mutat, így kiegészíthető egy ENGEL PÁL által közzétett, szintén Bács megyére vonatkozó, 1525. évi jobbágynévsorral, amely egy hatalmaskodásban részt vevő személyek neveit tartalmazza (ENGEL 1995, ENGEL–FEHÉRTÓI 1996). Utolsó forrásunk a veszprémi püspökség már felhasznált 1524. évi urbáriuma, amely több, a Balaton környéki megyékben elhelyezkedő falu és mezőváros jobbágyságának nevét rögzítette (KREDICS–SOLYMOSSI 1993).

Az alábbi táblázatban a vizsgált forrásanyagban említett 23 oppidum személynevei szerepelnek, majd pedig az utolsó adatsorban a falvak összesített értékei. (A kategóriába

⁴ Az említett hegyaljai és környékbeli mezővárosi kiadványokon kívül: Szántó: DF 214242, DF 215201; Bodrogkeresztúr: DL 21005, DL 22250, DL 83828; Jászó: DL 21781, DF 232861, DF 283259; Lelesz: DL 17712, DL 19715, DL 68141, DL 74711, DF 216368, DF 216531, DF 234276, DF 234278; Liszka: DF 214242, 264497; Tállya: DF 217955, DF 216497; Tarcal: DL 16887; Terebes: DL 18590, DL 19041, DF 216531, DF 217440; Tolcsva: DL 72105.

tartozó, forrásokban szereplő 260 jobbágyfalu részletezett, így a foglalkozásnévből képzett személynévek adatait is tartalmazó táblázatát a tanulmány második részében megjelenő függelékben közlöm majd.)

5. táblázat: A 4–7. szint településeinek adatai

Mezőváros	Megye	Összes személynév	Helynévi eredetű személynévek		Kiindulási települések
		db	db	%	db
Szántó	Abaúj	74	14	18,9	11
Apáti	Bodrog	20	7	35,0	7
Arnat	Bács	54	6	11,1	5
Bodrog	Bodrog	146	22	15,1	16
Bodrogkeresztúr	Zemplén	15	–	–	–
Egerszeg	Zala	160	15	9,3	9
Fonó	Bács	45	5	11,1	3
Futak	Bács	136	18	13,2	16
Györgye	Bács	98	15	15,3	10
Jászó	Abaúj	13	1	7,7	1
Küllöd	Bodrog	23	7	30,4	6
Lelesz	Zemplén	27	1	3,7	1
Liszka	Zemplén	86	8	9,3	7
Mád	Zemplén	3	1	33,0	1
Nova	Zala	31	6	19,3	5
Perlek	Bács	93	15	16,1	10
Sümeg	Zala	42	1	2,3	1
Szentgyörgy	Szabolcs	55	5	9,1	3
Tállya	Zemplén	125	23	18,4	16
Tarcal	Zemplén	9	–	–	–
Telek	Bács	85	12	14,1	9
Terebes	Zemplén	15	4	26,6	3
Tolcsva	Zemplén	70	16	22,8	12
Jobbágyfalvak (260)	–	6033	873	14,5	633

Ahhoz, hogy a nagyobb összefüggéseket is felfedezhessük, összesíteni kell az eddigi, csaknem 12 ezer személynév vizsgálata során nyert eredményeket (6. táblázat). Ezekből néhány fontos információ szinte első látásra leszűrhető. Az első tapasztalat, hogy a felső három településkategóriában a beköltözők aránya határozottan magasabb volt, mint az alsóbb kategóriákban. Az 1. kategória szűk 17 százalékos értéke alacsonyabb a második és harmadik csoportnál, amelynek több oka is lehet, de pontos választ a miértre nehéz adni. Véleményem szerint ez a szabad királyi városok viszonylagos elzárkózásával lehet összefüggésben, valamint azzal, hogy a bér munkásokat sokszor nem ilyen névvel nevezték el. Budán így a szőlőkapások általában a *Kapás* megkülönböztető nevet viselték, pedig jelentős részük nyilván vidéki lehetett. A negyedik kategóriában volt a legalacsonyabb az ilyen típusú megkülönböztető nevek súlya, innen lefelé haladva azonban a helynévi eredetű személynévek részesedése a névanyagból fokozatosan és stabilan növekszik, ami

főleg a jobbágyságnak a falvakból a jelentéktelenebb mezővárosokba és jelentősebb falvakba történő mozgására utalhat.

Ha viszont nem csak azt vizsgáljuk, hogy hányan viselnek helynévi eredetű személynevet, hanem azt is, hogy ezek a településre érkezők hány kiindulási helyről költöztek be, akkor látható, hogy ahogyan haladunk a legfejlettebb városoktól a falvak felé, a kibocsátó települések lakóhelyenkénti átlagos száma fokozatosan csökken. Ez részben az egyes lakóhelyek eltérő népességszámával, az abban mutatkozó különbségekkel lehet összefüggésben, amelynek köszönhetően a nagyobb városokból jóval több névadatunk maradt fenn, mint a kevésbé fejlett településekről. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a vonzerő és a vonzáskörzet méretében kitapintható eltérés lehet a másik ok: azaz egy városba többen és messzebből akartak költözni, mint egy mezővárosba, egy mezőváros pedig jóval vonzóbb volt, mint egy falu.

Ezt erősíti meg az is, ha az egy forrástelepülésre eső beköltözők számát megnézzük. Az első kategóriában egy kiindulási helyre átlagban csaknem két migráns jut. Az elsőrendű városok tehát igen sok, kisebb fejlettségű lakóhelyről településenként is nagy számban vonzották a beköltözőket. A második kategóriában ugyanez az érték már szinte csak a felét teszi ki az előzőnek. Ez azt jelenti, hogy ugyan ide is a települések széles skálájáról érkeztek az új lakók, ám az ugyanazon helységről érkezők száma kevesebb volt, mint az e feletti szinten. Innen a hierarchiában lefelé haladva fokozatosan, de lassan megint csak nő az arány. Azaz: a kibocsátó települések egyre inkább koncentrálnak lefelé haladva; a beköltözők egyre kevesebb számú településről érkeznek. Ezek pedig az alsóbb szinteken főleg a szűkebb piackörzet falvai voltak.

6. táblázat: A szintek összesített eredményei

Kategória	Település	Összes személynév	Helynévi eredetű személynevek		Kiindulási települések	Egy kiindulási településre eső beköltözők
	db	db	db	%	átlagszám	átlagszám
1.	2	2770	468	16,8	119,0	1,96
2.	5	228	48	21,1	8,6	1,11
3.	10	670	133	19,8	10,8	1,23
4.	9	931	110	11,8	9,3	1,31
5–7. (oppidum)	23	1352	186	13,7	6,4	1,32
5–7. (villa)	260	6033	873	14,5	2,4	1,37
Összesen	309	11984	1818	15,1	–	–

Érdekes lenne azt is megvizsgálni, hogy a különböző szintekre érkezők milyen meszszi- szírről vándoroltak új lakóhelyükre, azaz mekkora volt a vonzáskörzet az egyes települések esetében. Erre azonban a felhasznált 1818, helynévből képzett személynév esetében helyhiány miatt ezúttal nem vállalkozhattam. A tendencia a forrásokat olvasgatva így is nyilvánvaló: a falvakba és a mezővárosokba a legtöbb esetben 20–30 km-es távolságról és döntően falvakból érkeztek az új lakók, ám minél fejlettebb a település, annál nagyobb arányban jelennek meg a távolabbi mezővárosok, majd a városok lakói is a beköltözők között.

Ennél egyszerűbb viszont azt megállapítani, hogy milyen településtípusból érkeznek a költözők. Meglepetések itt sem érnek minket.

7. táblázat: A kibocsátó települések jogi státusza

Kategória	Helynévi eredetű személynevek	A kiindulási települések típusa						
		Külföldi város	Civitas		Oppidum		Villa, possessio	
		db	db	%	db	%	db	%
1.	468	3	30	6,4	63	13,4	372	79,4
2.	48	–	1	2,1	7	14,5	40	83,3
3.	133	–	3	2,2	25	18,7	105	78,9
4.	110	–	7	6,3	5	4,5	98	89,0
5–7. (oppidum)	186	–	11	5,9	27	14,5	148	79,5
5–7. (villa)	873	–	23	2,6	67	7,6	783	89,6
Összesen	1818	3	75	4,1	194	10,6	1546	85,0

Az első kategóriában Budán megjelennek a külföldi származású beköltöző polgárok (Hainburg, Bécs, Mantova); a névanyagban több adatunk ezeken kívül nincs. Számuk azonban jóval nagyobb lehetett ennél, csak ez a személynevekben nem mindig tükröződik. Azért azt mindenképpen hozzá kell tenni, hogy ebben a három esetben nem tudjuk, hogy a származási helyre utaló kifejezés egyszerű jelzőként vagy tulajdonnévként funkcionál-e, azaz része-e a névszerkezetnek, de történeti forrásértéke kétségtelen, s így felhasználható a származás megállapítására.

A civitasokból érkezők száma szintén figyelemre méltó: a beköltözők százalékos aránya az 1. kategóriában a legmagasabb. Budára Korponáról, Brassóból, Egerből, Vácról, Fehérvárról, Kassáról, Temesvárról, Váradról – azaz néha kifejezetten nagy, több 100 kilométeres távolságból is – érkeztek új polgárok. A kategórián belül Szeged jóval fejlettebbnek látszik ebből a szempontból, itt csak Budáról és Temesvárról beköltözőkre van adatunk. Viszonylag alacsony a mezővárosokból érkezők aránya, míg a jobbágyfalvakból beköltözőké itt a legalacsonyabb a teljes névanyagban. Az újonnan érkezőkkel szemben megmutatkozó, főleg a parasztsággal szembeni viszonylagos zártság tehát, amelyet az imént említettünk, a legfelső kategóriában jól látható.

A 2. településkategóriában a beköltöző jobbágyok száma aránylag magas, ugyanakkor a civitasból érkezők száma alacsony, ami talán a felhasznált névadatok kis számából és a források jellegéből adódó torzítás lehet. Azért is gondolhatunk erre, mert ugyan külföldi város nevéből képzett személyneveink nem ismert ezek között, mégis több adatunk van arra, hogy ebben a város csoportban még a 15–16. században sem volt ritka a nyugati származású polgárság. Egerben a püspökség gazdasági irányításában – középkor végi összeírások tanúsága alapján – itáliaiak vettek részt (GULYÁS 2012: 206–207), Pécsen több polgár is itáliai származású volt, de emellett még számos említést ismerünk külföldi (német, cseh stb.) eredetű polgárokról (DL 10582, DL 44380, DF 241439, PETROVICS 2012). Esztergomból 1428-ból ismerjük *Iohannes Galicus*-t (DL 106320). Mindezek tükrében pedig teljességgel kizárható, hogy hazai városokból ne érkeztek volna többen a második kategória városaiba, mint amennyiről a személynévanyag alapján tudomásunk van.

A beköltöző jobbágyság magas száma azzal is kapcsolatban lehet, hogy ezen a szinten nagyrészt püspöki székhelyek vannak, amelyek lakói közül többen jobbágyok voltak, így az ide történő beköltözés esélye egy paraszt számára nem lehetett jelentéktelen.

A 3. szint városaiban a mezővárosi származásúak aránya valamelyest nőtt, míg a falusiak aránya szintén alacsonyabb az eddigieknél. Ebben a csoportban már jórészt csak mezővárosok voltak, ez volt tehát az a szint, ahová a kisebb mezővárosokban élő jobbágyok viszonylag a legjobb eséllyel költözhettek be. Jogi tekintetben jobbágyi helyzetük ugyan mit sem változott, de funkcionális értelemben már igazi városnak tekinthető település lakóivá váltak ezzel, s ennek érdekében olyan szigorú feltételeknek sem kellett megfelelniük, mintha egy civitas polgárai szerettek volna lenni. Azaz: a kisebb mezővárosok jobbágysága számára ez az oppidumkategória lehetett a legvonzóbb, ráadásul általában elérhető is volt a számukra.

A 4. és az 5–7. szint mezővárosaiban a civitasok nevéből képzett személynevek aránya hirtelen megnőtt, és nagyságrendileg az 1. kategóriával egyezik meg. A források alapján úgy látszik, ez leginkább annak köszönhető, hogy ezeken a helyeken néhány ilyen névtípus már öröklődő családnévvé válhatott. A 4. szint hét ilyen megkülönböztető nevéből hat Budára (*Bwda, Bwday*), egy pedig Esztergomra utal (*de Strigonio*). Az előbbiből azonban öt egyetlen településről, Tállyáról maradt fenn, ami nem lehet véletlen. A valós arány tehát minden bizonnyal jóval alacsonyabb lehetett az itt mutatkozó bő 6%-nál. Ugyanez a helyzet az 5–7. kategória mezővárosai esetében. Itt hat, Budára vonatkozó nevünk van, a déli országrészben három Szegedre, az északiban pedig kettő Kassára utal. Ezek már talán valóban családnevek lehetnek.

Az 5–7. szint jobbágyfalvaiban a helyzet még egyértelműbb. A civitasbeli eredetre utaló, bő 6000 személynév alapján mutatkozó 2,6%-os arány minden bizonnyal részben a családnévvé válásnak köszönhető, és magasabb a valós értéknél. Figyelemre méltóbb a mezővárosi származású jobbágyság súlyának drasztikus csökkenése. Ez a szint még egy aránylag fejletlenebb oppidum lakója számára sem lehetett igazán vonzó. A beköltöző népesség döntő többsége, 90%-a faluból érkezett. Ezt a mobilitást több dolog motiválhatta: a déli országrész esetében szerepet játszik benne a háborús pusztítás, a költözési szabályok megsértéséről beszámoló több száz, főleg perjogi tematikájú oklevél alapján pedig gyakori volt a földesúri önkény miatti szökés, illetve az elhurcolás is, de olykor családi kapcsolatok (például házasság) is állhatnak a mobilitás hátterében.

5. Véggkövetkeztetések. A fent ismertetett adatok azt mutatják, hogy a kibontakozó migrációs helyzet alapján a KUBINYI-féle centralitási pontrendszer kiállja a próbát. A különböző szintek között a bevándorlás tekintetében a legtöbb esetben jól adatolható, logikus eltérések vannak.

Két megjegyzés azért még ide kívánczozik. Egyrészt figyelemre méltó, hogy az 1. centralitási kategória több szempont alapján messze kiemelkedik a mezőnyből, az itt található városok vonzereje (azaz fejlettsége?) kiugróan magasnak tűnik a többihez és – meglepő módon – még a második kategóriához képest is.

A másik fontos észrevétel a városias települések alsó határának meghatározásával kapcsolatos. KUBINYI a városi lét választóvonalát a 4. szint alján húzta meg, azzal a megjegyzéssel, hogy több, 5. kategóriás mezőváros is valószínűleg ebbe a csoportba tartozna, ha megfelelő mennyiségű forrás állna velük kapcsolatosan rendelkezésünkre. Amennyiben azonban a migrációs helyzet valóban összefüggésben áll a települések

fejlettségével, és a felhasznált névadatok tényleg megfelelően reprezentálják a városiasodás mértékét, akkor azt kell mondanunk, hogy a fenti kép alapján a 4. szint városai sokkal közelebb állnak az 5–7. kategória településeihez, mint az 1–3. kategóriáéhoz. Azaz az említett határvonalat talán eggyel feljebb is meg lehetne húzni.

A történeti névtan szempontjából összefoglalható legfontosabb tapasztalat az, hogy a helynévből származó megkülönböztető nevek minden bizonnyal még viszonylag szoros kapcsolatban lehettek a valós migrációval, hiszen az ilyen nevek felbukkanási aránya és jellege a település fejlettségének mértékében változott. De nemcsak a beköltözés aránya és távolsága térhetett el az egyes településkategóriákban, hanem jól látszik az is, hogy a személynévadás jellemzői is a társadalmi környezettől függően alakultak. A német lakosság magyartól eltérő névadási szabályai, a helynévből képzett személynéveknek a teljes személynévanyagon belüli, a fejlettebb városokban megfigyelhető relatív alulreprezentáltsága (azaz hogy a helynévi eredetű személynévek mellett a beköltöző számos más típusút viselhetett, mint azt a szőlőkapások esetében is láthattuk), ugyanakkor a falvakban és a fejletlenebb mezővárosokban kimutatható felülreprezentáltsága (hogy egy jelentéktlenebb jobbágyságban egy fejlettebb településről történő beköltözésre utaló név ritkasága miatt nagy valószínűséggel örökölheto családnévvé válik) egyértelműen mutatja, hogy az ilyen típusú megkülönböztető nevek ebben a korszakban a legtöbb esetben valóban a nevet viselő előző lakóhelyét jelzik.

Hivatkozott irodalom

- BÁCSKAI VERA 1965. *Magyar mezővárosok a 15. században*. Értekezések a Történeti Tudományok Köréből. Új sorozat 37. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BÁCSKAI VERA 2002. *Városok Magyarországon az iparosodás előtt*. Osiris, Budapest.
- CHRISTALLER, WALTER 1934. *Die Zentrale Orten in Süddeutschland*. Gustav Fischer, Jena.
- CSÁNKI = CSÁNKI DEZSŐ 1890–1913. *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* 1–3, 5. MTA, Budapest.
- CsnSz. = KÁZMÉR MIKLÓS 1993. *Régi magyar családnévek szótára. XIV–XVII. század*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- DILCHER, GERHARD 2006. A városfogalom jelentéstartalma a történeti városkutatás számára. *Urbs* 1: 37–50.
- ENGEL PÁL 1995. Egy bácskai jobbágynévsor 1525-ből. *Történelmi Szemle* 37: 353–365.
- ENGEL PÁL 2001. *Magyarország a középkor végén*. CD-ROM. MTA Történettudományi Intézet, Budapest.
- ENGEL PÁL – FEHÉRTÓI KATALIN 1996. Egy 1525. évi bácskai jobbágynévsor családnévei. *Magyar Nyelv* 92: 242–246.
- FARKAS TAMÁS 2013. A népnévi eredetű családnévek a magyarban. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelv-földrajztól a névföldrajzig IV. A nyelvi kölcsönhatások és a személynévek*. Savaria University Press, Szombathely. 125–144.
- FEHÉRTÓI KATALIN 1973, 1975. Helynevek mint családnévek *de praepositio* vagy *-i* képző nélkül. *Magyar Nyelv* 69: 197–203, 71: 113–117.
- FNESz.⁴ = KISS LAJOS 1998. *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 1–2. 4., bővített és javított kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- N. FODOR JÁNOS 2005. 15. századi összeírások Szabolcs megyéből. *Magyar Nyelv* 101: 498–509.

- N. FODOR JÁNOS 2010. *Személynevek rendszere a kései ómagyar korban. A Felső-Tisza-vidék személyneveinek nyelvi elemzése (1401–1526)*. Magyar Névtani Értekezések 2. ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest.
- N. FODOR JÁNOS 2012. Családnevek történeti tanulságai Partium késő középkori és újkori névanyaga alapján. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 7: 143–158.
- FÜGEDI ERIK 1972. Koldulórendek és városfejlődés Magyarországon. *Századok* 106: 69–95.
- FÜLÖP LÁSZLÓ 1989. A Fonai vezetéknev Fonóban. In: BALOGH LAJOS – ÖRDÖG FERENC szerk., *Névtudomány és művelődéstörténet. A IV. magyar névtudományi konferencia előadásai Pais Dezső születésének 100. évfordulóján. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 183. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 228–230.
- FÜLÖP LÁSZLÓ 1990. *A Somogy megyei Vízmente személynevei 1722–1900*. Magyar Névtani Dolgozatok 86. ELTE BTK, Budapest.
- GRANASZTÓI GYÖRGY 1980. *A középkori magyar város*. Gondolat, Budapest.
- GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS 2007. Mezővárosi személynevek a középkori Északkelet-Magyarországról. *Magyar Nyelvjárások* 45: 151–187.
- GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS 2008a. *A mezővárosi önkormányzat funkciói és társadalmi háttere a középkori Hegyalján*. Doktori (PhD) disszertáció. Debreceni Egyetem, Debrecen. Kézirat. https://www.academia.edu/2644220/A_mezovaros_i_onkormanyzat_funkcioi_es_tarsadalmi_hattere_a_kozepkori_Hegyaljan_Functions_And_Social_Background_Of_The_Self_Government_In_The_Market-Towns_Of_The_Medieval_Hegyalja_Region_.Doktori_PhD_disszertacio_Debrecen_2008_kezirat_ (2014. 07. 14.)
- GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS 2008b. Középkori mezővárosi foglalkozásneveink forrásértékéről. *Századok* 142: 437–462.
- GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS 2009. Újabb adatok a középkori jobbágyi-mezővárosi személynévadás kérdéséhez. *Névtani Értesítő* 31: 47–61.
- GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS 2011a. Jobbágyi migráció és személynévadás a 16. század eleji Bács és Bodrog megyében. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 6: 175–195.
- GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS 2011b. 15–16. századi parasztságunk városba költözésének jogi háttere és gyakorlata (Eperjes és a jobbágyköltözés). In: H. NÉMETH ISTVÁN – SZÍVÓS ERIKA – TÓTH ÁRPÁD szerk., *A város és társadalma. Tanulmányok Bácskai Vera tiszteletére. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 2010. évi, Kőszegen megrendezett konferenciájának kötete*. Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület, Budapest. 113–124.
- GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS 2012. Rezidencia és városfejlődés: földesúr és mezőváros a középkori Magyarország északkeleti részén. *Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv* 7: 201–226.
- GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS 2013. Megjegyzések az északkelet-magyarországi mezővárosok középkori fejlődésének jellemzőihez. *Századok* 147: 317–346.
- GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS 2014. Personal names and society in medieval Hungarian cities and market-towns. In: TORT I DONADA, JOAN – MONTAGUT I MONTAGUT, MONTSERRAT eds., *Els noms en la vida quotidiana. Actes del XXIV Congrés Internacional d'ICOS sobre Ciències Onomàstiques. Names in daily life. Proceedings of the XXIV ICOS International Congress of Onomastic Sciences*. Generalitat de Catalunya, Barcelona. 1728–1737. <http://www.gencat.cat/llengua/BTPL/ICOS2011/178.pdf> (2014. 09. 09.)
- GYÖRFFY GYÖRGY 1973. Budapest története az Árpád-korban. In: GEREVICH LÁSZLÓ szerk., *Budapest története I. Budapest története az őskortól az Árpád-kor végéig*. Budapest Főváros Tanácsa, Budapest. 217–349.

- GYÖRFFY = GYÖRFFY GYÖRGY 1963–1998. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* 1–4. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HORVÁTH RICHÁRD 2005. *Győr megye hatóságának oklevelei (1328–1525)*. A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai, Források, Tanulmányok 1. Győri Egyházmegyei Levéltár, Győr.
- KÁLMÁN BÉLA 1975. Pusztá helynevek családnévként. *Magyar Nyelv* 71: 453–456.
- KŐFALVI TAMÁS 2006. *A pécsváradai konvent hiteleshelyi oklevéltára 1254–1526*. SZTE BTK, Szeged.
- KREDICS LÁSZLÓ – SOLYMOSI LÁSZLÓ 1993. *A veszprémi püspökség 1524. évi urbárium*. Új Történelmi Tár 4. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KUBINYI ANDRÁS 1971. A középkorvégi magyarországi városhálózat hierarchikus térbeli rendjének kérdéséhez. *Településtudományi Közlemények* 23: 58–78.
- KUBINYI ANDRÁS 1972. A magyarországi városhálózat 14–15. századi fejlődésének néhány kérdése. *Tanulmányok Budapest múltjából* 19. Budapesti Történeti Múzeum, Budapest. 39–56.
- KUBINYI ANDRÁS 1973. Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig). In: GEREVICH LÁSZLÓ szerk., *Budapest története II. Budapest története a későbbi középkorban és a török hódoltság idején*. Budapest Főváros Tanácsa, Budapest. 9–240.
- KUBINYI ANDRÁS 2000. *Városfejlődés és vásárhálózat a középkori Alföldön és az Alföld szélén*. Dél-alföldi Évszázadok 14. Csongrád Megyei Levéltár, Szeged.
- KUBINYI ANDRÁS 2003. Családnévadás a középkori Magyarországon. In: STIRLING JÁNOS szerk., *In virtute spiritus. A Szent István Akadémia emlékkönyve Paskai László bíboros tiszteletére*. Szent István Társulat, Budapest. 96–112.
- KUBINYI ANDRÁS 2005a. A várnegyed és környéke középkori helyrajza. In: SZAKÁLY FERENC – SZÜCS JENŐ szerk., *Budai bortizedjegyzékek a 16. század első harmadából*. História Könyvtár. Okmánytárak 4. História, Budapest. 11–33.
- KUBINYI ANDRÁS 2005b. Városhálózat a késő középkori Kárpát-medencében. In: CSUKOVITS ENIKŐ – LENGYEL TÜNDE szerk., *Bártfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században*. Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 35. MTA Történettudományi Intézet, Budapest. 9–36.
- KUBINYI ANDRÁS 2006. „Szabad királyi város” – „királyi szabad város”? *Urbs. Magyar Városháza Történeti Évkönyv* 1: 51–61.
- KUBINYI ANDRÁS 2009. Parasztok városba költözése a középkor végén. In: KUBINYI ANDRÁS, *Tanulmányok Budapest középkori történetéről* 1–2. Szerk. KENYERES ISTVÁN – KIS PÉTER – SASFI CSABA. Budapest Főváros Levéltára, Budapest. 2: 571–598.
- KULCSÁR PÉTER 1984. Az 1522-es szegedi tizedjegyzék mint történeti forrás. *Tanulmányok Csongrád Megye Történetéből* 8: 5–27.
- LADÁNYI ERZSÉBET 1980. Libera villa, civitas, oppidum. Terminológiai kérdések a magyar városfejlődésben. *Történelmi Szemle* 23: 450–477.
- LADÁNYI ERZSÉBET 1992a. A városfogalom kutatásának módszertani kérdései. *Történelmi Szemle* 34: 271–283.
- LADÁNYI ERZSÉBET 1992b. Az oppidum fogalom használata a középkori Magyarországon. Az oppidumok jogélete. *Levéltári Szemle* 42/4: 3–12.
- LAKATOS BÁLINT PÉTER 2013. *Hivatali írásbeliség és ügyintézés a késő középkori magyarországi mezővárosokban, okleveleik tükrében*. Doktori (PhD) disszertáció. ELTE BTK, Budapest. Kézirat.
- LÉVAI BÉLA 1976. Pusztá helynév vagy családnév? *Magyar Nyelv* 72: 476–477.
- LÉVAI BÉLA 1985. Szentgyörgyi jobbágynévek az 1400-as évek közepén. *Névtani Értesítő* 10: 28–35.
- MAKSAY FERENC 1960. A családnévek kialakulásához. In: MIKESY SÁNDOR – PAIS DEZSŐ szerk., *Névtudományi vizsgálatok. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Névtudományi Konferenciája*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 169–171.

- MEZŐ ANDRÁS 1970. *A Várdai-birtokok jobbágynevei a 15. század közepén*. A Kisvárdai Vármúzeum Kiadványai 3. Kisvárdai Vármúzeum, Kisvárd.
- OKLSZ. = SZAMOTA ISTVÁN – ZOLNAI GYULA 1902–1906. *Magyar oklevél-szótár*. Hornyánszky, Budapest.
- ORTVAY TIVADAR 1896. *Oklevelek Temesvármegye és Temesvárváros történetéhez. I. 1183–1430*. Temesvármegye és Temesvárváros története 4. Eder István Könyvnyomdája, Pozsony.
- ÖRDÖG FERENC 1982. A pusztá helynévből képzett családnevek történetéhez. *Magyar Nyelvőr* 106: 484–486.
- PETROVICS ISTVÁN 2008. *A középkori Temesvár. Fejezetek a Bega-parti város 1552 előtti történetéből*. Capitulum 4. JATE Press, Szeged.
- PETROVICS ISTVÁN 2009. Lippa város igazgatásának és kézműiparának néhány kérdése a késő középkorban. In: BESSENYEI JÓZSEF – DRASKÓCZY ISTVÁN szerk., *Pénztörténet – gazdaságtörténet. Tanulmányok Búza János 70. születésnapjára*. Mirio Kulturális Bt., Budapest–Miskolc. 292–299.
- PETROVICS ISTVÁN 2012. A középkori Pécs idegen származású polgárai. In: MIKÓ GÁBOR – PÉTERFI BENEC – VADAS ANDRÁS szerk., *Tiszteletkör. Tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 283–292.
- REIZNER JÁNOS 1893–1900/2011. *Szeged története* 1–5. Históriaantik Könyvesház Kiadó, Szeged. Reprint.
- SZABÓ ISTVÁN 1954. *Bács, Bodrog és Csongrád megye dézsmalajstromai 1522-ből*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 86. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- SZABÓ LÁSZLÓ 1993. Földrajzi nevekből képzett családnevek az Őrségben. *Névtani Értesítő* 15: 284–288.
- SZAKÁLY FERENC – SZÜCS JENŐ 2005. *Budai bortizedjegyzékek a 16. század első harmadából*. História Könyvtár. Okmánytárak 4. História, Budapest.
- SZÉKELY GYÖRGY 1967. Középkori kézműves foglalkozások és a családnevek kialakulása. In: IMRE SAMU – SZATHMÁRI ISTVÁN szerk., *A magyar nyelv története és rendszere. A debreceni nemzetközi nyelvészkonferencia előadásai*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 206–210.
- SZÉKELY GYÖRGY 1970. Személynevek és történettudomány. In: KÁZMÉR MIKLÓS – VÉGH JÓZSEF szerk., *Névtudományi előadások. II. Névtudományi Konferencia 1969*. Nyelvtudományi Értekezések 70. Akadémiai Kiadó, Budapest. 201–208.
- SZÜCS JENŐ 1955. *Városok és kézművesség a 15. századi Magyarországon*. Művelt Nép Könyvkiadó, Budapest.
- TRINGLI ISTVÁN 2005. Előszó. In: SZAKÁLY FERENC – SZÜCS JENŐ szerk., *Budai bortizedjegyzékek a 16. század első harmadából*. História Könyvtár. Okmánytárak 4. História, Budapest. 7–10.
- VERESS ENDRE 1938. *Gyula város oklevéltára 1313–1800*. Gyula M. város, Gyula.
- ZO. = NAGY IMRE – NAGY IVÁN – VÉGHÉLY DEZSŐ – KAMMERER ERNŐ – LUKCSICS PÁL szerk. 1871–1931. *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára* 1–12. Magyar Történelmi Társulat, Pest–Budapest.
- ZsO. = MÁLYUSZ ELEMÉR – BORSA IVÁN – C. TÓTH NORBERT – NEUMANN TIBOR – LAKATOS BÁLINT szerk. 1951–2013. *Zsigmond-kori oklevéltár* 1–12. A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 1, 3–4, 22, 25, 27, 32, 37, 39, 41, 43, 49, 52. Magyar Országos Levéltár, Budapest.

GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS
Nyíregyházi Főiskola

LÁSZLÓ SZABOLCS GULYÁS, Relations of migration and industrial history and medieval urban development in Hungary in the light of historical anthroponymy I. Giving personal names and migration

This paper intends to explore for what purposes and by what means medieval personal names can be used in social historical research. Bynames derived from place names are examined in the present paper, as they prove to be essential sources in research into medieval migration history. From registers and to a lesser extent from charters of other types (sales contracts, civil procedural documents), the author has collected approximately 12,000 personal names of serfs and burghers. Information on migration history deduced from the names (e.g. distance, legal status of the previous place of residence) is compared with the characteristics of medieval urban development. In doing so, the author relies on the so-called centrality score system, elaborated by András Kubinyi, which at present is the most accepted and effective method in research into urban, and more broadly, settlement history. With respect to the seven categories of settlements defined by Kubinyi, one can observe substantial and logical differences concerning the proportion of the incomers, the distance of migration and the legal status of the emissive settlements. These facts also suggest that Kubinyi's categories (in fact, hierarchical levels demonstrating prosperity) do identify settlements at different levels of their development.

A tulajdonnév mint az előítélet forrása

1. Bevezető gondolatok. Jelen munkában annak a bemutatására törekszem, hogy milyen előítéletekkel lehet találkozni akkor, amikor valaki olyan család- vagy keresztnévet visel, amely – a többség azonosítása alapján – valamely kisebbségre (vagy népcsoportra, nemzetre) jellemző, így a név tulajdonosát ahhoz a kisebbséghez (vagy népcsoporthoz, nemzethez) tartozónak könyvelik el, s akként is kezelik. Szándékoltan nem szentelek kiemelt figyelmet a külön- vagy egyedi neveknek, sem azoknak, amelyek pejoratívak, illetőleg nem foglalkozom a ragadványnevekkel vagy becenevekkel, noha ezek egyébiránt mind-mind alkalmasak lehetnek előítéletes gondolkodás kiváltására, vagy arra, hogy stigmatizáljanak. Írásomat – mint ahogyan arra a terjedelméből is következtetni lehet – elsősorban gondolatébresztőnek szánom. Olyan jelenségre kívánom ráirányítani a figyelmet, amely eddig talán csak kisebb szerepet kapott a névtani kutatásokban: a név által kiváltott diszkriminációra.

2. A kategorizációról dióhéjban. Az – elsősorban a cigányságot és a zsidóságot érintő – előítéletekkel kutatva többször találkoztam azzal, hogy a negatív attitűdök megjelenésének vagy a hátrányos megkülönböztetésnek nem valamilyen külső jegyben vagy valamely kisebbséghez való – vélt vagy valós – tartozásban keresendő az oka, hanem a kategorizációt számos esetben a tulajdonnév mint speciális ismerv váltja ki.

Egyfelől a természetes gondolkodásmód velejárója, hogy bizonyos kategóriák segítségével rendszerezzük ismereteinket, ily módon már meglévő, sematikus tudáskeretbe illesztve az új információkat, másfelől azonban az ezen kategóriák mentén létrejövő sztereotípiákkal „megspóroljuk”, hogy differenciáltan gondolkozzunk a világról. A sémák alapján történő azonosítás sokszor túlzó általánosításhoz vezet. A sztereotip jegyek között egyaránt vannak pozitív és negatív viszonyulást jelzők, amelyek attól függően aktiválódnak, hogy milyen személyes tudással, tapasztalatokkal rendelkezünk az adott kategóriát illetően (azaz a szubjektív faktor nem elhanyagolható). Így egy hívószó (jelen kérdéskörben: tulajdonnév vagy tulajdonnévi elem) egyaránt válhat a „kirekesztés és a befogadás eszközévé” (MAITZ 2008: 12). CHARLES LAMB szavait kölcsönvéve úgy is fogalmazhatunk, hogy minden egyes ember egy „előítélet-nyaláb” (id. ALLPORT 1999: 29), ami azt jelenti, hogy a meglévő, komplex előismereteinkből egyéni preferenciák függvényében jelentkeznek pozitív vagy éppen negatív képzet-, illetőleg ismerettársítások.

A kategorizáció a névtani kutatásban is kiemelt szerepű, hiszen pszichológiai kísérletekkel igazolt tény, hogy az emberek egy-egy kategória elemeiből előbb a tipikusakat gyűjtik össze, aztán következnek a felsorolásban a kevésbé tipikusak (SLÍZ 2012: 404). Például a sportágak kategóriájában minden bizonnyal előbb említjük a kosárlabdát, a röplabdát, a futballt vagy az úszást, mint az aikidót, a falmászást vagy a vadvízi evezést. Mindez a nevek világában úgy jelentkezik, hogy a tipikus (vagy annak tartott) kisebbségi névvel rendelkezők nagyobb eséllyel esnek más megítélés alá vagy tapasztalhatnak megkülönböztetett bánásmódot, mint azok, akik „hagyományos” család- vagy keresztnévvel rendelkeznek, hiszen „az ismeretlen, de tipikus neveknek (akárcsak az

ismerteknek) a feldolgozásához kisebb kognitív erőfeszítés szükséges, mint a kevésbé tipikusakéhoz” (SLÍZ 2012: 288).

3. Az előítéletesség természetéről dióhéjban. Fontosnak tartom leszögezni, hogy az előítéletesség természete kettős: egyaránt lehet pozitív és negatív irányú is. Ám mivel többnyire negatív előítéletességgel találkozunk, java részben arra gondolunk. Természetesen – névtani vonatkozásban is – vannak olyan esetek, amikor az előítélet vagy a kategorizáció előnyös az egyénre nézve, ám több vizsgálat mutatja a jelenség árnyoldalát.

Az előítéletes viselkedés körülírására számos definíció született, amelyek közül a leginkább ismert és használt a következő: „az előítélet valamely személlyel szemben érzett idegenkedő vagy ellenséges attitűd, melynek alapja pusztán annyiban van, hogy az illető személy egy adott csoporthoz tartozik, és ennek következtében feltételezzük róla, hogy a csoportnak tulajdonított negatív tulajdonságokkal ő is rendelkezik” (ALLPORT 1999: 36). Jól látható, hogy a meghatározás a hátrányos megkülönböztetés negatív irányát hangsúlyozza, annak ellenére, hogy ismert: az attitűd pozitív is lehet.

A hazai és nemzetközi előítéletességi kutatások eredményeiről szóló írások (l. például FÁBIÁN–SIK 1996, ALLPORT 1999, LIGETI 2006, BALASSA 2007, SIK–SIMONOVITS 2008, CSEPELI–MURÁNYI–PRAZSÁK 2011) rendre arról számoltak be, hogy mind a cigánysággal, mind a zsidósággal szembeni előítélet mértéke viszonylag magas (de a cigánysággal kapcsolatos társadalmi távolságtartás jóval erősebb). Igaz ez még akkor is, ha az előítéletesség mértéke jelentős eltéréseket mutathat, akár 10–50% közötti különbséget is eredményezhet a kérdésfeltevési mód függvényében (ALLPORT 1999: 114).

Tekintettel arra, hogy a fent nevezett kisebbségekkel szemben hullámzó intenzitású előítélet mutatkozik, ez a viszonyulás megjelenik akkor is, ha kisebbségi (vagy annak tűnő) nevünk van. Márpedig a név szinte az első, ami kiderül egy emberről (a megismerkedés kézfogással és bemutatkozással kezdődik).

A nevek alapján történő kategorizálásnak létezik humoros, többek között a viccekben is megjelenő oldala – elegendő csak *Kolompár Winnetou*, más forrásban *Kohn Winnetou* esetére gondolnunk (PAPP 2010: 148, FARKAS 2013: 135). Pozitív diszkriminációra is akad példa: ekként könyvelhetjük el azt a 2012-es esetet, amikor az egri várban megrendezett ünnepségre a *Dobó*, a *Bornemissza*, a *Cecey* és a *Sárközi* nevű látogatók ingyen mehettek be.¹ Ha az arányokat nézzük, akkor viszont megállapítható: a szakirodalmi példák többnyire a hátrányos megkülönböztetés kontextusában jelennek meg.

4. A név mint alapvető és védett tulajdonság. Nevünk azon alapjegyeink közé tartozik, amelyek sokkal meghatározóbb szereppel bírnak az életünkben, mint azt elsőre gondolnánk. A *nomen est omen* ugyanis azt is jelentheti, hogy hátrányos megkülönböztetésben lesz részünk a munkaerőpiacon vagy bizonyos szolgáltatások igénybevételekor.

A tulajdonnév mindenekelőtt identitást jelöl, amelynek véleményem szerint védeltséget kell élveznie. Az Ebktv. 8. §-a valóban tiltja is a név alapján történő hátrányos megkülönböztetést. Értelmezésemben legalábbis ez az idézett paragrafus t) pontjában említett „egyéb helyzete, tulajdonsága vagy jellemzője” címkébe tartozik, tekintettel arra,

¹Son 2012. Eger: megelevenedik a legendás ütközet. *Magyar Nemzet Online*. <http://mno.hu/grund/eger-megelevenedik-a-legendas-utkozet-1093330> (2014. 06. 28.)

hogy a tételes felsorolásban a név mint elem önállóan nem szerepel. (A jogszabály a következő konkrétumokat sorolja fel: nem, faji hovatartozás, bőrszín, nemzetiség, nemzeti-séghez való tartozás, anyanyelv, fogyatékoság, egészségi állapot, vallási vagy világné-zeti meggyőződés, politikai vagy más vélemény, családi állapot, anyaság [terhesség] vagy apaság, szexuális irányultság, nemi identitás, életkor, társadalmi származás, vagyoni helyzet, foglalkoztatási jogviszony vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszony részmunkaidős jellege, illetve határozott időtartama, érdekképviselőhez való tartozás.)

Tekintettel arra, hogy a tulajdonnévvel összefüggő hátrány gyakorta a munkaerőpia-con jelentkezik, egyes országok joggyakorlatában a családnéven alapuló megkülönböztet-tet bántásmódot maga a munkajog tiltja (l. például CASTEL 2008: 6). Hazánkban erre csak az Ebktv. ad útmutatást, a fentiekben jelzett módon; egyéb jogszabály nem rendel-kezik antidiszkriminációs előírásokról. Noha 2001-ben az Alkotmánybíróság foglalko-zott egyéb névjogi kérdésekkel – l. 58/2001. (XII. 7.) AB határozat –, a jelen tanulmány szempontjából meghatározó szabályozás nem merült fel.

Hazánkban, ha megkülönböztetett bántásmódot tapasztalunk, az eset kivizsgálását kérhetjük az Egyenlő Bántásmód Hatóságtól (EBH), vagy fordulhatunk a Nemzeti és Et-nikai Kisebbségi Jogvédő Irodához (NEKI).

5. A név mint diszkriminációs forrás. Több olyan beszámolót is olvashatunk, amely a névvel mint a hátrányos megkülönböztetés forrásával foglalkozik. Némelyik ki-fejezetten azt hivatott feltérképezni (általában tesztelési jelleggel), hogy kimutatható-e név alapján történő hátrányos megkülönböztetés, azonban ezek mellett vannak valóban megtörtént esetek is, amelyek olykor feljelentést vagy panasztételt is maguk után vonnak.

A név alapú diszkriminációt a témánk szempontjából figyelemre méltó kísérletek is igazolhatják. WAX (1984) kanadai társadalomtudós szállásfoglalási céllal egyszerre két levelet küldött el ugyanazon szállodáknak, az egyiket *Mr. Greenberg*, a másikat *Mr. Lockwood* néven írva alá. Azt tapasztalta, hogy a vélhetően zsidó *Mr. Greenberg*nek a szállodatulajdonosok 52%-a válaszolt és 36% adott árajánlatot, míg a „hagyományo-sabb” nevet viselő *Mr. Lockwood*nak a megkeresett szállodák közül 95% válaszolt és 93% tett ajánlatot (ALLPORT 1999: 30–31). Ebből és az ehhez hasonló arányokból az a következtetés vonható le, hogy „a név önmagában véve is lehet olyan külső jegy, amely következmények lavináját zúdítja maga után” (ALLPORT 1999: 180). Nem vitás, hogy ebben az esetben a név elsőprő erejű szimbólumként a zsidóság mint egész kategóriát hívta elő, az általános tendenciáknak is megfelelően a hozzá kapcsolódó negatív attitű-dökkel. Azaz itt egyáltalán nem azzal a jelenséggel van dolgunk, hogy a tulajdonnév – mint ahogyan az alapvető eredeti funkciója szerint lenne – egyént azonosít, hanem egy egész társadalmi csoportra utal.

RAZNAN 1950-es kutatásában harminc nőről kellett kép alapján jellemzést adniuk az adatközlőknek intelligencia, ambíció, jellem és szépség tekintetében. Két hónappal ké-sőbb ugyanannak a célcsoportnak ismételt ez volt a feladata, de ekkor már manipulált neveket is társítottak a fotókhoz. A nevek között – az ír, az olasz és az angolszász mellett – tipikusan zsidó nevek is voltak. Ennek eredményeképpen a kísérlet második fázisában a jellemzésekben megjelentek a zsidósággal kapcsolatos sztereotípiák: a megkérdezettek sokkal intelligensebbnek, ambiciózusabbnak, ugyanakkor kevésbé szeretetreméltónak ítélték a „zsidós” nevű személyeket (FORGÁCS 1998: 85, TAKÁCS 2008: 23).

HARARI és MCDAVID (1973) pedagógusokat kért meg dolgozatok osztályozására, melyekre csak a diákok keresztnévét írták fel: gyakori, átlagos neveket (mint *David, Michael, Karen, Lisa*), illetve szokatlan, furcsábban hangzó neveket (mint például *Elmer, Hubert, Adelle, Bertha*). A kísérlet azt igazolta, hogy a különlegesebb névvel azonosított gyerekek dolgozatai egy jeggyel gyengébb osztályzatokat kaptak (FORGÁCS 1998: 81, TAKÁCS 2008: 23). A kérdéskörben, mai magyarországi összefüggéseire utalva megjegyzendő: a kisebbségi (jelesül roma) állampolgárok esetében átlagon felüli a ritka nevek adása (SZIVÓS–TÓTH 2013: 131–132), ami bizonyos esetekben azt is jelentheti, hogy a furcsábbnak ható keresztnévek esetében hajlamosabbak lehetünk sztereotíp, esetenként hátrányos megkülönböztetést eredményező asszociációkra.

CARPUSOR és LOGES a 2003-as iraki háborús helyzetet használta fel arra, hogy a Los Angeles-i, név alapú lakhatási diszkriminációt vizsgálja. 1115 érdeklődő e-mailt küldtek el különböző lakáshirdetésekre, amelyekben arab (*Said Al-Rahman*), afroamerikai (*Tyrell Jackson*) és „fehér” (*Patrick McDougall*) neveket használtak. A kísérletük igazolta, hogy az arab és különösen az afroamerikai nevek esetében sokkal kevesebb pozitív válasz érkezett, mint a „fehér” nevek esetében (CARPUSOR–LOGES 2006: 934, 940).

A magyarországi előítélet-kutatásban is ismert módszer, hogy bizonyos személyekről nevek alapján kell véleményt alkotni. Az ún. Tolerancia vizsgálatban (2005) – amellyel a diákok körében lévő sztereotípiákat kívánták feltérképezni – például *Giuseppe Colombó*-ról, *Kolompár Ramóna*-ról és *Ephraim Kishon*-ról kellett tulajdonságokat írni. A megkérdezetteknek első lépcsőben képeket mutattak ezekről a személyekről, s úgy kellett róluk jellemzést adni (tehát a név ismerete nélkül), második lépcsőben, a kérdőívben néhány oldallal később azonban csak a nevek alapján. A kísérletben részt vevő személyek nem tudták, hogy a nevek a képeket ábrázoló személyekkel összetartoznak. A képek alapján történő jellemzések nem eredményeztek jelentős eltérést a három személy vonatkozásában, a nevekre érkező hozzászólások sem tanúsítottak jelentősebb ellenérzésekről, azonban figyelemre méltó megállapítást hozott a kísérlet *Kolompár Ramóna* esetében: míg a csecsemőkori képe pozitív érzéseket ébresztett a válaszadókban, a cigányos hangzású név elutasítást eredményezett. Ebben az esetben „a diákok 35,8%-a tesz megállapítást valamilyen módon a származásra a név olvasásakor, míg a kép alapján ezt csak 4,9% teszi” (LIGETI 2006: 376–377, 386–387). Ez a kísérlet is azt bizonyítja, hogy az etnikai azonosítás kifejezetten erős, s kiemelten igaz ez a cigánysággal kapcsolatban.

6. Tulajdonnévből eredő hátrányok a munkaerőpiacon. Mint ahogyan arra fentebb utaltam, az Egyenlő Bánásmód Hatóság fő profilja, hogy a bejelentést követően kivizsgálja a hátrányos megkülönböztetéssel járó eseteket. Igen gyakori, hogy származási (etnikai) alapú diszkriminációs ügyben fordulnak a hatósághoz. 2005-ben arra is volt példa, amikor kifejezetten név alapú hátrányos megkülönböztetés miatt került sor a vizsgálatra (a hatóság az esetet mint nemzeti vagy etnikai kisebbséghez való tartozással kapcsolatos ügyet vizsgálta). Ennek részleteiről az alábbi szemelvény számol be: „A kérelmező álláspontja szerint mivel a városban a »Sárközi« vezetéknévvel viselők nagy számban a roma kisebbséghez tartoznak, az álláshirdető a roma származása miatt nem kívánta alkalmazni, vele szemben hátrányos megkülönböztetést alkalmazott.” Az eset kivizsgálását követően a hatóság a kérelmet elutasította a következő indokkal: „önmagában ugyanis az a körülmény, hogy a városban élő roma kisebbséghez tartozó személyek nagy számban viselik a kérelmezővel azonos családnévét és ebből a hirdető azt feltételezhette,

hogy az állásra jelentkező is roma származású, az álláshirdetővel szembeni eljárás megindításhoz nem elégséges.” (Az eset teljes leírása megtalálható a www.egyenlobanasmod.hu oldalon, a Jogesetek menüpontban).

Noha ebben az ügyben nem bizonyosodott be, hogy valóban név alapú diszkrimináció történt, az eset mégiscsak lényeges abból a szempontból, hogy mutatja a kérdés társadalmi jelenlétét. Mindezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy célzott kutatások foglalkoznak a potenciálisan kisebbségi névvel rendelkezők munkaerő-piaci esélyeivel.

Mint azt már fentebb láttuk: a származásra utaló név kísérleti alkalmazása, felhasználása egy kísérletben nem előzmény nélküli a magyarországi kutatásokban. Ami a nemzetközi vizsgálatokat illeti, VÁRADI utal FRYER és LEVITT amerikai kutatók 2003-as elemzésére, amelyben azt vizsgálták: jelent-e munkaerő-piaci hátrányt az, hogy „fekete” vagy „fehér” névvel pályázik-e valaki egy állásra (VÁRADI 2012: 237). Munkájukban megállapítják, hogy némely munkáltató szelektálja a „fekete” nevű jelentkezőket, de ez nem tekinthető általános érvényűnek (FRYER–LEVITT 2003: 27). Mint azonban ahogyan azt VÁRADI megfogalmazza: „Elemzésük kiváló előkészítő kutatás a névhasználaton alapuló diszkriminációteszteléshez” (VÁRADI 2012: 237).

Több diszkriminációs kutatás elméleti alapja a BERTRAND és MULLAINATHAN amerikai kutatók által leírt módszer (BERTRAND–MULLAINATHAN 2003). Ennek lényege, hogy valóságos önéletrajzi adatbázison nyugvó, ám fiktív módon összeállított önéletrajzokkal tesztelik a munkaerő-piaci hátrányos megkülönböztetést. A kísérletben tipikusnak tekinthető „fekete” (mint például *Lakisha Washington* vagy *Jamal Jones*) és „fehér” nevekkel (mint például *Emily Walsh* vagy *Greg Baker*) dolgoztak. A „fehér” jelentkezők leggyakoribb családnevei a következők voltak: *Baker, Kelly, McCarthy, Murphy, Murray, O'Brien, Ryan, Sullivan, Walsh*. A leggyakoribb „fekete” családnevek pedig a következők: *Jackson, Jones, Robinson, Washington, Williams*. A „fekete” és „fehér” nevekkel történő pályázaskor kimutatható, hogy „fehér” név esetén nagyjából minden 10. jelentkezés eredményez állásinterjút, míg afrikai-amerikai nevek esetében csak minden 15., ami 50%-os, igen jelentősnek tekinthető eltérés. Vizsgálatuk arra is kitért, hogy mi tapasztalható akkor, ha ugyanúgy „fekete” és „fehér” nevekkel pályáznak, de eltérő, magasabb és alacsonyabb presztízsű állásokra. A kísérlet igazolta, hogy magasabb presztízsű munkák esetében a behívás 30%-os eltérést mutat a „fehér” nevet viselő jelentkezők javára (BERTRAND–MULLAINATHAN 2003: 1–3, 7).

KAAS és MANGER a németországi munkaerő-piaci hátrányos megkülönböztetést vizsgálta török (*Fatih Yildiz, Serkan Sezer*) és német hangzású nevek (*Dennis Langer, Tobias Hartmann*) segítségével. Kísérletükben 528 álláshirdetésre küldtek pályázatot. Munkájukban arról számolnak be, hogy a német hangzású nevek átlagosan 14%-kal több behívást eredményeztek, s különösen erős volt ez az arányeltolódás (24%) a kisebb cégek esetében (KAAS–MANGER 2010: 3).

Egy másik kutatás (2004) hasonló eredménnyel zárult: amikor észak-afrikai eredetű, illetve hangzású család névvel pályáztak ugyanarra az állásra, amelyre Párizsban élő, francia lakosok is, azt tapasztalták, hogy 258 megjelentetett hirdetésre a francia lakosok közül 75-öt, míg az „idegenes” hangzású névvel jelentkezők közül csak 14-et hívtak be állásinterjúra, ami szintén szignifikáns különbség. A kísérletben többek között a következő neveket használták: *Kader Larbi, Farid Boukhrit, Farida Larbi, Latifa Boukhrit, Bakari Bongo, Kofi Traore, Aminata Bongo, Binta Traore, Julien Roche, Jérôme Moulin, Marion Roche, Emilie Moulin* (CEDIEY–FORONI 2008: 20–21, 55–56).

BURSELL tanulmánya ugyanennek a kérdésnek a svédországi megjelenését járja körül: kísérletében svéd származásra utaló, illetve arab és afrikai hangzású neveket használt fel. Eredményei azt mutatták, hogy egy svéd névvel nagyjából minden tizedik eset vezet eredményre, míg ugyanazokkal a kvalitásokkal, ám arab vagy afrikai névvel csupán minden 21. (BURSELL 2007: 14).

EDO, JACQUEMET és YANNELIS francia, észak-afrikai és „idegen” hangzású nevek (*Pascal, Rachid, Jatrix; Sandrine, Samira, Alissa*) segítségével végzett vizsgálata kimutatta, hogy álláskereséskor a francia nevű jelentkezőket nagyobb arányban hívják vissza, mint a nem franciás névvel jelentkezőket. Az előbbieket esetében átlagosan 17%-os, az utóbbiak esetében átlagosan 10% körüli arányt mértek (EDO–JACQUEMET–YANNELIS 2014: 11).

Ugyanezek a tendenciák mutatkoznak meg a hazai, név alapú előítélet-kutatásban is. Mint ahogyan arról – SIK ENDRE kutatási eredményei alapján – több sajtócikk is beszámolt a közelmúltban: ha valaki *Kolompár* családnévvel érdeklődik egy állás iránt, akkor a munkáltatók hajlamosak azt a felvilágosítást adni, hogy a pozíció már betelt, szemben azzal, ha ugyanabban az időpontban mindez mondjuk *Kiss* családnévvel bemutatkozva történik.² Ezeket az eseteket többször telefonos teszteléses módszerrel vizsgálják, s úgy kívánnak megbizonyosodni arról, hogy az elutasítás indoka valóban az etnikai hovatartozás, hogy a beszélgetés során maga az érintett közli roma származását.

Ezek a fenti példák jól illusztrálják azt, hogy „a kisebbségi családnév önmagában is potenciális hátrányt hordoz” (SZAJBÉLY 2009: 80). Nemzetközi migrációs kutatások során vált ismertté: „a megkérdezett személyek több mint fele kapott már olyan tanácsot, hogy változtassa meg a nevét, ha állást keres” (SZAJBÉLY 2009: 80).

7. A leggyakoribb zsidó és cigány nevek. Nem gondolom, hogy a munkaerő-piaci és a társadalmi esélyegyenlőség előmozdításának kiváló eszköze lenne, ha lecserélnénk a bizonyos szempontból kisebb vagy nagyobb mértékben stigmatizálásra alkalmas család- vagy keresztnévünket, azonban fontos tisztában lenni azzal, hogy milyen tulajdonnevekről gondolja a többségi társadalom (vagy akár maga az érintett kisebbség), hogy azok jellegzetesen cigány vagy zsidó nevek. Ezek „haszna” többek között abban áll – mint ahogyan arra már korábban is számos példát láttunk –, hogy ezen neveket felhasználják a munkaerő-piaci hátrányos helyzet vizsgálatára.

Éppen ez volt a célja a TÁRKI 2006 júliusában végzett országos reprezentatív kutatásának is: felmérni, hogy a nem roma lakosság milyen neveket tart egyértelműen cigánynak. A nyitott kérdésre a leggyakrabban válaszként kapott nevek a *Lakatos*, az *Orsós*, az *Oláh* és a *Kolompár* voltak (SIK–SIMONOVITS 2008: 382). Egy másik felmérésben a TÁRKI-nak ezt a kutatási eredményét alapul véve vizsgálták a név származást jelző hatását, valamint a diszkrimináció mértékét. A romák és a nem romák részben eltérő neveket, illetve sorrendet adtak meg (VÁRADI 2012). TAKÁCS az *Orsós*, *Kolompár*, *Rostás*, *Horváth*, *Talyigás*, *Oláh* és *Radics* neveket említi tipikus, illetőleg annak tartott cigány

² Név alapján diszkriminálnak a munkaadók. *Hír24*. http://fn.hir24.hu/karrier/2009/05/13/nev_alapjan_diszkriminalnak_munkaadok (2014. 06. 28.); Nem nyerő a Kolompár név a munkaadóknál. *Menedzsment Fórum*. http://www.mfor.hu/cikkek/Nem_nyero_a_Kolompár_nev_a_munkaadóknál.html (2014. 06. 28.)

családnévként (TAKÁCS 2008: 26), FARKAS pedig a legtipikusabbnak számító zsidó nevekként a *Kohn*, a *Grün* és a *Lévy* családneveket (FARKAS 2009a: 41).

8. Röviden a névváltoztatások lélektani okairól. A zsidó és cigány nevekkal kapcsolatosan sokáig nem a fentiekben vázolt munkaerő-piaci vagy közéleti diszkrimináció volt a jelentős; a nevek a második világháború idején szó szerint élet-halál kérdésévé is válhattak. Mivel a *Kohn*- vagy *Schwartz*-féle nevek a zsidó származás nagyon erős etnikai szimbólumának felelnek meg, a holokauszt után a zsidóság egy része különösen arra törekedett, hogy megváltoztassa, magyarosítsa családnevét. Ez a törekvés nem kizárólag a zsidóság körében volt elterjedt: a háborút követő években a magyarországi németiség jó része hasonló módon igyekezett megszabadulni németes nevétől. Az asszimilálódó zsidóság ugyanakkor már a 19. századi névmagyarosításoknak is legjellemzőbb közönségét alkotta.

Mint ahogyan azt FARKAS idézi, a leggyakrabban megváltoztatott nevek a következők voltak: *Kohn*, *Weisz*, *Klein*, *Schwarcz*, *Deutsch*, *Stern*, *Löwy*, *Steiner*, *Krausz*, *Friedmann*, *Schlesinger*, *Berger*, *Braun*, *Pollák*, *Weinberger*, *Goldstein*, *Rosenfeld*, *Singer*, *Spitzer*, *Grosz* (FARKAS 2012: 2).

A névváltoztatási igényt benyújtó zsidók számát, a teljes társadalmon belüli arányát, valamint a névmagyarosítási kérelmek különböző okait legrészletesebben a KARÁDY–KOZMA szerzőpáros dolgozta fel, történelmi áttekintésben is tárgyalva a kérdést (l. kiemelten KARÁDY–KOZMA 2002: 41, 83–89, 103–105, 136, 143, 150, 165, 169, 239, 309–310, 320–327, 332, 334, 337, 349). Ennek részletező ismertetésétől itt terjedelmi okokból eltekintek, csupán néhány lényeges adatra kívánom felhívni a figyelmet. A zsidók névváltoztatását a 30-as évek második felétől a gyakorlatban egyre kevésbé engedélyezték, 1938-tól a háború végéig pedig egyetlen kérelmüket sem bíralták el pozitívan (KARÁDY–KOZMA 2002: 146). A téma szempontjából kiemelt jelentőségű, hogy a második világháborút követően a zsidók névváltoztatásainak oka a legnagyobb mértékben (43,8%) a név és etnikum azonosságának tagadása volt, míg a korábbi diszkrimináció (16,4%) csupán a 4. leggyakoribb okmegjelölés volt. (A névváltoztatások okairól részletesebben l. még KARÁDY–KOZMA 2002, MAITZ 2008; a leggyakrabban előforduló zsidó egyénnevekkel kapcsolatban pedig további adatok ismertetésére l. HAJDÚ 2003: 176–180).

A cigányság névváltoztatásaival kapcsolatban szembeötlő, hogy a kérelmezők között ugyanazokat a családneveket látjuk viszont, amelyeket a többségi társadalom tipikus és általános cigány családnévként tart számon: *Kolompár*, *Orsós*, *Lakatos* (FARKAS 2009b: 44–45). Figyelemre méltó továbbá, amit FARKAS ezzel kapcsolatban hangsúlyoz: számos esetben nem cigány származásúak szeretnék lecserélni „cigányos” hangzású családnevüket (FARKAS 2009b: 44), ami azt jelzi, hogy a többségi társadalom tagjai is azt érzik olykor, hogy még ha nem is tartoznak az adott kisebbséghez, etnikumjelölőnek számító nevük hátrányt jelent számukra.

9. Összegző gondolatok. Magam a fenti néhány bekezdésben arra törekedtem, hogy bemutassam a név alapú hátrányos megkülönböztetés hazai és nemzetközi példáit. Érzésem szerint az ismertetett esetek lényeges társadalmi problémákra reflektálnak, s arról tesznek tanúbizonyságot, hogy hátrányos megkülönböztetés a tulajdonnévvel összefüggésben is megmutatkozik. Úgy hiszem, hogy szükséges volna teljesebb képet kapni a hazánkban élő kisebbségek, illetve a határon túli magyarság ilyenén tapasztalatairól. Vallom,

hogy egy kevésbé előítéletes társadalom megteremtése közös felelősség és érdek lenne, s meglátásom szerint a diszkrimináció csökkentésének előmozdításában a névtani jellegű kutatások aktív szerepet kaphatnának.

Hivatkozott irodalom

- ALLPORT, GORDON WILLARD 1999. *Az előítélet*. Osiris Kiadó, Budapest.
- BALASSA SZILVIA 2007. Antiszemita, cigányellenesek, xenofobok. In: BAKÓ BOGLÁRKA – PAPP RICHÁRD – SZARKA LÁSZLÓ szerk., *Mindennapi előítéletek. Társadalmi távolságok és etnikai sztereotípiák*. Tér és Terep 5. Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet Évkönyve. Balassi Kiadó, Budapest. 205–240.
- BERTRAND, MARIANNE – MULLAINATHAN, SENDHIL 2003. Are Emily and Greg More Employable than Lakisha and Jamal? A Field Experiment on Labor Market Discrimination. *NBER Working Paper Series*. <http://www.nber.org/papers/w9873.pdf> (2014. 06. 28.)
- BURSELL, MOA 2007. *What's in a name? A field experiment test for the existence of ethnic discrimination in the hiring process*. Working Paper 2007/7. The Stockholm University Linnaeus Center for Integration Studies, Stockholm. http://www.socant.su.se/polopoly_fs/1.55389.1321514449!/SULCISWP2007_7.pdf (2014. 07. 28.)
- CARPUSOR, ADRIAN G. – LOGES, WILLIAM E. 2006. Rental Discrimination and Ethnicity in Names. *Journal of Applied Social Psychology* 36: 934–952. <http://home.earthlink.net/~logesw/Carpusor%20%26%20Loges,%20Journal%20of%20Applied%20Social%20Psychology.PDF> (2014. 07. 25.)
- CASTEL, ROBERT 2008. A hátrányos megkülönböztetés II. *Esély* 2008/5: 3–27. http://www.esely.org/kiadvanyok/2008_5/CASTEL2.pdf (2014. 06. 28.)
- CEDIEY, E. – FORONI, F. 2008. *Discrimination in access to employment on grounds of foreign origin in France: a national survey of discrimination based on the testing methodology of the International Labour Office*. International Migration Papers 85E. International Labour Office, Geneva. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---migrant/documents/publication/wcms_201429.pdf (2014. 07. 28.)
- CSEPELI GYÖRGY – MURÁNYI ISTVÁN – PRAZSÁK GERGŐ 2011. Diszkrimináció és intolerancia a mai magyar társadalomban. *Kritika* 2011/szeptember–október: 2–5.
- Ebktv.= Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény. <http://www.egyenlobanasmod.hu/data/Ebktv.pdf> (2014. 06. 28.)
- EDO, ANTONY – JACQUEMET, NICOLAS – YANNELIS, CONSTANTINE 2014. *Language Skills and Homophilous Hiring Discrimination: Evidence from Gender- and Racially-Differentiated Applications*. Documents de Travail du Centre d'Economie de la Sorbonne, Paris. <http://ces.univ-paris1.fr/membre/jacquemet/HomophilyWP.pdf> (2014. 07. 28.)
- FÁBIÁN ZOLTÁN – SIK ENDRE 1996. Előítéletesség és tekintélyelvűség. In: ANDORKA RUDOLF – KOLOSI TAMÁS – VUKOVICH GYÖRGY szerk., *Társadalmi riport 1996*. TÁRKI–Századvég, Budapest. 381–413.
- FARKAS TAMÁS 2009a. Családnévrendszer, névhasználat, névváltozás nyelvi-kulturális kontaktushelyzetben. *Névtani Értesítő* 31: 27–46.
- FARKAS TAMÁS 2009b. *Családnév-változtatás Magyarországon. A névváltoztatások tényezői és története a 20. század második felében*. Nyelvtudományi Értekezések 159. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- FARKAS TAMÁS 2012. Jewish Name Magyarization in Hungary. *AHEA: E-journal of the American Hungarian Educators Association* 5. <http://ahea.net/e-journal/volume-5-2012/28> (2014. 06. 28.)
- FARKAS TAMÁS 2013. A nevek humora. In: VARGHA KATALIN – T. LITOVKINA ANNA – BARTA ZSUZSANNA szerk., *Sokszínű humor. A III. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 151. Tinta Könyvkiadó – ELTE Bölcsészettudományi Kar – Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest. 131–139.
- FORGÁCS JÓZSEF 1998. *A társas érintkezés pszichológiája*. Kairosz Kiadó, Budapest.
- FRYER, ROLAND G. JR. – LEVITT, STEVEN D. 2003. *The causes and consequences of distinctively black names*. NBER Working Paper Series. National Bureau of Economic Research, Cambridge, Massachusetts, USA. <http://www.nber.org/papers/w9938.pdf> (2014. 06. 28.)
- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek*. Osiris Kiadó, Budapest.
- KAAS, LEO – MANGER, CHRISTIAN 2010. *Ethnic Discrimination in Germany's Labour Market: A Field Experiment*. IZA Discussion Paper No. 4741. Institute for the Study of Labor, Bonn. <http://ftp.iza.org/dp4741.pdf> (2014.07.25.)
- KARÁDY VIKTOR – KOZMA ISTVÁN 2002. *Név és nemzet. Családnév-változtatás, névpolitika és nemzetiségi erőviszonyok Magyarországon a feudalizmustól a kommunizmusig*. Osiris Kiadó, Budapest.
- LIGETI GYÖRGY 2006. Sztereotípiák és előítéletek. In: KOLOSI TAMÁS – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY – VUKOVICH GYÖRGY szerk., *Társadalmi riport 2006*. TÁRKI, Budapest. 373–389.
- MAITZ PÉTER 2008. „A szent ügy”. A dualizmus kori névmagyarosítási propaganda nyelvészeti elemzése. *Névtani Értesítő* 30: 7–33.
- PAPP RICHÁRD 2010. *Miért kell Kohn bácsinak négy hűtőszekrény?* Nyitott Könyvműhely, Budapest.
- SIK ENDRE – SIMONOVITS BORI 2008. Egyenlő bánásmód és diszkrimináció. In: KOLOSI TAMÁS – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY – VUKOVICH GYÖRGY szerk., *Társadalmi riport 2008*. TÁRKI, Budapest. 363–382.
- SLÍZ MARIANN 2012. Tulajdonnév és kategorizáció. *Magyar Nyelv* 2012: 282–291, 400–410.
- SZAJBÉLY KATALIN 2009. *A faji diszkrimináció elleni fellépés az Európai Unióban, a standardok átültetése Franciaországban, Nagy-Britanniában és Magyarországon*. Doktori (PhD) értekezés. SZTE ÁJK, Szeged. <http://www.kisebbsegiombudsman.hu/data/files/169252500.pdf> (2014. 06. 28.)
- SZIVÓS PÉTER – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY szerk. 2013. *Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban*. TÁRKI Monitor Jelentések 2012. TÁRKI, Budapest. http://www.tarki.hu/hu/research/hm/monitor2012_teljes.pdf (2014. 07. 28.)
- TAKÁCS JUDIT 2008. A név mint kód. *Létiünk* 2008: 18–29.
- VÁRADI LUCA 2012. Előtanulmány a roma családnevek diszkriminációteszteléséhez való kiválasztáshoz. In: SIK ENDRE – SIMONOVITS BORI szerk., *A diszkrimináció mérése*. E-tankönyv. ELTE TÁTK, Budapest. 236–244. http://www.tarki.hu/hu/about/staff/sb/Diszkriminacio_merese.pdf (2014. 06. 28.)

M. HORVÁTH VIKTÓRIA
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

VIKTÓRIA M. HORVÁTH, Proper names as sources of prejudice

Chances of career success for minorities have been the subject of Hungarian and international research into prejudice from different methodological points of view. Most such surveys focus on the Roma population, or are oriented to labour market-related issues. The degree of prejudice against certain Hungarian minorities (especially against Gypsies and Jews) in the majority society can easily be detected from these studies; systematic research into discrimination based on one's name, however, has not yet been so extensive. This paper intends to demonstrate that the presence of this social phenomenon using Hungarian and international examples, and calls attention to the fact that such research is necessary to fill an existing gap.

A jászóvári premontrei kanonokrend szerzetesrendi nevei az 1802-es visszaállítást követő évszázadban

1. A jászóvári premontrei prépostság. A premontrei rend a 12. századtól van jelen Magyarországon. Tanulmányomban, adott korszakra vonatkoztatva, a jászóvári prépostság szerzetesi névadási szokásait vizsgálom.

Jászóvár (mai nevén: Jasov) Kassától nyugatra, a Bódva folyó partján fekszik. Premontrei prépostságának eredeti alapítólevele a tatárjárás idején elveszett, így az alapításról, amelyet Könyves Kálmánnak tulajdonítanak, pontos adatok nem állnak rendelkezésre. Más források az alapítást jóval korábbra teszik, ugyanis az 1189-ben alapított jánoshidai prépostságra az akkor már népesebb rendcsaládú jászói monostorból érkeztek az első rendtagok. Jászóvár a középkorban országos jelentőségű hiteleshely is volt. III. Szaniszló prépost a prépostság birtokainak védelmében engedélyt kért Zsigmond királytól, hogy monostorát várként megerősíthesse. A király az engedélyt megadta, s a megerősített épületet ekkortól kezdték *Castrum Jászó*-nak, azaz *Jászóvár*-nak nevezni (Jászóvár 17–19).

II. József 1782. január 26-án kelt, szerzetesrendeket feloszlató rendelete a premontrei kanonokrendet, így a jászóvári prépostságot is súlyosan érintette. Az uralkodó a halálos ágyán – néhány kivételtől eltekintve – ugyan valamennyi rendeletét visszavonta, a visszaállításra azonban még több mint egy évtizedet kellett várni. II. József 1790. február 20-án Bécsben bekövetkezett halálát követően mozgalom indult az eltörölt szerzetesrendek, így a premontrei kanonokrend visszaállítására is. I. Ferenc 1802. március 12-én aláírta a Diploma restitutionalét, amely három szerzetesrendet (bencés, premontrei és cisztercita) visszahelyezett ősi jogaiba. A visszaállítást követően a nevelés és az oktatás a világiaktól részben a premontrei rend kezébe került. A rendnek két fő székházát jelölték ki az országban: Jászt és Csornát, majd a leleszi és a váradhegyfoki prépostságot az 1801. december 15-i ülésen egyesítették Jászóval. A bizottság ugyanekkor 69 főben állapította meg a jászóvári premontrei kanonokrend tagjainak a létszámát. A visszaállítást követően a jászó-premontrei kanonokrend 1802. április 25-én, hétfőn 15 fővel kezdte meg újra működését, dr. Zásó András prépost pedig még ugyanebben az esztendőben 38 növendéket fogadott be (Jászóvár 26–39).

2. A visszaállítást követő száz esztendő (1802–1902) névanyaga

2.1. A szerzetesrendi nevek. Száz esztendővel az 1802. évi jeles esemény után a premontrei kanonokrend a Stephaneum nyomdában jubileumi névtárat adott ki. A névtár különválasztja és beöltöztési rendben foglalja össze a kanonokok, illetve a növendékek névsorát. Ebből a szempontból tehát – némely következtetlensége ellenére is (egy helyütt például felcseréli a keresztnévet és a szerzetesi nevet) – teljes és megbízható forrásnak, pontosan behatárolt, zárt anyagnak tekinthető.

E forrás szerint az 1802–1902 közötti időszakban a jászóvári premontrei kanonokrendet 81 kanonok és 21 növendék alkotta. A szerzetesi élet közös kiindulópontját az Istennek való teljes odaadásban határozhatjuk meg (PUSKELY 2006: 235), így a rendbe

való belépéskor megváltozhat a jelöltek neve; keresztnévüket több rendben is szerzetesi névre cserélik.

A névváltoztatás, amelynek szokása a tridenti zsinat után vált általánossá, történhet a belépéskor, a beöltözköztetéskor vagy a fogadalomtétel során. A rendtagoknak némely rendben – forrásul használva az Ó- és Újszövetséget, valamint a katolikus egyház vértanúinak jegyzékét, a római martirológiumot – a világi életben alig vagy egyáltalán nem használt, szokatlan neveket adnak. Ez a sajátosság a premontrei szerzetesrend névadási gyakorlataira kevésbé jellemző, a szerzetben viszonylag alacsony számban találkozunk szokatlan hangzású nevekkal.

A szerzetesi név felvételére a premontrei szerzetesrendben a beöltöztetési szertartáskor kerül sor, ezért vizsgálatom során – későbbi életútjuktól függetlenül – a növendékek szerzetesi nevét is figyelembe vettem. Így a felsorolásokban nem egy esetben olyan növendékek szerzetesi neve is szerepel, akik a beöltöztetést vagy az egyszerű fogadalomtételt követően kiléptek a rendből, avagy elküldték őket. Ezek az adatok az általam használt könyvben ismeretlen kéz által, fekete tintával utólagosan lettek bejegyezve az egyes nevekhez. E változásoknak inkább rendtörténeti, semmint névtani szempontból van szerepük.

2.2. Az 1802–1902 közötti időszak névanyaga. A névtár felsorolásában mind a kanonokok, mind pedig a növendékek esetében elől áll a családnév, ezt követi a szerzetesi név, végül pedig a keresztnév. A kötetben a nevek feltüntetése nem mindenütt következetes; így a rendi plébániák bemutatásánál a plébánosok nevének feltüntetésekor a családnév + keresztnév + szerzetesi név sorrend is előfordul. (A jászódebrődi helyettes plébános nevét *Gedeon Mátyás Miklós* sorrendben tünteti fel, míg a kanonokok beöltöztetési rendben összeállított névsorában a *Gedeon Miklós Mátyás* névforma szerepel.)

Tanulmányomban összesen 102 szerzetesi nevet vizsgállok: *Adorján, Ágoston, Ákos, Alajos, Albán, Albert, Albin, Alfonz, Ambrus, Antal, Anzelm, Arisztid, Arnold, Aurél, Balázs, Bálint, Barna, Béla, Benedek, Bertalan, Bódog, Boldizsár, Brunó, Dénes, Dezső, Domonkos, Ede, Elek, Emil, Ernő, Ervin, Evermód, Farkas, Ferenc, Flóris, Frigyes, Fülöp, Gábor, Gáspár, Gellért, Gerő, Géza, Gilbert, Gottfrid, György, Gyula, Hugó, Imre, Ince, Ipoly, Irén, István, Jakab, János, Jenő, Jeromos, József, Jusztin, Kálmán, Kamill, Károly, Kázmér, Kelemen, Keresztély, Kolozs, Konrád, Kornél, Lajos, Lambert, László, Lénárd, Leó, Loránt, Lőrinc, Ludolf, Marcell, Márk, Mátyás, Mihály, Miklós, Miksa, Norbert, Olivér, Ödön, Özséb, Pál, Patrik, Ráfael, Rezső, Rikárd, Róbert, Sándor, Sziárd, Szilárd, Tibor, Tivadar, Valér, Vidor, Viktor, Vince, Virgil, Zsigmond.*

Látható, hogy e szerzetesi nevek egyeleműek. A bencés névanyag vizsgálata során ÁBRAHÁM IMRE (NÉMETH-ÁBRAHÁM 1988: 1) e gyakorlat ősi, egyben praktikus voltára hívja fel a figyelmet:¹ a rendtagok társaikat egyelemű, a névismétlést egyazon időszakban kizáró, a Bibliából és a Martyrologium Romanumból választott, esetenként szokatlan nevekkal illetik. Az általam vizsgált időszakban a premontrei szerzeteskanonokok és növendékek körében – néhány kivételtől eltekintve – ez a szokatlan névválasztásra való törekvés csak kevésbé jelenik meg. Ez adódhat az eltérő rendi hagyományokból, illetve

¹ Mivel a tudományos igényű fejezetei mellett főként rendi célokat szolgáló dolgozat fogalmazványa NÉMETH K. BÓDOG bencés tanár és nyelvész hagyatékából került elő, s azt névtudományi jelleggel ÁBRAHÁM IMRE öntötte végleges formába, ezért hivatkozásaim során – a legmesszebbmenőkig elismerve NÉMETH K. BÓDOG érdemeit – az egyszerűség kedvéért az utóbbit említem szerzőként.

abból is, hogy jóval kevesebb rendtagnak kellett egyedi nevet adniuk, ugyanakkor a névadás során sokkal bátrabban fordultak az ősi magyar nevekhez.

3. A névválasztás motivációi. A névválasztás motivációi a legmegbízhatóbban szóbeli adatgyűjtés vagy kérdőíves vizsgálat során deríthetők ki, erre azonban a névanyag jellegéből adódóan nem volt lehetőség. Egy adott névanyagban, névadásban rejlő objektív tényezők mellett meglévő szubjektív sajátosságokra a magyar bencés rend névadási szokásainak vizsgálatakor ÁBRAHÁM IMRE hívja fel a figyelmet, amikor így fogalmaz: „Az egyikkel, az utóbbival való foglalkozás rekonstrukciós munka: a tényanyagból kell kiolvasni a szándékot, kifürkészni-kielemezni az indítékokat” (NÉMETH-ÁBRAHÁM 1988: 4). Egyetértve azzal, hogy az eljárás megfelelő kreativitással tetszetős, jó esetben valós eredményeket hozhat, magam óvatosabban úgy fogalmaznék, hogy a tényanyagból csupán a lehetséges szándékok (példaképválasztás, a kedvelt szentekhez való kötődés stb.) olvashatók, fűrészhetők ki, ezért azok némi fenntartással kezelendők. Ebben az esetben nem hagyományos értelemben vett névfelvételről, sokkal inkább védőszent alá helyezésről beszélhetünk. Rendszerezésemben a témában szűkösen rendelkezésre álló források közül BANGÓ BEÁTA szempontjaiból merítettem (BANGÓ 1997: 32–35), s azokat a nevekből levonható következtetésekkel, feltételezésekkel egészítettem ki.

Ennek megfelelően megvizsgáltam, hogy a növendékek és a kanonokok közül szerzetesi névként felvette-e valaki valamely evangélistának, a rendalapítónak, a rend valamely szentjének vagy a rend prépostjának nevét, de emellett egyéb, a szakrális tényezőkhöz kívül eső esetleges szempontokat (pl. a névesztétikát, névalliterációt) is igyekeztem figyelembe venni.

3.1. Az evangélisták neve. Elsőként azt vizsgáltam meg, hogy vajon a jelöltek választották-e a négy evangélista valamelyikének a nevét. Ennek során a *Márk* és a *János* nevekre találtam példát, míg a vizsgált időszakban egyetlen kanonok sem viselte a *Máté* és a *Lukács* neveket. A *János* név választását ugyanakkor *Keresztelő Szent János* neve is motiválhatta, akit a rend, mivel annak alapításakor kicsiny temploma állt Prémontrében, pártfogójaként tisztelt. (A *Márk* névhez kapcsolódó érdekesség az az ismeretlen személytől származó ceruzás bejegyzés is, amelyből megtudhatjuk, hogy Argalács *Márk* János 1908. április 25-én, a rendi neve napján halt meg Jászóvárrott.)

3.2. A rendalapítónak és a rend szentjeinek a neve. Valamennyi rendben kiemelt tisztelet övezi a rendalapító személyét és a szenteket, különösen a rend szentjeit. A premontrei rendnek eddigi története során tizenöt férfi és három női tagját avatták boldoggá vagy szentté. A férfi szerzetesi nevek vizsgálatakor a következő tizenhármat vehetjük alapul: Szent Norbert, Boldog Hugó, Szent Evermod, Szent Gerlach, Boldog Godefrid, Boldog Frigyes, Szent Ludolf, Boldog Hermann József, Szent Iszfrid, Szent Adorján és Jakab, Szent Gilbert és Szent Sziárd. Közéjük tartozik még Boldog Jacob Kern is, aki 1897-ben született Bécsben, s igen fiatalon, 1924-ben halt meg, azon a napon, amelyre eredetileg örökfogadalmának időpontját tűzték ki. Mivel azonban időrendi okok miatt az ő szerzetesi nevének a személye iránti tiszteletből adódó választása nem jöhet szóba, vele a továbbiakban nem számolok. Ugyancsak nem szerepeltetem Pierre-Adrien Toulorge 18. századi vértanú kanonokot sem, mivel boldoggá avatására csak 2012. április 29-én, Jó Pásztor vasárnapjának délutánján került sor a franciaországi Cuotances-ban.

A továbbiakban azt igyekszem kideríteni, hogy a visszaállítást követő száz esztendőben a fenti nevek közül melyeket viselték a jászóvári növendékek és kanonokok. A rendalapító személye valamennyi rendben kiemelt tiszteletnek örvend, így természetesen, hogy a jászóvári szerzeteskanonokok körében a *Norbert* névnek a vizsgált időszakban is volt viselője: Agáczy Norbert Endre, a rend jeles főgimnáziumi tanára. Amint arról már korábban is szóltam, általános szokás, hogy az adott nevet a rendben egyazon időben csupán egyetlen rendtag viselheti. ÁBRAHÁM IMRE a bencés névanyagot vizsgálva tanulmányában leírja, hogy „ha valaki más életpályát választva elhagyta a rendet, esetleg már a következő beöltöztetésnél újra kiadták a nevét. Ha azonban valaki megmaradt a rendben, nevét az ő életében nem szokták kiadni. Legfeljebb a főapát nevét kapta meg valamelyik fiatal novícius, hogy ezzel is hangsúlyozzák a rendi élet családi jellegét, utalva az apa és fiú nevének szokásos névazonosságára.” (NÉMETH-ÁBRAHÁM 1988: 5.) E metafora a névválasztásban a rendalapító, a rend szentjei és a kései rendtagok kapcsolatára is kiterjeszthető. A prépostok hasonló jelenséget mutató névválasztására a későbbiekben térek ki. A rendalapítót, valamint a rend szentjeit FRANZ BASILIUS GRASSL munkája (1941) alapján mutatom be.

Szent Norbert első tanítványai Hugó, Evermod és Antal voltak. Hugót később boldoggá, Evermodot pedig szentté avatták. Szent Hugó neve annak ellenére is bekerült a jászóvári szerzetesek 19. századi rendi nevei közé, hogy szentté avatására csupán 1927-ben került sor. Ismertségét, így a névválasztási motivációt is valószínűleg nagymértékben növelte, hogy személye erősen kötődött a rendalapító Szent Norberthez. Bár nem került a boldogok és a szentek sorába, vélelmezhető, hogy Antal neve a rendalapítóval való szoros tanítványi kapcsolat alapján élt tovább.

Godefrid Kappenberg grófja volt, ám alázatosságában nem engedte magát grófnak szólítani, kastélyát felajánlotta Szent Norbertnek, s így jött létre az első német premontrei kolostor. Boldog Frigyes, Szűz Mária, Szent János evangélista és Szent Cecília tiszteelője világi papból lett premontrei szerzetessé, kolostort alapított, amelynek a Mariengaarden 'Mária kertje' nevet adta. Ludolf a ratzeburgi káptalan kamarása volt, egy ideig a provizori tisztelet is betöltötte, 1236-ban szentelték püspökké. (Itt jegyezzük meg: Hermann József a keresztségben a *Hermann* nevet kapta, rendtársai azonban – bármennyire tiltakozott is – *József*-nek hívták.) Szent Adorján és Jakab a hollandiai Middelburg apátság szerzeteskanonokjai voltak, hitükért vértanúhalált haltak. Szent Gilbert lovag vagyonának felét a szegényeknek adta, a másik feléből egy női és egy férfikolostort emelt, a kolostor mellett pedig kórházat építtetett, ahol maga ápolta a betegeket; egy idő után maga is belépett a kolostorba, s annak apátja lett. Szent Sziárd a mariengaardeni kolostor apátja volt, aszketikus életet élt, irgalmas volt a szegényekhez, csodatételeként pedig feljegyezték, hogy imádsággal visszaadta egy régi barátja szeme világát.

A vizsgált időszakban a rend tizennégy férfiszentje közül tíznek a nevét választották a rend tagjai. Ez megfelel annak az ajánlásnak, hogy a rendbe lépők lehetőleg a szentté és boldoggá avatott elődök nevei közül válasszanak maguknak szerzetesi nevet. Szent Gerlach, Boldog Hermann József és Szent Iszfrid neve nem szerepel a felsorolásban, ugyanakkor a rend névadási, névválasztási gyakorlatának ismeretében valószínűsíthető, hogy a vizsgált időszakon kívül e nevek is megjelennek a jászóvári premontrei szerzetesnevek sorában. Erre egyértelmű választ az időhatárok kiszélesítése adhatna.

Az arányokat látva bizonyosak lehetünk abban, hogy a szentté és boldoggá avatott rendtagok nevének szerzetesi névként való választása a szerzetben fontosnak tartott, tudatos tevékenység volt.

3.3. A prépostok neve. Hasonlóan tanulságos megvizsgálni, hogy vajon a prépostok személye mennyiben lehetett hatással a névadásra. A példaképről való névválasztás szokására, jelezve annak egyházi vonatkozásait, HAJDÚ MIHÁLY (2003: 109) is felhívja a figyelmet. Míg a rendi szentek és boldogok nevének adását a nemegyszer évszázadokon és országhatárokon átívelő tisztelet és hagyomány motiválta, addig a prépostok esetében a (nem feltétlenül a nevét viselő novíciusra gyakorolt) személyes hatás, a tisztelet is meghatározó szerepet játszhatott. A következőkben azoknak a novíciusoknak a nevét veszem sorra, akiknek szerzetesi neve megegyezik a prépostok nevével. A névválasztás tudatosságát – amellet természetesen, hogy más hatóerők is működhetek – valószínűsíti, hogy hét esetből négyben találhatunk egyezést. Az ilyen esetekben a beöltöztetéshez kapcsolódó névválasztásnak vagy a rendi család fejének életében (erre nem találtam példát), vagy azt követően kellett történnie; ez az időbeli távolság meglehetősen nagy Bernáth Miksa prépost és Kertész Miksa Ferenc novícius esetében (ami gyengíti a feltevést), egészen szűk vizsont Kacvinszky Viktor halála (1893. február 5.), valamint Halmos Viktor József beöltöztetése (1893. augusztus 24.) között. Az apátok, perjelek nevét, mivel ad vitam aeternum választják őket, egyidejűleg más rendtag is viselheti.

4. A nevek eredet szerinti csoportosítása. ÁBRAHÁM IMRE idézett tanulmányában a rendi nevek eredet szerinti besorolása a forrásra, illetve a nyelvre utaló szempontok keveredése miatt kevésbé következetes, a továbbiakban ezért inkább SLÍZ MARIANN megközelítését követve (2011: 56–58) a vizsgált névanyagot forrás és nyelvi eredet alapján külön-külön osztályozom.

4.1. A nevek forrás szerinti osztályozása

Bibliai háttérű nevek: Bertalan, Dénes, Fülöp, Gábor, István, Jakab, János, József, Kelemen, Kornél, Márk, Mátyás, Mihály, Miklós, Pál, Ráfael, Sándor.

Martiológiumi eredetű nevek (RM. 2010): Adorján, Ágoston, Ákos, Alajos, Albán, Albert, Albin, Alfonz, Ambrus, Antal, Anzelm, Arnold, Aurél, Balázs, Bálint, Benedek, Bertalan, Bódog, Boldizsár, Brunó, Dénes, Dezső, Domonkos, Ede, Elek, Evermód,² Farkas, Ferenc, Frigyes, Fülöp, Gábor, Gáspár, Gellért, Gilbert, Gottfrid, György, Gyula, Hugó, Imre, Ince, Ipoly, Irén, István, Jakab, János, Jenő, Jeromos, József, Jusztin, Kálmán, Kamill, Károly, Kázmér, Kelemen, Kolozs, Konrád, Kornél, Lajos, Lambert, László, Lénárd, Leó, Lőrinc, Ludolf, Marcell, Márk, Mátyás, Mihály, Miklós, Norbert, Olivér, Ödön, Özséb, Pál, Patrik, Ráfael, Rikárd, Róbert, Sándor, Sziárd, Szilárd, Tivadar, Valér, Vidor, Viktor, Vince, Virgil, Zsigmond. Bár a Keresztély név előfordul a római martiológiumban, 1936-os megjelenése kizárja, hogy a vizsgált időszakban a névválasztás motívációjául szolgálhatott volna.

² Az Evermód a vizsgált anyagban szerzetesi névként ó-val szerepel, míg Szent Evermod neve o-val írandó.

A következő nevek mind a Bibliában, mind pedig a római martirológiumban megtalálhatók: *Bertalan, Dénes, Fülöp, Gábor, István, Jakab, János, József, Kelemen, Kornél, Márk, Mátyás, Mihály, Miklós, Pál, Ráfael, Sándor*.

Egyéb: *Arisztid, Barna, Béla, Emil, Ernő, Ervin, Flóris, Gerő, Géza, Keresztély, Loránt, Miksa, Rezső, Tibor*.

4.2. A nevek nyelvi eredet szerinti osztályozása. A rendszerezés alapjául LADÓ JÁNOS és BÍRÓ ÁGNES Magyar utónévkönyve (1998), valamint FERCSIK ERZSÉBET és RAÁTZ JUDIT Keresztnevek enciklopédiája című munkája (KnE.) szolgált. A nevek besorolása során a közvetlen átdó nyelvet vettem figyelembe.

Görög–latin eredetű nevek: *Adorján, Agoston, Albán, Albin,*³ *Ambrus, Antal, Arisztid, Aurél, Balázs, Bálint, Benedek, Bertalan, Boldizsár, Dénes, Dezső, Domonkos, Elek,*⁴ *Emil, Ferenc, Flóris, Fülöp, Gábor, Gáspár, György, Ince, Ipoly, Irén, István, Jakab, János, Jeromos, József, Juszti, Kamill, Kelemen, Keresztély, Kornél, Leó, Lőrinc, Marcell, Márk, Mátyás, Mihály, Miklós, Ödön, Özséb, Pál, Patrik, Ráfael, Sándor, Tivadar, Valér, Viktor, Vince, Virgil.*

Germán (német) eredetű nevek: *Alajos, Albert, Alfonz, Anzelm, Arnold, Brunó, Ede, Ervin, Evermód, Gellért, Gilbert, Gottfrid, Hugó, Imre, Konrád, Lajos, Lambert, Lénárd, Loránt, Ludolf, Norbert, Rikárd, Róbert, Sziárd, Zsigmond.*

Francia eredetű név: *Olivér.*⁵

Szláv eredetű nevek: *Kázmér, László.*

Török eredetű nevek: *Ákos, Géza, Gyula, Jenő, Kálmán.*

Magyar eredetű nevek: *Barna,*⁶ *Béla, Bódog, Ernő,*⁷ *Farkas, Frigyes, Gerő, Károly,*⁸ *Kolozs, Miksa, Rezső, Szilárd,*⁹ *Tibor, Vidor.*

5. Jelentéstani és stilisztikai szempontok a névválasztásban. A világi névanyag vizsgálatában szokásos eljárás a nevek jelentésének bemutatása, rendszerezése. ÁBRAHÁM IMRE azért találta szükségesnek a nevek jelentéstani szempontú vizsgálatát, „mert világot vet a névadási szokásokra. Ilyen rendben ugyanis, mint a bencéseké (tanítórend, de a szemlélődő élethivatás alapján áll), ahol igen erős a tagok filológus beállítottsága, a névválasztást tudatos tevékenységnek kell tekintenünk.” (NÉMETH–ÁBRAHÁM 1988: 6.) Ez felettébb tetszetős és vélhetőleg javarészt igaz megállapítás, ám a névadás motivációját semmiképpen nem ildomos erre az egyetlen körülményre leszűkíteni. A katolikus világi hívők körében például – egészen a 18. század végéig – a névválasztás és a védősztválasztás szorosan összekapcsolódott egymással, ez pedig egyértelműen kizárja,

³ Lehet a germán eredetű *Alvin* alakváltozata is (LADÓ–BÍRÓ 1998).

⁴ Más magyarázat szerint az ismeretlen eredetű régi magyar *Velek* személynévből származik (KnE. 87).

⁵ A név végső eredetéről két felfogás létezik. Az egyik szerint az ófrancia a latinból örökölte, a másik szerint a német nyelvből került át az ófranciába (KnE. 189).

⁶ A latin eredetű *Barnabás* név magyar rövidülése (KnE. 60).

⁷ Magyar nyelvújítási alkotás a germán eredetű *Erneszt* névből (LADÓ–BÍRÓ 1998).

⁸ Más magyarázat szerint a latin *Carolus* névből származik (KnE. 147).

⁹ A latin *Constantinus* név közszói jelentésének lefordításával keletkezett a nyelvújításkor (KnE. 215).

vagy pedig lényegesen háttérbe szorítja a névválasztás jelentés alapú motivációját. Különösen igaznak tartom ezt a szerzetesi nevek választásakor. A 19-20 éves novíciusok nevét a rendi előljáró adta, akinek – ha voltak is ebbéli ismeretei – a jelentésen túl egyéb szempontokat is figyelembe kellett vennie.

ÁBRAHÁM IMRE is felveti a kérdést, hogy a szerzetesi nevek esetében beszélhetünk-e névdivatról (NÉMETH–ÁBRAHÁM 1982: 2). Általánosságban véve ez természetesen nem zárható ki, ám miután a vizsgált névanyagban – amint arra már korábban is utaltam – egyetlen név sem ismétlődik, ebben az esetben ez nem volt megfigyelhető.

Figyelemreméltó, hogy a stilisztikai összetevők vizsgálata során három alliteráló nevet is találtam: *Beke Boldizsár Benjámin*, *Kéry Kamill Antal*, *Kiss Kolozs Jenő*. Az elsőben a világi és a rendi név is alliterál a családnévvel, míg az utóbbi kettőben ez csupán a rendi név és a családnév viszonylatáról mondható el. Az persze ma már nem állapítható meg, hogy a rendi nevek adása e szándék szerint történt-e.

Hivatkozott irodalom

- BANGÓ BEÁTA 1997. *Névadási szokások vizsgálata a Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Iskola-nővérek kongregációjában. 1860–1996.* Magyar Névtani Dolgozatok 152. ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Budapest.
- GRASSL, BASILIUS FRANZ 1941. *A premontrei rend szentjei.* Csornai Prépostság, Csorna.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek.* Osiris Kiadó, Budapest.
- Jászóvár = *A jászóvári premontrei kanonokrend jubileumi névtára történeti bevezetéssel 1802–1902.* Stephaneum Nyomda, Budapest, 1902.
- LADÓ JÁNOS – BÍRÓ ÁGNES 1998. *Magyar utónévkönyv.* Vincze Kiadó, Budapest.
- KnE. = FERCSIK ERZSÉBET – RAÁTZ JUDIT 2009. *Keresztnevek enciklopédiája.* Tinta Kiadó, Budapest.
- NÉMETH K. BÓDOG – ÁBRAHÁM IMRE 1988. Névadás a magyar bencés rendben. *Magyar Nyelvőr* 112: 1–21.
- PUSKELY MÁRIA 2006. *A keresztény szerzetesség történeti fogalomtára.* Kairosz Kiadó, Budapest.
- RM. 2010 = *A Római Martyrologium.* Szent István Társulat, Budapest, 2010.
- SLÍZ MARIANN 2011. *Személynévadás az Anjou-korban.* Históriaantik Könyvesház Kiadó, Budapest.

GASPARICS GYULA
Apor Vilmos Katolikus Főiskola

GYULA GASPARICS, Monastic names in the Premonstratensian Order at Jászóvár in the century following the 1802 restitution of the Order

This paper presents the names adopted by monks of the (canonical) Premonstratensian Order at Jászóvár during the 19th century, after the 1802 restitution of the Order. It gives a brief introduction to the history of the Premonstratensianian Provostship at Jászóvár, and discusses events that happened before the abolition and after the restitution of the monastery. The paper lists the names adopted by the monks; shows the characteristics of the naming/name-choosing processes, focusing on motivational factors; and classifies the monastic names by their origins and by their semantic features. The study highlights the importance of choosing monastic names after the founder and the saints of the Order.

A romániai magyar kisebbségi helységnév a nyelvi tervezés érdeklődési körében

1. A romániai magyar kisebbségi helységnév. A romániai magyar hivatalos helységnév jellegzetes kisebbségi név (*nom minoritaire*), amelyet a nemzetközi terminológia egy adott kisebbségi nyelv helyneveként határoz meg: „toponyme → dans une langue minoritaire” (GTSGN. 2002/222: 52, a kiemelést elhagyva – Cs. M.). A kisebbségi név közép-kelet-európai változatát testesíti meg, amely a 20. század elején tűnt fel az anyaországgal rendelkező romániai magyar kisebbség nem hivatalos nyelvének, nyelvhasználatának az elemeként. Előzménye a rendszeres magyar helységnévadás első korszakának (1898–1912) helységnévrendezése által megalapozott hivatalos magyar helységnév, amelynek történetében az 1920-as fordulópont sajátos szétfejlődési tendenciákat eredményezett. Ezek elsősorban tanúbizonyságainak egyike a változásérzékeny közigazgatási névfajta romániai státuszvesztése, kisebbségi névvé való átminősülése. A romániai státusztervezési döntések értelmében hivatalos névi sajátosságai (l. MEZŐ 1982: 42) viszonylag rövid idő alatt háttérbe szorultak: kikerült a hatóság hatásköréből, funkcióköre, használati területe leszűkült, veszített normatív jellegéből. Kisebbségi körülmények meghatározta, több szakaszra tagolódó (1919–1939, 1939–1944, 1944–1989, 1989–) fejlődéstörténetének meghatározó mozzanatai jól ismertek a szociolingvisztika, illetve a nyelvi tervezés szakirodalmából, rendszeres feltárásuk azonban még várat magára (l. KISS 1994: 67–68; MURÁDIN 2003: 7–11, 18–20; SZABÓMIHÁLY 2007: 363–365).

2. A romániai magyar kisebbségi helységnév a nyelvi tervezés érdeklődési körében. A státuszvesztett romániai magyar kisebbségi helységnév, amely fejlődéstörténetének első és harmadik korszakában kiszorult a standardizálás hatóköréből, az 1989–1990-es európai, illetve romániai változásoknak köszönhetően visszakerülhetett a nyelvi tervezés jogkörébe, tekintettel arra, hogy „társadalmi változások idején mindig élesebben vetődik fel a helységnevek módosításának, használatának a kérdése is” (HOFFMANN 2003: 221). Az újabb romániai nyelvjogi helyzet lehetővé tette a romániai magyar kisebbségi helységnév státusz- és korpusztervezési stratégiáinak a megalapozását, amelyekkel ha nem is nyerhette vissza hivatalos státusát, használati területe, funkcióköre bővült, és állományának fejlesztése is kezdetét vehette.

2.1. Státusztervezési tendenciák. A rendszerváltás utáni Románia többnemzetiségű nemzetállamként igyekszik integrálódni a kulturális, vallási és nyelvi sokféleséget támogató új Európába, amely sajátos kisebbségi jogvédelmi rendszerével a hagyományos nemzetállam reformjára törekszik a multinacionális állam modelljének megvalósítása érdekében. Mindennek az a felismerés áll a háttérben, hogy a térség etnikai sokszínűsége állandó, államainak politikai megszervezése változó tényezőt képvisel, a változó tényezőt pedig az állandó tényező valós igényeihez kell igazítani lehetséges konfliktusai elkerülése érdekében. Az Európai Unió kisebbségi jogvédelmi rendszerének

kisebbségi vagy regionális nyelveket támogató nyelvpolitikája sajátos védelmet igyekszik nyújtani a kisebbségi nyelvhasználatnak, tekintettel arra, hogy a magán- és közéletbeli aktív nyelvhasználatban látja a kisebbségi nyelvek jövőjét.

A kisebbségi nyelvhasználat kiemelt pozíciójú részlegei között a kisebbségi helységnévhasználat is ott szerepel, annak bizonyítékeként, hogy a kisebbségi helységnév a kisebbség etnikai identitásának egyik központi szimbóluma (különösen a történelmi kisebbségek esetében), és mint ilyen a nemzetállam hagyományos modelljében feltétlenül nemzetközi jogvédelemre szorul. A kisebbségi helységnévhasználat jogvédelmét több nemzetközi dokumentum is rögzíti. Ezek között mindenekelőtt az Európa Tanács regionális nemzetközi szervezetének nemzetközi egyezménye, a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája (1992; a továbbiakban: Karta) emelhető ki, amely az Európában beszélt kisebbségi nyelveket támogatja. A közélet hét területéhez kapcsolja a regionális vagy kisebbségi nyelv használati jogát, amelyek között az államigazgatás is ott szerepel. A III. rész 10. cikk 2. bekezdésének rendelkezései a regionális vagy kisebbségi nyelvek regionális vagy helyi közigazgatásbeli használatát szorgalmazzák, amennyiben az adott helyi és regionális hatóságok területein a regionális vagy kisebbségi nyelvek használóinak száma azt indokolja. A regionális vagy kisebbségi nyelvek Karta által kijelölt közigazgatásbeli területei között a helynévhasználat is ott szerepel. A g) pont értelmében a regionális vagy helyi közigazgatási hatóságoknak támogatniuk kell „a helyneveknél a regionális vagy kisebbségi nyelveken hagyományos és helyes formák használatát vagy elfogadását, ha szükséges a hivatalos nyelv(ek) szerinti elnevezésekkel együtt használva” (I. Karta). A Karta korlátozott kisebbségi helynévhasználati engedménye az általános értelemben vett kisebbségi helynévre vonatkozik, eltekintve a *helynév* fogalmának kisebbségi nyelvekre is jellemző differenciált jellegétől. A Karta sajátos feltételekhez kötött kisebbségi helynévhasználati engedménye a névfajta politikai dimenziójának a jellegzetes vetülete, amelynek fontos meghatározója a kisebbségi értékek tiszteltetésének, megőrzésének, valamint a multikulturalitásnak az elve.

Az Európa Tanács másik alapvető fontosságú kisebbségvédelmi dokumentuma, a Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről (1994; a továbbiakban: Keretegyezmény) továbbviszi a Kartának a kisebbségi helynévhasználati jogra vonatkozó előírását. II. fejezete 11. cikkének 3. bekezdésében azonban már névfajták szerint taglalja a Karta kifejtette általános helynévhasználati jogot, pontosabban hagyományos helymegnevezések, utcanévek és egyéb földrajzi megnevezések használati jogaként értelmezi azt: „Olyan körzetekben, amelyek hagyományosan nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek által jelentős számban lakottak, a Felek törekedni fognak arra, hogy jogrendszerük keretében, beleértve, ahol helyénvaló[,] a más Államokkal való megállapodásokat, és figyelembe véve sajátos körülményeiket, a hagyományos helységneveket, utcanéveket és egyéb, a közösség számára szánt földrajzi megjelöléseket a kisebbség nyelvén is kiírják, ha megfelelő igény van ilyen jelzésekre” (I. Keretegyezmény). Az egyezmény, amelynek célja a nemzeti kisebbségek fennmaradásának a támogatása, a helynévhasználati jog előírásával voltaképpen a kisebbségi kultúra, a kisebbségi identitás megtartásához, fejlesztéséhez igyekszik feltételeket biztosítani.

Az Európa Tanács nemzetközi kisebbségvédelmi dokumentumai mellett A Nyelvi Jogok Világkonferenciája által 1996. június 6-án, Barcelonában elfogadott ENSZ-dokumentum, A Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (a továbbiakban: Nyilatkozat) tovább részletezi a nyelvi jogok tartalmát, védelmi mechanizmusait egyaránt. Az Átfogó

nyelvi rendszer: Közigazgatás és hivatalos testületek II. cím alatti, tulajdonnevekkel foglalkozó III. szakasza a nyelvi közösségek kiemelt nyelvi jogaként tárgyalja a tulajdonnév-, illetve a helynévhasználati jogot. A szakasz 31. cikke leszögezi, hogy „minden nyelvi közösségnek joga van, hogy megőrizze és használja saját tulajdonnév-rendszerét minden szférában és minden alkalommal” (I. Nyilatkozat). A helynevekre vonatkozó 32. cikk 1. bekezdése hangsúlyozza a nyelvi közösségek minden beszédhelyzetre kiterjedő anyanyelvi helységnév-használati jogát: „Minden nyelvi közösségnek joga van a helységneveket a területre jellemző nyelven használni mind szóban, mind írásban, a magán-, a nyilvános és a hivatalos szférában is” (I. Nyilatkozat), 2. bekezdése pedig kiemeli a helységnév-jog elidegeníthetetlen mivoltát is: „Minden nyelvi közösségnek joga van eredeti helységneveit meghonosítani, megőrizni és módosítani. Ilyen helységneveket nem lehet önkényesen eltörölni, elferdíteni, átalakítani, sem helyettesíteni, bármilyen változások történnek a politikai helyzetben vagy bármilyen más típusú változás következik be.” (L. Nyilatkozat.) A dokumentum a világszervezet álláspontja értelmében a nyelvek egyenlőségét hangsúlyozza, a helynévhasználati jogot pedig minden nyelvi közösség jogaként értelmezi.

A helynévhasználati jog fontosságát a világ legnagyobb biztonsági szervezetének, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetnek A Nemzeti Kisebbségek Nyelvi Jogairól Szóló Osloi Ajánlások (1998; a továbbiakban: Ajánlások) című dokumentuma is hangsúlyozza, amely a kisebbségi nyelvi jogok között elsőként a névhasználat jogát világítja át. Névhasználat című részének 3. bekezdésében konkrét tapasztalatok alapján egészíti ki és fejleszti tovább a helynévhasználat jogát, a következőkben jelölve ki annak megvalósítási körét: „Azokon a területeken, ahol jelentős számban élnek nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek, és ahol erre megfelelő igény mutatkozik, a közigazgatási hatóságoknak biztosítaniuk kell a települések elnevezésének, az utcanevének és más közérdekű topográfiai jelzéseknek a kisebbségi nyelven történő feltüntetését is” (Ajánlások 5). A helynévhasználati joghoz fűzött azon értelmező megjegyzés szerint, amely figyelembe veszi a Keretegyezmény ide vonatkozó előírását is, „amennyiben az említett történelmi elnevezések érvényességét nem ismerik el, úgy ez a történelem megváltoztatására irányuló, vagy a kisebbségeket asszimiláló kísérletnek minősül, mely komolyan veszélyezteti a kisebbségekhez tartozó személyek önazonosságát” (Ajánlások 16). Az erőteljes felhanggal fogalmazó dokumentum értelmében a kisebbségi helynév szabad használatának a joga a kisebbségi közösség önazonosságának az egyik biztosítója, ugyanakkor a kisebbségi közösség tagjai számára a társadalomba való teljes és egyenlő tagként való integrálódás fontos tényezője is, a kisebbségi helynévhasználat jogának korlátozása pedig konfliktushelyzetet teremtő faktorrá válhat.

Az Európai Unióhoz 2007-ben csatlakozott Romániában a sajátos nyelvjogi helyzet értelmében „a hivatalos nyelv (államnyelv) fogalmát az alkotmány rögzíti, s kizárólag a többségi nemzet nyelvére érvényes” (SZARKA 2003: 20). A többnemzetiségű ország a Keretegyezményt 1995-ben, a Kartát pedig 2007-ben ratifikálta, és 1996-tól foglalkozik a kisebbségi nyelvek státusztervezési kérdéseivel, de jellegzetes „alkalmazkodó nyelvpolitikát” képviselve csak korlátozott integrációt engedélyez azok számára, nem emeli őket hivatalos nyelvi státusba. A kisebbségi helynévhasználat jogával a 2001. évi 215. számú helyi közigazgatási törvény (a továbbiakban: Törvény) foglalkozik, amely a kisebbségi nyelvek közigazgatásbeli használatát a területiség elve alapján szabályozza, mennyiségi kritériumok figyelembevételével: azokban a helyi közigazgatási egységekben, amelyekben

a nyelvi kisebbség számaránya eléri vagy meghaladja a 20%-ot, hivatalos nyelvi funkciókat rendel a kisebbségi nyelvhez. Ilyen például a kisebbségi helységnevekhez is társítható köztájékoztatási funkció, amelynek alapján a helyi közigazgatási hatóságoknak biztosítaniuk kell a fennhatóságuk alá tartozó helységek kisebbségi nyelven való feliratozását is. A IV. fejezet 2. cikkelyének 90. szakasza foglalkozik a 20%-on felüli nemzeti kisebbségek lakta települések nevének az illető nemzeti kisebbségek nyelvén való feliratozását érintő kérdésekkel. A 4. bekezdés értelmében „a helyi közigazgatási hatóságoknak biztosítaniuk kell a helységek és a fennhatóságuk alatt levő közintézmények nevének, valamint a közérdekű hirdetéseknek az illető kisebbséghez tartozó állampolgárok anyanyelvén való feliratozását[,] illetve kifüggesztését is” (Törvény 19).

A törvény által megszabott kisebbségi helységnév-használati jog területileg és funkcionálisan korlátozott hivatalos névhasználati jog, hasonlóképpen a kisebbségi nyelv többi hivatalos nyelvhasználati jogához: „Azokban a közigazgatási egységekben, ahol egy adott nyelvi kisebbség részaránya eléri vagy meghaladja a 20 százalékot, a kisebbségi nyelv *korlátozott hivatalos státuszt* kap. E státusz általában azt jelenti, hogy egy nyelv a hivatalos nyelvhez hasonló funkciókkal bír. A korlátozás az itt tárgyalt törvény értelmében két szinten érvényesül: 1.) csak azon helyi (községi, városi, megyei jogú városi) és megyei közigazgatási egységekben érvényes ez a hivatalos státusz, ahol a nyelvi kisebbség részaránya meghaladja a 20 százalékos küszöböt; 2.) a kisebbségi nyelv hivatalos státusza nem terjed ki a hivatalos nyelv összes funkciójára.” (HORVÁTH 2009: 8.)

A kisebbségi nyelvek státustervezése meghatározott funkciókat ír elő a kisebbségi nyelvek számára, a kisebbségi magyar helységnév számára is. Ezek a funkciók azonban korpusztervezési stratégiát is megkövetelnek a koherens nyelvi tervezés szellemében. A romániai magyar kisebbségi helységnév új hivatalos funkciója, ha korlátozott funkcióként is, de állományfejlesztést, kodifikációt követel, hiszen azt csak egy egységes, normatív névfajta láthatja el egyértelműen. A romániai magyar kisebbségi helységnév pillanatnyi állapotában nem felel meg maradéktalanul az egységesség elvének, tekintettel arra, hogy közel száz éves jogfosztottsága kizárta a mindenkori kodifikáció hatásköréből.

2.2. Korpusztervezési tendenciák. Az európai integrációnak, a státustervezési törekvéseknek köszönhetően a szétfejlődött magyar kisebbségi helységnévállomány fejlesztésének a szükségszerűsége egyre sürgetőbb kérdéssé vált. A névfajta kodifikációja egyike a külső régiókbeli magyar nyelvváltozatok kodifikációs kérdéseinek, amelyek „körültekintő tervezést igényelnek. Ezeket a feladatokat természetesen lehetetlen sikeresen megoldani alapos nyelvészeti és átfogó társadalomtudományi ismeretek nélkül”. (SÁNDOR 2006: 991.) A kisebbségi helységnév kodifikációja a kisebbségi státusból következően nagyon összetett feladatnak bizonyul, amely az eddigi többsikű munkálatok tanúsága alapján szakszerű, névtani megalapozottságú és hangsúlyozott interdiszciplináris módszertanon alapuló, hosszú távú tervezést igényel. A kisebbségi helységnév kodifikációjának a nyitányát az alkalmazott helynévkutatás nagyszabású történeti helységnévszótárai képviselik, a további kodifikációs munkálatokat pedig a határon túli státus- és korpusztervezési törekvések szabják meg.

2.2.1. A romániai magyar kisebbségi helységnévre irányuló kodifikáció követi a kisebbségi helységnév kodifikációs munkálatainak előbbiekben jelzett szakaszait. Kezdeti a névfajta szétfejlődött állományának alkalmazott helynévkutatás-beli feltárásához

vezetnek vissza. A külső régiók, illetve a Kárpát-medence helynévi állományát anyaországi helységnévszótárak egész sora (SEBŐK 1990, 1997; LELKES 1992, 1998², 2011³; BENCSIK 1997; HAJDÚ–MOHAROS 2000) igyekszik feltárni annak történeti változásával együtt, s ezekhez erdélyi kiadványok is csatlakoznak (SZABÓ M. A. – SZABÓ M. E. 1992, 2003²). A történeti helységnévszótár műfaját képviselő lexikográfiai munkák, amelyek magukat hol egyszerűen csak helységnévszótárnak, hol pedig helységnév-azonosító szótárnak nevezik, az erdélyi helységnévállomány mindenkori forrásmunkái, amelyek fontos információkat nyújtanak a különböző helységnévvizsgálatok számára, közöttük a nyelvi tervezés, a helységnév kodifikációja számára is, de az interdiszciplináris kutatások és az érdeklődő nagyközönség számára is. A szakirodalom véleménye szerint „a kodifikációt nem oldották ugyan meg, de a gyakorlatban hasznosnak bizonyultak” (PÉNTEK 2002: 23; l. még HOFFMANN 2003: 222).

2.2.2. A romániai kisebbségi helységnév hivatalos használatát megszabó törvénykezés nemcsak státus-, hanem korpusztervezési feladatokat is megszab a névfajta kapcsán. A korpusztervezési feladatokról, illetve munkálatokról a 2001. évi 1206. számú kormányhatározat¹ tanúskodik, amelynek Egyes helységneveknek a nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok anyanyelven történő feliratozása című, megyék szerinti 1/1–1/23 számú mellékletei teszik közzé azokat a településneveket, amelyek kisebbségi nyelveken, így többek között magyar nyelven is feliratozhatók. A megyék szerinti helységnévlisták élén azoknak a területi közigazgatási egységeknek (községeknek, városoknak, municípiumoknak) a hivatalos román megnevezése áll, amelyeket kisebbségi nyelven is elláthatnak feliratokkal, illetve amelyeket ilyen települések alkotnak. A területi közigazgatási egység megnevezését mindenekelőtt az azt alkotó település, illetve települések ugyancsak hivatalos román neve(i) követi(k), a kisebbségi helységnevek pedig csak ezek után következnek. A megyei névlisták a területi közigazgatási egységek fontossági sorrendje szerinti elrendezést követik. Így például Kolozs megye 1/9. számú melléklete élén Kolozsvár adatai sorakoznak (14–15): I. a területi-közigazgatási egység: 1. *Cluj-Napoca* (municípium); II. a komponens helység: 1.1. *Cluj-Napoca* (municípiumközpont); III. a komponens helység anyanyelvű feliratozásának módja: 1.1.a. *Kolozsvár*. A szóban forgó melléklet a megye *Türe* nevű települését pedig a következőképpen mutatja be: I. a területi közigazgatási egység: 23. *Gârbău* (község); II. a komponens helység(ek): 23.1. *Turea* (községközpont), 23.2. *Viștea* (komponens falu); III. a komponens helység(ek) anyanyelvű feliratozásának módja: 23.1.a. *Türe*, 23.2.a. *Magyarvista*.

A 2001/1206. kh. mellékleteiben közzétett magyar településnevek kodifikációs munkálataiban kolozsvári nyelvészek is részt vettek (l. PÉNTEK–BENŐ 2005: 110), az anyaországi Földrajzinév-bizottság pedig 2002. május 6-i ülésén áttekintette és véleményezte annak eredményét (Állásfoglalás). A szaktestület véleményezése elismeri a romániai magyar kisebbségi helységnév kodifikálására törekvő munkálatokat, ugyanakkor a nyelvi egység elvének alapján a névjegyzék több szempontú módosítását is javasolja, leszögezve, hogy: „a névjegyzék körültekintő és megfontolt felülvizsgálatához a következő

¹ 1206/2001. Határozat szabályok jóváhagyásáról a 215/2001. számú helyi közigazgatási törvényben foglalt, a valamely nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgároknak a helyi közigazgatásban való anyanyelv-használati joggal kapcsolatos előírások alkalmazására. *Románia Hivatalos Közlönye*, I. rész. 274: 5–38.

kérdésekben lenne szükség egységes módszerek testületi elfogadására: a helységnévtári előzmények, más írásos előzmények, a helyi használat szerepe, a magyar nyelv mai helyesírásának következetes alkalmazása, törzskönyvezési és azóta is élő hagyományok továbbvitele (pl. azonos nevek esetében, megkülönböztető előtagok alkalmazásában)” (PÉNTEK–BENŐ 2005: 200). Mindezek mellett a romániai magyar írott nyelvi helységnévhasználat egységesítése érdekében szorgalmazza a módosított névjegyzék közzétételét is.

A jól meghatározott szempontok szerint felülvizsgált helységnevek a 2001/1206. kh. különböző mellékleteinek (1/2., 1/4., 1/5., 1/7–1/13., 1/15–1/22. sz.) magyar megnevezései, amelyeknek az újonnan megállapított formáit egy következő jogszabály, az 1415/2002. számú kormányhatározat² teszi közzé a Földrajzinév-bizottság jelezte hiányosságok pótlásával együtt az 1/2., 1/4., 1/5., 1/7–1/13., 1/15–1/22. sz. hasonló mellékleteiben. Az átdolgozott, újraközölt mellékletek magyar helységnevei a 2001/1206. kh. átdolgozásra nem szorult mellékleteinek a magyar névanyagával együtt alkotják a feliratozásra jogosult romániai magyar kisebbségi helységnevek állományát, amely azonban újabb változatában sem felel meg az egységes, standard névállomány követelményeinek. Hivatalos használatra előírt helységnevei között a standard névalakok mellett helyesírási, szerkezeti, jelentéstani szempontból kifogásolható névformák is előfordulnak, következésképpen a romániai magyar kisebbségi helységnévállomány hivatalos feliratozásra jogosult rétege feltétlenül továbbfejlesztésre szorul, különös tekintettel a nemzetközi és regionális, valamint a magyar földrajzinév-egységesítési törekvések követelményeire (vö. BÖLCSKEI 2012). Ezek értelmében a romániai magyar standardizációnak ki kell terjednie a romániai magyar kisebbségi helységnévállomány feliratozásra nem jogosult rétegére is a névfajta mielőbbi európai, nemzetközi integrációja érdekében.

2.2.3. A romániai magyar kisebbségi helységnévre irányuló kodifikációs törekvések között fontos, sajátos vállalkozásként emelhető ki a moldvai magyar helységnevek standardizálása, kodifikálása is, amellyel az alkalmazott helynévkutatáshoz (l. LELKES 1992, 1998², 2011³) csatlakozó legújabb kolozsvári nyelvjárási lexikográfiai kutatások is foglalkoznak. A moldvai magyar nyelv szótárának 2002-ben indult munkálatai keretében sor került a hivatalos magyar helységnévadás hatáskörén kívül maradt, változatokban élő moldvai magyar helységnevek standardizálására is, tekintettel azok szaknyelvhasználati vonatkozásaira. A standardizálás több szempontot is követ, így a monoszémia, a magyarság, a névhasználatbeli gyakoriság szempontját egyaránt, törekedve a fonetikai (*Gyoszeny* ~ *Zsoszeny* ~ *Diószén*) és lexikális változatok (*Újfalú* ~ *Tráján*, *Újfalú* ~ *Belcseszku*, *Szárzapatak* ~ *Válészáká*, *Degettes* ~ *Pakura*) felszámolására, standard névként *Diószén*, *Tráján*, *Belcseszku*, *Szárzapatak*, *Degettes* stb. típusú neveket jelölve ki, amelyeket helységnévjegyzékek tesznek közzé (l. Mhnj. 1, Mhnj. 2).

² 1415/2002. Határozat a 215/2001. számú helyi közigazgatási törvényben foglalt, a valamely nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgároknak a helyi közigazgatásban való anyanyelv-használati jogával kapcsolatos előírások alkalmazására vonatkozó, az 1206/2001. számú kormányhatározattal jóváhagyott szabályok egyes mellékleteinek módosításáról. *Románia Hivatalos Közlönye*, I. rész. 2/2003: 5–47.

2.2.4. A külső régiók magyar kisebbségi helyneveinek standardizálási kérdései, közöttük a romániai magyar helységnév kérdései is, újabban a határon túli nyelvi tervezésnek is tárgyát képezik. A sajátos kérdések sajátos nyelvi tervezést igényelnek, tekintettel arra, hogy „más nyelvi tervezési feladatokat jelent [...] az anyaországi és mást a kisebbségi, a kétnyelvűségtől befolyásolt magyar nyelvhasználat” (KISS 1995: 245). Az első akadémiai támogatottságú és Kárpát-medencei hatókörű tudományos szervezet, a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat a megalakulása óta foglalkozik velük (2001), hosszú távú, közös programban kristályosítva ki a magyar kisebbségi helységnévhasználat vizsgálatának, fejlesztésének, a helységnév-használati jog védelmének a kérdéskörét. Ezt a tízéves jubileumi szintézisükben a prioritást jelentő programok között emelik ki (PÉNTEK 2011a: 421), s a 2010-ben javasolt nyelvészeti programok között Korpusztervezés kétnyelvű környezetben címmel a III. program (A fordítás és a korpusztervezés problémái kétnyelvű környezetben [három alprogram keretében]) 2. alprogramjaként tüntetik fel a következők alapján: „A Kárpát-medencei hivatalos magyar helynevek körüli tisztázatlan helyzettel már a 90-es évektől foglalkoznak a Termini Kutatóhálózat munkatársai. Ez a kérdés azért vált időszerűvé, mert a környező államokban fokozatosan valamilyen szinten a magyar helységnevek is hivatalossá váltak, a helyi kodifikáció azonban csak részben vehette figyelembe a Magyarországon ma is etalonnak tekintett 1913-as törzskönyvezést. Mindezek következtében a Kárpát-medencei magyar helységnevek nagyfokú változatosságot mutatnak, egy-egy településnek, földrajzi objektumnak több, hivatalosnak tekintett magyar neve is van” (PÉNTEK 2011b: 433). A Kárpát-medencei magyar hivatalos helynévanyag (helységnevek, domborzati nevek) egységesítése a program kiemelt hosszú távú és folyamatos céljainak egyike.

A Kárpát-medencei magyar helynevek újstandardizálási programját SZABÓMIHÁLY GIZELLA több tanulmánya is érinti, feltárva a külső régiók magyar kisebbségi helységneveinek szétfejlődési jelenségeit, illetve azok nyelvi tervezésbeli vonatkozásait (SZABÓMIHÁLY 2005, 2007, 2008, 2013). 2010-ben a Magyar Tudományos Akadémia Határon Túli Magyar Tudományosságért Ösztöndíjprogramja is támogatta a programot, amely A korpusztervezés problémái kétnyelvűség helyzetben pályázati cím alatt megalapozhatta, elindíthatta a külső régiók helynévállományainak rendszeres, átfogó, hálózati standardizálási munkálatait a Termini Kutatóhálózat kutatói egységei (a romániai Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, a szlovákiai Gramma Nyelvi Iroda, az ukrainai Hodinka Antal Intézet és az ausztriai Imre Samu Nyelvi Intézet) részvételével, valamint a Vajdaság képviselésével. A külső régiókat átfogó standardizáció a magyar nyelvterület több mint száz éves hagyományokkal jellemezhető egységesítési folyamataihoz csatlakozik egy Kárpát-medencei egységes „közös, rendszeresen gondozott helységnévtár” megteremtésére törekedve (I. BÖLCSKEI 2012: 96–98).

A Termini Kutatóhálózat pályázati tervezetének értelmében a romániai magyar kisebbségi helységnév újstandardizálási munkálatai során a Termini munkatársai a névfajta standard állományának kialakítására törekednek a program meghatározta szempontok, elvek, eljárások, módszerek alapján (I. Program). A célkitűzést megvalósító feladatkör magában foglalja a névfajta történeti és mai állományának Excel-táblázatban való feltárását, bemutatását, az állomány állandó és változásról tanúskodó, szétfejlődési jelenségeinek megállapítását, az utóbbiak vizsgálata, elemzése alapján ajánlott standard névformák felállítását, majd azoknak a helyi névhasználati gyakorlattal való szembesítése nyomán újstandard helységnevek kijelölését, amelyek az állomány állandónak bizonyuló

normatív, standard részlegével együtt a mai romániai magyar kisebbségi helységnévnek a romániai, kisebbségi magyar nyelvi tervezés által megállapított kodifikálásra újonnan előkészített standard rétegét alkotják. A névfajta tulajdonképpeni állományi vizsgálatait kiegészíti az újonnan megállapított standard helységnevek romániai magyar helységnév-használati, *hol?* kérdésre válaszoló helyhatározó-ragos alakjainak a feltárása is, tekintettel arra, hogy azok egy része nem egységes a mai magyar helységnév-használatban.

Az újstandard romániai magyar kisebbségi helységnév megalapozására irányuló pályázati munkálatok sajátos állományfeltáró és -vizsgáló munkálatok. Az állományfeltáró vizsgálatok célja a romániai magyar kisebbségi helységnév mai és történeti adatainak, *hol?* kérdésre válaszoló névalakjainak összegyűjtése és Excel-táblázatos keretek közötti rendszerezése. Az anyaggyűjtés alapját a pályázati program meghatározta szempontok alapján kijelölt forrásmunkák képezik, amelyek között mindenekelőtt helységnévtárak (Hnt. 1913, 1944), a hivatalos magyar helységnevek adattára (MEZŐ 1999), helységnév-azonosító szótárak (SEBŐK 1990, 1997; LELKES 1992, 1998²; SZABÓ M. A. – SZABÓ M. E. 1992, 2003²) emelhetők ki, de román helységnévszótárak is (SUCIU 1967–1968; GHINEA, E. – GHINEA, D. 2000). Mindezek mellett azonban ott szerepel az újonnan kodifikált romániai magyar kisebbségi helységnevek előbbieken említett állománya is, amelyet az 1206/2001. és a 1415/2002. kh. mellékletei közölnek, az újonnan standardizált moldvai településnevek már említett jegyzékei (Mhnj. 1, Mhnj. 2), de online adatbázisok is (VARGA E.; SIRUTA), valamint a romániai magyar kisebbségi helységnév újonnan feltárt, *hol?* kérdésre válaszoló határozóragos alakjainak kérdőíves felmérési anyaga is. A 2011 februárja és márciusa között végzett felmérés adatközlői egyrészt erdélyi magyartanárok, másrészt a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Filológia Karának Erdély különböző vidékeiről származó elsőéves magyar főszakos hallgatói.

A jelzett forrásmunkákra támaszkodó gyűjtőmunkálatok 4858 település mai hivatalos román nevét, mai magyar kisebbségi nevét, esetenkénti magyar hivatalos előzménynevét, előzményneveit tárhatták fel. A pályázati program meghatározta egyéb névadatok rendszeres összegyűjtésére időhiány miatt ezúttal nem kerülhetett sor; mindez a romániai magyar kisebbségi helységnév vizsgálatainak további feladata maradt. A települések a romániai településrendszer városai és falvai, eltekintve a pályázati program meghatározta „önálló jogállású település” kategóriájától. A romániai önálló jogállású települések ugyanis területi-közigazgatási egységek, városok és községek, amelyek egy vagy több településből is állhatnak. Következésképpen településtömbösítő területi-közigazgatási egységekként nem képezhetik tárgyát a romániai magyar kisebbségi helységnevek újstandardizálási vizsgálatainak, mivel azok csak a településrendszer román hivatalos és kisebbségi magyar névvel azonosított településfajtáira, városaira, falvaira alapozhatnak.

A romániai magyar kisebbségi helységnevek forrásmunkák alapján feltárt állományának Excel-táblázatos keretek közötti rendszerezése hét oszlopba rendezve mutatja be a különböző névadatokat. Az 1. oszlop mindenekelőtt betűrendben sorakoztatja fel a romániai magyar települések mai hivatalos román helységneveit: *Abram, Abrămuș, Abrud* stb. A 2. oszlop a hivatalos román helységneveknek megfelelő magyar helységnevek vizsgálatok nyomán megállapított, újstandardként ajánlott megfelelőit tünteti fel: *Érábrány, Vedresábrány, Abrudbánya* stb. A 3. oszlop lokalizálja a vizsgált helységneveket, jelezve a jelölt települések területi-közigazgatási hovatartozását. A táblázat minden esetben államnyelvi hivatalos névvel utal a megnevezett objektumok fölérendelt

területi-közigazgatási egységeire, így pl. AB = Alba/Fehér, AR = Arad/Arad, BH = Bihor/Bihar, BV = Braşov/Brassó stb. A várost, községet alkotó települések neve esetében # jel áll a komponens település neve és a fölérendelt közigazgatási egység neve között. Ha a település ún. csatolt település, akkor } jel kerül a csatolt és a befogadó település neve közé. Például *Érábrány* nevű helység az *Abram* államnyelvi nevű községet alkotó település Bihar megyében: # *Abram*, BH stb.

A 4. és az 5. oszlop az 1913-ban (*Érábrány*, *Vedresábrány* stb.) és az 1944-ben megállapított (*Érábrány*, *Vedresábrány* stb.) hivatalos helységneveket társítja a mai romániai magyar helységnevekhez, a 6. oszlop pedig a 20%-on felüli magyar lakosságú települések 2001/2002-ben rögzített neveivel (*Érábrány*, *Egyedhalma*, *Dsidafalva* stb.), valamint az újonnan kodifikált moldvai magyar helységnevekkel egészíti ki az állományt. A 7. oszlop az újstandardként javasolt romániai magyar kisebbségi helységnevek mai élőnyelvi, hol? kérdésre válaszoló helyhatározó-ragos alakját (*Érábrányban*, *Vedresábrányban* stb.) tünteti fel.

A romániai magyar kisebbségi helységnevek feltárt állománya összetételére nézve több szempontból is sajátos névállomány. Hivatalos magyar előzménynévvel rendelkező és hivatalos magyar előzménynév nélküli, a rendszerváltás után standardizált és nem standardizált nevek egyaránt előfordulnak összetevői között. Normatív szempontból nem egységes állomány, a helységnevek többsége megfelel az írott nyelvi helységnévhasználat egységességi követelményének, egy kisebb hányada (közel 300 név) azonban továbbra is felülvizsgálatra, módosításra szorul a Földrajzinév-bizottság kijelölt szempontok alapján. Ezek között a helyesírás, a monozémia, a törzskönyvezési hagyományok, a helyi névhasználat szempontja emelhető ki mindenekelőtt (Állásfoglalás 200).

Az állomány normatív jellegének megteremtése többek között különböző típusú helyesírási módosításokat követel, így a 20. század eleje óta bekövetkezett helyesírási változásoktól eltekintő, archaikus írásképek (*Székelyhíd* → *Székelyhíd*, *Olthévíz* → *Olt-hévíz* stb.), a többtagú, különírt névalakok (*Ecken-Telep* → *Eckentelep*, *Egeresi Gyártelep* → *Egeresgyártelep*, *Botfalu Cukorgyártelep* → *Botfalucukorgyártelep*, *Dózsa György* → *Dózsagyörgy* stb.) és az ún. „elírás” eredményezte formák felszámolását, az AkH.¹, illetve az FNH. ide vonatkozó szabályainak megfelelő újstandard írásképek megalapozását: *Felsőtők* → *Felsőtők*, *Jákóhódos* → *Jákóhodos*, *Ördöngösfűzes* → *Ördöngösfűzes*, *Komandó* → *Kommandó*, *Ajtony* → *Ajton*, *Búza* → *Buza*, *Cseje* → *Cséje*, *Ehéd* → *Ehed*, *Nyújtód* → *Nyujtod*, *Pecsej* → *Pecsely* stb.

Tekintettel arra, hogy az állomány egységességét a homonímia is gyengíti, a homonim nevek módosítása is elengedhetetlen újstandardizálási feladatnak bizonyul. Ennek megoldása azonban interdiszciplináris vizsgálatokat igényel, különös tekintettel a helyi névhasználati sajátosságok figyelembevételére. Homonim viszonyban áll például egymással a Hargita megyei Parajdból és Gyergyóalfaluból kivált, újonnan alakult két település azonos *Bucsin* neve, de a *Bodrog* (Kolozs és Somogy megye), *Sárospatak* (Kolozs és Borsod-Abaúj-Zemplén megye) nevek is stb. A szóban forgó nevek homonímiája szerkezeteik megfelelő bővítményrésszel való kiegészülésével számolódhat fel: *Bucsin*¹ > *Gyergyóbucsin*, *Bodrog* > *Kolozsbodrog*, *Sárospatak* > *Kolozssárospatak* stb.

Az újstandardizálásnak figyelnie kell az állomány törzskönyvezési hagyományoktól eltávolodott szerkezeteire is, amelyek a törzskönyvezett nevek előtaggal való kiegészülésével (*Karácsonyfalva* > *Homoródkarácsonyfalva*, *Nyíres* > *Szásznyíres*), elő- vagy utótag elhagyásával, ellipszisével (*Ivómezeje* > *Ivó*, *Gyergyólibántelep* > *Libán*, *Sikaszómezeje* >

Sikaszó), névelemmel való bővülésével (*Bükklok* > *Bükkloka*), névrészcseréjével (*Magyarberkesz* > *Sárosberkesz*, *Dólyapuszta* > *Dólyatanya*, *Szentkeresztbánya* > *Lövétébánya*), sőt névcserével is (*Hidegvölgy* > *Szénaság*, *Lukafalva* > *Dózsa György*) alakultak.

Sajátos kérdést képviselnek a település-összevonások nyomán keletkezett új névalakulatok, amelyek egyik része követi a hagyományos névmintákat (pl. az Alsócsernáton és Felsőcsernáton egyesítése nyomán keletkezett település *Csernáton* neve), másik részük azonban nehézkes szerkezeti felépítése következtében nem. Ez ráadásul helyesírási szempontból is kifogásolandó: *Várfalva-Aranyosrákos*, *Kalotaszentkirály-Zentelke* stb. A szerkezetek standard formájaként a befogadó települések nevének kiemelése ajánlható: *Várfalva-Aranyosrákos* > *Várfalva*, *Kalotaszentkirály-Zentelke* > *Kalotaszentkirály* stb. Az újstandard formák megállapítása, rögzítése ezen névalakulatok és minden problémás romániai magyar kisebbségi helységnév esetében további, interdiszciplináris háttérű, összetett elemzéseket követel.

3. Összegzés. A nyelvi tervezés érdeklődési körébe bekerült romániai magyar kisebbségi helységnév eddigi vizsgálatai feltárhatták a névfajta állományának megannyi sajátosságát, körvonalazhatták annak normatív és nem normatív részlegeit, a nem normatív részlegek alapvető típusjelenségeit egyaránt. Sor kerülhetett a nem normatív részlegek ajánlható standard helységneveinek a megállapítására is, ám a standardként ajánlható helységnevek végleges formáinak a kijelölése a romániai magyar kisebbségi helységnév jövőbeli vizsgálati feladatoként fogalmazható meg, tekintettel annak sokrétűségére. A romániai magyar kisebbségi helységnév egységes állományának mielőbbi megteremtése a nyelvi tervezés elengedhetetlen feladata, ugyanis a névfajta ennek hiányában nem töltheti be maradéktalanul a rá háruló, jól meghatározott funkciókat.

Jogforrások

- 1206/2001. Határozat szabályok jóváhagyásáról a 215/2001. számú helyi közigazgatási törvényben foglalt, a valamely nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgároknak a helyi közigazgatásban való anyanyelv-használati jogával kapcsolatos előírások alkalmazására. *Románia Hivatalos Közlönye*, I. rész. 274: 5–38.
- 1415/2002. Határozat a 215/2001. számú helyi közigazgatási törvényben foglalt, a valamely nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgároknak a helyi közigazgatásban való anyanyelv-használati jogával kapcsolatos előírások alkalmazására vonatkozó, az 1206/2001. számú kormányhatározattal jóváhagyott szabályok egyes mellékleteinek módosításáról. *Románia Hivatalos Közlönye*, I. rész. 2/2003: 5–47.
- Ajánlások = A Nemzeti Kisebbségek Nyelvi Jogairól Szóló Osloi Ajánlások és az Ezekhez Kapcsolódó Értelmező Megjegyzések. 1988. <http://www.osce.org/hu/hcnm/67537?download=true> (2014. 11. 22.)
- Karta = Európa Tanács, Európa Szerződések, ETS No. 148. A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája. Strasbourg, 1992. X. 2. <http://www.mtaki.hu/docs/cd2/nemzetkozi/921002h.htm> (2014. 11. 22.)
- Keretegyezmény = Európa Tanács, Európa Szerződések, ETS No. 157. Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről. Strasbourg, 1995. II. 1. <http://www.mtaki.hu/docs/cd2/nemzetkozi/950201h.htm> (2014. 11. 22.)

Nyilatkozat = Barcelonai Nyilatkozat. A Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozata. Elfogadta a Nyelvi Jogok Világkonferenciája Barcelonában, 1996. június 6-án. http://www.mtaki.hu/docs/cd2/nemzetkozi/Barcelonai_Nyilatkozat.htm (2014. 11. 22.)

Törvény = 215/2001. Törvény a helyi közigazgatásról. *Románia Hivatalos Közlönye*, I. rész. 92: 1–34. <http://www.edrc.ro-docs/docslegis/hu038.pdf> (2014. 11. 22.)

Hivatkozott irodalom

- AkH.¹¹ = *A magyar helyesírás szabályai*. Tizenegyedik kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984.
- Állásfoglalás = Állásfoglalás a román Hivatalos Közlönyben közzétett romániai magyar helységnévekről. Földrajzinév-bizottság, Budapest. In: PÉNTÉK JÁNOS – BENŐ ATTILA 2005. *Nyelvi jogi környezet és nyelvhasználat*. A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai 2. Kolozsvári Anyanyelvpolók Erdélyi Szövetsége, Kolozsvár. 197–201.
- BENCsik Péter 1997. *Helységnévátvitások Köztes-Európában (1763–1995). Place-Name Changes in Europe-Between (1763–1995)*. Teleki László Alapítvány, Budapest.
- BÖLCSKEI ANDREA 2012. Helynevek standardizációja: alapelvek, terminológiai kérdések a nemzetközi és a magyar gyakorlatban. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 7: 85–102.
- FNH. = FÁBIÁN PÁL – FÖLDI ERVIN – HÖNYI EDE 1998. *A földrajzi nevek helyesírása*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- GHINEA, ELIZA – GHINEA, DAN 2000. *Localitățile din România. Dicționar*. Editura Enciclopedică, București.
- GTSGN. = *Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names* 2002. http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/pdf/Glossary_of_terms_revised.pdf (2014. 11. 06.)
- HAJDÚ–MOHAROS JÓZSEF 2000. *Magyar településtár*. Kárpát-Pannon Kiadó, Budapest.
- HOFFMANN ISTVÁN 2003. *Magyar helynévkutatás 1958–2002*. A Magyar Névtárház Kiadványai 7. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- Hnt. 1913. = *A Magyar Szent Korona Országainak helynévtára 1913*. Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Hnt. 1944. = *Magyarország helynévtára 1944*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- HORVÁTH ISTVÁN 2009. A romániai nyelvpolitikák értékelése. *Regio* 20: 3–16. <http://www.mtaki.hu/data/files/1017.pdf> (2014. 10. 31.)
- KISS JENŐ 1994. *Magyar anyanyelvűek – magyar nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- KISS JENŐ 1995. *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- LELKES GYÖRGY 1992. *Magyar helységnév-azonosító szótár*. Balassi Kiadó, Budapest.
- LELKES GYÖRGY 1998². *Magyar helységnév-azonosító szótár*. 2. kiadás. Talma Könyvkiadó, Baja.
- LELKES GYÖRGY 2011³. *Magyar helységnév-azonosító szótár*. Argumentum – KSH Könyvtár, Budapest.
- MEZŐ ANDRÁS 1982. *A magyar hivatalos helységnévadás*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MEZŐ ANDRÁS 1999. *Adatok a magyar hivatalos helységnévadáshoz*. Bessenyei György Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke, Nyíregyháza.
- Mhnj. 1. = MURÁDIN LÁSZLÓ et al., *Moldvai helységnévek betűrendes jegyzéke*. <http://hunglang.lett.ubbcluj.ro/hu/muhelyek/a-moldvai/magyar/nyelv.szotara> (2014. 10. 31.)
- Mhnj. 2. = Kolozsvári nyelvészek és néprajzosok által standardizált, és a Magyar Tudományos Akadémia által elfogadott moldvai HELYNEVEK JEGYZÉKE. <http://www.csango.ro/index.php?page=helynevek-jegyzek> (2014. 11. 22.)

- MURÁDIN LÁSZLÓ 2003. *Utak és nevek. Településnevek erdélyi utakon*. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, [Budapest].
- PÉNTEK JÁNOS 2002. Örökség és kihívás. Az erdélyi magyar nyelvtudomány a század- és ezredfordulón. In: TÁNCZOS VILMOS – TÖKÉS GYÖNGYVÉR szerk., *Tizenkét év. Összefoglaló tanulmányok az erdélyi magyar tudományos kutatások 1990–2001 közötti eredményeiről* 1. Scientia Kiadó, Kolozsvár. 15–49.
- PÉNTEK JÁNOS 2011a. Magyar nyelvtudományi kutatások a Kárpát-medencei külső régiókban. In: BENŐ ATTILA – PÉNTEK JÁNOS szerk., *A Termini Magyar Nyelvű Kutatóhálózat tíz éve*. Gramma Nyelvi Iroda – Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, Dunaszerdahely–Kolozsvár. 397–424.
- PÉNTEK JÁNOS 2011b. A magyar nyelvre irányuló kutatási programok. In: BENŐ ATTILA – PÉNTEK JÁNOS szerk., *A Termini Magyar Nyelvű Kutatóhálózat tíz éve*. Gramma Nyelvi Iroda – Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, Dunaszerdahely–Kolozsvár. 425–437.
- PÉNTEK JÁNOS – BENŐ ATTILA 2005. Nyelvi jogok Romániában. In: PÉNTEK JÁNOS – BENŐ ATTILA szerk., *Nyelvi jogi környezet és nyelvhasználat*. A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai 2. Kolozsvári Anyanyelvpolitika Erdélyi Szövetsége, Kolozsvár. 95–120.
- Program = *A Kárpát-medencei helynévanyag újrastandardizálása*. http://ht.nytud.hu/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=16&Itemid=50 (2014. 10. 31.)
- SÁNDOR KLÁRA 2006. Nyelvtervezés, nyelvpolitika, nyelvművelés. In: KIEFER FERENC főszerk., *Magyar nyelv*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 958–995.
- SEBŐK LÁSZLÓ 1990. *Magyar neve? Határokon túli magyar helységnévszótár*. Arany Lapok Kiadó, Budapest.
- SEBŐK LÁSZLÓ 1997. *Határokon túli magyar helységnévszótár*. Teleki László Alapítvány, Budapest.
- SIRUTA = *SIRUTA – Repertoriul localităților din România. Baza de date on-line*. <http://www.cimec.ro/scripts/Loc> (2014. 10. 31.)
- SUCIU, CORIOLAN 1967–1968. *Dicționar istoric al localităților din Transilvania* 1–2. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București.
- SZABÓ M. ATTILA – SZABÓ M. ERZSÉBET 1992. *Erdélyi helységnévszótár. Dicționar de localități din Transilvania. Ortsnamenverzeichnis für Siebenbürgen*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- SZABÓ M. ATTILA – SZABÓ M. ERZSÉBET 2003². *Erdélyi helységnévszótár. Dicționar de localități din Transilvania. Ortsnamenverzeichnis für Siebenbürgen*. 2., átdolgozott és javított kiadás. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár.
- SZABÓMIHÁLY GIZELLA 2005. A szlovákiai magyar nyelvtervezés kérdései. Standardizálás és kodifikálás. In: VÖRÖS FERENC szerk., *Regionális dialektusok, kisebbségi nyelvhasználat. A 2005. október 20–21-i somorjai konferencia előadásai*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 224. Magyar Nyelvtudományi Társaság – Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum, Budapest–Nyitra–Somorja. 27–32.
- SZABÓMIHÁLY GIZELLA 2007. A határtalanítás a helynevek területén. In: MATICSÁK SÁNDOR szerk., *Nyelv, nemzet, identitás. A VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Debrecen, 2006. augusztus 22–26.) nyelvészeti előadásai* 1. Nemzetközi Magyarágtudományi Társaság, Debrecen–Budapest. 153–170.
- SZABÓMIHÁLY GIZELLA 2008. A határon túli névhasználat és a nyelvi tervezés. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. Balatonszárszó, 2007. június 22–24.* A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Károli Gáspár Református Egyetem BTK Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Budapest. 41–52.

- SZABÓMIHÁLY GIZELLA 2013. A szlovákiai magyar helységnevek standardizálásakor alkalmazott elvek. In: BAUKÓ JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *A tulajdonnevek a fordítás és a kétnyelvűség kontextusában*. Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra. 54–67.
- SZARKA LÁSZLÓ 2003. Államnyelv, hivatalos nyelv – kisebbségi nyelvi jogok Kelet-Közép-Európában. In: NÁDOR ORSOLYA – SZARKA LÁSZLÓ szerk., *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 15–35.
- VARGA E. = VARGA E. ÁRPÁD; *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája*. <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm> (2014. 10. 31.)

CSOMORTÁNI MAGDOLNA
Babes–Bolyai Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

**MAGDOLNA CSOMORTÁNI, Hungarian minority settlement names in Romania
in relation to language planning**

This paper discusses language planning strategies affecting Hungarian minority settlement names in Romania after the change of the political regime. First it enumerates international and Romanian status planning decisions referring to settlement names. Although these decisions broaden the scope of the official language functions of a portion of the relevant names, they still deny the status of “official names” to the name forms concerned. The paper also presents the corpus planning activities affecting Hungarian minority settlement names in Romania. Topics such as achievements in lexicography; questions of codification determined by status planning decisions; initiatives to standardize Moldovan place names; results of the codification programme focusing on Hungarian minority settlement names in regions outside Hungary, are discussed in detail. Hungarian minority settlement names in Romania, despite the latest achievements in language planning, do not entirely meet the requirements of forming a standard name stock; therefore, in order to receive European and international acknowledgement, their further development is an urgent need.

*Magyarfalu-tól Csángliá-ig**

A moldvai magyar helynevek használatának ideológiái

1. Bevezetés. A moldvai magyar helynevek használatát nagy változatosság jellemzi. Ez a változatosság összefüggésben áll azzal, hogy a magyar államiság határain kívül élő közösségekben kialakult magyar helynevek használatának szabályozására csak újabban történt kísérlet (a kolozsvári néprajzkutatók és nyelvészek által javasolt moldvai településnevek listáját l. PÉNTEK 2004). A használat változatosságát lehetővé tevő szabályozatlanság azonban nem ad magyarázatot arra, hogy miért alakultak ki és terjedtek el olyan helynevek vagy helynévváltozatok, amelyek a moldvai beszélők által használtaktól eltérnek, vagy éppenséggel ismeretlenek a helyi beszélők számára. Dolgozatomban e helynevekre hozok néhány példát, és ezek révén mutatom be, hogy a moldvai helyneveknek a helyi és a Moldván kívüli használatában feltárt különbségei főképp ideologikusan értelmezendők. Azokat a nyelvi ideológiákat, amelyek e különbségeket létrehozzák, olyan megközelítéseként írhatjuk le, amelyek a „magyar (nyelvű) Moldva” diszkurzív megteremtéséhez járulnak hozzá. Ezen ideológiák alapján a hely, a nép és a nyelv közötti viszonyok evidenciaként tételeződnek, azaz magától értetődően, a beszédmód ideologikuságának felismerése nélkül lehet moldvai magyarokról vagy az általuk használt moldvai magyar nyelvről beszélni – a Moldvában élő érintetteknek a saját etnicitásukhoz és nyelvükhöz kapcsolódó belső bizonytalanságai és csoporton belüli megosztottsága ellenére is (l. TÁNCZOS 2011, BODÓ 2012).

A következőkben először röviden bemutatom a nyelvi ideológiák kutatási programját, és szemléltetem a helynevek használatában kimutatható ideológiák elemzésének jelentőségét. Ezután a dolgozat elemző fejezetében öt moldvai helynévvel foglalkozom. Ezek kialakulásának és változásainak történeti szempontú vizsgálatát követően az összefoglaló fejezetben arra mutatok rá, hogy használatuk során a tér és a nyelv relációja (ez lenne a helynevek használatának eminens terepe) kevésbé meghatározó, mint az adott területen élő nép (a csángók) és a (magyar) nyelvi, ezen keresztül pedig az etnikai vagy nemzeti identitás viszonya.

Előzetesen néhány szót arról, hogy amikor a következőkben a helyi nyelvhasználat gyakorlatát említem, akkor a Moldvában 2001-től folytatott kutatásaink terepmunkatapasztalataira hivatkozom. Ezek a kutatások ugyan nem a helynevek használatának vizsgálatáról szólnak, de lehetőséget teremtettek arra, hogy a helynevek helyi használatát sokrétűen megismerjük. Orvanyagnak is tekinthető megfigyeléseink nem helyettesíthetik a célzott vizsgálatot, de előzetesen képet adnak a helyi és a nem moldvai használat közötti meghatározó különbségekről.

2. A nyelvi ideológiákról. A nyelvi ideológiák a nyelvről szóló kulturális reprezentációk, amelyek valamely társadalmi csoport érdekeit szolgálva közvetett és sokrétű

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

viszonyt teremtenek meg – nem feltétlenül tudatos módon – a beszélés és a társadalmi struktúrák között (WOOLARD 1992: 237–238, WOOLARD–SCHIEFFELIN 1994: 55, KROSKRITY 2000, CAMERON 2003).

A nyelvi ideológiák mindig valaki ideológiái – kialakulásuk, fennmaradásuk vagy éppen felszámolódásuk elválaszthatatlan az ideológiát érvényesítő csoport érdekétől. Ez egyben azt is jelenti, hogy az ideológiákról nem tudunk érdekmentesen beszélni, azaz nincsen olyan semleges nézőpont, amely kívül lenne az ideológiák terén. Ennek a szempontnak a kiemelése azért is lényeges, mert az *ideológia* köznapi koncepciója a marxi hamis tudat által meghatározott (ideologikus) perspektívából szemléli e fogalmat, és szembeállítja az „igazság” (marxizmus, leninizmus és egyéb izmusok) szigorúan egyes számban értett ideológiájával (vö. BLOMMAERT 2005). Amikor a továbbiakban nyelvi ideológiákról lesz szó a moldvai helynevek kapcsán, éppen olyan szembeállítást alkalmazok, amely a nevek „spontán” használatának és e nevek „ideologikus” felhasználásának különbségeire mutat rá. Nem gondolom azonban, hogy az itt jobb híján „spontánnak” nevezett nyelvhasználatra való hivatkozás mentes lenne a nyelvi ideológiáktól, például a LANSTYÁK ISTVÁN (2010) által *nyelvi utilitarizmus*-nak nevezett hozzáállástól. A nyelvi gyakorlatra való hivatkozást nem tekinthetjük a nyelvről való reprezentációk „arkhimédészi pontjának” (SILVERSTEIN 1998: 124, idézi LAIHONEN 2009: 48–49), mivel közvetetten a rendelkezésre álló lehetőségek közül való nyelvi választások mindegyike hordoz magában ideologikus összetevőket.

Ha valamely nyelvhasználó például a moldvai katolikusok által lakott területet magyarul *Moldva*-ként nevezi meg, a lehetséges nevek közül olyan alakot választ, amely egyáltalán nem semleges: a *Moldva* tájnév elsődlegesen történetiségében helyezi el a régiót, szemben például az archaizáló *Moldová*-val vagy a földrajzi szempontot hangsúlyozó *Északkelet-Románia*-val, illetve az újabb keletű, a következőkben részletesebben tárgyalandó *Csángó*-föld-del és *Csángliá*-val. Az itt élő katolikusok által lakott terület e történeti szempontnak megfelelően jóval nagyobb, mint ahol napjainkban magyar–román kétnyelvűek – az ún. *csángók* – élnek, akiknek a túlnyomó többségét leginkább egy-két moldvai megyében, főképp Bákóban, kisebb részben Roman megyében találjuk. Megemlítendő, hogy – mint később részletesebben is látjuk majd – a *csángó* etnonimának van szűkebb értelmezése, például BENKŐ LORÁND (1990) munkájában, valamint olyan használata is, amely a teljes moldvai katolikus népességre vonatkozik; de ezeknél gyakoribb a tudományos kutatás által a múlt században magyar nyelvüként számbavett közösségeket *csángó*-nak tekinteni (e közösségek felsorolását l. SZABÓ T. 1959). Amikor tehát *moldvai csángók*-ról beszélünk, a jelző közvetetten a katolikus népesség korábbi évszázadokban dokumentált településére, és ezzel összefüggésben a moldvai katolikusok többségének magyar(országi) származására utal. A régiót jelölő helynév használatával tehát indirekt módon a napjainkban a moldvai katolikusok kisebbségét alkotó magyar–román kétnyelvű közösség történeti folytonosságát és fontosságát jelenítjük meg, akár úgy is, hogy ennek a nyelvhasználati választásnak az ideologikus elemeit nem ismerjük fel. A nyelvi ideológiák mechanizmusai ugyanis sokszor természetesnek, magától értetődőnek mutatnak olyan összefüggéseket, amelyek nem egyszer más érdekcsoportok által hevesen vitatottak. Ilyen a *moldvai csángó* etnonima is: a kortárs román közbeszédben tagadják a *csángó* etnonima használatának jogosságát. Ezzel kapcsolatban gyakran hivatkozott szerző ION MĂRTINAȘ, aki szerint „csángók nincsenek, csak *katolikus vallású románok*” (MĂRTINAȘ 1942: 36; idézi CIUBOTARU 1998: 14;

kiemelés az eredetiben, saját fordításom – B. Cs.) Helyette a román történeti, néprajzi és nyelvészeti irodalom többnyire a „moldvai katolikus” – románul *catolic din Moldova* – kifejezést használja a *csángó*-énál tágabb jelentésben. A *Moldova* helynév itt éppenséggel a régióban élő vallási közösség aktuális – térbeliségében meghatározott – egységét hivatott jelölni, annak a kurrens moldvai történetiszemléletnek megfelelően, amely elismeri ugyan a moldvai katolikus népesség eredetének heterogenitását, de – mint láttuk – tagadja jelenkori etnikai változatosságát. Ezzel azonban példánk arra is rámutat, hogy akár egy azonos eredetű nyelvi alaknak a használata is kontextusától függően másféle ideológiai viszonyulásokba ágyazódik – ezt értjük a nyelvi ideológiák sokrétűségén.

A helynevek és az ideológiák összefüggésének felismeréséért nem kell Moldváig utazniunk; elegendő, ha csak Közép-Európa gyakran lecserélt és még gyakrabban átfirkált helynévtábláira gondolunk. A következő helynevek nem ilyenek: nemcsak azért, mert nincsenek táblára írva, hanem azért sem, mert nyíltan nem vitatott a használatuk. Ez abból adódik, hogy a használat terei nem érintkeznek egymással: a „moldvai csángók”-ról szóló Moldván kívüli közbeszéd és a helyi diskurzusok között nincsen – vagy csak lokálisan van – folytonosság. A kapcsolat hiánya pedig széles teret nyit azoknak az ideológiáknak, amelyek a Moldváról szóló, de nem moldvai érdekcsoportok által meghatározott beszédmódokat jellemzik. Elemzésük tétje éppen az, hogy a helyi nyelvhasználattal szembeállítva általuk tárhatjuk fel a moldvai, de Moldván kívül használt helynevekre vonatkozó gyakorlatok motivációit. (További elemzés tárgya lehetne a moldvai helynevek helyi használatában jelen lévő ideologikus elemek vizsgálata – erre a kérdésre azonban itt nem térek ki.)

3. Öt moldvai magyar helynév. A dolgozat elemző fejezetében öt helynévvel foglalkozom. Először a *Csángóföld* és a *Csánglia* tájnevet tárgyalom, majd három településnévről lesz szó (*Forrófalva*, *Magyaros* és *Diószen*). A moldvai csángókról szóló kortárs szövegekben mindegyik helynév használatos a *Magyaros* kivételével, amely mégis ugyanennek a diskurzusnak az elemeként mutat rá a helynévhasználat ideológiai összetevőire.

3.1. Csángóföld és Csánglia. A moldvai magyar nyelvi régió átfogó megnevezése valószínűleg a *csángó* népnév jelentésének a teljes moldvai katolikus népességre való kiterjesztését követően alakult ki. A jelentésváltozás önmagában is ideologikus folyamatként valósul meg; ennek kiindulópontjaként a *csángó* etnonimát a Bákó környéki településekre a 18–19. században betelepülő székelyek és a környékbeli románok a már korábban ott élő magyar nyelvű lakosokra gúnynévként alkalmazták. Később ezt a megnevezést nyelvészek és néprajzkutatók a teljes moldvai magyar nyelvű népességre vonatkoztatták, majd kialakult a fogalomnak ennél tágabb jelentése is, amely alapján minden moldvai katolikus „csángónak” tekintendő. A jelentéskiterjesztésre adott helyi reakciók az 1950–1960-as években A moldvai csángó nyelvjárás atlasza terepmunka-tapasztalatai szerint többnyire elutasítóak (PÉNTEK 2012: 127–128), s ez a negatív viszonyulás az 1990-es években is kimutatható volt (PÁVAI [1999]). Ekkortól kezdve azonban már identitáspolitikai törekvések kapcsolódnak a moldvai „csángók” etnonimájához, és a név az egységesként megjelenített etnikai csoporthoz kapcsolódó érdekérvényesítés eszközüvé vált.

Az identitáspolitikai nemcsak a moldvai magyar nyelvi háttérű beszélők és csoportjaik etnonimáját érinti; következő lépésben a „csángók” által lakott tér is etnicizálódik, és az ebből a szempontból történetiségében értelmezhető *Moldva* tájnév helyett használatba lép

a valamivel szűkebb jelentésű *Csángófold* megnevezés. Ennek közvetlen mintáját a régebbi *Székelyföld*, meg az újabb keletű *Palócföld* és *Matyófold* tájnevek adják (I. JUHÁSZ 1988: 27). A névadás a *Csángófold*-et a „csángók” által lakott területként teszi azonosíthatóvá. A tájnévadás mintái azonban felhívják a figyelmünket a különbségekre is: míg Székelyföld, Palócföld és Matyófold etnikai szempontból viszonylag homogén régiók, addig Moldvára ez nem jellemző. Ahogy a moldvai katolikusok települése, úgy a magyar–román kétnyelvű csoportok térbeli megoszlása is a diaszpóráközösségekre jellemző sajátosságokat mutat.

Ha az előzőekben azt írtam, hogy a *Csángófold* tájnév kialakulását feltehetőleg megelőzte a *csángó* etnonima kiterjesztése a moldvai katolikus népesség egészére, akkor hasonlóképp fennállhat az az összefüggés is, hogy a *Csánglia* megnevezés kialakulását megelőzhette a *Csángófold* tájnév létrejötte. JUHÁSZ DEZSŐ (1988) tájnévi tipológiáját alkalmazva az újabb keletű *Csánglia* a névcsoportnevekből alakult műveltségi tájnevek közé sorolható. Kialakulása során „a névadó közösség a szóban forgó területet egyedinek, egységnek fogta fel, és saját névvel látta el” (JUHÁSZ 1988: 19).

TRUNKI PÉTER szerint a név egyaránt lehet „a moldvaiak által létrehozott keserű szájízű, ironikus területi elnevezés”, de kialakulhatott kívülről jövő névadással is (2013: 29). Tekintve az országnévképzővel alkotott tréfas helynévadásnak a mai Magyarországhoz kötődő vagy azzal érintkező helyszíneit – például a TRUNKI (2013: 29) által is említett *Lipócia* vagy *Palócia* neveket vagy a csallóközi *kukko* gúnynevéből képzett *Kukkónia* tájnevet (JUHÁSZ 1988: 27), valószínűnek tartom, hogy a névadó közösség nem moldvai lehetett. Ugyancsak feltételezem a *Csángófold* megnevezés Moldván kívüli eredetét. Ezt támasztja alá a megfigyelés, hogy a moldvai magyar nyelvhasználatban sem a *Csángófold*, sem a *Csánglia* nem fordul elő; eltekintve attól a szűk helyi csoporttól, amelynek erdélyi vagy magyarországi iskolái, a magyar oktatási programban való érintettsége vagy a Moldvai Csángómagyarok Szövetsége révén vannak tapasztalatai a „moldvai csángók”-ról szóló Moldván kívüli közbeszédre. A *Csángófold* tájnév ismeretének jellemző hiánnyárról számol be BOROSS BALÁZS pusztinai terepmunkanaplójában: „[a] tizenégy éves Cipriánnal (!) – akivel első Moldvában tett látogatásom során ismerkedtem meg – és két barátjával sétáltam a faluban. [...] Ciprián barátja, Christian (!) az út közben arról beszélt [...], hogy »van egy újság, amiben írnak magyarul is, meg románul is, és sok moldvai faluról írnak, még Pusztináról is, meg arról, hogy nagy a szegénység erőst Csángófoldön. Mi az, hogy Csángófold?»” (BOROSS 2002: 52). Az ide kapcsolódó végjegyzetben a történet így folytatódik: „[a]z újság, mivel másnap megmutatták nekem, és lefordítottam velük a román cikkeket, a Csíkszeredán kiadott Moldvai Magyarság volt, s a cikkek olvasása közben mindenki nagyot derült a »Csángófold« kifejezésen, amit »még sohasem hallottak»” (BOROSS 2002: 62). A helyiek számára ismeretlen *Csángófold* és újabb változata, a *Csánglia* olyan kifejezések, amelyeknek a használata független a helyiek által megtapasztalt tér etnikai vonatkozásától. Más szóval, a pusztinaiak vagy más környéki katolikus falvak lakói számára nincsen olyan a saját falujuknál vagy néhány szomszédos falu csoportjánál tágabb térbeli egység, amely etnicitásuk megélésének homogén terepe lenne. Erdélyből vagy még távolabbról nézve azonban Moldva csak annyira jelentős, amennyire a „csángómagyarok” által lakott térről értelmezhető. Így jutunk el a kétnyelvű katolikusok által lakott Bákó és Roman megyei falvaktól a „magyar” Csángófoldön át az egzotikusan „magyar” Csángliáig.

3.2. Forrófalva. A Bákótól délre fekvő moldvai katolikus települések köréről a 16. századtól kezdődően vannak adataink. Forrófalva első említése 1474-ből származik a román *Fărăoani* alakban (COSTACHESCU 1932: 216; idézi BENKŐ 1989: 279), IOSIF GABOR szerint viszont az Efemeridele Cibunului megemlíti, hogy a magyar husziták 1420-ban többek között e faluban teleptültek le (GABOR 1996: 96). Ezután a helynév egy jezsuita misszionárius 1588-ban keltezett jelentésében *Pharao*-ként olvasható (BENDA szerk. 1989: 89). A következő évszázadok egyházi jelentéseiben a település román neve rendre felbukkan (COȘA 1999). A magyar *Forrófalva* először 1624-ből, *Forro falua* alakban maradt fenn (BENDA szerk. 1989: 162), majd legközelebb az 1646–1647-ben keletkezett Bandinus-jelentésben fordult elő (KISS 1987: 219). A *Forrófalva* helynév mellett ugyanakkor a 17. század végéről ismert a település megnevezéseként a *Kákova* helynév változata is: 1696-ból származik Bernardino Silvestri összeírásából a *Cacova Maior* helynév, amelyet BENDA KÁLMÁN a mai Forrófalva részeként azonosít (BENDA szerk. 1989: 743).

A 19. században Moldvát járó magyar utazók – GEGŐ (1838/1987), JERNEY (1851), IMETS és KOVÁCS (1870/2004) – beszámolói nagy következetességgel *Forrófalva*-ként említik a falut. IMETS FÜLÖP JÁKÓ a település nevének etimológiájáról írva Petrás Jánosnak egy Forró város tanácsához küldött leveléből idéz, amelyben Petrás a falu eredetével kapcsolja össze a helynevet: „[t]öbb tudakozódásom után írott okmányok hiányában azon tudomásra jutottam, miként e jeles helységet 1454–1485 között bizonyos *Forró* nevű jeles magyar népesítette, aki moldvai fejedelem V. [valójában III. – B. Cs.] István »legnagyobb« melléknevű vajda táborában vitézkedett a törökök ellen” (IMETS 1870/2004: 87). A III. (Nagy) István (Ștefan cel Mare) idejéből eredeztetett telepítés jelentőségét IMETS a következőképp világítja meg: „[e]zen bármilyen vékony szálú vázlatai a multnak azt tanúsítják, hogy ezen tartományban valaha magyar befolyás mellett sokkal jobban állott a kath. anyaszentegyház ügye, mint a mostani idegen missioi kezelés alatt” (IMETS 1870/2004: 87; az eredeti szöveg kiemeléseit nem jelöltem – B. Cs.). A helynév etimológiája által a „magyar” múlttal megteremtett kapcsolat lehet a magyarázata annak, hogy e beszámolókból a település nevének a *Kákova* változat nem fordul elő.

Ugyanakkor az 1930-as években DOMOKOS PÁL PÉTER és LUKÓ GABOR arról számolnak be, hogy a *Forrófalva* helynév mellett továbbra is élt a másik változat: DOMOKOS 1929-ben és két évvel később tett moldvai útjairól készített úti beszámolójában a két helynevet váltakozva említi meg, de egy helyütt így tisztázza a két név egymáshoz való viszonyát: „Nagypatak után, attól délre, a közeli *Forrófalvára*, vagy amint a nép mondja: *Kákovára* érkeztem” (DOMONKOS 1931/2001: 184). Ettől függetlenül a kötetben máshol a *Forrófalva* név és annak alakváltozatai fordulnak elő. LUKÓ (1936/2002: 200) ugyancsak a *Forrófalva* nevet használja, és csak annyit jegyez meg, hogy a falu egyik részét nevezik *Káková*-nak.

A mai névhasználat Moldvában nem e két név váltakozásaként írható le; a *Forrófalva* helynevet a helyi és környéki magyar nyelvű beszélők adataink szerint nem használják, helyett a *Kákova* megnevezés az általános. Emellett él a román *Fărăoani* név is. Lásd erről TRUNKI PÉTER (2011: 59) leírását: „[a] környező falvak lakosai napjainkban kevésbé ismerik a *Forrófalva* megnevezést; idősektől főleg a *Kákova* hallható, mely a település központjára és a különféle részek együttes megnevezésére egyaránt ismert [...], fiataloknál a *Farauán* elnevezés dominál”. Az egyik falurész megnevezéseként továbbra is használatos a 17. század végéről adatolt *Nagykákova* (a falu templom körüli központját jelöli), valamint a *Kiskákova* helynév (a falurészekre l. még a következő pontot). A helyi

nyelvhasználatától eltérően a *Forrófalva* helynév újabb kori magyar nyelvi használata azzal állhat összefüggésben, hogy a szó etimológiai áttetszősége hatékonyan jelöli a hely „magyarságát” – egyértelműen hatékonyabban, mint a DOMOKOS (1931/2001: 184) szerint „érdekes” nyelvészeti feladatként magyarázandó *Kákova* helynév.

3.3. Magyaros. Bernardino Silvestrinek a 17. század végéről származó, már említett jelentésében Nagykákova említését követően a *Maiaros* nevet viselő település lakosait sorolja fel. BENDA a név azonosítását így végzi el: „[v]alószínűleg: Magyaros, azaz Magyarfalu: ma Gajcsána része” (BENDA szerk. 1989: 744). A Magyarfaluként azonosított település neve felkerült a kötet bevezető tanulmányában a moldvai magyarok 16–17. századi létszámát bemutató táblázatra (BENDA szerk. 1989: 32), valamint a Moldva katolikus települései a XVII. század végén című térképre (BENDA szerk. 1989: 28). Feltehetőleg szerkesztői figyelmetlenségből adódik, hogy a Moldva katolikus települései a XVII. század közepén című térképen is jelölik a települést, ráadásul itt a magyar nyelvű irodalomban *Magyarfalu*-ként említett település másik neve, a *Gajcsána* szerepel (BENDA szerk. 1989: 26).

Magyarfalu létrejöttét ugyanis a székely kitelepülés legkésőbbi, a 18. század végére tehető hulláma eredményezte (LÜKŐ 1936/2002: 21, 61), így legalábbis meglepő, hogy már egy évszázaddal korábban rögzítették a település nevét. Ugyancsak kifejtetlen marad az, hogyan alakult ki a magyar helynévadásra kevésbé jellemző módon az *-s* képzővel ellátott népnévként a *Magyaros* alak, és hogyan viszonyul a későbbi *Magyarfalu* helynévhez (az utóbbiról l. KISS 1987: 223). Emellett az is magyarázatra szorulna, hogy Silvestri jelentése miért a Szeret bal partján egymással szomszédos települések felsorolását megszakítva adja meg a folyó túlsó partján fekvő, azoktól nagy távolságra fekvő Magyarfalu lakosainak listáját.

A választ ezekre a kérdésekre a *Maiaros* adat eltérő értelmezése kínálja: az adat a köznévi eredetű *Mogyorós* helynév nyelvjárási alakja, amelyben a moldvai magyar nyelvjárásokra jellemző *a*-zás (BURA 1986), valamint a BENDA által is felismert *gy > j* megfelelés figyelhető meg (az utóbbira l. például a mai spontán beszédből a *nagyon ~ najon* váltakozást). Nagykákovához és Kiskákovához hasonlóan Mogyorós is a mai Kákova egyik falurésze, amely például PETRÁS INCE JÁNOS (1905: 439) korai helynévközlésében *Magyaróss*-ként jelent meg. Arra a kérdésre, miért olvasta félre BENDA a történeti adatot, az előzőekben a *Forrófalva* név használatának indokaként megadott szempontot említhetjük: a *Maiaros* szó téves értelmezése a magyarok jelenlétét jelöli a régióban.

3.4. Diószén. A település és az ott élő katolikusok első említése 1762-ből kelteződik (Dipl. Italicum 2: 208; idézi GABOR 1996: 113). Magyar helynévként először Zöld Péternél, 1781-ben bukkan fel *Diószin*-ként (DOMOKOS 1931/2001: 88); a 19. századi adatok közül néhány időrendben: *Diósfalu* (JERNEY 1851: 171); az elírással megadott román név (*Dzsozsén*) feltehetőleg JERNEY nyomán azonosított magyar megfelelőjeként *Diósfalu* (KOVÁCS 1870/2004: 50); a „romanizált” helynév magyar eredetijeként feltüntetett *Diós* (IMETS 1870/2004: 76); *Diószén*, „hajdan *Diós*” (BALLAGI 1888: 11).

A 20. század 30-as éveinek jelentős kutatói közül DOMOKOS (1931/2001) a *Diószin* nevet használja, LÜKŐ (1936/2002) *Diósfalu*-ként említi. DOMOKOS (1931/2001: 207) a helynév használatának indoklásához a helyi beszélőket hívja segítségül: „[a]zt beszélik a diószini öregek, hogy a falu helyén régebben sűrű diófaerdő volt, és a Szeret partján

csupán néhány bódé (kicsi ház, akilba) állott. [...] A falucska lakói a sok diófát aztán kivágatták, és szemet égettek belőle. A nevét is innen kapta: Diószin. S csak később, Eorgosz nevű bojár idejében, ki sok cigánygyermeket vásárolt össze, és telepített le a falu mellé, kezdik Gioseni néven is emlegetni”. A népetimológiás alak ugyan DOMOKOS-nál még a legkorábbi előfordulás hangtani jellegzetességét mutatja, de a helynév már BALLAGINál és később is a népi magyarázat által kínált összetétel köznyelvi alakjaként jelenik meg.

Az első átfogó nyelvészeti felmérésnek, a moldvai magyar nyelvatlasznak a kutatói a falu megnevezésére váltakozva a *Zsoszény* (MÁRTON 1972, 1974) és a *Gyoszény* alakot (GÁLFFY–MÁRTON–SZABÓ T. szerk. 1991: 36) használták. KISS LAJOS (1987: 229) szerint a *Zsoszény* alak „a román *Geoseni* átvétele. Ez a *Joseni* (tkp. ’alsó vagy déli részen lakók’) nyelvjárási módosulata”. BENKŐ LORÁND (1989: 284) ehhez annyit tesz hozzá, hogy „a románban a *Geoseni*, *Joseni* a *Gyios*-ból kiinduló népetimológiás alakulat a *jos* ’alsó’ beleérzésével”, tehát a magyar nyelvi *Gyoszény* és *Zsoszény* a magyar eredetű román helynév visszakölcsönzései. BENKŐ etimológiáját azzal érdemes kiegészíteni, hogy a falu magyar nyelvjárása feltehetőleg jellemzően *sz-ez* volt, és ez még a múlt század közepén is részben kimutatható volt a nyelvatlasz adataiban (a jelenség újabb kori visszaszorulásáról l. BODÓ 2011). A település korábbi neve tehát a helyiek nyelvhasználatában *Gyiosz*-nak (is) hangozhatott, és ezzel még nagyobb hasonlóságot mutatott a román hangalakhoz.

A település neveként a Moldván kívüli mai nyelvhasználatban nem a román eredetű *Gyoszény* vagy *Zsoszény* terjedt el, hanem a vélhetőleg részlegesen vagy teljesen népetimológiás *Diószén* alak. Ez vált általánossá a néprajzi és nyelvészeti irodalomban, és a kolozsvári kutatók ajánlásában is ez jelenik meg (PÉNTÉK 2004). A helyi nyelvhasználatban ugyan ismert ez az alak, de az általános gyakorlat a román helynévi kölcsönző használata. A moldvai és a Moldván kívüli használat különbségének értelmezése ismét abban keresendő, hogy a két név eltérő hatékonysággal jelöli a hely – a település – „magyarságát”. Míg a *Gyoszény* ~ *Zsoszény* alakok erre alkalmatlanok, a *Diószén* név és a hozzá kapcsolódó népetimológia betölti ezt a szerepet.

4. Összefoglalás. A vizsgált helynevek arra mutattak példát, hogy a helyi nyelvhasználat gyakorlata és a moldvai „magyarokról” szóló, Moldván kívül zajló tudományos, publicisztikai stb. beszéd között nagy különbségek vannak. Az utóbbi gyakorlat a moldvai katolikus népesség régióját olyan Csángóföldként alkotja meg, amelyet napjainkban az egzotikum iránti vonzódást aligha elfedő ironia *Csángóliá*-nak keresztel át, ahol egy-egy település régiségének emléke tovább él a névadóról elnevezett falu nevében vagy a névadás népetimológiával megalkotott történetében, esetleg a helyre jellemző növényzet alapján létrejött megnevezés áteticizált olvasatában.

Az eredmény hozzájárulás a „magyar (nyelvű) Moldva” diszkurzív megteremtéséhez. Az elemzett helynevek használata elválik a helyi lakosok által fenntartott gyakorlattól; a nyelvi formák és a tér észlelése közötti kapcsolat meghatározó elemévé a tér „etnicitása” válik. Az etnikailag észlelt tér pedig – más nyelvi és nem nyelvi gyakorlatok mellett – a „magyar” helynevek használatával válik valóságossá. Ebben a viszonyrendszerben egyértelműnek tűnik olyan szempontok felvetése, amelyek más nézőpontból igencsak vitatottak, mint például a „moldvai csángók” magyar származása és identitása vagy a magyar nyelv oktatásának és a „magyar miséknek” – értsd: magyar nyelvű miséknek – a

szorgalmazása. Mivel azonban ezeknek az identitáspolitikai törekvéseknek a terepe a magyar–román kétnyelvű katolikus közösség, a helynevek használatának moldvai és Moldván kívüli kettőssége – és ezen keresztül a (nyelvi) identitás – immár egyazon térben van kitéve folytonos egyezkedésnek. Fontos lenne, hogy az egyezkedés során kölcsönösen felismerhetővé váljanak azok az ideológiák, amelyek mentén a nyelvhasználat gyakorlatai alakulnak.

Hivatkozott irodalom

- BALLAGI ALADÁR 1888. A magyarság Moldvában. *Földrajzi Közlemények* 16: 1–27.
- BENDA KÁLMÁN szerk. 1989. *Moldvai csángó-magyar okmánytár. 1467–1706.* 1–2. Magyarságkutató Intézet, Budapest.
- BENKŐ LORÁND 1990. A csángók eredete és települése a nyelvtudomány szemszögéből. *Magyar Nyelv* 85: 271–287, 385–405.
- BLOMMAERT, JAN 2005. *Discourse.* Cambridge University Press, Cambridge.
- BODÓ CSANÁD 2011. A nyelvi változás vizsgálatának lehetőségei Moldvában. In: BÁRTH JÁNOS – VARGHA FRUZZSINA SÁRA szerk., *Hangok – helyek. Tanulmányok dialektológiai adattárak és helynévtárak számítógépes feldolgozásáról.* ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete, Budapest. 33–59.
- BODÓ CSANÁD 2012. Language socialisation practices in Moldavian bilingual speech communities. In: TÁNCZOS VILMOS – PETI LEHEL eds., *Language Use, Attitudes, Strategies: Linguistic Identity and Ethnicity in the Villages of the Moldavian Csángós.* The Romanian Institute for Research on National Minorities, Cluj-Napoca. 31–49.
- BOROSS BALÁZS 2002. „Majd egyszer leszen, de nem most”. Adalékok a moldvai csángók identitásának komplex valóságához egy kulturális antropológiai esettanulmány tükrében. *Pro Minoritate* 2002/Tél: 48–62.
- BURA LÁSZLÓ 1986. *A moldvai csángó nyelvjárás a-zása.* Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 28. ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszék, Budapest.
- CAMERON, DEBORAH 2003. Gender and language ideologies. In: HOLMES, JANET – MIRIAM MEYERHOFF eds., *Handbook of Language and Gender.* Blackwell, Oxford. 447–467.
- CIUBOTARU, ION H. 1998. *Catolicii din Moldova.* Universul culturii populare. Editura Presa Bună, Iași.
- COȘA, ANTON 1999. Misionari catolici despre Faraoani. *Carpica* 28: 141–162.
- COSTACHESCU, MIHAI 1932. *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare* 1–2. Viața românească, Iași.
- Dipl. Italicum = *Diplomatarium Italicum. Documenti raccolti negli archivi italiani* 1–4. Ed. Școala Română din Roma. Libreria di scienze e lettere, Roma, 1936–1940.
- DOMOKOS PÁL PÉTER 1931/2001. *A moldvai magyarság.* 6., javított és bővített kiadás. Fekete Sas Kiadó, Budapest.
- GABOR, IOSIF 1996. *Dicționarul comunităților catolice din Moldova.* Editura “Conexiuni” Bacău, Bacău.
- GÁLFFY MÓZES – MARTON GYULA – SZABÓ T. ATTILA szerk. 1991. *A moldvai csángó nyelvjárás atlasza* 1–2. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 193. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- GEGŐ ELEK 1838/1987. *A' moldvai magyar telepekről.* Állami Könyvterjesztő Vállalat, Budapest. Reprint.

- IMETS FÜLÖP JÁKÓ 1870/2004. Uti-naplója, 1868. In: VINCZE GÁBOR szerk., *Veszely, Imets és Kovács utazása Moldva-Oláhhonban, 1868*. Státus Kiadó, Csíkszereda. Reprint.
- JERNEY JÁNOS 1851. *Keleti utazása a 'Magyarok' őshelyeinek kinyomozása végett 1844 és 1845*. 1–2. Magánkiadás, Pest.
- JUHÁSZ DEZSŐ 1988. *A magyar tájnévadás*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KISS LAJOS 1987. Magyar helységnevek a Keleti-Kárpátokon túl. *Magyar Nyelvőr* 111: 215–233.
- KOVÁCS FERENC 1870/2004. Uti-naplója, 1868. In: VINCZE GÁBOR szerk., *Veszely, Imets és Kovács utazása Moldva-Oláhhonban, 1868*. Státus Kiadó, Csíkszereda. Reprint.
- KROSKRITY, PAUL 2000. Regimenting languages: Language ideological perspectives. In: KROSKRITY, PAUL ed., *Regimes of language: Ideologies, politics and identities*. School of American Research Press, Santa Fe. 1–34.
- LAIHONEN, PETTERI 2009. A magyar nyelvi standardhoz kapcsolódó nyelvi ideológiák a romániai Bánságban. In: LANSTYÁK ISTVÁN – MENYHÁRT JÓZSEF – SZABÓMIHÁLY GIZELLA szerk., *Tanulmányok a kétnyelvűségről*. Kalligram, Pozsony. 4: 47–77.
- LANSTYÁK ISTVÁN 2010. Nyelvhelyesség és nyelvi ideológia. In: BEKE ZSOLT – LANSTYÁK ISTVÁN – MISAD KATALIN szerk., *Hungarológia a szlovák kultúra kontextusában*. Stimul, Pozsony/Bratislava. 117–133, 137–145.
- LÜKŐ GÁBOR 1936/2002. *A moldvai csángók. A csángók kapcsolatai az erdélyi magyarsággal*. Táton Kiadó, Budapest.
- MÁRTINAȘ, ION 1942. *Cine sunt catolicii moldoveni?* Institutul de Arte Grafice “Presa Bună”, Iași.
- MÁRTON GYULA 1972. *A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai*. Kriterion, Bukarest.
- MÁRTON GYULA 1974. *Igetövek, igei jelek és személyragok a moldvai csángó nyelvjárásban*. Kriterion, Bukarest.
- PÁVAI ISTVÁN [1999] Etnonimek a moldvai magyar anyanyelvű katolikusok megnevezésére. In: POZSONY FERENC szerk., *Csángósors. Moldvai csángók a változó időkből*. Teleki László Alapítvány, h. n. 69–82.
- PÉNTÉK JÁNOS 2004. A moldvai magyar nyelv szótára – elvek és problémák. In: KISS JENŐ szerk., *Nyelv és nyelvhasználat a moldvai csángók körében*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 222. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 180–196.
- PÉNTÉK JÁNOS 2012. The self-concepts of the Moldavian Hungarians from the 50's of the last century. In: TÁNCZOS, VILMOS – PETI, LEHEL eds., *Language Use, Attitudes, Strategies: Linguistic Identity and Ethnicity in the Villages of the Moldavian Csángós*. The Romanian Institute for Research on National Minorities, Cluj-Napoca. 121–137.
- PETRÁS INCE JÁNOS 1905. Helynevek. *Magyar Nyelvőr* 34: 439.
- SILVERSTEIN, MICHAEL 1998. The uses and utility of ideology: A commentary. In: SCHIEFFELIN, BAMBI – WOOLARD, KATHRYN – KROSKRITY, PAUL eds., *Language Ideologies: Practice and Theory*. Oxford University Press, Oxford. 123–148.
- SZABÓ T. ATTILA 1959. A moldvai csángó nyelvjáráskutatás története. *Magyar Nyelvjárások* 5: 3–41.
- TÁNCZOS VILMOS 2011. *Madárnyelven. A moldvai csángók nyelvéről*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.
- TRUNKI PÉTER 2011. A moldvai Forrófalva és környéke családnevei a 17–18. században. *Névtani Értéslő* 33: 59–70.
- TRUNKI PÉTER 2013. Gondolatok a csángók lakhelyének egyik megnevezéséről. *Csángó Tükör* 10/3: 29.

- WOOLARD, KATHRYN 1992. Language ideology: Issues and approaches. *Pragmatics* 2: 235–249.
WOOLARD, KATHRYN – SCHIEFFELIN, BAMBI 1994. Language ideology. *Annual Review of Anthropology* 23: 55–82.

BODÓ CSANÁD

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

CSANÁD BODÓ, From *Magyarfalú* to *Csánglia*. Ideologies behind the use of Hungarian names indicating places in Moldavia

The use of Hungarian names to indicate places in Moldavia is quite varied. An interesting characteristic of this phenomenon is that place names or name variants different from the ones used by Moldovan speakers, or even completely unknown to local people, have been developed and spread west from Moldavia. This paper gives some examples of such place names to illustrate that the differences in the use of place names locally and outside Moldavia can be interpreted as mainly ideological. Language ideologies resulting in these differences can be described as approaches that contribute to the discursive formation of a “Hungarian(-speaking) Moldavia”; and in which the determining factor in the connection between language forms and space perception is the “ethnicity” of the space. The ethnically perceived space at the same time – apart from other linguistic and non-linguistic practices – becomes familiar to the speakers of the Hungarian language area through the use of “Hungarian” place names.

A helynevek szerepe az alternatív ideologikus gondolkodásban I.*

A Pilis-kultusz esete

1. Bevezető. Milyen szerepük lehet a helyneveknek egy szubkultúra önazonosságában, térbeli jelenlétének legitimálásában? Tanulmányomban erre a kérdésre keresem a választ az általam Pilis-kultusznak nevezett jelenség kapcsán. E kultusz része annak a sajátos szubkultúrának, amely a magyar nyelvtudomány képviselői részéről már számos kritikát váltott ki a magyar nyelv múltjáról vallott nézetei miatt.

A vizsgált közeg a nyelvtudomány számára tanulságokat tartogathat: a helynévkutatás szempontjából a Pilis-kultusznak a Pilis hegység toponimáival kapcsolatos attitűdje, azok beágyazása az ideologikus narratívába, valamint egyes helynévadási példák lehetnek érdekesek. Dolgozatomban a szubkultúra nyelv- és névszemléletének szükséges bemutatásán túl, mintegy ízelítőként a narratívában központi szerepű helynevek (*Pilis* és *Dobogó-kő*) értelmezéseinek, szerepének a körüljárására szorítkozom.

Fel szeretném hívni a figyelmet arra, hogy ugyan a vizsgált szubkultúra a magyar nyelv eredetével, jellegével kapcsolatban speciális – a nyelvtudomány számára bizarr, eredményeinek ellentmondó – nézet(ek)et vall, nem fogok kitérni azok cáfolására, és megpróbálok tartózkodni attól az érzelmileg telített hangnemtől is, amelyet olykor a nyelvtudományi szövegek ezekkel szemben felvesznek. Kutatásom társadalmi aspektusú, a nyelvészet és a kulturális antropológia határán áll. Az újpogányság jelenségét kutató vallásszociológusok, SZILÁGYI TAMÁS és SZILÁRDI RÉKA szemléletmódjával értek egyet: hasznos, ha a kultúrakutató „anélkül, hogy az igazságtartalmakat vizsgálná, elfogadja az öndefiníciókat, és az ebből adódó sajátos belső logikai hálózatot, kiindulópontját pedig innen eredezteti, mivel az adott vallási szövedékek rendszerét [jelen esetben a helynevekhez kapcsolódó attitűdöt – I. R.] csak innen értheti meg. [...] Az értelmezés és az elemzés során, a kutató saját elméleti keretén belül bepillantást nyer témájának belső logikájába, jóllehet saját elképzelése gyakran radikálisan különbözik a hívek elgondolásaitól” (SZILÁGYI–SZILÁRDI 2007: 10–11). Ennek jegyében a vizsgált kulturális közeg és ideológia megragadására a *dilettáns*, *amatőr* stb. kifejezések helyett (és jobb híján) az *alternatív* jelzőt fogom alkalmazni. Véleményem szerint a választott témát illetően az objektív hangnem és a belső összefüggések keresése a helynévkutatás számára újféle meglátásokat szolgáltat a helynevek társadalmi funkciójához, az identitásban betöltött szerepéhez.

2. A helynevek és a társadalom. Egy-egy közösség helynévhasználatának, helynevekkel kapcsolatos attitűdjeinek kutatása (helynévszociológia) nem tartozik a helynévkutatás legnépszerűbb témái közé. A csekély számú példák közé sorolhatók a határon túli magyar helynévhasználatot névpolitikai szempontból megközelítő írások (pl. BALÁZS 1997, SZULOVSKY 2002) vagy GYÖRFFY ERZSÉBET szleng helynevekről szóló tanulmányai (pl. GYÖRFFY 2012). Ugyanakkor a helynevek társadalmi és kulturális meghatározottsága a

* Jelen írásom magyar alapszakos névtani szakdolgozatomban egyes részletein alapul (IMREH 2013).

helynévvizsgálatokban sokszor felmerül. A névadás társadalmi aktus, amelynek során az ember azokat az objektumokat nevezi el névvel, amelyek fontosak a számára, így az elnevezés módjában mindig tükröződik az elnevező szemlélete, kultúrája (HOFFMANN 1993: 29, 33). A névkultúra „a társadalom viselkedése a hagyományos névanyaggal és annak változásaival szemben” (J. SOLTÉSZ 1979: 145), amibe az is beletartozik, hogy „egy adott közösség milyen szerepek teljesítését várja el a névtől”, és ez alapján milyen névstílusok, névdivatok alakulnak ki (B. GERGELY 1996: 125).

A tulajdonnév funkcióját sokféleképpen értelmezik. A névhasználó szempontjából a helynév elsődlegesen az identifikációt és a tájékozódást szolgálja, ám a jelnevek esetében manapság egyre inkább előtérbe kerül az emlékeztetés funkciója, kivált a közterületi nevek körében, amelyek esetében a névadó megválasztása egyben ideologikus motiváltságú is lehet (J. SOLTÉSZ 1979: 81–82, 89, 125). A neveknek az azt használó közösség számára pszichés funkciójuk van: „A természeti környezet azáltal válik humanizált, »belakott« térré, ha az ott lakó ember megnevezi, s ezáltal birtokba veszi” (SZULOVSKY 2002: 107). Az ilyen értelemben vett „névfoglalás” során a tér szimbolikus kisajátítása valósul meg. A helynevek és a velük kapcsolatos manipuláció a szoborállításokhoz hasonlóan a szimbolikus térfoglalási eljárások eszközei lehetnek: a nevek, feliratok által egy adott társadalmi csoport kifejezheti igényét egy adott területre (BODÓ–BIRÓ A. 2000), s a nevek mai funkciója a közösséghez való tartozás kifejezése is (BALÁZS 1997: 484). A *Pilis* és a *Dobogó-kő* helynevek szerepének körüljárása előtt ezért előbb essék szó az érintett szubkultúráról mint potenciális névközösségről.

3. A vizsgált szubkultúra.¹ Mit is értek Pilis-kultusz alatt? A Pilis-kultusz olyan heterogén, ellentmondásokkal is tagolt ideológiai konglomerátum (a Pilis hegység alternatív olvasata és az abból fakadó cselekvések átfogó elnevezése), amelynek lényege, hogy a tágabb értelemben vett Pilist (azaz a Visegrádi-hegységet is magába foglaló Dunazug-hegységet) a magyarság, sőt olykor az egész világ számára fontos történelmi és szakrális központnak tartja. A narratíva szerint a Pilisnek ezt az „axis mundi” (vö. ELIADE 1987) jellegét szándékosan elhallgatják, ezért fel kell fedni és terjeszteni kell az eddig leplezetten létező igazságot ezzel kapcsolatban. A nyilvánosságra hozása ugyanis a magyarok múltjáról való tudásban jelentős fordulatot eredményezne, és elhozná a magyarság sorának jobbra fordulását. A hely megismerése történhet régészeti, történettudományi, filológiai, névfejtő, asszociációs vagy ezoterikus-energetikai módszerekkel is, a terjesztés pedig főként ismeretterjesztő előadásokon és különféle lapok, kiadványok, könyvek, hanganyagok sokaságán keresztül zajlik. Az alternatív Pilis-kutatásokban jóformán bárki hozzászólhat a témához; különösen fontos az internet világa, ahol mindenki kommentálhat, hozzátehet valamit a kutatások elősegítéséhez és a helyszín fontosságának hangsúlyozásához. A Pilis-kultusz mint a napjainkban felvirágozó „ösmagyar” szubkultúra (BALI 2012) része kapcsolatban áll olyan, a „hivatalos” tudományos álláspont által el nem fogadott nyelvtudományi, vallástörténeti és történettudományi nézetekkel, mint például a Szent Korona-tan, a sumer–magyar nyelvrokonság, a gyöknyelvészet vagy a „Jézus pártus királyfi”-elmélet. Ezekhez hasonlóan a Pilis-kultusz megállapításai sem egyeznek a modern tudományos állásponttal, s az elhatárolódás kölcsönös.

¹ A szubkultúra bővebb jellemzésére néprajz alapszakos szakdolgozatomban vállalkoztam (IMREH 2014).

3.1. A Pilis-kultusz – egy mai társadalmi jelenség. A Pilis-kultusz megfigyeléseim szerint két forrásból származik: egy történeti aspektusú szemléletből, amely a Pilisre mint a magyar történelem kulcsfontosságú helyszínére tekint, illetve egy spirituális attitűdből, amely szerint a Pilis hegység kiemelkedő vallási-spirituális jelentőséggel bír. A történeti érdeklődés korábbi: eredete a 20. század első feléig megy vissza, míg a spirituális vonal, noha már a 20. század első felében is feltűnt, csak az 1990-es, de legfőképp a 2000-es években bontakozott ki és vált közismertté. A Pilis-kultusz napjainkban a Pilit és különösen annak legmagasabb pontját, Dobogó-kőt a vallási kegyhelyekhez és a nemzeti emlékhelyekhez hasonló turistacélponttá tette, amelyet az erre a szellemiségre nyitott emberek egyénileg vagy szervezeten is felkereshetnek (távtostalálkozó, spirituális túrák, szertartások). A hegységben és különösen Dobogó-kő környékén számos, szimbolikájuk és felirataik révén könnyen azonosítható köztéri alkotás (faragott tábla, kapu, pad, szobor stb.) jelzi a természeti tájban egy ideológia jelenlétét.

A történeti narratíva magját az Óbuda-elméletek képezik (összefoglalja: LASZLOVSZKY 2008a, 2008b, 2008c; KANYÓ 2010). Ezek lényege, hogy a tatárjárás előtti, *Budá*-nak, *Budavár*-nak nevezett középkori magyar királyi központ helyét a régészeti és történeti kutatás tévesen lokalizálta a mai Óbuda területére. Ehelyett ez a helyszín elfeledve, elpusztulva-elpusztítva valahol másutt létezik, de megtalálása igencsak sürgető, hiszen ez jelentős és szükséges fordulatot hozna a magyar történelemről kialakult képben. Az Óbuda-kutatásokat ösztönzi az is, hogy Árpád fejedelem sírját (amelynek helyét egyedül Anonymus említi a korabeli királyi központ közelében) a mai napig nem sikerült megtalálni, továbbá a hegységben található középkori rommaradványok, furcsa sziklaképződmények és barlangok sokasága is fokozza a rejtélyesség érzetét, és alapot szolgáltat számos mondának és hiedelemnek.

A történeti ismereteiket autodidakta módon szerző, történész, régész diplomával nem rendelkező Óbuda-kutatók különböző helyszínekre és különféle módszerekkel (régészet, szöveges és képi források újraértelmezése, helynevek magyarázata stb.) lokalizálták a keresett várost, mindannyian a tágabb értelmű Pilis területén. Sashegyi Sándor a két világháború között Pomáz területén, Noszlopi Németh Péter pedig az 1950-es években Pilismarót mellett vélte megtalálni Óbudát. A 2000-es évektől Lánszki Imre Budakalászt mellett vizsgálódott, Szörényi Levente pedig Sashegyi nyomdokain a Holdvilág-árokban végzett régészeti kutatásokat. Ezek a kutatások a „hivatalos” tudományos álláspont szerint főleg a kortárs régészeti-történettudományi eredmények figyelmen kívül hagyása, a történeti források kellő kritikájának hiánya és az azok közt való önkényes szelektálás miatt kifogásolhatók.

Idővel az Óbuda-kutatások retorikája hasonult a különösen a rendszerváltozás után felvirágzó sajátos „magyarságtudomány” beszédmódjához. Ennek főbb motívumai: a törekvés a magyar nép és kultúra gyakran beláthatatlanul régi és dicső, de elhallgatott múltjának megismerésére; a mitikus múlt szembeállítás a belátható múlt (kb. az Árpád-kor végétől) és a jelen gyatra állapotával; a magyar nemzet elleni összeesküvés kitárgyalása (pl. a Habsburgok és a hozzájuk kötött MTA törekvése a magyarok igaz múltjának elfedésére); ezzel kapcsolatban ellenségképek konstruálása (pl. Habsburgok, zsidók); a magyarság kapcsolatba hozása ősi kultúrákkal és szellemi irányzatokkal, vallásokkal; a magyarság és hazája, a Kárpát-medence rendkívüliségének, kiválasztottságának gondolata; valamint a magyar nép felívelő jövőjének elősegítése mint végcél, amelynek alapvető feltétele a büszke nemzeti öntudat helyreállítása.

A Pilis-kultusz spirituális aspektusának gyökerei már a 20. század első felében kimutathatóak (Sashegyi Sándor), de ez a típusú szemlélet csak a rendszerváltozást követő évektől, főleg 2000 után erősödött föl és eredményezett vallási jellegű cselekedetekben megnyilvánuló kultuszt is. Korszaknyitó lehet ebben a vonatkozásban Pap Gábornak, az alternatív tudományosság egyik vezéralakjának egy 1990-ben megjelent cikke (Pap 1990), amely a Pilis alternatív spirituális olvasatának vélhetően első manifestuma. A szerző már a terület kiemelkedő jelentőségéből indul ki, és a mai tudományosság módszereivel véglegesen szakítva azt tanácsolja, hogy lévén szó egy „pulzáló energiagóc”-ról, a Pilis ilyenféle megismerésére a legmegfelelőbb eszköz az egyéni intuíció és az olyan ezoterikus módszerek, mint a radiesztezia (földsugázmérés).

Az alternatív tudományosság berkeiben szintén közismert Szántai Lajos révén, az 1990-es években bontakozott ki az a gondolat, hogy az 1250 körül a Pilis erdeiben létrejött egyetlen magyar alapítású férfi szerzetesrend, a pálos rend eredetileg az ősi magyar tudás és ősvallás megőrzésére szerveződött (Szántai 2006). A szervezet ezen alternatív értelmezése, miszticizálása további ösztönzést adott a Pilis „szent hely” olvasatának, és a magyarok ősvallását is ide kapcsolta. Döntő fordulatot azonban a szívcsakraelmélet 2000 körüli megjelenése hozott. Eszerint az indiai spiritualitásból átvett, az emberi test energiagócait fedő hetes csakrarendszer a Földre mint élő szervezetre is érvényes, és a Föld szívcsakrája éppen a Kárpát-medencében, a Pilisben van. Ennek kinyilatkoztatását nepáli papok 2005-ös állítólagos kijelentésében látják (Internet 1). Később elterjedt, hogy a dalai láma is járt többször Dobogókőn. A vallási vezető ugyan 2010-ben, budapesti látogatásakor cáfolta a szívcsakraelméletet (Internet 2), ennek ellenére e nézet továbbra is él. A Pilis-kultusz érvelése megerősítést lát abban is, hogy több vallás van jelen a hegység területén: Dobogókőn Shaolin-falu mellett katolikus kegyhely is található, ugyanúgy, ahogy a hegység többi pontján (pl. Pilisszentkereszten, Dömösön) is.

Az „ősmagyar szubkultúrában” – amelynek vallási vonatkozásait a vallásszociológia az újpogányság magyarországi megnyilvánulásaként értelmezi – a kereszténységhez fűződő viszony kettős. A kereszténység fölvétele a narratívában egyrészt lelki törés a magyarság életében, másrésztől viszont elfogadó attitűd is megfigyelhető a magyarság ősi vallásának a kereszténység egy ősi, tiszta változataként való interpretálásakor (SZILÁRDI 2013: 119–120). Így a katolicizmus pilisi szent helyei is beilleszkednek a Pilis mint spirituális-ezoterikus központ értelmezésbe (l. Mária-kegyhelyek mint az ősi Boldogasszony-kultusz nyomai) (IMREH 2014: 47–49, 79–111).

A Pilis-kultusz történeti és spirituális vonala mára összemosódik, és ez a beszédmódra is kihat: a narratívák már nem akarnak megfelelni a hivatalos tudományosság mércéjének, szemben az Ósbuda-kutatások kezdeti törekvéseivel. A véleményüket főleg az interneten közlétező mai Pilis-kutatók a tudományosságot teljesen más módon értelmezik, sok esetben elmozdulva a transzcendens felé. Az „ősi analógiás gondolkodásmód”-ként nevesített szemléletmód jelenti logikai rendszerük alapját, mely szerint minden mindennel összefügg, ezért az így működő érveléseik körkörösök, belterjesek. A spirituális Pilis-kutatók írásaiban a mitológiák, a keleti vallások és a kereszténység fogalom- és motívumkészlete keveredik egyes, néphagyományból származtatott motívumokkal, valamint az ezotéria és az asztrológia fogalmaival és jelképeivel, így a szövevényes és egyben bámulatosnak ható összefüggések közt az olvasó könnyen elveszíti a fonalat. A hely szentsége mellett szólnak a kutatók által a hegység felülnézeti képéről leolvasott ábrák (turul, koponya, Nimród; ezek zárandókútvonalként is megjelennek), az ezoterikus eszközökkel

fokozott erősségűnek mért földszugárzások jelenléte és a meglévő helynevek értelmezése-etimologizálása is; ez utóbbi a jelen dolgozat témája. A Pilis-kutatás mára már a források, leletek, bizonyítékok teljes nélkülözésével is érvelni tud igaza mellett: „Ha [...] egy szakrális központról nem történik feljegyzés, nem történik ábrázolás, akkor ez éppen a fontosságát jelenti. Nem azért nem említik a szövegek, mert nincs, hanem a Koronához hasonlóan, rendkívül fontos, működésében eltér a megszokottól, és ez a működésrend megkívánja a hallgatást” (Szántai 2002).

A kutatás során elsősorban a Pilis-narratíva írásbeli forrásaira támaszkodtam. Az Ósbuda-kutatásokról és a Pilis spirituális vonatkozásairól szóló könyveken túl fontos forrásom a 2011-ben alakult, évenként négyszer megjelenő Dobogókő – a Királyi Központ Lapja című folyóirat (konkrétan: első hat lapszáma). Ez a kiadvány a Pilis-kutatás központi orgánuma: számaiban a Pilis-kutatók írásai mellett a hegyvidékről szóló egyéb cikkek is olvashatók, valamint az olvasó értesülhet az esedékes Pilis- és egyéb „ősmagyar” témájú ismeretterjesztő előadások időpontjairól is. Ezenkívül az interneten keringő, kapcsolódó cikkeket is igyekeztem felhasználni dolgozatomban.

3.2. A vizsgált névközösség nyelv- és névszemlélete. A helynévkutatók klasszikus „bázisa” egy terület lakossága (HOFFMANN 1993: 39), de másfajta névhasználói közösségek is léteznek (HOFFMANN 1996: 118); ilyen az általam vizsgált is. Ugyan a Pilis-kultuszhoz tartozó társadalmi közeget nem tudnám egyértelműen közösségként jellemezni, és az egyes helynév-értelmezések olykor konkrétan nevesíthető szerzőre vezethetők vissza, munkafogalomként mégis használok a *névközösség* fogalmát. E névközösség ezen szövegek szerzőiből, továbbá annak a feltételezett, heterogén összetételű közönségnek a további tagjaiból áll, akiket ezek az írások megszólítanak, megérintenek, és akik a kultuszban való részvételükkel (pl. előadások, spirituális túrák, szertartások révén) az ideológia híveiként foghatók fel. Ezt azzal indokolom, hogy e körön belül hasonló nyelv- és névszemléletet tapasztaltam; ez a „hívek” körében is elterjedni látszik. Dolgozatomban kvantitatív adatokkal nem célom szolgálni arról, hogy pontosan hány beszélőről lehet szó; jelen szempontból a nevek ideologikus értelmezései, etimologizálásai és felhasználási lehetőségei állnak a fókuszban.

A Pilis-kultusz szövegeiben – lévén része az „ősmagyar szubkultúrának” – gyakorta tematizálódik a magyar nyelv magányossága, egyedisége, amely a magyar népet a többi nép fölé is emelheti. Az egyes helynevek interpretálása mögött fellelhetők az alternatív nyelvrokonság-elméletek nyomai, az idegen nyelvekből való eredeztetésekben a rokonság-preferenciák is jól kivehetőek (sumér, török, görög). A nyelvtudományban meghaladottá vált (N. N. 2012), de az „ősmagyar szubkultúrában” manapság népszerű gyöknyelvészet szóelemző módszerével is gyakorta találkozik az olvasó. Eszerint a magyar nyelv néhány száz igen ősi szógyököt tartalmaz, ezekből épülnek fel az egyes szavak és ezáltal az egész szókincs; ez a gyökrendszer pedig egyúttal egy ősi világképet is megőrzött magában. A gyökök működésének lényege, hogy „a magyar szavakban a mássalhangzók adják meg a jelentést”, így például a KÖR szó így is jelölhető: K.R, ahol a pontként jelzett hang helyére bármelyik magánhangzó beilleszthető, „a szó értelme KÖR marad”, például: „KeR, KöR, KoR: mindegyik kört jelent” (Varga 2003: 27). A vizsgált szövegekben a szavak mai alakja tehát fontos kiindulási alap, amely a hozzájuk társított asszociációk révén messzemenő következtetéseknek nyit utat. A magyar nyelv a narratívában spirituálisással telített szent nyelv. Erről Gönczi Tamás Pilis-kutató így ír: a magyar nyelv „ősi

ragozó nyelv. Beszédes nyelv. A régi ember, régi föld ősnelyve” (Gönczi 2012: 249), amely egyúttal beszélőjét is különlegessé, predesztinálttá teszi. „Hiszünk egy olyan tudásban, amely egyszerre működteti a bal- és jobb agyféltekét. A racionális tudást és az intuitív megismerést. Mert a magyar ilyen. Nyelve erre teszi képessé. S mivel »nyelven gondolkodunk« ezért mi a világ minden működését ismernénk, ha végre ráhangolódnánk a világra...” (Sárosi 2011: 5).

A nevekhez való viszonyban mágikus szemlélet tapintható ki: „A névadás szent cselekmény, és ezt nagyon jól tudták, főleg a középkor elején. Hiszen akinek, aminek nincs neve, annak nincs helye az Élet Könyvében. Az nem is létezik. Még pontosabban: név nélkül az élő is halott a szakrális tradíció szerint. Akitől elvették a nevét, az a középkorban az egyik legkomolyabb büntetésnek számított. Akinek nincs neve, az olyan, mint akinek nincsen arca.” (Gönczi 2012: 81.) Lépten-nyomon tetten érhető a „beszédes helynevek” és „a név önmagáért beszél” fordulatok, például: „a beszédes nevek magukért beszélnek, hiszen akkor még a név és a név mögötti tartalom többnyire egybecsengett és önmagát határozta meg” (Gönczi 2012: 125). Ez a névkultúra a nevek és denotátumok közt szoros, misztikus kapcsolatot feltételez, olyannyira, hogy a nevek által manipulálni lehet a mögöttük lévő valóságot is. Pap Gábor a *Vadálló-kövek* név denotátumát (sziklaképződmények) egy régi építmény szándékos pusztításának eredményeként bemutatva bizonyító erejűnek látja a *Vádoló-kövek* konnotációt: „a nyelvnek kulcsszerepe van ebben a merényletsorozatokban” (Pap 1994: 3). Ez az attitűd az antikvitás és a középkor név-szemléletében élő mitológiai tudat mai megnyilvánulása: „a nevet a megnevezett belső, mélyrétegi lényegének fogják föl, s ennek következtében természetük is azonos” – ez a vélekedés őrződött meg a „nomen est omen” és a „nomina sunt odiosa” közmondásokban is (HAJDÚ 2003: 123).

3.3. A helynevek szerepe az alternatív Pilis-diskurzusban. A névközösség szempontjából az egyes pilisi helyszínek nagy fontossággal bírnak: ilyenek a hegyvidék azon pontjai, amelyeknek történelmi vagy spirituális vonatkozásuk van, vagy amelyekhez ilyen vonatkozásokat lehet kapcsolni. A Pilis-kultusz számára sokatmondóak a tulajdonságaik: elhelyezkedésük, alakjuk, feltételezett történetük – de emellett az egyes helyek neve sem közömbös. A nevek ideologikus, asszociatív interpretálásai az Ősbuda-kutatásokban bizonyító erővel bírnak a középkori királyi központ lokalizálásában, s hasonlóképpen a Pilis szakrális koncepciójában is az érvelés részét képezik.

Az alternatív Pilis-szemlélet számos, már sok esetben évszázadok óta használt helynevet „megörökölt” a vizsgált régióban. A diskurzusban jól megfigyelhető, hogy azon neveket, amelyek keletkezéséhez ők nem járulhattak hozzá, sajátos módon mégis beillesztik szemléletükbe, hogy ezek által is gazdagítsák és legitimálják az irányzatot, annak szemléletmódját és pilisi jelenlétét. A tendencia a helyneveken belül kiterjed településnevekre és természeti objektumok neveire, mikrotoponimákra is, például hegyek, hegyoldalak, völgyek, rétek, hegycsúcsok, patakok, barlangok és sziklaalakzatok neveire. Ez a helynevekkel kapcsolatos tevékenység leginkább a népetimológiához köthető.

A *népetimológia* kifejezést a tudomány két esetben használja. A népetimológia egyrészt egy szóalkotási mód (KOVALOVSKY 1967: 245); a vizsgált anyagban ilyen értelemben egyszer találkoztam vele: a Dobogókő északi szomszédságában elhelyezkedő *Magaslen-hegy* vagy *Magas-hegy* az alternatív Pilis-narratívában *Mágus-hegy* néven szerepel. Annál több példa akad viszont a másik típusú népetimológiára, amely során

„a helyneveket a beszélők új motivációval igyekeznek ellátni, tudálékos névmagyarázatokot fűznek hozzájuk” (HOFFMANN 1993: 158). Mivel azonban itt valójában nem egy nagyobb közösség folklórszerű tevékenységéről van szó, hanem az etimologizálásokról többnyire szerzőhöz köthetők, áttérek a *tudálékos etimológia* terminus használatára. Az általam ide sorolt névmagyarázatok három csoportra oszthatók: 1. az egyes toponimákat idegen nyelvekből eredeztető, 2. a neveket azok hangalakjából kiindulva magyar szavakra vagy szógyökökre visszavezető és 3. a közszói jelentéshez etimologikus asszociációkat (konnotációkat) hozzáfűző szövegrészletek.

A legérdekesebbek talán ez utóbbi, szinte eredetmondává kerekedő tudálékos etimológiák. Itt viszont némi megszorítást kell tenni: ezek a szövegrészletek közvetlen módon nemigen tartalmazzák azt a következtető mozzanatot, amely által a név kialakulását közvetlenül magyaráznák. Hogy egy példán keresztül szemléltessem, a *Simon halála* helynevet, amelyet a turistakalauzok háromféle módon eredeztetnek – 1. a szikláról itt leesett egy turista (Dely–Mezey 1974: 170); 2. tatárok itt ölték meg egy Simon nevű papot, mert az elrejtett kincseket nem adta elő; 3. itt találtak rá egy erdész (Simon) holttestére (Szalamonidesz–Szigeti 2011: 64) –, Simon Tamás Pilis-kutató így interpretálja: „A Koponya [felülnézeti ábra] hátsó-alsó nyúlványa (a kisagy védőburka) a Simon halála nevű terület. Újabb halál-hely. Már közhelyként hangzik, de le kell szögezni, a halál nem az élet ellentéte, hanem egy másik, szellemi dimenzióba lépés aktusa, az újjászületés, a feláramlás kikerülhetetlen előzménye. Maga a Koponya is ennek a változásnak egy stádiumát jelzi, természetes módon vannak jelen az ezt jelző hely-minőségek. Simon legendáriumában egy remetéről van szó, aki a Koponya őrzője. Az országba – Pilisbe törő tatárok az itt elrejtett kincs felől faggatják, amit ő természetesen nem szolgáltat ki, ezért megölik. A Föld Szív csakrájának működési titkát elorozni akaró Gonosz archetípusa jelenik meg a történetben – itt kudarcot vallva. Az Ember számára nem a halál ténye (ami a földi létben amúgy is kikerülhetetlen), hanem a mikéntje lényeges, Simon önkéntes áldozata őt a Krisztus-hierarchia magasába emeli. A Koponya élő testrésze, belsejében jól érzékelhetően, a felületen szemlélő által is jól láthatóan működik az agy. [...] Simon remete önfeláldozása éppen ezt védelmezi, máig hatóan blokkolva az óvatlanul, vagy ártó szándékkal behatolókat szándékait.” (Simon 2012b: 15–16.)

A fenti példa is mutatja, hogy az ilyen típusú névmagyarázatok tartalmi szerkezete nem a következő: '[magyarázat] → X a neve a helynek', hanem inkább: 'X helynév ~ [asszociáció]'. Ezt mutatja az is, hogy a szövegekben az *abból ered* szókapcsolat helyett az *arra utal*, *abba az irányba mutat* stb. kifejezések használata sokkal gyakoribb. Az alárendelő jellegű következtetés helyett tehát mellérendelő jellegű, asszociatív interpretáció figyelhető meg az esetek nagy részében. Ez együtt jár azzal, hogy ezeknek az epizódoknak, habár gyakran „ősi” történetekre utalnak, kevésbé van ok-okozati, történeti jellegük: inkább a jelen síkján működnek, asszociációs kapcsolatok által. Fontos logikai-retorikai fogás ez, amely a befogadóban a név ősi, misztikus eredetének képzetét kelti annak ellenére, hogy valójában nem is vezeti le a név eredetét, hanem asszociál.

Ez az asszociáción alapuló, mellérendelő szerkezet a konnotáció fogalma felől is megközelíthető. A konnotáció – „a név használata, hallásakor való 'velegondolás'” – létrejöttében a denotátumról való egyéni ismeretek nagy szerepet játszanak, ennél fogva szubjektív jellegű (HAJDÚ 2003: 87–88). Ugyanez a névhasználó felől megközelítve a tükrözés fogalmával írható le: „A mondai etimologizálásba bepillantva külön is említést érdemel, hogy az elbeszélők a saját világuk alapján képzelik el a mondai eseményeket, s

ezt tükrözi szóhasználatuk, nyelvi ötleteik is” (DÖMÖTÖR 1991: 127). Mivel az epizódok mögött álló asszociatív mentális tevékenység tehát nagyfokú szubjektivitásnak enged teret, egy látszólag semleges helynév is előhívhat ideologikus konnotációkat. Az asszociációkra épülő, mellérendelő szerkezetű epizódok a nevek kifejtettebb konnotációjaként is értelmezhetők, mivel azonban létrejöttük célja elsődlegesen (noha rejtetten) a név eredetének megközelítése, inkább tudálékos etimológiáról van szó.

Még ha egy helynév eredetére van reális, „földhözragadt” magyarázat, és ez ráadásul közismert is, az asszociációs tartalom akkor is felülkerekedhet ezen. Erre jó példa a következő: „A Koponyát körbejárva beszédes helyeket érintünk. [...] Közvetlenül alatta egy kereszt – Döme halála. Ezen pont elnevezése egyértelműen dokumentált. 1957-ben ezen a helyen ért halálos kimenetelű baleset egy Demeter nevű erdészt, a kereszt az ő emlékére állíttatott. Ez ugyanakkor szemléletes példája a pilisi és Börzsönyi nevek korábbi cikkben már említett szituációjának. Ha a helyi erdészeket, helyismerettel rendelkező embereket kérdezzük e nevekről, általában a hétköznapi gyakorlatból levezetett panelekkel válaszolnak. Így a Disznós helynevek kizárólag a környező települések makkoltató sertéstartására utalnak, a Vaskapuk nyilván a közlekedést gátló tényezők, a Piroska-, Dorottya-, Anna-, stb. nevezetű hegyek az éppen ott szolgáló erdészek lányairól kapták a nevüket, az ösvények helyét az erdőgazdálkodás optimális szállítási útvonalai határozták meg, amit pedig ilyen érvekkel sem lehet értelmezni, az egyértelműen a népi fantázia szüleménye. Az érdekes az, hogy ezen érvek sokszor helytállónak bizonyulnak, hitelesen dokumentáltak, igazolhatók. A Pilis ismeretében kijelenthető, hogy ezen példák ellenére a helyek nevei nem a gyakorlati racionalitás mentén értelmezendők, még ha átfedés is akad olykor. A Dorottya-bérc [a Börzsönyben – I. R.] melletti erdészházba született lány nem véletlenül kapta ezt a nevet. A kondát sokszor nem véletlenül hajtották Vénusz-i erőpontokra. A Vaskapu nevű hely gyakran nehezen járható, ill. megközelíthető, a jelentése mégis egyértelműen dimenziókapu. A turistaösvények többsége érzékelhetően erővonalat követ, tehát valóban Ős-Fény. Döme közvetlenül a „döm” szógyökre utal, amit a múltkori számban Dömös kapcsán már elemeztünk. Jelentése alapvetően a tömör, nagy sűrűségű, tehát lényegében a vas-ra mutat. Dömörkapu szintén vaskapu, törökül „demir kati”, ma is így nevezik az aldunai Vaskapu-szorost. A Demeter-Dömötör nevű erdész halála valóban egy másik dimenzióba átlépés mozzanata. Ráadásul közvetlenül jelzi ennek a változásnak a folyamatosságát, a pilisi Koponya-működés lényegét.” (Simon 2012b: 15.)

Az említett epizódok szerepe a diskurzusban végeredményben az, hogy a Pilisben olykor már évszázadok óta meglevő helyneveket olyan új kontextusba helyezzék, hogy az érintett helynév közszoói értelme a szövegkörnyezet révén az ideológiába illő módon motiváltnak tűnjön, akár még a világos motiváció felülírásával is. Végző soron „ezek az eredetmondákhoz sorolható történetek fontos szerepet töltenek be: a nép általuk veszi birtokba szülőföldjét” (RÓNAI 1982: 17) – jelen esetben a Pilist, a magyarság szempontjából történelmi és spirituális értelemben központi jelentőségűnek vélt területet.

Habár dolgozatomban főként a meglevő helynevek körüli interpretációkkal foglalkozom, fontos megemlíteni, hogy a Pilis-kultusz néhány földrajzi objektum átkeresztelésével (*Déry-forrás* > *Nagyboldogasszony-forrás*, *Thirring-körút* > *Turul-körút*), illetve saját, mesterséges objektumok létrehozásával és elnevezésével (pl. *Csillagösvény*, *Atilla-Buda-kapu*) a névadó szerepébe is lép. Az új név idővel hivatalossá is válhat, például turistatérképekre kerülhet: így a Faragó-féle 2010-es turistatérkép a hely eredeti neve mellett

(*Déry-f.*) zárójelben már hozza a *Nagyboldogasszony-f.* nevet is a dobogó-kői kilátótól pár száz méterre északra elhelyezkedő forrás jelöléseként (Faragó 2010), így a szimbolikus térfoglalás folyamata által az ideológia szinte szentesíti pilisi létjogosultságát.

4. A Pilis és a Dobogó-kő helynevek esete. A továbbiakban a két helynév által mutatott be a fent már felvezetett helynév-interpretációs tevékenységet. A *Pilis* és a *Dobogó-kő* nevet viselő denotátumok már önmagukban fontosak e kultusz számára: a romokban, barlangokban, különös sziklaalakzatokban gazdag hegyvidék szent, ősi terület, a 700 méteres Dobogó-kő pedig a legmagasabb pont, amely egyúttal spirituális és történelmi értelemben is kiemelkedik a környezetéből. A két helynév, amely ezeket a denotátumokat jelöli, a Pilis-diskurzusban a fent részletezett névszemlélet jegyében sajátos interpretációk által az érvrendszer sarokkövévé vált.

4.1. A denotátumok sokatmondó tulajdonságai. A Pilis-kultuszban a helynevekkel, így a *Pilis*-sel és a *Dobogó-kő*-vel kapcsolatos asszociációs rendszer egyszerre támaszkodik a denotátumok tulajdonságaira és azokra az asszociációkra, amelyeket az egyes helyek nevei tesznek lehetővé. Ezek a képzetársítások gyakran összemosódnak, egymásba fűződnek, és további asszociációk kialakulását vonhatják maguk után. Így tehát fontos számba venni azokat a nézeteket is, amelyek nem a nevekből, hanem a denotátumok egyes tulajdonságaiból adódnak.

A Pilis történelmi szerepe nem kétséges: „A magyarság történelmének – üdvtörténelmének – minden múltbéli és jövőbéli mozzanata megjelenik itt, a prehisztórikus idők-től az idők végezetéig” (Simon 2012a: 24); ezt bizonyítják a diskurzusban vármadarványokként számon tartott különös formájú pilisi sziklaalakzatok (Thirring-sziklák, Szerkövek, Zsivány-sziklák stb.) is. A hegyvidék mint természeti környezet is különleges, például ez a helyszín a középkorban csak a magas rangúak által birtokolhatott kerecsensólyomnak, a magyarság legendás turuljának a legnyugatibb előfordulási helye (Halasy-Nagy 2012: 25). Emellett a Pilis Európa azon helyeinek egyike, ahol a legvékonyabb a föld köpenye, ami a Pilisben rejlő „szent erővel” van összefüggésben (Gönczi 2012: 220–221), továbbá a hegy Európa mágikus-analogikus fogalmában vett [?] közepén helyezkedik el (Gönczi 2004: 173).

A Pilis-kutatók számos esetben használják a térképet, a tér felülnézeti rajzolatát ahhoz, hogy közelebb kerüljenek a hegyvidék szakrális jelentőségéhez. Felülnézetből a Pilis és a Visegrádi-hegység alkotta hegyvidék egy szív formát rajzol ki, amelynek a két fele közti felső bemélyedés a Duna-kanyar. Ezt a formai analógiát erősíti az a tétel is, hogy a Pilisben van a Föld szívcsakrája: „közhelynek számít, hogy a Föld Szívcsakrája szív alakú” (Simon 2011: 26). A szívmetafora melletti legfőbb érv viszont maga a Pilis közepén található *Dobogó-kő* név (l. később); megjelenik az a gondolat, hogy a szív valóban dobog (amit számos Dobogó-kőre kiránduló próbál tetten érni, megérintve egyes köveket). Ez a mozzanat a Pilis antropomorfizálásának a kezdete, amihez hasonló misztikus metaforizáció a Szent Korona-tanban is fellelhető. A kognitív nyelvészet szerint az emberi test központi szerepet játszik a metaforikus megértés során; „a metaforikus konceptualizáció nagy része saját testünkkel kapcsolatos tapasztalatainkból ered” (KÖVECSES 2005: 32). A hegyvidék így testet is kap, amelyben az erdei utak képezik az ereket (Gönczi 2012: 108). Kissé más perspektívából a térképre nézve egy arc is felsejlik, amelyben a szemeknek a pilisszentléleki és a pilisszántói medence felel meg, szája a pilisszentkereszti medence, a

Duna-kanyar környéki hegyek pedig a szellemi működés kisugárzásának a jelei (Szántai 2006, Simon 2011: 26). A fejszimbólum egy másik aspektusból is megerősítést kap: a Dobogó-kő mint a hegyvidék legmagasabb pontja az emberi test legmagasabbán elhelyezkedő csakrája, a koronacsakra jellegével is felruházódik. Ebben nagy szerepe van a *Pilis* helynévnek is, hiszen az magyarul 'tonzúra'-t jelent (l. később). Megjelenik az emberi és egyúttal természetfeletti jelleggel felruházott Pilis tisztelete is, amely a katolikus szentkultusszal mutat hasonlóságokat: „[régi időkben] egy dolog biztosan egységes volt; a magyarok Szent Hegyének (a Pilis-szívnek) tisztelete. Ezt a tiszteletet kell újra helyreállítani, itt kicsiben, hogy aztán nagyban is megtörténjen. Ez a szív ugyanis, a mi saját, emberi szívünknek is szimbóluma. Ha »őt« nem tiszteljük, magunkat, az embert sem! Ezért legyen örök érvényű a pilisszántói gondolat: »Pilist tisztelni jöjjetek! «» (Aradi 2011: 3).

A Pilis térképére nézve a hegyvidék egy háromszög-analógiát is lehetővé tesz. Ennek nyomán az érintett terület egészének megjelölésére kialakul a *Pilis-háromszög* megjelölés: ennek két befogója a Duna, átfogója pedig a Vörösvári-árok (pl. Szántai 2006). Ez az analógia a terület rejtélyessége miatt a magyar középkor és egy ősi kultúra Bermuda-háromszögének a képzetét is maga után vonja (Szörényi 1996: 18). A felülnézeti analógiák mellett a számok jelentősége is számba veendő: a Dobogó-kő jelentőségéhez az is adalék, hogy a maga 700 méterével a hetes számhoz tartozó számmissztikai képzeteket is bevonzza (Gönczi 2012: 252).

4.2. A *Pilis* és a *Dobogó-kő* helynév etimológiája. Mielőtt az alternatív Pilis-narratíva helynév-interpretációira rátérnénk, előbb álljon itt egy összegzés arról, amit a nyelvtudomány a két vizsgált helynévről megállapít.

A *Pilis* mint hegynév a FNESz.⁴ szerint először 1187-ben jelent meg a forrásokban, *Ples* alakban. Szláv eredetű szó, jelentése 'kopasz hegytető; növényzet nélküli, kopár hely'; a szláv nyelvekben számos helyet jelölnek hasonló alakú, közös töre visszavezethető szóval. A *Pilis* mint hegynév etimológiailag azonos a magyar *pilis* 'tonzúra' főnév szláv előzményével (FNESz.⁴). A szó a nyugati kereszténységhez tartozó szláv népek nyelvének egyikéből kerülhetett a magyarba, valószínűleg a horvát nyelv *ča* nyelvjárásából (TESz.). Felvetődött annak a lehetősége, hogy a magyarban a 'tonzúra' → 'kopár hely' jelentésfejlődés történt, és így a *Pilis*-féle magyar helynevek magyar névadás eredményei. A Pilis hegyről kapta nevét az azt magába foglaló hegység és vármegye is (FNESz.⁴). A földrajztudományi értelemben sokáig átfogóan *Pilis*-nek nevezett terület – a Dunazug-hegység – valójában a Pilis hegységből és a Visegrádi-hegységből áll. Az alternatív diskurzus a középkori eredetű gyakorlathoz hasonlóan az egész hegyvidékre a *Pilis* nevet használja, ami értelmezésében azért alakul így, mert a terület egységességét fejezi ki számukra, és például a szívanalógia nélkül nem jöhetne létre.

A *Dobogó-kő* név első előfordulása 1850–1853 közé tehető. A név a magyar nyelvterületen igen elterjedt; POSGAY ILDIKÓ a teljesség igénye nélkül közel harminc, dűlőt, szántóföldet, külterületi lakott helyet, erdőt, hegyet, sziklát, vízesést stb. jelölő, sőt dombos-hegyes vidékek mellett síkvidéken is előforduló példát hoz rá (POSGAY 1974: 463). A *dobogó* szó a *dobog* ige származéka; főnevesülve jelenthet fahidat, gyaloghidat, emelvényt; „emelkedett, dombos helyet sík földön, kis dombos helyet lapos réten”, és egy táncfigurát is jelölnek vele. Szemléletbeli alapja abban lehet, hogy ha az ember felfelé megy rá, viszonylag jobban dobog a lábával, mint sík terepen. A visegrádi *Dobogó-kő* elnevezése

„nem lehet kétséges [...] hogy valamilyen hangjelenséggel van kapcsolatban” (POSGAY 1974: 464). A szerző a hegyvidék első (1929-ből való) turistakalauzának szerzője, THIRRING GUSZTÁV által is közölt néphagyományelemet is megemlíti: „ha megdobbantják, zúg, bűg, mert üres a belseje”. Ehhez hasonló magyarázatokat adtak más tájegységek adatközlői is. A *dobogó* már a 15. században előfordult helynevekben, de a pilisi *Dobogó-kő* először csak az 1850–1853. évi II. katonai felmérés térképén jelenik meg *Dobogó-Kő* alakban. Jelen esetben a név az ellaposodó, kiszélesedő, sziklás hegytetőre utal (vö. POSGAY 1974, TESz.).

4.3. Tudálékos etimológiák. A továbbiakban a Pilis-narratívában fellelhető helynév-etimológiákat, asszociációkat mutatom be.

4.3.1. Idegen nyelvekből való eredeztetések. Minthogy az „ősmagyar” szubkultúra tudományfelfogása szöges ellentétben áll a „hivatalos” tudomány tudományértelmezésével, a Pilis-diskurzus szövegeiben a *Pilis* és a *Dobogó-kő* helynevek interpretálásakor a szerzők nem hivatkoznak a toponimáknak a nyelvtudományban elfogadott etimológiájára, bár néhol látszik, hogy ismerik (pl. a *pilis* kenyérhéjat is jelent a TESz. szerint; ezt Born Gergely [é. n.] is említi).

A *Pilis* név, mivel eredeti közszói jelentése nem átlátszó, azaz jelnév, lehetőséget ad arra, hogy – az ideológia nyelvi gondolkodásának megfelelően, a nyelvtudomány megállapításait figyelmen kívül hagyva – más nyelvekből eredeztessék. A görög eredeztetés már PESTY FRIGYES 1864-es helynévgyűjtésében is megjelenik: Nedeczky Gáspár, a dömösi helyneveket összegyűjtő plébános szerint a hegy neve a görög *pilis*-ből ered, amely Hermész felhős kalapját jelenti (PESTY 1986: 113). A görögből való származtatást a Pilis-narratíva is magáévá teszi: a görög mitológiában Phylis, a szerelméért mandulafává váló mitológiai alak neve mutat ebbe az irányba (Halasy-Nagy 2012: 23), illetve Born Gergely szerint: „A görög hagyományban Palos (testvérével Napossal) a Héraklészről (=Magóg) származó Szkütész(!) fia. E név másik változata lehet az ugyancsak a görög hagyományban előforduló Péleus király, Akhilleusz apja, kinek lakhelye a Pélion-hegység, amelyről nyugodtan állíthatjuk, hogy az ókori görög világ Pilise, minthogy méréseink szerint valóban együtt pulzál a Pilissel!” (Born é. n.).

Jász vagy alán eredet is lehetséges: ott jelenik meg a *Pilis* név, ahol jászokat telepítettek le, és a jászok másik neve *phylis* is volt, sőt a *filiszteus* néven is szokták hívni őket, „bizonyára Peles-Palos-Pilis nevű királyukról” (Halasy-Nagy 2012: 22, Born é. n.). A szónak sumer eredete is lehet: a *Sárkány-törés* nevű helynév kapcsán Simon Tamás így asszociál: „A »Pilis« szó jelentései közül a talán kevésbé ismert sumér Pilsu, jelentése: »törés«” (Simon 2012a: 17). Bakay Kornél, aki amúgy tartózkodóbb a Pilis-kultuszban és az Ósbuda-keresésben, a türk *bilis* ’tudás, bölcsesség’ szót látja a *Pilis* nevében, mert a hatalmas erdőrengeteg esetén nem látja indokoltnak, hogy azt a szláv eredetnek megfelelően ’kopasz hely’ jelentésű szóval jelölték volna meg (Bakay 2005). A szláv eredet lehetősége egyedül csak nála, itt is megcáfolva jelenik meg. A származtatások jellegzetesen olyan népekkel kapcsolatosak, amelyek az „ősmagyar” szemüvegen keresztül nézve magasabb presztízsűek. A szó átvételének mikéntje és az eredeti nyelvben való jelentése nem is mindig jelenik meg. Ez is azt mutatja, hogy itt az egyes nagy múltú népekkel való kapcsolaton és általuk az „ösiségen” van a hangsúly. A *Dobogó-kő* helynév ilyen tudós

etimologizálásokra szónév lévén nem alkalmas, de közzsói jelentése annál több asszociációt vonz magához.

4.3.2. A helynevek hangalakján alapuló asszociatív tudálékos etimológiák. A hangalak alapú asszociációk kapcsán a gyöknyelvészet hatásai mutathatók ki. Szántai Lajos például ezt írja: „PiLiS hangalaki megfelelője, ha a színekre gondolunk, a PiRoS”, ami azért fontos, mert a piros az élet színe; továbbá „a pálos hangalaki megfelelője pedig, a PáRoS”. Ez a kiindulás egy olyan szemléletet tesz lehetővé, amely a Pilisben a párosság megjelenését veszi észre, például abban, hogy a térképen két *Dobogó* nevű hely is van a Pilisben, vagy a pilisi kőzetek színe is – akárcsak a pálosok csuhája – kétszínű: szürke és fehér (vö. Szántai 2006: 18–20). Born Gergely továbbmegy: szerinte a *Pilis*-ben a Pólus jelleg is ott bujkál, ami a PáLoS-okon kívül az „ősi szerelemvallásunkra utaló PáRoS működés”-sel kapcsolatos (Born é. n.). A szavak közti kapcsolat a gyöknyelvészeti felfogásnak köszönhetően jön létre, és a képzettársítással ilyen módon bevont fogalmak lehetővé teszik a Pilis mitikus jellegének fokozását. A *Dobogó-kő* név esetén – valószínűleg szintén amiatt, hogy szónévről van szó – ilyen hangalaki alapú asszociációval nem találkoztam.

4.3.3. A helynevek közzsói jelentésén alapuló, asszociatív tudálékos etimológiák. A nevek köznévi jelentése újabb asszociációkat szül, amelyek a Pilisről való tudásba szervesen beépülnek, az egyes tudáselemekkel jól kombinálódnak.

A *pilis* köznév ’tonzúra’ jelentése révén lehetővé tesz egy fejtető-metaphorát; ezt azzal megerősítve, hogy a denotátum egy magaslat, a szívcsakraelmélettel kapcsolódva a hely „koronacsakra” értelmezést is kap (Szántai 2002, Simon 2011, Gönczi 2012: 68). A jelenség azonban a *Dobogó-kő* helynév esetében figyelhető meg igazán. Ennek etimológiája áttetsző, és közzsói jelentése többértűen bele tud illeszkedni az eddig taglalt Pilis-konceptióba. Szántai Lajos érzékeli, hogy itt egy többjelentésű szóval áll szemben, amelynek névszói jelentése egy emelvényre utal, „igei jelentése” pedig a szívdobogásra. Az ’emelvény’ jelentés véleménye szerint az ősi királyi központ ittlétét igazolja, amit az az asszociatív idevont kép is alátámaszt, hogy a Képes Krónika királykoronázásokat ábrázoló miniatúráin az uralkodó szabad ég alatt, egy kődobogón áll: „A középkori magyar királyságnak e terület adott otthont...” A másik, ’szívdobogás’-sal kapcsolatos jelentés a szívcsakraelmélettel kerül kapcsolatba, kölcsönösen igazolva egymást (Szántai 2011: 18). Szántai ismeri a helynév már idézett népi magyarázatát, így a *dobogó* a hegy üreges voltára is utal, ami pedig a benne rejlő misztikumra, például a pálosok barlangjaira és királysírokra enged következtetni (Szántai 2002).

Ugyan itt csak Szántai Lajos műveit idéztem (hogy konkrétan kitől származik a gondolat, nem derítettem ki, de elképzelhető, hogy tőle), ám az iménti jelentéshálót a Pilis-kultusz minden résztvevője magáévá tette, Aradi Lajos pedig e jelentések fontossága miatt adta a *Dobogókő* nevet 2011-ben alapított folyóiratának. A keletkező asszociációkonglomerátum ezek után további képzettársításokat eredményezhet: Gönczi Tamás a *Dobogó-kő* eddig ismert jelentéseiből származtatja a hely „magas kapu”, azaz dimenziók közti kapu voltát (Gönczi 2012: 153–155).

5. Összegzés. Írásomban a helyneveknek egy ideológiában és annak térfoglalásában betöltött szerepét szándékoztam bemutatni. Az általam Pilis-kultusznak nevezett társadalmi

jelenség kialakulásában kiemelt jelentőségűek a pilisi helynevekhez fűzött asszociációs tudálékos etimológiák; ezek szervesen be tudnak épülni a narratíva alapját képező Ósbuda-elméletek és a szívcsakraelmélet által megalapozott kultuszba, tovább erősítve annak sajátos érvrendszerét. A két választott helynév – *Pilis* és *Dobogókő* – sajátos ideologikus interpretációi a narratíva retorikai hálójának csomópontját képezik. A névtan szempontjából nézve jóformán a véletlen műve, hogy a területen ez a két helynév megtalálható és ilyen „felszólító jelleggel” (ZSOLNAI 1967: 114) bír az „ősmagyar” ideológia számára. Bár valószínű, hogy ha az évszázadok folyamán egészen más neve alakul ki a hegycsoportnak és a hegytetőnek, az ideológia azokat is saját magához tudta volna „idomítani”. A bemutatott interpretációs tevékenység számos további helynevet érint a diskurzusban, amelyek egyes névadási példákkal együtt további tanulmányozásra is érdekesek lehetnek.

Dolgozatomban a helynévtan egyik kevésbé kutatott irányvonalához, a helynevek társadalmi aspektusú vizsgálatához kívántam hozzájárulni, egyúttal példát hozva arra, hogy egy nyelvtudományi szempontból különösnek tekinthető szubkultúra is – sajátos ideológiája révén – a helynevek tanulmányozásának némileg újszerű szempontjait veheti fel, ami által a helynevek funkciójáról, „működésének” logikájáról való névtani tudásunk is bővíthet.

Felhasznált források

- Aradi Lajos 2011. Előbeszéd a 2. számhoz. *Dobogókő – a Királyi Központ Lapja* 1/2: 3.
- Bakay Kornél 2005. *A titokzatosnak vélt Pilis kutatásának fő kérdései*. Elhangzott a MOM színháztermében 2005. október 11-én. <http://www.kincseslada.hu/pilis/content.php?article.106> (2014. 10. 16.)
- Born Gergely [é. n.] *A Pilis csodálatos titkai 1.* <http://gagbi-babca.blogspot.hu/2008/01/pilis-csodlatos-titkai-1.html> (2014. 10. 16.)
- Dely Károly – Dr. Mezei Iván 1974. *Pilis. Útikalauz*. Sport, Budapest.
- Faragó Imre szerk. 2010. *A Pilis és a Visegrádi-hegység kiránduló- és szabadidőtérképe*. Szarvas András Térképészeti Ügynökség, Budapest.
- Gönczi Tamás 2004. *Piliscsillag, Napcsillag. Egy magyar kultuszhely és titkai*. Sárosi Kiadó, Fót. http://5mp.eu/fajlok/eteviraga/piliscsillag_napcsillag_www.5mp.eu_.pdf (2014. 10. 16.)
- Gönczi Tamás 2012. *A Pilis titkai* 1. Koronás Kerecsen Kiadó, [h. n.].
- Halasy-Nagy Endre 2012. *Pilis. Dobogókő – a Királyi Központ Lapja* 2/4: 22–23.
- Internet 1. = [N. N., é. n.] *Szívcsakra, csakrapontok, Dobogókő*. <http://www.dobogoko.org/Szivcsakra> (2014. 10. 16.)
- Internet 2. = [N. N.] 2010. „A Dalai Láma válasza arra, hogy a Pilisben van-e a Föld szívcsakrája”. [videó] <https://www.youtube.com/watch?v=b7zOw2diQlg> (2014. 10. 16.)
- Pap Gábor 1990. A Pilis-szindróma. *Országépítő* 2: 2–11.
- Pap Gábor 1994. A Pilis-szindróma II. *Óshagyomány. Tradicionális szellemi műhely folyóirat* 17: 2–17.
- Sárosi Zoltán 2011. Bal, jobb – baj, jó. *Dobogókő* 1/1: 5.
- Simon Tamás 2011. A Pilisben működő erők. *Dobogókő – a Királyi Központ Lapja* 1/2: 24–26.
- Simon Tamás 2012a. A Pilisben működő erők III. rész: Sárkány a Pilisben. *Dobogókő – a Királyi Központ Lapja* 22: 12–19.

- Simon Tamás 2012b. A Pilisben működő erők IV. rész: Koponya a Pilisben. *Dobogókő – a Királyi Központ Lapja* 2/3: 14–16.
- Szalamonidesz Sándor – Szigeti Borbála szerk. 2011. *Pilis. Visegrádi-hegység. Turistakalauz térképpel*. Carthographia Kft., Budapest.
- Szántai Lajos 2002. Királyi Dobogó. Beszélgetés Szántai Lajossal a Pilis szívééről, működéséről és a Krónikáról... *Dobogó* 1/1. <http://www.dobogommt.hu/ujsgcikk?aid=4> (2014. 10. 16.)
- Szántai Lajos 2006. *A két hollós. Mátyás Király és a Pálós Rend*. Sárosi és Fiai Ny., Fót.
- Szántai Lajos 2011. „Szent őseink nyomában maradvá” – történelmi barangolás Dobogókőn. *Dobogókő – a Királyi Központ Lapja* 1/2: 18.
- Szörényi Levente 1996. *Az eltűnt Óbuda nyomában*. Design & Quality, Budapest.
- Varga Csaba 2003. *A kőkor élő nyelve*. Fríg Kiadó, Budapest.

Hivatkozott irodalom

- BALÁZS GÉZA 1997. Névpolitikai küzdőtér. In: GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai* 1–2. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest–Miskolc. 484–491.
- BALI JÁNOS 2012. Az „ősmagyar” mítosz a premodernitástól a posztmodernitásig. *Replika* 3: 137–151.
- B. GERGELY PIROSKA 1996. Név kultúra és névzvlésünk. In: V. RAISZ RÓZSA szerk., *Anyanyelv és iskola az ezredfordulón*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 207. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 124–33.
- BODÓ JULIANNA – BIRÓ A. ZOLTÁN 2000. Szimbolikus térfoglalási eljárások. In: BODÓ JULIANNA szerk., *Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelzföldi régióban*. Pro Print, Csíkszereda. 9–42.
- DÖMÖTÖR ADRIENN 1991. Népi helynév-etimológiák. *Magyar Nyelvőr* 115: 125–127.
- ELIADE, MIRCEA 1987. *A szent és a profán. A vallási lényegről*. Európa, Budapest.
- FNESZ.⁴ = Kiss Lajos 1988. *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 1–2. 4., bővített és javított kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2012. A névszociológiai aspektusról a szleng helynevek ürügyén. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 7: 53–60.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek*. Osiris Kiadó, Budapest.
- HOFFMANN ISTVÁN 1993. *Helynevek nyelvi elemzése*. Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvi Intézet, Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN 1996. Névtörténet – nyelvtörténet – társadalomtörténet. In: V. RAISZ RÓZSA szerk., *Anyanyelv és iskola az ezredfordulón*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 207. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 113–123.
- IMREH RÉKA 2013. *Pilisi helynevek. Egy „nacionálezoterikus” szubkultúra névtani megközelítésben*. Szakdolgozat. ELTE BTK, Budapest. Kézirat.
- IMREH RÉKA 2014. *Vallás és etnicitás a jelenkori Pilisben. Az „újpogány”-„ősmagyar” Pilis-jelenség és fogadtatása Pilisszentkereszten és Pilisszántón*. Szakdolgozat. ELTE BTK, Budapest. Kézirat.
- KANYÓ FERENC 2010. *Elméletek az Árpád-kori királyi Magyarország székvárosairól (fikció, valóság)*. Szakdolgozat. ELTE BTK, Budapest. Kézirat.

- KOVALOVSKY MIKLÓS 1967. Újabb népetimológiáinkról. In: IMRE SAMU – SZATHMÁRI ISTVÁN szerk., *A magyar nyelv története és rendszere (A debreceni nemzetközi nyelvészkongresszus előadásai)*. Nyelvtudományi Értekezések 54. Akadémiai Kiadó, Budapest. 244–249.
- KÖVECSES ZOLTÁN 2005. *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Typotex, Budapest.
- LASZLOVSKY JÓZSEF 2008a. Ósbuda, Ós-Budavár 1. *Várak, kastélyok, templomok* 4/1: 8–11.
- LASZLOVSKY JÓZSEF 2008b. Ósbuda, Ós-Budavár 2. *Várak, kastélyok, templomok* 4/2: 8–11.
- LASZLOVSKY JÓZSEF 2008c. Ósbuda, Ós-Budavár 3. *Várak, kastélyok, templomok* 4/3: 12–15.
- [N. N.] 2012. Gyökök és gyökerek. *Nyelv és Irodalom portál*. <http://www.nyest.hu/hirek/gyokok-es-gyokerek> (2014. 10. 16.)
- PESTY FRIGYES 1986. *Pest-Pilis-Solt vármegye és kiegészítések*. Pest Megyei Téka 6. Pest Megyei Művelődési Központ és Könyvtár, Szentendre.
- POSGAY ILDIKÓ 1974. Dobogó-kő. *Magyar Nyelv* 70: 463–464.
- RÓNAI BÉLA 1982. A népetimológia földrajzi neveinkben. *Névtani Értesítő* 7: 9–18.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SZILÁGYI TAMÁS – SZILÁRDI RÉKA 2007. *Istenek ébredése. Az újpogányság vallástudományi vizsgálata*. JATE Press, Szeged.
- SZILÁRDI RÉKA 2013. *Magyarországi újpogány vallások nemzeti identitáskonstrukciójának narratív mintázatai*. Doktori (PhD) értekezés. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Pécs. Kézirat.
- SZULOVSKY JÁNOS 2002. A helynevek politikumához. In: HOFFMANN ISTVÁN – JUHÁSZ DEZSŐ – PÉNTÉK JÁNOS szerk., *Hungarológia és dimenzionális nyelvszemlélet. Előadások az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson, Jyväskylä, 2001. augusztus 6–10.* Debreceni Egyetem, Debrecen. 107–119.
- TESz. = Benkő Loránd főszerk. 1967–1984. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–4. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ZSOLNAI JÓZSEF 1967. A földrajzi nevek keletkezésének néhány pszichológiai kérdése. *Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. Series Linguistica et Litteraria* 1967: 111–117.

IMREH RÉKA

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

**RÉKA IMREH, The role of place names in an alternative ideological mindset I.
The case of the Pilis Cult**

This paper focuses on the role of place names in defining and legitimizing the identity of a subculture through the example of a complex contemporary alternative social phenomenon known as the Pilis Cult. The Pilis Cult, which is also linked with some other alternative theories (Sumerian–Hungarian linguistic affinity, root linguistics, The Holy Crown Doctrine), claims that the Pilis Mountains as a spiritual space have a special role in Hungarian history. In the specific attitude to language and place names adopted by this subculture, one can recognize elements similar to those of ancient and medieval magical thinking. These can be observed in the interpretation of place names of the mountains, in which associations connected to the phonetic forms or the semantics of the place names may turn these toponyms into “telling names”, proving

the antiquity and spirituality of the area. This etymological-associative narration is illustrated in the paper with the examples of the place names *Pilis* and *Dobogó-kő*. The interpretations of these names commingling with the alternative ideas connected to the denotata themselves (e.g. heart chakra theory; Proto-Buda Theories) establish a unified argumentation framework. The paper argues that even a linguistically unorthodox subculture – alongside its specific ideology – may emphasize aspects of the study of place names through which our knowledge can be expanded with respect, for instance, to the functional logic behind place names.

Többnevűség és névosztódás Ung vármegye korai helységneveiben*

1. Ung vármegyéről eddig nem született összefoglaló monográfia. A megye korai történetével és társadalmi berendezkedésével ENGEL PÁL történész foglalkozott több tanulmányában, illetve doktori disszertációjában (1985, 1989, 1998). Ezekben részletesen bemutatja a megye kialakulását, 14–15. századi történetét. Írásainak alapjául két, viszonylag részletes és épen maradt összeírás szolgált (1398, 1427), amelyek segítségével képet alkothatunk a megye korai társadalmáról és települési viszonyairól. ENGEL műveiből kiderül, hogy a megye korai településrendszere sajátos képet mutat, és eltérő jellegzetességek figyelhetők meg Ung különböző vidékein. Ez elsősorban a földrajzi sajátosságokkal magyarázható, de meghatározó szerepet játszanak ebben az Árpád-kort követően kialakuló birtokviszonyok is. A táj – hasonlóan több északkeleti megyéhez – két, élesen elkülönülő részre oszlik, ami meghatározta a településrendszer létrejöttét. A megye déli, a Latorca és az Ung közé eső, keletről a Sztára folyó által határolt része már az Árpád-korban lakottá vált, sűrű településhálózattal. A helységnevek alapján feltehető, hogy főként magyar lakosság szállta meg ezt a vidéket – erről tanúskodnak a pusztaszemélynévi eredetű településnevek (*Rát, Csap, Gejőc, Salamon* stb.) –, de jelentős szláv réteggel is számolhatunk (vö. *Záhony, Pálóc, Bátfa* stb.). Az északnyugati és északkeleti részek ritkábban lakottak, s különösen az Ung felső folyása és a Turja völgye a 15–16. századig lakatlan vagy ritka népsűrűségű volt.

A megye birtokszerkezete is jellegzetes képet mutat: Ung az ország azon megyéi közé tartozott, ahol már a 14. század első felétől csaknem kizárólag nemesek voltak az urak (vö. ENGEL 1985: 959). Károly Róbert 1332-ben az utolsó királyi földeket a nápolyi Drugetheknek adta, akik ettől kezdve a megye területének csaknem 60%-át birtokolták évszázadokon át. A Drugeth-uradalom mellett hatalmas birtok jött létre a zempléni Nagymihály központtal a megye nyugati részén. Mihály praedium nagy része benyúlt Ung megye területére, s kezdetben ugyan csak 147 km²-t tett ki, de a tatárjárás után fokozatos növekedésnek indult. Ekkor Szoboszló fia Péter ispán birtokában volt, akinek fiú utód híján IV. Béla király megengedte, hogy vagyonát felesége és lányai örököljék. Az egyik lány férje a szatmári Kaplyon nemzetség egyik tagja, Jakó ispán volt, s mivel a másik lánynak nem született gyermeke, az egész Mihály birtok az ő két fiukra, (II.) Jakóra és Andrásra szállt. Őket tekinthetjük a későbbi Nagymihályi család alapítóinak (vö. ENGEL 1998: 31).

A Nagymihályi-vagyon később tovább gyarapodott, megszerezték ugyanis a Mihály prédiemtől keletre fekvő Ricse földet (47 km²), valamint Jeszenő birtokot, mely a hozzá tartozó „nagy erdő”-vel együtt 181 km²-t ölelt fel. Ezek mellett 1290-ben vásárlás útján tulajdonukba került Tiba föld, amely a méretét tekintve a legnagyobb birtoktestet alkotta a maga 201 km²-es területével.

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

A jelentősen megnövekedett birtok azonban csak rövid ideig volt egységes, a Nagymihályi nemzetség szaporasága miatt hamarosan megkezdődött a szétaprózódása. A nagyon első felosztására 1336-ban került sor, amikor a birtok addigi fő részeit (Mihály, Ricse, Tiba, Jeszenő) darabokra szabdalták András és II. Jakó fiai. Ezt később további felosztások követték az unokák részéről, s 1350-ben már hét különálló birtok jött létre a korábbi egységes uradalomban. A Nagymihályi család ennek megfelelően hét ágra bomlott: II. Jakó leszármazottaiból jött létre a később kihalt Andrásfi és Lászlófi, I. András unokái révén pedig a Vajnatinai Ördög, Nagymihályi Pongrácz, Nagymihályi Ödönfi és Bánfi, a Lucskai és a szintén kihalt Tibai család. Ez a birtokosi szerkezet, illetve az ennek nyomán létrejövő ungi településhálózat kitűnő lehetőséget nyújt a helynévadás két érdekes jelenségének, a többnevűségnek és a névosztódásnak az együttes vizsgálatára.

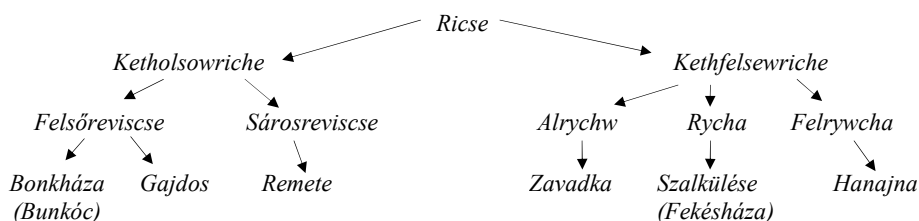
A többnevűség kérdéseivel többek között TÓTH VALÉRIA foglalkozott a helységnevek változástipológiájáról írt művében (2008), s a jelenséget a következőképpen határozza meg: „Többnevűségnek tekintek minden olyan szinkrón állapotot, amelyben egy-egy helynek (jelen esetben településnek) párhuzamosan több névváltozata is használatos” (TÓTH 2008: 56). A szerző a többnevűség két altípusát különíti el aszerint, hogy a helynév funkcionális névrészeit illetően van-e azonosság a névváltozatok között. Ennek hiányában a variánsokat szinonimáknak, a köztük lévő viszonyt szinonimitásnak tekinti. Amennyiben a variánsok között legalább egy névrész azonosságot mutat, alakváltozatokról, polinimákról beszélhetünk (TÓTH 2008: 57). A különböző szemantikai tartalmú névpárok csak akkor felelnek meg a többnevűség kritériumainak, ha azonos közlési rendszeren belül használatosak, azaz ki kell zárunk vizsgálataink köréből az eltérő motivációjú ruszin–magyar, szlovák–magyar helynévpárokat, mert ezek tagjai más-más rendszerekhez tartoznak. Sok esetben azonban nehéz egyértelműen eldöntenünk, hogy a névadatok milyen nemzetiségű névhasználókhoz, melyik névrendszerhez köthetők (pl. *Hnoyna al. nom. Rewche*). A többnevűség egyik fő jellemzője, hogy a névpárok a latin nyelvű oklevélírási gyakorlatban rendszerint *alio nomine* megjelöléssel szerepelnek. Ugyanakkor TÓTH VALÉRIA arra is felhívja a figyelmet, hogy „jóval több településnévnek voltak párhuzamos használatú változatai, mint ahányat a szerkezetek a megszövegezés szintjére emeltek” (TÓTH 2008: 60).

A többnevűséggel egyes esetekben együtt járó, azt megelőző névosztódás létrejöttének okaként SZABÓ ISTVÁN a magyar falurendszer kialakulásáról írt monográfiájában a birtokosztódásokat és a falukettőződéseket említi. „Annál sűrűbben találkozunk a falukettőződés másik formájával, amikor közös néven vagy alapnéven egymás közvetlen szomszédságában találkozunk nevüket illetően mindenképp testvérfalvaknak mondható településekkel. Az ilyen falukettőződés végbemehetett úgy, hogy a falu területéből kisebb – esetleg csak századok múlva – leváló földön keletkezett az új falu, mely azután a meglévő falu nevét vette fel, vagy pedig úgy, hogy valamely területen, melynek a betelepítéskor már neve volt, nagyjában egy időben alakultak ki a falvak, melyek részben vagy teljesen e terület nevét vették fel saját nevükül is.” (SZABÓ 1966: 121.) Az egyes falvaknak további helységekre való osztódása leggyakrabban a birtoknak a birtokos család tagjai közötti felosztása nyomán következik be, akárcsak a vizsgált területen Ungban: „Megtörténhetett másrészt, hogy egy korábban egységes szállásterület, település birtokmegosztás vagy széttelepülés, kirajzás folytán több részre szakadt: az így keletkezett új, tipikusan egymás közelében elhelyezkedő helységek egykori összetartozásuk emlékeként gyakran viseltek részben vagy egészében azonos nevet” (BÖLCSKEI 2010: 18). Az új falvak egy

ideig még őrzik az ősi birtokrész emlékét, a hozzá való tartozás a névalakban is kifejeződik, s a település egy rövid ideig két néven is szerepel a forrásokban, majd az új név fokozatosan kiszorítja a régit. Az okleveles adatok azt mutatják, hogy ez általában gyorsan lejátszódik. E folyamat sajátosságainak a szemléltetésére az alábbiakban a Nagymihályi-birtokok névadásából mutatunk be példákat.

2. A Nagymihályi család tulajdonában lévő birtoktestek felosztását, s az ennek nyomán kialakuló tulajdonosi szerkezetet ENGEL PÁL foglalta össze. Ricse felosztása például a következőképpen történt: „A Szeretván túl, Mihálytól keletre elterülő *Ricse* földön az 1330-as években már szintén több falut találunk, és eredetileg valamennyi azonos nevet viselt. 1336-ban, az első birtokosztálynál a földet keleti-nyugati irányban osztották ketté, úgy, hogy (II.) Jákó ágáé lett a két alsó Ricse falu, azaz a későbbi Felső- és Sárosreviscse, míg András ága a két felső Ricsét kapta meg. András három fia 1337-ben úgy osztott meg az utóbbiakon, hogy az alsó közülük, a későbbi Zavadka Lőrincé lett (majd utódaié, a Lucskaiaké), a felső Ricse falu azaz Hanajna Mihályé, míg (III.) Jakót a földdarab keleti részével elégítették ki. Ezen egy falukezdemény állt, amelyet akkor Zalkülésének is neveztek. Csere útján hamarosan egy kisenemesi család birtokába jutott, amelynek fejről a Fekésháza nevet kapta. II. Jakó leszármazói ugyancsak 1337-ben osztottak meg a nekik jutott két alsó Ricsén, és határukban a következő évtizedek folyamán három új falut létesítettek: Felsőreviscse határában Bonkházát (később Bunkóc), amelyet először 1358-ban említenek, és lakosai között maga a telepítő, Bonk offciális is szerepel; a közelében Gajdos, amely az 1398-as összeírásban még nem található; végül Sárosreviscse határában Remetét, a későbbi Sárosremetét. A 13. századi Ricse föld tehát az idők folyamán nyolc falunak adott helyet, s ebből három 14–15. századi alapítás.” (ENGEL 1985: 970.)

1. ábra: Ricse föld felosztása

A birtok *Ricse* ~ **Reviscse* neve szláv eredetű, a magyarba egy szl. **Rъvišče* 'árkos hely' név került át (MOÓR 1936: 37), vö. szl. **rvēnikъ* 'gödör, ciszterna' (FNESz.⁴ *Ricse*), amelyből a magyarban *Rőcse* ~ *Ricse* jött létre. Az eredeti birtoknév *Felsőreviscse* (1244: *Ryuche*, Sz. 1: 2; 1451: *Felsewrewyche*, Sz. 2: 478) és *Sárosreviscse* nevében (1336: *Ketholsowriche*, Sz. 1: 105; 1554: *Also hrywische*, CP.; 1558: *Sarossrewysscze*, TT. 1898: 416) maradt fenn, vagyis a birtokfelosztás után az alsó ághoz tartozó falvak közül kettő később is megőrizte a nevet.

E két falu határában további helységek jöttek létre. Valószínűleg magyar alapítású a Sárosreviscse határában települt Remete (1345: *Remethe*, ComUng. 16; 1419: *Alsoremethe*, Cs. 1: 397; 1554: *Saros Remete*, CP.), melynek neve a m. *remete* főnévből származik.

A Felsőreviscse határában létrejövő két helység, Bonkháza és Gajdos szintén magyar alapítású. Bonkházának a névadóját is ismerjük: 1358-ban említik lakosai között magát a telepítőt, Bonk officialist (ENGEL 1985: 970). Az elsődleges *Bonkháza* helységnév (1358: *Bonkhaza*, Sz. 1: 300) a *Bonk* személynévnek és a birtokos személyjellel ellátott *ház* főnévnek az összetételével keletkezett. A későbbi *Bunkóc* (1398: *Bankouch*, ENGEL 1985: 970) 'Bunk emberei, házanépe' párhuzamos szlovák névadással jött létre, s idővel a magyarban is felülkerekedett (vö. FNESz.⁴ *Bunkóc*).

A *Gajdos* név (1427: *Gaydoch*, Cs. 1: 390; 1448: *Gaydosocz*, Sz. 2: 412) szintén magyar, alapjául a személynévként is előforduló (vö. 1416: *Johanne Gaydos*, CsnSz.) régi *gajdos* 'trombitás' foglalkozásnév szolgálhatott, mely a m. *gajd* 'egyfajta fúvós hangszer, fúru-lya v. duda' (TESz. 1: 1013) főnév -s képzős származéka, vö. rusz. *зайды* 'duda' (Чопей 1883: 63). A *Gajdos* családnév Kárpátalján gyakorinak tekinthető (vö. ЧУЧКА 2005: 170).

Az András-ágnak jutott két Felsőrőcse területén létrejövő új helységek nevei már a telepítésben részt vevő szlávok (szlovákok és ruszinok) dominanciájáról tanúskodnak. A *Szalkülése* név (1337: *Rycha al. nom. Zalkywlasa*; Sz. 1: 142) magyar, s egy *Szalk* nevű személy (vö. 1211: *Salca*; ÁSzt. 689) ideiglenes szállását jelölte. A tulajdonos személyének megváltozásával a helységnév *Fekesházá*-ra változott (1391: *Fekeshaza*, ComUng. 34). Ez a *Fekés* személynévnek és a birtokos személyjellel ellátott *ház* főnévnek az összetétele (FNESz.⁴ *Fekesháza*). (A személynévre l. 1373/1762: *Fekis*; Sz. 1: 405; 1396: *Andreas dictus Fekes de Fekeshaza*, Sz. 1: 539). A 15. század elejéről származó névadat azonban azt mutatja, hogy a falu a névváltozás után is viselte a kettős nevet (vö. 1419: *Fekeshaza al. nom. Rewche*, Cs. 1: 390).

A másik két helység azonban már egyértelműen szláv nevet visel. A *Hnojna* (1390: *Hnoyna*, Sz. 1: 496; 1419: *Hnoyna al. nom. Rewche*, Cs. 1: 397) a szl. **gnojь* 'trágya, genny' (ŠMILAUER 1970: 67) főnév (FNESz.⁴ *Hanajna*) nőnemű melléknévi származéka, jelentése 'ganajos, gennyes'.

A *Zavadka* (1398: *Zauathka*, ENGEL 1985: 997; 1418: *Rewche al. nom. Zawothka*, Sz. 1: 202; 1554: *Zavothka*, CP.) helységnév szintén szláv, alapja a szlk. *závada* 'akadály, gát' (BURGANIČ 1985: 641), illetve ukr. *завада* 'ua.' (CYM. 3: 34) főnév -ka helynévképzős származéka, s egy patakon létrejött mesterséges vagy természetes gát lehetett a névadó.

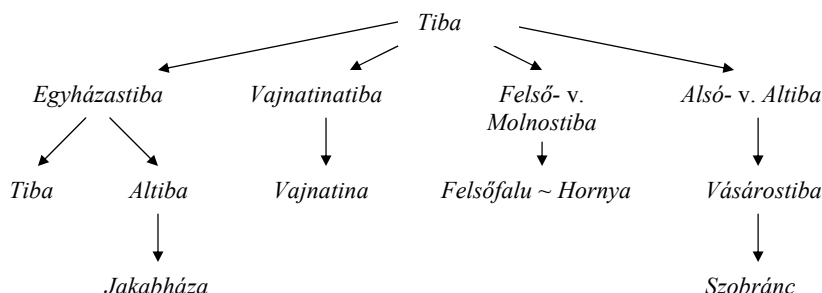
Bár ENGEL a területen csak nyolc helységről tud, 1345-ben egy kilencedik Ricse is feltűnt *Banaháza* néven (1345: *Ruche al. nom. Banahaza*, Sz. 1: 182), amelyet még 1359-ben is említettek *Bana* néven (1359: *Bana*, TT. 1901: 41), később azonban már nem találkozunk vele. Neve alapján ez is magyar eredetű, a *Bana* személynévnek (ÁSzt. 87, SLÍZ 2011: 41) és a birtokos személyjellel ellátott *ház* főnévnek az összetétele.

A helységnevek 14. század közepi, 15. század eleji történelmi adatai azt bizonyítják, hogy a Ricsét érintő birtokfelosztás nyomán az új helységek megnevezésére kezdetben az eredeti birtok neve szolgált, majd az új nevek létrejöttét követően az új birtokok egy darabig két néven szerepeltek a forrásokban, ami a többnevűséget, az egyes névváltozatok párhuzamos használatát jelzi. Figyelembe véve a források hiányosságait, illetve az adatok lejegyzésének az egyenlenségeit, azt mondhatjuk, hogy a 14. század végétől kezdve a

többnevűség fokozatosan háttérbe szorult. Ennek magyarázata az egykori birtoktest létének, a birtokhoz tartozás emlékének elhalványulása lehet.

3. A többi területtől eltérően Tiba földön a névosztódás már azelőtt megindult, hogy a terület a Nagymihályi rokonság kezébe került volna. Az ungi várjobbágyoktól 1290-ben I. Jakó fiai vették meg 300 márkáért, de ekkor már állt rajta négy *Tiba* nevű helység (*Alsótiba*, *Felső-* vagy *Molnostiba*, *Egyházastiba* és *Vajnatinatiba*). „1336-ban, amikor a nemzetség tagjai – nagyjából a névadó Tiba vize mentén – megfelezték, még csupán négy település állt rajta. A délkeleti rész András ágának jutott Egyházastiba (a későbbi Tiba) és Vajnatiba (Vajnatina) falvakkal, míg Alsótiba és Molnostiba a Jakó-fiaké lett. Ez utóbbiak 1337-ben szintén megfelezték a részüket, és az alsó részt (Alsótiba, Altiba, később Szobránc) László kapta, a felsőt pedig (Felsőtiba, Molnostiba, később Felsőfalu, majd Hornya) (II.) András fiai.” (ENGEL 1985: 971–972.) Az ő utódai telepítették később a Jeszenő felé nyúló erdőkben Baskócot, Hliniket és Hliviscét. 1337-ben Tiba délkeleti részét három sávra osztották fel. A középső sávban települt Altiba, más néven *Jakabháza*, mely később a *Porosztó* nevet kapta a szomszédos helységgel való egyesülés nyomán, valamint Csertész és Konyus a 14. század második felében. A (III.) Jakó fiainak jutott délkeleti sávban Vajnatina környékén települt Korumlya és Ördögporubka, mely a 15. század közepéig több néven szerepel a forrásokban (*Simonvágása*, *Vágás*, *Poruba*, *Kisporuba*). 1398 után alapították Prekopát és Orehovát, a 16. században pedig Kolibábócot.

2. ábra: Tiba birtok felosztása

A *Tiba* helységnév magyar eredetű, pusztá személynévből keletkezett magyar névadással. (Az alapjául szolgáló személynévre l. 1204: *Tyba*, *Thyba*, ÁSznt. 752, SLÍZ 2011: 488; l. még ukr. *Tuōa*, CCYM. 2: 430; rom. *Tiba*, CONSTANTINESCU 1963: 388). Víznévi eredetét alighanem kizárhatjuk, a *Tiba patak* (vö. 1336: *Tybauizy*, ÁÚO. 20: 126; 1397: *riv. Tyboka*, C. TÓTH 2005: 309) neve a helységnévhez képest valószínűleg másodlagos. A korai adatokban szereplő *Egyházas-* előtag a helység központi szerepét jelzi, mivel ez volt a templomos falu.

Vajnatinát egy 1413-as adat *Tiba*-ként említi (1413: *Vaynathina al. nom. Thyba*, Sz. 2: 121). A Tiba birtokhoz való tartozást jelölik az 1359-es *Waynatina-Tyba*, *Voynatyna-Thyba* (Sz. 1: 311) névalakok is. A *Vajnatina* helységnév valószínűleg a *Vojnata* személynév birtoklást kifejező szl. *-inъ* képzős származéka. (A személynévre l. ukr. *Войнята*, ЧУЧКА 2011: 110). CSUCSKA azonban csak ebből a helynévből adatolja a személynévet.

Az azonos nevű patak a településnévhez képest talán másodlagos (vö. 1398: *Vaynathyna fl.*, C. TÓTH 2005: 315), de az sem zárható ki, hogy a személynévből víznéven keresztül jött létre településnév. A Tibához tartozó többi helységnévtől eltérően itt a helység későbbi önálló formája szerepel megkülönböztető jelzői szerepben.

Vásárostiba az 1340-es években jelenik meg (vö. 1344: *Vasaros Tiba*, ComUng. 102) a korábbi Alsótiba birtokrészen, a század végén azonban már a *Szobrác* nevet viseli (1398: *Zobrunch*, ENGEL 1985: 959). Az egykori összetartozás emléke azonban még egy 1418-as adatban is felmerül: 1418: *Wasarustiba al. nom. Zobronch* (ENGEL 1985: 959), majd *Vásáros-Szobrác* névalakkal is találkozunk. A jelző a település hetivásár-tartási jogával van kapcsolatban. Bár ez a jog később is megmaradt, a helységnév változásával a jelző lekopott a névről. A *Szobrác* helységnév szláv eredetű, alapja a *Szobran* személynév ('felszedett gyerek, lelenc', vö. rusz.-ukr. *Coбpaн* szn.; ЧУЧКА 2011: 326), amelyhez szláv *-ec* helynévképző kapcsolódik (vö. FNEsz.⁴ *Szobrác*).

1336-ban *Molnustiba* néven találkozunk a Szobrántól északkeletre fekvő későbbi Hornyá településsel (vö. 1336: *Molnustyba*, ENGEL 1985: 972), mely a következő években már *Feltiba*-ként és *Felsőtiba*-ként szerepel (1337: *Feltyba*, 1363: *superiori Tiba*, 1398: *Felsou Tyba*; ENGEL 1985: 972). PESTY névgyűjtésében a helység nevééről a lakosok a következőket állítják: „A Község eredetéről csak annyit tudhatni, hogy a' lakosok Szobrántz városát képezvén és pedig nevezetesen ösi Slav Ruthen nyelven „Hornya Uliczának (:felső utsza:) a' kurutz és Rákótzai zavarokban el vonulván, a' Brezsina nevű erdőségben, mely a' szobrántzi kén köves földöt övedzi, vonultak 's ott maiglan is lakozanak...” (PESTY 91). E magyarázat nyilván a másodlagos szlovák *Hornya* név alapján keletkezett, de hogy *Szobrác* és *Hornya* birtoktörténetileg összetartozik, az kétségtelen. A szlovák *Horňa* 'Felső' párhuzamos névadással jött létre (vö. szlk. *horný* 'felső, hegyi', BURGANIČ 1985: 124), de idővel a magyar névhasználatban is felülkerekedett. A korai adatokban szereplő *Molnus-* előtag a helység malmát jelöli, míg a későbbi *Feltiba* név arra utal, hogy a helység Tiba birtok északi részén települt.

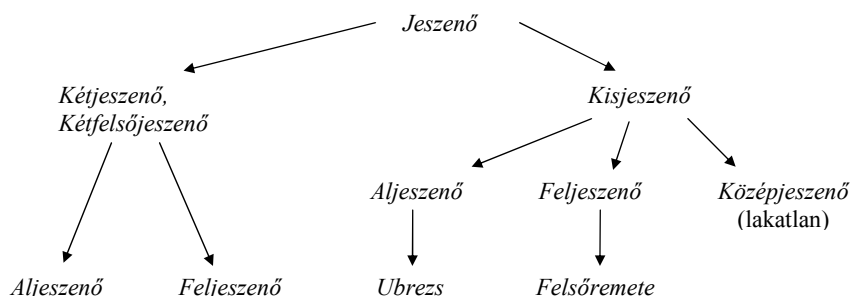
1380-ban még egy *Tiba* nevet viselő helységet említenek az oklevelek: *Altyba alio nomine Jacabhaza* (ENGEL 1985: 972). Jakabháza azonban csak ebben az egy esetben említették *Altiba* néven (mivel Tibától délre fekszik; a település nevének későbbi alakulását l. alább).

A Tiba földön később létrejövő helységek (*Korumlya*, *Ördögporubka*, *Orehova*, *Prekopa* stb.) az oklevelek szerint már nem viselik az anyabirtok nevét, sőt ahogy láttuk, a korábbi alapítású települések nevéből is eltűnik a *Tiba* név a 15. század 20-as éveire.

4. Tiba birtoktól nyugatra feküdt a kisebb kiterjedésű Jeszenő föld, illetve az ahhoz tartozó erdő. A vidék szláv őslakosságát jelzi a terület neve, amelynek alapja a szl. **asenъ* ~ **asenъ* 'kőrisfa' (ŠMILAUER 1970: 35–36) *-ovo* képzős származéka; jelentése 'kőrises hely, erdő'. A birtok valószínűleg az itt fekvő ún. „nagy erdő”-ről kapta a nevét (1336: *silva Jezenew*, Sz. 1: 109). A birtoktest felosztását követően az egyes részeket itt is a fekvésükre utaló differenciáló jelzőkkel különböztették meg. A 15. század közepéig kilenc falu települt Jeszenőn, ezek közül négy már 1336-ban, az első felosztás idején is létezett. „Az ekkori határvonal északkeletről délnyugatnak haladt, tőle keletre II. Jakó, nyugatra András ivadékai birtokoltak. Jakóék a nekik jutott két (felső) Jeszenőt (*Kethyezenew*, *Kethfelsewezenew*) 1337-ben megfélezték, úgy, hogy északi felét, Feljeszenőt (*Felyezenew*), azaz a későbbi Jeszenő falut Jakó fia László kapta, a déli alsó Jeszenőt

(*Alyezenew*), vagyis Ruszkócot pedig Jakó fia András fiai. Ugyanekkor, 1337-ben az András-ág is harmadolta Jeszenő nyugati felét, »Kisjeszenődöt«. Lőrincnek jutott az alsó Jeszenő, amelyet Ubrezsnek is neveztek (*villa Jezene alio nomine Obres*). III. Jakónak a felső Jeszenő falu (*villa Feljezenew*), azaz a későbbi Felsőremete, míg Mihálynak a kettő között hagytak egy földet Középjjeszenő néven. Ez utóbbin, amennyire meg lehet állapítani, soha sem keletkezett falu. A határleírások szerint nagyjából Ubrezs újkori határának északi felét foglalta el, ahol a 19. századi térképek még összefüggő erdőséget tüntetnek fel. Telepítéssel ezen a tájon csak a Jakó-ág foglalkozott. Ők hívták életre 1418 előtt nem sokkal Kis- vagy Felsőribnicét, mindkettőt (l. még Nagy- vagy Alsóribnice – S. Zs.) a Szeretva mellékvize, a Ribnice partján.” (ENGEL 1985: 970–971.)

3. ábra: Jeszenő föld felosztása

A birtok neve *Jeszenő* helység nevében maradt fenn (1279: *Jesenew*, RegArp. 2961). Ennek határában később két új, azonos nevű helység települt, *Alsó-* (1358: *Ribnyche*, Sz. 1: 300) és *Felsőribnice* (1333: *Rebneche*, AO. 3: 3). Ezek szláv alapítókra utalnak: arról a patakról kapták a nevüket, amely mellett települtek (vö. 1244: *Rebnyche*, ORTVAY 1882. 2: 149). A pataknev a szl. **ryba* 'hal' (ŠMILAUER 1970: 156; vö. szlk. *ryba* 'hal', *rybník* 'halastó', BURGANIČ 1985: 461; *rybný* 'halas' mn., BURGANIČ 1985: 462) -ica képzős származéka.

A birtok északi részén, a *Feljeszenő*-nek nevezett vidéken (1336: *Felseyezenew*, Sz. 1: 105) jött létre Remete falu (1398: *Remethe*, ENGEL 1985: 1000; 1418: *Remethe al. nom. Jezenew*, Sz. 2: 202). A 15. század közepe táján azonban a településnév megkülönböztető jelzőt kapott (*Felső-*). A későbbi *Oláh-* előtag a helység egykori román nemzetiségű lakosaira utal (1554: *Olah Remethe*, 1566: *Olah Remethe*, 1623: *Olah Remete*; CP.). A 17. században a névbe visszatért az északi fekvésre utaló *Felső-* jelző, amely a szintén ungi *Sárosremete* nevének előtagjával áll korrelációban.

Jeszenőtől délnyugatra jött létre *Ubrezs* helység, mely még az 1370-es években is viselte a *Jeszenő* nevet (1337: *Jezene al. nom. Obres*, AO. 3: 411; 1371: *Obres al. nom. Jezenuu*, Sz. 1: 375). Az *Ubrezs* településnév szlovák eredetű, jelentése 'domb melléke' (vö. szb.-hv. *obrěžje* 'hegyvidék, dombvidék, partvidék'; FNESz.⁴ *Ubrezs*).

Aljeszenőn keletkezett *Ruszkóc* helység, melynek a neve is utal a szláv alapításra: szlovák vagy ruszin eredetű lehet, a szl. *Ruszka* személynév -*ovъci* képzős származéka, jelentése 'Ruszka emberei, házanépe'. (A személynévre l. rusz.-ukr. *Руско* szn., ЧУЧКА 2011: 312). Bár a településnév nem szerepel együtt a *Jeszenő* névvel, a birtokhoz való

tartozás és a terület korábbi elnevezése valószínűsíti, hogy az 1337-es *Aljeszenő* (1337: *Alyezenew*, Sz. 1: 124) Ruszkócra vagy annak előzményére vonatkozott.

Az 1337-ben említett Középjessenő birtokrészen (1337: *Kuzepiezenew*, AO. 3: 411–416) valószínűleg nem történt telepítés, mert ezen a vidéken később nem találunk helységet.

Az *alio nomine* szerkezetű nevek azt mutatják, hogy Tibától eltérően Jeszenőn a birtokfelosztást követően létrejövő helységek hosszabb ideig megőrizték a közös birtoktest emléket, a 15. század elején ugyanis még gyakran találkozunk a többnevűséggel (l. pl. *Remete*).

A Jeszenőhöz tartozó erdőben több helység jött létre (*Jósza*, *Kisszeretva*, *Kuszin*, *Németporuba*), ezek közül azonban – a források szerint – egyik sem viselte a *Jeszenő* nevet.

5. Az eddig vizsgált területen kívül a megye másik nagy, összefüggő uradalmából, a Drugeth-birtokról szinte egyáltalán nem, míg a kisbirtokosok által tulajdonolt Dél-Ungból mindössze néhány példát említhetünk a többnevűségre. Ezek rendszerint csak egyszeri oklevélbeli előfordulások, így teljes bizonyossággal nem tekinthetjük őket váltakozó neveknek: 1439: *Kysmerkowcz al. nom. Bayan* (Cs. 1: 388); 1380: *Keresztowcz al. nom. Budahaza* (Cs. 1: 393); 1398: *Karaszth, Budahaza* (ENGEL 1985: 998); 1409: *Henseleuch al. nom. Veresvagas* (Sz. 2: 66); 1415: *Konchhaza al. nom. Keczefelde* (Cs. 1: 393); 1487: *Mathyucz al. nom. Porchal* (Cs. 1: 394); 1394: *Pynkoch al. nom. Kozmatelke* (Cs. 1: 396); 1422: *Zahar al. nom. Monygath* (Cs. 1: 400); 1589: *Egres másként Kosár puszta* (MÉSZÁROS 1886: 5). Egyes párok bizonyíthatóan különböző, egymással egyesült helységekre vonatkoznak. Ilyen például *Henselóc* és *Veresvágás*, amelyeket ENGEL egy helységnek tekint, de a korai névadatok arról tanúskodnak, hogy önálló települések voltak. Ezt elsősorban a két névalak hosszú időn keresztül való egymás mellett élése bizonyítja: 1358: *Henseluagasa, Henseluagaza* (Sz. 1: 300, 302); 1360: *Henseleuch* (Sz. 1: 318); 1398: *Henselch* (ENGEL 1985: 997); 1408: *Henselhuch al. nom. Veresvagas* (ComUng. 42); 1409: *Henseleuch al. nom. Veresvagas* (Sz. 2: 66); 1427: *Henzowyth* (ENGEL 1989: 152); 1448: *Henselec* (TT. 1902: 66); 1554: *Henselewcz* (CP.); 1398: *Veresuagas* (ENGEL 1985: 997); 1410: *Wyuagas* (ZsO. 2/2: 412); 1418: *Weresuagas, Wereswagas* (Sz. 2: 206, 247); 1450: *Weresvagas* (DL 14314); 1557: *Wagas* (KárOkI. 3: 303); stb.

Hasonló a helyzet a *Pinkóc* (1335: *Pynchouch*; TT. 1900: 396; 1343: *Pynkouch*, AO. 4: 330; 1357: *Pinkoch*, AO. 6: 527; 1358: *Pinkowch*, AO. 7: 419; 1363: *Pynkoch*, Sz. 1: 331) és a *Kozmatelke* esetében (1341: *Cuzmateleke*; DL 66800; 1358: *Cozmatelke, Pynkolch*, AO. 4: 472); 1427: *Pynkoch, Pynkolch, Kozmatelke*, ENGEL 1989: 160, 161; de l. 1394: *Pynkoch al. nom. Kozmatelke*, Cs. 1: 396; 1407: *Kozmatheleke alio nomine Pinkoch*, C. TÓTH 2006: 189).

Ugyancsak két helység volt korábban Poroszlóháza (1380: *Porozlow*; Sz. 1: 451; 1381: *Porosto*, DL 52355; 1398: *Porosthou*, ENGEL 1985: 1000; 1412: *Porozthohaza*, Sz. 2: 109; 1623: *Porozto*. CP.) és Jakabháza (1380: *Altyba alio nomine Jacabhaza*, ENGEL 1985: 972; 1404: *Jakabhaza*, Sz. 2: 40; de l. 1437: *Porozlohaza al. nom. Jakabhaza*, Cs. 1: 396).

A 15. század első harmadáig külön szerepel az oklevelekben Mátyóc (1321: *Matheuch*, Kállay 1: 118; 1427: *Mathyoch, Mathywch*, ENGEL 1989: 158) és *Porcsal* (1271: *Porchol*, HOkl. 6: 181; 1430: *Porchal*, DL 73401), 1487-ben azonban egy helységgként, két néven említi őket az összeírás, s később Porcsallal már nem találkozunk.

A vizsgált nagybirtok névadása azt mutatja, hogy a többnevűség létrejöttét Ung megyében névosztódás előzte meg, ugyanis az újonnan létrejött birtoktestek, majd az azokon

települt helységek egy szűk évszázadon keresztül az anyabirtok nevét (is) viselték megkülönböztető jelzővel. Az utóbbi mint az összetartozás emléke egy ideig hatással volt a névhasználatra, ami párhuzamos, kettős névalakok létrejöttében nyilvánult meg. Hamarosan azonban a tulajdonos vagy a kenéz személyének, illetve a birtokszerkezetnek a változása vagy a közösségnek az egyértelmű névhasználatra törekvése a többnevűség állapotának megszűnését idézte elő.

Hivatkozott irodalom

- AO. = *Anjoukori okmánytár* 1–7. [1–6.] Szerk. NAGY IMRE. MTA, Budapest, 1878–1891. [7.] Szerk. TASNÁDI NAGY GYULA. MTA, Budapest, 1920.
- ÁSzt. = FEHÉRTÓI KATALIN 2004. *Árpád-kori személynévtár 1000–1301*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ÁÚO. = *Árpád-kori új okmánytár* 1–12. Közzé teszi WENZEL GUSZTÁV. [1–9.] Pest, [10–12.] Budapest, 1860–1874.
- BÖLCSKEI ANDREA 2010. *A magyar településnevek korrelációs rendszerének alakulása a természetes névadás korszakában*. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 2. Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Budapest.
- BURGANIČ, PETER 1985. *Slovensko-ukrajinský slovník*. Slovenské Pedagogické Nakladateľstvo, Bratislava.
- ComUng. = HELLER, GEORG 1985. *Comitatus Unghensis*. Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrischen Seminars an der Universität München 17. Finnisch-Ugrisches Seminar an der Universität München, München.
- CONSTANTINESCU, NICOLAE 1963. *Dicționar onomastic romînesc*. Editura Academiei Republicii Populare Romîne, București.
- CP. = *Conscriptiones portarum 1538–1696. Ung vm. és Szabolcs vm.* Mikrofilm, jelzet: E 158, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár.
- Cs. = CSÁNKI DEZSŐ 1890–1913. *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* 1–3, 5. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- CsnSz. = KÁZMÉR MIKLÓS 1993. *Régi magyar családnevek szótára. XIV–XVII. század*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ЧОПЕЙ, ЛАСЛОВЬ 1883. *Русько мадярський словарь*. Будапешт.
- ЧУЧКА, ПАВЛО 2005. *Прізвища закарпатських українців. Історико-етимологічний словник*. Світ, Львів.
- ЧУЧКА, ПАВЛО 2011. *Слов'янські особові імена українців. Історико-етимологічний словник*. Ліра, Ужгород.
- DEZSŐ LÁSZLÓ 1967. *Очерки по истории закарпатских говоров*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ENGEL PÁL 1985. Ung megye településviszonyai és népessége a Zsigmond-korban. *Századok* 119: 941–1005.
- ENGEL PÁL 1989. *Kamarahaszna-összeírások 1427*. Új Történelmi Tár 2. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ENGEL PÁL 1998. *A nemesi társadalom a középkori Ung megyében*. Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 25. MTA Történettudományi Intézet, Budapest.
- FNESz.⁴ = KISS LAJOS 1998. *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 1–2. 4., bővített és javított kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- HOKI. = *Hazai oklevéltár, 1234–1536*. Szerk. NAGY IMRE – DEÁK FARKAS – NAGY GYULA. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1879.
- Kállay = *A nagykállói Kállay-család levéltára* 1–2. A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Kiadványai 1–2. Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság, Budapest, 1943.
- KárOkI. = *A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára* 1–5. Sajtó alá rendezte GÉRESI KÁLMÁN. Budapest, 1882–1897.
- MÉSZÁROS KÁROLY 1886. *Ungmegye történelme a jegyzőkönyvek szerint 1500-tól mai napig*. Kézirat. KTÁL., F. 4/0.2/9.1.
- MOÓR ELEMÉR 1930. Die slavischen Ortsnamen der Theissebene. *Zeitschrift für Ortsnamenforschung* 6: 3–37, 105–40.
- ORTVAY TIVADAR 1882. *Magyarország régi vízrajza a XIII-ik század végeig* 1–2. MTA Történelmi Bizottsága, Budapest.
- PESTY = MIZSER LAJOS 1999. *Ugocsa és Ung megye Pesty Frigyes 1864–66. évi helynévtárában*. Stúdium Kiadó, Nyíregyháza.
- RegArp. = *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica* I, II/1–4. [1.] Szerk. SZENTPÉTERY IMRE – BORSA IVÁN, [II/1–4] Szerk. SZENTPÉTERY IMRE. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1923–1987.
- SLÍZ MARIANN 2011. *Anjou-kori személynévtár (1301–1342)*. Históriaantik Könyvesház Kiadó, Budapest.
- ŠMILAUER, VLADIMÍR 1970. *Příručka slovenské toponomastiky. Handbuch der Slawischen toponomastik*. Akademia, Praha.
- Sz. = NAGY GYULA szerk. 1887–1889. *A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára* 1–2. Budapest.
- SZABÓ ISTVÁN 1966. *A falurendszer kialakulása Magyarországon. X–XV. század*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- CCYM. = *Словник староукраїнської мови XIV–XV. ст.* 1–2. Наукова думка, Київ, 1977–1978.
- CYM. = *Словник української мови* 1–11. Наукова думка, Київ, 1970–1980.
- C. TÓTH NORBERT 2005. *A leleszi konvent országos levéltárában lévő Acta anni sorozatának oklevelei. I. közlemény 1387–1399. Pótlás a Zsigmondkori oklevéltár I. kötetéhez*. A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve 47. Jósza András Múzeum, Nyíregyháza. 235–343.
- C. TÓTH NORBERT 2006. *A leleszi konvent statutoriae sorozatának 1387–1410 közötti oklevelei. Pótlás a Zsigmondkori oklevéltár I–II. kötetéhez*. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzati Levéltár, Nyíregyháza.
- TÓTH VALÉRIA 2008. *Településnevek változástudományja*. A Magyar Névtudományi Kiadványai 14. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- TT. = *Történelmi Tár*. Évnegyedes folyóirat. MTA Történelmi Bizottsága, Budapest. 1878–1911.
- ZsO. = *Zsigmondkori oklevéltár* 1–10. Összeáll. [1–2.] MÁLYUSZ ELEMÉR. [3–7.] MÁLYUSZ ELEMÉR kéziratát kiegészítette és szerk. BORSA IVÁN. [8–9.] BORSA IVÁN – C. TÓTH NORBERT. [10.] C. TÓTH NORBERT. [1–5.] Akadémiai Kiadó, [6–10.] Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1951–2007.

SEBESTYÉN ZSOLT
Nyíregyházi Főiskola

ÚR LAJOS
Ungvári Nemzeti Egyetem
Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Kar

ZSOLT SEBESTYÉN – LAJOS ÚR, Multiplicity and division of names identifying early settlements in historical Ung County, in the north-eastern part of the former Kingdom of Hungary

Multiplicity and division of names are two interesting, but little researched phenomena of place naming practices. The authors in their research into the settlement names of Ung County have identified several names in the western part of the county, whose historical data display both phenomena. The explanation for this lies in the possession and settlement history of the county. The Nagymihályi family, widespread in Ung County, possessed extensive land holdings (*Tiba, Ricse, Jeszenő*), the division and population of which led to the establishment of settlements, which, at least for a while, bore the original names of the lands as well as their newly acquired names. Multiplicity of names originating in land division, however, soon disappeared. In other parts of Ung County, multiplicity and division of names occurred sporadically. These instances were occasioned by different factors than the ones discussed above.

A tulajdonnevek pszicho- és neurolingvisztikája

Vizsgálati szempontok és modellek a tulajdonnevek feldolgozásáról

1. Bevezetés. Tanulmányomban a tulajdonnevek mentális vonatkozásaira: tárolására, feldolgozására, előhívására irányuló pszicholingvisztikai és neurolingvisztikai vizsgálatok eredményeit tekintem át. Tulajdonnévvel igen sokféle entitástípus egyedeit megjelölhetjük; e típusok jó része univerzális, noha vannak bizonyos kulturális különbségek (vö. J. SOLTÉSZ 1979: 44, 105–108). Az említett tudományterületeken, a pszicholingvisztikai és a neurolingvisztikai, neuropszichológiai vizsgálatokban azonban egyértelműen a személynevek kapnak kitüntetett figyelmet, míg a helynevek és más névfajták mentális, idegrendszeri jellemzőiről lényegesen kevesebb ismeretünk van. Általános vélekedés, hogy a tulajdonnevek feldolgozása több nehézséget mutat, mint a közneveké, illetve hogy az életkor előrehaladtával ez a nehézség fokozottan jelentkezik. A tulajdonnevek speciális identifikáló funkciójával és szemantikai jellemzőivel összefüggésben többen azt is feltételezik, hogy a két szócsoport feldolgozása nem azonos módon történik. Írásomban ezekre a vélekedésekre is reflektálva a) az egynyelvűek kapcsán feltárt szelektív anómiás esetek (szótálalási zavarok), b) lokalizációs vizsgálatok, c) reakcióidőmérési kísérletek és d) a tulajdonneveket érintő megakadásjelenségek (különös tekintettel a „nyelvem hegyén van jelenség”-re) tanulságait foglalom össze és értelmezem. Majd röviden bemutatom a tulajdonnevek feldolgozására kidolgozott modelleket arra is kitérve, hogy e modellek mennyiben egyeztethetők össze a tulajdonnevek elsajátítására vonatkozó ismereteinkkel. Végül a kétnyelvűek tulajdonnév-reprezentációjához és feldolgozásához kapcsolódó lényegesen kisebb számú kísérleti eredményt és a lehetséges magyarázatokat tekintem át.

2. Szelektív anómia. A nyelvi folyamatok mechanizmusainak megismerése céljából általánosan bevett eljárás a patológiás esetek tanulmányozása, abból kiindulva, hogy az eltérés a normális kognitív struktúra egyfajta felbomlásaként értelmezhető, s általuk az ember alapvető kognitív működését ismerhetjük meg úgy, ahogyan azt a normál nyelvi működés vizsgálatán keresztül nem láthatnánk. A tulajdonnevek mentális reprezentációjának vizsgálatában is nagyban támaszkodnak a szerzett nyelvi zavarok jellegzetességeire. Számos tanulmány foglalkozik szelektív anómiás esetek leírásával: ezek egy részében a károsodás a tulajdonneveket érinti a köznevek megőrződése mellett, máskor szinte szelektíven csak a tulajdonnevekhez való hozzáférés marad meg. Ezek alapján a két szócsoport tárolásában és előhívásában jobbra legalább bizonyos fokú elkülönüléssel számolnak.

2.1. Tulajdonnévi anómia. E jelenség leggyakrabban fokális (az agynak csak egy bizonyos részére kiterjedő) léziót (agyi károsodást) követően jelentkezik, s jellemző az Alzheimer-kór korai fázisában is. A betegek spontán beszédprodukciója és megértése a vizsgálatok idején jórészt épnek mondható, csupán a tulajdonnevek előhívása okoz számukra problémát. Ennek a speciális károsodásnak több típusa különíthető el egyrészt attól

függően, hogy milyen feldolgozási szinteket érint (vö. SEMENZA 2006: 885–888); másrészt hogy milyen modalitásokban jelentkezik; harmadrészt hogy a beszédprodukciót és a beszédfeldolgozást egyaránt érinti-e; s végül aszerint is, hogy több tulajdonnévtípust is érint, vagy csupán egyre, általában a személynevekre, ritkábban a helynevekre korlátozódik – bár valamennyi szempont kapcsán elmondható, hogy korántsem mindig ilyen egyértelmű az elkülönülés. A továbbiakban annak megfelelően tekintem át a vonatkozó eseteket, hogy a tulajdonnevek reprezentációjának, feldolgozásának mely részét érinti a sérülés.

Az egyik jellemző tünetegyüttes, amikor a páciensek csak részben férnek hozzá a tulajdonnévhez: számos információt el tudnak mondani az egyénről (vagy más entitásról), vagyis elérik a nevekhez kötődő szemantikai információkat, de magát a nevet, a névformát nem tudják előhívni. A nevek feldolgozása ugyanakkor ép: a páciensek könnyen tudnak párosítani neveket képekhez és fordítva. A nevek felolvasása sem okoz problémát, viszont a kísérletvezetőtől hallott nevet csak akkor tudják megismételni, ha ezt azonnal megtehetik; ha eltelik néhány perc, vagy valamilyen elterelő feladatot kapnak, már nem tudják újra kimondani a nevet. Ez a funkcióvesztés mindkét modalitásban, szóban és írásban is jelentkezik. A kutatók szerint ez a károsodás csupán a tulajdonnévre vonatkozó fonológiai információkat érinti (vö. SEMENZA–ZETTIN 1988, 1989; LUCHELLI–DE RENZI 1992).

A tulajdonnévi anómia másik sajátos esetét példázza a FLUDE és munkatársai által leírt páciens, akinél a személynevek előhívásának megőrződése mellett az identitás-specifikus információkhoz való hozzáférés sérült (FLUDE–ELLIS–KAY 1989). Ebből arra következtetnek, hogy elkülönülten tárolódnak a névformák és a személyre vonatkozó szemantikai információk, illetve hogy a nevek előhívása nem a szemantikai információkon keresztül történik. Szintén a szeriális feldolgozást megkérdőjelező nyelvi viselkedést példázza a BRENNEN és munkatársai által leírt Alzheimer-kóros francia páciens, aki felismeri a közismert emberek arcát, de nem tud róluk más információt előhívni (BRENNEN–DAVID–FLUCHAIRE–PELLAT 1996). WILLIAMS és SMITH (1954) egy olyan betegről számolt be, aki képes volt megnevezni valamennyi volt kollégáját a hadseregből, ám nem tudta, hogy mi alapján ismerte fel őket.

Az eddigiektől eltérő tünetegyüttest ismertettek SEMENZA és munkatársai (SEMENZA–ZETTIN–BORGO 1998): az általuk vizsgált beteg képtelen volt megmondani, hogy kinek a képét látja, csupán annyit állított, hogy ismerős neki. Szemantikai információk, definíciók alapján sem volt képes megnevezni a kérdéses személyt, s a jellemzésekhez nem tudott további információkat hozzákapcsolni. Azonban ha megkérdezték tőle, hogy ismeri-e például Pavarottit, a válasza igen volt, képen beazonosította, és életrajzi adatokkal is tudott szolgálni róla. SEMENZA és munkatársai ezt az esetet úgy értelmezték, mint amely az identitás-specifikus szemantikai információknak az általános szemantikai információktól, valamint a fonológiai és az arcfelismerő egységektől való elkülönülését mutatja.

SEMENZA, SARTORI és D'ANDREA (2003) leírja a prozopánómia tünetegyüttesét is: a páciens nem tudja az arcuk alapján megnevezni a személyeket, noha definíció alapján képes erre. Képes volt továbbá több fotó közül kiválasztani a megnevezett személyt, tehát nem prozopagnóziában (az arcfelismerés hiányában) szenvedett. A kutatók szerint ehelyett arról lehet szó, hogy a kép alapján nem tud elég szemantikai információt előhívni ahhoz, hogy aktiválja a nevet. Nem okozott ugyanakkor gondot számára földrajzi helyek, objektumok vagy autómódellek megnevezése.

2.2. A tulajdonnevek szelektív megőrződése. Azokat az eseteket, amikor a közszói kategória előhívása súlyosan sérül, csupán a tulajdonnevek előhívása marad ép (vö. pl. WARRINGTON–MCCARTY 1987), jóval problematikusabb megítélni, egyrészt mert súlyos globális anómiásoknál, afáziásoknál jelentkezik, másrészt az egyes esetek nem sok hasonlóságot mutatnak.

Olyan esettel is találkozunk, amikor a páciens a személynevek és a személyekre vonatkozó információk visszahívására képes, míg a tárgyak jelentős részét nem tudja megnevezni és körülírni sem, vagyis a közszók nagy hányadához való hozzáférés sérül (LYONS–HANLEY–KAY 2002). Ezt a tünetegyüttest többen a szemantikai szintet érintő tulajdonnévi anómia ellentettjének tekintik (vö. SEMENZA 2006).

Több páciensnél tapasztalták egyes helynévfajták megőrződését (vö. MCKENNA–WARRINGTON 1978, WARRINGTON–CLEGG 1993, INCISA DELLA ROCCHETTA–CIPOLLOTTI–WARRINGTON 1998). A CIPOLLOTTI által ismertetett beteg például szóban csupán az ország- és nemzetiségneveket tudta feldolgozni, más tulajdonnévfajtákat és a közneveket nem, ám írásban ez a funkcióvesztés nem jelentkezett. Eszerint az írásképről tárolt információkhoz való hozzáférés nem előfeltételezi a fonológiai információk előhívását. CIPOLLOTTI ugyanakkor az eset alapján feltételezi egy térspecifikus neurális rendszer viszonylagos elkülönülését is (2000; vö. LANDAU–JACKENDOFF 2003).

Egyes afáziásoknál az írásbeli produkcióban tapasztalták a tulajdonnevek bizonyos fajtáinak a szelektív megőrződését más nyelvi elemekhez képest (vö. CIPOLLOTTI–MCNEILL–WARRINGTON 1993, SCHMIDT–BUCHANAN–SEMENZA 2004), a beszédprodukció tesztelésére viszont a súlyos artikulációs problémák miatt nem volt lehetőség.

A nyelvi képesség fokozatos leépülésének nyomon követése is informatív lehet. A súlyos afázias beteg nyelvi teljesítményét tizenegy napon keresztül tanulmányozva kitűnt, hogy a beszédteljesítménye fokozatosan romlik. Kezdetben a hallott szó-kép párosítás még ép volt, de egyre inkább romlott, a produkció viszont szóban és írásban a megfigyelés kezdetétől sérült, a végén már a nullához közelített. A teljesítményére ugyanakkor végig jellemző volt, hogy a károsodás nagyobb mértékben, illetve korábban érintette a közneveket, mint a tulajdonneveket (CIPOLLOTTI–MCNEILL–WARRINGTON 1993).¹

2.3. Az áttekintett esettanulmányok alapján talán úgy tűnhet, hogy a tulajdonnevek és a köznevek előhívásának károsodása bekövetkezhet egymástól függetlenül is, és a szakemberek gyakran valóban erre a következtetésre jutnak. Ha azonban alaposabban megvizsgáljuk az egyes eseteket, kitűnik, hogy nincs egyértelmű bizonyíték a tulajdonnevek és a köznevek kettős disszociációjára, a páciensek teljesítménye ugyanis nem feltétlenül minden vagy semmi jellegű, és nem érinti a köznevek és a tulajdonnevek kategóriájának minden egyes típusát. Például a GOODGLASS és munkatársai (vö. 1988, 1993) által leírt páciensek számára a helynevek relatív megőrzése mellett a testrésznevek előhívása okoz nehézséget, mégsem feltételezhetjük, hogy a testrésznevek a többi közszótól eltérően reprezentálódnának, illetve az előhívásuk más utat követne.² Ez tehát azt jelenti, hogy

¹ LOTMAN és USZPENSZKIJ is utal arra, hogy a személyneveket gyermekként a szókincs első elemeiként sajátítjuk el, és utoljára veszítjük el a beszéd afázias leépülése során (1988: 8, vö. VÁRNAI 2005: 87).

² Vö. még a WARRINGTON és MCCARTHY (1987) által leírt beteg nyelvi károsodását: nála ép tulajdonnévmegértés mellett a köznevek feldolgozása károsodott, ám a sérülés kategóriaspecifikus

ilyen módon nem igazolható az egyértelmű funkcionális elkülönülés a tulajdonnevek és a köznevek tárolásában és előhívásában.

3. Agyi lokalizáció. Akik a két szócsoporthoz elkülönülését igyekeznek alátámasztani, szívesen hivatkoznak az azok agyi lokalizációjában esetlegesen megmutatkozó különbségekre is (vö. VALENTINE–BRENNEN–BRÉDART 1996: 77–82, 97–101).

A lexikális feldolgozást jellegzetesen a bal féltekéhez szokás kötni. Az eddig vázolt tulajdonnévi anómiás és a tulajdonnevek szelektív megőrzését mutató eseteket kiváltó idegrendszeri károsodások helyének tanulmányozása alapján ugyanakkor a tulajdonnevek lokalizációja nem egyértelmű. Noha többen megfogalmazzák a bal temporális pólus szerepét, ám az ismert leírásokat összevetve látható, hogy a bal féltekéi hálózat különböző részei sérültek még a hasonló funkcionális károsodásokat mutató esetekben is, és nincs olyan terület, amely minden esetben egyértelműen érintett volna (vö. SEMENZA 2006: 890). Mások inkább a jobb féltekébe lokalizálják a szócsoporthoz: jobb féltekéjükön sérült betegeket esetében is tapasztalható ugyanis, hogy ismert nevek azonosítása nehézséget okoz.³

A patológiás esetek elemzésén túl kis számban ugyan, de elektrofiziológias és képalkotó-eljárásos vizsgálatokat is végeztek a tulajdonnevek lokalizációjára vonatkozóan. Tulajdonnevek és köznevek néma olvasásának ERP-vizsgálata során PROVERBIO és munkatársai feltárták, hogy a tulajdonnevek fonológiai formájának a feldolgozása a bal anterior temporális és a bal centro-frontális areák erősebb aktiválódásával jár, míg a köznevek feldolgozásakor az occipito-temporális területek bevonódása a jelentősebb (PROVERBIO–LILLI–SEMENZA–ZANI 2001). ROTSSTEIN és munkatársai képalkotó eljárással pedig a bal temporális pólus fokozott szerepét rögzítették arcmegnevezés során (ROTSSTEIN–HENSON–TREVE–DRIVER–DOLAN 2005).

Mindezek alapján egyelőre valószínűtlennek tűnik, hogy létezik kitüntetett félteke, illetve egy jól körülhatárolható terület a tulajdonnevek tárolására. Vagyis a neurolingvisztikai bizonyítékok alapján a funkcionális disszociáción túl a strukturális elkülönülés sem igazolható. Ez azonban talán nem is annyira meglepő, hiszen maguk a nyelvi központok sem eleve rögzítettek. Vannak persze kitüntetett mezők a nyelv szempontjából (így a Broca- és a Wernicke-terület), ezek azonban akár jelentősebb különbséget is mutathatnak lokalizációjukban, másrészt nem kizárólagosan végzik a nyelvi feldolgozást. Inkább a nyelvi folyamatokban részt vevő konvergenciazónákként határozhatók meg, ahol azok az idegsejtek, amelyek részt vesznek a nyelvi folyamatokban, jóval jelentékenyebb számban találhatók meg, mint másutt az agyban (vö. JANCSÓ 2004: 130–140, MÜLLER–PALMER 2008: 87–90).

4. Kísérletek. A tulajdonnevek feldolgozásáról az afáziás betegek nyelvi jellegzetességeinek a tanulmányozásán túl a normál nyelvi működés vizsgálata is sok mindent elárul.

volt: a tárgyak nevének feldolgozásában jobban teljesített, mint az ételek és az élőlények nevének megértésében. Ráadásul a tulajdonnevek előhívásának a károsodása is mutat fokozatosságot még egy kategórián belül is: SEMENZA és ZETTIN páciense a családtagjait meg tudta nevezni, de híres embereket nem (1989).

³ A jobb félteke előnyét a személyekre vonatkozó információk feldolgozásában egészséges felnőtteknél is kimutatták osztott látómezős vizsgálatokkal (vö. OHNESORGE–VAN LANCKER 2001).

Tanulási feladatokkal egyértelműen igazolható az a vélekedés, hogy a tulajdonnevek előhívása nehezebb, mint a közneveké (vö. pl. COHEN–FULKNER 1986, MCWEENY–YPUNG–HAY–ELLIS 1987). A vizsgálat során a kísérleti személyeknek ismeretlen arcokat mutatott a kísérletvezető, majd megmondta a képen látható személy nevét, és különböző tényeket közölt róla, például a foglalkozását. Az eredmények azt mutatják, hogy a kísérletben részt vevők a nevek előhívásában voltak a legkevésbé sikeresek. Ez a tendencia akkor is érvényesült, ha a kísérletvezetők köznévi jelentésű neveket kapcsoltak a fotókhoz, esetünkben foglalkozásnévi eredetű családneveket. Ezeket a szavakat aztán más fotókhoz már mint az adott személy foglalkozását társították. Érdekes módon a kísérleti személyek a szavakat tulajdonnévként kisebb arányban hívták elő, mint köznévként. Ezt a jelenséget nevezik Baker-baker paradoxonnak (vö. MCWEENY–YPUNG–HAY–ELLIS 1987).

A reakcióidő-mérési vizsgálatok is igazolják, hogy a szócsoporthoz tartozó elemek feldolgozása nehezebb, a tulajdonnevekhez kapcsolódó döntések ugyanis hosszabb időt vesznek igénybe. YOUNG és munkatársai vizsgálatában a kísérleti alanyoknak azt kellett eldönteniük, hogy 1. két személy neve azonos-e, 2. két személy foglalkozása azonos-e. A foglalkozásról való döntés sokkal gyorsabb volt; ezt a szerzők úgy értelmezték, hogy a név csak az identitás-specifikus, vagyis a szemantikai információk elérése után aktiválódik, tehát előhívásához több feldolgozási szint egymást követő aktiválására van szükség. (YOUNG–ELLIS–FLUDE 1988, vö. még JOHNSTON–BRUCE 1990.) Amint azonban utaltam rá, az afázias esetek egy része éppen a feltételezett szeriális feldolgozást jelöli meg.

Annak ellenére, hogy a nevek és a szavak feldolgozásában mutatkoznak bizonyos különbségek (amint láttuk, a tulajdonnevek előhívása, feldolgozása nagyobb energiát igényel), a folyamatok több hasonlóságot is mutatnak. A tulajdonnevek feldolgozásában is érvényesül a gyakorisági és ismertségi hatás, illetve az ismétlési hatás. Vagyis a gyakran hallott és jól ismert nevek feldolgozása, az ilyen nevekhez kapcsolódó döntési feladatok kevesebb időt vesznek igénybe, mint a ritkább, ismeretlen nevekkel kapcsolatosak. Ugyanakkor a Baker-baker paradoxon ellenére úgy tűnik, hogy mégis szoros kapcsolat van a közzói eredetű tulajdonnév és maga a köznév között: kimutatták ugyanis, hogy a családnévként bemutatott szó automatikusan aktiválja köznévi párjának a szemantikáját is (a családnév bemutatása után a köznévi párjával szemantikai kapcsolatban álló szavakat érintő szemantikai döntések ugyanis gyorsabbak, vö. VALENTINE–BRENNEN–BRÉDART 1996: 72).

5. Megakadásjelenségek. A nyelvbotlásokra irányuló pszicholingvisztikai vizsgálatok szintén alátámasztják, hogy a tulajdonnevek előhívása nehezebb, mint a közneveké: a tulajdonnevek előhívása ugyanis gyakrabban ütközik nehézségekbe, körükben nagyobb arányban jelentkeznek a különféle megakadásjelenségek, hibázások.

A téves előhívások ugyanakkor a nevek és közzók közötti kapcsolatok meglétét is támogatják, a fonológiai jellegűek (pl. *Bodor Pál* helyett *Bokor Pál*; HUSZÁR 2005: 136) mellett ugyanis szemantikai és szemantikai-fonológiai alapú hibázások is adathozhatók. A *Kiss* vezetéknév helyett *Nagy*, *Huszár* helyett *Katona*, *Molnár* helyett *Mészáros* (további magyar nyelvű példákhoz és értelmezésükhöz vö. RESZEGI 2009a: 12–13) egyértelműen mutatják, hogy a tulajdonnevek és közzók alapjuk között szoros kapcsolat van,

ezen keresztül a tulajdonnév előhívásakor a közszoí párja s a vele kapcsolatban álló szavak is aktiválódnak.⁴

A különböző téves előhívások mellett a tulajdonnevek fokozottan ki vannak téve az előhívási nehézségeknek is. Jól ismert jelenség, amikor a szándékozott szót a szemantikai és bizonyos fonológiai, fonotaktikai információk birtokában sem tudjuk előhívni. Mára már kísérleti eredmények is alátámasztják, hogy a „nyelvem hegyén van” (TOT)⁵ jelenség potenciális célszavai a ritka, gyakran idegen eredetű szavak mellett a szinguláris fogalmak nevei, vagyis a tulajdonnevek (vö. FABULYA 2007: 139). A nevek előhívása kapcsán azt is feltételezik, hogy az életkor előrehaladtával a nehézségek fokozódnak. Ennek igazolására BURKE és munkatársai fiatalok (átl. 19 év), középkorúak (átl. 39 év) és idősek (átl. 71 év) egy-egy csoportját elsőként arra kérték, hogy önmaguk nyelvi viselkedését négy hétig nyomon követve rögzítsék az általuk produkált TOT-jelenségeket. A naplókát feldolgozva valóban igazolódni látszott, hogy a TOT-jelenség különösen nagy arányban, az összes előfordulás 69%-ában a tulajdonneveket érinti. Ugyanakkor a fiatalok körében alacsonyabb a tulajdonnévi TOT-esetek aránya, mint az idősebbeknél. A különböző névfajták megoszlásában is mutatkoztak különbségek: az idősek a személy- és helynevek, a középkorúak a helynevek, a fiatalok a címek előhívásában ütköztek gyakrabban problémákba. Az eredmények értelmezéséhez azután egy összevető kísérletet is elvégeztek. Ennek során szintén az idősek tapasztaltak több megakadást, főleg személynevek kapcsán. Ennek hátterében azonban talán a nyelvi teljesítményükhöz való pesszimista hozzáállásukkal is számolni kell. (BURKE–MACKAY–WORTHLEY–WADE 1991; hasonló vizsgálatokhoz vö. még YARMEY 1973, BRENNEN–BAGULEY–BRIGHT–BRUCE 1990.)

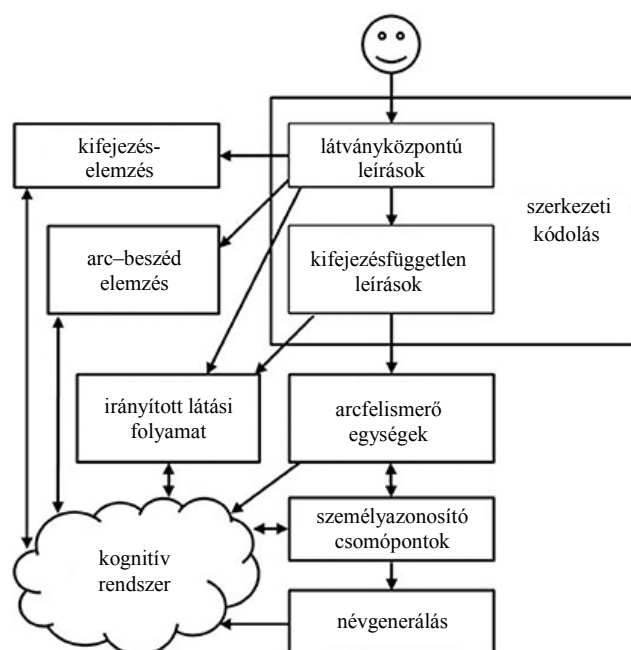
6. Tulajdonnév-feldolgozási modellek. Amint látható, a tulajdonnevekhez kapcsolódó vizsgálatok jórészt a személynevekre koncentrálnak. Ebből adódóan a különböző produkciós és megértési modellek erre a névfajtára lettek kidolgozva. Az előhívási folyamatot a legtöbb modellben több független modul (feldolgozási szint) együttműködése eredményének tartják. Legalább három-négy modullal számolnak: az arcfelismerési egységgel (FRU, face recognition units), a személyre vonatkozó szemantikai jellegű információkat feldolgozó egységgel (PIN, person identity notes; ISSC, identity specific semantic codes), a név nyelvtani sajátosságait kezelő egységgel (lemma), valamint a név fonológiai formáját tároló egységgel (lexema). S annak ellenére, hogy amint láttuk, a funkcionális disszociáció nem igazolható egyértelműen, a nevek kapcsán általában mégis a köznevektől elkülönült, azzal csak bizonyos feldolgozási modulokban kapcsolódó feldolgozást valószínűsítene. Az elkülönült szintekkel számoló, alapvetően szeriális modellek (vö. pl. BRUCE–YOUNG 1986, BRÉDART–VALENTINE 1992, l. az 1. és a 2. ábrán)

⁴ Hasonló jelenségre a diszlexiás páciensek körében is van példa: SAFFRAN és munkatársai jellegzetes szemantikai hibákat produkáló pácienseket vizsgálva azt találták, hogy a köznevekhez képest a tulajdonnevek és a kifejezések felolvasása sokkal pontosabb. A kutatók szerint ez azzal magyarázható, hogy esetükben kevesebb szemantikai asszociáció aktiválódik, ám hogy ez nem jelent kizárólagosságot, azt jól mutatja, hogy a tulajdonnevek esetében is rögzítettek szemantikai típusú hibákat, pl. *Jill Frost* helyett *Jill Snow* (SAFFRAN–BOGYO–SCHWARTZ–MARIN 1980).

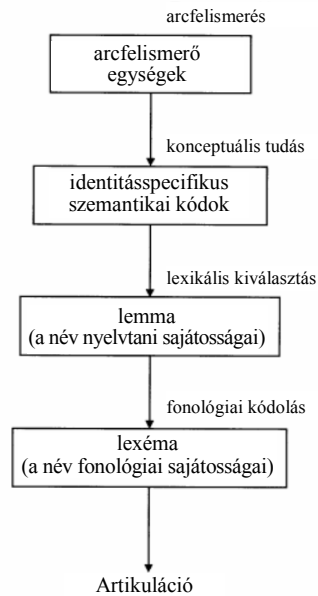
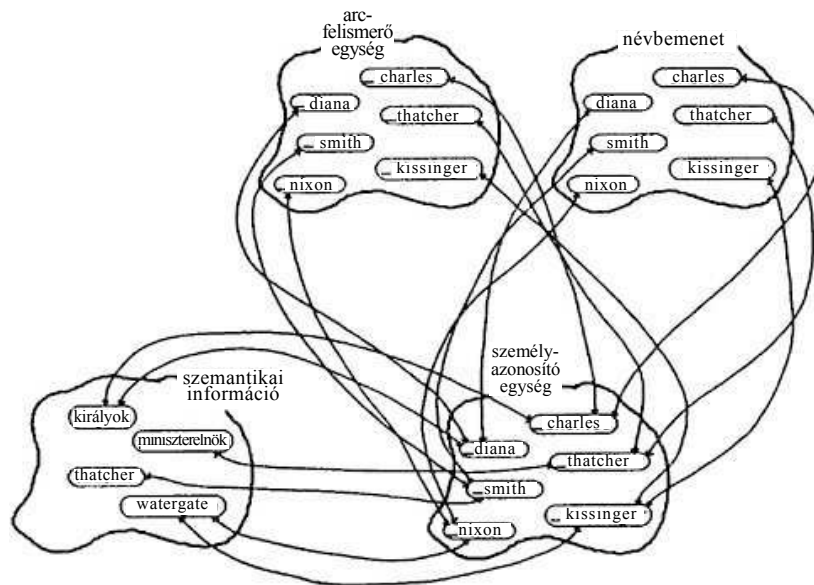
⁵ A TOT rövidítés az angol *tip of the tongue phenomenon*, azaz ’nyelvem hegyén van jelenség’ jelölésére szolgál.

mellett már a kilencvenes években megjelentek az információ többirányú áramlását feltételező interaktív modellek (vö. pl. BURTON–BRUCE–JOHNSTON 1990, l. a 3. ábrán; vö. még VALENTINE–BRENNEN–BRÉDART 1996, különösen: 172). Bár ezek egy része továbbra is a feldolgozás különböző szintjeivel számol, mégis érezhető az elmozdulás a hálózatalvú konnekcionista modellek irányába.⁶

1. ábra: BRUCE és YOUNG arcfelismerési modellje (1986)

⁶ A konnekcionizmus az idegrendszer analógiájára ismeretelemeket tároló egységeknek, az ún. mikrojegyeknek és ezek kapcsolatainak a (tapasztalatok révén folyamatosan változó) hálózataként képzelet el az elmét, s ezen belül az elme egészébe széles körűen, elemi szintű kapcsolatokkal beágyazódó nyelvet is. Eszerint az egyén (a gyermek) a világ megismerésének kezdeti szakaszában egészes mintázatok formájában tárolja el a tapasztalt és feldolgozott információkat, s a kognitív rendszernek ez a működésmódja alapvetően a későbbiekben is megőrződik. A különböző típusú (vizuális, auditív, tapintási stb.) ismeretek egymással kapcsolódva épülnek be a mentális rendszerbe. S noha a különböző kognitív funkciók kiépülésének folyamatában a tanulás révén bizonyos mértékű modularizációval, vagyis egyre specifikusabb működéssel számolhatunk, ez alapjaiban érintetlenül hagyja a kognitív rendszer alapvető szerveződését (vö. PLÉH 1998: 193–215, RESZEGI 2014).

2. ábra: BRÉDART és VALENTINE arcmegevezési modellje (1992)**3. ábra:** BURTON, BRUCE ÉS JOHNSTON interaktív aktivációs és versengő modellje (1990)

A hálózatelvű szemléletmód azért lehet nagyon előnyös a nyelvi folyamatok és ezen belül a tulajdonnevek feldolgozása kapcsán is, mert nem csupán a felnőttekkel végzett kísérletek eredményeit képes magyarázni, hanem a rendszer kiépülését és folyamatos változásait is modellezni tudja. A hálózaton belül ugyanis nem elkülönült feldolgozási szintekkel számol, hanem a nyelvelsajátítás folyamatában az azonos típusú információt tartalmazó ismeretelemek fokozatos modularizálódását feltételezi. Maguk a szavak, köztük a nevek is ismeretelemek hálózataként reprezentálódnak, s egy adott névre vonatkozó fonológiai és szemantikai információk az adott nevet reprezentáló hálózat szerves részei. Ez a nevet leképező hálózat ugyanakkor különféle fonológiai, fonotaktikai, névszerkezetbeli, szemantikai, együtt előfordulási stb. szempontok alapján szoros kapcsolatban áll számos másik nevet, illetve köznevet reprezentáló hálózattal. Valóban számolnunk kell azonban azzal, hogy a speciális használati módjukat, azonosító funkciójukat reprezentáló ismeretelemek alapján az egyének mentális rendszerében mégis egyfajta prototipikus elven kiépülő (más nyelvi elemekkel is szoros kapcsolatban álló) alrendszerre, alhálózattá szerveződnek a nevek, az ismert névállomány, melyen belül hasonlóan szerveződnek a különböző névtípusoknak megfelelő nevek is: személynévek, helynevek stb., ám ezek elemei továbbra is megőrzik kiterjedt kapcsolataikat más nyelvi elemekkel is.

Ez a rendszer pedig fokozatosan épül ki, igaz ugyan, hogy a legújabb vizsgálatok szerint a babák a szóelsajátítás kezdetétől különbséget tesznek a tulajdonnevek (ekkor még csupán egy-két személynévként funkcionáló hangsor) és a köznevek (megszámlálható tárgyak kategóriájának megjelölései) között (vö. TINCOFF–JUSCZYK 1999, 2000), a kezdeti jelentés-hozzárendelések azonban még másként működnek, mint a felnőtteknél. Képességük hátterében kezdetben konceptuális megszorításokat feltételeznek: eszerint bizonyos entitásokat, kifejezetten az embereket a picik mint individuális létezőket fogják fel, míg más entitásokat, a tárgyakat a kategóriájuk egyik példányának tekintik (vö. HALL 2009: 422–429). Majd igen korán megtanulják a két kategóriát jelző nyelvi (szintaktikai) elemeket is felhasználni.⁷

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a két szókategória tárolásában eleve elkülönülést kell feltételeznünk. A tulajdonnevek és a köznevek reprezentációi egyaránt a világról, a környezetről való tudással összefonódva épülnek ki fokozatosan. Amint láttuk, a babák a szótanulás kezdetétől bizonyos általános kognitív tudásukra támaszkodnak a szavak fogalmi tartalmának megállapításában, s a neurolingvisztikai vizsgálatok szerint a későbbiekben is számolnunk kell azzal, hogy a szóegységek mentális relációi nem korlátozódnak

⁷ KATZ és munkatársai 17–24 hónapos gyerekeket vizsgáltak: vagy két különböző színű játékbabát, vagy két eltérő színű, dobozszerű figurát adtak nekik, s az egyiket úgy mutatták be a gyerekeknek, hogy ez *Zaw*. Majd a *Show me a zaw!* ('Mutass egy zawot!'), illetve *Show me Zaw!* ('Mutasd meg Zawot!') utasításokkal azt kérték tőlük, hogy válasszanak közöttük. Amikor a *zaw* hangsor névelő nélkül szerepelt a mondatban, a gyerekek inkább a tulajdonnévvel megnevezett babát adták oda a kísérletvezetőnek, bár a dobozszerű figuráknál ez a különbségtétel kevésbé érvényesült. Úgy tűnik, hogy a különbségtételben az a tapasztalatuk segíti a gyerekeket, hogy bizonyos objektumokat szokás tulajdonnévvel megnevezni, másokat nem; emellett ugyanakkor bizonyos szintaktikai jegyekre is támaszkodnak. A kísérletben részt vevő 17 hónapos kislányok már azt is tudták, hogy például a babákra alkalmazott logatomokat nem kell automatikusan tulajdonnévként értelmezni, s ebben a névelő meglétére vagy hiányára támaszkodtak. (KATZ–BAKER–MACNAMARA 1974, vö. még GELMAN–TAYLOR 1984, HALL 1991).

csupán a nyelvi természetű elemek körére. Egy-egy szó felismerése a Wernicke-terület mellett működésbe hoz olyan agyterületeket is, amelyek a szavak által jelölt funkcióhoz jobban kapcsolódnak (vö. PLÉH–LUKÁCS–KAS 2008: 829). Mindezek fényében a fogalmi rendszerrel összefonódó mentális lexikonon belül sem tételezhetünk fel élesen elkülönülő csoportokat.

Ebből a szempontból tanulságos lehet a helynevek ontogenezisének vizsgálata is. A jól azonosítható személyek nevének korai elsajátítását követően a különböző helyek neveinek megtanulása jóval bonyolultabb és hosszabban tartó folyamat, amelyet azonban az eddigiekben nem vizsgáltak. A folyamat kezdeti szakaszának megismeréséhez két kisgyerek, a kétéves és nyolc hónapos Lili, illetve a hároméves és tizenegy hónapos Máté helynévismeretének alakulásából idéznék példákat. Egy ennyi idős gyermek számára a *Debrecen*, *Radvány*, *Nánás*, *Pest* hangsorok még messze nem azt a jelentik, mint általában a felnőttek számára. Lili a *Debrecen*-t kezdetben a saját lakásunkra vonatkoztatta, majd ugyanezt a szerepet a *Sinai Miklós utca* vette át. A *Svájc* vagy *Németország* helyneveket szintén hasonlóan értelmezi ('az a hely, ház és környéke, ahol a nagynénje dolgozik' vagy 'az a hely, ház és környéke, ahova anya elutazott, és onnan minibanánt hozott'). A helynevek jelentése kapcsán is érvényes tehát, akárcsak a köznevek esetében, hogy a szavak kezdeti reprezentációjának olyan összetevők is a részei, amelyek a szó előfordulásának kontextusával, a szituáció sajátos epizódjaival kapcsolatosak (vö. MACWHINNEY 2003: 510–513, a helynevek elsajátításának folyamatához l. RESZEGI megj. e.).

7. A kétnyelvűek és a tulajdonnevek. A nevek előhívásának problematikáját a 2000-es években a kétnyelvűek kapcsán is vizsgálni kezdték.

7.1. A kétnyelvűek megkettőzött nyelvi terhelése elvileg növelheti a szavak előhívásának nehézségeit. A pszicholingvisztikai vizsgálatok szerint a kétnyelvűek valóban több megakadásjelenséget produkálnak, mint az egynyelvűek (vö. GOLLAN–ACENAS 2004). Ennek egyik lehetséges magyarázata, hogy a kétnyelvűek az egyes nyelveiket, illetve az egyes nyelvi elemeket átlagosan kevesebbet aktiválják, mint az egynyelvűek az anyanyelvük elemeit, s ebből a relatív deficitből adódóan az egyes szavakra vonatkozó szemantikai és fonológiai információk között a kétnyelvűeknél gyengébb a kapcsolat.

Az angol–spanyol kétnyelvűekkel végzett naplővizsgálatok arra is rávilágítanak, hogy a TOT-jelenségek száma náluk nagyjából hasonló, mint az angol egynyelvűeknél. A tulajdonneveket érintő megakadásokat tekintve azonban jelentős különbség mutatkozik: az egynyelvűeknél (24 fő) a megakadások 52%-a ezt a szócsoporthoz érintette (ez összhangban van a korábban ismertetett vizsgálati eredményekkel), míg a kétnyelvűeknél (24 fő) ez az arány csak 17%. Ebből adódóan a kétnyelvűek jóval nagyobb (közel kétszer akkora) arányban produkáltak megakadást a köznevek előhívásakor. Laboratóriumban folytatva a vizsgálatokat azt találták, hogy a kétnyelvűeknél összességében az egynyelvűekhez képest több TOT-jelenség regisztrálható. Am a tulajdonneveket érintő megakadásjelenségek aránya ezen belül nem változott, továbbra is lényegesen alacsonyabb maradt az egynyelvűeknél tapasztalhatónál, míg a közneveket jóval nagyobb arányban érintette az előhívási nehézség (GOLLAN–MONTÓYA–BONANNI 2005). Ugyanakkor arra is rávilágítottak, hogy a

kétnyelvűek a tulajdonnevek mellett a kognátuszok⁸ és a jórészt fordítási megfelelések esetében is jóval kisebb arányban produkálnak megakadást (vö. GOLLAN–ACENAS 2004). Vagyis a kétnyelvűek csak azoknál a szavaknál mutatnak nagyobb arányban megakadást, amelyeknek a két nyelvbeli megfelelője két teljesen különböző szó (GOLLAN–MONTROYA–BONANNI 2005). Ezt úgy magyarázzák, hogy míg a köznevek előhívásakor a kétnyelvűek kétszer olyan erősen dolgoznak, ez ugyanis fokozottabb idegrendszeri terhelést jelent, addig egy tulajdonnév előhívásakor a kétnyelvű személy ugyanolyan kihívással szembesül, mint egy egynyelvű, ám ez az átlagos nyelvi feladatok idegrendszeri vonatkozásaihoz képest összességében egy kétnyelvű számára kisebb terhet jelent (vö. mindehhez BROWN 2012).

Ennek alapján talán azzal is számolhatunk, hogy a kétnyelvűség egyfajta védelmet jelenthet a kognitív funkcióknak az életkor előrehaladtával párhuzamosan végbemenő változásaival szemben. Hogy ilyen jellegű hatásokkal a tulajdonnevek előhívása kapcsán is számolhatunk-e a kétnyelvűek esetében, az további vizsgálatokat igényel.

7.2. Az egyes nyelvi elemek tárolására, előhívására irányuló kísérletek mellett érdemes azt is megnézni, hogyan viselkednek a nevek a beszédben, vagyis szövegbe foglalva. A két nyelvben azonos vagy nagyon hasonló alakú tulajdonnevek gyakran idéznek elő kódváltást; pl. „Bei uns ware viele Mar / äh fünf Marschall, (–) Marschall. Jüngster Tuchačevskij, Bljucher (–) Bljucher, Vorašilov, Budenyj i Egorov. Und der”; „Es war Mr Fred Burger, der wohnte da in Gnadenthal and he went out there one day and Mrs Roehr said to him: Wer sind denn die Männer do her?” (RIEHL 2005: 1947).

GROSJEAN és MILLER (1994) a kódváltások fonetikai jellemzőit is megvizsgálták: arra kérték a francia–angol felnőtt kétnyelvű alanyokat, hogy meséljenek történeteket franciául, franciául angol kódváltásokkal és angolul. Ezekben több olyan szereplő volt, akiknek zöngétlen zárhanggal kezdődő nevét angolul és franciául is ki lehet ejteni (pl. *Paul, Tom*), s jó párszor előfordultak a történetekben. A vizsgálat során a szókezdő mássalhangzó VOT-ját⁹ megmérve azt találták, hogy a beszédprodukciónál az egyik nyelvről a másikra váltás teljes váltást jelent, vagyis a lexikai mellett kiterjed a fonetikai szintre is (legalábbis ha a kétnyelvű egyén mindkét nyelvének a fonetikai rendszerét birtokolja). Vagyis a különböző nyelvekben azonos alakú neveket a kétnyelvűek megnyilatkozásaikban jobbra a bázisnyelv (vö. GROSJEAN 2004: 40) intonációs-fonetikai mintáinak megfelelően ejtik ki (vö. még NAVRACSICS é. n. 139, HOFFMANN 1991: 112). A pszicholingvisztikai kutatások ugyanakkor azt mutatják, hogy spontán beszédben előfordulnak fonetikai keverések is.

7.3. A kétnyelvűek tulajdonnév-előhívására eddig nem dolgoztak ki elméleti modelleket. A vázolt hálózatalvú közelítésmódot érvényesítve azonban a nevek, s különösképpen a hasonló alakú tulajdonnevek reprezentálódása úgy képzelhető el, hogy az eredendően egységes, majd az egyes nyelvek grammatikája mint szervezőelv mentén modularizálódó hálózatként felfogott dinamikus mentális lexikonban a szintén hálózatként felfogott nyelvi reprezentációk nem diszkrétek, nem függetlenek egymástól: a különböző nyelvi

⁸ A közszavak esetében kognátuszoknak (cognate) nevezik azokat a szópárokat, amelyek hangalakjukban és/vagy írásmódjukban és jelentésükben majdnem vagy teljesen azonosak.

⁹ A VOT a zár felpattanása és az azt követő magánhangzó zöngéjének megjelenése között eltelt idő (Voice Onset Time), amely a nyelvek jellemző jegye.

tulajdonnévi ekvivalensek azonos/kapcsolódó mikrojegyeik révén át is fed(het)ik egymást (vö. RESZEGI 2013: 133–136).

8. Összegzés. Áttekintésemből, úgy vélem, jól látható, hogy bár a témával foglalkozó kutatók jó része a tulajdonneveknek a köznevektől elkülönült feldolgozásával számol, a vizsgálati eredmények ezt nem támasztják alá egyértelműen. Részben persze egyetérthetünk azzal, hogy más módon történik a tulajdonnevek előhívása, feldolgozása, hiszen a reprezentációjuk részét képező fogalmi tartalom más: csupán egyetlen személyre vagy objektumra vonatkozó ismeretelemek alkotják a részét, míg a köznevek esetében egy prototipikusan szerveződő fogalmi kategóriára vonatkozó ismeretelemek tartoznak egy-egy szó reprezentációjához. Ebből adódóan bizonyos különbségekkel nyilvánvalóan számolnunk kell, ez azonban nem indikálja feltétlenül, hogy a két szócsoporthoz viszonyítva teljesen vagy majdnem teljesen független feldolgozással számoljunk. A kérdés kapcsán mindenképpen érdemesnek látszik a kutatásokban mellőzött helynevek használatából adódó tanulságokat is figyelembe venni.¹⁰

Hivatkozott irodalom

- BRÉDART, SERGE – VALENTINE, TIM 1992. From Monroe to Moreau. An analysis of face naming errors. *Cognition* 45: 187–223.
- BRENNEN, TIM – BAGULEY, THOM – BRIGHT, JIM – BRUCE, VICKI 1990. Resolving semantically-induced tip-of-the-tongue states for proper nouns. *Memory and Cognition* 18: 339–347.
- BRENNEN, TIM – DAVID, DANIELLE – FLUCHAIRE, ISABELLE – PELLAT, JACQUES 1996. Naming Faces and Objects Without Comprehension: a Case Study. *Cognitive Neuropsychology* 13: 93–110.
- BROWN, ALAN S. 2012. *The Tip of the Tongue State*. Taylor & Francis. http://books.google.hu/books/about/The_Tip_of_the_Tongue_State.html?id=6S_3FoMJatMC&redir_esc=y. (2014. 09. 04.)
- BRUCE, VICKI – YOUNG, ANDY 1986. Understanding face recognition. *British Journal of Psychology* 77: 305–327.
- BURKE, DEBORAH M. – MACKEY, DONALD G. – WORTHLEY, JOANNA S. – WADE, ELIZABETH 1991. On the tip of the tongue: What causes word finding failures in young and older adults? *Journal of Memory and Language* 30: 542–572.
- BURTON, A. MIKE – BRUCE, VICKI – JOHNSTON, ROBERT A. 1990. Understanding face recognition with an interactive activation model. *Cognition* 39: 129–166.
- CIPOLLOTTI, LISA 2000. Sparing of country and nationality names in a case of modality-specific oral output impairment: Implications for theories of speech production. *Cognitive Neuropsychology* 17: 709–729.
- CIPOLLOTTI, LISA – MCNEILL, JANE E. – WARRINGTON, ELIZABETH K. 1993. Spared written naming of proper nouns: A case report. *Memory* 1: 289–311.
- COHEN, GILLIAN – FULKNER, DOROTHY 1986. Memory for proper names: Age differences in retrieval. *British Journal of Developmental Psychology* 4: 187–197.
- FABULYA MÁRTA 2007. *Izé, hogyhívják, hogymondjam*. Javítást kezdeményező lexikális kitöltőelemek. *Magyar Nyelvőr* 131: 324–342.

¹⁰ A helyek megjelölésében esetenként nagyon nehéz eldönteni, hogy tulajdonnévvel vagy köznévi megjelöléssel van-e dolgunk (vö. RESZEGI 2009b).

- FLUDE, BRENDA M. – ELLIS, ANDREW W. – KAY, JANICE 1989. Face processing and name retrieval in an anomic aphasic: names are stored separately from semantic information about familiar people. *Brain and Cognition* 11: 60–72.
- GELMAN, SUSAN A. – TAYLOR, MARJORIE 1984. How two-year-old children interpret proper and common names for unfamiliar objects. *Child Development* 55: 1535–1540.
- GOLLAN, TAMAR H. – ACENAS, LORI-ANN R. 2004. What is a TOT? Cognate and translation Effects on Tip-of-the-Tongue States in Spanish–English and Tagalog–English bilinguals. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition* 30: 246–269.
- GOLLAN, TAMAR H. – MONTOYA, ROSA I. – BONANNI, MARINA P. 2005. Proper names get stuck on bilingual and monolingual speakers’ tip of the tongue equally often. *Neuropsychology* 19: 278–287.
- GOODGLASS, HAROLD – BUTTERS, NELSON 1988. Psychobiology of cognitive processes. In: ATKINSON, RICHARD C. – HERRNSTEIN, RICHARD J. – LUCE, DUNCAN R. – LINDZEY, GARDNER eds., *Stevens Handbook of Experimental Psychology* 2. Wiley-Interscience, New York. 863–952.
- GOODGLASS, HAROLD – WINGFIELD, ARTHUR 1993. Dissociations in comprehension of body parts and geographical place names following brain lesions. *Memory* 1: 313–328.
- GROSJEAN, FRANÇOIS – MILLER, JOANNE L. 1994. Going in and out of languages: An example of bilingual flexibility. *Psychological science* 5: 201–206.
- GROSJEAN, FRANÇOIS 2004. Studying bilinguals: Methodological and conceptual issues. In: BHATIA, TEJ K. – RITCHIE, WILLIAM C. eds., *The Handbook of Bilingualism*. Blackwell Publishing, Malden, Massachusetts. 32–63.
- HALL, GEOFFREY D. 1991. Acquiring proper nouns for familiar and unfamiliar animate objects: Two-year-olds’ word-learning biases. *Child Development* 62: 1142–1154.
- HALL, GEOFFREY D. 2009. Proper Names in Early Word Learning: Rethinking a Theoretical Account of Lexical Development. *Mind & Language* 24: 404–432.
- HOFFMANN, CHARLOTTE 1991. *An Introduction to Bilingualism*. Longman, London – New York.
- HUSZÁR ÁGNES 2005. *A gondolatától a szóig. A beszéd folyamata a nyelvbőlésök tükrében*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- INCISA DELLA ROCCHETTA, ANTONIO – CIPOLOTTI, LISA – WARRINGTON, ELIZABETH K. 1998. Countries: Their selective impairment and selective preservation. *Neurocase* 4: 99–109.
- JANCSÓ DANIELLA 2004. A veleszületett egyetemes nyelvtan és a modularizmus neurobiológiai megközelítése. Vázlatos áttekintés Ralph-Axel Müller közleménye alapján. In: GERVAIN JUDIT – PLÉH CSABA szerk., *A láthatatlan nyelv*. Gondolat Kiadó, Budapest. 129–142.
- JOHNSTON, ROBERT A. – BRUCE, VICKI 1990. Lost properties? Retrieval differences between name codes and semantic codes for familiar people. *Psychological Research* 52: 62–67.
- KATZ, NANCY – BAKER, ERICA – MACNAMARA, JOHN 1974. What is a name? A study of how children learn common and proper names. *Child Development* 45: 469–473.
- LANDAU, BARBARA – JACKENDOFF, RAY 2003. A „mi” és a „hol” a téri nyelvben és a téri megismerésben. In: PLÉH CSABA – KIRÁLY ILDIKÓ – LUKÁCS ÁGNES – RACSMÁNY MIHÁLY szerk., *A téri megismerés és a nyelv*. Gondolat Kiadói Kör, Budapest. 69–125.
- LUCCHELLI, FEDERICA – DE RENZI, ENNIO 1992. Proper name anomia. *Cortex* 28: 221–230.
- LYONS, FRANCES – HANLEY, J. RICHARD – KAY, JANICE 2002. Anomia for common names and geographical names with preserved retrieval of names of people: A semantic memory disorder. *Cortex* 38: 23–35.
- MACWHINNEY, BRIAN 2003. A nyelvfejlődés epigenezise. In: PLÉH CSABA – KOVÁCS GYULA – GÜLYÁS BALÁZS szerk., *Kognitív idegtudomány*. Osiris, Budapest. 505–527.

- McKENNA, PAT – WARRINGTON, ELIZABETH K. 1978. Category-specific naming preservation: A single case study. *Journal of Neurology, Neurosurgery and Psychiatry* 41: 571–574.
- MCWEENY, KATHRYN H. – YPUNG, ANDREW W. – HAY, DENNIS C. – ELLIS, ANDREW W. 1987. Putting names to faces. *British Journal of Psychology* 78: 143–149.
- MÜLLER, RALPH-AXEL – PALMER, ERICA 2008. Language and neurophysiological development. In: RICKHEIT, GERT – STROHNER, HANS eds., *Handbook of Communication Competence*. Mouton de Gruyter, Berlin.
- NAVRACSICS JUDIT é. n. *A kétnyelvű gyermek*. Corvina, Budapest.
- OHNESORGE, CLARK – VAN LANCKER, DIANA 2001. Cerebral laterality for famous proper nouns: Visual recognition by normal subjects. *Brain and Language* 77: 135–165.
- PLÉH CSABA 1998. *Bevezetés a megismeréstudományba*. Typotex, Budapest.
- PLÉH CSABA – LUKÁCS ÁGNES – KAS BENCE 2008. A szótár pszicholingvisztikája. In: KIEFER FERENC szerk., *Strukturális magyar nyelvtan 4. A szótár szerkezete*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 789–852.
- PROVERBIO, ALICE MADO – LILLI, STEFANIA – SEMENZA, CARLO – ZANI, ALBERTO 2001. ERP indexes of functional differences in brain activation during proper and common names retrieval. *Neuropsychology* 39: 815–827.
- RESZEGI KATALIN 2009a. A tulajdonnevek mentális reprezentációjáról. *Névtani Értesítő* 31: 7–16.
- RESZEGI KATALIN 2009b. A jelentéshasadás mint helynévalkotási mód. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 4: 35–45.
- RESZEGI KATALIN 2013. Különböző nyelvű helynévpárok reprezentációja. *Magyar Nyelvjárások* 51: 129–140.
- RESZEGI KATALIN 2014. Kétnyelvű nyelvelsajátítás és konnekciónizmus. In: BÁTYI SZILVIA – NAVRACSICS JUDIT – VÍGH-SZABÓ MELINDA szerk., *Nyelvelsajátítási-, nyelvtanulási- és beszédkutatások. Pszicholingvisztikai tanulmányok 4*. Gondolat Kiadó – Pannon Egyetem MFTK, Budapest–Veszprém. 170–179.
- RESZEGI KATALIN megj. e. A tulajdonnevek a gyermeki nyelvelsajátításban. Megjelenés előtt.
- RIEHL, CLAUDIA MARIA 2005. Code-switching in Bilinguals: Impacts of mental processes and language awareness. In: COHEN, JAMES – MCALISTER, KARA T. – ROLSTAD, KELLIE – MACSWAN, JEFF eds., *Proceedings of the 4th International Symposium on Bilingualism*. Cascadia Press, Somerville, Massachusetts. 1945–1959.
- ROTSSTEIN, PIA – HENSON, RICHARD N. A. – TREVES, ALESSANDRO – DRIVER, JON – DOLAN, RAJMOND J. 2005. Morphing Marilyn into Maggie dissociates physical and identity face representations in the brain. *Nature Neuroscience* 8: 107–113.
- SAFFRAN, ELEANOR M. – BOGYO, LOLA C. – SCHWARTZ, MYRNA F. – MARIN, OSCAR S. M. 1980. Does deep dyslexia reflect right hemisphere reading? In: COLTHEART, MAX – PATTERSON, KARALYN – MARSHALL, JOHN C. eds., *Deep Dyslexia*. Routledge – Kegan Paul, London. 81–106.
- SCHMIDT, DARREN – BUCHANAN, LORI – SEMENZA, CARLO 2004. Sparing of proper names and dates in aphasia. *Brain and Language* 91: 9–10.
- SEМЕНZA, CARLO 2006. Retrieval pathways for common and proper names. *Cortex* 42: 884–891.
- SEМЕНZA, CARLO – SARTORI, GIUSEPPE – D’ANDREA, JESSICA 2003. He can tell which master craftsman blew a Venetian vase, but he can not name the Pope: A patient with a selective difficulty in naming faces. *Neuroscience Letters* 352: 73–75.
- SEМЕНZA, CARLO – ZETTIN, MARINA 1988. Generating proper names: A case of selective inability. *Cognitive Neuropsychology* 5: 711–721.
- SEМЕНZA, CARLO – ZETTIN, MARINA 1989. Evidence from aphasia for proper names as pure referring expressions. *Nature* 342: 678–379.

- SEMENZA, CARLO – ZETTIN, MARINA – BORGIO, FRANCESCA 1998. Names and identification: An access problem. *Neurocase* 4: 45–53.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- TINCOFF, RUTH – JUSCZYK, PETER W. 1999. Some beginnings of word comprehension in 6-month-olds. *Psychological Science* 10: 172–175.
- TINCOFF, RUTH – JUSCZYK, PETER W. 2000. *Do 6-month-olds link sound patterns of common nouns to new exemplars?* Paper presented at the International Conference on Infant Studies, Brighton, UK.
- VALENTINE, TIM – BRENNEN, TIM – BRÉDART, SERGE 1996. *The Cognitive Psychology of Proper Names. On the importance of being Ernest*. Routledge, London – New York.
- WARRINGTON, ELIZABETH K. – CLEGG, FRANCES 1993. Selective preservation of place names in an aphasic patient: A short report. *Memory* 1: 281–289.
- WARRINGTON, ELIZABETH K. – MCCARTY, ROSALEEN A. 1987. Categories of knowledge. Further fractionations and an attempted integration. *Brain* 110: 1273–1296.
- WILLIAMS, MOYRA – SMITH, HONOR V. 1954. Mental disturbances in tuberculous meningitis. *Journal of Neurology, Neurosurgery and Psychiatry* 17: 173–182.
- YARMEY, DANIEL A. 1973. I recognize your face but I can't remember your name: Further evidence on the tip-of-the-tongue phenomenon. *Memory and Cognition* 1: 287–290.
- YOUNG, ANDREW W. – ELLIS, ANDREW W. – FLUDE, BRENDA M. 1988. Accessing stored information about people. *Psychological Research* 50: 111–115.

RESZEGI KATALIN
Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar

KATALIN RESZEGI, The psycho- and neurolinguistics of proper names. Aspects and models of analysis on processing proper names

This paper provides an overview of the results of psycho- and neurolinguistic examinations into the mental processes involving proper names (i.e. storing, processing, retrieving proper names). We can denote entities of various types with the help of proper names, and although most of these types are universal, there are in fact some cultural differences. In the fields of science concerned, that is, in psycho- and neurolinguistics and in neuropsychology, attention is given almost exclusively to anthroponyms; mental and neurological features of toponyms and other name types are much less examined. Processing names is generally believed to display more difficulties than processing common nouns, and these difficulties present themselves more and more strongly with age. In connection with the special identifying function and semantic features of proper names, many researchers assume that we process the two groups of words in different ways. This paper, reflecting also on these assumptions, summarizes and explains the results of research into a) selective anomia affecting monolingual speakers (word-finding disturbances); b) localization; c) reaction time measurement; and d) speech disfluency concerning proper names (especially the “tip of the tongue phenomenon”). The author also presents the models of processing proper names, examining to what degree these models can be reconciled with our knowledge of the acquisition of proper names. Finally, the results and possible explanations of the small amount of research into the representation and processing of proper names by bilingual speakers are discussed.

Az általános iskolások címadási gyakorlatának vizsgálata festményeknek adott címek alapján

1. Bevezetés. A címek szerepe tagadhatatlanul fontos az irodalomban, a publicisztikában, a zenében és a képzőművészetben egyaránt. A pedagógiai gyakorlatban tapasztalom, hogy az iskolásoknak nehézséget okoz jó címet adni akár szövegeknek, akár képeknek. LACZKÓ MÁRIA *Különböző szövegek megértése a cím alapján* című tanulmányában (2005) szövegértési feladatok kapcsán vizsgálta a diákok címadási képességeit. Ebben megállapította, hogy a címadási készség fejletlensége szorosan összefügg a szövegértési nehézségekkel is. PETŐFI S. JÁNOS és BENKES ZSUZSA szemiotikai szövegtani szempontból közelítette meg a szöveg- és versillusztrációkat, iskoláskorú gyerekeknél vizsgálva az összefüggéseket a képek és a hozzájuk kapcsolódó szövegek között (vö. BENKES 1998, PETŐFI S. 1998, PETŐFI S.–BENKES 2002). Jómagam disszertációmban a képzőművészeti alkotásoknak (festményeknek) adott címeket vizsgálom, melyek a versillusztrációkhoz hasonlóan verbális és képi összetevők kapcsolataként foghatók fel. A következő tanulmány e problémakörből az általános iskolás gyerekek címadását dolgozza fel, az általuk adott címek vizsgálatának tükrében.

Természetesen a címadás nehézségi foka több tényezőtől függ (pl. életkor, előzetes ismeretek, kulturális hatások, koncentrációs készség, a szöveg/kép típusa); mindezek együttesen határozzák meg a végeredményt. A címadás azonban alapvetően nagyfokú beleérző, elvonatkoztató és lényegkiemelő képességet feltételez, mivel sokszor maga a szöveg/kép helyett is szerepel, helyettesítheti azt. Ez a helyettesítő funkció általánosságban is jellemző a tulajdonnevekre, ahogyan KIEFER FERENC írja: „a tulajdonnév és hordozója között konvencionális kapcsolat áll fenn, amely lehetővé teszi az egyszerű hivatkozást” (KIEFER 2007: 161).

2. A vizsgálat bemutatása. Vizsgálatom célja az volt, hogy az iskolások által a különböző stílusú festményeknek adott címeket elemezzem, tipologizáljam jelentéstani és formai szempontok alapján, ezáltal megismerhetővé téve a címanyagra jellemző fogalomköröket, a jellegzetes előfordulási formákat és azok gyakoriságát. Ennek tükrében körvonalazódik számunkra a kutatásban részt vevő tanulók címadási készsége, lényeglátó és asszociatív képességének szintje is. Előfeltevésem szerint az idősebb tanulók címadásán érezhetőbb az évek során tanulmányaikból megismert címek hatása, mint a kisebbekén, így ők kevésbé hagyatkoznak fantáziájukra a címadásban. Ami pedig az ábrázolásmódot illeti, egy valóságghú képnek könnyebb címet adni, mint egy absztrakt festménynek.

A vizsgálat kérdőíves módszerrel történt; a kérdőíveket a pesterzsébeti Gyulai István Általános Iskola tanulói töltötték ki, osztályonként. A kutatásban részt vevő diákok mind budapesti lakhellyel rendelkeznek, bár peremkerületben működő iskoláról van szó. A kérdőív öt feladatból állt, de ebben a tanulmányban csak egy feladat eredményeinek az ismertetésére szorítkozom.

A kérdőív kitöltése név nélkül történt, három különböző korcsoportban három-három, összesen tehát kilenc osztályban. 72 másodikos (8-9 éves), 77 ötödikes (11-12 éves) és 74 nyolcadikos (14-15 éves) tanuló vett részt a felmérésben, összesen 223 fiú és lány vegyesen. A válaszadók száma azonban nem egyezik meg a válaszok számával, mivel a tanulók több lehetséges megoldást is adhattak.

A feladatban két különböző stílusú, emberi alakot ábrázoló képnek kellett címet adni; minimum egyet, maximum hármat. Hollósy Simon Merengő (1. kép) és Tihanyi Lajos Tristan Tzara arcképe (2. kép) című festményét választottam erre a célra, mivel az előbbi valóság, az utóbbi viszont kubista ábrázolásmódú. A képek közötti stíluskülönbség módot ad a különböző ábrázolásmódok címadást befolyásoló hatásának a vizsgálatára is. A jelentéstani és formai elemzés mellett esetenként utalok a korcsoportonkénti, illetve a nemi megoszlásra is.

A gyűjtött anyag rendszerezésében és a kategóriák megválasztásában törekedtem az áttekinthetőségre, figyelembe véve az előzményeket. A szemantikai kategorizálásra névtípusonként több példa is született már eddig. Így például N. FODOR JÁNOS a családneveket (N. FODOR 2008), N. KIS SZILVIA a lőneveket kategorizálta jelentésük, illetve motivációjuk szerint (N. KIS 2010), míg SLÍZ MARIANN Lázár Ervin meseszereplőinek neveivel kapcsolatban vizsgálta a személynevek nem, életkor stb. szerinti, a befogadók asszociációin alapuló kategorizációját (2014). Konkrétan a címek tipológiájával foglalkozott azok tartalmát alapul véve FENYŐ D. GYÖRGY (1997), tartalom és forma szerinti felosztással BUDAVÁRINÉ BÉRES ERZSÉBET és KELECSÉNYI LÁSZLÓ ZOLTÁN (BUDAVÁRINÉ–KELECSÉNYI 1999), funkció szerint SZIKSZAINÉ NAGY IRMA (1999), szintaktikai szempontból pedig TOLCSVAI NAGY GÁBOR szövegtana (2001). PAPP KORNÉLIA (2002) a publicisztikai címek rendszerezési lehetőségeit tekintette át részletesebben.

1. kép: Hollósy Simon: Merengő

2. kép: Tihanyi Lajos: Tristan Tzara arcképe

3. A gyűjtött anyag jelentéstani elemzése

3.1. A Hollósy Simon Merengő című képének adott címek. Az első kép Hollósy Simon Merengő című alkotása, amely a naturalizmus és a realizmus jegyében született. Hollósy a *plein air* festészet¹ elveit is érvényesítette munkáiban, és alapító tagja volt a nagybányai művésztelepnek. A kép a művésztől elvont, filozofikus címet kapott, amely nem a konkrét látványra, hanem inkább a képen szereplő nő hangulatára utal, ezzel központi szerepet tulajdonítva annak. A festmény valóság-hű ábrázolásmódú: egy viszonylag homogén háttér előtt álló nőalak, csípőmagasságig ábrázolva, haja felkötve, feje oldalra fordítva, szeme nyitva. Kezében virágokat tart, és könyökénél is virágokat láthatunk a kép díszeként. Sápadt arca, komor arc kifejezése, fal felé fordított tekintete, a kezében szorongatott virágcsokor mind belső vívódásra utal, amely lehet egyszerű merengés, elgondolkodás, de akár szenvedés, hiányérzet, gyász, szerelem utáni vágy vagy magány is. A tényszerű értelmezés eme lehetőségeinek tükrében vizsgálom a gyerekek által adott címeket, hogy kiderítsem, vajon mi hat rájuk jobban a címadásnál: maga a látott kép, vagy a hozzá fűzött egyéni asszociációk. Másképpen fogalmazva: mennyire engedik szabadon fantáziájukat a címadásban?

3.1.1. A címanyag csoportosítása fogalomkörök szerint. Az erre a képre jellemző fogalomkörök címekben való megjelenése többféle értelmezési lehetőséget mutat ugyanarra a témára.

A képen szereplő alak **nemére utaló** címelem nagy számban fordult elő az anyagban (pl. *Egy nő*, *A néni*, *A nő*, *A lány*, *Lány*). Az ilyen típusú cím nem tér ki egyéb körülményre, csak a legalapvetőbb tényt közli, és egyben a következő kategória – a tulajdonságra utaló címek – alapját is jelenti, melyet különféle jelzőkkel bővítettek. A kifejezések tanúsítják, hogy a tanulók mennyire eltérő módon határozták meg a nő korát, egészen a *kislány*-tól a *néni*-ig. Az *asszony* szót inkább csak az ötödik és a nyolcadik évfolyamos tanulók használták, ráadásul kizárólag fiúk. *A dáma* már rangra, társadalmi hovatartozásra is utal egyben, ahogy az *Özvegy* is. Néhányan nevet is adtak a képen szereplő nőnek (pl. *Anna munkába indul*, *Marika a virágos kertben*, *Marika virágot szed*), ezzel is egyértelműen utalva azonban a nemére.

A **tulajdonságra utaló** címekben a képen szereplő nőalakot sokféle jelzővel illették, próbálva külső/belső tulajdonságait jelezni. Külső tulajdonságot nevez meg például az *Elegáns nő* vagy *A szép leány*. Legtöbbször a nő haját és ruháját emelték ki a külső jellemzők közül, s a színek is kiemelt szerepet kaptak: *A szürke ruhás nő*, *A szürke kabátos asszony*, *A szürke nő*, *A fekete hajú nő*, *A kék pólós nő*. Ez utóbbinál érdemes megjegyezni, hogy egy tipikusan mai ruhadarab nevét használta a címadó egy 19. századi öltözékre. A belső tulajdonságot kifejező címek többsége negatív érzelmekre utal: *A szomorú lány*, *Az elveszett kislány*, *A bánatos asszony*, *A bánkódó lány*, *Szomorú anya*, *Magányos asszony*, *A bús nő*, *Szenvedő nő* stb. Egyéb, belső tulajdonságot kifejező cím *Az elmélyült nő* vagy a *Magának való nő*.

¹ *Plein air*: fr. 'nyílt levegő' – a szabad ég alatti festés hatására összefonódott látvány és hangulat visszaadása a képeken.

A **foglalkozásra/tevékenységre utaló** címek kategóriában ennél a képnél a tevékenységet leíró címek dominálnak, például a képen szereplő virágokkal (pl. *Egy ember áll, aki fog egy virágot; A leány rózsát szedett; Virágot vett*) vagy a háttérrel kapcsolatban (pl. *Egy néni a falnak dől, A néni áll a falnál*). Valaki fotózásra asszociált *A fotózkodás, Művészkedés, Fényképezés* címekkel; *A bújócska, Bujkálás az emberektől, Bujkál, Az elbújt kislány* pedig utalhatnak a bújócskára mint játékra, de ezen túlmutató jelentésben is értelmezhetjük őket. *A gondolkodás, Merengés* és a *Gondolatok fogságában* szellemi tevékenységre utalnak. Alig akad példa foglalkozásra utaló címre (*A nő modell*). *A tilalmi élet* a kép egy újabb konnotációjára utal, amely a képen szereplő hölgy feltételezett foglalkozását érinti; ez a téma a mai 14-15 éves korosztálytól már nem idegen.

Az **egyéb fogalomkörök** közül sokan emelték ki a képből a **virágokat** (pl. *Virágos kert, Virágot ad, Virágszedő*). Ezeket többen rózsaként nevezték meg (pl. *A nő rózsái, A leány rózsát szedett, Kinyílt a rózsza, A rózsavirág*), de valaki muskátlit is belelátott (*Egy néni a muskátliban*). Meglepő módon több gyerek a **halállal** hozta összefüggésbe a képet (pl. *Halál, Gyász, Az elhunyt leány, A hölgy a temetőben, A gyász napjai, A halott nő, Elhunyt, Öngyilkosság, Temetés után, Halál a víz alatt*). **Érzelmeket** kifejező címek is sűrűn fordultak elő a kép kapcsán, legtöbbször negatív érzést sugallva: *A szomorú este, Egyedül valahol, Bánkódás, A fájdalom, A félelem, A keserűség, Megbántottság, Magány, Csalódás*. A pozitív érzelmek közül a **szerelem** emelkedik ki: *A vágyakozás, Várakozó szerető, A szerelem diadala, Türelmetlen várakozás, Szerelmes csend, A kukkoló, Hallgatóság, A leskelődő* címek már akár pajzán jelentéstartalmat is hordozhatnak.

Az **egyéb motivációjú** címek közé a kevésbé egyértelmű, a többi kategóriába nem besorolható címek kerültek. Jól hangzó, de ismeretlen motivációjú képzettársítás a *Sötét korok, Az élet csodája, A füst árnya, Az árnyak leplében, Az önmagáról beszélő festmény, Egy rejtett hely, Egy nő élete*. A kép és a cím összefüggésének hiánya nehezen értelmezhetővé teszi a *Megfájdult a szemem, A természet, A növények is élnek, A közelgő sötétség, Éjszakai dolgok, Mi van ma, Soha nem áll meg, Az érdekes falu, A jó ember vagy A furcsa ember a díszével* címeket – ezek feltehetően távolabbi gondolatokat idéztek elő a tanulóknál. Nyelvtanilag szokatlan cím például a *Féldaldalt nő* vagy a *Gyilkosság az ördöggel*: ezek egyaránt lehetnek téves megfogalmazás vagy tudatos nyelvi játék eredményei. Nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy érdekes szóalkotás vagy hiba-e a *Bánakozó*. Más típusú megközelítésben született az *IMAGE200, PICTURE33, IMG-66* cím. Ezek egy mai számítógép-felhasználó felfogásmódját tükrözik, és a fényképek feltöltés utáni, automatikusan generált, címeket helyettesítő kódjelére utalnak. A modern művészetben előfordulnak ugyan számokkal megnevezett alkotások, de ebben az esetben nem lehet ennek ismeretére következtetnünk.

3.1.2. Kulturális hatások a címadásban. Különböző kulturális hatások is felfedezhetők a címanyagban; elsősorban az amerikai mozifilmek, sorozatok ismerete érződik rajtuk. A *Hopeless – Reménytelenül* esetében az angol cím magyar fordítással való kiegészítése például egyértelműen erre utal. *A sikító gondolatok* kapcsán feltételezhetjük egy megszemélyesítés alkotásának szándékát, de valószínűbb, hogy a címadó csak a horrorfilmek címvilágát szerette volna felidézni vele. Ezt támasztja alá az ugyanettől az adatközlőtől származó *Véres gondolatok* is. *Ismeretlen ismerős* címmel több műfajban is találkozhatunk alkotásokkal, kedveltnek számít az irodalomban és a filmiparban is. Krimikre emlékeztet a *Cián hatásai*, amely a címadó élénk fantáziájáról tanúskodik, de ide

sorolható akár a *Hideg téli film* is. Az *Egy nő a XVIII. századból* címben a század római számokkal történő jelölése a történelmi tanulmányok hatását érzékelteti. Szintén előzetes ismereteket feltételez, ráadásul művészettörténeti tárgyban a *Mona Lisa* képcím is, bár a kép és az eredeti Mona Lisa között nem sok hasonlóság fedezhető fel azon túl, hogy mindkét festmény nőt ábrázol.

3.2. A Tihanyi Lajos Tristan Tzara arcképe című művének adott címek. A képen a dadaizmus megalapítójának, Tristan Tzarának a portréja látható, Tihanyi Lajos kubista felfogásában. Az erre jellemző ábrázolásmóddal kapcsolatban írta Apollinaire, hogy „a geometria úgy áll a plasztikus művészetek előtt, mint a nyelvtan áll az írásművészetek előtt” (id. SZABÓ 2000: 165). Tihanyi Lajos az avantgárd irányzatok hatására létrejött magyar Nyolcadik festőcsoport egyik tagjaként alkotott, műveire hatott a szecesszió, a kubizmus és az expresszionizmus is.

Ez az előző festményhez képest okozott némi nehézséget a címadásban, mivel nem olyan könnyű a részleteket értelmezni. Ennek bizonyítékeként az ötödikes és a nyolcadikos korcsoportban többen nem adtak címet a képnek, míg a Hollósy-festménynek igen. A másodikosokat nem befolyásolta ilyen mértékben az ábrázolásmód, ők könnyebben szabadjára engedték a fantáziájukat.

A kérdőívben alapvetően hasonló kép került a másik mellé: a kivágása nagyjából megegyezik a Hollósy-festményével, a képen szereplő alakok egy irányba fordítják a fejüket, valamint a kezeknek is kiemelt szerepük van, a bennük lévő tárgyakkal együtt. Miután Tristan Tzara költő és esszéista is volt, a keze alatt feltehetőleg egy papír vagy könyv lapul, amelyről nehéz megállapítani, hogy a költő írja vagy olvassa éppen. Másfajta segítség lehetett az értelmezéshez a férfi ruházata, amely fekete-fehér színösszeállításával formális külsőt kölcsönöz neki; ezt a gyerekek címadásából is le lehetett szűrni. A fél szemét takaró lencse, illetve monokli egyrészt az alak megjelenését teszi komolyabbá, másrészt a Tzaráról készült korabeli fotókon is többször szerepel.

3.2.1. A címanyag csoportosítása fogalomkörök szerint. A képen szereplő alak **nemére utaló** kifejezésekre – ugyanúgy, mint a másik képnél – sokféle megoldás született, egyben széles a skála a férfi korának megítélésében is. A korpuszban egyaránt található *fiú* (pl. *A fiú*), *férfi* (pl. *A tárgyaló férfi*), *ember* (pl. *Alapos ember*), *úr* (pl. *Bíró úr*), *úrfi* (pl. *Úrlény úrfi*) megnevezés, egészen a *Bácsi*-ig vagy *Az öregapó*-ig. Egy esetben itt is volt olyan diák, aki konkrét névvel illette a képen szereplő férfit (*Péter öltönyt húzott*).

A **tulajdonságra utaló** címek csoportját legnagyobb számban az idős korra utaló címek tették ki: *Az öreg bácsi*, *A vén ember*, *Öreg férfi* stb. A külső tulajdonságra utaló címek elsősorban a képen szereplő alak szemüvegére és ruházatára vonatkoztak (pl. *A szemüveges férfi*, *Szemüveges bácsi*, *Fekete öltönyös ember*, *Az öltönyös bácsi*), a belső tulajdonságra utalók pedig komolyságot és társadalmi elismertséget feltételeztek róla (pl. *Okos ember*, *Gazdag ember*, *Az előkelő úr*, *Alapos ember*).

A **foglalkozásra/tevékenységre utaló** címek közül az előző festménnyel ellentétben itt a foglalkozásra utaló címek domináltak. Mindannyian komoly, tudással és felelősséggel járó szellemi munkaköröket említettek legnagyobb számban – feltehetően az öltöny és a szemüveg, illetve az ábrázolt férfi keze alatt lévő papír vagy könyv miatt (pl. *Főnök*, *A könyvelő bácsi*, *Tanár úr*, *A pap*, *Az írnok*, *Irodafőnök*, *Könyvtáros*, *Ügyvéd úr*, *A jogász férfi*, *Diplomata*, *Az üzleti ember*). Többen valamilyen művészre asszociáltak: *A nagy*

színész, a *Művész*, *A bűvész*, *A festő*, *Az író*, *A könyvíró*. A tevékenységet jelölő címek szintén ezekhez a felfogásokhoz kapcsolódtak: *Olvasás*, a *Bíró döntése*, *A Tudós dolgozása*, *A kérdés megválaszolása* vagy az *Író ember*. Érdekes példa *Az újságíró, aki mindig kevés újságot ír*, illetve *A bácsi logopédiát tanít* – ez a cím valószínűleg a tanuló személyes élményeivel összefüggésben született. *A munka*, *Nincs megállás*, *Telnek az évek*, *Egy munkás ember*, *Dolgozó ember* címek pedig egy hosszú, munkával töltött életre utalnak.

Egyéb fogalomkörök leginkább az átlagostól eltérő ábrázolásmód kapcsán kerültek előtérbe. A kubizmus a latin *cubus* 'kocka' szóból ered, s az ábrázolásmód szögletességére utal. Ezt érzékelve a diákok egyik leggyakoribb, ábrázolásmódhoz köthető képzet-társítása a **kocka** volt. *A fiú kockásan van rajzolva*, *A kocka művészet*, *A kocka rejtélye*, *A kocka belseje*, *Kockarajz*, *A kockavilág* mind ide tartozó cím, a kreatív szóalkotást alkalmazó *Kockológia*-val együtt. Ebben a kategóriában a *kockaember* szó fordult elő meszsze a legnagyobb számban. Az ábrázolásmód kapcsán a másik leggyakoribb címelem a **tükör** volt; feltehetően egy törött tükör hatásaként próbálták értelmezni a tanulók a látottakat: *Az eltört tükörkép*, *Betört tükör*, *Törött tükör*, *A torzító tükör*, *Az arc tükre*, *Egyediség tükörképe*, *Egy tükör darabjai*, *A tükör fogságában*. Hasonlóképp a töredékekből összerakott ábrázolásmódra utal a **mozaik**okkal való párhuzam (pl. *A Mozaikok sokasága*, *Mozaik ember*, *A mozaik kockás ember*), illetve a **puzzle** is ehhez köthető képzet-társítás: *Pázli* (értsd: Puzzle), *A puzzle összerakása*, *A kirakó*. A kép **térbeliségének** érzékeltetését célozza meg *A háromdéz* (értsd: Három dimenzió) és a *3dében a kép* (értsd: Három dimenzióban a kép), amelyek köthetőek a mai mozifilmek látványvilágához is. A mű **szokatlanságára** utalnak *A furcsa kép*, *A furcsa is lehet szép*, *Érdekes világ*, *Modern művészet*, *Egy férfi másképpen* címek. Egyéb, ábrázolásmóddal összefüggő címek még például a *Szilánkosság*, *Geometria*, *A szögletes zűrzavar*, *A szétszedett igazgató*, *Kavarodás*, *Az elrontott kép*, *Síkba zárva*, *Behatároltság* és az *Összetört kép*. Ezek egy része átvittén is értelmezhető, egy tanuló például a képi töréseket találóan az érzelmi törésekkel hozta párhuzamba: *Darabokra tört szív*. Ezzel összefüggésben megemlítendő a **titokzatosság** is, amelynek kifejeződéseként például *A rejtélyes festmény*, *A titokzatos férfi* vagy *A sejtelmes ember* címeket értelmezhetjük, de többen inkább félelmetesnek találták az ábrázolt alakot, így *Mumus*, *Rémség*, *A félelmes ember*, *A kancsal*, *Torzult arc* címekkel is illették. *A Fantázia*, *Képzeltetés*, *Kábuló férfi*, *Másik valóság* címek egy külön világot sejtetnek, amely lehet maga a művészet is, de értelmezhető módosult tudatállapotra való utalásként is, mintha egy ilyen képet csak az láthatna maga előtt, aki ezt eredményező szerek hatása alatt áll.

Az **egyéb motivációjú** címek közé sorolva érdekes asszociáció a képhez *A hangos bácsi* és *A megvert ember* elnevezés. Személyes indíttatású – és kissé mulatságos – cím a *Szétszórt bátyám az én szememből*: a kép ábrázolásmódja egyben a testvéri kritika eszköze is lett. *A színek embere* és *Az élet döntése* címeket távolabbi gondolatok hívhatták elő, míg *A gótikus férfi* esetében nem dönthető el, hogy milyen értelemben használja a címadó a *gótikus* kifejezést. Az ugyanis egy mai fiatal számára már nemcsak a korstílust jelölheti, hanem átvitt értelemben utalhat például a gótikus rock vagy metál egyik képviselőjére, illetve az ezzel kapcsolatos életérzésre is.

3.2.2. Kulturális hatások a címadásban. A kulturális hatásokra visszavezethető címadásra több példa is található a korpuszban. *A férfi, aki öltönyt visel* emlékeztet *Az ördög Pradát visel* filmcímre, vagy még inkább azokra a címekre, amelyek így kezdődnek:

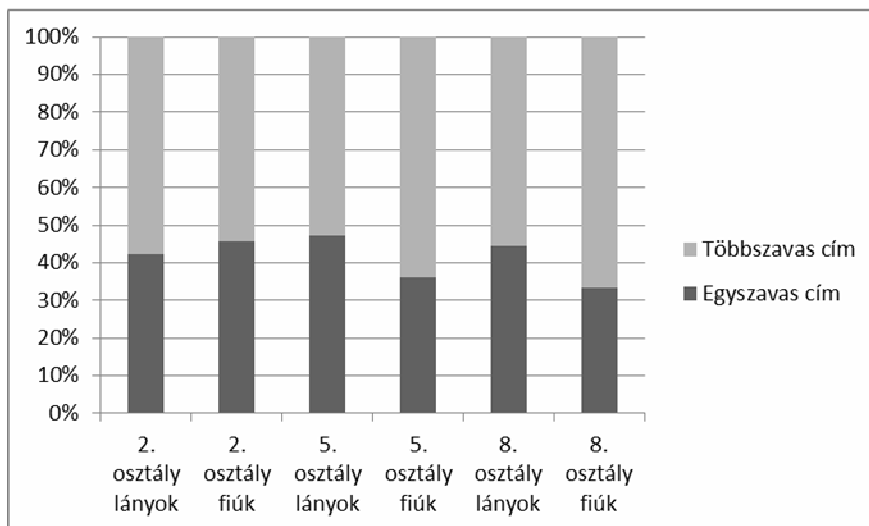
A férfi/ember, aki... (pl. *ott se volt, sasokkal álmodott, túl keveset tudott*). A képen szereplő férfit *Serlok Homsz* (értsd: Sherlock Holmes) névvel illette az egyik tanuló, ezzel átvitt értelemben a foglalkozások sorát is bővítve. Ennél a képnél is akadt példa művészettörténeti kapcsolódásra, csak ezúttal nem egy híres műre, hanem egy híres festőre utalt a címadó a *Modern Picasso* elnevezéssel. A tulajdonnévi metaforaként használt kifejezésben a *Picasso* itt 'tehetséges festő' értelemben használatos, illetve metonímiaként is értelmezhetjük, ha magára a képre vonatkoztatjuk 'Picasso műve'-ként.

4. A gyűjtött anyag formai szempontú áttekintése. Ebben a fejezetben a címanyagot egyrészt a bennük lévő szavak száma szerint, másrészt szófaji szempontból vizsgáltam.

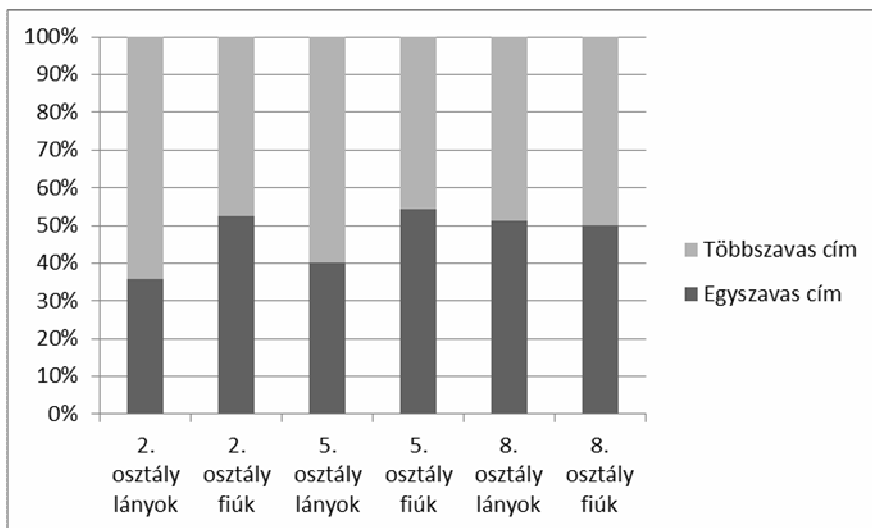
4.1. A címeket alkotó szavak száma szerint két csoportot alkottam (a névelőket nem számítva bele): az egyszavas és a többszavas címekét. Az alábbiakban ezek százalékos megoszlását, valamint nemhez és korcsoporthoz köthető sajátosságait foglaltam össze.

Összesen 382 cím alkotta az ehhez a képhez tartozó címanyagot; ebből 116-ot másodikosok, 137-et ötödikesek és 129-et nyolcadikosok adtak. Ezek nemek, osztályok és százalékok szerinti megoszlását mutatja a diagram, melyből látható, hogy minden kategóriában a többszavas címek szerepelnek nagyobb arányban. A válaszok mennyisége közti különbség az ötödikes és a nyolcadikos fiúk csoportjában a legnagyobb: ők közel kétszer annyi többszavas címet használtak, mint egyszavasat. A többszavas címek aránya a fiúknál az életkor emelkedésével növekszik a másodikosokhoz képest, ez részben összefüggésben állhat szókincsük bővülésével is. A lányoknál ezzel szemben alig változik az egy- és többszavas címek aránya. A két nem eredményei közötti eltérések ugyanakkor nem mutatnak szignifikáns különbséget.

1. diagram: A Hollósy Simon Merengő című képének adott címek százalékos megoszlása a bennük szereplő szavak száma alapján

2. diagram: A Tihanyi Lajos Tristan Tzara arcképe című képnek adott címek százalékos megoszlása a bennük szereplő szavak száma alapján

A Tristan Tzara arcképét kubista ábrázolásmódban megörökítő képnél a címanyag formai megoszlása mutat némi eltérést az előző festménytől. Összesen 346 címet adtak ennek a képnek; ebből 110-et a másodikosok, 124-et az ötödikesek, 112-t pedig a nyolcadikosok. Fentebb említettem, hogy az ötödikes és a nyolcadikos korcsoportban többen nem adtak címet ennek a képnek, míg a Hollósy-festménynek igen, ami lehet a valóság-hűtől eltérő ábrázolásmód következménye. Ennek tudható be valószínűleg az is, hogy az egyszavas címek ezúttal több csoportban is megelőzik mennyiségi szempontból a többszavasakat. A másodikos és az ötödikes lányok jóval több többszavas címet használtak, mint a fiúk; a többi korcsoportban közel egyforma számban szerepel a két kategória, így ez alapján sem vonható le releváns következtetés a nemek közti nyelvhasználati különbségeket tekintve.

4.2. A címanyag szófaji szempontú megközelítését tekintve prototipikusnak valamilyen főnévi csoport nevezhető. Így az egyszavas címek szinte kivétel nélkül főnevek; melléknévre alig találtam példát (*Virágos, Szomorú*), és névmásra is mindössze egyetlen esetben (*Ilyen-olyan*). Nagyon kevés ígés cím született (*Olvasok, Fekszik, Bujkál, Beleolvad*), a cselekvések, történések fogalomkörei inkább főnévi formában fejeződnek ki (pl. *Gondolat, Sajnálkozás, A fájdalom, Hallgatóság*). A teljes címanyagnak mindössze az 5,9%-a tartalmaz ígét, és ennek a 81%-át a másodikosok adták. Ez is arra utal, hogy a későbbi minták nagyban befolyásolják a diákok címadását szófaji szempontból is. A többszavas címek határozós és jelzős szerkezetek, míg a két képnek adott címek összességében sem találtam példát határozós szerkezetek összekapcsolására, funkciószóra, mellérendelő szerkezetre és felsorolásra sem.

5. Összegzés. A vizsgálat eredményeként megállapítható, hogy amint a szövegek típusa, úgy a képek stílusa, ábrázolásmódja is befolyásolja a címadás nehézségi fokát. A korcsoportonkénti összehasonlításból kiderült, hogy az előfeltevéseknek megfelelően az idősebbek szókészletbeli bővülésük, fejlettebb fogalmazási és elvonatkoztatási készségük révén tudatosabban adtak címeket, míg a kisebbek inkább ösztönszerűen. A többszavas címek összességében gyakoribbnak bizonyultak, mint az egyszavasok; szófaji szempontból pedig a főnevek számítanak prototipikusnak.

Hivatkozott irodalom

- BENKES ZSUZSA 1998. Feladatok a verbális és képi összetevővel rendelkező multimediális szövegek elemzésének előkészítéséhez. In: PETŐFI S. JÁNOS szerk., *Multimédia. Több mediális összetevővel rendelkező irodalmi szövegek elemzése 2.* Országos Közoktatási Szolgáltató Iroda, Budapest. 37–38.
- BUDAVÁRINÉ BÉRES ERZSÉBET – KELECSÉNYI LÁSZLÓ ZOLTÁN 1999. *Szövegértés – szövegalkotás. Szövegtipusok.* Corvina Kiadó, Budapest.
- FENYŐ D. GYÖRGY 1997. *Poétai iskola.* Korona Nova Kiadó, Budapest.
- N. FODOR JÁNOS 2008. A magyar családnevek új szempontú rendszerezési lehetőségéről. *Magyar Nyelv* 104: 286–306.
- KIEFER FERENC 2007. *Jelentélmélet.* Corvina Kiadó, Budapest.
- N. KIS SZILVIA 2010. *Névszemantikai vizsgálatok az állatnevek körében. A lónevek tanulságai.* Magyar Névtani Értekezések 4. ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest–Kaposvár.
- LACZKÓ MÁRIA 2005. Különböző szövegek megértése a cím alapján. *Iskolakultúra* 4: 37–51.
- PETŐFI S. JÁNOS 1998. A verbális és képi összetevővel rendelkező multimediális szövegek néhány szemiotikai aspektusa. In: PETŐFI S. JÁNOS szerk., *Multimédia. Több mediális összetevővel rendelkező irodalmi szövegek elemzése 2.* Országos Közoktatási Szolgáltató Iroda, Budapest. 31–36.
- PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA 2002. *A multimediális szövegek megközelítései. Kérdések – válaszok: bevezetés a statikus 'verbális elem + kép/diagram/...' -típusú komplex jelek szemiotikai szövegtanába.* Iskolakultúra Kiadó, Pécs.
- SLÍZ MARIANN 2014. Kategorizáció személynevek alapján. In: HAVAS FERENC – HORVÁTH KATALIN – KUGLER NÓRA – VLADÁR ZSUZSA szerk., *Nyelvben a világ. Tanulmányok Ladányi Mária tiszteletére.* Tinta Könyvkiadó, Budapest. 247–257.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SZABÓ ATTILA 2000. *Művészettörténet vázlatokban. A kezdetektől napjainkig.* Veritas Kiadó, Győr.
- SZIKSZAINÉ NAGY IRMA 1999. *Leíró magyar szövegtan.* Osiris Kiadó, Budapest.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2001. *A magyar nyelv szövegtana.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

SZTRÁKOS ESZTER

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

ESZTER SZTRÁKOS, Giving titles to paintings by elementary school children

Research into titles has always been a neglected field in Onomastics, though, because of its interdisciplinarity, it deserves attention. This study examines what titles are given to paintings of different representation modes by elementary school children. Challenges in giving titles to paintings depend on several factors (e.g. age, prior knowledge, cultural influences, concentration skills), which determine the outcome collectively; but a high degree of empathy, abstraction and insightfulness is always required from the person giving the title. The author carried out a questionnaire survey, in which answers were given by second, fifth and eighth grade pupils. Children were expected to give titles to, among others, a realistic and a cubist painting. Titles suggested are examined in the present paper from semantic and formal points of view, exploring habitual practices of giving titles by children of this age-group. The topic deserves further research.

Poliszém jelentésszerkezetek Kosztolányi Dezső Édes Anna című regényében

1. Előzmények. Sokan foglalkoztak már Kosztolányi Dezső névadásával, a nevekhez való viszonyával különböző nyilatkozatai, írásaiban elszórt idevágó megjegyzései alapján. Életműve kedvelt, sokat idézett példája az írói névadással foglalkozó vizsgálatoknak. Ezek a munkák általában nem a teljes életmű névanyagát dolgozzák fel: kutatási tárgyuk csak valamely részterületre, például egy-egy regény névanyagára korlátozódik. HORVÁTH MÁRIA (1959) csupán egyetlen, több prózai műben felbukkanó jellegzetes helynév, a *Sárszeg* elemzését tűzte ki célul. ÁDÁM ANIKÓ (1992) az életműben felmerülő, nevekkal kapcsolatos attitűdre vonatkozó idézeteket gyűjtötte össze és vizsgálta alkotáslélektani szempontból, ARADI GABRIELLA (1991) pedig a *Pacsirta* című regény írói névadását vizsgálta. Ez utóbbi munkának a nevek csoportosítása (fiktív és valós), a tipizálás a fő célja, így a szerző nem vagy csak elszórtan vizsgálja például az írói névadás motivációit. Az általa beszélő neveknek tartott neveket próbálja egy-egy közzsói jelentésből levezetni (pl. *Vajkay Ákos* nevét a *váj, vájkál* igékből), de nem említi, ha ez a levezetés metaforikus átvitelen alapul. Így a *Cifra Géza* nevet a karakter arcán lévő pattanásokkal hozza összefüggésbe, *Kárász István* és *Kárász Dani* nevében pedig szerinte a hal mint a gazdagság szimbóluma jelenik meg, holott ez a kontextusból nem derül ki egyértelműen. Mellékszereplőkről lévén szó, az ARADI által említett motívum nem hangsúlyos a regény szövegvilágának konstruálásában.

2. A név mint a megértést szervező, figyelemirányító szövegbeli elem. Ahogyan ARADI GABRIELLA dolgozatában, úgy a névtani dolgozatokban általában (pl. VITÁNYI 1983, 1985) hagyományosan a nevek kategorizálása, azok típusokba sorolása az elemzés fő célja. Ez azonban az írói névadás funkcióiról, motivációiról, jelentéstani háttéréről viszonylag keveset vagy semmit sem mond. Már KOVALOVSKY MIKLÓS is említette Az irodalmi névadás című munkájában (1934), hogy a névadás-vizsgálatok sokszor szubjektív benyomásokon alapulnak, így a különböző olvasatok szerinti osztályozás különböző eredményt hozhat, különböző kategóriákat tarthat relevánsnak. KOVALOVSKY munkájában kiemelt szerepet kapnak olyan nem egzakt, nem minden esetben elkülöníthető fogalmak, mint a névhangulat, a jelentéshangulat és a hangszimbolika, azonban ő is igen kevés figyelmet fordít egy-egy név motiváltságára. Elavultnak tűnhet a mai olvasó számára továbbá, hogy a középkortól a modern irodalom felé haladva egyfajta fejlődéselvűséget vél felfedezni az írói névadásban (KOVALOVSKY 1934: 48–62). Sokat foglalkozik a beszélő névvel, amely szerinte „legközelebb áll a primitív névadáshoz” (KOVALOVSKY 1934: 48). Hangsúlyozza, hogy a beszélő nevek a 19–20. században sem tűntek el, de használatuk egyre szűkebb területre korlátozódik (vö. SLÍZ 2006), mivel „egyoldalúan primitívnek, túlságosan rikítóknak érezzük” őket (KOVALOVSKY 1934: 48).

Látnunk kell, hogy a modern irodalomban, így például a Kosztolányi-életműben sem nagyon jellemző az olyan szemantikailag áttetsző, könnyen besorolható beszélő nevek jelenléte, melyeknek az olvasói értelmezés számára a tulajdonnév közzsói jelentése révén

könnyen levezethető jellemábrázoló szerepet szán a szerző. Bár ezek a nevek nemegyszer határozott közzsói jelentéssel rendelkeznek, mégsem sorolhatóak be egyértelműen sem a beszélő nevek, sem pedig a prototipikus, „névszerű”, azaz szemantikailag nem elemzendő, jelentéstanilag nem feltűnő nevek közé (vö. SLÍZ 2012: 282). Ehelyett inkább egy skálán helyezhetnénk el őket szemantikai áttetszőség szempontjából, mely skála egyik végén az egyértelmű közzsói jelentéssel bíró, akár tulajdonságoknak megfeleltethető beszélő nevek szerepelnek, másik végén pedig a szemantikailag teljesen elemezhetetlen nevek. E két végpont között helyezhetőek el a közzsói jelentés révén jelentéshangulattal rendelkező, de egy adott tulajdonságból le nem vezethető, annak meg nem feleltethető nevek, valamint az olyan nevek, amelyek esetében az olvasó hangalaki hasonlóság alapján közzsóra asszociálhat. Bár ezek nem direkt módon jellemeznek, közzsói jelentésük-nél fogva mégis bőven hordozhatnak jelentéshangulatot az erősen szubjektív, egymástól gyakran eltérő olvasói interpretációk számára. A fentiek miatt, ha ezen nevek feldolgozása erősen függ is az egyéni megítéléstől (vö. SLÍZ 2012: 291), és ha a szubjektív értelmezések hatással is lehetnek a tágabb szövegkörnyezetre, sőt maga a név is visszahat a kontextusra (ami jelentősen megnehezítheti az általános, egzakt következtetések levonását), mégis indokoltak lehetnek ebben a tárgykörben a névtani jellegű jelentéstani vizsgálatok. Ahogyan a Kosztolányi-próza nagy részében tapasztalhatjuk ugyanis, a nevek sokszor szaliensek, feltűnőek, szokatlanok, valamilyen szempontból kiemelkednek a szövegkörnyezetből. Bár nevekként fogadjuk el őket, mégsem tűnnek teljesen szokványosnak, hanem interpretációra, viszonyulásra, értelmezésre készítetik a mindenkori olvasót.

Ami még inkább indokolja és egyben támogatja a szemantikai alapú névtani vizsgálatokat a Kosztolányi-életmű esetében, hogy nem csupán valamilyen tekintetben különösek, hangsúlyosak a nevek, hanem számos olyan utalást találunk a narrációban, a párbeszédekben, amelyek valamilyen módon tematizálják vagy reflektálttá teszik a nevet. Ilyenek például a következő részletek: „– Anna – ismételte Vizyné, a puha, kedves nőnevet rokonszenvesnek találta, mert eddig sohase volt sem Anna nevű cselédje, sem Anna nevű rokona, ami feltűnően zavarta volna. – Anna – mondta még egyszer, s a szó megnyugtatta, úgy hullt rá, mint valami fehér, mint a manna” (Kosztolányi 1926/1999: 208–209). „Amikor például egy reggel véletlenül meghallotta, hogy az urat Kornélnak hívják, érezte, hogy ezen a helyen nem bírja ki sokáig” (Kosztolányi 1926/1999: 242). Éppen ezek miatt az utalások miatt hivatkoznak gyakran Kosztolányira az írói névadással foglalkozó munkák; ezek az utalások teszik G. PAPP KATALIN szóhasználatával élve „névérzékeny” íróvá a szerzőt (G. PAPP 2008: 589, 2009: 7).

Úgy gondolom, a pusztán kategóriákba soroló, ám a névanyagról túl sokat nem mondó vizsgálatok helyett az írói névadással foglalkozó kutatások megújításának egyik módja lehet, ha a kognitív szemantikai fogalomrendszert és szempontokat alkalmazzuk a névtani elemzésekben. Ily módon tágabb szövegtani, stilisztikai összefüggésekre világíthatunk rá, és rámutathatunk a szerző által alkalmazott figyelemirányító stratégiákra, az első olvasatra talán nem is olyan feltűnő, a szövegvilág egészére hatással levő jelentéskonstruáló eljárásokra.

3. Megnevezés és jelentésszerkezet. A névadás kognitív aktus, ugyanis erősen befolyásolja, hogy a nyelvhasználók hogyan érzékelik a körülöttük lévő világot. A névadás során számos kognitív tartománnyal kell számolnunk, amelyek közül egy olyan tartomány, egy olyan sajátosság aktiválódik, amelyet legfeltűnőbbnek tart a névadó, és ez alapján

nevezi meg a nevet kapó egyént (SLÍZ 2008: 231, F. LÁNCZ 2011: 30). Így az elnevezettnek a név sohasem a teljes valóságát fejezi ki, hanem annak csak egy szeletét. Ennek megfelelően feltételezhetjük az írói névadás kapcsán, hogy a szerző kezében a név, valamint annak közszói jelentése és az ahhoz kapcsolódó konnotációk bizonyos esetekben olyan „eszközül” szolgálnak, olyan összetett jelentésstruktúráként, amely nem elhanyagolható abban a tekintetben, hogy szövegében a szerző milyennek akarja láttatni az általa létrehozott és az olvasói értelmezés révén is konstruálódó világot. Egyszóval a név a szöveg egyes pontjain, más-más jelentésszervezők aktiválása révén dinamikusan konstruálhatja, folyamatosan gazdagíthatja, alakíthatja a nyelv által leképezett fiktív valóságot, illetve mindazt, amit annak résztvevőiről megtudhatunk egy szöveg értelmezése során. Ugyanazon nyelvi kifejezés, ugyanazon név különböző szövegbeli felbukkanásai, megvalósulásai alkalmával pedig a kontextuális tényezők révén eltérő, de egymással összefüggő elvont tulajdonságcsoportok kerülhetnek a figyelem előterébe, vagyis a teljes jelentésszerkezet más-más összetevője domborodhat ki.

A család- és ragadványnevek funkcionális-szemantikai szempontú motivációs kategorizálása kapcsán F. LÁNCZ ÉVA megjegyzi, hogy a névadás alapja, a névadás indítéka több összetevőből áll, és ez problémát jelenthet az egyes kategóriák kialakításánál (F. LÁNCZ 2011: 31). Ugyanakkor később hangsúlyozza, hogy az elkülönítés célja nem a pontos besorolás (F. LÁNCZ 2011: 33). A fentiek alapján úgy gondolom, hogy az írói névadás vizsgálatában a pontos kategóriák meghatározásánál jobb lehet egy összetett, jelentésanalízis alapos, leíróbb elemzés, hiszen az a név kontextusából, szövegvilágából többet tár fel, mint egy túlzott módon sematizáló besorolás.

Szemantikai és névtani összefüggések feltárása szempontjából az Édes Anna különösen jól vizsgálható a Kosztolányi-életművön belül, hiszen ahogy arra többen rámutattak (pl. SZITÁR 2000, BENYOVSZKY 2012), Édes Anna nevének közszói jelentésére koncentrálna széleskörű motívumhálózat tárható fel a regényben. Emellett kisebb szemantikai alapú összefüggések is kimutathatóak egy ilyen tekintetben figyelmes olvasat révén. Erdemes tehát röviden megvizsgálni, hogy melyek azok az elképzelések a kognitív nyelvészet elméleti keretéből, amelyek hasznosíthatóak egy kifejezetten szemantikai alapozású, a poliszémia jelenségét elismerő és érintő névtani elemzés számára.

4. Elméleti alapok. A kognitív nyelvészet felfogásában tudásunk tapasztalati alapú, gyakorlati, melyet nem tudományos kategorizáció révén rendezünk el, sokkal inkább a mindennapi élet során szerzett ismeretek alapján. A nyelvben a tapasztalati és az elvont közötti kapcsolatok kiterjedten és gyakran megmutatkoznak (TOLCSVAI NAGY 2013: 21). A nyelvi jelentések dinamikus jellegűek, fogalmi konstruálás eredményei. A fogalmi konstruálás révén azonban nem mentális reprezentációk szállítódnak egyik egyéntől a másikig, hanem a kommunikáció résztvevői a közös figyelem tárgyait helyezik előtérbe egy interszubjektívan megosztott szövegvilágban, egy adott szituációban. A világról való tudásunk és nyelvi tudásunk nem különül el élesen egymástól; hálózatokban rendeződik el, nyitott, bővíthető és alakítható (TOLCSVAI NAGY 2013: 50). A kognitív szemantika kiemelt fontosságot tulajdonít a poliszémiának, mely a szavak jelentésének szerkezetes volta és dinamikus feldolgozása révén valósulhat meg (TOLCSVAI NAGY 2013: 232). Ebben a felfogásban a poliszémia jelenségének lényege, hogy két fogalom úgy kerül kapcsolatba egymással, hogy az egyik fogalmat jelölő nyelvi elem jelentésszerkezetének egy részét a megnyilatkozó felhasználja a másik fogalmat jelölő nyelvi elem jelentésszerkezetének

megalkotására (TOLCSVAI NAGY 2013: 233). Mint az alábbiakban is látni fogjuk, a poliszém hálózaton belül az egyes jelentések szerkezeteik részleges megfelelései révén kapcsolódnak össze. A kontextusnak, mint majd az elemzés során kitűnik, alapvető szerepe van a nyelvi rendszer működésében.

Az írói névadás körében végzett vizsgálatokat tekintve le kell szögeznünk azt az alapvető, az ilyen jellegű kutatások érvényességét korlátozó, a tulajdonnevek használatának elméleti reprezentációja kapcsán RESZEGI KATALIN által is megállapított tényt (RESZEGI 2009: 7), hogy általában a mentális, így a nyelvi folyamatok sem vizsgálhatóak direkt módon. Ezért csak a megfigyelhető nyelvi viselkedésbeli jelenségek tanulmányozása révén próbálhatunk meg következtetni az olyan mögöttes folyamatokra, mint például a névhasználati szokások. Ez viszont azzal jár, hogy nem, illetve csak megszorításokkal fogalmazhatunk meg ezekre a folyamatokra vonatkozó általános érvényű téziseket.

Az Édes Anna szemantikai alapú névtani elemzése során a kognitív nyelvelméleti keret legrelevánsabb jelensége a már említett poliszémia. A kognitív szemantika elképzelése szerint a poliszém struktúrákban a beszélő és a hallgató nem kész jelentéseket dolgoz föl, a szövegkörnyezetnek és a beszédhelyzetnek ugyanis mindig fontos szerepe van a megértésben. Ebben a felfogásban a tulajdonnévi jelentés szerkezetének részei azok a megnevezetthez vonatkozó ismeretek is, amelyek a név használatakor felidéződnek (TOLCSVAI NAGY 2008). A jelentéshálózatban az egyes jelentések egy elsődleges, központi jelentéshez, általában a legközvetlenebb tapasztalaton alapuló jelentéshez kapcsolódnak sugarasan (TOLCSVAI NAGY 2013: 240). Ehhez az elsődleges jelentéshez szemantikai kiterjesztéssel kapcsolódik a többi jelentés.

5. Poliszém szerkezetek az Édes Annában. Az Édes Anna kritikai kiadása említést tesz arról, hogy a regény valósággal tobzódik a különféle „beszédes” nevekben (VERES szerk. 2010: 659). Az elemzés szempontjából természetesen a főhős neve tűnik leginkább relevánsnak, hiszen már attól is szembetűnő, hogy önmagában alkotja a címet. Emellett VERES ANDRÁS két, első olvasatra nem feltűnő névre hívja fel az olvasó figyelmét. *Druma Szilárd* családnevében a nem egyértelműen motivált *duma* és *druszo* szavak kontaminációját véli felfedezni, míg *Moviszter doktor* névvel a latin *moveo* ’mozgat, indít’ jelentésű igét hozza összefüggésbe (VERES szerk. 2010: 660). Ez nála a ’megindítva érzem magam’ jelentés révén arra utalna, hogy Moviszter kezeli leginkább emberként Édes Annát: úgy tűnik, ő az a szereplő, aki leginkább érti Anna viselkedését, cselekedeteit. A regény fiktív szereplőiről és neveiről maga KOSZTOLÁNYINÉ is hosszasan nyilatkozott életrajzi könyvében (KOSZTOLÁNYINÉ 1938/2004: 278), bár vallomásait inkább lehetségesként, mint vitathatatlanul kezelte a szakirodalom (VERES szerk. 2010: 640). A fent említett, közzsói jelentésüket keresve kevésbé átlátható szemantikájú neveket, a *Moviszter*-t és a *Drumá*-t KOSZTOLÁNYINÉ visszaemlékezése szerint fiuk, Kosztolányi Ádám találta ki: „Ő játszott képzeletben ennek a két soha nem létező családnak az életével” (KOSZTOLÁNYINÉ 1938/2004: 278).

Ezeket a neveket a megértés-feldolgozás során – éppen a szemantikai értelemben vett nehezebb átláthatóság miatt – az olvasó névként fogadja el, egészszelvényen dolgozza fel (vö. SLÍZ 2012). TOLCSVAI NAGY GÁBOR a nevek (is) vonatkoztatva elkülöníti egymástól a holisztikus és a morfológikus feldolgozást (TOLCSVAI NAGY 1996: 322). A holisztikus feldolgozás során nem annyira a jelentés számít, míg a morfológikus befogadás szempontjából szerepet kaphat a név közzsói jelentése, stílusértéke, etimológiája és motivációja.

Ha a név többbelemű, akkor az elemenkénti feldolgozása is hangsúlyos. Mivel az elemzett regény főszereplőjének neve erős közszói jelentéssel bír, és más szereplők esetében is gondolhatunk ilyesmire (pl. *Patikárius Jancsi*), a neveket vizsgálva az utóbb említett befogadásmódot célszerű érvényesíteni.

A legtöbb motívum – szövegkonstruálási stratégiákból kifolyólag – az *Édes Anna* név közszói jelentése és a hozzá kapcsolódó szubjektív asszociációk köré épül a regényben. Anna például keveset, majdnem semmit nem mond magáról a szövegben; a narráció mellőzi a kifejtő „jellemábrázolást”; csupán Annának a „jó cseléd” kategóriában elfoglalt helyéről értesül az olvasó Vizyné háztartási cselekedetekre vonatkozó dicséretei és dicsekvései révén. Az első olvasásra talán nem is feltűnő, különböző szövegbeli megvalósulások során az ÉDES fogalomhoz tartozó tulajdonságok eltérő módon rendeződhetnek el, más-más tulajdonságok kerülhetnek a figyelem előterébe. Mivel azonban az író nem kész jelentéseket tár az olvasója elé, és az olvasó is szubjektív és dinamikus módon alakítja az aktuális jelentést, az egyes szövegbeli jelentésekből a jelentések részleges átfedései és szerkezetes jellege révén összeállítható a szóban forgó fogalom közel teljes jelentésszerkezete (vö. TOLCSVAI NAGY 2013: 237–242). A név így művészi módon hívja fel a figyelmet a történet szempontjából igen jelentős, egy fogalomhoz tartozó jelentés(ek) sokrétű értelmezési lehetőségére. Emellett a teljes név két elemének összeolvasása során az olvasóban ébredő lehetséges közszói jelentésnek is több értelme (*Édes + Anna* és ’édesanya’) tárul fel a szövegolvasás során.

A Kosztolányi korabeli A magyar nyelv szótára (BALASSA) és az értelmező szótárak több jelentését is elkülönítik az *édes* szónak. Az elsők között két olyan alapjelentést hoznak, amelyek relevánsak lehetnek a regényben felmerülő jelentések szempontjából. Az első minden esetben a tapasztalati észlelésre, az ízérzékelésre vonatkozó jelentés, amelyet hasonlóan definiálnak a szótárak: „A cukor, a méz ízéhez hasonló, kellemes ízű” (BALASSA). A második, általánosan említett jelentés egy ehhez képest elvontabb, absztraktabb, azonban a regény szövegvilága szempontjából szintén releváns meghatározás, a szó ’kedves, szeretett’ jelentésekben való használata. Ezekon kívül számos jelentésárnyalat is felbukkan a szövegben: olyanok is, amelyek közvetlenül kötődnek Édes Anna személyéhez, és olyanok is, amelyek a szövegkonstruálás révén valamilyen lazább kapcsolatba kerülnek vele, s a lehetséges asszociációk révén a név közszói jelentésére irányítják a figyelmet. Ennek megfelelően a név közszói jelentése nem feleltethető meg egyetlen hangsúlyos, kidomborított tulajdonságnak, mint a beszélő nevek esetében, hanem inkább tulajdonságcsoporthoz tartozik: a Vizyné „tökéletes cseléd”-ideájának megfelelő pozitív tulajdonságokra. A név közszói jelentésének absztraktabb rétege Vizyné szemszögéből érthető egyfajta célzásként is a cselédlány értékes voltára, Vizyné számára pótolhatatlanul szükséges jelenlétére. Már a regény elején felbukkan egy, az édességre történő utalás, mely megelőlegezi a főszereplő megjelenését: „Kavargatta teáját [ti. Vizy Kornél], zaharint dobott beléje. Cukor híján a zaharint is szerette. Legalább édes volt” (Kosztolányi 1926/1999: 192). Ez implicit módon, átvitt értelemben a szó elsődleges, ’íz’ értelmű használatával utal az elvontabb jelentésre: arra, hogy Vizyék otthonából Édes Anna munkába állása előtt hiányzott a valódi „édesség”.

SZITÁR a regény motívumrendszerének fölfejtése során az ÉDES fogalmat vizsgálva kiemeli a sokat emlegetett, kulcsfontosságú jelenetet, a gyilkosság előtti süteményevést és egy korábbi, ezzel összefüggő esetet, a mandulás piskóta visszautasítását. Ez utóbbiban az *édes* szó elsődleges, tapasztalati jelentése aktiválódik, elsősorban a sütemény íze révén.

Az a mód azonban, ahogyan ennek köszönhetően Édes Annára utal, már absztraktabb: jellegében a természetes családnévadás alapját adó előzményeket idézve a HAJDÚ által belső tulajdonságra utaló metaforaneveknek nevezett csoport keletkezésére emlékeztet (HAJDÚ 2003: 821). Ebben a jelenetben ugyanis a regényszereplők azon vitatkoznak, hogy szereti-e a piskótát Édes Anna. Csupán Moviszter doktor állítja, hogy nagyon is, éppen azért utasította vissza a felkínált egy szelet süteményt. A gyilkosság előtti süteményevős jelenetből kiderül, hogy neki volt igaza, így a név úgy utal a megnevezettre, mint a természetes családnévadások esetében: számos tulajdonság közül egyet emel ki, számos fogalmi tartomány közül egyet aktivál.

SZITÁR felhívja ezenkívül a figyelmet számos más olyan jelenetre, amelyben felbukkan egy, az 'édes' jelentésre, így közvetve a főszereplőre utaló motívum. Viziné azzal dicsekszik férjének, hogy Anna vörösszilvát tett el *cukros* lében (Kosztolányi 1926/1999: 249), ezenkívül az új cseléd kiállja a szokásos próbát, amelyen más cselédek elbuknak: nem lopja a kávé és a *cukrot*. Mindemellett SZITÁR arra a különös, jelképes kapocsra is felhívja a figyelmet, hogy a címszereplőhöz legközelebb álló Moviszter doktornak *cukor*-betegsége van (SZITÁR 2000: 157).

Mind BENYOVSZKY, mind SZITÁR említ számos további *édes*-utalást, amely Patikárius Jancsi és Édes Anna viszonyához köthető. BENYOVSZKY tanulmányának egy mozzanata hívta fel a figyelmet arra, hogy Patikárius Jancsi narrációban megjelenő gondolataiban az Annához kötődő, eredetileg pejoratív kifejezések is az *édes* jelzővel társulnak (BENYOVSZKY 2012: 33): „*Édes* kis szotyka. Afféle parasztszajha. Ilyesmikkel biztatta magát, és más, rondább szavakkal is, melyeknek *édessége* úgy karcolta a torkát, mintha köcsögből mézet nyalna” (Kosztolányi 1926/1999: 292; a kiemelések minden idézetben tőlem származnak). Mint láthatjuk, a fenti idézetben együtt jelenik meg az *édes* szó jelentésének több összetevője. Az első két esetben egy absztraktabb jelentésréteg aktiválódik, és mindkét esetben pejoratív értelemhez kötődik (a becsmérlő értelmű *szotyka* egy lehetőséggel pozitívabb jelentésárnyalat felé mozdul az *édes* jelzővel társulva, míg a ronda szavak *édességükkel* karcolják Jancsi torkát, tehát jól esik ezeket mondogatnia). A mézhasonlattal még explicitebbé válik a második, absztrakt értelemben való használat („*édessége* úgy karcolta a torkát”), hiszen itt az *édes* szó elsődleges, 'íz' értelmű jelentése aktiválódik a befogadó számára. Bár nem pejoratív használatról kell beszélnünk ebben az esetben, az *édes* eredetileg negatív értelmű állapothoz kötve felbukkan még ebben a részben: „A hólyagos kéz érdes karcolásában volt valami kimondhatatlan *édes* és *mézes*” (Kosztolányi 1926/1999: 303). Mivel a szerelmi epizód narratív részében koncentráltan találunk *édes*-utalásokat, gyakoriak az olyan hasonlatok is, amelyek nem konkrét szövegszerű említéssel (mint a fenti esetekben), csak asszociatív módon, valamilyen édességhez való hasonlítás révén bővítik az *édes* gazdag jelentéshálózatát a regényben: „Lassan merült el a gyönyörűségbe, hagyta, hogy belenyomják ebbe a langyos, bágyasztó folyadékba, és megfulladjon lenn, a mélyén, mint egy kád *cukrozott* tejben (Kosztolányi 1926/1999: 300) stb. Amennyiben elfogadjuk és követjük ezt a logikát, a csókra, csókolózásra utaló, a narrációban felbukkanó édesség-hasonlatok is az *édes* jelentéshálózatát gazdagítják: „hogyan halvány, cserepes ajkát megcsókolja, ajkával széttolja, s ne engedje el mindaddig, míg lehetében ketté nem hasad, el nem olvad, el nem mállik, mint *ízes, keleti gyümölcs* (Kosztolányi 1926/1999: 301); „Még – kiabált –, még, még – mint a telhetetlen gyermek, aki *eperkrémet* kanalaz, s mihelyt végére ér, máris újat kíván” (Kosztolányi 1926/1999: 302).

6. Szótári jelentések. Az *édes* jelentéseihez erős kontrasztként kapcsolódik, hogy Patikárius Jancsitol egy nagyon *késérű* port kap Édes Anna magzatelhajtó szer gyanánt. Ezen a ponton lesz lényegessé és relevánssá Jancsi családnevének közszói konnotációja a *patika*, *patikus* asszociációk révén. Az értelmező szótárak nemcsak a 'gyógyszertár' jelentést hozzák a *patika* szó kapcsán, hanem régies, átvitt használatban magát az orvosságot jelentő szóként is felveszik (BALASSA, ÉrtSz., ÉKsz.¹), ezenkívül népies, régies stílusjelöléssel szerepeltetik a *patikárius*, *patikárus* vagy *patikáros* alakváltozatokat is, 'gyógyszerész' jelentésben. Így a Patikárius Jancsitol kapott *késérű* szer megfeleltethető a *patiká*-nak, azaz orvosságnak, maga Patikárius Jancsi neve pedig ez esetben beszélő névként fogható fel. Kisebb jelentésháló figyelhető meg ezen szó kapcsán a regényben, hiszen a korábbiakban, Anna munkába állása előtt már találunk egy olyan szöveghelyet, amely mintha a későbbi „*késérű* szer” epizódra utalna előre: „Valami kimondhatatlan bűdösséget érzett, mint a *patikában*, éles, hideg szagot, mely egyre jobban facsarta az orrát, kavarta a belét. Vízyné a zongorájában kámfort tartott, hogy a molyok ne rácsálják a vattás hangkalapácsokat. Anna nem tudta, honnan származik ez az *orvosság*szag, csak azt tudta, hogy nem bírja ki, csak azt tudta, hogy már az első pillanatban ki akart szaladni...” (Kosztolányi 1926/1999: 229).

7. Édes, anya, édesanya. Egyszerre két jelentéshálót erősít az a jelenet, amikor Édes Anna látogatása alkalmával *krumplicukrot* visz korábbi gazdája gyermekének, Bandikának. Ez az epizód egyszerre kapcsolódik az *édesanya* és az *édes* jelentéshálózathoz: „Anna átnyújtotta Bandikának a *krumplicukrot*, akitől emlékül a játék trombitát kapta. Bandika tünődve nézte őt. Zagyva emlékeket kotorgatott kis fejében. A *krumplicukor* megtette hatását. Őlébe ült annak, akit egykor mindenkinél jobban szeretett, s harmadfél éves korában nem Annának, hanem *Anyjának* nevezte” (Kosztolányi 1926/1999: 270). A *késérű* szer epizódja kontrasztként kapcsolódik az *édesanya* jelentéshálózathoz, de az asszociációk szintjén feltétlenül azt erősíti. Egy távolibb asszociációkat sem mellőző értelmezésben Kosztolányi sokat idézett nyilatkozata, a Pesti Hírlapban 1931-ben publikált Hogyan születik a vers és a regény? című írása is alapot szolgáltat az *édesanya* és az említett név hangalakjának asszociatív összekapcsolására: „Édes Anna neve is ilyen hallucináció. Jólesett mondogatnom, leírnom. Én az Anna nevet régóta szerettem. Mindig a mannát hozta eszembe, azonkívül egy kacér és nagyon nőies föltételes módot is. A vezetéknév, mely ösztönösen társult melléje, nem egyéb, mint hódolatom kifejezése. A kettő együtt – vezeték- és keresztnév – a maga lágy zeneiségében egy másik, ősi, végzetes szókapcsolatot idézett föl bennem: az *édesanyát*” (Kosztolányi 2002: 457).

8. Összegzés. A regényszöveget célzottan elemezve láthatjuk, hogy az írói figyelem-irányítás szándékainak megfelelően az *édes* fogalom jelentésszerkezetének kontextustól függő aktuális jelentésrészei – a szavak jelentésének szerkezetes jellege és dinamikus feldolgozása nyomán, a poliszémia jelenségét megvalósítva – át- meg átszövik a regényt. Az egyes jelentésrétegek köthetők a közvetlen, tapasztalati alapú 'íz' jelentéshez, mások az absztraktabb értelműhöz, de ezek a jelentések összefüggnek, asszociációk révén összekapcsolódnak a befogadó számára, és egymást kidolgozva árnyalt, gazdag jelentéshálózatot alkotnak. Mindezek alapján úgy gondolom, a kognitív szemantika elgondolásai, fogalmai jól hasznosíthatóak egy szemantikai alapú névtani vizsgálatban, amelynek a fentiek révén reális célja lehet a tágabb szövegbeli összefüggések megvilágítása.

Felhasznált forrás

Kosztolányi Dezső 1926/1999. *Pacsirta. Édes Anna*. Európa Könyvkiadó, Budapest.

Hivatkozott irodalom

- ÁDÁM ANIKÓ 1992. Kosztolányi a nevekről. *Helikon Irodalomtudományi Szemle* 1992: 389–399.
- ARADI GABRIELLA 1991. Kosztolányi Dezső, *Pacsirta*. In: HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Dolgozatok az írói névadásról I*. Magyar Névtani Dolgozatok 93. ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Budapest. 63–72.
- BALASSA = BALASSA JÓZSEF 1940. *A magyar nyelv szótára* 1–2. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest.
- BENYOVSZKY KRISZTIÁN 2012. Dolce vita Sárszegen. Tolnai Ottónak. *Kalligram* 21: 32–39.
- ÉKsz.¹ = JUHÁSZ JÓZSEF – SZŐKE ISTVÁN – O. NAGY GÁBOR – KOVALOVSKY MIKLÓS szerk. 1972. *Magyar értelmező kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ÉrtSz. = BÁRCZI GÉZA – ORSZÁGH LÁSZLÓ főszerk. 1959–1962. *A magyar nyelv értelmező szótára* 1–7. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ÉrtSz.+ = EÖRY VILMA főszerk. 2007. *Értelmező szótár* 1–2. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek*. Osiris Kiadó, Budapest.
- KOSZTOLÁNYI DEZSŐ 2002. Hogyan születik a vers és a regény? In: KOSZTOLÁNYI DEZSŐ, *Nyelv és lélek*. Sajtó alá rendezte: RÉZ PÁL. Osiris Kiadó, Budapest. 453–459.
- KOSZTOLÁNYI DEZSŐNÉ 2004. *Kosztolányi Dezső*. ASPY Stúdió Kiadó, Budapest.
- KOVALOVSKY MIKLÓS 1934. *Az irodalmi névadás*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 34. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- F. LÁNCZ ÉVA 2011. A tulajdonságra utaló családnevek kognitív nyelvészeti megközelítésben. *Névtani Értesítő* 33: 29–38.
- G. PAPP KATALIN 2008. Személynevek szövegbe ágyazódása Lázár Ervin meseregényeiben. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Balatonszárszó, 2007. június 22–24.)*. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Budapest. 588–597.
- G. PAPP KATALIN 2009. „...én Alsórácegresből vagyok”. *Írói névadás Lázár Ervin műveiben*. Doktori disszertáció. ELTE BTK, Budapest. Kézirat. <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/gecseysandornepappkatalin/diss.pdf> (2014. 10.30.)
- RESZEGI KATALIN 2009. A tulajdonnevek mentális reprezentációjáról. *Névtani Értesítő* 31: 7–16.
- SLÍZ MARIANN 2006. A beszélő nevek mint a posztmodern eszközei. *Magyar Nyelvőr* 130: 290–301.
- SLÍZ MARIANN 2008. Kognitív történeti névtan? A családnevek kialakulásának kérdése kognitív szemantikai keretben. In: KUNA ÁGNES – VESZELSZKI ÁGNES szerk., *Az ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola 3. Félúton Konferenciájának előadásai*. 228–241. http://linguistics.elte.hu/studies/fuk/fuk07/sliz_VA_KA_T.pdf (2014. 09. 27.)
- SLÍZ MARIANN 2012. Tulajdonnév és kategorizáció. *Magyar Nyelv* 108: 282–291, 400–410.
- SZITÁR KATALIN 2000. *A prózanyelv Kosztolányinál*. Asteriskos. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészdoktori Értekezések 1. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Doktori Tanácsa, Budapest.

- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 1996. A tulajdonnév jelentéséről egy névcsoporthoz kapcsán. *Magyar Nyelvőr* 120: 319–325.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2008. A tulajdonnév jelentése. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Balatonszárszó, 2007. június 22–24.)*. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Budapest. 30–41.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2013. *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Osiris Kiadó, Budapest.
- VERES ANDRÁS szerk. 2010. *Édes Anna. Kosztolányi Dezső összes művei*. Kritikai kiadás. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony.
- VITÁNYI BORBÁLA 1983. *Justh Zsigmond írói névadása*. Magyar Névtani Dolgozatok 50. ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszék Névkutató Munkaközössége, Budapest.
- VITÁNYI BORBÁLA 1985. *Thury Zoltán írói névadása*. Magyar Névtani Dolgozatok 55. ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszék Névkutató Munkaközössége, Budapest.

PÁJI GRÉTA
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

**GRÉTA PÁJI, Polysemous meaning structures in the novel *Édes Anna*
by Dezső Kosztolányi**

In works on literary onomastics, Kosztolányi's prose, which includes a vast number of names invented by the writer to capture his readers' imagination, is often used as an illustrative example. Kosztolányi demonstrated his sensitivity towards the importance of giving names in literary works of art also in his essays and statements. Some studies have already made efforts to map the role of names in given pieces of literature, but these analyses have usually failed to reach the level of a complex and systematic theory, which could successfully explain the broader function, the dynamic cohesive force of imaginary names in literary texts. The present paper uses cognitive semantics as a theoretical background as well as the notions of polysemy and meaning structures to give a possible interpretation of the above mentioned linguistic phenomena, providing an opportunity for the establishment of an exact, yet flexible model, which can account for even the minor details of the mechanisms of literary name-giving processes.

MŰHELY

Beszámoló a XXV. Nemzetközi Névtudományi Kongresszusról

1. 2014. augusztus 24–29-én Glasgow-ban rendezték meg a 25. Nemzetközi Névtudományi Kongresszust, amely a „Nevék és környezetük” téma köré szerveződött. A kongresszuson közel 250 résztvevő ismertette legújabb kutatási eredményeit. A rendezvényre a helyszínből adódóan legnagyobb számban európai kutatók érkeztek (a résztvevők több mint 85%-a); hazánkat hét előadó képviselte. Az amerikai kontinensről tizenhárom, Ázsiából tizenkét kutató tartott előadást, Afrikából mindössze négy, Új-Zélandról pedig egy kutató vett részt a rendezvényen. Noha a konferenciának három hivatalos nyelve volt (angol, német és francia), az előadások mintegy 80%-át angolul tartották meg.

2. A kongresszuson három plenáris előadás hangzott el. SIMON TAYLOR Skócia helynévállományának történeti-kronológiai rétegeiről adott áttekintést, majd bemutatta a skót helyneveket közzétevő és elemző legfontosabb munkákat. Ennek részeként a hallgatóság képet kaphatott a skót helynévkutatás helyzetéről, eredményeiről. RICHARD COATES a Family Names of the United Kingdom (FaNUK) nevű, az Egyesült Királyság területén előforduló családnevek származását, etimológiáját, történetét és területi megoszlását vizsgáló projektet ismertette. Az adatbázis jelenleg 320 000 névadatot tartalmaz. PEDER GAMMELTOFF saját és munkatársai munkáját, a dán helynévi adatbázis készítését ismertette, azt igyekezett bemutatni, hogy a névkutatás eredményeinek milyen gyakorlati alkalmazási lehetőségei vannak, miként lehet mindenki számára elérhetővé tenni, s egyúttal népszerűsíteni a tudományos ismereteket. A megoldást egyfajta digitális forradalom megindításában látja: egyszerűen hozzáférhető és használható digitális adatbázisokat kell kialakítani, amelyekhez okostelefon-alkalmazások készíthetők. Ezekon túl online kiadványok formájában is eljuthatnak az emberekhez a névtani ismeretek. A névkutatás gyakorlati alkalmazhatóságának útjai a szekcióelőadások némelyikében ugyancsak előkerültek.

3. Az előadások hét nagyobb témakörben folytak: elmélet és módszer, helynevek, személynévek, szocioonomasztika, kereskedelmi nevek, irodalmi nevek, egyéb nevek. A hallgatóság hat, párhuzamosan futó szekció előadásai közül választhatott.

3.1. A névelméleti és módszertani szekcióban meglehetősen sokféle problémakört érintettek az előadók. Több előadás tárgyalta a nevekkal kapcsolatos sztenderdizációs problémákat (a kérdés a helynévkutatás szekció előadásában is megjelent). Képet kaphattunk többek között a svéd földrajzinév-bizottság munkája során felmerülő nehézségekről (ANETTE TORENSJÖ, LEIF NILSSON), valamint a norvég személynévek és a belőlük

alakult norvég helynevek eltérően szabályozott írásmódjából adódó problémákról (BOTOLV HELLELAND, GUNNSTEIN AKSELBERG).

Az alkalmazott névtani problematika mellett nagy érdeklődés övezte azokat az előadásokat is, melyekben az előadó olyan módszertant, szempontrendszert igyekezett bemutatni, amellyel átfogóbb képet kaphatunk a névadás, névhasználat körülményeiről. TÓTH VALÉRIA azokat az általános névelméleti szempontokat vázolta föl, amelyek a személynévadáshoz és a személynévhasználatot a nyelvekben meghatározzák. Kitért a személynévek rendszerszerűségének kérdésére, a személynévrendszer erős kulturális-társadalmi meghatározottságára, figyelmet fordított továbbá a névhasználat pragmatikai és funkcionális-kognitív tényezőire, a névmodellek szerepére a személynévadásban, s a személynévhasználat névszociológiai körülményeire is. HALINA MATSYUK az iskolások nyelvi kompetenciájának és a világról való tudásuknak az általuk adott és használt ragadványnevekben való megnyilvánulását igyekezett feltárni a szociolingvisztika és a kognitív nyelvészet módszereinek használatával.

Azt a benyomásunkat, hogy a kognitív szemlélet a névtudományban is egyre nagyobb teret nyer, a szekció számos további előadása igazolta. OLENA KARPENKO például a nézőpont névtani szempontból is jelentős alapelveit tekintette át. SANDA RAPA a metaforikus litván helynevek szemantikai univerzáléit vizsgálta. Annak okait igyekezett feltárni, hogy mivel magyarázható e névadási mód viszonylagos megterheltsége. A vizsgált névanyagnak ugyanis több mint huszada ilyen módon alakult testrésznevekből, rokonságnevekből és használati tárgyak nevéből, s a metaforikus szemlélet valamennyi helyfajta megnevezéseiben érvényesül. MALGORZATA RUTKIEWICZ-HANCZEWSA szintén a tulajdonnevek szemantikájához szólt hozzá egy viszonylag újszerű nézőpontból: az afázias betegek rehabilitációjában részt vevő kutató a saját páciensei tulajdonneveket érintő anómiás jelenségeit tanulmányozta, s ezek alapján is a tulajdonnevek jelentésese volta mellett foglalt állást.

3.2. A személynévvel foglalkozó szekció előadásainak jelentős hányada a személynévadási szokások alakulását vizsgálta többnyelvű környezetben, különös tekintettel a kisebbségi helyzetben lévő csoportok névadási szokásaira. Képet kaphattunk többek között a Litvániában élő lengyel kisebbség személynéveinek litvanizálódásáról (JUSTYNA WALKOWIAK), a balti finn népek névadásában megmutatkozó idegen hatásokról (MERJE JOALAI), valamint az orosz–finn családok névadási mintáiról (KSENIA ESKOLA). A nyelvi érintkezések személynévadásra gyakorolt hatását történeti névanyagon is vizsgálták: JOAN PAU JORDÁ a középkori Barcelona családneveinek változásait, míg ANA ZABALZA SEGUIN a navarrai királyság személynéveinek alakulását követte nyomon. FARKAS TAMÁS elméletibb jellegű előadásában a magyar családnevek változástípológiáját ismertette, figyelembe véve a névváltoztatást előidéző nyelvi és nem nyelvi hatásokat egyaránt.

Az előadások másik nagyobb csoportja a ragadványnevekre koncentrált. Közülük OLIVIU FELECAN a diákok által a tanároknak adott ragadványneveknek nem csupán a struktúráját vizsgálta meg, hanem tekintettel volt a névadás háttérében meghúzódó mentális folyamatokra is; tanulmányozta továbbá a névhasználati szituációkat is, és kíváncsi volt arra is, hogy milyen névadói személyiség eredményez szokatlan névalakulatokat. ANNA TSEPKOVA a mindennapi kommunikációban és a tömegmédiában is használatos angol és orosz ragadványneveket vizsgálta, a nevek használatának nyelvi környezetét és nem nyelvi körülményeit egyaránt figyelembe véve.

A szekció további előadásai közül csupán néhányat megemlítve is látható, hogy a sokakat foglalkoztató két nagyobb problémakörön túl a személynév-kutatók érdeklődése igen szerteágazó. ALISON GRANT a régi skót családnevek közül a foglalkozásnévi eredetűekkel foglalkozott. MINNA SAARELMA-PAUKKALA a finn névkalendárium revíziójáról számolt be. SLÍZ MARIANN az irodalmi alkotások és a filmek személynéveinek a magyar személynévadásra gyakorolt hatását vizsgálta három jellemző korszak vonatkozásában (13–15. század, 19. század, 20. század második fele és 21. század).

3.3. A legtöbb előadás a helynevek szekciójában hangzott el. Ebben a szekcióban is számos előadás vizsgálta a népi-nyelvi érintkezéseknek a helynévrendszerre gyakorolt hatásait. E vizsgálatok különböző szempontokat állítottak a középpontba. EMILY PENNIFOLD például a walesi és az angol neveknek az angol–walesi határ menti kölcsönhatását kutatta, REGINA KVAŠYTE pedig a Kanadában élő litván bevándorlók által adott helyneveket elemezte. A nyelvi érintkezés és a névhasználat elméleti vonatkozásai kerültek elő RESZEGI KATALIN előadásában: a különböző nyelvű helynévpárok kognitív leírását igyekezett megadni egyrészt a nevet használó közösség, másrészt a mentális térkép s az ezzel szoros kapcsolatban álló névrendszer mentális reprezentációja szempontjából.

A városi nevek (urbanonimák), vagyis az utcák, parkok, üzletek, intézmények stb. nevei meglehetősen speciális csoportját alkotják a helyneveknek, ezért nagyon is megalapozottnak tekinthetjük a névtípus kapcsán PEETER PÄLL kérdését: vajon mennyiben tekinthetők e nevek egyáltalán helyneveknek, s nem lenne-e szerencsésebb a névtípust külön kategóriaként kezelni? A névcsoporthoz kapcsolódó előadások jó része ugyanakkor konkrét névanyag vizsgálatára irányult: megismerhettük többek között a megapoliszoknak a városi nevek formálódására gyakorolt hatását (LYAYSAN MAKHIYANOVA és ELENA REMCHUKOVA), illetve a 2012-ben a határrészek és a szomszédos városok hozzácsatolásával több mint kétszeresére nőtt Moszkva, az ún. Újmoszkva utcanévadásának elveit (TATIANA SOKOLOVA).

A helynévi tematikájú előadások harmadik nagyobb csoportja a nevek és a növényzet viszonyára fókuszált. HUIA PACEY a kérdést úgy fogalmazta meg, hogy vajon tekinthetjük-e a helyneveket bioindikátoroknak. Az alszekció előadói a kérdésre igenlő választ adva azt vizsgálták, hogy milyen módon tükröződnek a helynevekben az ember által a növényzetben előidézett változások, vagy akár a klímaváltozás hatásai (CÉSAR LÓPEZ-LEIVA, JOAN TORT-DONADA, ZANE CEKULA, SUNGJAE CHOO).

A vázolt három kérdéskör mellett a helynévkutatás hagyományosabb problémakörői is előkerültek a szekcióban. CHRISTIAN ZSCHIESCHANG a *Merseburg* név etimológiájához fűzött megjegyzéseket, ANDREA NANETTI és munkatársai pedig az olaszországi *Imola* helynév eredetét gondolták újra. Egy-egy névtípus bemutatására is többen vállalkoztak. RÁCZ ANITA a népnevekből alakult helyneveket morfológiai sajátosságai szempontjából tekintette át, s világított rá arra, hogy az egyes morfológiai típusok között jelentős kronológiai különbségek mutatkoznak. BÖLCSKEI ANDREA az egyházi személy vagy egyházi rend általi birtoklásra utaló magyarországi helynevek szerkezeti változásait vizsgálta. MARIA GIOVANNA ARCAMONE angolszász és longobárd helynevek összevető elemzését végezte el, PER VIKSTRAND pedig a viking kori helyneveket tanulmányozta.

E szekcióban kapott helyet GYÖRFFY ERZSÉBET szocioonomasztikai jellegű előadása is, amelyben az előadó egy magyar település, Tépe lakóinak mentális térképéről igyekezett

képet kapni a névhasználók névismeretének feltárása révén. A lakók névismeretét előadásában életkori kategóriák mentén mutatta be.

3.4. Külön szekciót alkottak a kongresszuson a szocioonomasztikai jellegű előadások. Ezen belül jelentős teret kapott az internetes névhasználat kérdésköre: VALERIIA NEKLESIA a virtuális világ ukrán helynévi tájképét mutatta be, KATARZYNA ALEKSIEJUK az oroszországi nickneveknek az identitásképzésben betöltött szerepéről beszélt, LASSA HÄMÄLÄINEN pedig a finn felhasználónevek szerkezeti elemzését végezte el.

Az emberek a helyeket a nevük révén azonosítják, s a helyek és a helynevek fontos szerepet játszanak identitástudatunk kialakításában is. Ebből a gondolatból kiindulva PAULA SJÖBLOM a finnországi közigazgatási egységek összevonásával és az új elnevezésekkel kapcsolatos attitűdvizsgálat eredményeit ismertette. EMILIA ALDRIN a személynevekhez kapcsolódó általánosan ismert szociokulturális jelentéstartalmakat, attitűdöket vizsgálta, s arra kereste a választ, hogy vajon milyen hatása van az eltérő etnikai és társadalmi vonatkozású neveknek a neveket befoglaló fogalmazások tanári értékelésére.

A személynévadást számos tényező befolyásolhatja. IRYNA SOFINSKA az ukrán személynévadás szovjet érárt követő húsz évének a változásait tekintette át, s arra próbált választ találni, hogy ezek a nemzeti identitás vagy inkább a globalizáció hatásaként értelmezhetők-e. ELLEN BRAMWELL Skócia különböző összetételű (egynyelvű/többyn nyelvű, vidéki/városi, őslakos/bevándorló, stabil/változó) közösségeinek a személynévadási rendszerében megmutatkozó eltéréseket mutatta be, SHEILA EMBLETON pedig az indiai kaszatok eltérő névadási szokásait ismertette.

LISA RADDING a névtani ismeretek gyakorlati alkalmazásának szemléltetésére egy olyan szoftverrel ismertette meg a hallgatóságát, amely a nevek segítségével (személynév, lakóhely neve) nagy valószínűséggel meghatározza az illető személy etnikumát, megkönnyítve ezáltal, hogy a termékek forgalmazói elérjék reklámjaikkal a megfelelő célcsoportokat.

3.5. A kereskedelmi nevekkal foglalkozó szekció központi témáját az ún. „zöld nevek” alkották: a kapcsolódó előadásokban a kutatók a környezettudatosság lexikális megjelenését vizsgálták a cégek és termékek elnevezéseiben (XENIA IVANOVA, MIRKO CASAGRANDA), s igyekeztek feltárni a névtípus mögött meghúzódó marketingstratégiákat is: eszerint az ún. „zöld” kereskedelmi nevek asszociálhatják a fenntartható fejlődés gondolatát (FIORENZA FISHER, INGRID SPITZNER).

TERHI AINIALA a Helsinki eredendően eltérő asszociatív értékű szleng neveit (*Hesa* és *Stadi*) tartalmazó kereskedelmi neveket vizsgálta. Feltevése szerint a különböző alakváltozatok a „helybeli”-ség eltérő jelölői lehetnek. Az előadó ebből kiindulva azt is bemutatta, hogy hogyan változott a két névvariáns asszociatív jelentése az elmúlt száz évben, s ez miként hatott a kereskedelmi nevekben való felhasználásukra. THIS MICHEL FETZER arra kereste a választ, hogy miért olyan jelentős a hegynévek szerepe a kereskedelmi nevek létrehozásában Svájcban, miért választanak egy hegynévet még az adott kiemelkedéstől távoli cégek neveként is.

3.6. Önálló szekciót kapott az írói névadás is. Megismerkedhettünk többek között a Shakespeare-művek orosz fordításainak neveivel (ALEXANDER KALASHNIKOV), illetve a Szentivánéji álom személyneveinek három rétegével (GRANT SMITH), s képet kaphattunk

Amélie Nothomb elbeszéléseinek (FRANCESCO BIANCO) és Amelia Rosselli alkotásainak névadásáról is (ANNA FERRARI). A szekció elméleti vonatkozású előadásai a digitális szövegekből kinyerhető nevek osztályozásának nehézségeiről (KARINA VAN DALEN-OSKA), illetve az írói névadás vizsgálatának terminológiájával kapcsolatos feladatokról tájékoztattak (NATALIA VASILEVA).

3.7. Az egyéb nevek szekciójában igen sokféle névfajtáról hallhattunk előadásokat: többek között a Helsinkiben található metróállomások nevééről (JOANNA LEHTONEN és munkatársai), a finn és a dél-afrikai hajók nevééről (ANITA SCHYBERGSON, BERTI NEETHING) vagy éppen a szláv és német nyelvekben meglévő csillagnevekről (ALENA RUDENKA). HUBERT BERGMANTÓL az osztrák háznevek megjegyzését szolgáló mondókákról kaphattunk képet, PETER K. W. TAN pedig az emlékeztető funkciójú tiszteleti névadás kérdéskörét taglalta.

4. Az előadások mellett könyvvásár és poszterszekció is gazdagította az idei kongresszus programját. A kongresszus résztvevői BIRNA LÁRUSDOTTIR Az élet kockáztatása egy helynévért című poszterét választották a legsikeresebb poszternek.

Az ICOS közgyűlésén a szokásokhoz híven megválasztották a társaság új vezetését: az elnök MILAN HARVALÍK lett, s a magyar névkutatás sikereként is értékelhetjük, hogy a vezetés tagjává választották TÓTH VALÉRIÁT is. A közgyűlés további fontos eredménye, hogy Debrecen nyerte el a 2017-es XXVI. Nemzetközi Névtudományi Kongresszus megrendezésének a jogát.

RESZEGI KATALIN
Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar

KATALIN RESZEGI, Names and their Environment. Report on the 25th International Congress of Onomastic Sciences

The International Council of Onomastic Sciences (ICOS) organized its twenty-fifth congress entitled Names and their Environment in Glasgow, from the 24th to the 29th of August, 2014. The approximately 250 participants in the congress were able to present the results of their recent research on these various topics: theory of names, cognitive aspects in Onomastics, personal names, place names, urbanonyms, standardization of names, names in language contact, digital names, names in commerce, names in literature; in seven sessions of the congress: Anthroponomastics; Toponomastics; Socioonomastics; Theory/Methodology; Literary Onomastics; Commercial Names; Other Names.

A névegységesítés eredményei a magyar tengerfenék-domborzati nevek körében

1. Bevezetés. Jelen dolgozat szerzője – térképészként – a korszerű magyar tengerábrázolás megvalósítása érdekében végzett kutatásai kapcsán a domborzatábrázolás kérdései mellett a térképi névrajz kérdéskörével is foglalkozik, hiszen a földrajzi nevek (a helynevek) a térképi ábrázolás szerves részét képezik. A tengerekkel kapcsolatos magyar nyelvű névanyag megállapítása, kezelése ugyanazon kérdések megoldását feltételezi, amelyek a szárazföldi objektumok megnevezésével kapcsolatban is felmerülnek: helyesírási kérdések, standardizálás, „hivatalos” nevek megállapítása, névváltozatok kezelése, névtárszerkesztés stb.

A Magyarország földrajzinév-tára II. készítésével 1976–1981 között szerzett tapasztalatok, a továbbfejlesztési lehetőségek irányában végzett vizsgálódások (1979–1985) alapozták meg a szerző akkor induló és máig tartó, a tengernévrajzzal kapcsolatos kutatásait. Az elmúlt 30 év ez utóbbi terén született eredményeinek vázlatos áttekintését ismerheti meg az olvasó a dolgozatban.

2. Az elmélet. A szárazföldi nevek körében oly gyakran problémát okozó exonimakérdés a tengeri területek névrajza esetében viszonylag kis területek, az ún. parti tengerek zónáitól eltekintve fel sem vetődhet, hiszen egyedüli szuverenitáson kívüli területekről beszélhetünk. Ezek névanyagának létrehozására (megállapítására), névhasználatának egységesítésére (standardizálására) egyetlen állam sem formálhat igényt. (Ilyenek – a szárazföldek esetében – az Antarktika területén vagy a Naprendszer esetében a Földön kívüli égitestek felszínén kialakult képződmények nevei is.)

Természetesen az exonimakérdés meglétének hiánya semmiképpen sem jelentheti azt, hogy bármely nép a nemzetközi gyakorlatban kialakult névhasználattól függetlenítheti magát, hiszen így nyelve teljesen elszakadna a nemzetközi kommunikációtól. Ugyanakkor az sem járható út (bár mutatkoznak rá törekvések), hogy a különböző objektumok azonosítására egy „széles körben elterjedt, használt és ismert nyelvnek”, például az angolnak vagy – mint az égitestek esetében ez gyakori – a latinnak a neveit változtatlan formában használják földrajzi, pontosabban „holdrajzi”, „marsrajzi” stb. névként (helynévként) a különböző nyelveken beszélő emberek. Minden népnek joga, hogy nyelvi sajátosságainak megfelelő fogalom- és megnevezésrendszert használjon, és minden nép tudományos kutatóinak kötelessége az ilyen rendszer létrehozása.

Egyedül az arany középút járható tehát. Egy-egy adott nyelven azonban törekedni kell a mesterségesen kialakított névanyag nemzeti egységesítésére, hogy egyazon objektumra ne több névváltozatot használjunk. Ugyanakkor ezeknek a neveknek „emlékeztetniük” kell az eredeti névadó által megállapított nevekre, hiszen ezen mesterséges névadással keletkező tudományos megnevezések a névadó nyelvből levezetve a fogadó nyelven tükörfordítással, illetve a fogadó nyelvhez igazítottan jelentkeznek, gyakran exonimaszerűen viselkednek.

3. Előzmények. A tengerekkel kapcsolatos névanyag négy nagy csoportra osztható: óceánoknak, tengereknek és önálló tengerrészeknek, azaz a vízfelszínnek a területi nevei; tengeráramlásnevek (valójában szintén területi kiterjedésű, sávokat jelölő nevek); szigetnevek (igazából szárazföldieknek tekintett nevek) és tengerfenék-domborzati nevek (a tengervízzel fedett szilárd földfelszín nevei). A térképi névrajz oldaláról érintőlegesen foglalkoztam ezekkel a kérdésekkel (a leggyakrabban használt földrajzi köznévi utótagok és megkülönböztető/egyed[ies]ítő névelemek típusai névcsoportonként: MÁRTON 2007, MÁRTON–GERCSÁK 2007), de mélyebb nyelvi elemzésekre még nem került sor.

A tengerek és tengerrészek (öblök, tengerszorosok, csatornák, átjárók stb.) megnevezései a felfedezésekkel párhuzamosan már korán kialakultak, és természetesen a magyar nyelvű leíró földrajzi szakirodalomban is egészen korán megjelennek a földrajzi ismeretek gyarapodásával párhuzamosan. Ezek a nevek megtalálhatók térképeinken, földgömbjeinken és atlaszainkban is. Magyar nyelvű glóbuszok a 19. század közepétől már viszonylag gyakran és nagy számban jelentek meg (MÁRTON–PLIHÁL 2010). A fenti nevek változásának vizsgálatát – javaslatomra, diplomamunka keretében – SZABÓ VIRÁG (2010) kezdte el tanszékünkön, felhasználva a Virtuális Glóbuszok Múzeuma interneten is könnyen hozzáférhető (<http://vgm.elte.hu>), nagyítható-kicsinyíthető 3D-s „hasonmás” glóbuszmodelljeit, amelyek eredeti névrajza is jól olvasható (MÁRTON–GEDE–ZENTAI 2008).

A földrajzi megismeréssel párhuzamosan gyarapodó névanyag jellemző a felszíni tengeráramlások, valamint a szigetek jelölésére és névvel való megkülönböztetésére is. A szigetek esetében a természetes névadással keletkezett, a bennszülöttek által használt nevek helyett a „felfedezők”, a hódítók általi birtokbavételt követően adott, mesterséges alkotású megnevezések és exonimákként ezek tükörfordításai terjedtek el leginkább (MÁRTON 2007).

A mélytengerek megismerése, különösen a tengerfenék-domborzat feltárása azonban lassabban folyt. Mivel nem állt össze egységes képpé a domborzati formák serege, nagyon nehezen jött létre egyfajta rendszerezés. A térképészek még komoly atlaszokban sem igen erőltették a névrajzot, hiszen nem volt megfelelő részletességű, a szárazfölddel összemérhető domborzati háttér sem. A 19. század közepén, a mélytengeri távírókábelek lefektetése okán meginduló, mélységmérésekkel párosuló tudományos tengerkutatók nyomán aztán megjelentek a 80 (Gotha, 1899), 40 (Edinburgh, 1895–1899) és 10 milliós (Monaco, 1903–1905) méretarányú ún. általános mélységtérképek. Ezek azonban elsősorban a szárazföldközeli területekről adtak elfogadható tengerfenék-domborzati képet, így a mélytengerek ábrázolása igen-igen elnagyolt maradt. (MÁRTON 2010: 50–61.)

A címben foglalt témánk szempontjából azonban az a fontos, hogy „A berlini nemzetközi földrajzi kongresszus (1899), azután a stockholmi (1899), majd a krisztianiai [ma Oslo – M. M.] (1901) oczeánográfiai konferenciák kifejezték abbéli óhajukat, hogy [...] a tengeralti helyszínrajz terminológiája megállapíttassék”, a berlini kongresszus által kiküldött bizottság pedig 1903-ban Wiesbadenben „elfogadta a tengeralti domborzat formáinak SUPAN-féle terminológiáját.” (RICHARD 1912: 68) Ezt a lépést a tengerfenék-domborzati formák nemzetközi standardizálásának az első lépéseként értékelhetjük. Ennek nyomán azonnal megindul a különböző nemzetek (nyelvek) fogalomrendszerének a kialakítása is, és (többnyire tükörfordítással) létrejönnek az exonimaszerűen viselkedő tengerfenék-domborzati nevek. Hazánkban például 1912-ben, PÉCSI ALBERT fordításában jelent meg RICHARD 1907-es Oczeánográfiája, amely a három nagy óceán vázlatos mélységtérképét ábraként közölte, viszonylag gazdag névanyaggal. Ezt a PÉCSI-féle anyagot

tekinthetjük a kezdetnek. Ekkor még volt magyar tengeri kijáratunk az Adriára (Fiume), még volt magyar tengerkutatás (gondoljunk a Leidenfrost Gyula vezette, a Magyar Adria Egyesület szervezte, állami támogatás nélkül, horvát kutatókkal közösen végrehajtott 1913–1914-es Adria-expedíciókra), a magyar leíró földrajztudomány számára sem lehetett tehát közömbös a tengerekkel kapcsolatos bővülő ismeretek nyomán követése.

A RICHARD-könyv az említett átnézeti óceántérképek mellett számos részletidomot bemutató ábrát is tartalmaz, természetesen megnevezve az ábrázolt képződményeket. A könyv fordításában a részleteket bemutató ábrák megnevezései nincsenek szinkronban a folyószövegben szereplő nevekkal, illetve az óceánokat bemutató átnézeti mélységtérképek névanyagával. Megjelentek tehát egy adott nyelv – a magyar – névváltozatai egyazon művön belül, nyomtatékosan rámutatva arra a problémakörre, hogy a standardizálás egyaránt érinti a földrajzi közneveket és a megkülönböztető/egyed(ies)ítő névelemeket külön-külön és együttesen is. (Feltételezhetjük, hogy nincs ez másképpen az eredeti, francia nyelvű RICHARD-könyvben sem.)

Az I. világháborút követő békediktátum megfosztotta Magyarországot tengeri kapcsolataitól, amit a II. világháborút követő békekötés is megerősített. Ennek következtében – úgy tűnik – a földrajztudomány is elvesztette korábbi, mindenre kiterjedő érdeklődését, és inkább csak a fizikai oceanográfia kérdéseivel foglalkozott. A tengerfenék jellemzése, a formák ismertetése és főképpen megnevezése lépcsről lépésre háttérbe szorult. Ezt igazolhatják KÉZ ANDOR (1952), KOCH NÁNDOR (1960), HALTENBERGER MIHÁLY (1965), SZABÓ LÁSZLÓ (1968), KURUCZ ANDOR (1982) vagy éppen a közelmúltból SZABÓ LAJOS (2009) kapcsolódó munkái. Az érdeklődő e munkák teljes névanyagát megtalálhatja korábban megjelent dolgozatomban (MÁRTON 1992), beleértve a SZABÓ LAJOS által megadott formanévrajzot is, az ugyanis a KURUCZ-féle anyag változatlan átvétele.

A magyar térképészet sem mutatott fel semmilyen említésre érdemes fejlődést egészen az 1970-es évek végéig. Akkor a szükség – az 1985-ben megjelenő Nagy világatlasz szerkesztése, valamint az ugyancsak ekkorra elkészülő ún. festett világtérkép, A Föld felszíne – már halaszthatatlanná tette a kérdés megoldását. A Földrajzinév-bizottság (FNB) 32. ülésén FÖLDI ERVIN (1979) előterjesztésében tárgyalt „a tenger alatti domborzati nevekről”, és jóváhagyta a kérdéskört vizsgáló munkacsoport jegyzékét „az általános fogalmak magyar megfelelői”-ről. 65 angol nyelvű fogalomra 42 olyan magyar megnevezést határoztak meg, amelyek a magyar tengerfenék-domborzati nevekben földrajzi köznévként is használhatók. Elfogadta az FNB a magyar földrajzi nevek előtagjainak 6 pontban összefoglalt képzésmódját is a forrásnyelvi (elsősorban angol) névalakokból. Az FNB e munkája a magyar tengerfenék-domborzati nevek standardizálásának a kezdeteként értékelhető. Ennek az anyagnak az első felhasználása – az életre hívó és már említett munkákat is megelőzve – már az 1982–1983-as kiadású Gazdasági világatlasz kontinens- és óceánátnézeti térképlapjain és világtérképén megtörtént.

4. Az elméleti eredmények hasznosulása a további kutatásokban és a gyakorlatban a Kartográfiai Vállalatnál (KV) 1991-ig. Egyetemi doktori dolgozatomban (MÁRTON 1985) az amerikai névtárakra támaszkodva – esetenként kiegészítve vagy akár felülbírálván az FNB korábbi döntéseit – magam is foglalkoztam a térképi névrajz e sajátos területével (vö. MÁRTON 1986). A dolgozat sikeres megvédése kutatási témák sorát indította el a KV-nál. Így a domborzatábrázolás további kutatása 1986–1990 között A Föld domborzata és vizei (A Föld szilárd felszíne) című térkép szerkesztéséhez kapcsolódóan folyt,

1986-tól elindultak a Tengerek és tengerfenék-domborzati képződmények többnyelvű névtárának előmunkálatai (MÁRTON 1987, 1989), és 1987-től elkezdődött egy tengerfenék-morfológiai atlasz mintalapjainak a készítése is.

Ugyanakkor mind a domborzatábrázolás, mind a névrajz területén elért, az egyetemi doktori dolgozatban összefoglalt eredmények gyakorlati hasznosítására is sor került. 1985-től folyt a 25 cm átmérőjű Domborzati földgömb szerkesztése, amelyben a többnyelvű névtárakkal kapcsolatos új kutatási eredmények is hasznosultak, mivel a magyar nyelvű kiadás mellett angol, német és cseh változat is készült (1987). 1986-ra készült el a 40 cm átmérőjű Szétszedhető szerkezeti morfológiai Föld-modell, amelynek angol nyelvű változatát 1988-ban adták ki. Ez utóbbi a Nemzetközi Térképészeti Társulás (International Cartographic Association – ICA) 1989-ben Budapesten megrendezett nagyszabású konferenciáján elnyerte a Legjobb szemléltetőeszköz díját, nemzetközi lehetőségeket is megnyitva a magyar kutatás számára a Tengerek és tengerfenék-domborzati képződmények többnyelvű névtára témakörben, egyúttal magyar részvételt is biztosítva a Társulás Tengertérképezési Bizottságában. A folyó névtani kutatások eredményeképpen született közel 100 oldalas kéziratot tanulmány (MÁRTON 1990) tette lehetővé a KV 1985-ös Nagy világatlaszának a negyedik kiadást követő jelentős tenger névrajzi átdolgozását és bővítését. Ennek az eredménye 1992-ben, Földrajzi világatlasz címmel jelent meg. Máig ezt a névanyagot használja a Cartographia Kft., a KV jogutódja a világatlasz különböző kiadásaihoz. Az atlasz a javítások előtt 2300 helyen megírt 550 tengerfenék-domborzati nevet tartalmazott (egy-egy név több oldalon is szerepelt). Az 550 névből 175 változott meg. 65 új névvel mint feltétlenül megnevezendő objektum névével bővült az ábrázolt anyag; ezek 142 helyen szerepelnek. A 25%-os névbővítésen túl a nevek több mint 30%-át helyesebb névváltozattal ábrázoltuk, több név esetében pedig a korábbi hibás névelhelyezést korrigáltuk.

5. Tovább lépés az elméleti kutatásokban 1992-től az ELTE Térképtudományi (és Geoinformatikai) Tanszékén; az eredmények hasznosítása különböző kiadványokban. 1991 tavaszán az ELTE Térképtudományi Tanszékén lezajlott kandidátusi értekezésem (MÁRTON 1991) ún. munkahelyi vitája. Ez az új munkahely, ahová azután egyetemi oktatóként kerültem, az újabb kutatások sokkal szélesebb lehetőségét kínálta számomra a korábbiaknál. Még a kandidátusi dolgozatom mellékleteként elkészítettem A Jeges-tenger földrajzinév-tárát. Ez egyben az ICA Tengertérképezési Bizottságában vállalt „többnyelvű névtár” kutatási téma prototípusa lett. (Bemutatására az ICA 1993-as kölni konferenciáján került sor.) Ugyanakkor mintaként szolgált az ELTE Térképtudományi Tanszékén indított, hallgatók bevonásával folyó kutatásokhoz is, amelyekből diplomamunkák sora született (PECK 1993, KABAI 1993, SZABÓ 1994, TÓTH 1995, VAJDA 1995, DUTKÓ 1996). Ez az anyag akkori „végső” feldolgozását egy sajátos, elektronikus atlasz formájába történő kiegészítő átdolgozással, szintézissel nyerte el (DUTKÓ 2004). Ez a projekt újraindult 2011-ben. Tekintettel az azóta feltárt további forrásmunkákra, a napjainkban ingyen hozzáférhető digitális domborzati adatokra, valamint az eltelt időszak mélytenger-kutatási eredményeire, indokolt a teljes újrafeldolgozás. Az Északi-sarki-óceán mintafeldolgozását ez alkalommal SZABÓ RENÁTA készítette el diplomamunkaként (2012). Doktori témájául az egész Világtenger feldolgozását választotta. Ebből internetes változat elkészítését tervezzük.

Tekintettel meghatározó jelentőségére, röviden ismertetem a prototípus, A Jeges-tenger földrajzinév-tára felépítését.

A névtár tengeráramlás- és szigetneveket nem, kizárólag térképi használatra javasolt, „kiemelt” tenger- (I. fejezet) és tengerfenék-domborzati (V. fejezet) neveket, valamint ezek forrásokban megtalált névváltozatait tartalmazza, amelyek számkódok alkalmazásával hierarchikus rendszert alkotnak (így kiderül, hogy mi minnek a része).

Térképek segítik (1–4. térkép) a nevekkal jelölt objektumok lokalizálását, amely az objektumok típusának megfelelő: pontszerű objektumok (pl. fenékhegyek) esetében pont, vonalas objektumok (pl. selfvölgyek) esetében (görbe) vonal, felületek esetében (pl. medencék, fenéksíkságok) vonallal körbekerített terület. Ez a fajta feldolgozás nagy előrelépést jelent a korábbi (akár külföldi) névtárakhoz képest.

A névmutatók (II., III., VI. és VII. fejezet) a különböző írásrendszerek neveit elkülönítve tartalmazzák (latin és cirill betűs mutatók). A nevek eredetére vonatkozó információk a helyes írásmód eldöntéséhez nyújtanak segítséget (IV. és VIII. fejezet).

A IX. fejezet az akkor még egységesítettnek nem tekinthető földrajzi fogalmak és a nevekben használandó földrajzi köznevek jegyzékét tartalmazta, a forrásokban fellelt meghatározásokkal, megerősítve vagy elvetve a FÖLDI ERVIN által az FNB-nek 1979-ben beterjesztett anyag döntéseit.

A X. fejezet a feldolgozott forrásmunkák jegyzéke.

A névtár szerkezete tehát:

TENGEREK

1. térkép: Tengeri lehatárolások
2. térkép: A Jeges-tenger lehatárolása figyelembe véve a szerkezeti-morfológiai vonalakat is
- I. fejezet: Tengernevek (Rendszertan)
- II. fejezet: A tengernevek latin betűs mutatója
- III. fejezet: A tengernevek cirill betűs (orosz nyelvű) mutatója
- IV. fejezet: A tengernevek eredete

TENGERFENÉK-DÖMBÖRZAT

3. térkép: A Jeges-tenger fenékdomborzata
4. térkép: Tengerfenék-domborzati képződmények határai és kódjai
- V. fejezet: A tengerfenék-domborzati képződmények (Rendszertan)
- VI. fejezet: A tengerfenék-domborzati nevek latin betűs mutatója
- VII. fejezet: A tengerfenék-domborzati nevek cirill betűs (orosz nyelvű) mutatója
- VIII. fejezet: A tengerfenék-domborzati nevek eredete
- IX. fejezet: Földrajzi fogalmak (terminológia), Földrajzi köznevek (nómenklátúra)
- X. fejezet: Feldolgozott atlaszok, térképek és más kiadványok (Forrás- és irodalomjegyzék)

Tanszékünkön mind a kutatás – újabb területek bevonásával –, mind a gyakorlati alkalmazás – különböző kiadványokban történő felhasználás révén – jelen van napjainkban is.

A standardizálás újabb lendületet vett 2001-től. Az ICA pekingi konferenciájára készítettem el a Standardization of undersea feature names / Tengerfenék-domborzati képződmények neveinek egységesítése 0. verzióját, amelyet DUTKÓ ANDRÁS átdolgozva –

készülő PhD-dolgozata anyagát is figyelembe véve – a 2003-as ICA-konferencián, a dél-afrikai Durbanben mutatott be.

Amennyiben a képződmények megnevezésének a fogalmi egységesítését tekintjük, ez részben hasonló a földrajzi nevek egységesítésével kapcsolatos kifejezések standardizálási törekvéseihez. Ennek előrehaladott állásáról BÖLCSKEI ANDREA (2013) számolt be. Esetünkben azonban ez kiegészül annak az igénynek a megjelenésével, hogy az így megalkotott magyar megfelelők földrajzi köznévként is használhatók legyenek, mint az már a FÖLDI-féle 1979-es előterjesztéskor is szempont volt. A feldolgozás híven követi a Monacóban sorozatként megjelenő angol + más nyelvű hasonló anyagokat, monacói kiadására azonban nem kerülhetett sor, mert hazánk – tengerünk nem lévén – sem a Nemzetközi Hidrográfiai Szervezetnek, sem pedig a Kormányközi Oceanográfiai Bizottságnak nem tagja. (Akkor még EU-tagok sem voltunk.) A Standardization of undersea feature names / Tengerfenék-domborzati képződmények neveinek egységesítése című összeállítás 2003-es változatának szélesebb körű publikálását az akadémiai doktori dolgozatomon (2010) alapuló könyvem, A Világtenger kartográfus szemmel (MÁRTON 2012: 281–318) megjelenése tette lehetővé.

A kutatások még a következő témákkal bővültek (csak azokat említem, amelyeknek [többnyelvű] helynévtani vagy standardizálási vonatkozásai vannak): Az ICA 2005-ös spanyolországi konferenciáján La Coruñában körvonalaztuk A tengerfenék-domborzati képződmények többnyelvű lexikona / The multilingual lexicon of undersea features projektet, amelynek leraktuk az alapjait. Valójában az előbb ismertetett Standardization of undersea feature names kiadványokon alapuló, fogalommegadások (képződménymegnevezések) és szöveges meghatározások (definíciók) többnyelvű (angol, francia, spanyol, orosz, magyar) internetes változatáról van szó, amelyhez kapcsolódóan esetenként megjelenik a tárgyalt képződményt bemutató térkép is.

Ugyancsak 2005 óta foglalkoztat minket Az óceánok és tengerek határai / Limits of Oceans and Seas projekt, a monacói Special Publication 23. magyar változatának elkészítése, az ehhez kapcsolható témák vizsgálata. Ennek keretében diplomamunka készült az egész Világtenger területére az óceánok, tengerek és az ún. önálló tengerrészek (jelentős öblök, csatornák, szorosok, átjárók) lehatárolásairól és megnevezéseiről több nyelven, adatbázisba rendezetten (ERDÉLYI 2008). Ez nemcsak e munka térképi névanyagának és lehatárolásainak az újrafeldolgozását és a magyar névanyag megállapítását tűzte ki céljává, hanem – kiegészítőleg – mérvadó német és orosz forrásmunkák anyagának a feldolgozásával egyrészt a névanyag bővítését is eredményezte, másrészt kimutatta a lehatárolásban mutatkozó eltéréseket is.

Szintén ehhez a kérdéskörhöz kanyarodik vissza az a munka, amelynek első eredményei akadémiai értekezésem egyik fejezeteként születtek (MÁRTON 2010: 149–174). Ez az Északi-sarki-óceán és tengerei határainak pontos leírása a Limits of Oceans and Seas (IHO 1986) monacói kiadvány magyar fordításaként, az óceán területére elkészített leíró földrajzi mintafeldolgozás részeként. Ebben az esetben is része a munkának a korábban a magyar nyelvben nem létező földrajzi nevek megállapítása. Példaként nézzük az *Északi-sarki-óceán* határa egy szakaszának leírását:

„Az *Atlanti-óceán* irányában, Ny-ról K felé: Ny-on (a *Davis-szoros* és a *Labrador-tenger* határa, azaz) az é. sz. 60°-át jelölő szélességi kör mentén *Labrador* ÉK-i partja és *Grönland* Ny-i partja között; innen a sziget partjain K, majd ÉK felé az *Edvard Holm-fokig* [Kap Edvard Holm: 67° 51' É; 32° 11' Ny]; ahonnan (az *Izlandi-* és a *Grönlandi-tenger*

határaként) a *Dánia*-szoroson át egyenesen *Izland* legnyugatibb pontjáig, a *Bjargtangarig* [65° 30' 15" É; 24° 32' 20" Ny]; majd a sziget É-i és K-i partjai mentén a *Stokksnes-fokig* [64° 14' 25" É; 14° 57' 50" Ny]; innen (az *Izlandi-tenger* és az *Atlanti-óceán* központi területe határaként) a *Dániához* tartozó szigetcsoport, a *Feröer Fugloy* szigetének legészakkeletibb, [62° 20' 35" É; 6° 14' 50" Ny] koordinátájú pontjához; ezt követően (a *Norvég-tenger* és az *Atlanti-óceán* központi területe határaként) a *Hebrida-selfnek* a *Shetland-szigetektől* ÉK-re lévő [61° É; 0° 53' Ny] koordinátájú pontjához; ahonnan (a *Norvég-* és az *Északi-tenger* határaként) az é. sz. 61°-át jelölő szélességi kör mentén *Norvégia* Ny-i partjáig, majd pedig ÉK, illetve K felé az eurázsiai kontinens partján a *Csukcs-félszigetig* húzódik a határ. A *Csendes-óceán* irányában, K-ról Ny felé: K-en a szibériai *Csukcs-félsziget* (kb.) [66° 33' É; 171° 04' Ny] koordinátájú pontjától az *Északi sarkkör* – (kb.) az é. sz. 66° 33'-ét jelölő szélességi kör – mentén az alaszakai *Seward-félsziget* (kb.) [66° 33' É; 164° 44' Ny] koordinátájú pontjáig, majd pedig ÉK, illetve K felé az észak-amerikai kontinens partján *Labradorig* húzódik a határ.”

Szintén az elméleti eredmények közé sorolható néhány konferenciameghívás, amelyek jelzik a hazai eredmények nemzetközi ismertségét és elismerését. Így vettünk részt 2007-ben a Bécsben The 13th International Seminar on the Naming of Seas and East Sea címmel megrendezett (MÁRTON–GERCSÁK 2007), majd 2008-ban a koreai Jeju szigetén The Third International Symposium on Application of Marine Geophysical Data and Undersea Feature Names címmel megtartott (MÁRTON–GERCSÁK 2008), illetve 2010-ben az ausztriai Tainachban The 10th UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting címmel megszervezett (GERCSÁK 2011) összejöveteleken.

Ha az elméleti eredmények gyakorlati felhasználása terén felmutatható kiadványokról kívánunk számot adni, feltétlenül említést érdemel a Magyar nagylexikon (Akadémiai, később Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest, 1993–2004), amelynek 19 kötetében számos szócikk és térképek sora bizonyítja tanszékünk aktivitását. Ide kell sorolni GALÁCZ ANDRÁS Óceánok – sarkvidékek című könyvét 2003-ból; a 2004-ben megjelent és azóta több kiadást megért Topográf–Nyír-Karta-féle Nagy világatlaszt; a 2006-ban kiadott Csáládi világatlasz 2. kiadásának a Térkép-Faragó Bt. által készített atlasztérképeit és A Világtenger kartográfus szemmel című munkám névmutatóval is ellátott 40 oldalas atlaszmellékletét, A Világtenger térképeken-t (MÁRTON 2012: 319–358).

6. Összegző értékelés. A standardizálási törekvések (a névhasználat egységesítése) eredményeinek a felmérésére a tengerfenék-domborzati képződmények neveinek esetében a megjelenő térképek, atlaszok, földgömbök, egyszóval a kartográfiai kiadványok, valamint a földrajzi szak- és igényes ismeretterjesztő irodalom elemzése adhat módot.

A különböző térképkiadványok, elsősorban a földrajzi világatlaszok tengeri területeket is bemutató térképei alkalmazzák a névtudomány területén az ELTE-n (korábban részben a KV-nál) elért eredményeket, azaz egyértelműen pozitív a tapasztalat.

A földrajztudomány területén a kép már nem ilyen derűs, elég utalni a 2009-ben megjelent, SZABÓ LAJOS szerkesztette és már idézett munkára.

Egyértelmű eredmény a szöveges kiadványok területén csak a Magyar nagylexikon köteteinek természetföldrajzi szócikkeiben (és az ezekhez kapcsolódó térképeken) jelentkezik, ahol szintén kimutatható az ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszékén folytatott oktatói-kutatói és volt hallgatói munkák pozitív hatása.

Hivatkozott irodalom

- BÖLCSKEI ANDREA 2013. Az „UNGEGN Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names” című terminusjegyzék magyar változatának elkészítéséről. *Névtani Értesítő* 35: 11–21.
- DUTKÓ ANDRÁS 1996. *A Világóceán földrajzinév-tára*. Szakdolgozat. ELTE TTK, Budapest. Kézirat.
- DUTKÓ ANDRÁS 2004. Az óceánfenék földrajzinév-tára és elektronikus atlasza. Doktori (PhD) értekezés. ELTE TTK, Budapest. Kézirat.
- ERDÉLYI HANNA 2008. *Tengerek határai. A Világtenger terület-lehatárolási rendszereinek összehasonlítása és térinformatikai feldolgozása*. Szakdolgozat. ELTE IK, Budapest. Kézirat.
- FÖLDI ERVIN 1979. Előterjesztés a tenger alatti domborzati nevekről. *FNB 32. ülés jegyzőkönyve*. Budapest. Kézirat.
- GERCSÁK GÁBOR 2011. English exonyms of geographical names of Hungary. In: JORDAN, PETER – BERGMANN, HUBERT – BURGESS, CAROLINE – CHEETHAM, CATHERINE eds., *Trends in Exonym Use: Proceedings of the 10th UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting*. Verlag Dr. Kovac, Hamburg. 261–268.
- HALTENBERGER MIHÁLY 1965. *Tengerészeti földrajz*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- KÉZ ANDOR 1952. A víz természeti földrajza. In: BULLA BÉLA szerk., *Általános természeti földrajz I*. Tankönyvkiadó, Budapest. 354–531.
- KABAI ZOLTÁN 1993. *Az Északi-Csendes-óceán földrajzinév-tára*. Szakdolgozat. ELTE TTK, Budapest. Kézirat.
- KOCH NÁNDOR 1960. A tenger. In: TASNÁDI KUBACSKA ANDRÁS szerk., *A Föld*. Gondolat Kiadó, Budapest. 211–239.
- KURUCZ ANDOR 1982. *Tengerek földrajza*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- IHO 1986. = International Hydrographic Organization 1986. *Limits of Oceans and Seas*. Special Publication 23. International Hydrographic Bureau, Monaco.
- MÁRTON MÁTYÁS 1985. *Az óceán- és tengerfenék domborzata. Tenger alatti felszínek ábrázolása kisméretarányú térképeken*. Egyetemi doktori értekezés. ELTE TTK, Budapest. Kézirat. <http://lazarus.elte.hu/hun/dolgozo/marton/doktori/d-00tart.htm>. (2014. 04. 05.)
- MÁRTON MÁTYÁS 1986. A tengerfenék domborzatának nevei. *Geodézia és Kartográfia* 38/3: 180–185.
- MÁRTON MÁTYÁS 1987. Az óceán- és tengerfenék képződményeinek földrajzinév-tára. *Geodézia és Kartográfia* 39/1: 39–43.
- MÁRTON MÁTYÁS 1989. Tengerfenék-képződmények földrajzinév-tára. In: BALOGH LAJOS – ÖRDÖG FERENC szerk., *Névtudomány és művelődéstörténet. A IV. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai Pais Dezső születésének 100. évfordulóján*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 183. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Zalaegerszeg. 139–143.
- MÁRTON MÁTYÁS 1990. *Előterjesztés a tengerfenék-domborzati nevek megváltoztatásáról*. Kartográfiai Vállalat, Budapest. Kézirat. <http://lazarus.elte.hu/hun/dolgozo/marton/fnb/tart.htm>. (2014. 04. 05.)
- MÁRTON MÁTYÁS 1991. *Tengervízzel fedett felszínek ábrázolása kisméretarányú térképeken*. Kandidátusi értekezés. Budapest. Kézirat. <http://lazarus.elte.hu/hun/dolgozo/marton/kandidat/ktart.htm>. (2014. 04. 05.)
- MÁRTON MÁTYÁS 1992. A magyar tengerfenék-domborzati nevek megalkotásáról. *Névtani Értesítő* 14: 84–116.

- MÁRTON MÁTYÁS 2007. A tengerföldrajzi névadás (magyar, angol és német példákkal). *Geodézia és Kartográfia* 59/10–11: 49–57.
- MÁRTON MÁTYÁS 2010. *A Világtenger (A térképezéstől a komplex leírásig)*. MTA doktori értekezés. Budapest. Kézirat. <http://lazarus.elte.hu/hun/dolgozo/marton/dsc/dsc.pdf>. (2014. 04. 05.)
- MÁRTON MÁTYÁS 2012. *A Világtenger kartográfus szemmel*. ELTE Informatikai Kar, Budapest.
- MÁRTON MÁTYÁS – GEDE MÁTYÁS – ZENTAI LÁSZLÓ 2008. Föld- (és ég-) gömbök 3D-s előállítása. Virtuális Földgömbök Múzeuma és digitális virtuális restaurálás. *Geodézia és Kartográfia* 60/1–2: 36–42.
- MÁRTON MÁTYÁS – GERCSÁK GÁBOR 2007. The naming of seas, maritime features and currents (Examples in English, German and Hungarian). In: *The 13th International Seminar on the Naming of Seas and East Sea*. University of Vienna, Vienna. 6–20.
- MÁRTON MÁTYÁS – GERCSÁK GÁBOR 2008. Overview of Hungarian research in the standardization of undersea feature names. In: *The Third International Symposium on Application of Marine Geophysical Data and Undersea Feature Names*. The Korean Cartographic Association, Seoul. 37–51.
- MÁRTON MÁTYÁS – PLIHÁL KATALIN 2010. Magyar föld- és éggömbök. *Geodézia és Kartográfia* 62/9: 13–24.
- PECK MÓNICA 1993. *Az Északi-Atlanti-óceán földrajzinév-tára*. Szakdolgozat. ELTE TTK, Budapest. Kézirat.
- RICHARD, JULES 1912. *Oceánográfia*. Kir. Magyar Természettudományi Társulat, Budapest.
- SZABÓ LAJOS 2009. A tengeri és óceáni medencék kialakulása. In: SZABÓ LAJOS szerk., *Tengerek és óceánok földrajza*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs. 15–36.
- SZABÓ LÁSZLÓ (UDVARHELYI KÁROLY nyomán) 1968. A víz földrajza. In: SZABÓ LÁSZLÓ szerk., *Általános természeti földrajz*. Tankönyvkiadó, Budapest. 515–623.
- SZABÓ LÚCIA 1994. *A Déli-Atlanti-óceán földrajzinév-tára*. Szakdolgozat. ELTE TTK, Budapest. Kézirat.
- SZABÓ RENÁTA 2012. *Az Északi-sarki-óceán tengerfenék domborzati többnyelvű földrajzinév-tára*. Szakdolgozat. ELTE IK, Budapest. Kézirat.
- SZABÓ VIRÁG 2010. *Tengeri területek térképi magyar névanyagának fejlődéstörténeti vizsgálata XIX. és XX. századi földgömbök alapján*. Szakdolgozat. ELTE IK, Budapest. Kézirat.
- TÓTH KATALIN 1995. *A Déli-Csendes-óceán földrajzinév-tára*. Szakdolgozat. ELTE TTK, Budapest. Kézirat.
- VAJDA ÁGNES 1995. *Az Indiai-óceán földrajzinév-tára*. Szakdolgozat. ELTE TTK, Budapest. Kézirat.

MÁRTON MÁTYÁS
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Informatikai Kar

MÁTYÁS MÁRTON, Hungarian results of the standardization of undersea feature names

The author of the present paper, a cartographer, has studied all sorts of questions in relation to geographical names for the correct representation of seas. Determining and handling the Hungarian names for maritime features raise questions that are identical with those relating to land objects: spelling, standardization, determining “official” names, managing name changes, compiling

gazetteers, etc. The author's ongoing research in maritime geographical names is based on his experience with compiling the Gazetteer of Hungary II between 1976 and 1981 as well as his subsequent studies on managing geographical names (1979–1985). The present paper gives an overview of the author's research results of the past thirty years. The results of the standardization of undersea feature names can easily be checked by analyzing the names appearing in cartographic products (in published maps, atlases, and on globes), in professional books on geography and in higher-level popular geographical publications. It is certain that various cartographic publications, mainly geographical world atlases displaying also the sea-covered areas, use the linguistic-cartographic results produced at Eötvös Loránd University (ELTE) and formerly at the office of the national Cartographia Enterprise. However, the picture is less positive when we observe the use of standardized names by geographers. As for textual publications, the results of the research concerned can be demonstrated only in those entries of the Magyar Nagylexikon (1993–2004) in which physical geographical descriptions and related maps are both given. In these cases, the positive influence of the work of researchers, educators and former students at the Department of Cartography and Geoinformatics of ELTE University is evident.

A kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszéke könyvtárának névtani tárgyú kéziratai

A kolozsvári magyar nyelvészeti tanszék könyvtára jelentős számú névtani tárgyú kéziratot őriz, amelyek többsége szakdolgozat, kisebb hányada pedig doktori és a tanári továbbképzés keretében készült speciális jellegű dolgozat. A közel kétszáz kézirat tematikája változatos: 101 személynévtani, 61 helynévtani, 8 több tulajdonnévfajta is bemutatott, 6 állatnevet tárgyaló, 4 alkalmazott névtani és 1 tudománytörténeti munka fordul elő közöttük. A témavezetők sorában Szabó T. Attila, Márton Gyula, B. Gergely Piroska, Vöö István, Teiszler Pál, Péntek János, Szilágyi N. Sándor, Lőrinczi Réka, Cs. Nagy Lajos és Csomortáni Magdolna említhető.

A tanszéki névtani kéziratok szép száma a névtan kolozsvári magyar felsőoktatásbeli hagyományos jellegét, népszerűségét bizonyítja, amelynek alapvető meghatározója az erdélyi nyelvjáráskutatás jól ismert programja. A tudomány szak helyet kap a kolozsvári magyar nyelvészeti tanszék mindenkor alaptevékenységei körében, s változó intenzitással bár, de folyamatosan jelen van a tanszék történetének minden korszakában (l. MÁRTON 1973: 180–181, PÉNTÉK 2002: 22–24, HOFFMANN 2003: 79). A névtan választható tantárgy a hagyományos (osztatlan) és az azt követő többciklusú képzésben egyaránt; pillanatnyilag az alapképzés egyik féléves tárgya, amely a harmadik év első félévében vehető fel önálló magyar szakon, ugyanakkor magyar fő- és mellékszakon is. A tantárgy oktatása a rendszerváltás előtti időszakban Márton Gyula és B. Gergely Piroska, a rendszerváltást követően pedig Csomortáni Magdolna nevéhez kapcsolódik. Amint arra a bevezetőben mondtak is utalnak, a névtan a szakdolgozati témák körében is szerepel választható témaként, de a tudományos képzés doktori, illetve a tanári továbbképzés I. fokozati tudományos-módszertani dolgozati témakörében is megjelenik. A névtani tárgyú doktori dolgozatok témavezetői között Szabó T. Attila, Péntek János és Szilágyi N. Sándor emelhető ki.

A jelenlegi könyvtári szabályok szerint a tanszéki névtani dolgozatok közül a szakdolgozatok kerülnek be kötelező módon a tanszéki könyvtár gyűjteményébe (hunglang.lett.ubbcluj.ro/hu/tanszeki-konyvtar), a doktori és a fokozati dolgozatok viszont csak esetlegesen. A doktori dolgozatok a kolozsvári Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtár (www.bcuccluj.ro/hu), a fokozati dolgozatok pedig a különböző iskolai könyvtárak állományába sorolódnak be.

A tanszéki névtani dolgozatok alapján készített rendszerező bibliográfia azoknak a kéziratoss bibliográfiáknak a sorába illeszkedik, amelyeket a Névtani Értesítő különböző számaiból ismerhetünk (TAKÁTS 1979, MIZSER 1983, ZSIGMOND 2002, FERCSIK 2004, KECSKÉS 2009, BAUKO 2010), és amelyekhez A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai sorozat annotált névtani bibliográfiája is csatlakozik (HLAVACSKA 1990). A teljesség kedvéért a tanszéki könyvtári névtani dolgozatok mellett figyelembe veszi a kolozsvári Egyetemi Könyvtár állományában

található, eddig nem publikált névtani tárgyú doktori disszertációkat is. Egyszerűsített leírással mutatja be a bibliográfiai tételeket, amelyek adatai között a szerző neve, a kézirat évszáma, címe, jellege, oldalszáma és könyvtári jelzete szerepel (pl. Á/565 – tanszéki könyvtári, TEZE4485 – egyetemi könyvtári jelzet). A kézirat jellegét rövidítéssel tünteti fel: szakdolg. – szakdolgozat, magiszteri dolg. – magiszteri dolgozat, fokozati dolg. – I. fokozati tudományos-módszertani dolgozat, doktori dolg. – doktori dolgozat.

A bibliográfia több rendszerezési szempontot is követ. A vizsgálati tárgy alapján egy, valamint több tulajdonnévfajta is bemutatott, alkalmazott névtani és névtudomány-történeti kérdéseket tárgyaló szerkezeti egységekre tagolódnak a következő alcímeknek megfelelően: 1. Helynevek, 2. Személynevek, 3. Állatnevek, 4. Több névfajta, 5. Alkalmazott névtan, 6. Névtudomány-történet. Az első négy szerkezeti egységet tovább differenciálja a lokalitás szempontja szerint, kiemelve a vizsgálati tárgy mai romániai területi közigazgatási (megyei, település szerinti, esetenként pedig táji) hovatartozását. A jelzett kisebb-nagyobb szerkezeti egységeken belül a dolgozatszerzők nevének betűrendjét érvényesíti.

1. Helynevek

1.1. Bihar megye

Bihardiószeg – BIROGA MÓNICA 2004. *Bihardiószeg mai élő helyneveinek vizsgálata*. Szakdolg. 73 o. + 2 térképvázlat. (Á/565)

Szalacs – PÁZMÁN MÁRIA 2008. *A Bihar megyei Szalacs mai élő helynévrendszere*. Szakdolg. 54 o. + 2 térképvázlat. (Á/678)

Szentjobb – HERPERGER JULIÁNNA-MÓNICA 2002. *A Bihar megyei Szentjobb mai helyneveinek nyelvi elemzése*. Szakdolg. 68 o. + 2 térképvázlat. (Á/526)

1.2. Brassó megye

Alsórákos – MEGGYESY ILDIKÓ 1982. *A Brassó megyei Alsórákos helynevei*. Fokozati dolg. 70 o. + 1 térképvázlat. (Á/375)

Hétfalu – HOCHBAUER MÁRIA 2012. *Helynévhasználat és térbeli orientáció a barcasági Hétfaluban*. Doktori dolg. 187 o. (TEZE4485)

Négyfalu – HOCHBAUER MÁRIA 2005. *A barcasági Négyfalu mai élő helyneveinek névtudományi vizsgálata*. Szakdolg. 150 o. + 3 térképvázlat. (Á/603)

Négyfalu – HOCHBAUER MÁRIA 2007. *Helyzetviszonyító elemek a barcasági Négyfalu helynévrendszerében*. Magiszteri dolg. 62 o. + 2 térképvázlat. (Á/792)

1.3. Fehér megye

Búzásbocsárd – GÁBOR ELENA ELLA 2007. *Búzásbocsárd helyneveinek nyelvi elemzése*. Szakdolg. 46 o. + 2 térkép. (Á/634)

Magyarlapád – BAJKA ZSUZSA 1998. *Magyarlapád helynevei*. Szakdolg. 76 o. + 1 térképvázlat. (Á/595)

1.4. Hargita megye

- Delne, Pálfalva** – PÁL ÉVA 1985. *Delne és Pálfalva földrajzi nevei*. Fokozati dolg. 125 o. + 4 térképvázlat. (Á/441)
- Csikmindszent** – CSOMORTÁNI MAGDOLNA 1983. *Csikmindszent helynevei*. Szakdolg. 127 o. + 1 térkép. (Á/343)
- Gyergyóalfalu** – KISS GABRIELLA 2009. *A Hargita megyei Gyergyóalfalu élő helyneveinek vizsgálata*. Szakdolg. 77 o. + 3 térképvázlat. (Á/732)
- Gyergyóremete** – ANDRÁS KATALIN 2003. *Gyergyóremete mai helyneveinek nyelvi elemzése*. Szakdolg. 76 o. + 2 térképvázlat. (Á/559)
- Gyimesfelsőlok** – SIMON MÓNICA 2008. *A Hargita megyei Gyimesfelsőlok helyneveinek nyelvi elemzése*. Szakdolg. 107 o. + 3 térkép. (Á/675)
- Kápolnásfalu** – GYÖRGY JÓZSEF 1983. *Kápolnásfalu földrajzi nevei*. Szakdolg. 127 o. + 2 térképvázlat. (Á/438)
- Kőröspatak** – BÁLINT KATALIN 2013. *Kőröspatak helyneveinek nyelvi elemzése*. Szakdolg. 113 o. + 2 térképvázlat. (Á/892)
- Székelyderzs** – PÁL ÉVA 2003. *Székelyderzs földrajzi neveinek nyelvi elemzése*. Szakdolg. 60 o. + 2 térképvázlat. (Á/552)
- Csik** – CSOMORTÁNI MAGDOLNA 2000. *Csik helynevei* 1–3. Doktori dolg. 1674 o. + 47 térkép. (TEZE558)
- Nyikó mente** – TIBÁD LEVENTE 1980. *A Nyikó mente helynevei (21 Hargita megyei falu névanyaga)*. Doktori dolg. 200 o. (TEZE2358)

1.5. Kolozs megye

- Aranyospolyán** – ZSIGMOND GYÖZÖ 1982. *Aranyospolyán helyneveiről*. Szakdolg. 77 o. + 2 térképvázlat. (Á/342)
- Kolozsvár** – LINCZING ÉRIKA MELINDA 2006. *Kolozsvár magyar utcanéveinek nyelvi elemzése*. Szakdolg. 86 o. + 3 térkép + 1 melléklet. (Á/613)
- Borsa-, Dobokai- és Tőki-völgy** – PÉTER SÁNDOR 1964. *A térszíni formák nevei a Borsa-, a Dobokai és a Tőki völgy helyneveiben*. 89 o. + 10 térképvázlat. (Á/140)
- Kalotaszentszentkirály** – FERENCZ HAJNAL 2008. *A földrajzi köznevek A romániai magyar nyelvjárások atlaszában (Kalotaszentszentkirály helyneveinek földrajzi köznévi vonatkozásával)*. Szakdolg. 89 o. (Á/674)

1.6. Kovászna megye

- Csernáton** – UGRON TÍMEA 2013. *A Kovászna megyei Csernáton mai élő helyneveinek nyelvi elemzése*. Szakdolg. 95 o. + 2 térképvázlat + 2 térkép. (Á/895)
- Illyefalva, Aldoboly** – PUSZTAI-KÁDÁR SÁRA-HAJNALKA 1977. *Illyefalva és Aldoboly földrajzi nevei*. Szakdolg. 126 o. + 4 térképvázlat. (Á/301)
- Kurtapatak** – KOVÁCS KINGA KATALIN 2002. *Kurtapatak helynevei*. Szakdolg. 53 o. + 1 térkép. (Á/516)
- Lécfalva** – GYÖRBIRÓ GABRIELLA 1986. *Lécfalva helynevei*. Szakdolg. 80 o. + 2 térképvázlat. (Á/432)
- Olasztelek** – FÜZESY IMOLA 2011. *Olasztelek helyneveinek nyelvi elemzése*. Szakdolg. 120 o. + 2 térképvázlat. (Á/845)

- Ozsdola** – SÁNDOR ENIKŐ 2007. *Ozsdola élő helyneveinek vizsgálata*. Szakdolg. 74 o. + 3 térképvázlat. (Á/636)
- Szárazajta** – PÉTER SZERÉNA 2008. *Szárazajta helynevei*. Szakdolg. 110 lap + 2 térképvázlat. (Á/672)
- Torja** – RÁDULY EDIT 2004. *Torja helynevei*. Szakdolg. 89 lap + 3 térképvázlat. (Á/566)
- Zalán** – GELLÉRD ANDREA-ILDIKÓ 2008. *Zalán helyneveinek nyelvi elemzése*. Szakdolg. 69 o. + 1 térképvázlat. (Á/667)

1.7. Maros megye

- Backamadaras** – ALBERT-BUZÁSI BORBÁLA 2012. *A Maros megyei Backamadaras helyneveinek nyelvi elemzése*. Szakdolg. 102 lap + 1 térkép + képek. (Á/887)
- Csittszentiván** – ZÖLD GIZELLA 2013. *A Maros megyei Csittszentiván helyneveinek nyelvi elemzése*. Szakdolg. 63 o. + 1 térképvázlat. (Á/894)
- Désfalva** – SZILÁGYI ANNA RÓZSIKA 2004. *Désfalva helyneveinek nyelvi elemzése*. Szakdolg. 95 o. + 2 térképvázlat. (Á/600)
- Göcs** – KOVÁCS TIMEA ERZSÉBET 2002. *A Maros megyei Göcs mai helyneveinek nyelvi elemzése*. Szakdolg. 74 o. + 2 térképvázlat. (Á/518)
- Jobbágyfalva** – SZÁSZ BRIGITTA 2008. *Jobbágyfalva helyneveinek nyelvi elemzése*. Szakdolg. 87 o. + 2 térképvázlat. (Á/676)
- Magyarkirályfalva** – SINKA EDIT 1996. *Magyarkirályfalva helynevei*. Szakdolg. 77 o. + 2 térképvázlat + 1 térkép. (Á/475)
- Marossárpatak, Sáromberke** – ZSEJKI ERZSÉBET 1987. *Marossárpatak és Sáromberke helynevei*. Szakdolg. 113 o. + 2 térkép. (Á/444)
- Mezőpanit** – KERESZTES IMOLA 1988. *Mezőpanit helynevei*. Szakdolg. 62 o. (Á/594)
- Nagysármás** – BENDE ENIKŐ ZSUZSANNA 2003. *A Maros megyei Nagysármás mai helyneveinek nyelvi elemzése*. Szakdolg. 88 o. + 1 térképvázlat. (Á/598)
- Székelyhodos** – SZABÓ CSILLA 1992. *Székelyhodos helynevei*. Szakdolg. 104 o. + 2 térkép. (Á/448)
- Székelyvaja** – KOVÁCS TIMEA 2003. *A Maros megyei Székelyvaja mai helyneveinek nyelvi elemzése*. Magiszteri dolg. 52 o. + 2 térképvázlat. (Á/527)

1.8. Szatmár megye

- Bogdánd** – DULL-SZABÓ ANDREA 2009. *A Szatmár megyei Bogdánd mai helyneveinek nyelvi elemzése*. Szakdolg. 42 o. + 2 térképvázlat. (Á/730)
- Börvely** – BÉRES ATTILA 1997. *Börvely helynevei*. Szakdolg. 63 o. + 2 térképvázlat. (Á/759)
- Csanálos** – LINI ANDREA 2004. *Csanálos mai helyneveinek nyelvi elemzése*. Szakdolg. 64 o. + 2 térképvázlat. (Á/563)
- Dobra** – KALLÓS ANNA-MÓNIKA 2006. *A Szatmár megyei Dobra mai élő helynévrendszere*. Szakdolg. 62 o. + 2 térképvázlat. (Á/618)
- Kálmánd** – GÓZNER ANIKÓ-ERIKÁ 2000. *A Szatmár megyei Kálmánd mai élő helynévrendszere*. Szakdolg. 56 o. + 2 térképvázlat. (Á/597)
- Kaplony** – KINCZLER ANDREA 1996. *Kaplony helynevei*. Szakdolg. 120 o. + 2 térképvázlat. (Á/591)

- Kőszegremete** – SZÉKELY IZABELLA 2007. *A Szatmár megyei Kőszegremete mai élő helynévrendszere*. Szakdolg. 48 o. + 2 térképvázlat + 7 o. képmelléklet. (Á/637)
- Mezőfény** – HEINRICH FÉNYI IZABELLA 1982. *Mezőfény helynevei*. Szakdolg. 56 o. + 2 térképvázlat. (Á/386)
- Szaniszló** – HEINRICH ANDREA 2000. *Szaniszló helynevei kognitív nyelvészeti megközelítésben*. Szakdolg. 40 o. + 2 térképvázlat. (Á/793)
- Szatmárhegy** – MIKLOVICS MELINDA 1997. *Szatmárhegy helynevei*. Szakdolg. 72 o. + 2 térképvázlat. (Á/593)
- Túrterebes** – KISS KÁLMÁN 1994. *Túrterebes földrajzi nevei*. Fokozati dolg. 113 o. + 2 térkép. (Á/945)

1.9. Szilágymegye

- Ipp** – SZÁNTÓ EMESE 2014. *A Szilágymegyei Ipp élő helyneveinek nyelvi elemzése*. Szakdolg. 56 o. + 2 térképvázlat. (Á/927)
- Sarmaság** – KERESZTES RENÁTA-ERZSÉBET 2011. *A Szilágymegyei Sarmaság helyneveinek nyelvi elemzése*. Szakdolg. 96 o. + 1 térképvázlat + képek (3 o.) (Á/846)
- Selyemilosva, Szilágyzovány** – BANCsik M. KATALIN 1973. *Selyemilosva és Szilágyzovány földrajzi nevei*. Szakdolg. 74 lap + 2 térképvázlat. (Á/220)
- Szilágynagyfalu** – FÜLÖP ZSUZSA 2008. *Szilágynagyfalu helynevei*. Szakdolg. 90 o. + 2 térképvázlat. (Á/673)
- Szilágyperecsén** – SZÁNTÓ TÜNDE 2006. *Szilágyperecsén helyneveinek nyelvi elemzése*. Szakdolg. 77 o. + 2 térképvázlat. (Á/615)
- Zsobok** – SZALAI KINGA EMESE 2008. *A Szilágymegyei Zsobok mai élő helynevei*. Szakdolg. 78 o. + 2 térképvázlat. (Á/677)

2. Személynevek

2.1. Arad megye

- Magyarpécska** – TOTOK ERZSÉBET 1965. *Magyarpécska személynevei*. Szakdolg. 122 o. (Á/155)

2.2. Bihar megye

- Albis** – BAKÓ VERA 2012. *Albis mai ragadványneveinek komplex elemzése*. Szakdolg. 64 o. (Á/889)
- Bályok** – VIRÁG MÁRIA 1964. *Bályok személynevei*. Szakdolg. 129 o. (Á/247)
- Bihardiószeg** – NAGY KATALIN 1965. *Bihardiószeg személynevei*. Szakdolg. 134 o. (Á/154)
- Berettyószéplak** – KISS MÁRIA 1973. *Berettyószéplak személynevei*. Szakdolg. 204 o. (Á/229)
- Érmihályfalva** – BOROS EMŐKE BLANKA 2003. *Érmihályfalva mai élő személynévrendszere*. Szakdolg. 86 o. (Á/538)
- Érmihályfalva** – ERNEI EMŐKE 2001. *Névdivat és a keresztnévadás motivációja Érmihályfalván a forradalom előtti és utáni tíz évben*. Szakdolg. 37 o. + 34 melléklet. (Á/504)

- Érsemlyén** – LACZINÉ WAGNER GERTRUD 1964. *Érsemlyén személynevei*. Szakdolg. 131 o. (Á/129)
- Kágya** – KOZMA CLARA 1981. *Kágya személynévállománya*. Fokozati dolg. 159 o. + 1 térképvázlat. (Á/373)
- Monospetri** – NAGY JAKAB PIROSKA 1974. *Monospetri személynevei*. Szakdolg. 103 lap. (Á/239)
- Pósalaka** – VARGA PÁL EDIT 1981. *Pósalaka személynevei*. Szakdolg. 115 o. (Á/374)
- Szalacs** – LÖRINCZ ERZSÉBET 2005. *A Bihar megyei Szalacs község mai élő személynévrendszere*. Szakdolg. 81 o. (Á/605)
- Telek** – GÁLL VARVARA 1974. *Telek személynevei*. Szakdolg. 200 o. (Á/242)
- Várasfenes** – SZATMÁRI EMÍLIA 1996. *A Fekete-Körös-völgyi Várasfenes mai magyar személynévrendszere*. 1996. Szakdolg. 118 o. (Á/592)

2.3. Brassó megye

- Alsórákos** – ANDREI MÁRIA 1999. *Alsórákos személynévrendszere*. Szakdolg. 78 o. (Á/596)
- Halmágy, Kóbor, Moha** – CSOMOR IDA 1964. *Halmágy, Kóbor és Moha személynevei*. Szakdolg. 114 o. (Á/135)
- Háromfalu** – VAJDA ANNA 1964. *A Brassó melletti háromfalusi csángók személynevei*. Szakdolg. 213 o. (Á/137)
- Keresztvár** – SZÉKELY-SIPOS ZEHÁNA 2002. *Ragadványnevek Keresztváron*. Szakdolg. 49 o. (Á/524)

2.4. Hargita megye

- Csatószeg** – KOVÁCS RÉKA 2008. *Csatószeg mai élő személynévrendszere. A ragadványnevek komplex elemzése*. Szakdolg. 41 o. (Á/668)
- Csikdánfalva** – LÁSZLÓ IRÉN 1973. *Csikdánfalva személynevei*. Szakdolg. 142 o. (Á/219)
- Csiklázárfalva** – PÁLL IMRE 1996. *Csiklázárfalvi személynevek a XX. század első felében*. Szakdolg. 46 o. (Á/469)
- Csikmadaras** – SZÖCS MELINDA 2004. *Csikmadaras mai élő személynévrendszere*. Szakdolg. 112 o. (Á/564)
- Csikpálfalva** – JÁNOS PÁL 1968–1969. *Csikpálfalva lakosainak személynevei*. Szakdolg. 85 o. (Á/185)
- Csikszentdomokos** – OROSZ MÁRTA 1965. *Csikszentdomokos személynevei*. Szakdolg. 95 o. (Á/148)
- Csikszentgyörgy** – FEHÉR EMESE 2013. *Csikszentgyörgy ragadványneveinek nyelvi vizsgálata*. Szakdolg. 65 o. (Á/891)
- Csikszentmárton** – RÉSZEGH MARGIT 1972. *Csikszentmárton személynevei*. Szakdolg. 130 o. (Á/207)
- Csikszentmihály** – HENCZES ERZSÉBET 1970. *Csikszentmihály személynevei*. Szakdolg. 86 o. (Á/187)
- Csikszépvíz** – PÁLL ÉVA 1966. *Csikszépvíz személynevei*. Szakdolg. 148 o. (Á/163)
- Ditró** – HOMPOTH MARGIT 1973. *Ditró személynevei*. Szakdolg. 118 o. (Á/218)

- Etéd** – KISS-SIMONFI ERZSÉBET 2013. *A Hargita megyei Etéd személynév-állományának és keresztnév-választási motivációinak nyelvi elemzése.* Szakdolg. 84 o. (Á/893)
- Göröcsfalva** – MÁTÉ SÁNDOR 2002. *Göröcsfalva mai élő személynév-állománya. A ragadványnevek tipológiai leírása.* Szakdolg. 57 o. (Á/525)
- Gyergyóalfalu** – KIS GABRIELLA 2011. *A Hargita megyei Gyergyóalfalu bérmaneveinek komplex elemzése.* Magiszteri dolg. 70 o. (Á/950)
- Gyimesfelsőlok** – TIMÁR MÓNICA 2006. *A Hargita megyei Gyimesfelsőlok mai élő személynevei. A ragadványnevek rendszere.* Szakdolg. 82 o. (Á/617)
- Gyimesközéplek** – KURTA ERZSÉBET 1974. *Gyimesközéplek személynevei.* Szakdolg. 204 o. (Á/240)
- Kápolnásfalu** – KOVÁCSNÉ JÓZSEF MAGDA 1968. *Kápolnásfalu személynevei.* Szakdolg. 180 o. (Á/171)
- Kászonimpér, Kászonaltíz, Kászonfeltíz** – BENKES-RÁCZ ILONA-ORSOLYA 1971. *Kászonimpér, Kászonaltíz és Kászonfeltíz személynevei.* Szakdolg. 156 o. (Á/190)
- Maroshévíz** – PUSKAI MELINDA 2003. *Maroshévíz személynévrendszere.* Szakdolg. 73 o. + 3 függelék. (Á/550)
- Nyikómalomfalva** – KIRÁLY ANNAMÁRIA 2008. *A Hargita megyei Nyikómalomfalva ragadványnév-rendszere.* Szakdolg. 74 o. (Á/671)
- Rugonfalva** – MÁTÉFFY CSILLA 1975. *Rugonfalva személynevei.* Szakdolg. 154 o. (Á/260)
- Székelyfancsal** – GERÉB KINGA 2010. *A Hargita megyei Székelyfancsal élő személynevek vizsgálata.* Szakdolg. 63 o. (Á/822)
- Székelyudvarhely** – LÖRINCZI KINGA 2011. *Székelyudvarhely katolikus keresztnévállományának rendszerváltás utáni változásai.* Szakdolg. 62 o. (Á/843)
- Székelyvarság** – TIFÁN MAGDOLNA 1980. *Székelyvarság mai személynévanyaga.* Szakdolg. 100 o. (Á/372)
- Szentegyháza** – MIHÁLY KRISZTINA 2005. *A szentegyházi Tamási Áron Általános Iskola és Gábor Áron Liceum iskolai ragadványnevei.* Szakdolg. 130 o. (Á/601)
- Szentegyháza** – MIHÁLY KRISZTINA 2007. *Tulajdonságot kifejező iskolai ragadványnevek Szentegyházán. Kognitív szemantikai elemzés.* Magiszteri dolg. 98 o. (Á/815)
- Zsögöd** – BORBÁTH ERZSÉBET 1987. *Zsögöd magyar család- és keresztnévállományának története és mai rendszere.* Fokozati dolg. 131 o. (Á/445)
- Csik- és Gyergyószék** – KERCSÓ ANNA 1975. *A székely személynévi és foglalkozásnévi alapú családnevek vizsgálata. (A Székely Oklevéltár Csik- és Gyergyó-szék 1602-es évi katonai összeírásai és Kriza János személynévközlése alapján).* Szakdolg. 58 o. (Á/289)
- Csik-, Gyergyó- és Kászonszék** – TAKÁTS ÉVA 1980. *Csik-, Gyergyó-, Kászonszék személynevei a XVII. század elején.* Szakdolg. 244 o. + 3 melléklet. (Á/367)
- Udvarhelyszék** – KOMJÁTSZEGI ZSÓFIA 1978. *Udvarhelyszéki családnevek a XVII. században.* Szakdolg. 142 o. + 3 térképvázlat. (Á/314)
- Udvarhelyszék** – SZABÓ ZSUZSA 1979. *Székely személynevek a 17. századeleji Udvarhelyszéken.* Szakdolg. 217 o. (Á/357)

2.5. Hunyad megye

- Déva** – KÁSLER MAGDA 1963. *Dévai csángó személynevek.* Szakdolg. 130 o. (Á/114)

2.6. Kolozs megye

- Bánffyhyunyad** – MÁTYÁS TÜNDE IZABELLA 2006. *A Bánffyhyunyadi Általános Iskola és az Octavian Goga Elméleti Líceum iskolai ragadványnevei*. Szakdolg. 47 o. (Á/622)
- Kercsed** – BLÉNYESI ENIKŐ 2006. *A Kolozs megyei Kercsed mai élő személynévrendszere. A ragadványnevek komplex elemzése*. Szakdolg. 55 o. (Á/616)
- Kercsed** – BLÉNYESI ENIKŐ 2007. *A Kolozs megyei Kercsed személynévrendszerének komplex vizsgálata*. Magiszteri dolg. 86 o. (Á/664)
- Kolozsvár** – VARGA AURICA 1974. *Kolozsvári magyar vezeték- és keresztnévek a XVI. század második feléből*. Szakdolg. 87 o. (Á/245)
- Kolozsvár** – NAGY ROZÁLIA 1976. *Diákragadványnevek a kolozsvári 11-es számú Líceum V–XII. osztályában*. Szakdolg. 90 o + 1 melléklet. (Á/271)
- Kövend, Mészkö, Poján** – BOGDÁNFFY ILDIKÓ 1985. *Keresztnévdívat és névadási szokások Kövenden, Mészkön és Pojánban (Kolozs megye)*. Szakdolg. 122 o. (Á/410)

2.7. Kovászna megye

- Alsócsernáton** – JAKAB ERZSÉBET 2002. *A Kovászna megyei Alsócsernáton mai élő személynévrendszere: a ragadványnevek komplex elemzése*. Szakdolg. 85 o. (Á/517)
- Angyalos** – TYIHÁK RITA-KRISZTINA 2005. *Angyalos mai személynévrendszere, részleteiben bemutatva a becenevek rendszerét*. Szakdolg. 67 o. (Á/588)
- Csomortán** – JÁNÓ ÉVA 1973. *Csomortán személynevei*. Szakdolg. 138 o. (Á/221)
- Kálnok** – NAGY BÁRDY ZSUZSANNA 1977. *Kálnok mai személyneveinek komplex rendszere*. Szakdolg. 231 o. (Á/298)
- Kézdialmás** – KISS LÁZÁR 1964. *Kézdialmás személynevei*. Szakdolg. 153 o. (Á/143)
- Maksa** – FÁBIÁN JUTKA 2008. *A Kovászna megyei Maksa mai élő személynévrendszere – A keresztnévek állományának komplex bemutatása*. Szakdolg. 86 o. (Á/669)
- Mikóújfalu** – DARAGICS KATALIN 2010. *A Kovászna megyei Mikóújfalu ragadványneveinek komplex elemzése*. Szakdolg. 63 o. + 1 térkép + képek. (Á/837)
- Szentkatolna** – FÖLDI IRINGÓ 2010. *A Kovászna megyei Szentkatolna ragadványnévrendszere*. Szakdolg. 57 o. (Á/823)
- Kézdi- és Orbaiszék** – GYÖRGY ZITA 1985. *Kézdi- és Orbaiszék személynevei a XVII. század elején*. Szakdolg. 257 o. + 3 térképvázlat. (Á/415)
- Sepsiszék** – TÍMÁR ÉVA 1982. *Sepsiszék személynevei a XVII. század elején*. Szakdolg. 146 o. + 3 térképvázlat. (Á/388)

2.8. Máramaros megye

- Hosszúmező** – ROMAN IOAN ELEMÉR 1985. *Hosszúmező (Máramaros megye) személynevei*. Fokozati dolg. 200 o. (Á/442)
- Koltó** – BREZOWSKY DUL MÁRIA 1962. *Koltó személynevei*. Szakdolg. 59 o. (Á/113)
- Koltó** – APYOK ANITA 2014. *A máramarosi Koltó személynevei*. Szakdolg. 73 o. (Á/941)

2.9. Maros megye

- Bede** – HAVADTÓI RÉKA IZABELLA 2008. *A Maros megyei Bede személynévrendszere. A ragadványnevek komplex elemzése*. Szakdolg. 79 o. (Á/670)

- Fehéregyháza** – EGYED EMESE 1999. *Fehéregyháza személynévrendszere 1900-tól 1999-ig*. Szakdolg. 76 o. + 9 o. melléklet. (Á/499)
- Gernyeszeg** – FAZAKAS LILI 1973. *Gernyeszeg személynevei*. Szakdolg. 136 lap. (Á/227)
- Havadtő, Bede, Kisadorján** – KÖVESDI ANNA 1964. *Havadtő, Bede és Kis-Adorján személynevei*. Szakdolg. 96 o. (Á/139)
- Istvánháza, Ózd** – BARDOSNÉ GÁLL KLÁRA 1965. *Istvánháza és Ózd személynevei*. Szakdolg. 102 o. (Á/150)
- Koronka** – KISS JOLÁN 1965. *Koronka személynevei*. Szakdolg. 131 o. (Á/152)
- Makfalva** – VASS KATALIN 2003. *Makfalva személynévrendszere*. Szakdolg. 71 o. (Á/551)
- Marosfelfalu** – BALOG ANNAMÁRIA 2005. *Marosfelfalu mai élő személynévrendszere. A ragadványnevek komplex elemzése*. Szakdolg. 81 o. (Á/604)
- Marosfelfalu** – DEME ENIKŐ-MÁRTA 2005. *Marosfelfalu mai élő személynévrendszere*. Szakdolg. 55 o. (Á/606)
- Székelycsóka** – SOMODINÉ NAGY GIZELLA 1962. *Székelycsóka személynevei*. Szakdolg. 152 o. (Á/102)
- Székelyvécke** – PATEK MÁRIA ANNA 1977. *Székelyvécke mai magyar személyneveinek rendszere*. Szakdolg. 208 o. (Á/299)
- Marosszék** – MAKKA MARGIT 1979. *Marosszék személynevei a XVII. században*. Szakdolg. 234 o. (Á/358)

2.10. Szatmár megye

- Hadad** – LAKATOS CHIRVAI IOLANDA 1966. *Hadad személynevei*. Szakdolg. 122 o. (Á/170)
- Kaplony** – RÓZSA PIROSKA 1974. *Kaplony község vezeték- és ragadványnevei*. Szakdolg. 155 o. (Á/233)
- Kőszegremete** – HOSSZÚ-SIMON ÉVA 1978. *Kőszegremete személynevei*. Szakdolg. 134 o. (Á/315)
- Mezőfőny** – VÁRKUTI MÁRIA 1973. *Mezőfőny személynévrendszere*. Szakdolg. 259 o. (Á/217)
- Mezőfőny** – HAINDRICH HELGA 2009. *A Szatmár megyei Mezőfőny ragadványneveinek komplex elemzése*. Szakdolg. 95 o. (Á/731)
- Mezőfőny** – HAINDRICH HELGA-ANNA 2011. *A Szatmár megyei Mezőfőny személyneveinek onomasztikai, illetve szocioonomasztikai elemzése*. Magiszteri dolg. 94 o. (Á/847)
- Szaniszló** – OZSVÁTH MÁRIA 1972. *Szaniszló személynevei*. Szakdolg. 163 o. (Á/208)
- Tasnád** – MELLAU RENÁTA 2014. *Névdívat Tasnádon: a római katolikus és református nevek összehasonlító vizsgálata*. Magiszteri dolg. 44 o. (Á/925)
- Szamosháti** – LOVAS JÁNOS 1999. *A szamosháti nyelvjárás kereszt- és becenevrendszere*. Doktori dolg. 292 o. (TEZE2297 és Á/821)
- Csanálos, Mezőfőny, Mezőpetri, Mezőterem, Nagymajtény** – SCHMIDT ERIKA 2000. *Adalékok a szatmári sváb néphagyomány vizsgálatához öt település informális családnevei alapján*. Magiszteri dolg. 44 o. (Á/746)

2.11. Szilágy megye

- Szilágycseh** – ERDEI ORSOLYA-RUTH 2014. *A szilágycsehi „Gyulaffy László” Általános Iskola tanulói beceneveinek nyelvi elemzése*. Szakdolg. 63 o. (Á/924)

- Szilágyfőkeresztúr** – SZÁSZ GYÖRGY 1973. *Szilágyfőkeresztúr mai személynévrendszere*. Szakdolg. 126 o. (Á/222)
- Szilágykraszna** – BUCIU CSILLA 2010. *Szilágykraszna ragadványneveinek rendszere*. Szakdolg. 79 o. (Á/836)
- Sarmaság** – HERNYÁK MELINDA 2007. *A Sarmasági Ipari Iskolacsoport ragadványnevei*. Szakdolg. 52 o. (Á/635)
- Szilágyzovány** – VERESS GABRIELLA 1962. *Zovány személynevei*. Szakdolg. 86 o. (Á/105)

2.12. Temes megye

- Bodófalva** – LAKINÉ SZABÓ JULIÁNNA 1961. *Bodófalva személynevei*. Szakdolg. 110 o. (Á/111)
- Igazfalva** – JANTÓ-PETNEHÁZI IBOLYA 2007–2008. *A Temes megyei Igazfalva mai magyar személynévrendszere*. Fokozati dolg. 141 o. (Á/949)

2.13. Helyhez szorosabban nem kötődő témák

- NAGY IMOLA 2010. *Az internetes azonosítónevek vizsgálata különös tekintettel a névadási indítékra*. Szakdolg. 109 o. (Á/838)
- LÖRINCZI KINGA 2013. *Erdélyi általános iskolások beceneveinek vizsgálata*. Magiszteri dolg. 83 o. (Á/944)
- PUSKAI MELINDA 2005. *A Disputa nickneveinek tipológiai vizsgálata*. Magiszteri dolg. 53 o. (Á/602)
- VINCZE IMOLA 2012. *Az erdélyi magyar családnévállomány német eredetű családnevei*. 2012. Szakdolg. 143 o. + 7 térkép. (Á/890)

3. Állatnevek

3.1. Brassó megye

- Hétfalu** – HERKEL LÁSZLÓ 1965. *Hétfalu állatnevei*. Szakdolg. 76 o. (Á/151)

3.2. Kolozs megye

- Kalotaszeg** – SZABÓ ÁGNES 1963. *Kalotaszegi állatnevek*. Szakdolg. 43 o. (Á/116)

3.3. Kovászna megye

- Bardoc** – EGYED MÁRIA MAGDOLNA 1980. *Állatnévadás, állathívogató, -terelő, -űző szavak Bardocon*. Szakdolg. 66 o. (Á/353)

3.4. Maros megye

- Nyárád mente** – ZSIGMOND ÉVA 1981. *Állatnevek, állathangutánzó igék, terelő-, hívó- és üzőszerkezetek hat nyárádmenti faluban*. Szakdolg. 87 o. (Á/379)
- Sóvidék** – BÁLINT ANDRÁS 1965. *A Sóvidék állatnevei*. Szakdolg. 80 o. (Á/149)

3.5. Temes megye

Bega-völgy – MAGYARI ETELKA 1979. *A temesmegyei Begavölgy állatnevei, állathangokat megnevező, állathívogató, állatűző-terelő szavai.* Szakdolg. 114 o. (Á/319)

4. Több névfajta

4.1. Hargita megye

Farcád – ZEPECZANER-LÁSZLÓ MÁRIA 1971. *Farcád személy-, földrajzi és állatnevei.* Szakdolg. 82 o. + 1 térképvázlat. (Á/200)

Fiátfalva – KOVÁCS MARGIT 1965. *Fiátfalva személy- és állatnevei.* Szakdolg. 133 o. (Á/153)

4.2. Kovászna megye

Barcaújfalu – BALOGH HAJNAL 1971. *Barcza-Újfalva névanyaga.* Szakdolg. 101 o. + 1 térkép. (Á/191)

4.3. Maros megye

Beresztelke – BEKE FARKAS MÁRIA 1972. *Beresztelke személynevei, földrajzi nevei, állatnevei.* Szakdolg. 68 lap 1 térképpel. (Á/211)

Héderfája – PETŐ LUDOVIC 1972. *Héderfája személy-, földrajzi és állatnevei.* Szakdolg. 238 o. + 1 térképvázlat. (Á/202)

Újdellő – BARABÁS BÉRES KATALIN 1966. *Újdellő névanyaga.* Szakdolg. 190 o. + 1 térkép. (Á/160)

4.4. Szatmár megye

Adyfalva – BAKOS KLÁRA 1966. *Adyfalva névanyaga.* Szakdolg. 186 o. + 1 térkép. (Á/159)

4.5. Temes megye

Szapáryfalva – LOVAS JÁNOS 1969. *Szapáryfalva személy-, földrajzi és állatnevei.* Szakdolg. 227 o. + 15 melléklet. (Á/183)

4.6. Helyhez szorosabban nem kötődő

DEMETER ÉVA 2000. *Tulajdonnevek az Új Magyar Tájszótár szólásaiban.* Szakdolg. 63 o. (Á/489)

DEMETER MELINDA 1996. *A cégnevek fajtái és jelentése (öt erdélyi város névanyaga alapján).* Szakdolg. 123 o. (Á/456)

KEREKES GABRIELLA 1997. *Ómagyar tulajdonnévi adatok leíró elemzése.* Szakdolg. 71 o. (Á/763)

5. Alkalmazott névtan

- BARTALIS KATALIN 2010–2011. *A helynévkutatás szerepe a helyesírás tanításában az általános iskola felső tagozatán (A Maros megyei Nyárádremete mai helynévállományának nyelvi elemzése)*. Fokozati dolgoz. 88 o. + 2 térképvázlat. (Á/947)
- BELÉNYI ANDREA 2010–2012. *Az általános iskolai névkultúra megalapozásának lehetőségei*. Fokozati dolgoz. 203 o. (Á/948)
- DEMETER ESZTER 1990. *A nevek világa Bardóc községben. A földrajzi nevek, népi növénynevek, állatnevek, személynevek felhasználása az anyanyelvi nevelésben*. Fokozati dolgoz. 128 o. + 4 térkép. (Á/750)
- FERKŐ EMÍLIA 2009. *A névkultúra megalapozásának lehetőségei a magyar nyelv oktatásában (A Bihar megyei Fárásfenes mai helynévállományának nyelvi elemzése)*. Fokozati dolgoz. 131 o. + 2 térképvázlat. (Á/946)

6. Tudománytörténet

- PÉTER SÁNDOR 1991. *Árvay József helynévkutató munkássága*. Fokozati dolgoz. 80 o. (Á/749)

Hivatkozott irodalom

- BAUKO JÁNOS 2010. Névtani témájú szakdolgozatok a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén (2000–2010). *Névtani Értesítő* 32: 173–177.
- FERCSIK ERZSÉBET 2004. Névtani témájú szakdolgozatok az ELTE TFK Magyar Nyelvtudományi Tanszékén (1984–2003). *Névtani Értesítő* 26: 175–178.
- HLAVACSKA EDIT 1999. *Névtani tárgyú kéziratok a KLTE Magyar Nyelvtudományi Intézetének Könyvtárában. (Annotált bibliográfia)*. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 56. Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézet, Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN 2003. *Magyar helynévkutatás. 1958–2002*. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Debrecen.
- KECSKÉS JUDIT 2009. Névtani témájú szakdolgozatok a Miskolci Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékén (1996–2009). *Névtani Értesítő* 31: 213–216.
- MÁRTON GYULA 1973. A romániai magyar nyelvjáráskutatás múltja és mai állása. *Korunk Évkönyv* 1: 173–93.
- MIZSER LAJOS 1983. Névtani témájú szakdolgozatok a Bessenyei György Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének könyvtárában. *Névtani Értesítő* 8: 113–118.
- PÉNTEK JÁNOS 2002. Örökség és kihívás. Az erdélyi magyar nyelvtudomány a század- és ezredfordulón. In: TÁNCZOS VILMOS – TÖKÉS GYÖNGYVÉR szerk., *Tizenkét év. Összefoglaló tanulmányok az erdélyi magyar tudományos kutatások 1990–2001 közötti eredményeiről* 1–3. Scientia Kiadó, Kolozsvár. 1: 15–49.
- TAKÁTS KÁROLYNÉ 1979. Névtani témájú kéziratok a szegedi József Attila Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékének könyvtárában. *Névtani Értesítő* 2: 76–77.

ZSIGMOND GYÖZÖ 2002. Névtani, illetve ilyen vonatkozású szakdolgozatok a Bukaresti Tudományegyetem Hungarológiai Tanszékén. *Névtani Értesítő* 24: 147.

CSOMORTÁNI MAGDOLNA
Babeş–Bolyai Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

**MAGDOLNA CSOMORTÁNI, Onomastic manuscripts at the Library of the
Department of Hungarian and General Linguistics in Babeş–Bolyai University,
Cluj-Napoca, Romania**

This paper discusses the position of Onomastics in the curriculum of Hungarian higher education in Cluj-Napoca, an essential component of which is the widely-known research programme examining Transylvanian dialects. The author outlines the potential of Onomastics in the earlier traditional and today's Bologna system of education, both of which include the discipline as an elective course as well as an optional research topic in master's and doctoral theses. At present, Onomastics is an elective course for third-year BA students. The paper also presents the results of Onomastic research achieved in master's and doctoral theses as well as in first-level scientific-methodological essays in the teachers' further education programme. Onomastic manuscripts are listed in a systematized bibliography in the paper. The bibliography, focusing on topics, locality and alphabetic order, enumerates approximately 200 items, in the following subdivisions: 1 Place names, 2 Personal names, 3 Names for animals, 4 Several name types, 5 Applied Onomastics, 6 History of Onomastics.

A Kiss Lajos-díj 2014. évi nyertese: dr. Slíz Mariann

A Kiss Lajos-díj alapító okirata szerint a díj odaítélésére 2 vagy 3 évenként kerülhet sor. A díjat a kuratórium első ízben 2006-ban, majd 2008-ban, 2010-ben, legutóbb pedig 2012-ben osztotta ki, s arra az álláspontra jutott, hogy az azóta eltelt két év során a magyar történeti névkutatás általában is, és az egyes kutatói teljesítményekre nézve is olyan jelentős eredményeket ért el, hogy ez a díj újbóli odaítélését 2014-ben ismét minden tekintetben indokoltá tette.

A kuratórium – mérlegelve a történeti névkutatásban az utóbbi években továbbra is öröndetesen megmutatkozó magas szintű teljesítményeket – egyhangú véleménnyel úgy döntött, hogy a Kiss Lajos-díjat 2014-ben az alábbi indokok alapján dr. Slíz Mariannak, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke tanársegédének ítéli oda.

Slíz Mariann tudományos kutatói pályája több mint egy évtizede indult, első publikációit még hallgatóként készítette el. Igen termékeny szerző, közleményeinek száma – amelyek között három önállóan megjelent könyv is található – megközelíti a nyolcvanat. Kutatásainak középpontjában az Anjou-kor személynevei állnak, e témakörben fontos új eredményekkel gazdagította a történeti névkutatást.

Slíz Mariann 1979-ben született Mezőtúron. Középiskolai tanulmányait szülővárosában végezte, majd az Eötvös Loránd Tudományegyetemen szerzett magyar–történelem–általános és alkalmazott nyelvészet szakos diplomát. Ezt követően az egyetem Nyelvtudományi Doktori Iskolájában a magyar nyelvészeti program hallgatója lett. 2010-ben summa cum laude minősítéssel védte meg *Névadás és történelem: az Anjou-kor I. felének személynevei* című doktori értekezését, és nyerte el a PhD címet. A doktori képzés befejezését követően, 2006-ban lett az ELTE oktatója, 2009-től tanársegéd a Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéken.

Kutatásainak homlokterében egy olyan korszak személyneveinek a vizsgálata áll, amely korábban kevésbé kapott kiemelt figyelmet: az Anjou-koré. Ebből az időszakból az Árpád-kornál jóval bőségebb forrásanyaggal rendelkezünk, ezek névtörténeti-filológiai feltárását azonban éppen az anyagbőség is gátolhatta korábban. Slíz Mariann négy évtized történeti személynévanyagát állította egybe szótári formában, és adta közre *Anjou-kori személynévtár (1301–1342)* címen (Históriaantik Könyvesház Kiadó, Budapest, 2011. 508 lap). A magyar személynévtörténetben ez a korszak a névrendszert érintő változások lényeges jegyeit mutatja, s ennek megfelelően a források a korabeli személynévviselésről meglehetősen színes képet nyújtanak. E kérdéskör különböző problémáit tucatnyi tanulmányban tárgyalta Slíz Mariann, első ide vágó dolgozata 2006-ban jelent meg, összefoglaló monografikus feldolgozása pedig 2011-ben látott napvilágot *Személynévadás az Anjou-korban* címmel (Históriaantik Könyvesház Kiadó, Budapest, 2011. 269 lap). Ugyanerről a témáról egy ismeretterjesztő jellegű munkát is megjelentetett: *Személynevek a középkori Magyarországon* (Attraktor Kiadó, Máriabesnyő, 2011. 123 lap).

Munkáiban Slíz Mariann a magyar történeti személynévkutatás legjobb tradícióit követi: kiválóan ismeri az ide kapcsolódó kutatási előzményeket és eredményeket, amelyek többnyire

kiindulásul szolgálnak számára a problémák továbbgondolására, sokoldalú megvilágítására, új, addig figyelembe nem vett összefüggések feltárására. Ennek során kiválóan hasznosítja történész képzettségét, felismerve, hogy a személynévadás kulturális hatóerői a kor művelődéstörténetének alapos ismerete és figyelembevétele nélkül nem ragadhatók meg a maguk teljességében. Dolgozataiban teret kapott emellett a genealógia, a mikrotörténelem, az egyháztörténet és még további számos olyan szempont, amely a középkori ember nevekhez való viszonyában szerepet játszhatott. Ez a komplex szemléletmód elméleti következtetések levonását is lehetővé teszi: ilyen irányú törekvéseit jelzi az is, hogy Slíz Mariann a régi személynévek értelmezésében a modern névelmélet aspektusait is felhasználja. Ezek közül a kognitív nyelvészeti gondolkodás elemei jelennek meg leginkább az írásaiban, de feltűnik bennük a kommunikációelméleti és a szövegtani megközelítés lehetősége is. Fontos szerepet tulajdonít a terminológiai kérdéseknek, ez a probléma több dolgozatában is a figyelve középpontjába került.

Slíz Mariann munkáiban a történeti személynév kutatás mellett más névtani témák is feltűnnek. A helynévkutatás terén leginkább szerkesztői tevékenysége említendő meg: szerepet vállalt Szabó T. Attila erdélyi helynévgyűjtésének kiadási munkálataiban. Jó néhány tanulmánya foglalkozik az irodalmi névadás kérdéseivel, de publikált a névfordítás, a többnyelvű névhasználat problematikájáról is. Munkássága az utóbbi években nemzetközi szinten is megjelent. Slíz Mariann szorgalmas recenzens, ismertetései a hazai és a külföldi szakirodalom eredményeiről adnak a magyar névkutatás fórumain hírt.

A névkutatás újabb Slíz Mariann oktatómunkájában is helyet kap, és igen hasznos feladatot lát el emellett a Névtani Értesítő szerkesztő munkatársaként. Tevékenységét 2009-ben az Oktatási Minisztérium Deák Ferenc Ösztöndíjjal, a Magyar Tudományos Akadémia pedig 2011-ben Bolyai János Kutatási Ösztöndíjjal ismerte el. 2011-ben a Magyar Nyelvtudományi Társaság odaítélte neki a Gombocz Zoltán-émlékérmet.

A fentieket mérlegelve a Kiss Lajos-díj kuratóriuma úgy döntött, hogy 2014-ben e tudományos díjat az eddigiekben végzett tudományos munkája elismeréseként Slíz Mariannak ítéli oda.

Debrecen, 2014. június 2.

Dr. Hoffmann István
a kuratórium elnöke

Dr. Tóth Valéria
a kuratórium tagja

Orosz László
a kuratórium tagja

Dr. Solymosi László
a kuratórium tagja

ISTVÁN HOFFMANN, The 2014 winner of Lajos Kiss Prize: Dr Mariann Slíz

The Lajos Kiss Prize, awarded every two or three years since 2006, is considered to be a highly prestigious award for young onomasticians. The 2014 winner of the prize is Dr Mariann Slíz, senior lecturer at the Department of Hungarian Linguistics and Finno-Ugric Studies of Eötvös Loránd University, Budapest. She earned this award for her contribution to Hungarian Onomastics, especially in research on personal names.

**FARKAS TAMÁS, Családnév-történeti vizsgálatok. A magyar
családnévanyag összetétele, típusai, rendszere. Habilitációs
értekezés összefoglalója***

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 2012. 242 lap

Opponensek: HEGEDŰS ATTILA, HOFFMANN ISTVÁN

A habilitációs előadások időpontja: 2013. június 6.

1. Habilitációs értekezésem névtani kutatásaim legjellemzőbb területéhez, a magyar családnévanyag vizsgálatához kapcsolódik. Előzményét jelenti egyfelől doktori disszertációm témája: a magyar hivatalos családnév-változtatások történetének, sajátosságainak, névanyagának névtani szempontú, átfogó igényű vizsgálata, melynek témakörével a későbbiekben is, illetve a teljes magyar családnévanyag rendszertani kérdéseinek, belső összefüggéseinek, változásainak a szempontjából is foglalkoztam. Előzményét jelenti másfelől, hogy foglalkoztam a régi, történeti magyar családnévanyaggal, elsősorban annak egészét, összetételét illetően: történeti magyar családnévszótárunk (CsnSz.) anyagának névvégmutató feldolgozása (CsnVégSz.) kapcsán a természetes magyar családnévanyag motivációs típusait, változatosságát igyekeztem felmérni. Néhány tanulmányomban érintettem továbbá az idegen eredetű magyarországi családnevek kérdéskörét is.

Az utóbbi években figyelmemet elsősorban a magyar családnévanyag hármas tagoltságára – a természetes keletkezésű régi magyar családnévanyag, a névváltoztatások újabb kori mesterséges névanyaga, idegen eredetű családnevek –, illetve az ezen kategóriák közötti összefüggések vizsgálatára fordítottam. E szempont, tematika ugyanis érzésem szerint viszonylag csekély figyelmet kapott a hazai személynévkutatásban.

2. Mindezekre alapozva, egyúttal a korábban már elkészült részletek felhasználásával készítettem el habilitációs értekezésemet.

2.1. Az értekezés első felében – az Előszót (I. fejezet) követően – mindenekelőtt a családnév kategóriájának személynév-rendszertani helyére, a magyar családnévanyag fogalmának a szakirodalomban végigkísérhető változatosságára és értelmezéseire, illetve hármas tagoltságának bemutatására fordítottam figyelmemet (II. fejezet). Ezt követően a családnevek rendszertani vizsgálatának hagyományos és újszerű lehetőségeit, illetve különböző nehézségeit, elméleti és gyakorlati problémáit tekintettem át (III. fejezet). Külön fejezetekben foglalkoztam a magyar családnévanyag kevésbé kutatott, kevésbé ismert részlegeinek átfogó bemutatásával: a névváltoztatással alkotott mesterséges családnévanyag keletkezésével és legfontosabb jellemzőivel összefoglalóan (IV. fejezet), valamint az idegen eredetű családnevek számunkra legfontosabb kérdésével, azaz a magyar névanyagba való betagozódásuk témakörével (V. fejezet).

* Az értekezés a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával készült.

2.2. A kötet második felét, utolsó nagy (VI.) fejezetét képező típusvizsgálatok, illetőleg esettanulmányok a magyar családnévanyag három fő részlegének bonyolult viszonyrendszerét és együttes elemzésének több szempontú lehetőségeit voltak hivatottak bemutatni, a vizsgálati lehetőségek különböző típusait, illetve szintjeit reprezentálva. Az egyes alfejezeteket – a vizsgálatok szempontjait, témáit és alapvető forrásait bemutató alfejezetet követően – az alábbi témák képezik:

A magyar családnévanyagban legjellemzőbb helyesírási típus, az ipszilonra végződő családnevek vizsgálata, mely egyúttal a legkarakterisztikusabb magyar családnév-morfológiai kategória, az *-i* végű nevek kérdéséhez is kapcsolódik. Az ipszilonos családnevek azt példázhatják számunkra, hogy egy akár írástörténeti sajátság miatt, hogyan, milyen nyelvi és nyelven kívüli tényezők révén válhatott társadalmi presztízzsel rendelkező, a családnevek újabb kori névélettanára is ható jellemzővé a magyar névtörténetben.

Egy idegen nyelvi morfológiai típus, az *-ics* (*-ovics*, *-evics*) végű családnevek vizsgálata. Ez a jellegzetesen idegen eredetű, illetve karakterű magyar családnevek történetébe, s egyúttal a családnevek etnikai szimbólum szerepébe, illetve az ezzel összefüggő névváltozások, névváltoztatások témakörébe nyújt bepillantást.

Egy magyar családnév-morfológiai kategória, a *-fi* végű családnevek kategóriájának vizsgálata. Ez az alfejezet a névtípus történeti gyökerei és átalakulása mellett a névmagyarosítások egykor divatos neologizmusainak jellemzőit és hátterét, a csak látszólag ide tartozó alakulatoknak a kérdéseit, illetve e különböző kategóriák összefüggéseinek és szükségszerű szétválasztásának a problematikáját taglalja.

A családnevekben előforduló egyes lexémák lehetséges szerepét a *kő* elem vonatkozásában bemutató elemzés. Ez a kutatás is azt példázza, hogy az újabb, így a jelenkori névállományok esetében a megszokott névelemzési gyakorlat mellett más típusú, újszerű módszerek alkalmazásának is érdemes lehet teret biztosítani a névtani feldolgozásokban.

A magyar családnévanyag rendszerint csekélyebb figyelemre méltatott két részlegének, az idegen eredetű és a mesterséges alkotásmódú családneveknek a legjellemzőbb, ti. leggyakoribb képviselőit, lexikális típusait vizsgáló esettanulmányok. A *Novák*, illetve a *Kárpáti* családnevek névtörténetének átfogó elemzései egyaránt a maguk módján példázzák – különösen a mesterséges családnévanyag vonatkozásában, annak sokszínű keletkezési hátterével együtt – az adott névrészlegek kutatásának sajátos igényeit.

Egyes szemantikai típusok feldolgozása: a *Kárpáti* névvel is példázott hegynévi alapú családnevek, továbbá – a hazai névanyagban európai összehasonlítás szerint is különösen gyakori – népnévi alapú családnevek vizsgálata, konkrétan a német népcsoportokra utaló családnevek történetében. Az előbbi nevek inkább a mesterséges családnévállomány, az utóbbiak pedig a történeti magyar családnévanyag sajátságainak ilyen típusú megközelítését példázzák.

2.3. Az elvégzett típusvizsgálatokban a magyar családnévanyag mindhárom részlege megfelelő súllyal szerepel, a feldolgozás során azonban különös hangsúlyt fektettem a névanyag hagyományosan kevésbé feldolgozott részlegeinek a vizsgálatára. A történeti magyar családnévanyag típusai közül is olyanokat választottam a módszeresebb feldolgozások tárgyául, melyek e részlegek – részben az idegen eredetű családnévanyag, elsősorban pedig a mesterséges névalkotás – szempontjából is jellemző tanulságokat hordozhatnak.

A kötetbeli feldolgozások újdonságát részben az egyes témák, részben a magyar családnévanyagnak a maga egységében és teljességében, egyúttal pedig belső tagoltságában

való, belső összefüggéseit szem előtt tartó, a személynévtörténet egészét végigkísérő szemlélete és módszerei jelenthetik. A nevek állományát diakroniájában és szinkrón állapotában (állapotaiban) egyaránt vizsgáltam, a háttérükben álló, nyelven belüli és nyelven kívüli összefüggésekkel együtt. Az egyes családnévek, illetve családnévtípusok kapcsán azok rendszerbeli párhuzamaira, szükség és lehetőség szerint más névtípusokkal való összevetésére (pl. régi magyar személynévadás, jelenkori ragadványnevek, álnevek) is igyekeztem tekintettel lenni.

A vizsgálatok újdonságát jelenthetik másfelől a feldolgozásba bevont terjedelmes és reprezentatív forrásanyagok is. Munkám során a magyar és a külföldi névelméleti és névtörténeti szakirodalom eddigi eredményeiből is merítettem, egyúttal azonban igyekeztem minél inkább hasznosítani azokat a reprezentatív családnévkorpuszokat, melyek családnévanyagunk egyes részlegeit és metszeteit a lehető legjobban képviselik, ám a korábbi kutatások során nem, vagy csak részben, illetve korlátozott felhasználási lehetőségeket kínálva álltak a szakemberek rendelkezésére.

Ezek a következők voltak: A történeti magyar családnévanyag vonatkozásában KÁZMÉR MIKLÓS történeti családnévszótára (CsnSz., ill. elektronikus korpuszként CsnVégSz.; 10 466 önálló és 3635 utaló címszó), valamint HAJDÚ MIHÁLY középmagyar kori névkorpusza (HAJDÚ 1994; 39 010 családnévi adat, 6273-féle családnév); esetileg pedig az 1715. évi országos népesség-összeírás, azaz a készülő történeti magyar családnévátlasz (TMCsA.) elektronikus adatbázisba rendezett névanyaga (166 126 családnévi adat). A hivatalos családnév-változtatások forrásaiból a SZENT-IVÁNYI-féle 19. századi névváltoztatási adattár anyaga (SZENT-IVÁNYI 1895; mintegy 15 ezer családnévi adat), valamint KARÁDY VIKTOR dualizmus kori elektronikus névváltoztatási névadatbázisa (32 704 névváltoztatási eset adatai), míg a későbbi időszakokra vonatkozóan itt továbbra is csak a szakirodalom szórványosabb adatközléseire hagyatkozhattam. A mai magyarországi családnévanyagot a hivatalos lakónépesség-nyilvántartási adatbázis elektronikus névadatállománya alapján vizsgáltam (2007. jan. 1-jei eszmei állapot; 174 588-féle családnév, 1000 fölötti gyakoriságú elemeit l. CsnE. is), míg a határokon túli mai magyar családnévanyagra a meglévő szakirodalmak adatai alapján igyekeztem következtetni.

E terjedelmes névkorpuszokat egyrészt különösen gazdag forrásanyagként, másrészt reprezentatív értékű statisztikai vizsgálatokban hasznosítottam. Emellett, lehetőségeim szerint – a nemzetközi, illetve a magyarországi családnév kutatás egyik ígéretesen alakuló részterületéhez kapcsolódva – családnév földrajzi elemzésekben is. A történeti családnév földrajzi viszonyokat a TMCsA. (ill. HAJDÚ 1994) alapján, a mai magyar családnév földrajz képét a VÖRÖS FERENC-től kapott adatok alapján (2009. jan. 1-jei lakónépesség-nyilvántartási adatbázis; MMCsA., ill. MCsTt.) vázoltam fel. Az utóbbi kapcsán nemcsak a természetes keletkezésű családnévanyag egyes típusait kutattam, hanem a mesterséges névanyag névföldrajzi jellemzőit is igyekeztem feltárni.

3. A mai magyar családnév kutatásban több tényezőnek – köztük a különböző magyarországi névkorpuszok meglétének, kutathatóságának, a számítástechnika mai fejlettségének – köszönhetően szembetűnő fellendülés tapasztalható. Névelméleti, névrendszertani, névtörténeti és névföldrajzi kutatások gazdagítják meglévő ismereteinket. Megemlítendő, hogy VÖRÖS FERENC szervezésében a magyar családnév- (ill. családnév-földrajzi) kutatások 2010 óta konferenciasorozattal rendelkeznek, melynek kötetei a Nyelvföldrajztól a névföldrajzig címmel évi rendszerességgel látnak napvilágot. Számos

tanulmány, monográfia vagy éppen forrásközlés foglalkozik napjainkban is a családnévek vizsgálatával. Ebben a tudományos kontextusban kívánt e kötet hozzájárulni ahhoz, hogy a magyar családnévanyag egészéről, összetételéről és egyes részlegeinek – sokban hasonlónak tűnő, ám lényegi jellemzőikben eltérő – sajátosságairól, vizsgálatuk különböző módszereiről összefoglaló jellegű, egyúttal pedig alaposabb és részletesebb képet kapassunk a további kutatások számára.

Hivatkozott irodalom

- CsnE. = HAJDÚ MIHÁLY 2010. *Családnévek enciklopédiája. Leggyakoribb mai családnéveink*. Tinta Kiadó, Budapest.
- CsnSz. = KÁZMÉR MIKLÓS 1993. *Régi magyar családnévek szótára. XIV–XVII. század*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- CsnVégSz. = FARKAS TAMÁS – F. LÁNCZ ÉVA ANNA szerk. 2009. *Régi magyar családnévek névvégmutató szótára. XIV–XVII. század*. ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- HAJDÚ MIHÁLY 1994. *A középmagyar kor személynévtörténete (1526–1772)* 1–3. Akadémiai doktori értekezés. MTA, Budapest. Kézirat.
- MCsTt. = *Magyar családnévek térképtára*. Elektronikus adatbázis. Kutatásvezető: VÖRÖS FERENC.
- MMCsA. = *Mai magyar családnévatalasz*. Elektronikus adatbázis. Kutatásvezető: VÖRÖS FERENC.
- [SZENT-IVÁNYI ZOLTÁN] 1895. *Századunk névváltoztatásai. Helytartósági és miniszteri engedéllyel megváltoztatott nevek gyűjteménye 1800–1893*. Eredeti okmányok alapján összeállította a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság egyik igazgató-választmányi tagja. Hornyánszky Viktor, Budapest. (Digitalizálva: <http://mek.oszk.hu/07400/07431>.)
- TMCsA. = *Történeti magyar családnévatalasz*. Elektronikus adatbázis. Kutatásvezető: N. FODOR JÁNOS.

FARKAS TAMÁS
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

TAMÁS FARKAS, Research into the history of family names. The components, types and system of the Hungarian family-name stock. Summary of a habilitation dissertation

The author's habilitation dissertation focuses on the concept system and the main types of the Hungarian family name stock. Apart from the old Hungarian family name stock developed in the natural process of giving names, special attention is given to the pool of artificial family names which evolved in the process of modern name changes and to family names of foreign origin. The paper discusses the theoretical and practical approaches to joint and distinct analysis of the characteristic features and their relations involving all three categories. Case studies concerning the history of writing, morphology, lexis and semantics are used to exemplify the different types or levels of research adopting the above principles. These case studies examine the name stocks both in their diachrony and synchrony, exploring intra- and extra-linguistic factors in the background.

A doktori iskolákban megvédett névtani témájú disszertációk 2013-ban

Kovács Éva, A Tihanyi összeírás mint helynévtörténeti forrás

Debreceni Egyetem, Magyar nyelvtudomány. Debrecen, 2013. 228 lap

Témavezető: RÁCZ ANITA. Opponensek: KOROMPAY KLÁRA, TÓTH VALÉRIA

Védés: 2013. július 1.

Doktori disszertáciomban a tihanyi apátság 1211. évi birtokösszeírásában található valamennyi magyar nyelvű helynévi szórvány nyelvtörténeti és névtörténeti feldolgozását tűztem ki célul. Az oklevél helynévanyagának tanulmányozásával a magyar nyelvtörténeti kutatások azon vonulatához kívántam csatlakozni, amely a honfoglalás utáni évszázadok magyar nyelvéről, valamint nyelvhasználóiról igyekszik minél több és pontosabb információt adni. A történeti forrásokban előforduló helynevek nem csupán a nyelvtörténet és a névkutatás számára jelentenek fontos (bizonyos korok vonatkozásában lényegében kizárólagos) forrásanyagot, hanem sikerrel használhatják fel őket más tudományterületek is: a történettudomány (ezen belül is elsősorban a település- és a népiségtörténet), a történeti földrajz, a néprajztudomány stb. A történettudomány képviselői például a régebbi korok etnikai összetételének felderítésében támaszkodnak jelentős mértékben a helynevek eredetbeli rétegeinek vallomására.

Elemzésem tárgyául a tihanyi apátság 1211. évi birtokösszeírását választottam. Ez az oklevél határjárásokat, valamint helységenként és foglalkozásonként szolganép-felsorolásokat is tartalmaz, mivel II. András összeíratta a tihanyi apátság birtokait, népeit, és az 1055-ös alapítólevélben rögzített, azóta elavult határleírásokat is megerősítette új formában. Az oklevél több mint kétezer szórványt – 140-142 helynevet és kb. kétezer személynevet – tartalmaz a Balaton zalai és somogyi partvidékéről, valamint a Duna tolna–bodrogi és a Tisza torontáli mellékéről. Disszertáciomban az oklevél valamennyi, 125-127 magyar nyelvű helynévi szórványának a feldolgozására vállalkoztam. A kétféle tulajdonnévtípus közül a helynevek jobban használhatók történeti forrásként, mint a személynevek. A helynévszórványok esetében ugyanis a lokalizáció területi vonatkozásban teszi azonosíthatóvá a nyelvi elemeket, és összekapcsolja őket az adott hely későbbi említéseivel, előfordulásaival. A helynevek azért is nyújtanak megbízhatóbb forrásanyagot a kutatók számára, mert a változásukat sokkal inkább nyelvi tényezők alakítják, mint a személynevekét, amelyek esetében főleg nyelven kívüli (kulturális, társadalmi) tényezőkkel számolhatunk. Munkámban ugyanakkor – noha részletes kifejtést nem kaptak – bizonyos kérdések tárgyalásakor a személynévi szórványok vallomását is felhasználtam.

A Tihanyi összeírás jelentős névanyaga mellett nem szabad elfeledkeznünk e nyelvemlékünk gazdag külső és belső összefüggérendszeréről. Az összeírás nemcsak az 1055-ös alapítólevéllel, hanem a többi tihanyi oklevéllel (pl. a Tihanyi alapítólevél interpolált változatával [1055>1416], a Szent László korára hamisított oklevéllel [+1092/+1274/1399] és a Tihanyra vonatkozó 1267/1297-es pápai diplomával) is kapcsolatba hozható, s ezekkel

összevetve ugyancsak vizsgálható. Mindezek mellett e nyelvemlékünk belső összefüggésrendszerét, vagyis filológiai jelentőségét is hangsúlyoznunk kell, hiszen vizsgálatának sajátos lehetőséget biztosít az a körülmény, hogy a hitelesített példány mellett az oklevél fogalmazványa ugyancsak fennmaradt.

Doktori disszertációm ugyan öt fejezetből áll, lényegében véve azonban két nagyobb részre bontható: elméleti kérdéseket tárgyaló összefoglaló egységekre, valamint az 1211. évi birtokösszeírás helynévi szórványait aprólékosan bemutató névcikkekre. Az elméleti kérdéseket boncolgató fejezetek valójában közrefogják az elemzett empirikus nyelvi anyagot névcikkes formában tárgyaló központi fejezetet.

Az első fejezetben az összeírás nyelvészeti jelentőségét tárgyaltam, valamint feldolgozásának szükségességét indokoltam meg. Az oklevél nyelv- és névtörténeti forrásértékét – gazdag névanyaga mellett – tovább növeli más nyelvemlékekkel való összevetési lehetősége: az 1055-ös Tihanyi alapítólevéllel való közvetlen kapcsolata mellett az 1211. évi birtokösszeírás környezetében vannak más olyan fontos források is, amelyek viszonyítási alapul szolgálhatnak az elemzésben. A fehérvári keresztetek 1193. évi oklevele, illetve Anonymus *Gesta Hungarorum* című munkája (az 1210-es évek végéről) lényegében az összeírás szinkrón nyelvi környezetét jelentik. Doktori disszertációmban részletesebben csupán a Tihanyi összeírás és az 1055. évi Tihanyi alapítólevél kapcsolatát vizsgáltam, s megkíséreltem felülvizsgálni a nyelvemléknek az alapítólevélhez való viszonyát. Újraértékelendő volt a szórványemlék a helyesírás-történet szempontjából is, mivel az elmúlt bő fél évszázadban e téren elért eredmények némileg új megvilágításba helyezték az egyes szórványok megítélését.

A második egység az oklevél ERDÉLYI LÁSZLÓ szövegkiadása alapján (ERDÉLYI LÁSZLÓ – SÖRÖS PONGRÁC szerk. 1912–1916. *A pannonhalmi Szent Benedek-rend története* 1–12. Budapest = PRT. 10: 502–517) idézett betűhív szövegét és a SZENTGYÖRGYI RUDOLF által készített magyar fordítását tartalmazza.

A harmadik fejezetben a diploma filológiai jelentőségét részleteztem, valamint bemutattam a fogalmazványban és a megpecsételt oklevélben előforduló helynévi szórványokat. A speciális filológiai helyzet miatt ugyanis alkalmam nyílt a fogalmazvány és a hitelesített oklevél közötti hasonlóságok és különbségek felfedésére, s ezáltal általánosabban a korabeli oklevélírási gyakorlat eljárás módjainak feltárására is. A Tihanyi összeírás e gazdag kapcsolatrendszerére tehát az oklevél konkrét vizsgálatán túl általánosabb kérdéskörök (pl. a korabeli oklevelezési gyakorlat) felvetését szintén lehetővé tette. Az összeírás filológiai kérdéseit tárgyalva azt állapítottam meg, hogy a disszertációban bemutatott helyesírási, illetőleg nyelvi jelenségeknek (az eltérő hangállapotra utaló jelöléseknek, a lexikális-morfológiai struktúra eltéréseinek, valamint a latin megszövegezés különbségeinek) az elemzése nem segít hozzá bennünket annak a régóta felvetett kérdésnek a tisztázásához, hogy a Tihanyi összeírás megpecsételt példánya másolás vagy diktálás útján keletkezhetett-e a fogalmazványról. Az viszont világosan kirajzolódott a vizsgálatokból, hogy a fogalmazvány létrehozójára a Tihanyi alapítólevél helyesírási gyakorlata erős hatással volt. Ez a hatás a hitelesített oklevél helyesírásában azonban nem mutatható ki, mivel ennek a szövegnek a lejegyzője egy későbbi helyesírási szokásnak megfelelően részben átalakította a magyar nyelvű elemek lejegyzésmódját.

A negyedik, központi fejezetben az 1211. évi oklevél magyar nyelvű helynévi szórványainak elemzését végeztem el, amelynek során az alábbi körülményekre igyekeztem kitérni. 1. A történeti nyelvészet hagyományosan az etimologizálást tekintette a helynévvizsgálat

legfontosabb részének; munkámban is nagy hangsúlyt kapott a nyelvi adatok történeti-etimológiai elemzése. A nyelvi elemek magyarázatával összefüggésben utaltam az általános hang- és helyesírás-történeti tényezőkre, valamint az újabb nyelvtörténeti eredményekre. 2. Disszertációmiban azonban nemcsak az etimológiát, a nyelvi eredet kérdését vizsgáltam, hanem kutatásomat kiterjesztettem a névfejtés más mozzanataira is a HOFFMANN ISTVÁN által helynév-rekonstrukciónak nevezett módszert alkalmazva. A névrekonstrukciós eljárásban a lokalizálás kitüntetett helyre kerül, hiszen ez a helynévszórványok esetében területi vonatkozásban teszi azonosíthatóvá a nyelvi elemeket, és összekapcsolja őket az adott hely későbbi, olykor pedig korábbi említéseivel, előfordulásaival. A magyar névadatok helyhez kötése pedig nemcsak a helynevek történeti-etimológiai vizsgálata szempontjából, hanem az etnikai rekonstrukció területi vonatkozásai miatt is kiemelkedően fontos szerepű. 3. Az 1211. évi Tihanyi birtokösszeírásnak más forrásokkal való kapcsolatát tanulmányozva, kiváltképp a legrégibb hiteles és egykorú eredetiben fennmaradt nyelvemlékünkkel, az 1055-ös Tihanyi alapítólevéllel való összevetése során lehetőségem adódott a szórványokban mutatkozó különbségek és hasonlóságok feltárására is. Ezt az összehasonlítást támogatta az a körülmény, hogy ezek az oklevelek egyazon intézményhez, a tihanyi apátsághoz kapcsolódnak, és helyesírásuk, valamint helynévhasználatuk között igen sok hasonlóság mutatkozik meg, noha nyilvánvalóak az eltérések is. 4. Mindezek mellett igyekeztem a magyar helynévi szórványok és a latin szöveg kapcsolatát is vizsgálat alá vonni. A hagyományos elemzés erre a korábbiakban alig fordított figyelmet: a latin nyelvű szövegből többnyire csupán mechanikusan kiemelték a magyar nyelvű elemeket. A szórványok és a szöveggörnyezet együttes vizsgálatával azonban információt kaphatunk a magyar nyelvű szórványok morfológiai felépítettségére, valamint az írásbeli formák mögött rejlő beszélt nyelvi alakokra vonatkozóan.

A munkámat záró, összefoglaló fejezet a vizsgált nyelvemlék általánosabb kérdéseirel érinti, mivel ebben az összeírásbeli szórványok szövegbe illesztésének módjait, a helynévi szórványok lokalizálását, valamint az oklevél helyneveiben megmutatkozó névrendszertani sajátosságokat tekintettem át.

A latin szöveg és a magyar nyelvű helynévi szórványok nyelvi kapcsolatának a vizsgálata során az összeírás jellegzetes szövegezési eljárásait tanulmányoztam, s eredményeimet összevettem az 1055-ös alapítólevélben, valamint az 1055>1416-os interpolált oklevélben megmutatkozó szövegbe illesztési módokkal. Ez az összehasonlító vizsgálat világossá tette, hogy az oklevélírási norma jellemző szövegbe illesztési megoldásai, a megnevezőszós szerkezet (pl. *de lacu, quod vulgo dicitur Bolotun*), valamint annak elliptikus változata, a földrajzi köznevek alkalmazása (*villa Eurmenes, stagnum Colon* stb.) a 13. század elejére már széles körben elterjedt, és igen gyakorinak mondható. A kezdetleges eljárások, mint például a szerkezeti utalás nélküli formák viszont (*idem Mortua*) ekkorra már háttérbe szorultak. Meglehetősen nagy arányban használatos volt azonban a már a 11. században is igen kedvelt latin prepozíció + magyar szórvány szerkezet (pl. *iuxta Balatin, ultra Bocon*). Egyfajta egyenetlenség azonban – az alapítólevélhez hasonlóan – magában az összeírás szövegében is jelentkezik, ami persze összefügghet azzal is, hogy az oklevélben a települések, illetve a birtokok felsorolásszerűen vagy részletesebb határleírással szerepelnek-e.

A Tihanyi összeírás helynevei által jelölt helyek azonosítása azt mutatta, hogy a birtokok ugyan nagy területen szétszóródva, de kilenc térségben kisebb-nagyobb birtoktestekben csoportosulva helyezkednek el: az első a Balaton északi oldalán, elsősorban annak

középső partvidékén összpontosulva figyelhető meg (Tihany, Petra, Örvényes, Udvari, Pécsely, Kövesd, Aszófő, Papsoka, Kék, Arács, Füred, Dörgicse, Szőlős, Vászoly, Fülöp, Balaton-parti Szőlős), a második kisebb terület a Veszprém megyei Somló hegy közelében (a két Belen falu, a Bakonyon túli Szőlős, Csősz), a harmadik a Duna–Tisza közén, a mai Izsák területén (Kolon birtok), a negyedik a Tisza Csanád megyei partján (Morotva birtok, Bálványos), az ötödik a Duna Bodrog megyei mellékénél (Besenyő birtok), a hatodik Tolnában, Fadd környékén (Fadd, Martos), a hetedik Somogy megyében, a Füzegy felső folyása mentén (a Gyótán túli Ság falu, Igal, Füzegy), a nyolcadik pedig a somogyi parton, a mai Siófok és Szántód körzetében (Szántó, Türk), végül ettől délnyugatra Boglár és Gamás vidékén található (Csopak, Gamás, Teleki). A birtokösszeírás szórványanyaga tehát elsősorban a fent említett térségeknek (a Balaton zalai és somogyi partvidékének, valamint a Duna és Tisza mellékének) a nyelvi jellemzésére alkalmas. A Tihanyi összeírás helyet jelölő szórványainak általam leginkább lehetségesnek vélt lokalizációját az értekezéshez mellékelte színes térkép is mutatja.

A Tihanyi alapítólevél, valamint az összeírás helyneveiben megmutatkozó nyelvi-névrendszertani jegyek bemutatásával lehetőségem nyílt a régi magyar helynévadás legjellemzőbb formáinak (a személynévből alakult egyrészes neveknek, valamint a földrajzi köznévi alaprészsel alkotott kétrészes természeti neveknek) a feltérképezésére. A kutatás során bebizonyosodott, hogy a Tihanyi alapítólevél 82 helynévi szórványa, valamint a birtokösszeírás anyaga alapján elemezhető 112 helynév magyar névhasználókra utal. Azt azonban, hogy e két fontos nyelvemlékünk keletkezési idejének bő másfél évszázadnyi eltérése és a bennük lévő helynévállomány tipológiai különbsége mennyire mutat szoros összefüggést egymással, csak jóval bővebb helynévanyagnak az elemzése révén állapíthatjuk meg.

KOVÁCS ÉVA

Magyar Tudományos Akadémia – Debreceni Egyetem
Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport

BÁBA BARBARA, Vizsgálatok a földrajzi köznevek története köréből

Debreceni Egyetem, Magyar nyelvtudomány. Debrecen, 2013. 171 lap
Témavezető: TÓTH VALÉRIA. Opponensek: HEGEDŰS ATTILA, JUHÁSZ DEZSŐ
Védés: 2013. szeptember 13.

A földrajzi köznevek kutatása a magyar nyelvtörténet szempontjából azért bír kiemelkedő jelentőséggel, mert ez az egyik legkorábbi és leggazdagabb adatolható szócsoporthoz tartozik, amelynek elemei részint helynevekben, részint közszói minőségükben jelentkeznek a korai okleveles forrásokban. A földrajzi közneveket ugyanis a régiségben sem pusztán helynévalkotó szerepben alkalmazta a nyelvhasználó közösség, hanem – ahogyan ma is – a környezet egyes objektumairól, helyeiről beszélve szintén ezekkel az elemekkel élt. A földrajzi köznevek kiemelt nyelvtörténeti jelentősége ellenére történeti állományuk rendszerszerű áttekintése mind ez idáig nem történt meg. Dolgozatomban – bizonyos szempontokat kiemelve – e hiány pótlására tettem kísérletet azzal, hogy elsősorban a földrajzi köznevek történeti aspektusait állítottam a középpontba.

Munkámban a földrajzi köznevek korai ómagyar kori rendszerét és változási tendenciáit igyekeztem feltárni, amihez azonban számos alkalommal felhasználtam a helyet jelölő közszavak jelenkori viszonyainak tanulmányozásából származó eredményeket, módszertani tapasztalatokat is. Ennek megfelelően a felhasznált források is kétfélek voltak: egyes kutatási témákhoz a korai ómagyar korból származó adatokat, más vizsgálatokhoz pedig a jelenkori földrajziköznév-állományt vettem figyelembe.

A vizsgálatok elméleti keretét – különösképpen a földrajzi köznevek és a helynevek viszonyának tisztázásában – alapvetően a funkcionális nyelvszemléletű helynévleírás szolgáltatta, de a szócsoport egyes jelenségeinek a feltérképezése során a kognitív felfogás is jelentős mértékben teret kapott munkámban. A helynevekkel foglalkozó kutatásokban alkalmazott elméleti megközelítésnek azért lehet létjogosultsága egy, a földrajzi közneveket tárgyaló dolgozatban is, mert a földrajzi közneveket az általam végzett vizsgálat kronológiai határai között (azaz a korai ómagyar korban) dokumentálható módon rendre a helynevek részeként találjuk meg. A velük kapcsolatos kutatások ezért részben egybefonódnak a helynévtörténeti vizsgálatok lehetőségeivel és módszereivel is. A kognitív megközelítésnek pedig azért lehet helye a földrajzi köznevek feldolgozásában, mert megítélésem szerint az eleve nem is idegen a nevek funkcionista szemléletű leírásától, és különösen nem az a munkámban is alkalmazott HOFFMANN ISTVÁN-féle helynévleírási kerettől. A dolgozatban mindemellett a dimenzionális nyelvszemlélet – amely a nyelvi jelenségeket térbeli elterjedtségükben és időbeli változásaiban vizsgálja – ugyancsak rendező elvként működött. A térbeliség vizsgálata ugyanis a helyet jelölő szavak esetében megkerülhetetlen, az időbeliséget pedig az teszi különösen fontossá, hogy történeti szempontból az egyik legjobban dokumentálható szócsoport áll a vizsgálatok középpontjában.

A bevezető, elméleti fejezetben mindenekelőtt a *földrajzi köznév* fogalmának meghatározására tettem kísérletet. Ennek során a kognitív szemantika prototípuselvét használtam fel, mivel az a kategóriahatárok dinamikus kezelésére nyújt lehetőséget. Erre azért volt igen nagy szükség a *földrajzi köznév* fogalmának meghatározásakor, mert a földrajzi köznevek és a szókincs más részei szoros kapcsolatban állnak egymással, ezért olykor átfedéseket tapasztalunk a más kategóriákba sorolható elemek és a földrajzi köznevek között. Mindezzel szoros összefüggésben a *földrajzi köznév* és a *lexikális helynévformáns* (vagyis a hely fajtájának megjelölésére szolgáló lexikális elemek) fogalmának kapcsolatát tárgyaltam részletezően. A *földrajzi köznév* és a *lexikális helynévformáns* viszonyának tisztázása azért lényeges elméleti szempontból, mert korábban a *földrajzi köznév* definíciójára tett kísérletek jobbára a terminus jelentéséből indultak ki, s a szócsoport elemeinek funkciója kevésbé került előtérbe. A *földrajzi köznév* fogalmának meghatározása szempontjából pedig ennek a nézőpontnak véleményem szerint döntő szerepe van, s tekintetbe kell vennünk azokat a bonyolult viszonyokat is, amelyek a földrajzi köznevek és a helynévformánsok kapcsolatát jellemzik.

A következő fejezetben a korai ómagyar kori helynevekben adatolható földrajzi köznevek gyakorisági viszonyait állítottam a vizsgálat középpontjába. Az ómagyar kori adatok körében az tűnik ki, hogy a földrajzi köznevekből keletkezett mikrotoponimák és településnevek gyakorisága kapcsán az egyes jelentésmezők megterheltségében különbségeket figyelhetünk meg. E téren ráadásul nemcsak az egyes jelentésmezők, hanem azokon belül az egyes földrajzi köznevek reprezentáltságában is eltérések tapasztalhatók. Az egyes földrajzi köznevek gyakorisági vizsgálata elsősorban arra irányította rá a figyelmet, hogy mely közszavak fordulnak elő önállóan (tehát bármiféle más nyelvi elem hozzákapcsolása

nélkül) is helynévként egy adott jelentésmezőn belül, s melyek azok, amelyek egyébként igen gyakori helynévalkotó voltak ellenére sem jelentkeznek formáns vagy bővítményrész nélkül a korai ómagyar korban. Az e tekintetben jelentkező különbségek az egyes földrajzi köznevek jelentéstartalmával bizonyosan összefüggésben állnak: a pusztai földrajzi köznévi előfordulás lényeges feltételének látszik a közszo speciális jelentéstartalma. A településneveket alkotó földrajzi köznevek gyakorisági vizsgálata összhangban áll a korábbi kutatások eredményeivel, amelyek szerint a *fal* ~ *falva* lexéma 1350 utáni előretörését, s a *telek* lexémának a korábbi túlsúlyával szemben tapasztalható visszaesését regisztrálhatjuk. Úgy láttam ugyanakkor, hogy az egyes földrajzi köznevek produktivitásának alakulását vizsgálva nem csupán az időbeliség tényezőjére kell figyelmet fordítanunk, hanem azok területi viszonyaira, illetve az azokat befolyásoló tényezőkre is. Ennek megfelelően a következő fejezetben a földrajzi köznevek területi elterjedtségével foglalkoztam.

A földrajzi köznevek területi elterjedtségére ható nyelvtörténeti tényezők, összefüggések, kognitív és szemantikai jellegű kérdések egymással szorosan összefüggnek, s olykor nehezen választhatók szét. Ennek ellenére a földrajzi köznevek területi viszonyait elemezve igyekeztem ezeket a tényezőket külön-külön kifejtve tárgyalni, folytonosan utalva a közöttük lévő szövevényes kapcsolatokra. A vizsgálat szerint a földrajzi köznevek területi elterjedtsége közötti különbségeknek egyrészt bizonyosan vannak nyelvtörténeti okai: a nagyobb területen adatolható megnevezések jórészt szókincsünk korai elemei. Ezt a tételt azonban egyes ősi eredetű (s napjainkban köznyelvi, tehát általánosan elterjedt) földrajzi köznevek kései adatolása tovább árnyalta. A földrajzi köznevek elterjedtségét emellett nagyban befolyásolja az is, hogy az adott jelentésmezőn belül a fogalmi hierarchia milyen fokán állnak. A földrajzi köznevek terjedését befolyásoló hatásokról beszélve nem hagyhatjuk figyelmen kívül továbbá a kognitív tényezőket sem, mivel a jelentéstani mikrorendszerek állapotát és sorsát nemcsak azok belső viszonyai, hanem különféle nyelven kívüli tényezők is befolyásolják, így például egy adott nyelvjárási részrendszerre hatással van a nyelvjárást hordozó közösség világszemlélete és annak alakulása is. A nyelvi kategorizáció ugyanakkor a környezet elemeinek nyelvi szempontú osztályozása, vagyis egyfajta implicit elmélet a környezetről, ezért nem célszerű a nyelvet a környezet figyelembevételével sem leírni; a földrajzi köznevek kapcsán pedig a földrajzi környezetnek természetszerűleg különösen nagy szerepe van. A földrajzi köznevek szemantikai viszonyainak elemzésekor szintén többféle olyan nehézség tárult fel, amelyek alapvetően befolyásolják a földrajzi köznevek területiségét és egyúttal annak vizsgálhatóságát. Emellett egy-egy konkrét szómező poliszém, illetve szinonim jelentérelációit elemezve olyan további tényezők is előtérbe kerültek, amelyek a földrajzi köznevek területi elterjedtségére ugyancsak hatással vannak.

Dolgozatom negyedik fejezetében a földrajzi közneveknek a középkori oklevélírói gyakorlatban betöltött szerepét vizsgáltam meg, mivel a földrajzi köznevek használatának a korai ómagyar korban speciális közege volt az oklevélírás. E lexémák ugyanis gyakran tűnnek fel helyek közszoí megjelöléseként magyar nyelven az oklevelek latin nyelvű szövegében. Minthogy ebben a szerepben a latin nyelvű közszoí megjelölések a tipikusak, joggal merült fel a kérdés, hogy mi motiválja a magyar nyelvű földrajzi köznevek közszoí jellegű oklevélbeli megjelenését. Vizsgálatom során a földrajzi köznevek közszoíként való oklevélbeli jelentkezését típusokba soroltam; ennek során elkülönítettem a földrajzi köznevek különböző funkciókban történő alkalmazásait. Az egyes

típusok kapcsán jól kirajzolódtak azok a tényezők, amelyek alapvetően befolyásolhatták azt, hogy az adott közszói elem magyarul vagy latinul áll-e a szövegben.

A dolgozatot záró, az elméleti, módszertani tapasztalatokat egy konkrét szócsoporthoz bemutató esettanulmány ugyancsak a földrajzi köznevek változási folyamatait illusztrálja azáltal, hogy egy eredetileg nem helyjelölő közszói csoport elemeinek (a halászhelynevek és az abból lett halászhelynevek megnevezéseinek) a szótörténetét mutatja be, nagy figyelmet fordítva azokra a jelenségekre, amelyek ezek szemantikai átalakulását motiválták. Ennek kapcsán egyrészt a 'halászhely' -et jelentő földrajzi köznevek Árpád-kori oklevelekben való megjelenését vettem közelebbről szemügyre, kimutatva a jelentésbeli változást motiváló tényezőket, s etimológiai, hangalaki, helyesírási és jellegzetes szóföldrajzi tanulságokat is megfogalmaztam velük kapcsolatban.

Munkám során a korai ómagyar kori földrajzi köznevek rendszerének leírását tűztem ki célul, valamint a jelenkori vizsgálatok tapasztalataiból kiindulva az említett időszak változási folyamatainak s az azokat befolyásoló tényezőknek a feltárására törekedtem. Mindeközben a jelenkori földrajzi köznévi állomány összetétele kapcsán is több megállapítást tehettem. Minthogy a földrajzi köznevek korai adatolhatóságuk és lokalizálhatóságuk révén a szóföldrajzi vizsgálatokra is kitűnő alapul szolgálnak, a kutatás elméleti és módszertani hozadéka más szócsoporthoz területei viszonyainak a hasonló jellegű feldolgozásában is segítséget nyújthat. A földrajzi köznévi állomány vizsgálatának következő – immár dolgozatomon túlmutató – fázisát azok jelenkori és történeti-etimológiai szótárának elkészítése jelentheti: egy ilyen kézikönyv ugyanis a földrajzi köznevek kutatását számos területen előremozdíthatja. Emellett persze a helynevek (régie és mai) gyűjteményei s azok etimológiai szótárai szintén további eredményekre vezethetnek a témakör újabb részleteinek és összefüggéseinek a megismerésében.

BÁBA BARBARA

Magyar Tudományos Akadémia – Debreceni Egyetem
Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport

**KÖTELES-SZŐKE MELINDA, A garamszentbenedeki apátság 1075. évi
alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálata (Szempontok interpolált
okleveleink nyelvészeti vizsgálatához)**

Debreceni Egyetem, Magyar nyelvtudomány. Debrecen, 2013. 188 lap
Témavezető: TÓTH VALÉRIA. Opponensek: SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZENTGYÖRGYI RUDOLF
Védés: 2013. szeptember 25.

Doktori disszertációmban a garamszentbenedeki apátságot megalapító oklevél helyneveinek nyelvtörténeti, névtörténeti vizsgálatára vállalkoztam. Garamszentbenedek bencés apátságát I. Géza király alapította Bars vármegyében, a Garam mellett, alapító okmánya 1075-ből származik. Az oklevél írásbeliségünk korai időszakában keletkezett tehát, és körülbelül 250 helynevet tartalmaz. Az oklevél tulajdonneveinek és azok latin szövegkörnyezetének a nyelvtörténeti elemzését azonban megnehezíti az a körülmény, hogy a 11. századi hiteles oklevél nem maradt ránk. A nyelvészeti vizsgálatokhoz csupán az a 13. századi irat áll rendelkezésünkre, amelynek a 11. századi hiteles alapítólevelével az alapja

ugyan, de a 13. század folyamán beszűrt részeket is tartalmaz. Az ilyen filológiai státusú okleveleket interpolált okleveleknek nevezzük.

A témaválasztásommal azt igyekeztem igazolni, hogy ezeknek a magyar nyelvi elemeket olykor nagy számban tartalmazó, ám kronológiai szempontból bizonytalan okleveleknek is van helyük a nyelvészeti vizsgálatokban. Ennek megfelelően dolgozatom legfőbb céljának azt tekintettem, hogy a garamszentbenedeki alapítólevél névanyagára támaszkodva megalapozzam egy új, speciálisan a kétes nyelvtörténeti forrásértékű nyelvmlékek feldolgozását segítő módszertan kidolgozását. A célkitűzésemhez igazodva disszertációmban nem tértem ki az oklevélben szereplő valamennyi szórvány részletes bemutatására. A megközelítőleg 250 szórvány közül elsősorban azokat a tulajdonneveket, illetve szövegrészeket választottam ki, amelyeknek az elemzése a 11., illetve a 13. századi nyelvünkre jellemző állapotok feltárása mellett az interpolált oklevelek minél több tulajdonságát is a felszínre hozhatta.

A disszertációmban elemzett nevetek főként nyelvtörténeti kérdések szempontjából fogtam vallatóra, de több alkalommal a szórványok névtörténetére is tekintettel voltam. Ez utóbbi sokkal kevesebb bizonytalansági tényezőt rejt magában, mint az interpolált oklevelek neveinek nyelvtörténeti vizsgálata. A garamszentbenedeki alapítólevél eredetinek tekintett részeiben található helyneveket névtörténetüket figyelembe véve például egyértelműen a 11. századra datálhatjuk, míg nyelvtörténeti jellemzőik feltárásához csak egy igen nehéz és nagy körültekintést igénylő kérdés megválaszolása révén juthatunk el. El kell döntenünk ugyanis, hogy az interpolációt követő átírás eredményezett-e változást a hiteles oklevélben már szereplő szórványok lejegyzésében, és ha igen, akkor milyen mértékű volt ez a módosítás.

Az tehát, hogy az adott oklevélben szereplő helynevek kronológiai jellemzőit viszonylagos pontossággal meg tudjuk állapítani, nagy körültekintést igényel. Ebben a munkában nyújthat segítséget a társtudományok (főként a történelemtudomány és a diplomatika) eredményeinek a felhasználása, továbbgondolása is. Az oklevelek nyelvészeti feldolgozása általában sem térhet ki ezek elől, egy olyan oklevél elemzése kapcsán pedig, amely a hitelesek mellett meghamisított részeket is tartalmaz, az efféle együttműködés nélkülözhetetlen és feltétlenül gyümölcsöző lehet. A történészek keze alól kikerülő kritikai kiadások határolják el ugyanis az interpolált oklevelek eredeti és utólag beszűrt, hamisított részeit, de az oklevél két (vagy esetleg több) kronológiai rétegén belüli különbségtétel már hangsúlyozottan a nyelvészeti kutatások feladata. Az interpolált oklevelek és a bennük lévő magyar vagy latinra fordított tulajdonnevek minél pontosabb feltárásához elengedhetetlen feltétel ezért a történettudomány és a nyelvtudomány közötti folyamatos szakmai párbeszéd.

Munkám négy nagyobb egységből áll. Dolgozatom első fejezetében a magyarországi oklevélírás legfontosabb jellemzőit vettem sorra, bemutatva azt a környezetet, illetve hátteret, amelyben a garamszentbenedeki apátság alapítólevele íródott. Emellett a fennmaradt oklevelek nyelvészeti feldolgozásának a helyzetével is foglalkoztam ebben a fejezetben, illetve azt is ismerttettem, hogy milyen fő sajátosságok jellemzik az oklevelek között speciális helyet elfoglaló interpolált okleveleket.

A második fejezetben a garamszentbenedeki apátság, illetve az alapítólevél keletkezési körülményeit, továbbá az oklevél filológiai megítélését tárgyaltam. A garamszentbenedeki alapítólevél datálásaként három évszámot szokás feltüntetni: az 1075-ös dátum az eredeti oklevél megírásának az idejét, az 1124-es és az 1217-es pedig az 1075-ös irat

átírásának az éveit jelzi. Noha a 19. századtól kezdődően többen is foglalkoztak az oklevél filológiai kérdéseivel, ez ügyben hosszú ideig nem jutottak megegyezésre a szakemberek. Az oklevél szövegrészleteinek elemzésekor főképpen a szakirodalom legújabb eredményeire támaszkodtam, amely szerint a garamszentbenedeki apátság eredeti oklevele 1075-ben íródott, és a 16. század első éveiben még megvolt, napjainkra azonban csak az 1217. évi átírata maradt fenn. Ezt az átírást nem a jelzett időpontban, hanem évtizedekkel később, 1270 környékén jegyezték le, amit a 13. század első, illetve második felében megelőzött az oklevél hamis részekkel való kibővítése, azaz interpolálása is.

Disszertációm harmadik nagyobb egysége az interpolált alapítólevél nyelvtörténeti forrásértéke körüli problémákat járta körül. Az oklevélnek két kritikai kiadása is rendelkezésre áll a nyelvészeti vizsgálatoknak. A szlovák RICHARD MARSINA 1971-es kiadása után 1992-ben GYÖRFFY GYÖRGY is közzétette az oklevél szövegét. Az oklevél interpolált részeinek a kijelölésében ugyanakkor a két kiadás között jelentős eltérések figyelhetők meg. Az oklevél nyelvészeti elemzésekor én magam alapvetően a GYÖRFFY-féle kiadást vettem alapul, de szükség esetén az 1971-es kiadást is segítségül hívtam, illetve több kérdés tárgyalásakor figyelembe vettem a két munka egyezéseit és különbségeit is. Azt, hogy részletesen foglalkozzam az oklevél kritikai kiadásaival, az oklevél fennmaradási formája miatt éreztem szükségesnek: a nyelvészeti vizsgálatok szempontjából is kulcsszerepe van ugyanis annak, hogy egy-egy szöveghelyet milyen érvek alapján tartottak 13. századi keletkezésűnek a kritikai kiadások készítői.

Mivel az interpolált oklevelek hiteles részeinek, illetve az interpoláció során keletkezett szöveghelyeinek a nyelvészeti forrásértéke nem azonos, külön alfejezetben tértem ki az oklevél eredeti és interpolált szörványainak és azok szövegkörnyezetének az elemzésére. Ez a vizsgálat kétségtelenné tette, hogy az oklevél hiteles részeinek magyar nyelvű elemeit sem lehet egységesen kezelni nyelvtörténeti szempontból. Az a tendencia rajzolódott ki ugyanis az oklevél elemzésekor, hogy az átíratot készítő az interpoláció során természetesen a hiteles részeket is átírták, s bizonyos neveket az átírat keletkezési korának megfelelően modernizálva jegyezték le, míg más neveket az eredeti oklevélben szereplő formában rögzítettek. Ami pedig az interpolált szöveghelyeket illeti, ezeknek az 1075. évi alapítólevélben is szereplő, hiteles részletektől való elkülönítésén túl a szörványok minél pontosabb értékelése érdekében az utólagos beszúrások között további megkülönböztetéseket is szükséges tennünk. Az interpolált szöveghelyeknek két fő típusát különítettem el: egyrészt a nyelvészeti aspektusból irreleváns, másrészt pedig a nyelvészetileg releváns interpolációk kategóriáját. Az irreleváns interpolációk csoportjába sorolok minden olyan utólagos beszúrást, amely nem tartalmaz (magyar nyelvű) helynevet. A releváns interpolációk közé pedig azok a beszúrások tartoznak, amelyek magyar nyelvű helynevek (vagy tágabban magyar nyelvű elemek) oklevélbe kerülését is előidézték. Az utóbbi típust altípusokat elkülönítve elemeztem a munkámban.

Dolgozatom utolsó, negyedik fejezetében egyfelől két kiemelt jelentőségű határleírás elemzése kapott helyet. Az egyiket annak a Bars megyei területnek a megismerése céljából vontam vizsgálat alá, amelyen a 11. században felépült az apátság. Ez a leírás a 13. századi interpoláció következtében került bele az alapítólevélbe; a 11. században lejegyzett szöveg csupán annyit mondott a területről, hogy azt a Garam folyó szeli ketté. A vizsgálat megvilágította, hogy az a három falu, amely a későbbi *Garamszentbenedek* nevet viselő terület határleírása után van megemlítve az alapítólevélben, ugyancsak az apátság közvetlen környezetéhez tartozik. A másik elemzett határleírás (Ság birtoké) pedig azért lényeges

filológiai szempontból, mert szövegét az alapítólevélen kívül egy másik oklevél is megőrizte. Ez az 1338. évi oklevél ráadásul valószínűleg nem a 13. század második felében interpolált oklevél szövegét, hanem a 11. századi eredeti oklevelet írta át. Az interpolált oklevélnek az 1338. évi oklevél határleírásával való összevetése az interpolált okleveleknek olyan további jellegzetességeit hozta felszínre, amelyek az interpolált oklevelet önmagában vizsgálva rejtve maradtak volna.

A határleírások elemzése mellett ez a fejezet két igen bizonytalan eredetű helynévi szórvány, a *Huger* és a *Susolgi* nevek nyelvtörténeti vizsgálatához is újabb adalékokat kívánt nyújtani. Többben is foglalkoztak már ezekkel a nevekkal, az eredetüket, nyelvi jellemzőiket ugyanakkor mind ez ideig nem tisztázta megnyugtatóan a nyelvtörténetírás. A kérdés újbóli elővételét emellett az is indokolja, hogy a témával foglalkozó szerzők vagy egyáltalán nem voltak tekintettel az alapítólevél szórványaira, vagy ha mégis, akkor úgy használták fel azokat, hogy nem számoltak az irat interpolált voltaival.

A negyedik alfejezet egy viszonylag újabb kutatási irányhoz kapcsolódik igen szorosan. Dolgozatom egészében figyeltem a szórványok latin nyelvű szövegkörnyezetére, de ebben a fejezetben kifejezetten erre helyeztem a hangsúlyt: a szórványoknak az oklevelek latin szövegébe történő beillesztését, különösképpen az alapítólevélben latinul, illetve latinizáló alakban szereplő neveket vetettem vizsgálat alá.

A fejezet utolsó alfejezetében végül a garamszentbenedeki apátsági birtokok neveinek változástörténetével foglalkoztam egy speciális szempontot érvényesítve: e vizsgálat során ugyanis pusztán azokra a helynevekre voltam tekintettel, amelyek az *apát* főnévből alakultak. Ez a változásvizsgálat megmutatta, hogy a birtoklástörténeti mozzanatok erősen hatottak a helynévadásra, illetve a (természetes és hivatalos) helynévváltoztatásokra.

Doktori értekezésemet olyan munkának szántam, amely a nyelvtörténeti kutatások mellett a történettudomány, a diplomatika egyes kérdéseinek tisztázásához is fogódzókot nyújthat azáltal, hogy módszertani-elméleti szempontból mérlegeli egy kronológiai szempontból bizonytalan státusú oklevél forrásértékét és hasznosítási lehetőségeit.

SZŐKE MELINDA

Magyar Tudományos Akadémia – Debreceni Egyetem

Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport

PÁSZTOR ÉVA, Hajdúnánás határneveinek névrendszertani vizsgálata

Debreceni Egyetem, Magyar nyelvtudomány. Debrecen, 2013. 300 lap

Témavezető: TÓTH VALÉRIA. Opponensek: CSOMORTÁNI MAGDOLNA, RÁCZ ANITA

Védés: 2013. november 8.

1. A dolgozat témája, céljai, forrásai. A magyar névtudományban egy-egy szűkebb földrajzi egység (település, járás stb.) helynévkincsének a feltérképezése minden időszakban egyike volt a legkedveltebb kutatási céloknak. Egyes munkák csupán maguknak a helyneveknek az összegyűjtésére törekedtek, forrásanyagot szolgáltatva ezáltal az elméleti kutatásoknak, míg mások a módszeres elemzések révén általánosabb elméleti megállapításokhoz is eljutottak. A magyar helynévkutatásban lényegében minden korban ez a két irányvonal volt a meghatározó; sokkal jellemzőbb azonban, hogy a két szál a

kutatási programokban összefonódva, egymást szervesen kiegészítve jelentkezett: konzekvenciáknak s magának a módszeres helynévgyűjtés elméleti problémáinak a megfogalmazásával és megoldásával párosult. Ennek háttérében az a felfogás áll, hogy egy jól körülhatárolható földrajzi egységre vonatkozó és lehetőség szerint az időbeliségét tekintve is komplex névkorpusz vizsgálata olyan típusú következtetésekhez vezetheti el a kutatókat, amelyek nemcsak az adott térségre és nem csupán egy bizonyos korra nézve lehetnek érvényesek, hanem lehetőséget biztosítanak általánosabb, elméleti tanulságok levonására is.

A doktori értekezés elkészítésekor ehhez a gondolathoz igazodva kettős cél vezérelt: egyfelől arra törekedtem, hogy egy adott település, Hajdúnánás határnévanyagát a korai időktől kezdődően egészen napjainkig, azaz a maga teljes történeti mélységében összegyűjtssem. A közel 200 történeti (levéltári) forrásból és az általam elvégzett élőnyelvi gyűjtésből összeállított helynévtár szolgált aztán alapul azoknak az elméleti kérdéseknek a tisztázásához, amelyek szintézis formájában az első fejezetekben előkerültek. E kérdések részben a helynévi korpusz egybeállítása során felvetődő és megoldandó módszertani problémákat helyezik a középpontba, részben pedig olyan témaköröket érintenek, amelyekre a helynévkutatás kisebb figyelmet fordított. Az egyes jelenségek leírási keretét a HOFFMANN ISTVÁN által kidolgozott helynévtipológia biztosította, továbbá a névszociológia egyes aspektusait is figyelembe vettem. Nem komplex névtipológiai jellegű feldolgozó munkára vállalkoztam tehát, hanem olyan problémakörökre tértem ki, amelyek egy gazdag névállománnyal rendelkező település névanyagának összeállítása és feldolgozása közben elméleti-módszertani tekintetben felmerülhettek. Dolgozatomban emellett arra is igyekeztem rámutatni, hogy kérdésfeltevéseim és az azokra adott válaszaim jó alapot nyújthatnak az interdiszciplinaritás révén más tudományok (történettudomány, régészet stb.) számára is.

2. A dolgozat felépítése, eredményei

2.1. Az értekezés első egységének alfejezeteiben a határnevek elméleti kérdéseit tárgyaltam. Önálló tudmányszakká válása óta a magyar névkutatók újra és újra előkerülő kérdésként foglalkoznak a névtan tárgyának meghatározásával és terminológiájának leírásával. A korábbi szakirodalomban a települések határában fekvő objektumok megnevezésére a *dűlőnév*, *helynév*, *földrajzi név*, *határnév*, *külterületi név* és a *mikrotoponima* (valójában nem „egyenrangú” és nem is szinonim) fogalmakat használták. Dolgozatomban első egységében az egyes terminusok használatával kapcsolatos állásfoglalásokat, valamint saját fogalomhasználatomat (elsősorban a *helynév*, *határnév*, *mikrotoponima* terminusokat és ezek egymáshoz való viszonyrendszerét) tekintetem át. Ezt követően a határnevek kutatásának, a helynévgyűjtésnek és -feldolgozásnak az elmúlt évtizedbeli eredményeit vettem sorra, utalva az ezekben megjelenő legújabb kutatási irányokra is.

2.2. Dolgozatomban második egységében a határneveket tartalmazó források névhasználatát és névtudományi forrásértékét mutattam be. Elsőként a vizsgált településnek, Hajdúnánásnak a feldolgozott anyagait ismerttettem, majd erre alapozva két történeti típusnak, a térképeknek és a határjárási leveleknek a névhasználati eltéréseit (és esetenként azonososságait) elemeztem tüzetesebben, valamint rávilágítottam a névtani kutatásokban való felhasználhatóságuk lehetőségeire is. A vizsgálatok azt jelezték, hogy e dokumentumtípusok néhány tekintetben egyezéseket mutatnak. Ezek elsősorban abból fakadhatnak,

hogy egyidejűleg több névhasználati szint is hatással lehetett a keletkezésükre. Mind a térképeket, mind a határjárási leveleket tanúk részvételével készítették el a hivatali személyek, így a helynevek többsége feltehetőleg valóban tényleges használatának megfelelően került be a dokumentumokba. E tényleges, a közösség által (is) használt helynevekről viszonylag könnyen megállapítható használati körük és értékük, az ettől eltérő alakulatokról azonban sok esetben nehezen dönthető el, hogy azok a mérnök, illetve a megszövegező sajátos névhasználatára (nem ritkán idegenajkúságára) vagy a forrás szöveghagyományozódására vezethetők-e vissza.

A történeti források névhasználati kérdései mellett kitértem az élőnyelvi helynévgyűjtés módszertani problémáira, illetve a saját helynévgyűjtésem általános tanulságaira is. A gyűjtés tapasztalataiból leszűrve úgy vélem, hogy a nagyobb kiterjedésű határral rendelkező településeken inkább a határ egy-egy részével kapcsolatban lévőkné tekinthetők – a névismeretük egybeesése okán – egy-egy névközösség tagjainak. (Korábban *névközösség*-en általában egy-egy kisebb település közösségét értették.) Ennek fényében egy településnek mint helynévrendszernek a vizsgálata lényegében a névhasználók névtudásösszességének az elemzését jelenti. Ebből egyúttal az a következtetés is adódik, hogy noha a helynévrendszerre általában vonatkoztatva fogalmazunk meg elméleti megállapításokat, e rendszer valójában egyetlen névhasználó mentális lexikonában sincs meg a maga komplexitásában. Amennyiben ez a megállapítás a nagy határu települések többségére (vagy éppenséggel mindegyikére) vonatkoztatható, az alapjaiban meghatározza az effajta területek helyneveinek az összegyűjtése kapcsán felmerülő módszertani ügyeket, a gyűjtés metódusát és az adatközlők kiválasztását is.

2.3. Az értekezés harmadik fejezetében a magyar névtani kutatásokban eddig kevésbé részletezett jelenséget, a névbokrosodást tekintettem át, valamint a névbokrok egyik sajátos csoportját, az elpusztult középkori települések neveiből szerteágazó névcsaládok szerkezeti jellemzőit rajzoltam meg, és egy konkrét példán keresztül a névbokrok név- és településtörténeti felhasználhatóságát is felvázoltam. Az újkori magyar helynévrendszer folyamatos bővülése részben a névbokrosodás jelenségének köszönhető. Az ilyen módon létrejött 20. századi határnevek egy részének névtestében középkori, ám a századok során elpusztult települések nevei őrződtek meg. A helynévbokor keletkezésének természetes előfeltétele magának a településnek a megszűnése, amely folyamat a magyar viszonyok között a 13. századtól kezdődően folyamatosan jellemző a településhálózatra. A hajdani település megsemmisülését követően a falunév névalkotóként az adott hely megjelölésében vehet részt. A terület szinonim megnevezéseinek szerkezete általában az egykori településnév + valamilyen (általában elnéptelenedésre utaló) földrajzi köznévi utótag felépítést mutat (például *Vidiföld*, *Vidipuszt*a stb.). E szinonim megnevezések névszerkezetében a településnév gyakran *-i* képzővel áll, ami azt fejezi ki, hogy a kérdéses hely 'puszta, lakatlan terület (1), amelyet *Vid*-nek neveznek (2)'. Az egykori falunév ugyanakkor mikrotoponimák létrehozásában is aktív névalkotó szerepet tölthet be: az egykori *Tedej* település például a *Tedeji-legelő*, *Tedeji-kölesföld*, *Tedeji templom* stb. helynevekben, a szintagmatikus szerkezetek *-i* képzős előtagjaként fordul elő. E mikrotoponimák névszerkezete azt mutatja, hogy az egykori falunév legtöbbször *-i* formánssal áll, amely az elpusztult település szinonim megnevezéseiben előforduló *-i* képzővel ellentétben nem azt fejezi ki, hogy a kérdéses helyet magát nevezik meg olyan módon (ezt abban az esetben maga a szinonimitás is jelzi), hanem azt, hogy a hely a hajdani birtok területén belül

fekszik. Az így kialakult mikrotoponimák (másodlagos nevek) maguk is alapnévvé válhatnak, s belőlük újabb névalakulatok keletkezhetnek. E névalakulatok aztán alapjai lehetnek a történettudomány és a régészet képviselői által eddig nem lokalizált egykori települések térbeli rekonstrukciójának: magának a középkori településnek az egykori határait a terület szinonim megnevezéseinek és a település nevéből alakult mikrotoponimák térbeli eloszlásának egymásra vetítésével határozhatjuk meg. Ezt az eljárást a birtoklástörténeti adatoknak, illetve a birtokosok nemzetségi és családi viszonyainak a feltárása is megtámogathatja. Az általános helynévtörténeti vonatkozások miatt igen tanulságos lehet a későbbi kutatások révén annak vizsgálata is, hogy bizonyos nyelven kívüli, extralingvális tényezők, főleg történeti, településtörténeti folyamatok (jelen esetben a települések pusztulása) milyen hatással vannak a helynévrendszer mozgására, azaz a belső, nyelvi természetű, intralingvális változásokra.

2.4. A dolgozat negyedik nagy egységében két helynévfajtának, a vízneveknek és a halomneveknek a mikrovizsgálatát végeztem el. A két helynévfajta kapcsán eltérő kérdések álltak a vizsgálat középpontjában: a vízneveket (és ehhez kapcsolódóan a vízparti helyek neveit) a különböző idősíkok mentén a névváltozás szempontjából tekintettem át, a halomneveket pedig szerkezeti elemzésnek vetettem alá. A víznevek vizsgálatainak eredményei azt mutatták meg, hogy a táj arculatának változása nyomán a víznevek elsődlegesen más helyfajtába kerülhetnek át, s ennek során alakjuk olykor érintetlen maradhat (*Kígyós-ér* 'vízfolyás' > *Kígyós-ér* 'kaszálo' stb.), esetenként részleges alaki módosulást szenvedhetnek el (*Békás-ér* > *Békás-part* stb.), vagy akár el is enyészhetnek (*Hosszú-sziget* > $\emptyset$ stb.). E módosulások hátterében nagyjából külső, nyelven kívüli tényezők állnak.

A halomnevek strukturális jellemzőit összefoglalva azt emelhetjük ki, hogy e névfajta elemei leggyakrabban S + F szerkezetet mutatnak, azaz egy sajátosságot kifejező (S) és egy fajtajelölő szerepű (F) névrészfunkció kapcsolódik össze bennük (*Vörös-halom*, *Kutya-domb* stb.). A nevek sajátosságjelölő (S) névrésze többnyire a kiemelkedés tulajdonságára utal (*Fekete-halom*, *Lyukas-halom* stb.), míg a külső dologhoz való viszony (*Király-halom*, *Cseh-domb* stb.) és a helyviszony (*Süldős-ér laponyaga*, *Vidi-halom* stb.) jóval kisebb arányban jelenik meg bennük. Az S + M struktúra a halomnevek viszonylag csekély részét (mindössze negyedét) teszi ki, s a megnevező funkciójú (M) utótag minden esetben kétrészes helynév (*Kis-Fekete-halom*, *Nagy-Szállás-halom* stb.). A halomnevekre a vizsgált területen az eleve jóval ritkább M + F szerkezet egyáltalán nem jellemző.

3. Névtár. Az értekezést záró ötödik egységben a vizsgált település határneveinek névtárát adtam közre, amely a névtár használatához szükséges tájékoztatót, magát a szócikkekbe rendezett adattárat, valamint a feldolgozott források listáját tartalmazza. Hajdúnánás névanyagának rendszerezett, egységes alapelv szerinti összegyűjtését egyéni munka formájában magam végeztem el. A névanyag gerincét a közel 200, kéziratos, levéltári forrásból származó névadat alkotja, amely aztán alapul szolgált (a település határának kiterjedését figyelembe véve) a 40 adatközlővel lefolytatott interjúk elkészítéséhez. A település határneveit tartalmazó névtár 2406 objektum 5475 névváltozatát foglalja magában szócikk formában (ennek közel felét, több mint 2800 névváltozatot az élőnyelvi névanyag teszi ki).

PÁSZTOR ÉVA
Miskolc

PhD theses on Onomastics defended in 2013

The brief summaries and the most important data of onomastic PhD dissertations defended successfully at doctoral schools in Hungary are published regularly in *Névtani Értesítő*: year of completion, size, consultant, opponents, date of defence. – A copy of the dissertations can be found in the libraries of the respective universities. – The dissertation presented here: KOVÁCS, ÉVA: The Tihany Land Survey as an onomastic source; BÁBA, BARBARA: Historical linguistic studies in the domain of geographical common names; KÖTELES-SZŐKE, MELINDA: A Historical Linguistic Study of the 1075 Deed of Foundation of the Garamszentbenedek Abbey (Research considerations for the linguistic study of interpolated historical documents); PÁSZTOR, ÉVA: An onomastic study of the field names of Hajdúnánás.

KÖNYVSZEMLE

MEGYERI-PÁLFFI ZOLTÁN, Név és jog. A névviselés jogi szabályozásának fejlődése Magyarországon

A Dignitas Iuris Debreceni Iskola, A Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar és a Gondolat Kiadó közös sorozata 12. Budapest, 2013. 302 lap

A Debreceni Egyetem jogtörténészének munkája újszerűnek tekinthető mind témáját, mind interdiszciplináris megközelítésmódját illetően. Joggal nevezhetjük hiánypótló kötetnek: különös gonddal és lényeglátó pontossággal világít rá a jogtudomány és a névtan lehetséges találkozási területeire, amire a korábbiakban ilyen módon nem találunk példát. A kötet alapját a szerző PhD értekezése jelenti (vö. Névtani Értesítő 35. 2013: 245–248.)

A kutatás ideje és lezárása az új polgári törvénykönyv megalkotásának időszakával esett egybe (11), így ezek a rendelkezések már nem kerülhettek be a készülő kötetbe (ennek a tényéről a szerző is említést tesz), ez azonban a legkevésbé sem róható fel a munka hibájaként. A kötet a történeti áttekintés folyamatszerűségét helyezi a középpontba, de önmagában is jelentős az időintervallum, melyet átfog, hiszen jóval a névviselés szabályozásának kezdete előtti időkről is képet ad. A hazai adatok mellett egyetemes történeti adalékokat is hozzáférhetővé tesz, tágabb összefüggéseiben láttatva ezzel a névhez való viszonyulást.

A munka célkiűzései világosan megjelennek már a bevezető szakaszban. A szerző négy kérdésre keresi a választ: „1. Hogyan jelent meg a névviselés állami szabályozása? 2. Hogyan alakult ki a névviselési jog mai arca? 3. Milyen jellegű a névviselés jogi szabályozása? 4. A névviselési tendenciák hogyan változtattak a névviselési szabályozáson?” (10).

A kötet felépítése átlátható, öt jól elkülöníthető fejezetre tagolódik. Az elsőben a lehetséges forrásokkal és módszerekkel ismerkedhetünk meg. A kapcsolódó tudományterületek közül a nyelvészet, a történettudomány, a genealógia és a szociológia eredményei jelentik a kutatás legerősebb alapjait. A munka alapvetően történeti összehasonlító módszerű, de egyes részterületek vizsgálatában megjelenik a kérdőívezés is. A szerző meglátása szerint elsődleges forrásból jóval kevesebb állt rendelkezésére, mint másodlagosból, a kötet végén található forrásjegyzékben azonban bőségesen akad az előbbiből is: törvények és rendeletek, javaslatok, tervezetek. Emellett számos oklevelet is felhasznált a szerző, legtöbbjüket az Arcanum Adatbázis Kft. által közreadott Magyarországi középkori digitális okmánytár alapján. A második fejezet a névviselés jogi szabályozását, valamint a névviselésre vonatkozó rendelkezések megjelenése előtti időszak történetét fogja át hazai viszonylatban, némi európai kitekintéssel. A kételemű névhasználat előképeként a nemzetségnévre utalás jelenti az első, névjogi szempontból jelentős, de még szabályozatlan időszakot, melynek működését a középkori digitális okmánytár közel kétszáz

oklevelének vizsgálata mutatja be. Ezt követően a nemesség névviselésének, a vagyoni helyzet és a név megváltozásának az összefüggéseire tér ki a szerző, többek között olyan magánjogi intézményeket is érintve, mint a házasság, az örökbefogadás vagy a fiúsítás. Az utóbbiról, illetve ennek névváltozással járó eseteiről önálló táblázat is található a mellékletek között (247). A nem nemesekkel összefüggésben jelenik meg az az elképzelés, amely a névviselés változására egyfajta társadalom- és alkotmánytörténeti indikátorként tekint. A szerző összeírásokra alapozva tárgyalja a városiasodás, az iparosodás, valamint a városi privilégiumok szerepét a családnév típusok alakulásában. A szabályozás kezdeteit a családnévhasználat megszilárdulásától, az állandó nevekhez fűződő állami igény kialakulásától számítja. Kitér II. József névrendeletére és az állam részéről megfogalmazódó azonosíthatósági igényre, a névváltoztatás intézményesülésének folyamatára. A történeti áttekintés a 19. század váltoásaival, a személyiségi jogok, köztük a névviselési jog megjelenésével zárul.

Az ezt követő részben már jóval erőteljesebben érvényesül a jogtudományi kiindulópont. A harmadik fejezet a névviselési jog helyét keresi a különböző jogtudományi ágak között: feltárja a személyiségi, családi vagy kereskedelmi joggal való kapcsolatát, valamint közigazgatási és büntetőjogi vonatkozásait is. A névviselés jogi területeinek részletező ismertetésében (IV. fejezet) a névtannal foglalkozók számára is jelentős kérdések merülnek fel, valamint egy konkrét kutatás is helyet kapott ebben a részben. A 2007-es felmérés a házassági nevek megítélését vizsgálja Debrecenben és környékén, kérdőívét a 3. melléklet tartalmazza. A kutatásból és a kötet tartalmi arányaiból is jól látható, hogy a házassági név nemcsak névtani tekintetben és a névviselő kiindulópontjából, hanem a névviselési jog szempontjából is kiemelt terület. Ezt erősíti a „Saját név-e minden nevünk?” (165) című alfejezet, mely a születéssel és házassággal szerzett nevek (köztük a *-né* képzős nevek) különbségének névelméleti, névfilozófiai szempontból is fontos kérdését vizsgálja a jog szemszögéből. A fejezet emellett a névváltozás, a névváltoztatás és a névmódosítás eseteire is kitér. A záró rész összefoglalja a mű meghatározó gondolatait, felsorolja az elméleti háttérként használt legfőbb munkákat, valamint megfogalmazza, mit kíván a kötet hozzátenni a korábbi hasonló kutatások eredményeihez.

A szerző szakirodalmi tájékozottságára utalnak a bibliográfia egyes tételei: alapos körültekintéssel és jó érzékkel válogat olyan részterületekről is, mint például a névelmélet. Az onomasztika legjelentősebb hazai kiadványai mellett más nyelvészeti munkákra is támaszkodik, emellett bátran hasznosítja a néprajzi és szociológiai anyagokat is. Az egyedüli nehézséget talán a jogi és a névtani terminológia összehangolása jelenthette. Jól érzékelhető, hogy a *családi név* és *utónév* kifejezések inkább jogi szakszóként jelennek meg, a *keresztnev*, *családnév*, *névhasználat* terminusok pedig a névtaninál valamivel tágabban értelmezve szerepelnek, noha a névtani terminológia korántsem problémamentes helyzetének ilyen mértékű átlátása nem várható el a szerzőtől.

A Név és jog részletezőn, mégis átfogóan kíséri végig, hogyan vált a név az egyént és szűkebb közösségét érintő természetes nyelvi jelenségből intézményesült, államilag szabályozott jogi kérdéssé, s hogyan bővült a névviselési jog kérdése a magánjogtól a közjog felé. A munka legnagyobb erénye abban áll, hogy különböző tudományterületekkel hozza összefüggésbe a névviselés jogi relevanciáit, miközben igyekszik szintézist kialakítani ezek elméleti-módszertani alapvetései között. A névviselés tényét a szerző a jogtudománynál sokkal szélesebb értelemben, társadalmi, társadalomtudományi jelenségként értelmezi. A kötet fő újdonsága tehát nem egy jelentős tudománytörténeti összefoglaló

létrehozása, hanem a modern, komplex szemléletmód: a szerző a felmerülő kérdésekre a legadekvátabb háttérrel és kutatási módszert keresi, természetes tényként kezelve a tudományterületek közötti átjárhatóságot.

KRIZSAI FRUzsINA

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

**VÖRÖS FERENC, Mutatvány az 1720-as országos összeírás
névföldrajzából**

Savaria University Press, Szombathely, 2013. 217 lap

A kötet részletes ismertetése előtt szeretném felhívni a leendő olvasók figyelmét két fontos momentumra. Az egyik maga a cím, amely első szavával jelzi, hogy nem teljes feldolgozásról van szó, azaz nem minden személynévről fog írni a szerző, hanem valóban mutatványként adja a könyvet a kezünkbe. Alapja az 1720. évi országos összeírás, elemzésekor viszont összehasonlító célzattal 2009. január 1-jei adatokat is elénk tár, részben az állandóság, részben a változás szemléltetésére. A másik a körülbelül háromoldalas előszó, amelyet azért érdemes végigolvasni, hogy megértsük a szerző célját: e munkával miért nem törekedett, illetve törekedhetett a teljességre. A könyv elolvasása után tudjuk igazából megérteni a válogatást, s igazat adni a szerzőnek; tulajdonképpen ekkor értjük meg a találó címválasztást is.

A szerző a kutatás főbb előzményeivel ismerteti meg elsőként az olvasót. Itt tájékoztat korábbi kutatásainak nagy állomásairól, hogy milyen úton jutott el a nevek nyelvföldrajzi szemléletének megérleléséhez és térinformatikai ábrázolásához. A módszert, amelyet választott, kidolgozott és alkalmazott, hosszú és fáradságos munka eredményeként született meg. Minderről olvashattunk korábban megjelent és sokak által forgatott írásaiban, s hallgathattuk élőben is az általa visszatérően rendezett konferenciákon.

Az 1720-as (illetve az 1715-ös) összeíráról tudni kell, hogy a török kiűzése utáni Magyar Királyság népességét érintette. Ez mintegy hárommillió személyt jelenthetne. Azonban tudnunk kell azt is, hogy az összeírók mindössze 178 629 fő, azaz csak az adózó egyének kereszt- és/vagy családnévét rögzítették. Így kívül maradtak a lejegyzésen a családtagok, a nemesek, a papok, a tanítók és a különleges jogi státusszal rendelkező zsidóság is. Kihagyták a földterülettel nem rendelkező jobbágyokat, zselléreket is, valamint 685, adómentességet élvező kúriális községet. Az 1715-ös összeírás a történelmi Magyar Királyság körülbelül kétharmadát fedte le, az 1720-as viszont nagyobb terület népességét tartalmazza. A felsorolt rétegeken kívül egyes vármegyék is kimaradtak (lásd később), vagy állítólag elveszett az anyaguk (Vas megye). Az összeírással kapcsolatban már mások is felfigyeltek egy fontos jelenségre, amelyet a kötet szerzője adatokkal is bizonyít: a nevek nem a lakosság egyenkénti és helyszíni meghallgatásával kerültek papírra, hanem felesküdt vagy megbízott személyek, például a bírók bemondása alapján. Ennek a közvetett, bediktáláson alapuló összeírásnak rengeteg buktatója volt és van. A szerző adatfeldolgozásában mindezeket figyelembe vette, ami lényegesen megnehezítette gyűjtőmunkáját.

Ezekből a hátrányokból csupán néhányat ragadok ki: a bemondás pontossága, az ejtőmód, a kor helyesírási gyakorlata, a conscriptorok iskolai végzettsége, nyelvtudása, írásgyakorlata stb. Hozzájöhet mindezekhez az elhallás, az archaikus és nyelvjárási alakok rögzítése, tollhiba, és sorolhatnánk a szerző által tapasztalt egyéb nyelvi jelenségeket, mint például a családnevek korábbi képlékenysége, ejtési és írásképváltozatok vagy az areális nyelvi (szlovák, rutén, német) hatások.

A következő nagy egység az 1720-as összeírások történelmi hátterével foglalkozik. A szerző mindenütt utal (a későbbiekben is) a hasonló témájú, összefoglaló művekre, melyek közül itt elsősorban KÁZMÉR MIKLÓS családnévszótárát kell kiemelnem. A jelen ismertetés írója is meglepetéssel fogadta VÖRÖS felismerését, hogy a nagy munkából hiányoznak bizonyos vármegyék (Árva, Liptó, Szepes, Trencsén, Turóc), területükről egy adat sem szerepel a szócikkek közt.

A könyv táblázataiból világosan leolvasható az 1720-as összeírás névviseelőinek a száma és százalékos aránya, mindez az utódállamokra is kivetítve. Szerencsés a lebontható összehasonlítás kimutatása az 1910-es vármegyebeosztásra, amelyen követhetők az eddigi szöveges megállapítások. Itt azonban feltétlenül szólnom kell egy hiányosságról. A szerző azt írja, hogy „a 18. század eleji közigazgatási beosztásról nem álltak rendelkezésemre korabeli térképek” (43). Ismert, hogy hazánkban a vármegyék területi beosztása sokszor és sokféle ok miatt többször is változott. Mégsem ártott volna egy hozzávetőleges 18. század eleji (vagy akár egy 1910-es) alaptérkép bemutatása, mint például amely a különböző kiadású történelmi atlaszokban szerepel. A fiatalabb generáció olvasói ugyanis sajnos tájékozatlanok a korabeli, de még a közvetlen Trianon előtti vármegyék elhelyezkedését, elnevezését illetően is.

A könyv a roppant izgalmas módszertani, technikai, történeti és szakirodalmi áttekintés után a 47. oldaltól már konkrétan a névtani kérdésekre fókuszál. (A szerző által kidolgozott módszer részletes leírásától eltekintek, minden érdeklődő elolvashatja a kötet 27–29. oldalán.) Az első rész a hatalmas névanyagból kigyűjtött keresztnéveket mutatja be az olvasóknak, hallatlan körültekintéssel kezelve anyagát (rövidítések, írásképváltozatok, becenévi alakok, felekezeti különbségek stb.). Az egyes nevek földrajzi elterjedtségét a mellékelt térképeken követhetjük nyomon. A 12 leggyakoribb férfinévet a 3., a 10 leggyakoribb nőit pedig a 4. táblázaton olvashatjuk összesítve. Nem az író hibájaként említek egy nyomdatechnikai tényt: egy ilyen méretű könyvben a kb. 11 x 8 centiméteres térképek „olvasása” elég nehéz (főként ha figyelembe vesszük az általam már említett megyebeosztás ismeretének hiányát).

A többes keresztnévekről érthetően rövidebben szól a szerző. Felveti mindazon problémákat, amelyeket e témában más szerzőktől is olvashatunk. Számuk nem nagy (369), ami teljesen érthető, hiszen élőnyelvi jelenségről van szó, nem pedig matrikulák adatairól. Magának e névadási szokásnak a terjedését azonban még a kevés számú adatból is pontosan le tudja szűrni a szerző (nyugat > kelet irányú elterjedés, város > falu, társadalmi rétegződés stb.). Csupán érdekességként jegyzem meg, hogy a szerzőnek volt szerencséje egyetlen, hármas keresztnévű egyént is találnia a szóbeli bemondás alapján: *Joannes Carolus Otto*. A névadás motivációját és a név fennmaradását, lejegyzését nem lehet már az idő távlatából kideríteni.

Az összeírás latinos névrendjét betartva a következő nagy fejezet a családnevekkel foglalkozik. Amíg a korábban tárgyalt keresztnévrendszert elsősorban az adott kor névadási szokásai határozzák meg, addig a családnevek öröklőd(het)nek, nincsenek vagy

kevésbé vannak kitéve a névdivatnak. A vizsgált időszak 12 leggyakoribb családnévét a 101. oldalon olvashatjuk (névviselők száma / országos átlag százalékban). Az öröklés ellenére az összeírók akár önkényesen is felvehettek névváltozatokat. Komoly és alapos elemzést igényelnek ezek a besorolások esetében. Ezt a problémakört járja körül VÖRÖS FERENC a 98. lapon, amikor például a *Tót* esetében 24 névváltozatot talál. Ennek a sokszínűségnek több oka is lehetett: ejtésváltozat, helyesírási gyakorlat, a környezet anyanyelvűsége stb. A nevek etimológiai fejtegetését végül azzal a lényeges mondattal zárja, hogy „a 18. század eleji adóköteles személyek közül lényegileg minden tizedik olyan magyarban keletkezett családnévet viselt, amely az akkori tizenkét leggyakoribb név valamelyike volt” (102). Az eddigi kutatások alapján, így a jelen munka esetében is úgy tűnik, hogy egyes, főként a gyakori családnévek térbeli elrendeződése nagyfokú állandóságot mutat, nem zavarják a népmozgások, a későbbi migráció.

A 12 leggyakoribb családnévből a szerző az első négyet elemzi részletesen: *Kovács*, *Szabó*, *Nagy* és *Tót*. (Csupán érdekességként említem, hogy ebben az időszakban a Kapos mentén, Somogy megyében ugyanezen négy volt a leggyakoribb, csupán sorrendjük tér el az országos átlagtól. Ugyanakkor Vas megye déli és nyugati területén a vizsgálataim alapján a négyből a *Tót(h)* előfordulása nagyon kis számú. Ennek az lehet az oka, hogy e falvakban zömében szlovén (vend), horvát vagy német ajkú lakosok éltek, és a magyarok száma még a vegyes lakosú településeken is jóval kisebb hányadot tett ki.)

A négy családnév elemzése és sokoldalú nyelvészeti, névtani szempontú vizsgálata hasonló mintákat követ. Természetesen ez nem zárja ki az egyes nevekre jellemző alapos nyelvi és névföldrajzi eltérések, illetve a nevekkel kapcsolatos, néha egymástól eltérő morfológiai, etimológiai vélemények bemutatását, valamint a szerző adatokkal bizonyított véleményét, összegezését egy-egy családnévvel kapcsolatban. Külön felhívom az olvasók figyelmét a *Nagy* családnév bemutatására, szerepére (de még idegen nyelvi környezetbeli torzulására is). A *tót* családnévvé válásának körülményeit tömören, minden eddigi lényeges irodalmat összevetve és elemezve tárja elénk a szerző, s megállapítja, hogy ez lehetett a leggyakoribb népnévünk (143). Mind a négy név elterjedését térképeken láthatjuk, s mintegy magunk is visszakereshetjük a szövegben leírt sűrűsödéseket és hiányokat. (Milyen kár, hogy mindezek színeiben nem érzékelhetőek számunkra.)

A kötet utolsó fejezete a szláv és magyar asszonynévképzős neveket tárja az olvasók elé (a *-ka*, *-ička*, *-ova* képzős családnéveket és a magyar *-né* képzős asszonyneveket). Minden nyelv és nép maga alakította ki a férjezett nők névviselésének nyelvi szokásait, igyekezve és törekedve arra, hogy a hajadonokat megkülönböztesse az asszonyoktól. Az itt felsorolt képzők közül az első három főként a mai szlovák, ruszin és más szláv ajkú népesség körében volt jellemző. A szerző külön említi és elemzi azt a nyelvi jelenséget, hogy milyen okok miatt kaphatott az összeíróktól 202 férfi *-ička* (!) képzős családnévet.

Sajátosan magyar névtani jelenség a *-né* képzős asszonynév, amely 28 adatával már külön alcsoportokra is osztható. HAJDÚ szerint ez a névforma (a férj teljes neve + a *-né* képző) már a 16. századtól a legelterjedtebbnek mondható. A 18. századra pedig az egész magyar nyelvterületre általánosan jellemző. Elterjedését mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a 17. század második felében már közszavakban is gyakran megjelent a *-né* képző. Ilyen esetekkel találkozott ezen ismertetés írója is Sárvár 1646–1696 közötti névanyagában. Csak példaként említek néhányat: *Istvan predicatorne*, *Peter Deakne*, *Polgar Mesterne*, *Bognar Istvanne oskola mesterne*.

A névtani szempontból hallatlanul érdekes és sok új elméleti elemet hozó fejezetben sajnos elmaradt a *-ka* 160 adatának és a *-né* 28 adatának a felsorolása (a másik két típusnál ez a lábjegyzetben megtörtént).

A kötetet összeggésszel és indokoltan terjedelmes irodalomjegyzékkel zárja a szerző. Csupán emlékeztetem az olvasót, hogy egy-egy ilyen névtani adatgyűjtés milyen aprólékos, időigényes munka, amelyet hagyományos módszerrel földolgozni is dicséretes munka (lenne). Ezt még megfedi a szerző az „irigyelhető” és elképesztő informatikai ismereteivel, a magyar névtanban még alig-alig elterjedt névföldrajzi módszer kidolgozásával és alkalmazásával. Mindezek nélkül elképzelhetetlennek tartom, hogy megvalósulhatna másfél évtizedes ötletének, a nagy mai családnévátlasznak az elkészítése és megjelentetése. A szerzővel együtt ajánlom e mutatókötetet névtanos kollégáimnak, egyben a történészeknek, néprajzosoknak, nyelvtörténészeknek és a genealógiával foglalkozó szakembereknek is.

FÜLÖP LÁSZLÓ
Kaposvári Egyetem
Pedagógiai Kar

**Familiennamengeographie. Ergebnisse und Perspektiven
europäischer Forschung [Családnévföldrajz. Az európai kutatás
eredményei és perspektívái]**

Szerkesztők: RITA HEUSER – DAMARIS NÜBLING – MIRJAM SCHMUCK.

De Gruyter, Berlin – New York, 2011. 390 lap

1. Az elmúlt két évtizedben a nemzetközi családnévföldrajz dinamikus fejlődésének lehettünk a szemtanúi. Javában zajlanak a különböző európai országokban a személynevekkel kapcsolatos névföldrajzi vizsgálatok, melyeknek már eddig is számos eredménye látott napvilágot. A legintenzívebb munka láthatóan főként a német kutatóhelyekhez (Freiburg, Mainz) kapcsolódik. Ezért sem meglepő, hogy a német névkutatók szervezték meg 2008. október 2–4-e között a családnévföldrajzi kutatások első nagyobb európai segerszemléjét a mainzi Gutenberg Egyetemen. A konferencia megszervezését azzal indokolták, hogy más országokban eddig is foglalkoztak ilyen jellegű kutatásokkal, de ez idáig valódi „tudománycsere” még nem történt. Az Európai családnévföldrajz című konferencián 30 előadás hangzott el; ezek egy részét tartalmazza a most ismertetendő kötet, amely egyúttal tiszteleg is a német családnévföldrajz kiemelkedő kutatója, Konrad Kunze előtt 70. születésnapja alkalmából.

KUNZE és a kötet egyik szerkesztője, DAMARIS NÜBLING 2005-ben a freiburgi és a mainzi egyetemen indította el a Német családnévátlasz (Deutscher Familiennamenatlas; DFA.) munkálatait; e munka mára a névföldrajzi kutatás alapművévé vált. A konferenciakötet 22 tanulmányt tartalmaz, melyek a tőlünk nyugatabbra fekvő európai országok családnévföldrajzi kutatásainak eredményeit mutatják be. Feltűnő, hogy a közép- és kelet-európai országok kutatóival nem találkozunk a kötetben. Az okokat nyilván az újabb technikai lehetőségeket kihasználó családnévföldrajzi munkálatok fáziskéséssel történő

megindulásában kereshetjük. Arra viszont ez nem ad magyarázatot, hogy miért nem jelenik meg a „vasfüggönytől” keletre eső területekhez kapcsolható névtani kérdés vagy példaanyag a kötetben. (A két látszólagos kivétel a lipcsei [!] cseh családneveknek és a német *Lehmann* névnek a lengyel névanyagban történő vizsgálata.)

2. A kötet tanulmányaira általánosan jellemző, hogy a folyamatban lévő kutatások ismertetése mellett általános családnévtani kérdéseket vagy egy-egy konkrét névtani, illetve interdiszciplináris kérdést részletesebben is körüljárnak. A kötetbeli nagy fejezetek közül terjedelmét és tematikáját illetően is kiemelkedik a Családnévföldrajz az európai szomszédos országokban című rész, ezért az ebben szereplő munkák nagyobb hangsúlyt kapnak a tanulmányok kötetbeli sorrendjét követő alábbi áttekintésben.

Nyugat-Skandinávia (Izland, Feröer-szigetek, Norvégia) családnéveinek, családnév-típusainak főként morfológiai jellegű elemzését THORSTEN ANDERSSON svéd névkutatótól olvashatjuk (1–12). A germán nyelvterület északi periferiájához kapcsolódó skandináv családnevek újkori eredetűek, mivel a középkori nevek egy-két kivételtől eltekintve nem öröklődtek, a nevek generációról generációra történő változása volt jellemző. EVA BRYLLA Skandinávia két országa, Dánia és Svédország családnévanyagának néhány különbségét mutatja be (13–20). A foglalkozásnevek például – nyilván német hatásra – jóval gyakoribbak Dániában, mint Svédországban, az utóbbiban viszont a humanista nevek rövidült névalakjai (pl. *Nobel*, *Montan*) is fennmaradtak.

WOLFGANG VIERECK a Németországban, a bambergi egyetemen folyó angol családnévföldrajzi projektet ismerteti (21–41). Ennek elsődleges forrásanyaga a mormon egyház által létrehozott, 1538–1850 közötti időszakot felölelő Nemzetközi Genealógiai Index (The International Genealogical Index – IGI: <http://familysearch.org>) és a Brit-szigetek 1538 és 1906 közötti anyakönyvi bejegyzéseinek adattára (The British Isles Vital Records Index – VRI). Az anglikán egyházi anyakönyvek adataira épülő, CD-ROM-on is kiadott források 12,3 millió bejegyzést tartalmaznak. Ezek mellett egyéb, 19. századi digitalizált népszámlálási adatokat is felhasználtak a vizsgálathoz. A mai brit családnévnyagról a 2004-es telefonkönyv 11,5 millió bejegyzése alapján tudtak képet alkotni. VIERECK a *Murphy* és a *Pitt* nevek történetét és névföldrajzát mutatja be egyfajta szemléltető anyagként.

JAN GOOSSENS főként tulajdonságot jelölő és foglalkozásnévi eredetű holland családnevek morfológiai sajátosságait elemzi nehezen áttekinthető névtérképek segítségével (43–60).

CHRISTIAN SEIDL a svájci családnév-történeti kutatásairól szólva (61–74) részletesen ismerteti a *Familiennamenbuch der Schweiz* [‘Svájc családnevei’] című (FNB.) háromkötetes művet, amely egyebek mellett az 1962-ben élő összes svájci lakos családnévét tartalmazza. Emellett két, interneten elérhető családnévi adatbázisról szól részletesebben (<http://tel.search.ch>; www.verwandt.ch/karten). Ezek segítségével néhány kiválasztott név (pl. *Gysi* ~ *Gysin*, *Maier* ~ *Mayer*) migrációs folyamatait elemzi térképre vetített 1800-as és későbbi adatok segítségével. Tanulságos például a *Frankhauser*, *Siegenthaler* és *Wüthrich* családnév szétszóródása 1800–1962 között Svájc területén (69). SIMONE M. BERCHTOLD tanulmányában (75–90) két izolált svájci terület (a Luzern kantonbeli Entlebuch és a Bern kantonbeli Frutigen) családnévtípusait (foglalkozásnévi, személynévi, tulajdonságnévi eredetű, valamint származási helyre és lakóhelyre utaló neveket) hasonlítja össze. Érdekes, hogy a két terület 18 leggyakoribb családneve teljesen különbözik a svájci összesített családnévlista élén állóktól.

Ausztriában csak a közelmúltban kezdődött el az átfogó családnév földrajzi kutatás. KARL HOHENSINNER a felső-ausztriai családnévatlaszhoz kapcsolódó munkálatok kapcsán tájékoztatást ad arról, hogy megkezdődött a felső-ausztriai levéltári anyag névtani feldolgozása, amely alapján eddig 30 térképtervezet készült el (91–106). Tanulmányában a *Mayr ~ Mair ~ Mayer ~ Maier* családnévnek a névföldrajzi tanulságait tárja fel (az összetételekben való előfordulásaival – *Hintermayr, Niedermayr, Stadlmayr* stb. – együtt tárgyalva).

ANDREA BRENDLER az olasz családnév földrajzi kutatás történetét tárgyalva (107–117) kiemeli, hogy az 1970-es években EMIDIO DE FELICE munkássága volt a választóvonal: az 1978-as családnévkönyve és a nevek területi elterjedtségével foglalkozó 1980-as monográfiája alapművé vált. BRENDLER megállapítja, hogy ebben az időben az olasz családnév földrajz a nemzetközi kutatás élén járt, az azt követő időszakban azonban jelentősen lemaradt. Az olasz családnévatlaszt (www.labo.net) jellemezve megjegyzi, hogy a felzárkózás még ma sem történt meg.

A telefonkönyvek gyakran válnak (egyéb lehetőségek híján) a szinkrón családnév földrajzi kutatások forrásaivá, de mindig ott lebeg a kérdés, hogy mennyire tükrözik a valós képet a családnevek földrajzi helyzetét illetően. JAVIER CARO REINA a 2005-ös spanyol telefonkönyv alapján létrehozott adatbázis kapcsán a *Ferrer* 'kovács' név példájával igazolja, hogy a telefonkönyv adatai a katalán statisztikai hivatal (IDESCAT) interneten is elérhető népesség-nyilvántartásához (www.idescat.net) képest nem mutatnak jelentős aránybeli eltéréseket, így a telefonkönyvek egész Spanyolország viszonylatában eredményesen használhatóak a családnév földrajzi vizsgálatokhoz (119–141). A tanulmány további részében galíciai, kasztíliai, baszk és katalán családnévanyag példáin keresztül részletesen (szemantikai, morfológiai és helyesírási szempontból) elemzi a családnév típusokat (apanév, foglalkozásnév, „származási név”, „lakóhelynév”, ragadványnév). Érdeemes megemlíteni, hogy a szerző a foglalkozásneveket kilenc csoportra osztja: mezőgazdaság (pl. *Cabreiro* 'juhász'), élelmiszeripar, fémmezmunkálás, faipar, bőripar, textilkereskedelem, közigazgatás (pl. *Escribano* 'írnok'), bíraskodás (pl. *Fidalgo, Hidalgo* 'nemesember'), egyházi tisztségek (pl. *Frare* 'pap') (125). Kétséges azonban, hogy ez lefedi-e a foglalkozásnevek összes fogalomkörét.

3. A Határokon átívelő családnév földrajz című fejezetben közölt négy tanulmány a vizsgált területek személynévtörténetének rövid áttekintésén túl elsősorban a hivatalos névhasználat, illetve a népességmozgáshoz kapcsolódó kérdésekkel foglalkozik. GEORG CORNELISSEN olyan családneveket sorol fel (alakváltozataikkal együtt), amelyek csak holland vagy német területen jelennek meg: *Kösters, Gerritzen, Thissen* stb. (145–158). ERNST EICHLERnek a Cseh családnevek Lipcsében című tanulmánya (159–164) az ószláv magán- és mássalhangzórendszer változásait elemzi a lipcsei telefonkönyvből vett családnévi példák alapján. Említést tesz a magyar szempontból is nyelvtörténeti relevanciájú szláv nazális magánhangzókrol.

INGE BILY a német *Lehmann* családnévnek a lengyel családnév korpuszban való előfordulásait kutatja (165–178). Elsősorban a név különböző írásmódjait, lengyel képzőekkel létrehozott változatait mutatja be, de nem él a névföldrajzi szemléltetés lehetőségével. Népességmozgáshoz kapcsolódó írást olvashatunk JÜRGEN UDOPH tollából is: olyan családneveket gyűjtött össze, amelyekről történeti források alapján tudjuk, hogy viselőik korábbi lakóhelyről való menekülése, elűzetése, áttelepülése miatt lettek jellemzőek

Németország bizonyos területein (179–198). A szerző térképen mutatja be a hugenottákhoz és valdensekhez köthető (*Jourdan, Brentano, Roquette*), valamint a mai Lengyelország és Csehország területéről származó családnevek (*Kowalski, Nowak, Vanselow, Manthey, Kulessa, Kirschnick, Joschko, Brichta, Hamatschek*) földrajzi helyzetét.

4. A Regionális családnévföldrajz című fejezet olyan tanulmányokat tartalmaz, amelyekben néhány családnév egy-egy országrészben való elterjedése kerül a vizsgálat középpontjába. HANS RAMGE a családnév kutatás és a helynév kutatás kapcsolatait tárgyalja, hesseni példák alapján (201–217). A szerző a családnevek alapjául szolgáló helyneveket elemzi, kiemelve azt az alakváltozatot, amely Hessen vidékére jellemző (pl. *Brunner ~ Börner; Brühl ~ Breul*). RUDOLF STEFFENS Rajna-Pfalz, Hessen és a Saar-vidék névanyagából több különböző motivációjú családnevet (foglalkozásnév, apanév, származási név) választott ki, ezeket hasonlítja össze a németországi anyaggal (219–232). Nála is előkerülnek az ezen a vidéken századokkal korábban letelepedő francia hugenották jellemző családnevei. HUBERT KLAUSMANN, a Baden-württembergi családnév atlasz szerkesztője az atlaszsal kapcsolatban felmerülő kérdéseket sorolja fel (233–253): például milyen szűrőt érdemes kidolgozni, hogy egy vidékre jellemző neveket tudjunk leírni, vagy hogy a megjelenített térképek mennyiben felelnek meg a nyelvjárási térképeknek. Kartográfiai megjelenítés szempontjából érdekesek azok a kartogramok, amelyek nem települési bontásban, hanem csupán sematikus ábrázolják egy-egy név kiterjedésének a határát (244–253). A fejezet további két tanulmánya egy-egy keresztnévi eredetű német családnevet mutat be. FRIEDHELM DEBUS a *Matthäus* és *Matthias* alakváltozatok elterjedtségét vizsgálja (255–268), valamint történeti adatokra támaszkodva részletesen tárgyalja a név eredetét. A leggyakoribb alakváltozatokat színes, informatív névtérképen jeleníti meg (373–377). KATHRIN DRÄGER a *Nikolaus* keresztnév kapcsán részletezi az apanévi eredet okát, a *Nikolaus* apanév számos alakváltozatai közül főként a ritka előfordulásokat, illetve képzéseket vizsgálva (pl. *Clas, Clasen*) (269–281).

5. Az Interdiszciplináris családnév kutatás címet viselő, heterogén tematikájú fejezetben MIRJAM SCHMUCK (285–304) a többes számot kifejező -s toldalékot vizsgálja a német és holland családnevekben. Felsorolja azokat az eseteket, amelyekben a pluralis jele az -s vagy az -en, majd az -s eredetéről szólva a birtokos eset és a többes szám összefüggéseit emeli ki. Arra is kitér, hogy a formáns miért a foglalkozásnévi eredetű családnevekben van meg jellemzően. Holland és német névtérképek arról tanúskodnak, hogy a többes számú névalakok leginkább holland területen, illetve Németország nyugati-északnyugati részén jellemzőek. LUISE KEMPF és JESSICA NOWAK a német -er > -ert családnévképző változását mutatja be a DFA. segítségével (305–320). ROSA és VOLKER KOHLHEIM tanulmánya (321–334) török és német családnevek homográfijával foglalkozik. A szerzők szerint egyes családnevek közös eredetük miatt esnek egybe a két nyelvben (pl. *Kalendar*), mások viszont csak véletlenszerű elemi hasonlóság alapján (pl. *Dal, Tepe, Dede*). GERHARD KOß a 2004–2010 közötti házassági névviselési formákat, azok törvényben való meghatározását és annak változásait részletezi osztrák és svájci példák alapján (335–350). A konferenciakötet utolsó tanulmányában SILVIO BRENDLER névelméleti és terminológiai kérdéssel foglalkozik: a *Familiennname* 'családnév' terminus problémáját veti föl (351–358). Szerinte a családhoz tartozó egyének sokszor nem a család nevét viselik, ezért javaslatot

tesz egy új fogalom, a *Familienzugehörigkeitsname* vagy *Familienmitgliedschaftsname* 'családhoz való tartozást kifejező név' bevezetésére.

A konferenciakötetben ugyan magyar vonatkozású elemzés vagy adat sajnos nem található, de az európai családnévfeldrajzi kutatások általános áttekintése miatt a magyar névtanósok számára is találunk benne felhasználható adalékokat. Az utóbbi évek hazai családnévfeldrajzi kutatásait tekintve megfogalmazhatjuk azt a reményünket, hogy a következő hasonló tematikájú konferencián már magyar kutatók is eredményesen mutathatják be a magyar kutatási eredményeket, hasonlóan más kelet- és közép-európai országok kutatóihoz.

N. FODOR JÁNOS

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

F. LÁNCZ ÉVA ANNA

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

KATHRIN DRÄGER, Familiennamen aus dem Rufnamen *Nikolaus* in Deutschland [A *Nikolaus* személynévből származó családnevek Németországban]

Regensburger Studien zur Namenforschung 7. Edition Vulpes, Regensburg, 2013. 285 lap

1. A német névtudomány utóbbi év(tized)jeinek legnagyobb vállalkozása a Német családnévátlasz (Deutscher Familiennamenatlas, DFA: <http://www.namenforschung.net/dfa/projekt.html>), amelynek tervezett hat kötetéből 2009–2013 között négy vaskos könyv jelent meg. Az első három kötet (2009, 2010, 2012) a német családnevek fonetikai-fonológiai és morfológiai változatosságát mutatja be, a második három kötet pedig a németországi családnévanyag lexikai változatait járja körül. A negyedik kötet (2013) a helynevekből származó családnevekkel foglalkozik, az ötödik a foglalkozásnévi, illetve ragadványnévi, a hatodik pedig majd a személynévi eredetű családneveket mutatja be. A projekt egyik állandó munkatársa, KATHRIN DRÄGER a doktori disszertációját is ez utóbbi témából írta; e kutatás eredményeit vehetjük most kézbe a regensburgi névtudományi műhely sorozatában megjelent monográfiában.

Maga a vállalkozás is meghökkentő: a fonetikai-fonológiai, grafematikai és morfológiai szempontból rendkívül gazdag német családnévanyagban egyetlen személynévből (*Nikolaus*: 'Miklós') legalább 1000-féle (!) családnév keletkezett, amelyek ma is a német családnévállomány részét képezik. Ez a gazdaság egyrészt azzal magyarázható, hogy Múrai Szent Miklós kezdettől fogva az egyik legnépszerűbb szent volt a német nyelvterületen, akinek neve így „közszájon” forgott, másrészt a görög és latin névalak német nyelvbe történő integrálása, majd családnévvé válása számos alakváltozatot eredményezett.

2. A doktori értekezés alapjául szolgáló történeti kutatás legfőbb célkitűzése, hogy számba vegye mindezen családnevek kialakulásának útját, illetve névföldrajzát. A szerző eközben arra is törekszik, hogy az egyes történeti családnévszótárakban esetlegesen hibásan a *Nikolaus*-hoz sorolt családnevek eredetét tisztázza; továbbá ösztönzést és módszertani útmutatót kíván nyújtani további patronimikumok kutatásához is.

2.1. A monográfia három nagy fejezetre tagolódik. Az első, bevezető rész (A) a célkitűzés meghatározásán kívül bemutatja a kutatás alapjául szolgáló adatbázist, a térképes ábrázolást lehetővé tevő számítógépes programot, az alkalmazott terminológiát és a *Nikolaus* keresztnév használatának művelődéstörténeti hátterét. Az adatbázis történeti rétegét 1136–1900 közötti családnévadatok alkotják: az első, Lausitzban előforduló adat (*Cuz*) a *Nikolaus*-ból származó szorb nyelvű megkülönböztető név lehetett (17). A jelenkori rész adatai 1900 utániak, ekkor lépett ugyanis életbe a családnévalakok változtathatatlanságát szabályozó németországi Polgári Törvénykönyv (BGB). A térképes ábrázolás alapjául a DFA adatbázisa szolgált, amely a 2005. évi (magáncélú) telefon-előfizetések adatainak felhasználásával készült, s a kb. 850 000 egyszerű családnév mellett további közel 250 000 kettős („kötőjeles”) családnévet tartalmaz. (A kötet számadatainak értelmezésekor a névelőfordulás 2,9-szeresére lehet becsülni a néviselők számát.)

A keresztény egyházak ugyan számos *Miklós* nevű szentet ismernek, de a keresztnévnek a Pireneusi-félszigettől a Baltikumig való elterjedése és az Európa-szerte gazdag családnévbokrok kialakulása a 6. századi Múrai Szent Miklósnak köszönhető. A szerző Szent Miklóst a „legnépiesebb” (vagyis a hívő nép szívéhez legközelebb álló) középkori szentnek tartja. A történeti áttekintésből kiderül, hogy Szent Miklós kultusza a 12. századtól az egész német nyelvterületet meghódította, így az érett középkorban a *Johannes* után a *Nikolaus* lett a második leggyakoribb idegen (nem germán) eredetű személynév.

2.2. A második nagy fejezetben (B) a névanyag elemzésére kerül sor. Elsőként a névgrammatikai szempontok kerülnek előtérbe. A névbokor gazdagságához jelentős mértékben hozzájárulnak a kicsinyített, becézett névalakok: pl. *Nickol*, *Nickel*, *Nitz(e)*, *Klaus*, *Klas*, *Kles*, *Klose*, *Clawi*. A következőkben a szerző a hangváltozással kialakult névváltozatokra összpontosít. A három szótagú *Ni-ko-la-us* (két monoftongussal és egy diftongussal) mindhárom magánhangzója számos változáson keresztül szolgált újabb és újabb családnevek kiindulópontjaként: *Nieklaus*, *Nügg*, *Neitzke* (diftongizálódással), *Nickil*, *Klaas*, *Klose*, *Klees* stb. A hosszú adatsorokat megszakító színes névföldrajzi térképek beszédesen mutatják az egyes névváltozatok földrajzi gócait és elterjedését. Néhány helyen a németországi adatsorokat hollandiai, belgiumi, franciaországi adatok egészítik ki, sőt történeti összehasonlításképpen az 1942-es birodalmi telefonkönyv adatai is szerepelnek térképre vetítve (<http://www.gen-evolu.de>).

A magánhangzó-változások után a mássalhangzókból kiinduló variációkról olvashatunk. Az egyes névcsoportoknál minden esetben áttekinthetjük a korábbi szakirodalom összefoglalását, a különböző családnévszótárak adatait, amelyeket a jelenkori adatbázisból nyert adatok és a nevek földrajzi elhelyezkedésének bemutatása követ. A térképlapok között az adatok függvényében relatív és abszolút gyakorisági ábrázolást is találunk. A hangváltozásokat az alaktani variánsok bemutatása követi, pl. a genitívuszos névalakok (*Klases*, *Clasgens*, *Claessen* stb.) vagy a *-sen*, *-ing* és *-er* patronimikumképzős névformák

(*Clasen, Klausung, Klauser*). A sokféle német kicsinyítőképzővel viszonylag kevés családnév keletkezett a *Nikolaus*-ból (*Niklich, Kläsle, Nitzold, Mitsch* stb.).

A grammatikai alapon létrejött variánsok sorát a szóösszetétellel alakult nevek zárják. Az összetételek túlnyomó részében a *-nickel* alkotja az összetett név alaptagját, amelyhez jelző járul: *Altnickel, Großnickel, Jungnickel, Mühlnickel* stb., de foglalkozásnévi összetételek is előfordulnak a szinkrón családnévanyagban (*Clausmeyer*). Végül megismerhetünk néhány latinositott, görögösített családnevet is: pl. *Klosius, Nicola, Nicolae, Nicolai*.

A fejezet második nagy egységét névetimológiai elemzések alkotják. A szerző itt azon (1000 előfordulásúnál gyakoribb) nevek etimológiai újragondolására vállalkozik, amelyeknél nagy a versengő etimológiák, névmagyarázatok lehetősége, és ahol a tisztázásban esetlegesen a névföldrajzi térképek nyújthatnak segítséget. Többek között a szakirodalomban általában a *Nikolaus*-ból eredeztetett, apanévinek tartott *Barnickel, Gelhaus, Glas-* előtagú családnevekkel kapcsolatban kísérli meg igazolni a szerző a nem apanévi eredetet. E névértelmezések során mindig a történeti névanyag egyes adataira és a jelenkori névanyag földrajzi elterjedésére támaszkodik. A névföldrajz etimológiai bizonyító erejére kitűnő példa a *Lässig, Lessing* családnév, amelyet a szakirodalom jelentős része az utolsó szótagon hangsúlyozott *Niklas*-ból eredeztet. Az *-ing* patronimikum-képző (más apanevék esetében) Vesztfália területén, vagyis a nyugati országrészben valóban gyakori, a fent említett névalakok azonban Thüringiában (az ország keleti felében) képeznek gócot, ahol az *-ing* apanévképző nem jellemző. A térképlapok alapján tehát valószínűtlen, hogy a *Lessing* családnév apanévi eredetű.

2.3. A mindössze néhány oldalas záró fejezet (C) összegző megállapításokat tartalmaz a kiterjedt névcsaláddal kapcsolatban. A különböző családnévszótárak adatait (amelyek összesen 4000 fölötti családnévalakra utalnak) meglehetősen óvatossággal kezelve DRÄGER kb. 1000-ben állapítja meg a *Nikolaus*-ból keletkezett családnevek számát; a legtöbb családnév (mintegy 55 000 névviselővel) a *Klaus* rövidült alakból alakult ki. A névcsaládnak összesen közel 300 000 névviselője van Németországban. A névcsalád németországi elterjedéséről annyi biztonsággal megállapítható, hogy a legfeltűnőbb gócok Észak-Németországban (Schleswig-Holstein, Ostfriesland), illetve a Rajna-vidéken és a keleti területeken találhatók. A déli területeken található ritkásabb adatmintázatnak az oka egyrészt az, hogy ott már kialakultak a családnevek, mire a keresztény egyházi nevek divatja felülkerekedett a germán egyénnevek viselésén. Másrészt a nagyobb északi és nyugati gyakoriság azzal is magyarázható, hogy ott az apanevék eleve gyakoribb családnévnek számítanak, mint a német nyelvterület más részein. Ez egyben azt is jelenti, hogy a vizsgált családnévcsoporthoz elterjedtségét – a szakirodalomban általánosnak tekinthető megállapításokkal ellentétben – kevésbé befolyásolják a szentkultusz központjai, mint a névhasználat általános tendenciái. (Szent Miklós amúgy is inkább általánosan tisztelt szentnek számított, szemben például a regionális tiszteletnek örvendő Szent Corneliuszal vagy Emmerammal.)

3. A kötetet közel 20 oldalas irodalomjegyzék, illetve a felhasznált internetes források hosszú felsorolása, valamint a térképek és a rövidítések jegyzéke zárja. A kötet mellékleteként egy CD-t is kézhez vehet az olvasó, amelynek pdf-állománya mintegy 700 oldalon keresztül sorolja föl a szakirodalomban, a DFA adatbázisában vagy más forrásokban fölbukkanó, a *Nikolaus* keresztnévvel kapcsolatba hozott vagy hozható német

családneveket. Ezzel az adatbázissal kiegészülve a kötet kitűnő módszertani segédletként is forgatható, ha bárki egy másik keresztény-egyházi névből keletkezett családnévcsoporthoz vizsgálatára vállalkozik.

Reméljük, hogy mindez az aprólékos gonddal és friss szemlélettel összegyűjtött tudás az előkészítés alatt álló, nagy digitális német családnévsvótárban is kamatozik majd (<http://www.namenforschung.net/dfd/projektvorstellung>).

SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ

Pannon Egyetem

Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar

KENYHERCZ RÓBERT, A szókezdő mássalhangzó-torlódások az ómagyar korban. A helynevek hangtörténeti forrásértéke

Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2013. 222 lap

Hangtörténeti monográfiát olvasni ritka élmény. Az pedig, hogy olyan könyvet olvashatunk, mely a magyar hangtörténet egy jól körülhatárolt kérdéskörét az ómagyar helynévanyag alapján elemzi, egészen új és érdekes tapasztalat. Rögtön adódik belőle egy fontos, a szerző által is kiemelt tanulság: ha a hangtörténeti leírás nem csupán közszói adatokra (és esetleg néhány helynévi adalékra), hanem a fenti, gazdag forráscsoport módszeres vizsgálatára is épül, a korszak nyelvi képét az eddiginél sokkal árnyaltabban lehetne megrajzolni.

Maga a forrásanyag ma már egyre bővülő mértékben áll rendelkezésre. Az elmúlt évtizedek nagy szintézisei mellett (TESz., EWUng., FNEsz., GYÖRFFY) ebben úttörő szerepe van a Debreceni Egyetemen évtizedek óta folyó, Árpád-kori helynevekkel kapcsolatos munkálatoknak. Ezek eredményeképpen szótárszerű feldolgozások és monográfiák egész sora jelenik meg, amelyek segítségével konkrét kérdésekre pontos, átfogó válasz adható. Ehhez természetesen jól feltett kérdésekre, megbízható tudásra, nem kevés tapasztalatra és fejlett elemzőkészségre van szükség. Az itt ismertetendő monográfia mindezekről egyértelműen tanúskodik.

A hangtörténeti feldolgozások eddigi fő irányához képest jelentős szemléleti újdonságot hoz az, hogy a vizsgálat nem a mássalhangzó-torlódások különféle feloldási módjaira irányul: a torlódást megőrző és az azt feloldó alakok párhuzamos figyelemben részesülnek, s a legérdekesebb megállapítások éppen a két típus viszonyával kapcsolatosak. Nagy hangsúlyt kap az, hogy az ómagyar kor elején „szembekerül egymással egy finnugor eredetű hangszerkezeti minta, amely szókezdő helyzetben nem ismerte a mássalhangzókapcsolatokat, illetve egy szláv, amely viszont igen” (15). Ez pedig a magyar szavak és nevek fonotaktikai szerkezetére nézve is következményekkel jár.

A fentiekkel szoros összefüggésben végigvonul a könyvön az a kérdés, hogy egy konkrét helynévi adatról milyen kritériumok alapján mondható ki, hogy „jövénynévként hosszabb-rövidebb időre a magyar helynévrendszer része lett” (24). Az elméleti és módszertani kérdéseket megvilágító III. fejezet (21–45) árnyalt szempontrendszert alakít ki arra nézve, hogy olyankor, amikor különféle nyelvekben azonos vagy hasonló formák

jelentkeznek, hogyan határozható meg, hogy melyek vallanak magyar névhasználatra. Szerepet kap ebben a pusztá személynévi helynévadás, a kétrészes nevek közszói elemének nyelvi hovatartozása, bizonyos képzők jelenléte, ezek alakja (vö. *-óc*, *-ó*, *-inc*) vagy a hangrend alakulásmódja. Már itt megjelenik az a gondolat, hogy a nevek leírásának módját a korabeli presztízviszonyok is befolyásolták, számolni kell tehát a magyar nyelv szupercentrális és a szláv nyelvek periférikus helyzetével (29, 37). A könyv egyik nagy erőssége, hogy a különféle szempontok együttes alkalmazását mind elvi síkon, mind az elemzési gyakorlatban következetesen érvényesíti.

A monográfia központi részének, a IV. fejezetnek a címe: Szókezdő mássalhangzó-csoportok a régi magyar nyelvben (47–193). Ennek legnagyobb részét az adattár teszi ki (49–183), mely egyetlen alfejezetet alkot (IV. 2.), valójában azonban további belső tagolódást mutat: I. A) azok a belső keletkezésű (metonimikus névadással, helynévképzéssel, illetve szintagmatikus szerkesztéssel létrejött) nevek, „amelyek mássalhangzó-torlódással kezdődő alakváltozata rendelkezik középkori adattal is” (49–80); I. B) „azok a nevek, amelyek magyar nyelvű használatát az árulja el, hogy egyidőben fordul elő a mássalhangzó-torlódással kezdődő etimologikus, illetve a mássalhangzó-torlódást már megszüntető másodlagos forma” (80–90); I. C) azok, „amelyek hangalakja olyan hangtani folyamatot tükröz, amely nagy valószínűséggel magyar nyelvi fejlemény” (90–127); I. D) azok a mássalhangzó-csoportok, „amelyek közszói előfordulása is adatolható az ómagyar kortól” (127–135); II. végül azok a nevek, „amelyek szó eleji mássalhangzó-torlódást tartalmazó formáiról megnyugtatóan nem sikerült igazolni a magyar nyelvhez tartozásukat” (135–183).

A fentiekkel kapcsolatban valójában egyetlen igazi kérdésem van. Nem lehetett volna a fogalmazásmódot úgy alakítani (megküzdve a tömörítés összes nehézségével), hogy a jelzett kritériumokból fejezetcímek szűrődjenek le, s ezek a tartalomjegyzékben is helyet kapjanak? Ha nem, legalább az adattár élén helyes lett volna utalni annak belső rendjére. Ennek híján az olvasó maga küzd meg azért (előre-hátra lapozva), hogy a szerkezetet és a szempontokat átlássa. Megosztanám azt a vázlatot, amely bennem ennek során leszűrődött. Az I. csoportot a magyar nyelvhez való tartozás bizonyossága tartja össze; az ezt igazoló tényező pedig lehet: A) a névkeletkezés módja, B) a mássalhangzó-torlódás kezelése, C) valamilyen hangalaki jelenség, D) meglévő magyar közszó. Ez a dióhéjba foglalt áttekintés nyilván nem terjed ki minden részletre, de talán megkönnyíti a fő irányok kitapogatását.

Az adattár összesen 1491 helynév elemzését tartalmazza; ebből bizonyosan a magyar névrendszerhez tartozik 932. Óriási anyag ez, rendkívül értékes forrás az adott hangtörténeti jelenségek vizsgálatához. Az egyes „névcikkek” elemzése mintaszerű. A szerző minden egyes adatot körültekintően, nagy filológiai gondossággal mérlegel. Ez a szótárszerű rész egyben élvezetes olvasmány is: középkori helynevek sokaságát tárja elénk, s aki valamilyen szláv nyelven tud, sok név etimológiáját megsejti (*Brezen*, *Gradisa* stb.). Az eredetbeli kérdésekre azonban nem itt, hanem a FNESz.-ben talál választ az olvasó.

Az adattárhoz közvetlenül csatlakozik egy 10 lapos fejezet (IV. 3. Az ómagyar kori szókezdő mássalhangzó-csoportok elemzése, 183–193), amely összefoglaló képet ad az egyes hangkapcsolatok gyakoriságáról és azok szerkezeti felépítéséről. Ezen a ponton a modern fonológia szempontjainak alkalmazása is igen termékenynek bizonyul. Beszédes eredmény, hogy a messze leggyakoribb öt hangcsoportot a zárhangok és az *r* kapcsolata képviseli (*dr-*, *br-*, *pr-*, *kr-*, *gr-*, vö. 184, továbbá 207–210 is). Külön figyelem irányul a magyarban ki nem mutatható, de a szláv nyelvekben létező hangcsoportokra, s ez ismét

elvezet a presztízsváltozatok és a magyar nyelven való lejegyzés, sőt bizonyos normaszzerű törekvések felé is (192). Az egyik legérdekesebb tanulság az, hogy a tárgyalt nevek 65%-ában nem adatolható a feloldás (192); igaz viszont, hogy az egy adattal szereplő nevek nagy száma torzíthat a valóságos képen.

Az V. fejezet (Hangváltozás, adaptáció, analógia; 195–204) a kérdések sűrűjébe vezet. Nem kevesebbről van itt szó, mint annak a mérlegeléséről, hogy a mássalhangzótorlódások feloldása szabályos hangváltozásnak tekinthető-e, vagy a hanghelyettesítéssel rokon jelenség (hangtani adaptáció), amely egészen más megítélést kíván. Abból, hogy a jövevényszavak szőkezdő mássalhangzó-kapcsolata az ómagyar kor elején teljesen új jelenség volt, az ugrásszerű feloldás, tehát az adaptáció következne. Az adatok azonban mást mutatnak: mássalhangzó-kapcsolatok akár évszázadokon át fennmaradhattak, váltokozva a feloldást mutató formákkal. A kérdés rendkívüli összetettségét a szerző jól érzékeli. A megoldást abban látja, hogy egyfelől ténylegesen megjelent egy új szótagminta (szőkezdő mássalhangzó-kapcsolat), ugyanakkor a korábbi minták is érvényesültek – lényegében tehát ezek analógiájára, másodlagos adaptációval jöttek létre a feloldást mutató alakok.

A könyv irodalomjegyzéke gazdag és sokrétű. Egy címmel egészíteném ki, amely nyelvjárási anyag alapján vet fel rokon kérdéseket: B. LŐRINCZY ÉVÁNAK A magyar mássalhangzó-kapcsolódások rendszere és törvényszerűségei (Akadémiai Kiadó, Bp., 1979) című művével.

Egészében annak az öröömnek adok hangot, hogy egy fontos kérdés újszerű, átfogó és meggyőző vizsgálatát adja a monográfia. Az az anyag, amely ehhez kiindulópontot jelentett, minden bizonnyal még sokféle hangtörténeti és morfológiai vizsgálat lehetőségét rejtí magában.

KOROMPAY KLÁRA

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

PESTI JÁNOS, Pécs utcanevei 1554–2004

Kronosz Kiadó, Pécs, 2013. 534 lap

PESTI JÁNOS Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata Városfejlesztési Főosztályának megbízásából 2004-ben kezdte írni itt bemutatandó monográfiáját. A 2006-ban elkészült mű kiadására csak késéssel kerülhetett sor.

A korábbi években két nagyvárosunk, Kecskemét és Győr utcaneveit feldolgozó tudományos munka is napvilágot látott. ERDÉLYI ERZSÉBET, G. PAPP KATALIN és PESTI JÁNOS munkái alapján elmondhatjuk, hogy a belterületi helynevek modern vizsgálatának módszerei újfajta megközelítést kínálnak, az utcanévadás kutatásának szempontrendszere érezhetően gazdagodott. Az utcanévadás gyakorlatának leírásán túl, a névadás háttérében lévő indítókok feltárásán kívül tágabb összefüggések, folyamatok érzékeltetése vált a fő jellemzővé.

PESTI JÁNOS legújabb helynévtörténeti munkája elé Hoppál Péter országgyűlési képviselő írt ajánlást (11). Kiemeli benne, hogy a monográfia névtani, helytörténeti, néprajzi, demográfiai és közigazgatási adatbázisként is hasznosítható, és az utcanévadást is megkönnyíti. Reményét fejezi ki, hogy a kiadvány a honismeret oktatásában is forrásul szolgál majd.

A Szerzői előszóból (12–14) megismerjük a szerző önmaga számára kitűzött céljait: létrehozni a régi és a mai utcanévek adatbázisát, és komplexitásra törekedve elvégezni a nevek névtani elemzését. PESTI JÁNOS ezután megemlíti a monografikus feldolgozás előzményeit, majd összefoglalja újszerű vizsgálódásainak szempontjait és eredményeit.

A monográfia 11 fejezetre tagolódik. Az első fejezet előtt röviden olvashatunk Pécs város nevének eredetéről, névváltozatairól, a névadás történeti vonatkozásairól. A Bevezetőben (17–22) a szerző a feldolgozás céljáról, szerepéről, a kutatás történetéről, a névadatok forrásairól ír. Hangsúlyozza, hogy olyan utcanévi adattár létrehozása volt a cél, amely a gyakorlati hasznosíthatóság követelménye mellett a tudományos kutatások szempontjait is figyelembe veszi. Fontosnak tartja, hogy az utcanévek névrendszerbeli összefüggéseinek feltárása, a névtani elemzés az utcanévtárban felsorolt történeti és élő utcanévek nyelvi sajátságainak a megértését segíti. Az Utcanévtár használatához szóló útmutató és a benne szereplő rövidítések és jelek magyarázata is itt kapott helyet.

A továbbiakban a kutatás előzményeiről tájékozódhatunk. A baranyai és pécsi helynévkutatásnak immár másfél évszázados múltja van. A témával foglalkozó szerzőknek nagy szerepük volt abban, hogy adatközléseikkel előmozdították a pécsi utcanévadás kutatását. Közzétették a főleg levéltári forrásokból származó utcanéveket, és igyekeztek feltárni az egyes korszakokra jellemző névadás geográfiai, helytörténeti háttérét. PESTI JÁNOS felhívja a figyelmet arra, hogy az eddigi eredmények tették lehetővé, hogy a modern névtudomány szempontjai alapján monografikus feldolgozás készüljön Pécs város régi és mai utcanéveiről.

PESTI JÁNOS irányításával és közreműködésével készült el a Baranya megye földrajzi nevei című kétkötetes, monumentális névadattár, feldolgozván a megye 320 településének helyneveit. E helyen említjük meg, hogy a szerző baranyai mondák és hiedelmek földrajzi kapcsolatát is kutatta, összeállított tájszótárakat, és Pécs városrészeinek helynévtörténeti vizsgálata is az ő nevéhez fűződik. 1990-től hasznosan segíti a pécsi utcanévváltoztatás társadalmi és nyelvészeti előkészítését, lebonyolítását, részt vesz a város utcanéveinek tervezésében, gondozásában.

2004-ben kapta azt a feladatot, hogy a közigazgatási állapot szerint érvényes, teljes névadatbázis névtani elemzésével együtt készítsen monografikus feldolgozást Pécs régi és mai utcanéveiről, a névadás motivációinak rendszeréről, az utcanévek nyelvi eszközeiről, a mai utcanévek használatával kapcsolatos nyelvhelyességi gondokról. Ehhez új adatokkal kellett bővítenie a korábbi, 1982. évi névadattárat, és ennek alapján felvázolni azt a történelmi-nyelvi változásfolyamatot, amely Pécs jelenkori utcanévrendszerének kialakulásához vezetett. A kézirat megjelenésének elhúzódása lehetővé tette, hogy a Függelékben megjelenhessenek a 2005–2011 között alkotott új közterületnevek is.

A pécsi utcanévadás korszakairól (23–76) szóló fejezet bemutatja a pécsi utcanévadás indítékait, illetve azok változásait a névadás korszakai szerint. A szerző a pécsi utcanévadás nyolc nagy korszakát különítette el az 1554–2004 közötti 450 évre vonatkozóan. Több mint 50 oldalon keresztül vizsgálja az egyes korszakokhoz tartozó összes utcanévben a névadás indítékait és ezzel kapcsolatosan a nevek nyelvi (szemantikai) jellegzetességeit.

A korszakokhoz kapcsolódó térképmelléletek jól szemléltetik a városszerkezet alakulását, fejlődését, és lehetővé teszik a régi utcanevek lokalizálását.

PESTI JÁNOS bízik abban, hogy a jövőre nézve is sok tanulsággal szolgál az utcanév-adás történetének, a névadás jól elkülöníthető korszakainak bemutatása, és az utcanév-történet ismeretében talán elkerülhetők lesznek az olyan goromba beavatkozások, amelyek korábban megzavarták Pécs utcanévrendszerét.

Az első korszak ismertetésében átfogó képet kapunk arról, miként jött létre a mai belváros út- és utcahálózata a legkorábbi időkben. A pécsi utcanevek első írásos adatai az 1554-ben készült török adóösszeírásban maradtak ránk. A hódoltság korában (1554–1686) Pécs első írásos (történeti) utcanevei természetes, spontán népi névadással keletkeztek, szoros kapcsolatban voltak az általuk megnevezett településrészrel (*Kis uca, Német uca, Szent Ferenc mahalle*).

A hódoltság utáni korszakban (1687–1804), a 18. századtól Pécssett sorra alakultak a céhek; ennek utcanévi vonatkozásai is vannak: *Schmidtgasse*. Több utcanévi emléke van annak is, hogy ekkoriban szerzetesrendek telepedtek meg a városban. Az 1687-ből származó utcanevek az általuk megnevezett hely akkori sajátosságaira utalnak: török személy lakott a *Dervis bég utcá*-ban, a városkapu felé vezetett a *Siklósi kapu utca*, török fürdő állt a *Fürdő utcá*-ban. Pécssett 1722–1804 között alakult ki a kettős (magyar–német) utcanévrendszer. Az erre az időszakra jellemző szemantikai névtípusok vizsgálata alapján megállapítja a szerző, hogy ebben a korszakban nemcsak az utcák, utcanevek száma nőtt, hanem a névadás során felhasznált új fogalmak, fogalomkörök is hozzájárultak a város utcanévrendszerének szemantikai gazdagodásához.

A hivatalos névadás kezdetének időszakában (1804–1864) a sokféle népi utcanév egyre jobban zavarta a helybélieket a tájékozódásban. A városi közigazgatás szakemberei ezért összegyűjtötték az akkor használt népi utcaneveket, és közülük soknak a hivatalos névként való elfogadását javasolták. 1804-ben a városi magisztrátus végül 78 ilyen utcanévet emelt a hivatalos név rangjára. Az 1804. évi, *Denominatio...* kezdetű irat alapján mód nyílik a 18. század második felében keletkezett népi utcanevek és a helyükre került hivatalos utcanevek összehasonlítására. PESTI JÁNOS a neveket a névadás indítéka alapján 18 szemantikai osztályba sorolta. A típusokba sorolást természetesen aprólékos kutatás előzte meg, így derült ki az is, hogy a „*Kaposvári utca* nem Kaposvár város felé vezet, hanem a *Kaposvári* nevű család háza előtt halad el” (43).

1864-ben zajlott le Pécs második „utcanév-változtatási és névadási” forradalma: az akkori 88 utcanévből 30-at változtattak meg. A korszak (1864–1900) bemutatása tartalmazza e változtatások okait, főbb jellemzőit és fontosabb névtani tanulságait. Érdekes adat, hogy Pécssett 1864 előtt magyar világi személyről nem neveztek el utcát.

A 20. század első felében (1900–1945) Pécs utcanévrendszere megszilárdult. Divat lett a jeles személyiségek emlékének utcanévvel való megörökítése, és új kategória is megjelent az utcanévadásban: a trianoni békét megelőzően Magyarországhoz tartozó települések nevével alakultak utcanevek. Az 1945–1956 közötti időszakban az új utcanevek a szocialista eszmeiség megjelenítői, kifejezői voltak. A szerző kiemeli Rajk László belügyminiszter polgármesterekhez írt levelének hatását: az ideológiai harc erőszakosan és tudatosan megszakította Pécs utcaneveiben a névkontinuitást. Nem meglepő, hogy a következő évtizedekben (1956–1991) a helyi lakosság egyre inkább ragaszkodott a régi utcanevek visszaállításához. 1990-ben jött létre Pécssett a város utcanévbizottsága. PESTI JÁNOS előterjesztése alapján megállapodás született arról, hogy az esedékes utcanévrendezést

egységes elvek szerint kell végrehajtani. 1991-ben ennek szellemében került sor 103 közterületi név megváltoztatására.

A Mai utcaneveink névtani (nyelvi) elemzése című fejezetben (77–98) 1264 utcanévet vizsgál a szerző a neveket alkotó elemek szemantikai funkciói alapján, illetve aszerint, hogy a névadás milyen nyelvi eszközökkel valósult meg. A nevek csoportosításához nagy helyismeretre, kutatómunkára volt szükség, hiszen például kevésbé ismert, hogy a *Felsőhavi utca* Szűz Máriáról kapta a nevét (ennek magyarázata, az Érdy-kódexben található eredetmonda az Utcanévtárban is helyet kap), a *Sánc utca* mellett várárok haladt el, a *Sörház utca*-ban pedig egykor sörgyár működött. Érdekesség a szemantikai osztályok között az ún. extrém utcanevek kategória, melybe például az *A utca*, *R utca*, *Ezis utca*, *Névtelen utca* tartozik.

A magyar helynévkutatás egyik különleges és lezáratlan kérdésköréhez tartozik a helynévadás modelljeinek vizsgálata. A jövőbeni utcanévkutatásra minden bizonnyal kiható újdonsága a monográfiának, hogy a szemantikai elemzés eredményeit figyelembe véve kidolgozta a pécsi utcanévadás alapmodelljeit. PESTI szerint érdemes kiemelten foglalkozni azzal, hogy az elnevezők milyen külső és belső indítékok alapján adtak nevet egy-egy belterületi helynek. Ehhez pedig szükségesnek érzi, hogy a funkcionális-szemantikai elemzés során bemutassa azokat az alapmodelleket, amelyek a névadás szemléleti alapjául szolgáltak. Az utcanévadás modelljeit szemléltető sematikus rajz a Függelékben található.

A kutatás kitér a metonimikus és a metaforikus névadás áttekintésére és a különböző névtípusok megterheltségére is. Megállapítja, hogy bár még mindig nagy a személyekről elnevezett utcák száma (27,54%), gyarapodott a motivált nevek száma.

A nyelvi elemzés a továbbiakban az utcanevek névszerkezeti és lexikális-morfológiai sajátosságainak vizsgálatára tér ki, szem előtt tartva azt, hogy a kutatási eredmény fontos adatokat szolgáltat az utcanévadás normáját megjelenítő modellek megértéséhez. A névadás nyelvi eszközei négy fő típusba sorolhatók, s ez a négy típus egyúttal modell értékű, ugyanis a névadás során ide tartozó névminták alapján történik a legmegfelelőbb nyelvi eszközök kiválasztása. A névadás nyelvi eszközeit reprezentáló modell is a Függelékben található. Névkuriózum az *-i* képzővel ellátott, háromszoros minősítő jelzős előtagú városrésznév: *Alsókismélyvölgyi út*. A fejezetben olvashatunk az utótagok megterheltségéről is, és javaslatokat arról, milyen névszerkezetű utcaneveket lenne szükséges megváltoztatni (pl. *Nagypostavölgy felső út*).

A monográfia negyedik, Az utcanévadás nyelvesztétikai szempontjairól címet viselő fejezetében (99–106) újfajta elemzési módszerekkel kísérletezik a szerző. Komplex módon vizsgálja az utcanevek terjedelmét, ritmusát és hangulati értéküket. Kitér arra, hogy új utcanevek tervezésekor a névterjedelemre is tekintettel kell lenni. 323 név ritmusképletének alapján sikerült az utcanevek ritmikai sajátágaiban kimutatnia egy rendszert, amely részrendszerekből tevődik össze; a „ritmusrajzok” adattára a Függelékben található. A névhangulat forrásait a szerző az utcanevek fonetikai alkata, a hangok kapcsolódása alapján kutatja, és a névhangulat változásának lehetséges okait is körüljárja. A monográfiát áthatja a szerző és Pécs város értékei közötti szoros érzelmi kapcsolat, az értékmentő, értékővő magatartás a nevek kapcsán is. Ezért mivel PESTI JÁNOS szerint a közterületnevekhez kapcsolódó névhangulatot magas művészi fokon a költemények közvetítik számunkra, néhány névcikkben versek is olvashatók (pl. Weöres Sándor-versrészlet a *Málomi út* névcikkében).

A monográfia következő fejezeteiben olvashatunk az utcanévhasználat nyelvhelyességi kérdéseiről (107–110), az utcanevekkel kapcsolatos helytörténetről (111–116) és az utcanévadás jövőbeli feladatairól (117–118). A könyv valamennyi fejezetében, sőt az Utcanévtárban is találunk utalásokat emellett az utcanévadás jövőbeli feladataira is. A szerző a *Lenke utca* címszónál felhívja a figyelmet arra, hogy „javasolni kell, hogy a figyelmetlenségből, elírásból adódott helytelen névformát (*Lenke utca*) a névadó bizottság mielőbb *Lenkey János utca* névre változtassa.” (A Függelékben szereplő új közterületnevek listájában olvashatjuk, hogy a helyreigazítás 2007-ben meg is történt.) Emellett a szerző fontosnak tartotta egy rövid fejezetben is felsorolni a fontosabb teendőket, köztük azt, hogy el kellene készíteni a város védelemre méltó utcaneveinek jegyzékét.

A könyv legerjedelmesebb része a több mint 300 oldalas Utcanévtár (119–422), mely betűrend szerint tartalmazza a 2004. évi közigazgatási állapot szerint érvényes, teljes utcanév-adatbázist. A névcikkek felépítése logikus és könnyen értelmezhető. A szócikk elején áll a mai hivatalos név. A közterületi hely neve után következik a név helyének meghatározása, a lokalizálást biztosító mondatban szerepel az adott városrész neve, ahol az utca található, valamint a szomszédos vagy a közeli utcák nevei. Szögletes zárójelbe téve a mai névhez tartozó történeti utcanevek felsorolása következik, jelezve azt is, hogy a névre mely évből van adat. Indexszám utal az írásbeli nevek forráshelyére.

Ezt követik a név által megnevezett hely korábbi és mai állapotára, történetére vonatkozó megjegyzések, amelyek az utca egykori lakóinak nemzetiségére, nyelvére, iparosaira, nevezetes épületeire és személyiségeire, valamint az utca kialakulására vonatkoznak. A szerző hangsúlyozza, hogy ezek a helytörténeti és névtani szempontból egyaránt fontos tények magyarázatul szolgálhatnak az egyes utcanevek kialakulásához, motivációs hátteréhez és a nevek változásához.

A személyekről elnevezett utcák szócikkeiben megtalálhatók a névadó életrajzának fontosabb adatai, köztük Péccsel való kapcsolata is. Az *Ady Endre utca* szócikkből például megtudjuk, hogy Ady „1908 és 1912 között járt Pécsen egy Nyugat-felolvasás okából”. Az Utcanévtár külön érdeme, hogy a „népi” szóhasználatot is jelzi: az *Abaligeti út* népi szóhasználatban *Orfűi út*, a *Malomcseri út* népi neve *Takarodó út* stb. A szócikkek a névbokrokra is felhívják a figyelmünket: „A régi *Ürög* központjától DNY-ra eső szőlő-hegyre hét olyan út vezet, amelyben madárnév szerepel”(166) stb.

A több mint 20 lap terjedelmű irodalomjegyzék után következik a Függelék (453–495), melynek tartalmára ismertetésem során már többször kitértem. A különböző korszakok névtípusait, a pécsi utcanévadás modelljeit és a mai utcanevek jellegzetesebb ritmusformáit bemutató táblázatokon kívül a Pécsi Naplóban megjelent, a témához kapcsolódó NÉMETH BÉLA-tanulmányok és a Dunántúlban megjelent CSERKÚTI ADOLF-cikkek kapnak itt helyet. Az utánuk található utcanévjegyzékek segítségével könnyen és gyorsan áttekinthető egy-egy korszak utcanévrendszere, az utcanévváltozások listái pedig a régi, a megváltozott és az újabb utcanevek azonosításában fontosak.

PESTI JÁNOS monográfiája kiemelkedik tartalmi sokszínűségével, gazdag névanyagával, tudományos hitelességével és színvonalas megjelenésével. Az olykor előforduló szubjektív értékelések, vélemények még tovább színesítik a fentiekből következően amúgy sem száraz adatgyűjteményt. A szerző leendő olvasóihoz való viszonyulása is példaértékű. Egyértelmű utalásokkal, megértést segítő magyarázatokkal, tárgyyszerűen, de közérthető nyelven és olvasmányos stílusban adja elő mondandóját. A gondosan és logikusan szerkesztett munkában térképek, táblázatok, utcanévjegyzékek segítik az olvasót a névrendszertani

összefüggések felfedezésében, valamint a régi és a mai utcanevek kapcsolatainak felismerésében. A kötetet Pécs utcáiról készült számos régi és mai fénykép illusztrálja.

A szerző munkamódszere kiválóan reprezentálja a névtudomány komplexitását, felhívva a figyelmet arra, hogy a tulajdonnevek sajátosságait erős interdiszciplináris vonatkozásokkal kell kutatnunk. A nyelvi adatok összegyűjtése, tudományos rendszerezése és elemzése nem öncélú PESTI JÁNOS kutatásában: monográfiáját átszövi a városhoz való ragaszkodás és az az életcél, hogy megszerzett ismereteit terjesztenie kell. A nyelvészeti modelleket, a névadatokat, a kutatási eredményeket eszközként használja fel arra, hogy jobban megismerjük a város történelmét, egykori és jelenkori lakóinak életét.

Kutatásának eredményei a belterületi helyneveknek a nyelvészeti szakirodalmát nemcsak gazdagítják, hanem további városok utcaneveiről írandó munkáknak is követendő példát adnak mind módszereit, mind hitelességre való törekvését, mind stílusát, mind kivitelezését tekintve. Erre a nagyszabású monográfiára joggal lehetnek büszkék Pécs lakosai, ahogyan e munka tudományos igényességéről méltán ismert, ám kutatási tárgyához fűződő érzelmeit sem titkoló szerzőjére is.

VÁCZINÉ TAKÁCS EDIT

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

BARTOS-ELEKES ZSOMBOR, Nyelvhasználat a térképeken (Erdély, 19. és 20. század)

Presa Universitară Clujeană / Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár, 2013. 210 lap

1. A térképi névírás elméleti és gyakorlati ismeretei, történeti vonatkozásai magyar nyelven eddig csak kisebb publikációkban (folyóiratcikkekben, kéziratok jegyzetekben, könyvrészletekben) jelentek meg. Annak ellenére szorult háttérbe ez a nyelv-, a földrajz- és a térképtudomány határán található terület, hogy az utóbbi évszázadokban egyértelműen a térképek jelentették azt a legfontosabb kommunikációs eszközt, amelyen keresztül a legszűkebb környezetünkön kívüli világ helyei feltárultak, a térképek nevei befolyásolták a világról szerzett ismereteinket, és alakították névkompetenciánk helynévi részét. BARTOS-ELEKES ZSOMBOR könyve mind ez ideig a téma első monografikus feldolgozása. Úttörő vállalkozás, amelyet az tett lehetővé, hogy geográfusként és térképészként is erős affinitása van a helynevek nyelvi, nyelvészeti megközelítéséhez, és ahhoz is, hogy a folyamatokat az egyes korszakok alaposan feltárt politikai, közigazgatási viszonyaiba ágyazva tárgyalja.

Akár természetesen is vehetjük, hogy a tárgyalt munka Erdélyben született, hiszen Erdélyben a helynevek használatára az eleve sokszínű nyelvi-etnikai viszonyokon túl a többszöri hatalmi és ideológiai változások erős bélyeget nyomtak, a névanyagot a jelenre kihatóan örökös mozgásban tartották – szükségtelenül: a nevek hatalmi játszmák eszközeivé váltak. Az olvasó képet kap arról, hogy a térképi nyelvhasználat milyen elvi és gyakorlati megfontolások mellett tud rendeltetésének megfelelni, de arról is, hogy milyen visszaélésekre ad lehetőséget, és hogyan tükrözi egy-egy korszak társadalmi

viszonyait. Bár a cím helyesen a térképi nyelvhasználatról szól, a könyv fókuszában a helynevek állnak.

A kötetben 58 szövegközi ábrát találunk, ebből több mint ötven térképrészlet, melyek többsége annak ellenére kiválóan szemlélteti a tartalmat, hogy nyilvánvalóan a 17 x 11 cm-es oldaltükörnél nagyobb formátumban való, színes megjelenítésre szánták őket; sajnos néhány térképrészlet azonban az adott nyomdai lehetőségek mellett alig olvasható.

Igen figyelemre méltó a hivatkozott irodalom 250-nél is több tételt számláló jegyzéke, amely átfogja a teljes tárgyalt kétszáz évet, és számot ad a szerzőnek a magyar, a román és a nemzetközi forrás- és szakirodalomban való elmélyültségéről. Különösen a jegyzék romániai magyar tételei szolgálhatnak számos meglepetéssel a magyarországi olvasó számára.

2. A kötet két jól elkülönülő részből áll. A térképi névírás nyelvi szempontjai című részben, mintegy 70 oldalon olyan általános helynévtani ismereteket kapunk, amelyek megalapozzák a térképi névírást: fogalomtisztázás, a térképi ábrázolás földrajzi objektumtípusai, névélettan, név és közösség, illetve név és nyelv viszonya stb. Majd azokat a speciális gyakorlati megfontolásokat veszi számba a szerző, amelyek támpontokat adnak a térképezésnek a helyes névrájz megvalósításához, hiszen a térkép – szükségszerűen – válogatott névanyagot szolgáltat. A szerző a térkép hitelességének szempontjait szem előtt tartva igazít el a nevek forrásainak egyenetlenségében, a térkép fajtájának, célközönségének stb. megfelelő névírási módszer helyes megválasztásában.

Különös hangsúlyt kapnak a nyelvi érintkezések szempontjai. A szerző a *természetes* és *mesterséges névadás* mintájára *természetes* és *mesterséges névátvétel*-ről is beszél, melyek aránya többnyelvű közegben valóságos indikátora az együttélés minőségének. Nem vitatja el az egységesítés jelentőségét, de szükségesnek tartja bemutatni azokat a gyakorlatban alkalmazott szempontokat és módszereket, amelyek eltávolíthattak neveket a tényleges használat (a helyi nyelv, a motiváltság stb.) szempontjaitól. Ezzel kapcsolatban elemzi az ENSZ által vezetett nemzetközi egységesítésre törekvés ajánlásainak, illetve az e szempontból sarkalatos *endonima* és *exonima* fogalompárok definícióinak a problémáit: a hivatalos nyelvek neveinek (a szűken értelmezett endonimáknak) a hangsúlyos előtérbe helyezése összeütközésbe került a kisebbségek védelmével kapcsolatos elvekkel. A kisebbségi nevek a két fogalom „sajátos tulajdonságú metszeté”-ben vannak, s e probléma megnyugtató kezelése a nemzetközi egységesítésben mind a mai napig várat magára. A nyelvi szempontok legtoleránsabb térképi alkalmazása tekintetében a szerzőre F. J. ORMELING munkássága tette a legnagyobb hatást.

BARTOS-ELEKES határozottan utal a térképezés felelősségére abban, hogy a helyes névrájz segítségével hiteles térképek készüljenek, hiszen „könnyen lehet a térképpel hazudni, hibás hatást elérni” (71). A térképezés lényegi része az ábrázolandó térség nyelvi viszonyainak alapos feltárása, a nevek forrásainak kritikai ismerete, a terepi szempontok figyelembevétele. A célközönség tájékoztatását nem írhatják felül egyéb (pl. közigazgatási vagy politikai) szempontok.

3. A második, az Erdély helynevei és térképi névhasználatuk címet viselő terjedelmesebb egység részletesen bemutatja a térképek és az ezzel szoros összefüggésben lévő munkák (helységnévtárak, tájbeosztások, tankönyvek stb.) névhasználatának változásait az adott korszak hatalmi, igazgatási viszonyaiba ágyazva. Talán nem szükségtelen az

olvasó figyelmét felhívni arra, hogy térségünkben a térképészeti ágazatot mindig az állami szféra dominálta, és a teljesen független termékek mennek ritkaságszámba, ezek is inkább csak a korszak végén jellemzőek. E könyv témájának szempontjából Erdélyen a történelmi Magyarországnak az I. világháború után Romániához került részét érti a szerző. A korszakhatárokat Lipszky János 1804–1808-ban megjelent részletes Magyarország-térképe és a 2000-es évek eleje jelentik.

Az első fejezetekben a vizsgált terület közigazgatási és nyelvi viszonyait taglalja a szerző, bemutatva a jelentősebb nyelvek – a magyar, a román, a német és a latin – jogi státusának (pl. a hivatalosság szintjei) és reális helyzetének (pl. oktatási nyelv, bíróságon használható nyelv stb.) megnyilvánulásait. A továbbiakban szigorú szerkezetben, szinte egy táblázat valamennyi celláját tartalommal kitöltve tart rendet az egyébként „minden mindennel összefügg” jellegű témában. Képzeltbeli táblázatunk sorait a kronológia határozza meg, a három fő egységet az 1867-es és az 1918-as korszakhatárok jelölik ki, tulajdonképpen a bécsi, a budapesti, majd a bukaresti fő központtal jellemezhető hatalmi viszonyoknak megfelelően. Természetesen vannak kisebb korszakhatárok is: 1849, 1898, 1940, 1989 stb. A táblázat fő oszlopait a hatósági és az egyéni névmegállapítás, valamint ezek térképi tükröződése jelentik. A hatósági névmegállapítást három objektumcsoportban (igazgatási területek, helységek, közterületek) vizsgálja a szerző, az egyéni névmegállapítás köreit nyelvek szerint (magyar, román, esetenként német) osztja alfejezetekre. Ez utóbbiban tárgyalja többek közt a tudományos tájbeosztások, a nem hivatalos helynévszótárak, útleírások helyneveit. A térképi nyelvhasználat oszlopaiban az állami topográfiai alaptérképek, az egyéb belföldi és a külföldi térképek nyelvhasználatát találjuk. Ez a világos fejezetekre tagolás igencsak megkönnyíti a könyv használatát, mert az érdeklődő bármely részterület vizsgálatához megtalálja a megfelelő oldalakat.

LIPSZKY sokat idézett művét nyelvhasználati szempontból is példaként mutathatja be a szerző, mivel az ő korában még a hatalmi tényezők nem befolyásolták a névanyagot (több nyelv a térképen, minden releváns változat a mutatóban). A 19. század folyamán a térségben folyamatosan felszínre volt a nyelvi kérdés a közéletben és az élet számos területén, így a helynevek szimbolikus erejét kihasználva kezdték azt „a hatalmi öngazolás eszközének” tekinteni. A saját nyelvű változatok előtérbe helyezésének korát a névalakok mennyiségben és mélységben egyre erőteljesebb mesterséges megváltoztatása követte. Ez „háromszor játszódtott le Erdélyben szűk száz esztendő alatt: előbb a német, majd a magyar, utóbb a román hatalom próbálta a hatalmi átrendeződést követően a maga képére formálni a helyneveket, a területet”. A folyamat a közigazgatásban kezdődött, majd rátelepedett a politika, s közben betört a tudomány, az oktatás, a sajtó stb. körébe. Esetenként még a saját nyelvű alakokat is felülírták az uralkodó nyelv hangsúlyozása érdekében.

A szerző megközelítésének központjában a nevek és a közösségek állnak. Nagyon határozottan távolságot tart minden olyan beavatkozással szemben, amely feszültséget kelt a név és a névhasználó közösség viszonyában (pl. nyelv és névalak tekintetében), a név és tereptárgy viszonyában (pl. nyelv és motiváltság tekintetében), bármely nemzet képviselői követték is el. A magyar Országos Községi Törzskönyvbizottság munkájával kapcsolatban is hol túlkapásokról beszél, hol megállapítja, hogy „valójában számos szükségtelen mesterséges nevet alkotott”, tevékenységével káros mintát szolgáltatott. A szerző magyar és román részről nézve arányosan, egyformán részletezően írja le a folyamatokat.

A Nyelvhasználat a térképeken (Erdély, 19. és 20. század) e második fejezete még térkép- és forrástörténetnek is felfogható, kritikái erős segítséget nyújtanak a hasonló kutatásokhoz. A forrásokban szűkebb időszakokban a teljességre törekvés jellemzi az anyagot, a bőségekben pedig a szerző a szakmai tudás teljes biztonságával választja ki a legfontosabbakat és a legjellemzőbbeket. Minden megállapítását példákkal igazolja, de nem hagyja, hogy a konkrét névanyag elhatalmasodjon az elemzésen.

4. BARTOS-ELEKES ZSOMBOR a könyvében számos olyan témát tárgyal, melyek egyenként is monográfia tárgyát képezhetnék. Fegyelmezett, lényegre törő tárgyalási módjával élénk tárja a témakör anyagának nagyságát, de a részletekben nem elveszve mutatja be az ellentmondásosan gazdag erdélyi helynévanyag kialakulását. Határozott véleménynyilvánítása sosem fordul elítélő, pláne egyoldalúan elítélő hangnembe. Világos stílusa a nem szakmabeli érdeklődők számára is élvezetes olvasmánnyá teszi a könyvet.

MIKESY GÁBOR

Földmérési és Távérzékelési Intézet
Térinformatikai Osztály

Onomastica Uralica 8. Patrociny Settlement Names in Europe

Szerkesztő: VALÉRIA TÓTH. Debreceni Egyetemi Kiadó,
Debrecen–Helsinki, 2011. 249 lap

1. TÓTH VALÉRIA történeti onomasztikai kutatásainak egyik kiemelt területe a patrocíniumi eredetű településnevek keletkezése és változásai, illetve e helynévtípus névrendszertörténete. A vizsgálatainak eredményeiről hírt adó számos publikációjának sorából, az összefoglaló munkák közül (csupán jelzésként) az alábbiakat említjük: A templomcím-ből alkotott településnevek keletkezési körülményeiről (TÓTH 2007, vö. TÓTH 2008: 219–232); Patrocíniumi településnevek Európában (TÓTH 2012). Ez utóbb említett munka egyben összegzése is egy nagyszabású, európai léptékű kutatási programnak. TÓTH VALÉRIA ugyanis 2010-ben egy nagyszabású kutatási tervvel fordult számos európai névkutatóhoz (vö. TÓTH 2012: 292). A tervezett kutatás európai összefüggésben kívánt képet adni a patrocíniumi helynevek keletkezéséről, a névtípus jellemzőiről és történetéről. A kutatási terv pozitív fogadtatásra talált, melynek eredményeként Európa különböző névtani műhelyeiben tizenegy tanulmány született. E tanulmányokat foglalja magában az alább ismertetendő tanulmánykötet.

2. A kutatási terv megfogalmazásáról, megvalósításáról és angol nyelvű tanulmánykötetben történt publikálásáról csak elismeréssel szólhatunk. Ezúttal csupán a kutatás legjelentősebb aspektusaira emlékeztetünk.

A névtan (Európa bármely nemzetének névtana) természeténél fogva jellemzően nemzeti keretek között folyó kutatás. Ezen mit sem változtat az a tény, hogy számos kutató kilép saját nemzeti keretéből, és egy másik nemzet történeti vagy szinkrón névkutatásába kapcsolódik be. A TÓTH VALÉRIA által kezdeményezett kutatás a következők miatt

kivételes: 1. Felhívja a figyelmet arra, hogy a történeti névtannak vannak a nemzeti névtörténeten túlmutató, alapvető és meghatározó európai kapcsolatai (vö. még: KRISTÓ 1996: 115). 2. A nemzeti névtörténet jelenségei számos esetben azonos európai mintát követnek, vagy annak erős homogenitást mutató változatai. 3. A névtan alapvetően nemzeti meghatározottsága kijelöli a nemzeteken átívelő kutatás módszertanát: nem valamilyen körvonalazható „összeurópai” vizsgálat, hanem az azonos szempontrendszer szerinti nemzeti kutatások összevető vizsgálata hozhat igazán gyümölcsöző eredményt.

Az azonos szempontrendszert TÓTH VALÉRIA a következő kérdések mentén jelölte ki a közös kutatásban részt vevő szakemberek számára (l. TÓTH 2012: 293): 1. Milyen hatása lehetett az egyházi szervezetnek a névtípus keletkezésére és elterjedésére? 2. Hogyan és mikortól váltják fel a latin nyelvű okleveles említéseket a vulgáris nyelvi adatok? 3. Milyen kronológiai jellemzői vannak a névtípusnak az egyes nyelvterületeken? 4. Bemutathatók-e nyelvöldrajzi tekintetben különbségek, felderíthető-e a névtípus terjedési folyamata és iránya? 5. Milyen nyelvi, strukturális jellemzői vannak az egyes területeken a patrocíniumi településneveknek? 6. Milyen változási folyamatok érintették őket?

A kötet, illetve az általa képviselt kutatás tehát hiánypótló, de talán az sem túlzás, ha ezen túlmenően tudománytörténeti jelentőségűnek ítéljük.

3. A kötetben az alábbi nyelvterületekről érkezett tanulmányok kaptak helyet. Két tanulmány született a francia nyelvterületről, PIERRE-HENRY BILLY (7–28), illetve a GÉRARD TAVERDET és STÉPHANE GENDRON szerzőpáros tollából (29–54). Egy-egy tanulmány vizsgálja a spanyol: MOISÉS SELFA SASTRE (69–87), a katalán: JOAN TORT-DONADA (55–68), valamint az olasz helyneveket: CARLA MARCATO (89–104). Három tanulmány szól a német helynevekről: KARLHEINZ HENGST (105–116), KIRSTIN CASEMIR (117–144), illetve SABINA BUCHNER (145–173). A kutatás irányítója, TÓTH VALÉRIA a középkori Kárpát-medence területének vonatkozó helyneveit mutatja be. Egy-egy tanulmány született még a középkori cseh és szlovák: PAVEL ŠTĚPÁN (207–225), illetőleg a lengyel patrocíniumi helynevekről: BARBARA CZOPEK-KOPCIUCH (227–245). (A kötet végén rövid szakmai tájékoztatást kapunk magukról a szerzőkről is: 247–249.)

4. Az igen rövid idő (bő egy év) alatt elvégzett nemzetközi kutatás eredményei mellett a tanulmánykötetben annak korlátait is érzékeljük. (Megjegyezzük: amit az alábbiakban hiányként vagy módosítandó szemléletként észrevételezünk, nem feltétlenül kérhető számon a kutatás egészen, különösen nem a kutatás vezetőjén, inkább azt jelezzük, hogy a további vizsgálatoknak az eddigieket mivel lenne célszerű kiegészíteniük, esetleg módosítaniuk.)

Azon túlmenően, hogy a szerzők részben heterogén módon fogalmazzák meg a kutatás irányítója által feltett kérdésre adott válaszaikat és mutatják be saját vizsgálati eredményeiket, az elsődlegesen említendő szempont a területi egyenetlenség. (Ez abban az esetben nem kifogásolható, ha a kötetre mint egy átfogó kutatás kezdetére tekintünk.) Ez három területen ragadható meg: 1. Nyugat-Európa – Európa más részeihez képest – túlreprezentált (hiányzik ugyanakkor pl. a mai Nagy-Britannia [vö. BILLY, 13–14; TÓTH 2012: 297], Írország vagy éppen Ausztria területe [vö. BUCHNER, 150; TÓTH 2012: 296]). 2. Az európai összképből teljesen hiányzik Észak-Európa (igaz, itt kevésbé van jelen a névtípus, de azért jelen van), ám ennél is erősebben érezhető Kelet-Európa és a Balkán hiánya. 3. Egyes területek alkalmasint vitatható átfedésben állnak egymással. (Ez utóbbi szempont nem az azonos nyelvterületről érkezett, egymást kiegészítő írásokra vonatkozik.)

Mindezek az egyenetlenségek természetesen több okra is visszavezethetők. Egyfelől nem minden (a felkérésre igent mondó) szerző tanulmánya készült el (vö. TÓTH 2012: 292, 296). Másfelől azonban maga a kutatás eredetileg sem irányult az európai „körkép” egészének felderítésére. Ezzel kapcsolatban idézzük a kutatás vezetője által (másutt) megfogalmazott szempontot: „Tekintve, hogy e névtípus Európának csak bizonyos részein gyakori (elsősorban olasz, francia, spanyol, német, magyar nyelvterületen), a résztvevőket ehhez igazodva kértem fel” (TÓTH 2012: 292). E kitételhez két megjegyzést fűzünk. 1. Kelet-Európa, illetve a Balkán (különösen is Görögország) esetében nem állíthatjuk, hogy a hagiotoponimák a vizsgált területekhez képest kisebb jelentőséggel bírnának. Ráadásul e területek kutatása számos, a nyugat-európai névadástól és névrendszertől eltérő, a névtudomány számára nem elhanyagolható további szempontot kínálhat (l. pl. az orosz tiszteleti helynevek). 2. Igaz ugyan, hogy Észak-Európa területein e névadási típus kevésbé jellemző, de jelen van, így egy teljesebb európai összkép megrajzolásához nem hagyható figyelmen kívül. Mindezek a jelzett „hiányosságok” természetesen elsősorban a további kutatásokra hivatottak ösztönözni.

Az utóbbi megjegyzéshez engedtessek meg egy személyes gondolatot fűznöm. 2013 őszén e kiadványt magammal vittem egy észtországi, PhD-hallgatók részvételével rendezett finnugor nyelvészkonferenciára. Hallgatók és oktatók örömmel vették kézbe, majd csalódással tették le, mivel nem értették, miért nem tartalmaz – az *Onomastica Uralica* sorozat köteteként – más finnugor, mindenekelőtt észti nyelvterületről származó vizsgálatokat is. (E megjegyzés egyben a lehetséges vizsgálatok relevanciájának indikátora.) Ez a tapasztalat két szempontból gondolkodtatta el e sorok íróját: 1. Talán szerencsésebb lett volna nem az *Onomastica Uralica* sorozat köteteként megjelentetni e fontos tanulmánykötetet. 2. Egy, az észtországi patrocíniumi eredetű helynevek iránt érdeklődő rögtönzött kérdéssor rámutatott: e területen is fontos lenne a megkezdett európai kutatások folytatása.

A területi átfedésekről szólva nehezen értelmezhető a spanyol és a katalán nyelvterületről származó tanulmányok egymáshoz való viszonya. Amennyiben indokolt (úgy véljük, indokolt) a katalán nyelvterület(ek) sajátosságainak bemutatása, akkor viszont nem problémamentes SASTRE tanulmányának nyelvi anyaga, aki a vonatkozó területek névanyagát a spanyol nyelvi anyag részeként kezeli.

Nehezen tudunk továbbá azonosulni a középkori Magyar Királyság mint történelmi-politikai egység (állam) következetes földrajzi meghatározásával, ’Kárpát-medence’-ként történő említésével. Úgy véljük ugyanis, hogy a középkor magyar államisége (ezzel összefüggésben például jogi írásbeliségének egy irányba mutató gyakorlata) nem kis mértékben gyakorolt hatást a dokumentálható helynévhasználatra.

Hasonló megfontolásból véljük módszertanilag elhibázottnak a középkorra vonatkozóan a „szlovák nyelvterület” kiszakítását a Magyar Királyságból (ráadásul annak – figyelmen kívül hagyva a történelmi és történeti demográfiai tényeket – a mai Szlovákiával való azonosítását), és e területnek a cseh nyelvterülettel, illetve annak helynévtörténetével való szerves összekapcsolását. A Felvidéken (annak is csupán egyes részein) ráadásul a szlovák helynévhasználat (ez esetben nem a szláv etimonú magyar helynevekről szólunk) csupán a középmagyar kortól dokumentált. Ennek fényében persze nem szorul magyarázatra a cseh szerző, PAVEL ŠTĚPÁN korábbi időkre vonatkozó megállapítása: „Szlovákiában a helyzet ettől (ti. a csehországitól) eltérő: a szlovák patrocíniumi helynevek első említésének csupán 46%-a latin, a maradék 54% magyar nyelvű” (212; saját

fordítás – Sz. R.). A kérdés csupán az (melyet nem könnyű megválaszolni: a szerző nem is teszi meg), hogy mitől ’szlovák patrocíniumi helynevek’ e vizsgált névanyag elemei.

Ez utóbbi megállapítások az objektív tudományos nézőpont számára annak a jelei, hogy egyelőre a nemzetközi névtudomány sem tud (esetenként talán nem is kíván) bizonyos korábbi beidegződésektől függetlenedni.

5. A fentebb jelzett kérdések ellenére, főként ha a tanulmányokat nem csupán önmagukban, hanem egymás mellé helyezve olvassuk, és egyfajta szinopszissal tekintünk rájuk, távlatos szakmai körkép tárul fel a latin kereszténység (elsősorban középkori) államainak patrocíniumi névadására és névhasználatára vonatkozóan.

Megtudhatjuk, mely területek patrocíniumi eredetű névadásában mely szentek játszották a legjelentősebb szerepet; mindez nyilvánvalóan párhuzamba állítható az adott szent lokális (vö. pl. délnémet *Wolfgang*, lengyel *Roch* ’Rókus’) vagy általános (l. pl. *Mária*, továbbá: *Péter*, *János*, *György* stb.) tiszteletével.

Megismerhetjük egyes nyelvterületek vonatkozásában a patrocíniumi településnevek kronológiai jellemzőit. A névtípus – Nyugat-Európában – kétségkívül az újlatin területekről indult és terjedt el. A legkorábbi patrocíniumi helynevek Franciaországban egészen az 5. századig nyúlnak vissza. (Itt említjük ismét a görög vizsgálatok hiányát: e névtípus ugyanis görög területről származik, a korszakra nagyon erőteljesen jellemző görög egyházi kapcsolatok eredményeként jelent meg, elsőként éppen francia területen; vö. a korai görög szentnevekkel: TAVERDET–GENDRON, 32–35.) Itáliában a patrocíniumi helynevek a 6. század végén tűnnek fel (MARCATO, 89). A Magyar Királyság területén a 11. századból adatolhatók legkorábban e településnevek, a 13. században és a 14. század első felében pedig e névtípus ugrásszerű gyarapodását figyelhetjük meg (vö. TÓTH, 186–188). Figyelemre méltók továbbá a lengyel adatok is: a legkorábbi ilyen típusú helynevek a 12–13. században bukkannak fel, majd igen későn, a 19–20. században növekszik meg jelentősen a számuk (CZOPEK–KOPCIUCH, 238–239).

Számos tanulsággal jár a névtípus elterjedésének névföldrajzi vizsgálata is. Megfigyelhető, hogy egyazon nyelvterület különböző részein különböző „sűrűségű” a patrocíniumi helynevek előfordulása. Itáliában például részben az északi területeken (Piemont, Lombardia) gyakori e névtípus (feltehetően nem függetlenül a korai francia hatástól), míg Dél-Itália egykor görög nyelvű régióiban (különösen a bizánci uralom alatt) jellemzően a görög szentnévformák váltak helynevekké (MARCATO, 101–102). A középkori királyi Magyarországon a Nyugat-Dunántúl és Erdély területe jellemezhető a patrocíniumi eredetű helynévi előfordulások „gócaként” (TÓTH, 188–189). Ugyancsak figyelemre méltó, hogy a lengyel nyelvterületen nyugatról keletre haladva egyre ritkább e helynévtípus (CZOPEK–KOPCIUCH, 243). E névföldrajzi sajátosságok természetesen – még számos vizsgálati lehetőséget rejtő – település-, egyház- és művelődéstörténeti hatások indikátorai.

A szerzők által kínált névanyag további kutatások adatbázisául is szolgálhat, melyek a patrocíniumi nevek szerkezeti típusaira, illetőleg változásaira is rávilágítanak. A kötet megjelenése óta efféle összegző vizsgálatokra is sor került (l. TÓTH 2012: 298–301).

6. A *Patrociny Settlement Names in Europe* című kötet az európai névtudomány viszonylatában is kivételes szakmai teljesítmény, az európai léptékű történeti helynévtan (azon belül a patrocíniumi eredetű helynevek) kutatástörténetének pedig igen fontos állomása. A tanulmányok önmagukban is jelentős kutatási eredmények közvetítői, a

tanulmánykötet többletét azonban az a tudományos „konstelláció” adja, amely lehetővé teszi egyfelől az általánosítható, másfelől a különbségeket is láttató megállapítások megfogalmazását. Igen kíváncsún lennék, hogy e kutatás folytatódjék, mind horizontálisan: újabb (még hiányzó) területeknek a vizsgálatba történő bevonásával, mind vertikálisan: a már bemutatott területek további kutatásának szorgalmazásával, illetőleg újabb összefüggések feltárásával.

Hivatkozott irodalom

- KRISTÓ GYULA 1996. Oponensi vélemény Mező András: Magyarország patrocíniumi helynevei [11–15. század] című doktori értekezéséről. *Névtani Értesítő* 18: 112–117.
- TÓTH VALÉRIA 2007. A templomcimből alkotott településnevek keletkezési körülményeiről. *Magyar Nyelv* 103: 408–419.
- TÓTH VALÉRIA 2008. *Településnevek változástudományja*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 14. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- TÓTH VALÉRIA 2012. Patrocíniumi településnevek Európában. *Magyar Nyelv* 108: 292–303.

SZENTGYÖRGYI RUDOLF
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

The Great Toponymic Divide. Reflections on the definition and usage of endonyms and exonyms [A helyneveket érintő nagy felosztás. Gondolatok az endonima és exonima használatáról és definíciójáról]

Szerkesztő: PAUL WOODMAN. *Główny Urząd Geodezji i Kartografii*, Warszawa, 2012. 302 lap

Az egyesült királysági PAUL WOODMAN által szerkesztett többszerzős tanulmánykötet célja a földrajzi nevek egységesítése kapcsán felmerülő egyes kérdések tisztázása, különösen az *endonima* és *exonima* terminusok definíciójának pontosítása. A kötet négy nagyobb fejezetbe szerkesztve tartalmazza a különböző országokból származó szakemberek esettanulmányait, amelyek egyes helynevek endonimaként, illetve exonimaként való megítélésének problémás eseteire kívánnak rávilágítani (9–123), továbbá az exonimák funkcionalitásának elemzésével (125–210), a kisebbségi használatú földrajzi nevekkel (211–270), illetve az endonima-exonima felosztás történeti vetületével foglalkoznak (271–302). A kötetben található tanulmányok nagy részében a kiindulópontot az jelenti, hogy a használatban lévő különböző endonima- és exonimadefiníciók (melyek közül leggyakrabban az UNGEGN 2007-es meghatározását idézik a szerzők) egyes konkrét esetekben nem érvényesek, illetve nem egyértelműen alkalmazhatók.

A bevezetőben (5–6) a szerkesztő kiemeli, hogy a földrajzi nevek nemcsak a nyelvészet vagy a földrajz tárgykörébe tartoznak, hanem fontosak a társadalom, a közösség vagy az

egyén identitásának szempontjából is, és meghatározó részét képezik a politikai és a kulturális életnek. Így aztán a megfelelő terminológia megteremtése a toponimák kapcsán az egyik legfontosabb felmerülő feladat.

A kötet első tanulmányát a szerkesztő jegyzi (11–18). WOODMAN ebben kifejti, hogy a toponimák esetében a névadás jogkörével felruházott intézmények akarata és döntése mellett fontos, hogy a helyileg érdekelt közösség elfogadja, használja a hivatalos szervek által megállapított nevet. Amint a közösség használni kezdi, endonimává válik a név, függetlenül attól, hogy a szó maga milyen eredetű. Így aztán WOODMAN szerint a megfelelő UNGEGN-definícióban a „well-established language” kritérium (vagyis az a kitétel, hogy a név a jelölt objektum környezetében széles körben beszélt nyelven legyen) nem szükséges ahhoz, hogy egy toponima endonimának minősüljön. A legfontosabb szempont a közösség hozzájárulása a használathoz.

PETER JORDAN az *endonima* és az *exonima* fogalmak nem nyelvészeti vonatkozásait vizsgálja (19–32). A névadás folyamatának meghatározó összetevőit a névadók közös identitásában, kultúrájában (beleértve a nyelvet is) és a denotátum földrajzi elhelyezkedésében látja a szerző. Felfogásában a névadás a helyi közösség tagjainak a feladata. Olyan esetekben, mikor egy terület több közösséghez tartozik, és többen akarnak aktívan részt venni a névadásban, a különböző csoportok csak saját maguk számára tudnak endonimákat létrehozni. JORDAN az endonimák és az exonimák szétválasztását a denotátumot „birtokló” közösségekre alapozva végzi el: az a földrajzi név minősül endonimának, amelyet a nevet viselő objektum „tulajdonosai” adnak és használnak, az exonimák pedig a „kivülállók” által alkotott és használt megnevezések. Az exonima-endonima felosztás e megközelítést alkalmazva ugyanakkor a határ menti vagy a határként funkcionáló területek neveinek megítélésekor találjuk szembe magunkat problémákkal.

PHILIP W. MATTHEWS a hidronimáknak és a vízparti területek neveinek a sajátosságaival foglalkozik (33–65). A jelenleg elfogadott definíció szerint a tengerek, óceánok, folyók, tavak stb. partjainál élő különböző népek által az ezekre az objektumokra adott nevek az egyes népcsoportok saját területén endonimáknak minősülnek, azaz egy vízrajzi objektumnak egyszerre több endonimikus elnevezése is lehet. Kérdéses ugyanakkor, hogy vajon meddig minősül endonimának és honnan számít exonimának ugyanaz a névforma. Emellett problémát jelentenek a nemzetközi vizek és a nyílt tengerek elnevezései is, mivel ezek sem endonimának, sem exonimának nem minősíthetők. MATTHEWS szerint nincs is feltétlenül szükség az *endonima* és az *exonima* kettősségre: célszerűbb lenne egymást átfedő, egy nyelvközösség által használt névváltozatok készletéről beszélni.

OJARS BUŠS az *exonima* definícióját igyekszik tovább pontosítani, árnyalni (67–73). Ha egy adott nyelvben minden külföldi objektumot jelölő idegen eredetű toponima *exonima* lenne, a fogalom értelmét vesztené. A szerző azt javasolja, hogy csak azokat a névformákat tekintsük exonimáknak, melyek esetében a nevek írott alakja a grammatikai szempontból alapesetnek minősülő formákban eltér az objektum területén, környezetében használt névalaktól; így a kiejtési névváltozatok nem számítanak exonimáknak.

PAUL WOODMAN soron következő írásának (75–78) fő kérdése, hogy mi minősíthető endonimának, illetve exonimának az egyszerre több országra kiterjedő objektumot jelölő földrajzi nevek esetében. A szerző a *North Sea* (’Északi-tenger’), illetve a *Donau* (’Duna’) típusú neveket az őket használó nyelvben a földrajzi objektum egészére vonatkozó endonimáknak tekinti, a földrajzi objektum mentén élő más nyelvet beszélő közösségek számára ugyanakkor ezek a névformák *exonima* értékűek.

MACIEJ ZYCH a lengyel exonimák új, 2013-as kiadású listájáról ír (79–96). A dolgozat bemutatja a lista felépítését, elkészítésének alapelveit, s ennek kapcsán kitér azokra az esetekre, amikor egy név endonima vagy exonima volta a jelenlegi definíciók alapján nem vagy nehezen dönthető el. Forrásként különböző nemzetközi műveket használtak a szerkesztők. Egyébként nem ez az első ilyen lengyel lista: az 1990-es években már készítették és adtak ki hasonló jellegű munkát.

A következő tanulmányban HERMAN BELL bevezeti a *toponimikus közösség* fogalmát (97–104). Az asszuáni gát építése miatt az eredeti lakóhelyükről áttelepített núbiaiak különleges helyzetben vannak, hiszen próbálják történelmüket, szokásaikat, nyelvüket megőrizni új lakóhelyükön, Észak-Szudánban, ahol az utóbbi időszakban erősödött az arab nyelv hatása, emellett pedig nőtt az angol nyelvi nyomás is.

Az előző dolgozathoz szorosan kapcsolódik HALĪM SABBĀR írása (105–110). Mielőtt a gátépítés miatt a núbiai lakosság egy részét Szudán keleti részére telepítették volna, a núbiaiak apró falvakban éltek a Nílus mentén. Egy falu általában egy családé volt, amelyhez termőterület és partszakasz is tartozott. A névadás az ott élő család joga volt. Az áttelepítés következtében azonban új típusú életformához kellett hozzászokniuk a núbiaiaknak. Egyrészt nem volt folyó a közvetlen közelükben, másfajta gazdálkodást kellett végezniük; másrészt a korábban együtt élő családokat, falvakat kisebb csoportokra osztották, az új településeket pedig név helyett számokkal jelölték. Ezek a számok is toponimák. 1980-ban megpróbálták az eredeti faluneveket immár az új denotátumokra vonatkozóan visszaállítani, de mivel az új településeken több egykori falu lakói is élhettek, ez problémákba ütközött.

PAUL WOODMAN harmadik tanulmányában az egyik nyelvből a másikba kerülő toponimáknak az írásban és beszédben bekövetkező lehetséges változásairól ír (111–123). Fő kérdése, hogy egy endonimikus névforma mikor válik exonimává. A fonetikus írással, a transliterációval, illetve a más helyesírással leírt toponimák nem váltanak státust, viszont a név más nyelven való kiolvasásakor (például számok esetében) már exonimával számolhatunk.

MALGORZATA MANDOLA írása (127–152) bemutatja a franciaországi Université Rennes 2 egyetemen kidolgozott formális névanalízis módszerét. A szerző egyes lengyel helyneveknek a francia nyelvbe való átvételükkor bekövetkező hangtani és szerkezeti változásait osztályozza, s anyaga kapcsán hét eljárásmódot különít el a lengyel név eredeti írásképeinek francia ejtősmód mellett való átvételétől kezdve a lengyel név franciára történő lefordításáig. A szerző azt is feltárja, hogy az egyes denotátumtípusokat jelölő lengyel helynevek franciába való adaptációja milyen jellemző nyelvi modifikációs eljárások során történik meg.

POKOLY BÉLA írása (153–167) röviden bemutatja az *exonima* terminus UNGEGN-konferenciákon való megjelenésének, megszilárdulásának folyamatát, s szól a terminus definiálásának nehézségeiről, változásairól is. Az európai objektumokra vonatkozó változtatott magyar exonimák listáját 2000-ben, az akkor érvényes exonimadefiníció alapján a szerző egyszer már elkészítette; az itt közreadott listában a környező országok esetében dőlt betűvel szedve különítette el azokat a helyneveket, amelyeket a helyi magyar kisebbség használ az általa lakott területen fekvő objektumok jelölésére. E névformák az új definíció szerint már nem minősülnek exonimáknak. A lista országok szerint, betűrendben haladva tünteti fel a bevett (köztük a történeti) magyar exonimákat.

MARIA DEL MAR BATTLE tanulmánya szerint (169–176) Spanyolországban, melynek egyes területein más-más nyelveket használnak különböző intenzitással hivatalos vagy nem hivatalos nyelvként, annak a megítélése, hogy mi az endonima és az exonima, nem egyszerű. A Madrid környéki egynyelvű spanyolajkúak nézőpontjából nézve az ország minden spanyol helyneve endonima és hivatalos státuszú. A katalánok ugyanakkor csak a katalán helyneveket tekintik endonimáknak, ezek spanyol adaptációi számukra már exonimáknak számítanak. Ugyanezzel a megközelítéssel találkozunk a Baleár-szigetek és Galícia lakosai körében. Azokon a területeken, ahol a spanyol nyelv használata mára széles körben elterjedt (például Baszkföldön vagy Valenciában), a spanyol névadaptációk nem egyszer hivatalos nevekké is lettek (leggyakrabban a helyi nyelvű névváltozat mellett).

BOGUSŁAW R. ZAGÓRSKI tanulmánya (177–186) megvilágítja, hogy az arab helynevek – eredetüktől függetlenül – vagy a modern sztenderd arab írásbeliségből átírás során kerülhetnek a lengyelbe (ekkor átírt endonimákról vagy exográfokról beszélhetünk), vagy pedig a helyi nyelvváltozathoz közvetítő nyelvre történő átíráson keresztül (ekkor exonimákról van szó). Míg a korábbi lengyel térképészeti gyakorlat az arab világ helyneveinek utóbbi módon való átvétele jellemezte (francia és angol nyelvű térképekről, formailag a lengyel helyesírás szabályaihoz igazítva), addig ma az előbbi megközelítésmódot alkalmazzák, ezzel is csökkentve az exonimák számát.

IVANA CRLJENKO (187–193) különféle nyelvi tanácsadó könyvek anyagát veti össze. Ezek igen változatos képet mutatnak az országnál kisebb területi egységek horvát megnevezéseivel kapcsolatban: többnyire eredeti formájukban veszi át őket a horvát nyelv, de a névformák fonetikai adaptáció során is átkerülhetnek, illetve horvát változatukban is részévé válhatnak a nyelvnek. A horvát nyelv „erősítésére” manapság egyre több exonima kerül a nyelvbe. Míg egyes, kisebb jelentőségű objektumokat exonimákkal jelöl meg a horvát nyelv, addig a horvátság szempontjából kitüntetett fontosságú helyeknek (pl. horvát diaszpórák lakhelyeinek) nincs horvát megjelölésük.

PAVEL BOHÁČ (195–210) a cseh exonimák gyűjteményének 2011-ben megjelent második kiadásából mintegy 200 európai hegy-, illetve tájnév alakváltozatainak adatait közli objektumtípusok szerint haladva, a nevek betűrendben felsorolt listáját közreadva.

BARTOS-ELEKES ZSOMBOR írása (213–226) először arról számol be, hogy Románia mint ország hogyan alakult ki a történelem során, milyen többnemzetiségű területeket csatoltak hozzá, és hogyan változott meg a nemzetiségek aránya az egyes területeken az idők során. Ezután számba veszi, hogy a különböző denotátumokat jelölő kisebbségi nyelvű helynevek megjelennek-e, s ha igen, mely feltételek teljesülése esetén jelennek meg a különféle felületeken (településnév-táblák, közúti útjelző táblák, utcanevtáblák, vasútállomásokat jelző táblák), kiadványokban (törvények, tankönyvek, földrajzi és egyéb térképek). A szerző mellett érvel, hogy minden név, amelyet a denotátum tágabb környezetében régóta élő kisebbségi népcsoport használ, endonimának tekintendő. Nemcsak a kisebbségi népcsoport aránya számít, hanem abszolút számukat is tekintetbe kellene venni. A Romániában használatos kisebbségi neveknek négy típusát különíti el: 1. standardizált endonimák (a törvényben előírt 20% feletti arányú kisebbségi lakosság esetén, pl. *Marosvásárhely*); 2. nem standardizált endonimák (pl. kevéssel 20% alatti arányú kisebbségi lakosság esetén, pl. *Kolozsvár*); 3. történeti endonimák (kisebbségi lakosság nélküli területeken lévő helyek kulturális, történeti okokból ismert kisebbségi nyelvű nevei, pl. *Töröcsvár*), 4. valódi exonimák (pl. *Fekete-tenger*).

MÁNDOKI MÓNika és DUTKÓ ANDRÁS (227–259) előbb hét időegységre bontva bemutatja a szlovák kisebbségnek a mai Magyarország területére való költözését, tárgyalva annak történeti okait és feltételeit is. Ezután a mai Magyarország területén élő szlovák kisebbség földrajzi megoszlását vizsgálják a 2001-es népszámlálási adatok függvényében; majd azt a 105 településnevet, amelynek van szlovák kisebbségi neve is, előbb hat csoportba sorolják az alapján, hogy a szlovák név hogyan viszonyul a magyar névalakhoz, aztán a magyar nevek szemantikai típusainak azonosítása történik meg tizenhárom csoportban. Ez utóbbit segíti a 105 településnév történeti-etimológiai adatait tartalmazó táblázat, amely főként a FNESz.⁴ adatai alapján készült.

EWA WOLNICZ-PAWŁOWSKA és MACIEJ ZYCH (261–270) arról számol be, hogy 2012-ben List of official names of localities in Poland ('Lengyel helyek hivatalos elnevezéseinek listája') címmel egy kb. 104 000 hivatalos nevet tartalmazó listát adtak ki Lengyelországban, amely azonban nem tartalmaz kisebbségi nyelvű névformákat. Készült azonban egy Official Register of Communes, where a supporting language is used ('Olyan közösségek hivatalos jegyzéke, melyekben támogató nyelv használatos') című kiadvány is, amely tartalmaz ilyeneket. Ennek két alapelve a történetiség (legalább 100 esztendőnyi tradíció) és a nyelvhelyesség (mind a lengyel, mind a kisebbségi nyelvű névforma tekintetében). Lengyelországban a törvénykezés megkülönböztet nemzeti és etnikai kisebbségeket, valamint regionális nyelveket; ezek képviselőinek nyelvi jogai nem azonosak.

Végül PAUL WOODMAN bemutatja, hogy a 19. századi nemzetállamok kialakulása nyomán miként formálódott Európában a földrajzi determinizmus eszméje, azaz az egy adott népcsoport számára szükséges élettérrel kapcsolatos gondolkör, melyet a nemzetiszocialisták a 2. világháború előtt és alatt a Németország területét növelő törekvések ideológiai háttereként használtak fel (273–302). Ezután a 2. világháború alatti névváltoztatások tételes bemutatása következik: kiderül, milyen irányelvek alapján változtatták meg a németek a szláv utca- és városneveket Lengyelország általuk elfoglalt részén; hogyan alakították ki az új közigazgatási egységek megnevezéseit; milyen rendszer szerint nevezték el a koncentrációs táborokat; milyen konnotációkat hordoz ma ez a névállomány. A cél – az Urál és Németország közötti etnikai térkép átrajzolásának kísérőjelenségeként – a német nyelvi tájkép kialakítása volt, az egyéb nyelvű helynevek kárára. A 19. századig a helynevek nyelvisége nem hordozott politikai tartalmat. Ezt az állapotot a nacionalizmus elterjedése változtatta meg, mely a nemzeti nyelvet az államisággal kapcsolta össze. A „mi és mások” megkülönböztetésében a nyelv fontos szerepet kapott, s lényegében ez a szemlélet tükröződik az *endonima* és *exonima* kettősségben is.

A kötet az *endonima* és *exonima* terminusok minden érdekelt fél számára elfogadható értelmezéséhez kíván hozzájárulni, gazdag példaanyagon illusztrálva a különböző népcsoportok együttéléséből, azonos és különböző irányú törekvéseiből e téren adódó nehézségeket.

BÖLCSKEI ANDREA

Károli Gáspár Református Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

HOLPERT ADRIENN

Károli Gáspár Református Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

**KERKKO HAKULINEN – SIRKKA PAIKKALA, Pariisista
Papukaijannokkaan. Suomenkieliset ulkomaiden paikannimet ja
niiden vieraskieliset vastineet [Párizstól Svay Riengig. Külföldi
helynevek finn és idegen nyelvű megfelelői]
Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki, 2013. 492 lap**

1. A nyelvek sokszínűsége sokszor a földrajzi nevekben is megfigyelhető; gyakran nehéz megállapítani, mi a neve egy adott földrajzi helynek egyik vagy másik nyelvben. Ezt a problémát igyekszik áthidalni a Finn Nyelvtudományi Intézet kiadványa, amely a külföldi helynevek finn elnevezéseit gyűjti össze. A művet elsősorban szerkesztőknek, fordítóknak és tanároknak ajánlják.

A kötet az interdiszciplinaritás jegyében íródott, amit az is tükröz, hogy a finn földrajztudomány jeles képviselője, KERKKO HAKULINEN és a finn névtudomány kiváló kutatója, SIRKKA PAIKKALA szerkesztette. Az alapötlet az ENSZ által 1967-ben rendezett genfi konferencia (1st United Nations Conference on the Standardization of Geographical Names) idejére nyúlik vissza. Ezen felhívták a figyelmet a témakör fontosságára, s határozatba foglalták, hogy a nemzeti bizottságok készítsenek a földrajzi nevekről listákat, amelyek jelentősen megkönnyíthetik a nemzetközi kartográfiai munkákat is. (A határozatok itt érhetők el: http://ungegn.zrc-sazu.si/Portals/7/WGE%20Activities/Resolutions_on_exonyms.pdf.)

A tanácskozás után a Finn Névérték különböző szótárakból és régebbi irodalmi művekből elkezdte a finn exonimák gyűjtését. Ennek eredményeit 1969-ben a Finn Földrajzi Társaság a Terra című folyóiratban jelentette meg – ez szolgált a mostani mű egyik forrásaként. Emellett KERKKO HAKULINEN korábbi munkái (Maaailman paikannimet: oikeinkirjoitusopas [A világ helynevei: helyesírási mutató] és Paikannimet [Helynevek]), valamint az Észti Nyelvi Intézet [Eesti Keele Instituut] helynévi adatbázisa is fontos forrása volt a munkának (7–8).

2. A helynévszótárként szolgáló opusz két fő, táblázatos részből áll. Az 'Exonimák (finn nevek)' (9–212) című fejezetben a külföldi helynevek finn megfelelőit kereshetjük. A mű mintegy 2500 exonimát foglal magába. A egyes nevekről (A oszlop) megtudhatjuk, hogy mit jelölnek (pl. város, folyó; B oszlop), mely földrészen vagy ország(ok)ban található (C oszlop), mi a saját nyelvi megfelelőjük (azaz mik az endonimák; D oszlop), mi az angol nevük (E oszlop); végül pedig a más nyelvekből származó (általában német és francia) exonimákat (F oszlop) adják közre. Lássunk néhány példát!

Itävalta, maa (itsenäinen valtio), Eurooppa, Österreich *de*, *Austria*, ranskaksi *Autriche*, unkariksi *Ausztia*, sloveeniksi *Avstrija*, viroksi *Austria*¹

¹ **Itävalta**, ország (független állam), Európa, Österreich *de*, *Austria*, franciául *Autriche*, magyarul *Ausztia*, szlovénul *Avstrija*, észtül *Austria*.

Pietari, kaupunki, Venäjä, Sankt-Peterburg *ru*, *Saint Petersburg*, ranskaksi *Saint-Petersbourg*, saksaksi *Sankt Petersburg*, viroksi *Peterburi*²

A magyar helynevek közül többek közt a következőket találjuk a kötetben: *Alföld* ~ *Iso Unkarin alanko* 'Alföld ~ Nagy Magyar Alföld', *Balaton* ~ *Balatonjärvi* 'Balaton ~ Balaton[tó]', *Banat* ~ *Baanaatti* 'Bánát ~ Bánság', *Iso-Kumania* 'Nagykunság', *Pieni Unkarin alanko* ~ *Pieni-Alföld* 'Kis Magyar Alföld ~ Kisalföld', *Pieni-Kumania* 'Kiskunság', *Pohjois-Unkarin keskivuoristo* ~ *Pohjoinen keskivuoristo* 'Észak-magyar Középhegység ~ Északi-középhegység', *Tonava* 'Duna', *Transdanubia* 'Dunántúl'. Ezek természetesen a következő fejezetben is megtalálhatók.

A következő nagyobb rész az 'Endonimák (helyi nevek)' című fejezet (213–456). Ebben a részben egyrészt a belső elnevezésük alapján találjuk meg a helyneveket (az előző fejezet D oszlopában szereplő elnevezések szerint), másrészt pedig az angol megfelelőik szerint is kereshetünk. Ezt követi az endonima nyelve, majd a hely típusa és fekvése, s végül a finn nyelvű exonima. Néhány példa:

Balaton unkari (englanti), järvi, Unkari, *Balaton* (endonymmi), *Balatonjärvi*³
Kurgalski poluostrov, venäjä, niemimaa, Venäjä (Leningradin alue), *Kurkolanniemi*⁴

A harmadik részben a nyelvek neveinek rövidítéseit és a latin betűs endonimákat találjuk, melyek szintén egy táblázatban vannak összefoglalva (457–460). A latin betűs endonimákra akkor van szükség, amikor az adott nyelvben nem latin betűket használnak. A kötetben ilyen nyelv például az arab, a kínai, a bolgár és az orosz.

A következő fejezetben az exonimák helyesírási szabályairól olvashatunk (461–464). Az exonimákat két csoportra oszthatjuk. Az első csoportba az értelmező utótaggal ellátott exonimák tartoznak, melyeknek nevében világosan meg van határozva, hogy milyen típusú földrajzi névről beszélünk (*Tanganjikajärvi* 'Tanganyika-tó', *Victorian-putoukset* 'Viktória-vízesés'); a második csoportba pedig az értelmező utótag nélküli exonimák tartoznak (*Kongo* 'Kongó'). Az ortográfiai útmutató főként az előbbi típussal foglalkozik. Olvashatunk a nagy és kis kezdőbetűs írásmódról (*Pohjoismaat* 'Északi [skandináv] országok', *Uusi maailma* 'Újvilág', *Mariannien hauta* 'Marianna-árok', *preeria* 'préri'), az alapelem esetalakjáról (*Araljärvi* 'Aral-tó', *Uralvuoret* 'Urál-hegység' – nominatívusz; *Albertinjärvi* 'Albert-tó', *Englannin kanaali* 'La Manche csatorna' – genitívusz), valamint az egybe- és különírás (*Altaivuoret* 'Altaj-hegység'; *Tyyni valtameri* 'Csendes-óceán', *Brittiläinen Columbia* 'Brit Columbia'), illetve a kötőjel (*Ala-Egypti* 'Alsó-Egyiptom', *Iso-Britannia* 'Nagy-Britannia') és a nagyköötőjel (*Reinin–Mainin–Tonavan kanava* 'Rajna–Majna–Duna-csatorna') használatáról.

Ezután az exonimák helyesírásának történetével ismerkedhet meg az olvasó (465–486). Az előző fejezetben felsorolt szabályok történeti áttekintése mellett a nevek finnesítéséről is olvashatunk. A szerkesztők a legfontosabb állomásokat választották ki. A legritívalisabb

² **Pietari**, város, Oroszország, Sankt-Peterburg *ru*, *Saint Petersburg*, franciául *Saint-Petersbourg*, németül *Sankt Petersburg*, észtül *Peterburi*.

³ **Balaton**, magyar (angol), tó, Magyarország, *Balaton* (endonima), *Balatonjärvi*.

⁴ **Kurgalski poluostrov**, orosz, félsziget, Oroszország (Leningrádi terület), *Kurkolanniemi*.

névfinnesítési módokat már 1928-ban leírták. Ilyenek: a hangalak és az írásmód finnesítése (*Eurooppa* 'Európa', *Intia* 'India', *Kreetta* 'Kréta'), a finn nyelvben oly jellemző *-i* tövéghangzó használata (*Japani* 'Japán', *Portugali* 'Portugália', *Urali* 'Urál'), a *-land* > *-lanti* változás (*Norlanti* < *Norrland* 'Norvégia', *Uusi Seelanti* 'Új-Zéland'), a hosszú vokális írásban való jelölése (*Lyydia* 'Lüdia', *Syyria* 'Szíria'), a finn nyelvben idegen mássalhangzók finnesítése (*Kanada* < *Canada* 'Kanada', *Korsika* < *Corsica* 'Korzika') stb. (476). A fejezetben többek között a kitűnő helynévkutató, VILJO NISSILÄ megállapításairól is olvashatunk: ebből többek között kiderül, hogy néhány esetben az ejtés nehézségei miatt honosodtak meg a *Lontoo* 'London', *Tukholma* 'Stockholm', *Geneve* 'Genf' alakok. Egyébként a kiinduló nyelvben szereplő név élvez elsőbbséget: *Antwerpen* (és nem *Antverpen*), *Göteborg* (nem *Göötepori*), *Tanzania* (nem *Tansania*), *Transilvania* (nem *Transsylvania*) (482). A fejezet végén a felhasznált irodalom kapott helyet (484–485).

Ezt követi a nemzetközi névjegyzék gondozásáról szóló fejezet (487–490). A helynevek egységesítésének problémájával az ENSZ 1953-ban kezdett foglalkozni, s 1967-től ötévente megrendezik a nevek standardizálásáról szóló konferenciát. Ezekben az időkben alapították meg az UNGEGN-t (United Nations Group of Experts on Geographical Names), melynek különböző munkacsoportjai közül az egyik az exonimákkal foglalkozik. Az olvasó minden konferencia anyagát elérheti az UNGEGN honlapjáról: <http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/general.html> (487). A következő oldalakon az ENSZ által ajánlott legfontosabb javaslatokat olvashatjuk a konferencia évszámával és a határozat számával (487–489).

Az utolsó fejezetben a korábbi helynévmutatókkal ismerkedhetünk meg (491–492). A legfrissebb a 2012-es év anyaga.

3. A szerkesztőkkel egy rádióbeszélgetést is folytattak a könyvről (ez a következő linken érhető el: <http://areena.yle.fi/radio/2058889>). A beszélgetés egyik legizgalmasabb témája a helynevek finnesítésének kérdése volt. A külföldi helynevek finnre fordításáról már a 19. században élénk vita folyt a finn sajtóban, hiszen ekkor fordították finnre a földrajzkönyveket. A vita során több nézőpont kristályosodott ki arról, hogy miként kellene finnesíteni a helyneveket: néhányan azt támogatták, hogy minden helynevet a finn hangalak szerint kellene írni, mások szerint más nyelvekből (főként a németből és a latinból) kellene átvenni a külföldi helyek neveit. Végül kompromisszumot kötöttek: a már régóta ismert finn exonimákat megtartották, de más külföldi helyneveket nem finnesítettek. SIRKKA PAIKKALA megemlíti, mennyire nehéz volt eldönteni, hogy hol van a saját és az idegen nyelvi nevek között, hiszen ha finnes alakban írják a földrajzi neveket, a külföldiek nem fogják érteni, miről van szó.

A külföldi helynevek finnesítésére irányuló kísérletekre KERKKO HAKULINEN mutatott rá egy finnországi orvos, Erik Alexander Ingman példája alapján. Ingman az 1840-es években írt egy svéd nyelvű cikket az idegen eredetű nevek finn írásmódjáról. Javaslatára szerint a külföldi helyneveket a közszavakhoz hasonlóan kellene finnesíteni, tehát például az idegen hangokat azok finn megfelelőire kellene cserélni, vagy a név elején álló kettős konzonáns egyikét el kellene hagyni, esetleg egy előtét hangot kellene beszűrni, pl. *Göteborg* > *Kyötibori*, *Florida* > *Luorita*, *Skotland* > *Iskotlantti*. Ezek a próbálkozások végül nem honosodtak meg. A földrajzi nevek finnesítéséről szóló vita a 19. században elindult

finn nemzeti mozgalomhoz köthető (maga Ingman is a mozgalom egyik képviselője volt), melynek köszönhetően szintén ebben az időszakban finnesítették – sokkal nagyobb sikert aratva – a finn személyneveket.

BUZGÓ ANITA
Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar

Tulajdonnevek a fordítás és a kétnyelvűség kontextusában

Szerkesztők: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN. Nyitrai Konstantin Filozófus
Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra, 2013. 183 lap

1. A kötet tizennégy tanulmányt közöl, melyek a fordítás és a kétnyelvűség összefüggéseit helyezik vizsgálódásuk középpontjába. Az első hét tanulmány főként a magyar–szlovák kétnyelvű környezet hivatalos és nem hivatalos névadási sajátosságaival foglalkozik szocioonomasztikai megközelítésben, míg a kötet második felét képező tanulmányok az irodalmi művekben szereplő nevek fordítását és fordíthatóságát, az írói névadást vizsgálják a kétnyelvűség viszonylatában, változatos problémaköröket érintve.

2. Az első BAUKO JÁNOS tanulmánya (5–27), mely a magyar–szlovák kétnyelvű környezetben élők keresztnévhasználatát teszi meg kutatása tárgyául. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy a szlovákiai magyarokra jellemző magyardomináns kétnyelvűség főként az informális, szóbeli névhasználatban érvényesül. A kettős névhasználat vagy kétnevűség a szerző szerint megelőző-elkerülő stratégiaként fogható fel: a többségi mintát elváró közegben a többségihez alkalmazkodó formát, a kisebbségi nyelvű, nem hivatalos közegben pedig a kisebbségi nyelvű változatot használja a kétnyelvű nyelvhasználó.

SÁNDOR ANNA az *-u* bece- és ragadványnévképző interetnikus jellegét tárgyalja (28–42). Az újabb feldolgozások adatait vizsgálva arra a következtetésre jut, hogy a keleti palóc tömbben, illetve az északkeleti nyelvjárási régióban az államhatároktól függetlenül gyakoribbak az *-u* képzős bece- és ragadványnevek, mint a nyugatabbi nyelvterületeken. Elképzelése szerint a szlovák vokatívuszragból a magyar toldalékrendszerben funkcióváltással jött létre az *-u* képző, igazodva a beszélőközösség kommunikációs igényeihez, nyelvünk rendszertani sajátosságaihoz.

A kötet harmadik írásának szerzője, MENYHÁRT JÓZSEF csallóközi falucsúfolókban vizsgált élő nyelvjárási jelenségeket (43–53). BAUKO JÁNOS terminusa szerint közösségi ragadványnevekkel, kollektív személynevekkel foglalkozik a tanulmány. Ezen nevek esetében a névadók általában a szomszédos települések lakosai, akik valamilyen sajátosságot kiemelve adnak ragadványnevet a nevet kapó közösségnek. A szlovákiai magyarságra a magyardomináns közösségi ragadványnév-használat jellemző.

SZABÓMIHÁLY GIZELLA tanulmánya azt vizsgálja, hogy milyen szempontok szerint történt a hivatalos magyar helységnévadás a 19. század végén, illetve a 20. század elején Magyarországon lezajlott törzskönyvezés során, valamint ezt követően Csehszlovákiában a húszas években és a rendszerváltás után, 1994-ben és 2011-ben (54–67). A 2011-ben

lezajlott, a kisebbségi nyelvhasználati törvény módosításához kapcsolódó névrendezés során már szlovákiai magyar szakértőkből alakulhatott egy olyan csoport, amelynek az érintett magyar települések névjegyzékének az összeállítása volt a feladata. A munkacsoport által ajánlott nevek nagy része a szlovák kulturális minisztérium kifogásaira adott szakértői válaszoknak köszönhetően bekerült a hivatalos névjegyzékbe. Végkövetkeztetésként arra jut a szerző, hogy a magyar helységnevek ügye Szlovákiában továbbra is politikai kérdés.

Sáros vármegye helységneveinek szlovák fordításával foglalkozik ANGYAL LÁSZLÓ cikke (68–85). A szerzőt az érdekli, hogy mennyire befolyásolta a szlovák helynevek megalkotóit az eredeti magyar név jelentése, névadási motivációja. A fordítás során létrejött tükörfelfordítások és átírások mellett e nevek olyan grammatikai műveletek eredményei, amelyek nem vagy csak alig okoztak jelentésmódosulást a fordítás eredményeképpen.

PRESINSZKY KÁROLY Csallóköz helységneveinek élőnyelvi változatait vizsgálja tanulmányában (86–101). Megállapítja, hogy a névanyag élőnyelvi használatát igen nagy mértékben befolyásolják a nyelvjárás, a csallóközi-szigetközi nyelvjárás csoport jellemző sajátosságai. Bár az élőnyelvi használatban igen nagy szerepet kap a nyelvjárásiasság, a helységnevek hivatalos magyar változatai egyetlen kivételtől eltekintve (*Nemesőcsa*, szemben a 19. századi hivatalos *Nemes-Olcsa* alakkal) a köznyelv jellemzőit követik.

VANČO ILDIKÓ esettanulmánya a szociolingvisztikai tárgyú szövegek utolsó tagjaként egy személyes élményeken alapuló anonim elbeszélést közöl a kisebbségi névhasználat és az identitás kapcsolatának illusztrálása céljából (102–112). Az adatközlő saját történetét beszéli el, visszaemlékezésében a család- és keresztnévhasználat kettősségét bemutatva, személyes példájával támasztva alá a névnek az identitás kifejezésében betöltött szerepét.

3. Az irodalmi névadással és a tulajdonnevek fordíthatóságával, fordításával foglalkozó tanulmányok sorát PEŤOVSKÁ FLÓRA írása nyitja (113–122). A szerző a nevek Mikszáth Kálmán Szent Péter esernyője című regényében betöltött szerepét vizsgálja. A befogadói lehetőségeket, stratégiákat illetően elkülöníti a szlovák/szláv nyelvi kompetenciával nem rendelkező olvasót, illetve a szlovák/szláv nyelvi kompetenciával rendelkezőt, aki a szlovák tulajdonnevekhez konnotációkat is társíthat.

POLGÁR ANIKÓ tanulmánya az antik nevek Devecseri Gábor verses útinaplójában játszott szerepét tekinti át (123–132). A tanulmány leginkább az elméleti felvetés szintjén érdekes: a szerző szerint az „újrakészített”, antik név magában hordozza a kulturális hagyománnyal való szembenézés kényszerét is, az antik görög név a múltból jött üzenetként is felfogható.

BENYOVSZKY KRISZTIÁN Örkény István Egyperces novellák című kötetének írói névadását mutatja be a szlovák fordítással való összevetésben (133–146). A fenti mű számos történelmi, kulturális, irodalmi utalást tartalmaz a nevek szintjén is, amelyek a magyar olvasó számára könnyen érthetőek, a fordítás azonban problémákat vethet fel. A tanulmány ezért azzal foglalkozik, hogy milyen eljárásokhoz, megoldásokhoz folyamodott a fordító annak érdekében, hogy a nevek történelmi-kulturális referencialitása a célnyelvi olvasó számára is érthetővé váljék.

N. TÓTH ANIKÓ tanulmánya Darvasi László Stern úr, illetve Bodor Ádám Sinistra körzet című műveit vizsgálja arra a közös jellemzőjükre hivatkozva, hogy mindkét szöveg

gazdag idegen antroponimákban. Ezek jelentésükkel újabb értelmezési lehetőségeket nyitnak meg a szöveg befogadása során (147–159).

PETRES CSIZMADIA GABRIELLA a név szerepét vizsgálja autobiografikus szövegekben (160–166). Rámutat, hogy a névhasználat, a megnevezés az ebből a szempontból elsőre problémamentesnek tűnő önéletrajzi szövegekben is fontos szereppel bír, hiszen ezek nyomán érhető tetten az olvasó számára az önéletrajzi önazonosságának jelölése, önmagáról alkotott képe, szerepei, identitása.

HEGEDŰS ORSOLYA tanulmánya Terry Pratchett Korongvilág-regényeinek tulajdonneveit vizsgálja (167–175). Igen fontos megállapítása a tanulmánynak, hogy mindig a szöveg kontextusa dönt arról, hogyan olvassuk a tulajdonnevet valamely hagyományban. A név ebben az elképzelésben nem statikus eleme a narratívának, hanem rajta keresztül dinamizálódhat a szöveg olvasata.

BÁRCZI ZSÓFIA tanulmánya az Aliz Csodaországban című gyermekregény magyar fordításaiban megjelenő névanyag eltéréseivel, különbségeivel foglalkozik (176–183). A tanulmány írója a gyermekkönyvek esetében a kulturális adaptáció elvének érvényesítését tartja szerencsésnek, hiszen amennyiben a fordító ragaszkodik a szó szerinti fordításhoz, a célnyelven értelmezhetetlenné válhat a szöveg a befogadó számára.

4. A fent ismertetett tanulmánykötet sokrétű, változatos kérdésköröket érintő tanulmányaival jól illusztrálja a fordítás és kétnyelvűség viszonyának széleskörű megjelenési lehetőségeit. A kötet érdeme sokszínűsége ellenére is megőrzött egységes szemléletmódja, valamint az, hogy a kétnyelvűség közegében felmerülő fordítási/fordíthatósági kérdéseket egyszerre vizsgálja a szóbeliség, az írásbeliség, a hivatalosság és az informális nyelvhasználat dimenzióiban.

PÁJI GRÉTA

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

A nyelvföldrajztól a névföldrajzig IV. A nyelvi kölcsönhatások és a személynevek

Szerkesztő: VÖRÖS FERENC. Savaria University Press, Szombathely, 2013. 215 lap

A negyedik alkalommal megrendezett, A nyelvföldrajztól a névföldrajzig című konferenciasorozat előadásainak kötete VÖRÖS FERENC gondozásában jelent meg. A tanácskozás helyszíne Dunaszerdahely volt, melynek önkormányzata a kötet megjelenését is támogatta. Az előadók elsősorban olyan névtani kérdéseket jártak körül, melyekhez a kontaktológiai megközelítés elengedhetetlen.

VÖRÖS FERENC tanulmánya három, egymással összefüggő problémát mutat be (13–41). A kontaktológia főbb kérdéseinek tisztázása után a többes keresztnevek magyarba kerüléséről, a leggyakoribb magyarországi családnevek nyelvföldrajzáról, valamint a *Lehota* névrészt tartalmazó családnevek kölcsönzéséről olvashatunk. A szerző felhívja a figyelmet,

hogy a névtannal foglalkozó szakembereknek nagyobb figyelmet kellene fordítaniuk a magyar(országi) személynévállomány jövevény rétegére.

LANSTYÁK ISTVÁN a köznévi kontaktushatás vizsgálatának folyamán kialakított fogalomrendszer alkalmazhatóságára tesz kísérletet szlovákiai magyar hely- és személynévek kontaktológiai kérdéseinek a tárgyalásában (43–68). A dolgozatból kiderül, hogy a kontaktológia fogalomrendszerének és distinkcióinak az alkalmazásával egységes keretben válnak értelmezhetővé a köz- és tulajdonnévi kölcsönhatások, illetve a kettő közötti különbségek.

A szlovákiai magyarok személynévhasználatában megjelenő kontaktusjelenségekkel foglalkozik BAUKO JÁNOS tanulmánya (69–78), mely a kettős névhasználat és a nevek fordításának kérdéskörét, valamint a névhasználatot befolyásoló tényezőket tekinti át. A vizsgálat kiterjed a család-, a keresz-, a bece- és a ragadványnevek használatára is.

FÁBIÁN ZSUZSANNA írása az olasz névrendszerben fellelhető magyar nyelvi hatásokra irányítja a figyelmet (79–93). Dolgozatának címe is (Magyar tulajdonnevek az olaszban I.) arra utal, hogy jelen írásában nem kíván a teljes olasz névrendszerrel foglalkozni: vizsgálatának tárgyát ezúttal a helynevek körére szűkítve elsősorban a *(h)ungarus* népnév helynevekben fellelhető olasz változatait (*ungaro, ongaro, ungarico* stb.) veszi szemügyre. A helynevek három típusának, az út- és utcaneveknek, a hegy- és vízneveknek, valamint az épületneveknek a magyar vonatkozásairól is olvashatunk munkájában.

A finn személynévek történeti rétegeiről számol be MATICSÁK SÁNDOR és BUZGÓ ANITA tanulmánya (95–108). A kereszténység előtti finn személynévekről az írásos emlékek hiánya miatt csak keveset tudhatunk. Némi támpontot nyújtanak a hely- és családnevekben megőrződött korai finn nevek, valamint a rokon nyelvekkel való összevetés. A kereszténység elterjedésével, mely svéd és orosz közvetítéssel történt, az eredeti finn neveket fokozatosan kiszorították a svéd, a német és az orosz nevek. Később, a reformáció hatására a bibliai nevek is elterjedté váltak. A tanulmányból azt is megtudhatjuk, hogy a családnevek használata Finnországban csak a 18–19. századra vált általánossá.

Három írás az 1720-as országos összeírás vizsgálata alapján mutat be névföldrajzi esettanulmányokat. EGYED NOÉMI Vas megye német eredetű családneveivel foglalkozik (109–113). Az *Eberhardt* családnév névföldrajzi vizsgálatával kimutatja, hogy bár nem ez a leggyakoribb német eredetű családnév a megyében, országos viszonylatban tipikus Vas megyei névnek tekinthető. SZEKERES BARBARA a családnevek népességtörténeti tanulmányaira irányítja a figyelmet Zala megyei korpusza alapján, a településnévi eredetű családneveket vizsgálva (115–118). WITTNER ESZTER a német eredetű móri családnevek kapcsán az 1720-as összeírás Móra vonatkozó adatait egy 2009-es korpuszsal is összeveti (119–123).

FARKAS TAMÁS a magyar családnévrendszer népnévi eredetű elemeivel foglalkozik tanulmányában (125–144). Több szempontú összefoglalásának köszönhetően az adott névtípus több jellemzője is feltárul az olvasó előtt. A vizsgált névtípus a magyar családnévanyag jellemző részét alkotja, s a tíz leggyakoribb magyarországi családnév közül három (*Tóth, Horváth, Németh*) ide sorolható. A bemutatás természetesen kiterjed a nem magyar eredetű népnévi családnevekre is. A szerző részletesen foglalkozik a névtípus keletkezésével és történeti változásaival is, példaképpen négy népnévi eredetű családnév (*Székely, Szász, Németh, Oláh*) nyelvföldrajzi megoszlását mutatva be.

Az ómagyar kori magyarországi kétnyelvűség vizsgálatának újabb lehetőségét veti fel SLÍZ MARIANN (145–153). Az adott kor nyelvi állapotának feltérképezéséhez használt

nyelvemlékek jelentős mértékben tartalmaznak személyneveket. A szerző azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy ezek a személynevek használhatók-e az ómagyar kori két- és többnyelvűség vizsgálatának eszközeiként. A kérdés megválaszolásakor három fő témakörre tér ki: a nevek írásmódjára, az egyénneveken belül az idegen nyelvű vagy eredetű *dictus*-os névelemekre és a népnévi eredetű megkülönböztető névelemekre.

SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ tanulmányában a magyar–német nyelvi kölcsönhatások családnévi vonatkozásairól olvashatunk (155–167). A dolgozat nemcsak a magyar nyelvterületen előforduló német eredetű családneveket tekinti át, hanem szól a német nyelvterületen előforduló magyar családnevekről is.

BENŐ ATTILA a román eredetű családnevek morfológiai és etimológiai vizsgálatával foglalkozik (169–175). A kérdést a kontaktusfolyamatok figyelembevételével elemezve megállapítja, hogy a név eredetének tisztázásához elengedhetetlen az etimonnak és az adaptációs folyamatok morfológiai vonatkozásainak a feltárása.

KOVÁCS ANDRÁS a kárpátaljai magyar személynévadást, az ukrán nyelvtörvényt és a személynévhasználatot érintő egyéb rendelkezéseket mutatja be (177–183). Írása tanúsága szerint a kárpátaljai magyarság legjellemzőbb névadási és névhasználati szokásai az anyaországi normákat követik, az új ukrán nyelvtörvény pedig az európai normáknak megfelelő jogot biztosít az országban élő kisebbségek anyanyelvhasználatának gyakorlására.

ANGYAL LÁSZLÓ a Nógrád megye település- és családneveiben megjelenő *falu* névrészt és annak változatait vizsgálja (185–199). Történeti szempontú vizsgálatából kiderül, hogy a leggyakrabban előforduló utótag a birtokos személyjeles *-falva*. A *falu* névrészt tartalmazó családnevek területi elrendeződése nagyban igazodik az alapjukat képező településnevek nyelv földrajzához, s míg a történeti anyagban a *-falusi*, a szinkrón korpuszban a *-fai* változat a legelterjedtebb.

MIZSER LAJOS a történelmi Bereg megye családnevei alapján vizsgálta a nyelvek kölcsönhatásait (201–207). A gazdag példaanyagot tartalmazó tanulmány az egyes nyelvi jelenségeket kilenc csoportban mutatja be.

Az ismertetett kötetbe szerkesztett színvonalas tanulmányok is bizonyítják, hogy nem hiábavaló a névtanósok és a kontaktológusok közti párbeszéd, együttműködés.

TÖRÖK TAMÁS
Selye János Egyetem
Tanárképző Kar

BURA LÁSZLÓ, A többszólamúság ösvényein. Nyelvészeti tanulmányok

Státus Kiadó, Csíkszereda, 2013. 311 lap

BURA LÁSZLÓ jubileumi, 60 éves nyelvészeti pályafutásának apropóján gyűjteményes kötetben adta ki több, különféle helyeken megjelent vagy még kiadatlan tanulmányát. A kötet öt névtani és egy dialektológiai tanulmányt tartalmaz; egy fejezetet szentel az általa alkalmazott szakmai és tudományos kutatói munka módszertanának; majd a kötet cím jelenik meg egy, a munkásságára való szemlélődő visszatekintésben; a végén pedig a személyi bibliográfia található, rendkívüli pontossággal rendszerezve 1957-től 2013-ig.

Az előszóban a szerző a a munkássága folyamán felmerülő kisebb-nagyobb buktatókat, nehézségeket, nem várt eseményeket ismerteti röviden.

A névtani tanulmányok mindegyike más részét ragadja meg az onomasztikának: az elsőben családnevekkel foglalkozik a szerző, a másodikban a szatmári keresztnévek divatját elemzi, harmadik munkája a Szamos és a Túr térségének a vízneveit vizsgálja, a negyedikben a házneveket, az ötödikben pedig a helynevek érdekességeit mutatja be.

A Családnevek művelődéstörténeti és nyelvészeti tanúságai című írásban a Szatmárnémeti Római Katolikus Püspöki Líceum diákjainak családneveit tárja elénk a szerző (7–21). Bár a forrásanyag ismertetéséből nem derül ki egyértelműen, hogy mely időszak áll a vizsgálat középpontjában, a szerző egy helyen utal arra, hogy a gimnázium 1807–1852 közötti diáklétszáma a levéltári anyagok megsemmisülésének okán csak körvonalazható (7), majd pedig annyit jelez, hogy a működés negyvenhét tanévéből huszonnégynek ismert a diáknévsora. A névvizsgálatok eredményeiből fény derül az iskola vonzáskörzetének nagyságára, a családnevek nyelvi eredetére, a névadási szokásokra, az ősök származási helyére; ezek közül a szerző a legrészletesebben a nyelvi eredettel és a névvisezők identitásával foglalkozik (13–19).

A névdívat alakulása Szatmárban a 90-es évek elején című tanulmány a 2008–2011 között érettségizett diákság keresztnévanyagát dolgozza fel (23–45). Bemutatja a nevek gyakoriságát, azok írásmódját és a névanyag mennyiségi gazdagodását. A tanulmányhoz hét táblázat is kapcsolódik, különböző szempontok szerinti csoportosításban. Az eredményeket a szerző jellemzőnek tartja a korabeli Szatmárra és vidékére.

A Szamos és a Túr vízneveit kutatva (47–127) BURA LÁSZLÓ hangsúlyozza azok használhatóságát a településtörténeteszek és a természettudósok számára, valamint nyelvtörténeti jelentőségüket is kiemeli: a víznevek a névadó közösség által beszélt nyelv régebbi vonásait őrizhetik. A tanulmány érdekességét a névadás indítékaival, a víznevek etimológiájával és a nyelvi kölcsönhatásokkal foglalkozó rész adja. A munka tartalmaz egy részletes víznév tárat (70–116), a melléklet pedig a térség településeinek listáját is közli (117–127).

Érdekes és viszonylag ritka témát taglal a szerző A háznevek, a megkülönböztetés sajátos formája című írásában, két sváb falu (Mezőpetri és Csanáros) háznévanyagát gyűjtve össze (129–136). Felvázolja a háznévadás szokásait és történetét; eredetüket a következő rendszerezésben mutatja be: férfi keresztnévből (*Góriz*); női keresztnévből (*Khatli*); családnévből (*Liniz*); család- és keresztnévből (*Smidmihelz*); ragadvány- és keresztnévből (*Svarzmihlic*); foglalkozásnévből (*Müllerz*); egykori lakhelyre utaló helynévből (*Szágász*). Ezt követően részletesen bemutatja, mit is jelent valójában a háznév, és milyen célt szolgált: „A háznév a falu közösségében gyakorlatilag az adott házban (birtokon) lakó egész család megkülönböztető neve volt, az azonosításukat szolgálta” (133).

A Helyneveink érdekességei, tanulságai, népi magyarázatai című munkában a szerző Szatmár megye földrajzi neveit gyűjtötte össze 122 településen; 27 esetben feljegyezte a névhez kapcsolódó történetet is (137–150). Az elemzett anyag alapján öt nagyobb csoportot különített el: 1. Történeti személyhez/eseményhez kötődő (*Rákóczi-pince*); 2. Háborúhoz, hadi eseményhez kötődő (*Tatártemető*); 3. Törvénykezéshez, ítélet-végrehajtáshoz, emberhalálhoz kötődő (*Akasztódomb*); 4. Eseményhez kötődő (*Kincsverem*); 5. Megbélyegzett emberekhez kötődő (*Tetves*). A második részben azokat a helyneveket találjuk, amelyek népetimológia, illetve félrehallás alapján keletkezhettek.

A dialektológiai témájú tanulmányban olyan Szatmár megyei tájszavakat közöl a szerző, amelyeket 1993-tól gyűjtött passzív megfigyeléssel (151–172). Ezt követően a felhasználható források hitelességéről, azok felhasználási elveiről, módszertanáról értekezik további írásában a szerző, saját munkásságának tapasztalataival illusztrálva állításait (173–184). A többszólamúság kanyargó ösvényein című rész a szerző visszatekintése saját pályafutására (185–197). Ebben ad magyarázatot a kötet címe is: „a hat évtizednyi életpálya kanyargó ösvényein kifejtett tanári és tudományos kutatói tevékenységem alapján több kategóriába is besoroltak” (186).

BURA LÁSZLÓ termékeny munkásságának bizonyítékul szolgál a kötet végén található részletes, nagy igényességgel összerendezett, gazdag Személyi bibliográfia (1957–2013) (199–309). Ennek áttekintése a fenti tanulmányok mellett arról győzi meg az olvasót, hogy a kiadvány méltó összefoglalása egy szorgos és „többszólamú” életmű bemutatásának.

DEMJÉN IZABELLA

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar

Két névtani vonatkozású tanulmányíró pályázat köteteiről

Az Anyanyelvápolók Szövetsége és a kulturális tárca minden évben meghirdeti anyanyelvi pályázatát, melynek célja a nyelvünkben rejlő kulturális értékek hangsúlyozása. A legutóbbi két pályázat a neveket választotta témájául: az előbbiben családneveink mesterségnevi eredete, az utóbbiban pedig helyneveink népi érdekességei kaptak szerepet. A legjobb pályamunkákból, illetve terjedelmi okok miatt azok részleteiből kötetek is születtek, BALÁZS GÉZA és GRÉTSY LÁSZLÓ szerkesztésében. A köteteket a szerkesztők előszava vezeti be, melyben a pályázati kiírást és a díjazás módját is közlik. A tanulmányok nem a díjazás sorrendjében, hanem a szerzők nevének betűrendjében lelhetőek fel a kötetekben. Az egyes dolgozatok absztraktja, melyben a szerkesztők utalnak a pályamunkák teljes tartalmára, a kötetek végén található.

Régi magyar mesterségek – családneveink tükrében

Szerkesztők: BALÁZS GÉZA – GRÉTSY LÁSZLÓ. Tinta Kiadó, Budapest, 2010. 312 lap

A 2009-re kiírt pályázat a Régi magyar mesterségek – családneveink tükrében címet viseli; célja a családnevek mesterségnevekből kialakult típusát megismertetni a nyelvhasználókkal. A pályázati kiírásban a pályázóktól azt is kérték, hogy a választott mesterséget mutassák be annak munkafolyamataival, szerszámaival, jellemzőivel együtt. Ennek köszönhetően a kötet számos művelődéstörténeti érdekességet tartalmaz, gazdag képet nyújtva a hajdani mesterségekről. A megjelent részletek olykor a nevekkal, máskor a mesterségekkel kapcsolatos vonatkozásokról szólnak.

BALOGH GIZELLA dolgozatában olyan, erdőhöz kapcsolódó mesterségeket gyűjt össze, melyek megőrződtek szülőfalujá, a beregi Lónya családneveiben (11–28). Miközben sorra

veszi a halászat, vadászat, szénégetés, fakitermelés jellemzőit és mesterségneveit, megállapítja, hogy szinte mindegyik kötődik valamilyen módon az erdőhöz. ELEK CSABA és ELEKNÉ GYARMATI MÓNKA pályamunkája az ácsmesterség történeti áttekintését adja, valamint kitér az *Ács*, *Ácssteszer* és *Taszár* településnevek ismertetésére is (99–109). A háromszéki Zabolán is a fa, valamint az agyag az itt élők rendelkezésre álló legfontosabb nyersanyaga; a zabolai általános iskola tanulói az említett két anyaghoz kapcsolódó mesterségneveket gyűjtötték össze, és készítettek statisztikát az adatokból (285–296). GYARAKI GÁBOR egy eddig feldolgozatlan téma, a cigányok által viselt mesterségnévi eredetű családnevek kérdését járja körül dolgozatában (139–144). Három kategóriát állít fel: a fával és famegmunkálással kapcsolatos mesterségneveket, a fémmegmunkálással kapcsolatos foglalkozásneveket és egy harmadik, egyéb foglalkozásneveket magába sűrítő kategóriát. Mivel a mesterségnévi eredetű családnevek a férfiak foglalkozásának névvé válásával alakultak ki, ezért nincs például a jellemzően nők által végzett jóslással kapcsolatos, a cigányság által viselt családnevünk. VIZI MÁRTA régészeti szempontú körképpel szolgál a fazekasmesterségről (273–284), részletezve az agyag égetését és bemutatva a téma kutatástörténetét (273–284). CZIKER ANDRÁS munkája áttekinti, hogyan honosodott meg felmenőinek köszönhetően a fésűsmesterség Nagykárolyban, valamint kitér a munkaeszközökre, munkafolyamatokra, díszítési technikákra is (63–82). HAJDU TAMÁS dolgozatából megtudjuk, hogy a gombkötőket és a paszományosokat manapság sokan összekeverik, pedig az előbbi a „legmagyarabb mesterség” (145–165). A Szabolcs vezér Gimnázium és Szakközépiskola tanulói a lakatosmesterséget és a mészárosok foglalkozását mutatják be hagyományörző pályamunkájukban (232–238). CSISZÁR ÉVA saját családnevének mind a hat jelentését körbejárva igyekszik felfejteni a *Csiszár* név titkát (83–91). TARI LUIZA három, zenével, zenéléssel kapcsolatos családnev (*Dalos*, *Énekes*, *Kántor*) összeírásából származó előfordulásait adja közre munkájában (267–272). GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS mészről és mészégetésről szóló írása a történeti áttekintésen túl foglalkozik a mészhez kapcsolódó helynevekkel is (120–138). A mészköből álló hegyeket ugyanis gyakran nevezték el a közettről (*Mészbérc*, *Mészkö-hegy*, *Meszes*), de az is előfordult, hogy egy folyóvizet a közeli hegyről kereszteltek el *Meszespatak*-nak. A falvak névadását motiválhatta lakóinak foglalkozása, így lett egy-egy település neve *Meszes*, *Mészfalva* vagy *Mészalja*; de beszédesek a *Pest* vagy *Mészpest* elnevezésű települések is, hiszen a *mészpest* szó jelentése ’mészégető kemence’ volt. Azt a tényt, hogy *Meszes* személyneveink falvakban és mezővárosokban voltak fellelhetőek, a szerző azzal indokolja, hogy a városi mészégetőket latin vagy német névvel illették a Mohács előtti Magyarországon.

A mesterségnevek összegyűjtése és rendszerezése is figyelmet érdemlő nyelvészeti vállalkozás. FODORNÉ LÁNCZ ÉVA ANNA a késő középkori családnevek legnagyobb gyűjteményéből, a Régi magyar családnevek szótárából származó, nagyjából ezer mesterségnévi eredetű családnevet rendszerezi fogalomkörök szerint, táblázatba rendezve (110–119). A kötetben a főbb névcsoportokat tartalmazó táblázat kapott helyet, melyben a vas- és fémipar, ruházati és szövőipar, szolgáltatóipar, bőripar, faipar, építőipar és élelmezés kategóriái további alkategóriákra oszlanak, és az alkategóriákhoz rendelve sorakoznak a családnevek (pl. abroncskészítő: *Abroncs*, *Kávás*). MUHEL GÁBOR pályamunkája Gádoros mesterségnévből kialakult 86 családnevet rendszerezi HAJDÚ MIHÁLY és KÁLMÁN BÉLA szempontrendszer alapján (166–198). Három nagy csoportot különböztet meg egymástól: a társadalmi megközelítésű családneveket, a konkrét mesterségneveket és a mesterségek eszközére, eredményére utaló neveket. Ezeket további alkategóriákra

bontja, majd részletesen tárgyalja a bognárok történetét, nyelvtörténeti háttérrel is szolgálva a *bognár* szóról.

Több pályázó is hasznosnak tartotta egyfajta szószerkesztést. BENCZE IMRE kiindulópontként a 2009-es budapesti telefonkönyvet választotta a mesterségnévi eredetű családnevek kigyűjtéséhez (29–47). Munkájában több ezer mesterségnévből kialakult családnev kap helyet, melyek után etimológiák és a nevet viselő, telefonkönyvben szereplő személyek száma is megtalálható. Ennek a dolgozatnak az A és a B betűs családnevei szerepelnek a kötetben. BOTKA VERONIKA az ötvösmunkát állította írásának középpontjába, hangsúlyozva, hogy a mesteremberek munka közben, élőlőszóban a szakszókincs német jövevényszavakból álló részét, míg írásban ezek magyar megfelelőit használják (48–62). Szószerkesztésében a kettős elnevezésű szakszavakat adja közre, német megfelelőikkel kiegészítve. A Dózsa György Gimnázium, Szakközépiskola és Kollégium Beszélni nehéz! köre a kalaposmesterséggel ismerkedett meg egy mesterember segítségével, majd összeállítottak egy, a szakszavakat tartalmazó rövid szószerkesztést (92–98). ROJÁK ANGÉLA a kárpátaljai Dercen szabómesterséggel foglalkozó szakszavait gyűjtötte össze (227–231), majd szószerkesztését kiegészítette egyéb, általa ismert és a témához kapcsolódó szakkifejezéssel. POMÓZI PÉTER a *huszár* szó jelentésváltozása és a mesterség története után szójegyzékben adja közre a kapcsolódó szakkifejezéseket (199–226).

Helyneveink érdekességei, tanulságai, népi magyarázatai

Szerkesztők: BALÁZS GÉZA – GRÉTSY LÁSZLÓ. Tinta Kiadó, Budapest, 2013. 332 lap

A helynevekkel kapcsolatos anyanyelvi pályázat résztvevői közül néhányan mutatót, szótárt adtak közre. DÉNES JÓZSEF a *-vár* utótagú helynevek leggyakoribb típusainak ismertetése után 800 *-vár* utótagú helynevet rendez névmutatóba, vármegyékre és területekre vonatkozó jelzésekkel ellátva őket (52–65). Ez a gyűjtemény jó kiindulópontként szolgálhat későbbi névtani kutatások számára. FERCSIK ERZSÉBET és RAÁTZ JUDIT a leggyakoribb női és férfi keresztnévekből kialakult helyneveket gyűjtötte össze, a nyolcvan legkedveltebb keresztnévhez rendelve a vonatkozó helyneveket (92–108). KIRÁLY LAJOS Somogy megye helyneveinek gyűjteményében mind a népi, mind a tudományos magyarázatokat közreadja (bár rövidítve) az egyes helynevekkel kapcsolatosan (109–123). Emellett a földrajzi nevekben előforduló közszevekből készít kis értelmező szótárt, segítve ezzel az elavult vagy nyelvjárási kifejezések megértését. MIKESY GÁBOR érdekes helynevekből és helynévmagyarázatokból készített gyűjteményében a földrajzi névről nem közöl nyelvészeti adatokat, célja ugyanis a történetek, legendák, motivációk feltárása és közzététele (203–215).

Több olyan dolgozat született, melyben a szerzők falucsúfolókat gyűjtöttek. BENCZE IMRE egyszavas falucsúfolókból álló gyűjteményét szótárba rendezte, szinte a teljesség igényével (24–41). DURUCZ ISTVÁNNÉ pályamunkájából a szerkesztők a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből való szórakoztató falucsúfolókat tartalmazó mellékletet adták közre a kötetben, településekhez kötve az élcelődéseket (66–69). LŐRINCZ JÓZSEFNÉ NAGY ILONA dolgozatából a Székelypálfalva helyneveihez kapcsolódó mondákat és csúfolókat közlik a szerkesztők (172–178). MÓRICZ KÁLMÁN Kárpátalja helységeinek mondáit, falucsúfolóit gyűjtötte össze az egyes földrajzi nevekhez rendelve (216–224).

Egyetlen település helyneveihez kötődő dolgozatok is hozhatnak lényeges eredményeket. ERDÉLYI ERZSÉBET dolgozatában Nagykőrös névének eredetével és nagykőrösi helynevekkel foglalkozott. Szót ejt a környező erdők faneveiről, valamint arról, hogyan váltak az apróbb falvak nevei (*Encs, Váncsod, Arboz, Besnyő, Esed, Hangács, Alpár, Gógány és Tormás*) határrész-, városrész- vagy utcanévvé (70–91). A szerző összegyűjti a többnyire szőlők vagy kertek elnevezésére szolgáló *bánom* kifejezés kialakulásának lehetséges módjait, illetve említést tesz a tájékozási pontként szolgáló nagykőrösi *högyek*-ről is. Túrterebes részletes történetét adja közre KISS KÁLMÁN, munkájában a helynevek kihalására is kitérve (124–145). VARGA-DOBAI ISTVÁN Szilágycseh település történetét tekinti át, feltárva a helynév változásait, valamint áttekintve a város helyneveit alkotó köznevek etimológiáját (318–321). NAGY NÁNDOR munkájában a *Hatvan* helységnév kialakulásának különböző népi magyarázatait közli, megállapítva, hogy a feltételezésekkel ellentétben a névadás mögött nem a *hatvan*, hanem a *hat* tőszámnév áll (225–236). SCHÖN MÁRIA és HARMATH LAJOSNÉ a Baja–Kalocsa–Jánoshalma alkotta háromszög közepén található Hajós településről írnak dolgozatukban, kitérve a falu újratelepítésére, a helynév kialakulására és a településszerkezetre, mindezt sváb helynévanyaggal megtoldva (244–258). TÓTH ILONA Szőlősgyula helyneveit osztotta csoportokba (helység-résznevek, víznevek, helyzetviszonyító nevek), és elemezte nyelvjárási, grammatikai és etimológiai szempontból (308–317). SZILVÁSI CSABA szépirodalmi jellegű pályamunkáját Szatmár megye 26 településéről készítette; ebből a Szatmárcsekére vonatkozó fejezet jelent meg a kötetben. Részletes, hangulatos bemutatása ez a településnek, nyelvjárási szavakkal és helynevekkel kapcsolatos érdekességekkel megtűzdelve (295–307). KISS MÓNIKA a Hargita megyei Gyimesfelsőlok külterületi és belterületi helyneveit gyűjtötte össze pályamunkájában. A nyomtatott kiadásban a belterületi nevek adattára szerepel; a szerző esetenként a helynév kialakulásának történetét is közli (146–158). MIHÁLY TIBOR Oroszhegy település bel- és külterületi helyneveinek összegyűjtésére és adattárba rendezésére vállalkozott; munkájának külterületi nevekkel foglalkozó fejezete került be a kötetbe (179–202). A szerző az egyes helynevek oklevelekben szereplő előfordulását is idézi, néhány földrajzi név esetében pedig hosszabb legendákat is közöl.

Nagyobb közigazgatási egységek is szolgálhattak egy-egy dolgozat kiindulópontjául. BÁNFALVI LÁSZLÓ IV. Béla királyunk menekülésmondái alapján térképezi fel azokat a helyneveket, melyeket ezzel magyaráznak (9–23). A kötetben *Bél, Bélkő, Vajdavár, Király szállása, Király útja, Vasvár–Cipó-völgy, Németi, Magos-hegy* és *Nekézseny* helyneveinek legendáit mutatja be. BURA LÁSZLÓ kutatása során 27 olyan helységet talált Szatmár megyében, melyeknek valamely helynévét mondákkal, történetekkel magyarázzák az ott élők (42–51). A helyneveket a hozzájuk fűződő történet alapján tematikus csoportokba osztotta, majd betűrendbe rendezte a szerző. A feljegyzett mondákat, legendákat is csatolta munkájához. SALAMON FERENC SÁNDOR munkája a háromszéki könevek gyűjteményéből, azok legendáiból, valamint olyan állandó szókapcsolatokból áll, melyekben megtalálható valamely háromszéki földrajzi név (237–243). Ezeket a szókapcsolatokat a szerző szintén magyarázatokkal látja el. SEBŐ JÓZSEF a bakony–balatoni táj beszédes helyneveit csoportokba rendezve tárgyalja; nyomtatásban a történelmi változásokat és eseményeket tükröző nevek, az irodalmi helynévadás és a tréfás hagyományok témakörei jelentek meg (259–272). K. NÉMETH ANDRÁS munkája a középkori Tolna megye templomokra vonatkozó helyneveit térképezi fel (159–171). Listázza a feltehetőleg középkori templomra utaló dűlőneveket, és esetenként Tolna megyén kívüli helyneveket is

közl. SOÓS SÁNDOR tizennégy, Dunakanyar menti település szakrális emlékeinek névanyagával foglalkozott, a települések kálváriáinak jellemzőit az egyes településekre vonatkozóan fejte ki (273–281). SYLVESTER LAJOS munkájában szól azokról a nehézségekről, melyeket a magyar helynevek tiltólistára kerülése okozott Erdélyben az 1920-as évektől egészen az ezredfordulóig. Írása érzékenyen mutat rá arra, milyen változásokat eredményezhet a politika a helynevek használatában és állományában.

E két kötet gazdag névanyagot dolgoz fel, előremutató gyűjtések és történeti áttekintések is olvashatók bennük. Minden szerző esetében érezhető a kapocs, mely ahhoz a névhez vagy névcsoporthoz köti, amely köré tanulmányát szervezte. Ennek köszönhetően sokszínű, olvasmányos kiadványok születtek, melyek méltán tarthatnak számot a szélesebb közönség érdeklődésére.

BALOGH ERNA

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

FRIEDHELM DEBUS, *Namenkunde und Namengeschichte.*

Eine Einführung [Névtan és névtörténet. Bevezetés]

Grundlagen der Germanistik 51. Erich Schmidt Verlag, Berlin, 2012. 280 lap

A német névkutatás 2012-ben két összefoglaló alapművel is gazdagodott. A mainzi egyetem névtani műhelyének tagjai, DAMARIS NÜBLING, FABIAN FAHLBUSCH és RITA HEUSER által közösen szerkesztett, *Namen. Eine Einführung in die Onomastik* [Nevek. Bevezetés a névtudományba] címet viselő egyetemi tankönyv (Narr Verlag, Tübingen) mellett FRIEDHELM DEBUS-tól, a kiel Christian-Albrechts-Universität professzor emeritustól is megjelent egy névtani összefoglalás, amely a germanisztikai tankönyvek sorozatában kapott helyet. Ez utóbbi nemcsak történeti, de tudománytörténeti jellegében is különbözik az előzőtől.

A monográfia címe félreérthetetlenül utal a szerző név- és tudománytörténeti elkötelezettségére: arra a szoros kapcsolatra, amelyet a szinkrón névkutatás és a névtörténeti vizsgálatok között szükségesnek tart. Minden fejezetben külön helyet kaptak a névtörténeti vizsgálatok, és minden fejezet az adott terület (németországi) tudománytörténeti összefoglalója is egyben.

A bevezető fejezet a névadás és a névhasználat alapvető jelentőségét taglalja: minden névtudományi vizsgálódás kiindulópontja az elnevezés, illetve a névhasználatnak az emberi társadalomban betöltött szerepe. A tulajdonnevek jelensége ennek megfelelően évezredek óta foglalkoztatja az embereket. A nevekkel kapcsolatos érdeklődést a szerző két alapvető történeti korszakra osztja: egy tudomány előttire, amelyet főként a nevek eredete iránti érdeklődés határozott meg, majd egy tudományosra, amely a történeti összehasonlító nyelvtudomány megszületésével, illetve (német nyelvterületen) különösképpen JACOB GRIMM tevékenységével vette kezdetét. Bizonyára éppen ezért választotta a szerző GRIMM névkutatással kapcsolatos gondolatait műve mottójául: „Micsoda varázsa és mely vonzereje van minden nyelvi vizsgálódás közül éppen a tulajdonnevekkel kapcsolatosaknak, és

mily szorgalmasnak kell lennünk, hogy minden felmerülő kérdést meg tudjunk válaszolni” (5, az idézeteket saját fordításomban közlöm, Sz.-K. A.). A tudománytörténeti áttekintés a névértelmezés történetének összefoglalóját nyújtja a középkortól egészen a 21. századig; közben DEBUS nemcsak a legfontosabb szerzőkre és azok eredményeire tér ki, hanem a leggyakoribb névtani csapdákra és tévedésekre is (17).

A második fejezetet a szerző az osztályozási és terminológiai kérdéseknek szentelte, de nem tért ki az osztályozással kapcsolatos vitákban való állásfoglalás elől sem. Kiválasztott névtudományi terminusokon mutatja be, hogy „az idők folyamán spontán fejlődött, köznyelvi kifejezésekből kialakult” (25) terminusok használata korántsem problémamentes. Így például az *Ortsname* ('helynév') terminust 'földrajzi név' jelentésben kellene használni, és nem 'helységnév'-ként (26). DEBUS a terminushasználatban kettős rendszert javasol, amelyben a görög eredetű (nemzetközileg is jól használható) terminusok mellett a hagyományosan kialakult német megnevezések használata is kívánatos; pl. *Anthroponym* – *Personenname*, *Oronym* – *Bergname* (27). Ezen elgondolás következetes használatával mutatja be a 29. lapon saját névtani osztályozási rendszerét, amelyben az általa javasolt új terminusokat *-gal jelöli (pl. **Hyperphysionym*: természetfeletti lények neve, **Syntrophonym*: háziállatok neve).

A 3. fejezetben névelméleti kérdések kerülnek terítékre: DEBUS itt a nevek nyelvi jelként történő bemutatására törekszik, és számba veszi a tulajdonnevek nyelvészeti vonatkozásait. Elsőként a *szó* és a *név* fogalmát különíti el, majd megállapítja, hogy a tulajdonnevek (a szavakhoz képest) a nyelvi rendszer kifelé nyitott periferiáján helyezkednek el, ezért a nyelvi rendszeren kívülről származó hatásoknak sokkal inkább ki vannak téve, mint a közsavak. Ezután a szerző a szó és a név szembeállítását minden nyelvi szintre vonatkozóan (fonológia, graféma-szint, morfológia, mondat) megvilágítja, emellett felsorolja azokat az eseteket, amelyek megmutatják a két kategória közötti határ átjárhatóságát. A nyelv-, illetve névfilozófiai indíttatású kérdések között röviden fölmerülnek a névfordítás és a névjog problémái is.

A fent említett névelméleti kérdéseket a névelemzés, illetve a források használatára vonatkozó szabályok követik. A nevek elemzését újszerű megvilágításban tárgyalja a szerző: bármely név értelmezését névpragmatikai, -szociológiai, -pszichológiai, -földrajzi, szövegtani stb. keretben tartja kivitelezhetőnek, vagyis a 20. század „kötőjeles” tudományterületei sorra felbukkannak a névtanon belül (is). Ennek megfelelően ezen modern nyelvtudományi területek alapfogalmai (használat, kompetencia, attitűd, presztízs és stigma, konnotáció stb.) rendre megjelennek e névtani leírásokban. Így például a dülőnevek kialakulását névszociológiai szempontból tárgyalja a szerző: ezen nevek a kevésbé mobilis paraszti társadalom névadási kompetenciáját tükrözik vissza.

A monográfia legterjedelmesebb fejezete a negyedik, amelyben a szerző a neveket három nagy (klasszikus) csoportban tárgyalja: személynevek (*Anthroponyme*), földrajzi nevek (*Toponyme*) és egyéb névfajták. A személynevek („elengedhetetlen azonosító eszközök”, 79) bemutatásakor mindvégig következetesen megkülönbözteti egymástól a névadás és a névhasználat kérdéseit. A fejezet első része áttekinti a német személynévanyag történetét a kora középkori germán nevektől a keresztény neveknek „a keresztes hadjáratokkal, a szentisztelettel, az ereklékultusszal és a kolduló rendek alapításával összefüggő mélyreható szellemi mozgalmak” (86) által beindított elterjedésén keresztül a reformáció és az azt követő áramlatok egészen napjainkig sorjázó névtani hatásaiig. A történeti áttekintésnek köszönhetően kirajzolódik a német (nyelvű) keresztnévanyag

teljes képe, annak nemcsak történeti, de földrajzi dimenzióival együtt. A szerző a *névdívat*, illetve *divatnév* fogalmát az 1950–1974 között Kielben adott utónevek (grafikusan is ábrázolt) változásain keresztül mutatja be (91). Az utónévhasználatot a szerző annak diakrón, diatopikus és diasztratikus aspektusából is tárgyalja. Mindezen szempontok összetartozását az utónévdívat újabb kori alakulásán keresztül összegzi: „[...] a nemesség mintaadó szerepe fokozatosan csökkent, helyébe a vagyonos városi polgárság divatot követő szemlélete lépett, miközben persze a város : falu szembenállás is megszűnt, átadva helyét az iskolai képzésben való lépcsőzetes részvételnek” (100; a kiemelést elhagyva – Sz.-K. A.).

Ezt követően a szerző a családneveket veszi górcső alá, különös figyelmet szentelve azoknak az okoknak, amelyek a családnevek kialakulásához vezettek. A családnevek bemutatásakor követi a német nyelvű névtani szakirodalomban szokásos osztályozást: a személynévekből kialakult, származási helyre, illetve lakhelyre utaló, valamint foglalkozásnévi és ragadványnévi eredetű családnevek öt motivációs-jelentéstani kategóriáját. Ezeken kívül röviden bemutatja a leggyakoribb idegen eredetű családneveket is, melyek között természetesen a gyakoribb kontaktusnyelvek tekinthetők fő forrásnak: a szláv nyelvek közül a szorb, a lengyel, a cseh és az orosz, az újlatin nyelvek közül a francia, a spanyol, az olasz és a portugál, illetve jelentős új kontaktusnyelvként a török. A családnevek földrajzi (diatopikus) elemzésének lehetőségeit a készülő Német családnévatalasz térképlapjainak a segítségével mutatja be. A személynévek kérdéskörének tárgyalását további három téma színesíti. Elsőként a Németországban használatos zsidó nevek példáján keresztül vázolja fel a szerző, hogyan válhat a név (illetve egy névcsoport) a stigmatizáció eszközévé. Ezután kitekint a népcsoport- és népnevekre mint kollektíven használt személynévekre, amelyek a mai német névanyagban tartománynévként és családnévként élnek tovább. Végül rövid összefoglalást nyújt az álnevek kialakulásának és használatának legfontosabb kérdéseiről, megkísérelve használati körük alapján történő osztályozásukat.

A következő tárgyalta nagy névcsoport a földrajzi nevek. DEBUS itt az európai névanyag áttekintését a legrégebbi (írott forrásokban előforduló) ókori görög földrajzi nevekkel kezdi, és a német nyelvterület indogermán, kelta, latin és szláv, majd német etimológiájú földrajzi neveivel folytatja. A szerző példaként külön elemez néhány német helységnévképzőt (*-ingen*, *-heim*, *-ingheim*, *-weiler* stb.), soha nem veszítve szem elől a névtörténeti szempontokat, a nevekkel kapcsolatos kultúrtörténeti adalékokat sem. A hiperonimaként használt *Ortsname* gyűjtőfogalom keretében vár-, kolostor- és tájnevekről is olvashatunk.

A fejezet utolsó nagy része az „egyéb” névcsoportokat foglalja magába. Az állatnevek (Zoonyme) például a névadási indítékok nagy szabadsága által tűnnek ki a tulajdonnevek közül, amikor is „az ember és az állat közötti gyakran szoros kapcsolat [...] például a névhasználatban vagy a megszemélyesítés (antropomorfizálás) legkülönbözőbb változataiban ölt testet” (194).

Az intézménynevek (Institutionyme) a szerző osztályozási rendszerében a tárgynevek (Gegenstandsnamen) egy rendkívül nyitott alosztályát képezik, amelyek a viharos gyorsaságú gazdasági-társadalmi fejlődés következtében a leggyorsabban változó nevek közé tartoznak. DEBUS a legkülönbözőbb intézménynevek legáltalánosabb vonásait igyekszik megragadni: köznevekből való keletkezésüket, komplexitásukat, hátravetett kijelölő jelzős szerkesztésüket (ami névpragmatikai szempontból igen változékonnyá is teszi őket) stb.

A részletesebb elemzés módszereit és lehetőségeit, a nevek változékonyságát DEBUS két kiemelt névcsoporton, az oktatási intézmények (iskolák, egyetemek) és a volt NDK termelőszövetkezeteinek a nevein mutatja be. A továbbiakban a márkanevekről (Chrematonymie, pl. *Haribo*, *Kodak*) és egyéb ritkább névfajtákról, mint a növények tulajdonneveiről (Phytonyme: növénynevek, Anthonymie: virágnevek, Dendronymie: fanevek, pl. *Zwölf-apostelkastanie*), égitestek (Astronymie) és természeti jelenségek neveiről (Phänonymie) stb. esik szó. A dátumoknak az újabb névtani irodalomban gyakran vitatott kategorizációjával kapcsolatban a szerző határozottan kiáll e nyelvi jelek tulajdonnévi státusza mellett, a *Zeitereignisnamen* ('időbeli események neve') német terminust javasolva rájuk.

A szerző könyvében külön fejezetet (5.) szentel egyik kedvenc témájának, az irodalmi neveknek (Poetonymie), amelyek különlegessége abban áll, hogy azonosító szerepük mellett minden esetben rendelkeznek egyfajta esztétikai, poétikai kisugárással is. DEBUS az irodalmi nevek osztályozására is kísérletet tesz: megkülönböztet *beszélő* (*redende*), *jellemző* (*klassifizierende*), *hangulatfestő* (*klangsymbolische*) és *megtestesítő* (*verkörperte*) jellegű irodalmi neveket. Ezek a típusok azon különböző funkciók alapján különíthetők el, amelyeket az irodalmi nevek a művekben betölthetnek: azonosítás, fikcionalizálás-illúzióteremtés (211), jellemzés, mitizálás (a nevek misztikus-mágikus ereje által; 213), illetve anonimizálás (pl. a nevek elhallgatása, tabuvá tétele, névtelenség által) stb.

A monográfia rövid összegzésében a szerző még egyszer nyomatékosítja a névtörténetnek a névtanban játszott fontos szerepét, majd összefoglalja a német nyelvű névkutatás főbb eredményeit és hiányosságait. Többek között felhívja a figyelmet egy földrajzinév-atlasz elkészítésének és az „újabb” névfajták kutatásának a szükségességére.

A mű tankönyvjellegét erősíti, hogy minden fejezet végén rövid, tipográfiai is kiemelt összegzést találhatunk az adott témáról, illetve minden fejezet külön is tartalmazza a tárgyalta kérdéskörrel kapcsolatos legfontosabb szakirodalom felsorolását. A monográfia egy közel 40 oldalnyi terjedelmű irodalomjegyzékkel és rendkívül hasznos tárgymutatóval zárul. A bibliográfia teljességre törekszik: a német névtan nagy klasszikusai (ADOLF BACH, HANS BAHLOW stb.) mellett a legfrissebb jelentős irodalmi tételeket is tartalmazza.

Sok olvasónak talán valóban azt nyújtja a könyv, amit az alcímében megígér: igényes és hasznos bevezetést a névkutatás világába, valójában azonban ennél sokkal többet végez el; ezért a kötetet inkább egy nagy formátumú névkutató által pályája csúcspontján megírt tudományos összegzésnek tarthatjuk.

SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ

Pannon Egyetem

Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar

Names and Identities [Nevék és identitások]

Szerkesztők: BOTOLV HELLELAND – CHRISTIAN-EMIL ORE – SOLVEIG WIKSTRØM.

Oslo Studies in Language 4. (2). University of Oslo, Oslo, 2012. 288 lap

1. Az alább bemutatandó, két névtani tanácskozás előadásait közreadó angol nyelvű kötet 2012-ben látott napvilágot. A műhelybeszélgetések 2007 és 2008 novemberében

zajlottak az Oslói Egyetem Nyelvészeti és Skandináv Tanulmányok Tanszékén. Ebből adódóan a kötetben a skandináv országok előadói jóval nagyobb arányban képviseltetik magukat, s a témák fele kifejezetten a norvég névtani kutatásokat mutatja be.

Minden tanulmány nagy erénye, hogy multidiszciplináris keretben igyekszik ismertetni saját kutatási területének eredményeit. Néhány szerző evidenciaként, a többség azonban tanulmánya kiinduló problémafelvetéseként kezeli a nevek identitásjelölő funkcióját. Éppen ezért a legtöbb szerző az identitás fogalmának meghatározásával kezdi tanulmányát, s csak ezután ismerteti részletesebben saját kutatását. Így számos hasznos szakirodalmi összefoglalót, hivatkozást is találunk a kötetben, kitekintést más tudományterületek (pl. szociológia, néprajz, kulturális antropológia) identitásértelmezései felé, azonban az újra és újra bemutatott identitásértelmezési kísérletek miatt ismétlődő evidenciákat is olvashatunk.

A kötet tizenkilenc tanulmányát részletes szerkesztői előszó vezeti be. A tanulmányok felépítése egységes: az összegző absztraktot követi maga a főszöveg, mely után a bibliográfia, majd a szerző elérhetősége következik. A kötetbe sorolás a szerzők nevének betűrendje alapján történt, így vegyesen sorjáznak a helynevekkel és a személynevekkel foglalkozó munkák, de két névelméleti írás, valamint az írói névadás, a nyelvészet és az irodalom határterületét érintő három írás is helyet kapott a kötetben. A tanulmányokat az alábbiakban tematikus rendben veszem sorra.

2. Elméletek, modellek. SILVIO BRENDLER (29–44) egy dinamikus nyelvi modell segítségével mutatja be a tulajdonnevek (főként a hely- és személynevek) identifikálhatóságának lehetőségét. A modell abból indul ki, hogy a grammatikai azonosság funkcionális különbségeket jelenthet (pl. sok *John* nevű ember létezik) és megfordítva (pl. *Fritz*, *Fritzberg* stb. ugyanannak az embernek a megnevezésére). Elméletéről részletesebben *Nomematik* című könyvében olvashatunk (ismertetését l. Névtani Értesítő 33: 324–326).

OTTO KROGSETH a nevek és a kollektív identitás kapcsolatát vizsgáló tanulmányában a mai, egymás ellenében ható ellentétes identitásnarratívákról ír: az identitásvesztés mellett ugyanis megfigyelhető a tradíciók újrafelfedezése is (161–166).

3. Írói névadás. Az írói névadás témaköréből három tanulmány is helyet kapott a kötetben. Mindhárom az írók ama szándékának bemutatását tűzi ki célul, hogy az irodalmi hősök, szereplők neve tükrözze azok identitását.

MARIA GIOVANNA ARCAMONE öt olasz detektívregény szereplőinek a nevét vizsgálja (17–27): arra keresi a választ, hogy hogyan és mennyire fejeződik ki a szereplők nevében az, hogy a „jó” vagy a „rossz” oldalon állnak. Az ennyire leegyszerűsítő névadás irodalomtörténetileg az olasz vásári komédiák sajátja volt. A szerző kiemelten foglalkozik a rendőrfőnökök vagy nyomozók mint központ figurák nevével, ezek ugyanis több vizsgált regényben is szicíliai származásra utalnak.

KARINA VAN DALEN-OSKAM tanulmánya (244–255) Willem Frederik Hermans *Soha többé alvás* című regényében azt vizsgálja, hogy milyen identitáskifejező írói szándék húzódik meg egy-egy szereplő nevének egy adott szakaszon belüli hangsúlyos előtérbe helyezése, illetve más helyeken vagy más szereplők esetében a névtelenül hagyás mögött.

BENEDICTA WINDT-VAL írása (274–284) arról szól, hogy az írói névadás, egy-egy népszerű irodalmi mű szereplőinek neve hogyan befolyásolja a szülői névadást, illetve mely művek, mely karakterek neve hatott termékenyen egy-egy generáció névadására.

Astrid Lindgren műveinek ismert szereplőiről például sok norvég gyereket neveztek el (*Ronja, Birk, Emil, Ida*). A szerző továbbá azt is elemzi, hogyan vallanak maguk az alkotók az írói névadás fontosságáról, folyamatáról, nehézségeiről.

4. Helynévkutatás. A helynevekkel foglalkozó tanulmányok alkotják a kötet nagyobbik hányadát. Ezek nagyrészt norvég adatokkal dolgoznak (BOTOLV HELLELAND, AUD-KIRSTI PEDERSEN, INGE SÆRHEIM), de van a finn (TERHI AINIALA), az angol (RICHARD COATES) és a közép-európai helynevekről szóló írás (PETER JORDAN), illetve a volt Jugoszlávia utódállamainak helynévállományát a (hely)nevek és az identitás közötti viszony szempontjából áttekintő tanulmány is (LJUBIŠA RAJIC). Európán kívüli helynevekkel mindössze két tanulmány foglalkozik: a megváltozó politikai rendszer miatti helynévváltoztatásokat vizsgálják Zimbabwe (EMMANUEL CHABATA), illetve a Dél-afrikai Köztársaság helynévanyaga alapján (ADRIAN KOOPMAN). Érdekes gondolat kísérletként kapcsolódik a helynévvizsgálatokhoz a norvég THOMAS HYLLAND ERIKSEN írása (71–80), amely a multikulturális társadalmak helynévadásának lehetőségeiről értekezik. A bevándorlók számának megemelkedése multikulturális társadalom létrejöttét eredményezte Norvégia több városában. Hogyan mutatkozik ez meg a helynevek használatában? A szerző Teherán, Trinidad és Toronto példáján keresztül igyekszik választ adni erre a kérdésre.

TERHI AINIALA (7–15) a *Helsinki* helységnév névváltozatait, az ezekhez való viszonyulást, illetve az ezzel összefüggő identitásnarratívákat vizsgálja (7–15). A szerző írányított beszélgetések, interjúk formájában, finneket és szómáliai bevándorlókat kérdezett meg arról, hogy milyen változatban használják a város nevét: *Helsinki*, *Hesa* vagy *Stadi*, melyik változatot milyennek érzik, mit gondolnak az adott változatot használóról, illetve melyik változat használatát érzik identitásuk részének. A válaszadók a *Helsinki* változatot mindannyian neutrálisnak érezték, a *Hesá*-t a született finnek vidékiesnek tartották, a svéd eredetű *Stadi* megnevezést pedig csak a fővárosban születettek használják (a többi finn kissé sznobnak érzi).

A politikailag motivált névadással több írás is foglalkozik. A politikai rendszerek megváltozásával összefüggésben az etnikai identitás hangsúlyozása, megerősítése fontos céllá válik. Afrikában a posztkoloniális helyzetből fakadóan mind Zimbabweban, mind a Dél-afrikai Köztársaságban számos példát találunk arra, hogy a lakosok a régi, törzsi megnevezéseket szeretnék használni a gyarmati nevek helyett. A természeti képződmények (hegyek, folyók stb.) ősi neve erősen motivált, mint azt EMMANUEL CHABATA bemutatja tanulmányának első felében; ezeket a neveket használni a beszélők természetes igénye (45–59). Csakhogy nem minden ősi névforma elfogadtatása zökkenőmentes, mint arról ADRIAN KOOPMAN tanulmányában olvashatunk (134–159). Komoly (sajtó)-vitát váltott ki például a dél-afrikai *Durban* városának átnevezési lehetősége. A város d'Urban kormányzóról kapta újkori nevét, ősi zulu neve viszont az *eThekwin*, melynek pontos etimológiájáról vita folyik (1. 'öböl', 2. 'egyheréjű ember vagy állat'). Mivel a helyi hatóságokat kényszeríti a második névmagyarázat, szeretnék érintetlenül hagyni a városnevet. Az utca és intézménynevek átnevezése azonban Durban városában, ahogy Zimbabweban is, bevett gyakorlat. Mivel az utcáknak, intézményeknek (iskoláknak, kórházaknak) nem volt korábban ősi, törzsi nevük, a gyarmatosítás nyomait eltüntetendő, a függetlenséget, a nemzeti identitást hangsúlyozó neveket választottak, választanak a helyi hatóságok (pl. *Livingstone*, *Prince Edward* vagy *Queen Elisabeth* helyett saját vagy szomszédos afrikai országok államférfiainak, nemzeti, függetlenségi hőseinek a nevét).

Közép- és Délkelet-Európa posztkommunista országaiban az internacionalista törekvések helyébe lépő nemzeti identitások újrafelfedezése, illetve az országhatárok többszöri átrendeződése (legutóbb Jugoszlávia felbomlása) az utóbbi évtizedekben felerősítette az etnikai identitás hangsúlyozásának az igényét. A politikai változások kifejeződése a legmarkánsabban a közterek nevének megváltoztatásában követhető nyomon, amint erről LJUBIŠA RAJIC írása (204–222) is szól. A szerző a cikk első felében néhány fontosabb belgrádi utca és köztér nevének az elmúlt 150 évben, történelmi és politikai okokból bekövetkező névváltozását követi nyomon, de aztán számos más példát is bemutat annak érzékeltetésére, hogy az etnikai, nyelvi, vallási identitásokat hogyan igyekeznek a hely- és utcanévek megváltoztatásával is érzékeltetni. Többek között az utóbbi évtizedben zajló magyarkanizsai (Kanjiza) utcanév-változtatások abszurditásáról is megemlékezik (egyetlen rendelettel 134 magyar utcanévet cseréltek le szerb utcanévre a magyar többségű városban). Foglalkozik továbbá a szerző az intézménynevek, sportegyesületek nevének megváltozásával is, illetve a politikai motiváltság kapcsán rövid kitekintést ad a második világháború utáni Jugoszlávia személynévrendszerében szovjet hatásra megjelenő új nevekről is (pl. *Staljinka*, *Molotovka*, *Kolhoska*).

PETER JORDAN (117–131) tanulmánya egy adott társadalom vagy társadalmi csoport kultúrája, kulturális identitása és a földrajzi helyek közti kapcsolatot vizsgálja, közép-európai példákon keresztül. Bevezetésképpen emlékeztet arra, hogy a kultúra felhasználhatja a természeti adottságokat (pl. a jellegzetesen finn vagy olasz építészet csak a szülőhazájában létezhet a maga teljességében); a kultúra tükröződik a kultúrtájban (pl. Kolozsvár főterének római katolikus temploma a magyarok több száz éves jelenlétéről tanúskodik) vagy éppen megfordítva: egy adott társadalmi csoport a kultúrája által nyeri identitását (pl. az albánok identitását a nyelvük jobban meghatározza, mint a vallásuk, amely nem egységes). Mi a helynevek szerepe a kulturális identitásképzésben? 1. Tükrözhetik a történelmi régiséget, jellegzetességet (pl. *Duna*). 2. Mesterséges alakulatként válhatnak identitásjelölővé (pl. *Salzkammergut* nem létező földrajzi egység nevéként, mesterséges névalkotással jött létre). 3. Olyan helynevek, amelyek egy csoport identitásának alappillérét alkotják (pl. a kétnyelvű feliratok otthonosságérzést biztosítanak az adott területen nyelvi kisebbségben élőknek is).

INGE SÆRHEIM (236–240) cikke Délnyugat-Norvégia három közigazgatási területének, Hå, Klepp és Time helyneveinek vizsgálatával foglalkozik. Ezeknek a neveknek a fele helyi felszíni formák (hegyek, dombok stb.) nevéből származik. További nevek a helyi flóra és fauna megnevezéseiből, illetve régi foglalkozásokra, mesterségekre utaló szavakból eredeztethetők, ezzel is megerősítve a lokális identitást. Csak kis százalékban keletkeztek személynévekből, de ezek jó része is helyi kötődésű ismert személyiségekre emlékeztet. Az 1970-es években felvirágzó nyelvjárási mozgalomnak köszönhetően mindhárom területen, de főként Hå járásban előfordulnak nyelvjárási elemeket, jellegzetességeket tartalmazó útnevek is. Vannak köztük valódi tájszók, de akadnak alakiak is, melyek főként helyesírásukban vagy grammatikájukban különböznek a standardtól (pl. eltérő nyelvtani nemek használata). A nyelvjárási elemeket tartalmazó helynevek egyediak, s a hagyományokhoz, a múlt kulturális örökségéhez való kötődésükkel szintén a lokális identitást erősítik.

5. A helynevek és a családnévállomány összefüggései Norvégiában. A tanulmánykötet norvég szerzőit, kutatóit kiemelten foglalkoztató másik nagy témakör a norvégok

identitástudatának megismerése a családnévükhöz való viszonyulásuk feltárása révén. Ehhez elengedhetetlen a helynevekhez való viszonyulás, a helynevek identitást meghatározó szerepének tisztázása is, hiszen a norvég családnévállomány nagyobb része helynévi eredetű. BOTOLV HELLELAND, AUD-KIRSTI PEDERSEN és SOLVEIG WIKSTRØM kutatása is ezzel a kérdéskörrel foglalkozik.

BOTOLV HELLELAND (95–116) írása az egyén és a hely érzelmi viszonyát az egyén identitását nagymértékben meghatározó komponensként értelmezi. Éppen ezért a szerző fontosnak tartja a helynevek szocioonomasztikai és szociálpszichológiai vizsgálatát a hagyományos kutatási területek (például az etimológia) mellett. Ő is kiemeli a helyneveknek a vizsgálatban kulcsfontosságú szerepét, egyrészt a fent jelzett okból, másrészt azért is, mert egy hely ismerősége a valahová tartozás érzését, az otthonosságérzetet erősíti. Norvégiában általában nem okoz gondot a helynevek nyelvjárási változatának a használata, sőt megütközést vált ki, ha a standard változatot látják viszont egy útjelző táblán. A helynévi eredetű családnévek esetében azonban – mint AUD-KIRSTI PEDERSEN tanulmányából megtudhatjuk – fordított a helyzet (167–182). A szerző a névformák használatának megválasztási kritériumait vizsgálta olyan családnévek esetében, amelyek tanyák vagy parókiák neve után keletkeztek. A természeti képződmények (pl. hegy, folyó) nevében nincs problémájuk az embereknek a nyelvjárási névformával, de amint ez a tanyájuk nevét érinti, ahonnan a családnévüket eredeztetik, azonnal az ősbibnek tűnő, régies (dán–norvég) változatot és írásmódot részesítik előnyben. Ennek a nyelvi sznob-ságnak a gyökerei a 19. századig nyúlnak vissza, amikor a norvég nyelvjárási formák alacsony presztízűek voltak, az „elit” nyelvének számító dán–norvég nyelvi formák viszont magas presztízsnak örvendtek.

SOLVEIG WIKSTRØM tanulmánya (261–272) egy olyan kérdőíves (internetes, telefonos és papíralapú) felmérést mutat be, amelyben 314 oslói lakosnak a családnévük és identitásuk közötti összefüggésekkel kapcsolatosan tettek fel kérdéseket. Norvégia mai családnévállománya 70%-ban helynévi eredetű (főként tanyák, illetve farmok nevéhez köthető). További négy nagy csoportjuk: nemzetség/apanevek (*-sen* végűek); a történelem során külföldről érkező hivatalnok vagy kézműves családok neve (főként svéd); a közelmúlt migráns családnévei; mesterségesen létrehozott családnév-alakulatok. A felmérés eredményeképpen a szerző arra a következtetésre jut, hogy habár sokan tisztában vannak családnévük helynévi eredetével (s akár ennek etimológiai vonatkozásaival is), a legfontosabb identitásjelölő a névben mégis a nevet viselő családhoz való tartozás, s nem ahhoz a helyhez való kötődés, ahonnan a családnév (s akár vele az egyén is) származik.

6. Egyénnevek és identitás. CHARLOTTE HAGSTRØM cikke (82–93) az internetes csetszobák, fórumok, szerepjátékok világába kalauzolja el az olvasót. Rámutat, hogy mivel ezekben az egyetlen azonosításra szolgáló lehetőség az egyedi (felhasználó)név, a megfelelő név kiválasztásának folyamata egy játékbeli karakter jellemzésére vagy önkifejezésre nézve fontos identitásfelépítő, identitásformáló szerepet tölt be.

Norvégiában a bevándorlókkal való együttélésből fakadó új jelenség az egyénnevállomány megváltozása. GURO REISÆTER felmérése (223–234) a 68 ezer fős, észak-norvégiai Tromsø városban készült. A multikulturális városban több mint száz különböző, bevándorló nemzetiség él, a lakosság 9%-át téve ki. A kutatást kétnyelvű családok körében végezték (ezek között vannak endogám családok és vegyes házasságok is). A felmérés során arra keresték a választ, hogy mennyire fontos a bevándorló szülőknek a névadáson

keresztül a saját kultúrájuk kifejezése, megtartása; illetve mennyire fontos a helyi, norvég névadáshoz való alkalmazkodás. A vizsgálatból kiderült, hogy a megkérdezetteknek mind a saját kultúrájuk továbbadása, mind az alkalmazkodás fontos. A névadásban az endogám házasságokban hangsúlyosan megjelenik a saját kultúra is, a vegyes házasságokra jellemzőbb a „semlegesebbnek” tekinthető kettős nevek (pl. *Erik Carlos*) vagy a nemzetközileg ismert ószövetségi nevek (pl. *Ishaq ~ Isak*) választása. Ez utóbbiakat azért is tartják előnyösnek, mert mind a keresztény, mint a muzulmán kultúrkörben használatos nevekről van szó. Kitekintésként a szerző kitér a felnőtt migránsok névváltoztatási stratégiáira is, megállapítva, hogy esetükben nagyfokú alkalmazkodás figyelhető meg.

A tanulmánykötetben egyetlen olyan cikket olvashatunk, amely az Európán kívüli egyén-név-használatot érinti. LARS KIRKHUSMO PHARO egy 260 napos ősi közép-amerikai naptárat mutat be, melynek segítségével a szülők, illetve a névadási szertartást irányító személyek nevet, s ezzel sorsot és identitást adtak, választottak az újszülötteknek, illetve a néven keresztül annak az identitását igyekeztek megalapozni, kialakítani, befolyásolni (185–201).

7. A sokszínű, számos szakterület számára értékes adatokat, gondolatébresztő írásokat, jó módszertani felvetéseket tartalmazó tanulmánykötet az interneten a következő címen érhető el: <https://www.journals.uio.no/public/journals/1/images/osla-4-2.pdf>.

SZABÓ T. ANNAMÁRIA
Budapest

A nagybányai nemzetközi névtani konferenciasorozat első két kötetéről*

Numele și numirea. Actele conferinței internaționale de onomastică I. Interferențe multietnice în antroponimie. [Név és elnevezés. A nemzetközi névtani konferencia tanulmányai I. Multietnikus kölcsönhatások a személynévtanban]
Szerkesztő: OLIVIU FELECAN. Editura Mega, Cluj-Napoca, 2011. 651 lap

Name and Naming. Onomastics in Contemporary Public Spaces. Proceedings of the Second International Conference on Onomastics [Név és elnevezés. A második nemzetközi névtani konferencia tanulmányai]
Szerkesztő: OLIVIU FELECAN. Editura Mega – Argonaut, Cluj-Napoca, 2013. 1115 lap

1. A következőkben két nagybányai konferenciakötetet mutatunk be. A 2011 szeptemberében megrendezett első nemzetközi névtani konferenciára 10, a 2013-ban megrendezett másodikra pedig 24 országból érkeztek előadók. A konferenciáknak öt, illetve

* A kötetek az interneten is elérhetők: http://onomasticafelecan.ro/iconn1/iconn1_proceedings.php; http://onomasticafelecan.ro/iconn2/iconn2_proceedings.php.

hat hivatalos nyelve volt, s a tanulmányok is e nyelveken jelentek meg: román, francia, angol, német és olasz, illetve a második kötetben még a spanyol is. Az első kötetben vannak az olvasó dolgát megnehezítő tényezők (pl. a román nyelvű címjegyzékben francia címet is találhatunk, az absztraktok és ezek címe, illetve a dolgozatok nyelve néha teljesen különbözik), a második kötetet viszont már letisztult szerkesztési elvek jellemzik. Az első kötetet román nyelvű tartalomjegyzék nyitja (5–7), a zárásában pedig angol és francia nyelven olvashatjuk a dolgozatok címét (645–651). A második kiadvány elején található tartalomjegyzék a forrásnyelvnek megfelelő címekkel mutatja be a kötet tartalmát (5–9), a végén pedig egységesen román, francia és angol nyelvű tartalomjegyzék könnyíti meg a kötetben való tájékozódást (1099–1115). Az olvasók nyelvismeretére való tekintettel a szerkesztő az előszót is három nyelven: angolul, románul és franciául közli mindkét kötetben (11–16). Az anyag gazdagsága miatt természetesen nem áll módunkban minden tanulmányra kitérni, ezért a továbbiakban arra törekszünk, hogy néhány írás kiemelésével felhívjuk a figyelmet a kötetekben fellelhető anyag sokszínűségére, a bemutatott eredmények fontosságára.

2. Az első kötet tartalma rendkívül változatos, felépítésében a konferencia szekcióinak a beosztását követi, azaz három fő tematikai egységet ölel fel: személynevek, helynevek és a név szerepe a társadalomban. A tág fejezetek természetesen további alegységeket alkotnak, így a személynevek sorában keresztnivekről, történeti személynevekről, családnevekről, bece- és ragadványnevekről (a kötetben e két utóbbi névfajtát „nem hagyományos nevek”-ként összefogva), valamint irodalmi nevekről olvashatunk.

A személynévi szekcióban több tanulmány foglalkozik a különféle kultúrák és nyelvek kölcsönhatásának a nevekre gyakorolt hatásával. A keresztnivekről szóló tanulmányok között elsőként MINODORA BARBUL munkáját (13–26) olvashatjuk, amely a Nagybányán 2004–2007 között született gyermekek neveit elemzi. A kutatásból kiderül, hogy a legújabb névadási szokásokat erősen befolyásolják a Romániából kiinduló migráció célországainak, legfőképpen Spanyol- és Olaszországnak a sajátos névadási jellemzői. ANDREEA DUMITRESCU (43–48) a 71%-ban magyar lakosságú Koltón vizsgálta az 1987-től napjainkig születettek keresztniveiben megmutatkozó magyar–román kapcsolatokat. Az elemzés bemutatja a magyarság névadásában felbukkanó román keresztniveket, ugyanakkor nem derül ki, hogy a magyar családnévhez kapcsolódó *Nicolae, Alexandru, Andrei, Bela-Mihai* stb. a valós, élő nyelvben használatos nevek-e, vagy a román nyelvű állami anyakönyvezési szokásra utalnak. ANA-MARIA PRISACARU (89–93) a bukovinai román–német nyelvi kölcsönhatások elemzésével foglalkozik. Az évszázados román–német együttélés eredményeként a két nyelv névanyaga kölcsönösen hatott egymásra. Bár a szerző jelzi a magyar közösség jelenlétét a lengyelek, oroszok és más nemzetiségűek mellett, véleménye szerint ezeket idővel beolvastotta a román közösség – holott köztudott, hogy a bukovinai székelyeket áttelepítették. DIANA COVACI, illetve OLIVIU FELECAN kötetbeli tanulmánya hiánypótló jellegű, hiszen a cigányság neveinek vizsgálata általában kevés hangsúlyt kap. COVACI a szamoscikói cigányság neveit vizsgálja (27–31), míg FELECAN (57–68) különböző forrásokból és területekről gyűjtött a cigányok által viselt keresztniveket. Megállapítja, hogy a cigány szülők egy része a hagyományos neveket preferálja, míg más szülők célja, hogy minél ritkább neveket adjanak gyerekeiknek.

A történeti személynevekkel foglalkozó szekcióban öt tanulmány kapott helyet. EMIL CASANOVA (101–107) a Valencia területén meghonosodott spanyol, francia, olasz és máltai

személynevekről ír, RALUCA POP-CHENDEA (129–135) pedig a római kori Dacia tartomány területén felbukkanó sírfeliratok alapján tekinti át a személynevek átörökítésének különböző lehetőségeit a következő szempontok alapján: törvényes és házasságon kívül született gyermekek, római polgárjoggal rendelkező és nem rendelkező személyek, rab-szolgák vagy szabadok. Figyelemreméltó GHEORGHE CHIVU aprólékos tanulmánya (115–128) a román irodalom két legkorábbi román nyelvű alkotásának, az ismeretlen erdélyi szerzőtől származó 18. századi *Occisio Gregorii in Moldavia Vodae* (Grigore, moldvai vajda meggyilkolása) című műnek, illetve Ion Budai-Deleanu 19. század elején keletkezett *Țiganiada* („Cigányiász”) című írásának a névadási sajátosságairól.

A családneveket tárgyaló alfejezetben kilenc tanulmány kapott helyet. A katonai fokokozatokból eredő román családnevek vizsgálata során INGA DRUȚĂ (155–161) arra a következtetésre jutott, hogy ezek etimológiailag török, magyar, szláv, lengyel és román közszavakból keletkeztek. E közszavak többsége a fokozat megszűnésével vagy átnevezésével elavult, egy részüket csak a családnevek őrizték meg, mások a tolvajnyelvben élnek tovább. VIORICA RĂILEANU méltóságnevekből eredő családneveket tárgyal (203–208). Miután bemutatja az elemzett családnevek alapjául szolgáló köznevek, köztük a románban magyar eredetű *aprod* (‘apród’), *ban* (‘bán’), *pârcălab* (‘porkoláb’) középkori jelentését és a méltóságokkal járó feladatokat, áttekinti a belőlük keletkezett családneveket és azok viselőinek számát. TEODOR OANCĂ (183–195) az *-escu* végződésű családneveket elemzte. A 17. századtól adathozható névelem lehetséges kialakulási módjai mellett ennek gyakoriságáról is pontos képet rajzol. Kutatása azért is jelentős, mert a craiovai egyetemen meglévő teljes romániai személynévi adatbázis alapján készült.

A nem hagyományos neveket tárgyaló cikkek sorában kapott helyet DAIANA FELECAN (231–250) figyelemreméltó munkája. A nők leírására szolgáló klisészerű, sztereotipizáló nyelvi elemeket tartalmazó korpuszt a média legkülönbözőbb csatornáiról gyűjtötte. A szerző tizenkét nem konvencionális közszó előfordulását és a román nyelvi rendszerbe való beépülését vizsgálja. Megállapítja, hogy jelentés szempontjából ezek a fogalmak a női fizikum leírásától a pszichikai sajátosságok – gyakran tréfás – kifejezéséig terjednek. Stílus tekintetében a kevésbé igényes ifjúsági csoportnyelvben jöttek létre, majd gyorsan beépültek a publicisztika nyelvébe, amely a terjedésüket még inkább elősegítette. A dolgozatban vizsgált köznevek tulajdonnévként való tárgyalását a közösségben betöltött funkciója indokolja, vagyis az, hogy – a szerző által idézett IONESCU PÉREZ szavaival – „egy emberi közösség tagjainak az egyedítésére és azonosítására” szolgálnak.

Szociolingvisztikai és – sok vonatkozásban – szociológiai keretben fogant GEORGETA RUS dolgozata (251–262) a francia nyelvben létrejövő ragadványnevekről. A szerző, miután áttekinti a ragadványnevek szerepét, jelentéskörét és élettanát, a Dominique Strauss-Kahn francia politikusra használt ragadványneveket elemzi. Megállapítása szerint az újságírói leleményességgel és iróniával átitatott megnevezések a Strauss-Kahnnal kapcsolatos ügyek legszélesebb körére is kiterjedhetnek, így politikusi mivoltára, az IMF-ben betöltött szerepére vagy az erőszak gyanújába való keveredésre.

ELENA UNGUREANU dolgozata a hivatalos név és a nicknév közötti összefüggésekre mutat rá (269–278). Véleménye szerint a nicknév alkalmazásának indítékai között fontos az egyénileg megválasztott és a külvilág számára közvetített új identitás. A névtípus létrejöttét egyéni jellemzők motiválhatják, mint a hobbi, személyes vágyak stb.

Az írói névadás témájában született 11 dolgozat a terület iránti élénk kutatói érdeklődést mutatja. A szekcióban nemzetközi és román irodalmi vonatkozásokat egyaránt

találhatunk. NICOLETA CÎMPIAN írása (311–316) a Pascal Qiugnard műveiben megmutatkozó sokoldalú névadási technikára hívja fel a figyelmet. ADRIAN OȚOIU (257–269) az ír Flann O’Brien *At Swim-Two-Birds* (Úszikkétmadáron) című művének névadását elemezte, és itt kapott helyet egy, a több nyelven alkotó román regényíró és vallástörténész, Mircea Eliade műveinek névadását elemző munka is GHEORGHE CLODEANU (333–340) tollából.

A helyneveket átfogó, kilenc tanulmányt tartalmazó fejezetet DANIELA BUTNARU írása nyitja (393–398). A szerző a romániai Neamț folyó vízrajzi medencéjének személynévi alapú helyneveit korszakolja az egyes névrétegek megrajzolásával. Röviden kitér továbbá a népi és a hivatalos helynevek közötti különbségekre, jelezve a hivatalos névadási aktus gyakori hátrányát: a régi nevek kiszorítását a nemzeti emlékezetet ébren tartani hivatott nevek alkalmazásával. DOINA FILIMON DOROFTEI (409–422) az erdélyi szász templomokban fellelhető, 15–19. század közötti, latin nyelvű oltár-, harang- és sírfeliratokon vizsgálta a településnevek írásmódját és ezek egyéb megjelenítési formáit (teljes vagy rövidített névalak stb.). A nevek német vagy magyar változata az *-ensis* vagy más latin morféma hozzáadásával könnyen latinizálható, mint azt *Segesvár* példája is mutatja: *Schaessburgensis*, *Segesvariensis*.

A nevek társadalmi szerepét tárgyaló szekció előadásait a szerkesztő három tematikai egységbe rendezte: névelmélet, márkanevek és egyéb nevek. Névelméleti kérdésekkel öt tanulmány foglalkozik. CLAUDIA GABRIELA PISOSCHI a nevek „vándorlásának” kérdését kutatja (515–525). A szerző hangsúlyozza, hogy a személynévek kialakulását és más kultúrákban való megjelenését nyelvi és nem nyelvi tényezők egyaránt elősegítik. A kultúrák kölcsönhatásának markáns mutatója lehet a tulajdonnevek fordíthatóságának kérdésköre is. IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU a több lexémából álló hivatalos országnevek fordítását vizsgálta (527–534). Adattárában 149 országnak a román külügyminisztérium hivatalos honlapjáról származó hivatalos neve kapott helyet. Eredményei alapján a szerző olyan fordítási eljárást javasol, amely alkalmazkodik a célnyelvi rendszerhez. A jelenlegi megoldásokkal szemben az elnevezések egységesítését tanácsolja, vagyis az államforma + tulajdonnév szerkezetet (*Regatul Belgia* 'Belga Királyság', *Statul Israel* 'Izrael Állam'), amelyben a struktúra második alkotóeleme nominativusban, nem pedig genitivusban áll.

A márkanevek kérdéskörében született öt tanulmány között kapott helyet KEGYES ERIKA munkája (545–553) a márkanevek névadási stratégiáinak sikerességéről. A német nyelvű tanulmány egy Borsod megyei korpusz alapján szemlélteti a cég- és márkanevek nyelvi összetételét, valamint az általuk felidézett asszociációkat.

Az egyéb nevek címszóval összefogott tanulmányok sorában kilenc, javarészt kisebb terjedelmű írás kapott helyet; ezek összességében a névelmélet, a személynévtan és az állatnevek kérdéskörét érintik. DANA-LUMINIȚA TELEOACĂ (619–628) a vallásos terminológia névtanra gyakorolt hatását vizsgálja. Elsősorban a főünnepek személynévekben és helynevekben fellelhető nyomait keresi, így a vallásos ünnepek nevét – *Paște* ('Húsvét'), *Crăciun* ('Karácsony'), *Florii* ('Virágvasárnap'), *Ispas* ('Urunk mennybemenetele'), *Rusalii* ('Pünkösd') –, illetve a *Sân/Sfânt* ('Szent') elemet tartalmazó neveket vizsgálja. Közülük leggyakoribb a *Crăciun* és a *Sân/Sfânt*. Mivel mindkettőnek az előfordulása nagymértékben Erdélyre korlátozódik, a hátterükben magyar vonatkozások rejtőzhetnek. Pünkösdi ünnepéhez kapcsolódó nevet a szerző nem azonosított; az Erdélyben sűrűn előforduló *Rozalia* keresztnév lehetséges hozzákapcsolódása alighanem téves névfejtés eredménye.

3. A második kötet kilenc fejezetben közli a tanulmányokat: névelmélet, kereskedelmi nevek, helynevek, intézménynevek, hagyományos személynevek, nem hagyományos személynevek, állatnevek, írói névadás, egyéb nevek.

A kötetet a névelméleti szekció 6 tanulmánya nyitja. ANGELIKA BERGIEN kognitív nyelvészeti megközelítésben vizsgálja a neveket mint kereteket napjaink médiadiskurzusában (19–27). Azt a médiában terjedő jelenséget, hogy összetett főnévi szerkezettel neveznek meg személyeket, helyeket, eseményeket, Barack Obama amerikai elnök különböző megnevezéseivel példázza (pl. *Obama is the new Franklin Roosevelt*). E névkeretek (name frames) gyakran nehézségek elé állítják a befogadót, akinek nyelvi, enciklopédikus és kulturális tudásra van szüksége ahhoz, hogy megértse ezeket az összetett főnévi szerkezeteket.

A kereskedelmi nevek szekcióján belüli 11 tanulmányt névtípusok szerint csoportosíthatjuk: cég- és szállodanevek, pizza-, ásványvíz-, bor- és szőlőfajták nevei. ALINA BUGHEȘIU erdélyi szállodák és szálláshelyek neveit elemzi szociolingvisztikai szempontból, külön figyelmet fordítva a globalizáció névválasztásra gyakorolt hatására (81–90). Azokban a szállodanevekben, amelyek a csoportidentitás szempontjából „beszédeselek” lehetnek, öt nyelvi és szociokulturális hatást különít el: 1. a kisebbségi csoportok nyelve (ezen belül helyezi el a magyar és német neveket); 2. román nevek; 3. latin és görög nevek; 4. angol, francia és olasz nevek; 5. földrajzhoz, mitológiához, zenéhez, irodalomhoz kapcsolódó kulturális nevek. A szerző a bemutatott kategóriákat gazdag példaanyaggal szemlélteti, sajnálatos azonban, hogy a magyar szállodanevek írásmódja nem mindig felel meg a magyar helyesírásnak. SERGEY GORYAEV és OLGA OLSHVANG 30 orosz cég elnevezésének folyamatát vizsgálja (148–156). A személynevet tartalmazó cégnevek hagyományosan a tulajdonos nevét jelenítik meg, ezzel utalva a birtoklás tényére. A szerzők szerint az utóbbi évtizedekben több új névválasztási modell is megfigyelhető: a cégnévben szereplő személynév hagyományos funkciója háttérbe szorul, s inkább az a cél, hogy a cégnévben megjelenő személynév titokzatos legyen, vonja be a befogadót egy nyelvi játékba, asszociációkat ébresszen.

A harmadik szekció 18, helyneveket vizsgáló tanulmányt ölel fel. Nagyobb részük utca- és településnevekkel, illetve egy-egy tanulmány víznevekkel, metróállomások neveivel és más típusú helynevekkel foglalkozik. Az utcanevek jellemzőit kutató előadók széleskörű betekintést nyújtanak különböző országok, városok utcanévkincsébe. OLIVIU FELECAN az első világháború utáni utcanév-változtatások jogi hátterét mutatja be egészen napjainkig, Erdély és a Partium megyeszékhelyeinek, illetve az ezekhez közigazgatásilag tartozó városoknak az utcanévanyagán (318–328). Korpuszát az interneten, térképeken, sajtóanyagokban, tanulmányokban található, valamint terepmunkával gyűjtött utcanevek képezik. A változtatások főbb típusait kolozsvári és máramarosi példákkal szemlélteti. Szinkrón vizsgálatában a többnyelvű közösségek által lakott városok újabb utcanév-változtatásainak jellemzőit mutatja be.

A településnevekkel foglalkozó tanulmányok közé sorolható BÖLCSKEI ANDREA egyházi birtokra utaló mai magyar településnevekkel foglalkozó írása (243–253). A szerző azokat a tényezőket vizsgálja, melyeknek köszönhetően e településnevek napjainkig fennmaradtak. Bemutatja a vizsgált névtípus megjelenésének idő- és térbeli vonatkozásait, illetve kiemeli a településnevekben felfedezhető jellemző morfológiai, szintaktikai és szemantikai szerkezeteket. KISS MAGDOLNA a Körösök vízneveinek funkcionális-szemantikai elemzését végzi el a HOFFMANN-féle helynévelemzési modell alapján. Vizsgálatába bevonja

a Sebes-, a Fekete- és a Fehér-Körös vízneveit, forrásként történeti helynévgyűjtéseket, névtárakat és térképeket használva fel. Tanulmányában a teljes korpuszból (2100 víznév) csak a román vízneveket mutatja be, összefoglalójában azonban kiemeli eddigi kutatási eredményeit, funkcionális-szemantikai jellemzőik alapján összehasonlítva a magyar és a román nyelvű adatokat.

Az intézménynevek szekciójába négy tanulmány tartozik; ebből kettő templomok, illetve monostorok, kettő pedig iskolák neveivel foglalkozik. NICOLAE FELECAN a monostorok hivatalos nevei mellett megvizsgálja azt is, hogy a névhasználók milyen más formában említik ezeket a monostorokat (432–439). Forrásként szótárakat, útikönyveket, térképeket és honlapokat használ fel. TENDAI MANGENA és SAMBULO NDLOVU zimbabwei szatellitiskolák neveit elemzi a többnyelvűség szempontjából. Szatellitiskolának azokat az újonnan alakult közösségekben alapított iskolákat nevezik, melyek szükségszerűen egy anyaiskolához tartoznak. A szerzők röviden bemutatják a zimbabwei iskolák elnevezési hagyományait. A korpusz angol, sona és shangaan (tsonga) nyelvű iskolaneveket tartalmaz, emellett a szerzők külön vizsgálják e két őshonos nyelven elnevezett iskolák neveinek jellegzetességeit. Hangsúlyozzák, hogy az elnevezésekkel a közösségek kifejezhetik saját identitásukat, így ebben a kontextusban az iskolanevek jelként funkcionálhatnak.

A hagyományos személynéveket tárgyaló szekció bizonyult a legnépszerűbbnek: a keresztes és családnévvel kapcsolatos szerteágazó problémakörökkel 25 tanulmány foglalkozik. Nagyobb részüket keresztnéveket mutat be, nagyjából fele-fele arányban szinkrón, illetve diakrón megközelítésben. A keresztnéveket vizsgáló tanulmányok egyik legkedveltebb témája a különböző névválasztási stratégiák, illetve azok időbeli változásainak bemutatása. HAINDRICH HELGA ANNA a névválasztás és a szülők iskolázottsági foka közötti összefüggéseket vizsgálja meg a Románia északnyugati részén lévő Csanálos falu névadói körében (528–537). Korpusza az 1965–2011 között született gyermekeknek a római katolikus egyház születési anyakönyveiből összegyűjtött keresztnéveit tartalmazza. A szerző vizsgálja a hagyományos és az újító jellegű nevek megoszlását, külön figyelmet fordítva a magyar, a német és a román eredetű nevek helyzetére. KATHARINA LEIBRING esettanulmányában a 2012-ben született Esztella Szilvia Éva Mária svéd hercegnő *Estelle* névvel kapcsolatos véleményeket mutatja be (551–559). A sajtóban fellelhető megnyilatkozásokból indul ki, de azt is vizsgálja, hogy e királyi névadás milyen hatással van a svédországi szülők névválasztására. A statisztikai adatok alapján megállapítja: a hercegnő születése óta gyerekeknek ritkábban adják ezt a nevet, kisállatoknak, házi kedvenceknek viszont gyakrabban.

A családnévvel foglalkozó tanulmányok körében a diakrón szemléletű vizsgálat kerül előtérbe. SLÍZ MARIANN tanulmánya a forrástípusoknak a történeti személynév kutatásban betöltött szerepével foglalkozik (700–706). A szerző hangsúlyozza, hogy a formai szempontok alkalmatlanok a családnévség megítélésére. Véleményét különböző forrástípusokból gyűjtött adatok elemzésével támasztja alá. Forrásai: 14. és 16. századi özszíráások és számadáskönyvek. Megállapítása szerint a névadatok szerkezete erősen függ attól, hogy milyen forrásból és korból származnak. FARKAS TAMÁS a népnévből keletkezett magyar családnévvel foglalkozik (504–517). Hangsúlyozza, hogy bár a népnévi eredetűek sorába kevés családnév tartozik, egy jó részük igen gyakorinak számít. A szerző megvizsgálja e névtípus keletkezésének lehetséges motivációs tényezőit is, illetve példákkal

szemléltetve bemutatja a népnévi eredetű családnevek állományának változásait. RUFF CSILLA a Máramaros megyei Felsővisó német eredetű családneveit tanulmányozza történeti források alapján (693–699). A település történetének bemutatása után a nevek írásmódjában végbement változásokat vizsgálja meg. N. FODOR JÁNOS a magyarországi névföldrajzi vizsgálatok lehetőségeire hívja fel a figyelmet (518–527). A Kárpát-medencei családnevek történeti korpusza az 1715-ös és 1720-as népszámlálások adataira támaszkodik; ezek nyújtják a lehető legteljesebb képet a 18. század eleji Magyarország etnikai sokszínűségéről. A forrás ismertetése után a szerző azokat a kutatási területeket mutatja be, amelyek esetében a névföldrajzi vizsgálatok segítséget nyújthatnak: fonetikai, morfológiai, lexikai, névrendszertani, etimológiai vizsgálatok.

A nem hagyományos személyneveket tárgyaló szekcióban tíz előadás hangzott el; túlnyomó többségük az interneten használt nicknevekkel, azok motivációs hátterével, morfológiai, lexikai jellemzőikkel foglalkozik. A szekcióba tartozó előadások egyéb témái: a *nem hagyományos személynevek* terminus meghatározásának lehetőségei; a névtípus fordítási stratégiái és nehézségei; ragadványnév-vizsgálatok. LESZEK SZYMAŃSKI 7456 nicknevet vizsgált meg, a hangsúlyt a nevek morfológiai felépítésének jellemzőire fektetve, ezt a felhasznált karakterek alkalmazásának motivációs vizsgálatával kiegészítve (822–830). A vizsgált nickneveket szerkezeti jellemzőik alapján csoportosítja: random szerkezetek (*assadasd*), egy szavas (*gina*) és több szavas szerkezetek (*power...king*). A karakterek alkalmazásának motivációs vizsgálatán belül három fő szempontot emel ki: nagybetűk, számok és nem alfanumerikus karakterek használata.

Állatnevekkel három tanulmány foglalkozik, ebből kettő EPHRAIM NISSAN és GHILAD ZUCKERMANN közös kutatását mutatja be (842–853, 867–878), egy pedig EPHRAIM NISSAN (854–866) munkáját. A három tanulmányban a kutatók az Abramowitsch-féle Természettudományban (1866) fellelhető olyan állatfajok neveit vizsgálják, melyeket maga a szerző hozott létre. Legjellemzőbb eljárása: bibliai tulajdonnevek átalakításával alkotott új neveket.

Az írói névadás témájához kilenc tanulmány tartozik. A román névkutatók körében különösen erős az érdeklődés e terület iránt: az előadók egy kivételével közülük kerültek ki. Az elhangzott előadások jellemzően az irodalmi művekben fellelhető személynevek stilisztikai értékével, a nevek szimbolikájával, motivációjával, eredetével, név és identitás kapcsolatával foglalkoznak. ADRIANA ISTRĂUAN például Anton Holban román író négy munkájának személyneveit vizsgálja (923–931). Bemutatja a szereplők neve és személyisége közötti összefüggéseket.

A kötetet záró, egyéb nevekkal foglalkozó szekció különböző névtípusokat érintő tanulmányokat tartalmaz. Az előadók az együttesnevekkel, vásárok és fesztiválok, újságok és magazinok, területek és népek neveivel, intézmény- és utcanevékkel kapcsolatos sokrétű kérdéseket mutatnak be. PATRICIA ACHIM például mai romániai együttesek nevével foglalkozik (970–979); feltérképezi az együttesnevek kiválasztása során működő mechanizmusokat. A szerző megvizsgálja a nevek szerkezetét, illetve az együttesek által képviselt zenei irányzatok alapján kategorizálja a vizsgált neveket, kiemelve az adott csoportok jellegzetességeit.

4. A két tanulmánykötet szerkezeti felépítésében több hasonlóságot is fölfedezhetünk; ennek magyarázatát egyrészt a szerkesztő személyében, másrészt pedig a sorozattá tétel szándékában találhatjuk. A második kötetnek az elsőhöz képest csaknem

kétszeres terjedelme, a szerzők számának jelentős mértékű növekedése azt jelzi, hogy a nagybányai konferenciasorozat kezd szélesebb körben ismertté válni, és rangot kivívni magának az európai névkutatásban.

HAINDRICH HELGA ANNA

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

TRUNKI PÉTER

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

**OLIVIU FELECAN, Un excurs onomastic în spațiul public românesc
actual [Névtani kirándulás a mai román közösségi térben]**

Editura Mega – Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2013. 206 lap

1. A magyar névtudomány eddig kevésbé követte nyomon a román névtan eredményeit, ezért a jelen könyv új tájékozódási lehetőségeket kínál az érdeklődőknek, bemutattva az utóbbi évtizedek román személy- és intézményneveit. A kiadvány alapvetően szociolingvisztikai szempontokat érvényesít, érzékeltetve, hogy a nevek mennyire érzékenyen reagálnak a gazdasági és társadalmi változásokra. Ezeknek a hozadéka az életfeltételek átalakulása és ezzel együtt a nevek formálódása, idomulása az új miliőhöz.

A könyv FELECAN 2009–2013 között megjelent írásainak egy hányadát foglalja magába két főbb tematikus egység szerint: az első a személynévadás tárgykörét jeleníti meg (14–117), a második pedig az intézménynevekét (120–182). A jól áttekinthető szerkezetet egészíti ki a bevezetés (7–12), amelynek angol és francia nyelvű változatát is olvashatjuk (184–194). Két további mutató a FELECAN által hivatkozott szerzők és művek listáját összesíti (195–197), illetve a tárgyszavak jegyzékét tartalmazza (198–202). A román mellett angol (203) és francia nyelvű tartalomjegyzék (205) zárja a kötetet, amely nagyszerű segítséget nyújt a románul nem tudó olvasóknak.

2.1. Az első tematikus egység a jelenkori személynévek világát mutatja be, a tradíció és az innováció összekapcsolásával. Az itt szereplő öt tanulmány első darabja a Duna, a Kárpátok és a Fekete-tenger által körülhatárolt terület névanyagának történeti áttekintését célozza meg (14–41).

Az ezt követő cikk Máramaros 1987–2007 közötti személynéveit mutatja be (42–62). Alakulásukat nagymértékben befolyásolta a terület északnyugati helyzete, amely lehetőséget biztosított a hagyományőrzésnek, a többnemzetiségű és több felekezethez tartozó lakosság egymás mellett élésének. A tanulmány bemutatja a városi és a falusi népesség személynévhasználatát, elsősorban a román, a magyar és ukrán személynévekre koncentrálna. A máramarosi térséget az újabb idegen nevek erőteljes elterjedése jellemzi; ezek a kölcsönzések elsősorban az újlatin nyelvek hatását tükrözik (olasz, spanyol, francia és részben portugál).

A következő tanulmány az előző vizsgálat tematikáját vezeti tovább szociolingvisztikai keretbe helyezve (63–83). Annak a migrációs folyamatnak a hozadéka tárul elénk, amely a keresztnév-változtatás motivációját befolyásolta az Olaszországba, Spanyolországba és Franciaországba, illetve Portugáliába kivándorolt vagy csupán néhány évre munkakeresés céljából kiköltözött románság körében. Az erőteljesebb népességmozgás markáns változási mutatókat eredményez. FELECAN egyrészt a névkölcsönzést vizsgálja, amikor a gyermek olyan idegen keresztnévet kap, amelynek nincs román megfelelője, másrészt a névhelyettesítést, azaz a meglévő román keresztnév helyett az aktuális országbeli változat alkalmazását (vö. *Ion ~ Giovanni ~ Jean, Petre ~ Pedro ~ Pierre*).

Románia északnyugati területén elsősorban a falusi környezetben dívik a kollektív ragadványnévadás, amelyet a szerző úgy határoz meg, mint a román nép lelkületének szarkasztikus megnyilvánulását, mivel e nevek elsősorban negatív tulajdonságokat domborítanak ki (103–117). A szerző a tipológiai felosztás során olyan neveket sorakoztat fel, amelyek az elnevezett lakosság tulajdonságaira utalnak: például az Iza mente lakosságának a magyar eredetű *Dobaşi* a neve, mert igen jó zenélő hírében állt.

2.2. A második nagyobb egység olyan névtípusokat foglal magába, amelyek szoros kapcsolatban állnak a jelenkori román gazdasági élet változásaival, mozgásaival. A szerző mindenekelőtt azt hangsúlyozza, hogy a szocio- és pszicholingvisztikai kutatások megbízhatóságának alapja az interdiszciplináris szemlélet (120–131). Ennek fő célja a gyűjtés körütekintő megszervezése és véghezvitele a megnevezett területen az egyetemi hallgatók bevonásával. FELECAN rámutat arra is, hogy ezzel a feladattal nem csupán a nevek feltárása történik meg, hanem a témában érdekelt ifjúság bevonása a munkába, és egyben a gyűjtés módszertanának az elsajátítása is.

A következő dolgozatban egyes városokban (Bukarest, Kolozsvár, Máramaros és Szuszág) létrehozott vállalkozások cégtábláin megjelenített nevek összegyűjtésének módszeréről és azok feldolgozásának menetéről olvashatunk (132–148). A motiváció vizsgálata szociolingvisztikai szemszögből a cégek neveinek kommunikációs feladatát helyezi előtérbe, azaz a feladó (tulajdonos, névalkotó) és a vevő (kliens, névhasználó) információátadói és -vevői kapcsolatának sikerességét. A szemiotikai nézőpont érvényesítésével FELECAN azt a kapcsolatot ábrázolja, amely a feladó és a címzett között jön létre az első benyomás alkalmával. A szerző hangsúlyozza, hogy 1989 markáns határvonalat képez a többnyelvűség területén a kis- és nagyvállalkozások névhasználatában, elsősorban az angol nyelv térhódításával.

Az intézménynevek névadási gyakorlata hitelesen ábrázolja a társadalmi, gazdasági, pszichológiai, nyelvi és kulturális változásokat, de figyelembe veszi a marketingcél és a kereslet meghatározó befolyását is (149–164). E nevek motivációjául szolgálhat a cég rendeltetésének megnevezése, a földrajzi elhelyezkedés, a tulajdonos vagy valamely rokon neve. A nevek létrejöttében nagy szerepet játszik a szóalkotás és az idegen szavak alkalmazása.

A román névkutatásban kevésbé vizsgált területnek tekinthető a patrocíniumi névadás (165–182). Annak ellenére, hogy a templomok és monostorok többféle felekezethez tartoznak (ortodox, római és görög katolikus stb.), megállapítható, hogy a vallás fogalmkörébe tartozó nevek helyett a névhasználó közösségen belül megszokott, szóbeli megnevezések érvényesülnek, így a településnév vagy a településrésznév, egyéb tulajdonnév, sajátosság, alapító neve alapján jöhet létre templomnév.

3. Összességében megállapítható, hogy a bemutatott kötet elsősorban a mai román személy- és intézménynévadást jeleníti meg pszicho-, szociolingvisztikai és szemiotikai szempontok érvényesítésével. A modern kutatások sora a szerzőnek köszönhetően értékes művel gazdagodott, s e munka interdiszciplináris eredményeinek köszönhetően alaposabban megismerhetjük a különböző névadási indítékokat és egyes névtípusok kialakulásának folyamatát is.

KISS MAGDALÉNA

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

ILEANA IONIȚĂ-IANCU, Onomastică românească și unele aspecte didactice ale valorificării antroponimiei [Román névtan és a személynevek megközelítése didaktikai szempontból]

Editura Paralela 45, Pitești, 2012. 183 lap

1. A román személynév kutatás történetének fontos korszakaként jelölhetjük meg a 20. század első felét. Az 1930-as években két fontos regionális összefoglaló munka jelent meg: IOAN AUREL CANDREA *Onomastica românească cu privire specială la onomastica Olteniei* [Román névtan, különös tekintettel az olténiai névtanra] című műve (București, 1935–1936) és ȘTEFAN PAȘCA *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului* [Személy- és állatnevek Olténiában] című munkája (București, 1936). Egyiküknek sem sikerült azonban meghatározni azokat az elveket, amelyek a névtannak ezt az ágazatát jellemeznék. Mindkét szerző elfogadta MIKLOSICH, MARETIC és WEIGAND megállapítását, miszerint a román népnek nincs önálló névtani rendszere. Ez a kijelentés több nyelvészt elbátorítalt egy nagyobb összefoglaló diakrón munkától, így inkább több kisebb szinkrón vizsgálat látott napvilágot. Ugyanakkor 1934-ben NICOLAE IORGA, látva a személynévntan módszertani hiányosságait, a *Nume de botez la Români* [Keresztnevek a románoknál] című munkájában olyan felosztást kínált, amelyben különböző periódusokat különböztetett meg a román névanyag fejlődésében; igaz, gyakran helytelen etimológiákat adva. E tanulmányokkal a terepmunka és az adatok aprólékos, pontos lejegyzése a román névkutatásnak is fontos jellemzőjévé vált.

A román névtan későbbi fontos műveiből csak néhányat említünk meg itt. ALEXANDRU GRAUR *Nume de persoane* [Személynevek] című kézikönyvében (Editura Științifică, București, 1965) a román személynevek kialakulásával, változásával és helyesírásával kapcsolatos kérdésekre kereste a választ különböző szempontok alapján. Később IOAN PĂTRUȚ ehhez hasonló munkát publikált: *Nume de persoane și nume de locuri românești* [Román személynevek és helynevek] (Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984), amelyben e két alapvető névfajtát vizsgálja.

A szakemberek és a nagyközönség számára is alapvető munkának számítanak a névszótárak. Ezen a téren a legkiemelkedőbb művek: NICOLAE A. CONSTANTINESCU *Dicționar onomastic românesc* [Román névtani szótár] (Editura Academiei, București, 1963), IORGU IORDAN *Dicționar al numelor de familie românești* [Román családnevek szótára] (Editura

Științifică și Enciclopedică, București, 1983) és CHRISTIAN IONESCU Mică enciclopedie onomastică [Kis névtani enciklopédia] (Editura Enciclopedică Română, București, 1975) című műve. Ezek modellértékűek lettek az utóbbi évtizedekben megjelenő hasonló kiadványok számára.

2. ILEANA IONIȚĂ-IANCU itt ismertetett kötete egy pedagógusok számára meghirdetett verseny díjnyertes munkája. Az előszó a művet széles olvasóközönségnek ajánlja (filológusoknak, tanároknak, diákoknak; jelenlegi és jövőbeli szülőknek, akiket érdekel saját nevük jelentése, vagy megfelelő nevet szeretnének választani utódaiknak), illetve tájékoztatást ad a kötet összeállításának körülményeiről és hátteréről is. A szerző művének kiindulópontjaként általános áttekintést ajánl a személynevek kialakulásáról és fejlődéséről, valamint különböző módszertani eljárásokat, alkalmazásokat kínál, amelyek fontosak lehetnek a román nyelv és irodalom iskolai oktatásában (7–8).

A kötet az előszót követően öt nagy fejezetből áll. A szerző elsőként összefoglaló áttekintést nyújt a személynevekről (9–40). Szól a névtan és más tudományágak kapcsolatáról, a román személynévkutatás elveiről és módszereiről, a román személynévrendszer fejlődéséről, valamint a nevek szerkezetéről és funkcióiról. A román személynevek fejlődésében négy szakaszt különböztet meg; a harmadik periódus kapcsán utal a szerző a magyar hatásra is. A román nyelv korai időszakát a leíró nevek használata (*Albu* 'fehér', *Micu* 'kicsi') jellemezte. Az azt követő korszakban sok ósláv eredetű név került át a román nyelvbe (*Bogdan*, *Vlad*). Az ortodox egyház hatására a 12–19. században a román keresztnévek elsősorban a martirológiumok névanyagából származtak, de ezek mellett megjelentek a szomszédos népektől átvett nevek is. Több név használata mutat itt magyar hatást: *Andrei* ('András'), *Anton* ('Antal'). A modern korszakot az antik római nevek divatja (*Augustin*), a nyugati műveltség hatása (*Oliver*, *Renata*) és történelmi hősök nevei (*Decebal*) is jellemzik.

Ugyanebben a fejezetben tárgyalja a szerző a nevek változásait, amelyeknek számos oka lehet. A kétnyelvű vidékeken a különböző eredetű nevek elrománosodhatnak, mint például a magyar *Nagy* > r. *Naghiu* (29) esetében. A személynevek osztályozásában a szerző CONSTANTINESCU rendszerét követi. A román személyneveket két nagy csoportra osztja: a keresztény (bibliai és martirológiumi) és a világi nevek kategóriájára. A világi neveknél említi a magyar nyelvből kölcsönzött neveket is: *Almaș*, *Farcaș*, *Laslaș*, *Gabor* (*Gavril*), *Tămaș* (*Toma*) stb.

A második fejezetben a szerző a személynevek témakörének tanításával foglalkozik (41–76). Az 5–8. osztály az egyetlen olyan időszak, amelyben a tanulók gazdag elméleti és gyakorlati bevezetésben részesülnek e témakört, illetve a nyelvészet különböző területeit illetően. A szerző az Editura Humanitas tankönyvei alapján mutatja be, hogy miként jelennek meg a személynevek a fonetika, a helyesírás és a helyesejtés, a szókészlet, a szemantika, a morfológia, valamint a mondatban ismeretköreinek kapcsán a különböző évfolyamoknak szánt tananyagban.

A harmadik fejezetben (77–96) a személyneveknek a román irodalomban való felhasználásával foglalkozik a szerző, azokra a művekre térve ki, amelyeket az említett osztályokban tanítanak. Áttekinti a nép- és műköltészeti alkotásokban megjelenő személyneveket, s elemez néhány jól ismert irodalmi alkotást (pl. Caragiale műveit).

A negyedik fejezet (97–104) a *Hogyan helyes?* címet viseli. Ebben ötven kérdést kínál a szerző az általános iskolások személynevekhez kapcsolódó tudásának felméréséhez.

A kötet végén egy kis utónévszótár található, amely több mint 350 szócikket foglal magába (105–179), ám arra való utalást nem tartalmaz, hogy honnan származik a névanyag. A korpusz főként régi és modern román keresztnéveket tartalmaz, amelyeket etimológiai és jelentéstani magyarázatok követnek. Néhány név esetében a szerző utal arra, hogy milyen híres személyiségek viselik az adott nevet, legtöbb esetben pedig a becézett formát is megadja; nem tünteti fel azonban például az adott nevekhez kapcsolódó hivatalos névnapot.

A felhasznált irodalmat a szerző három részre osztva adja meg: általános művek, névtani szakmunkák, valamint módszertani dolgozatok (180–183).

3. ILEANA IONIȚĂ-IANCU munkája szakmailag megalapozott, egyúttal közérthető, főként a nagyközönség számára szóló könyv, melynek révén tovább gazdagodott a román személynévanyagot bemutató művek sora.

MÁR ORSOLYA

Bukaresti Tudományegyetem
Idegen Nyelvek és Irodalmak Kar

Deonomasticon Italicum. Dizionario storico dei derivati da nomi geografici e da nomi di persona 1–4. Con supplemento bibliografico
[Deonomasticon Italicum. A földrajzi nevekből és a személynévekből
kialakult származékalakok történeti szótára 1-4.
Kiegészítő bibliográfiával]

Szerkesztő: WOLFGANG SCHWEICKARD. Niemeyer, Tübingen, 1997–2013. 1. 780 lap,
2. 802 lap, 3. 869 lap, 4. 822 lap, bibliográfia: 530 lap

1. WOLFGANG SCHWEICKARD, a saarlandi egyetem professzora 1997-ben indította útjára nagyszabású vállalkozását, mely az olaszban köznevesült (akár idegen eredetű) tulajdonnevek szótárának elkészítését tűzte ki célul. A mű első része, a helynevekből alakult köznevekre vonatkozó négy kötet 2013-ban teljessé vált; tovább folyik ugyanakkor a két kötetesre tervezett, a személynévek köznevesült alakjait számba vevő rész szerkesztése.¹

2. A Deonomasticon Italicum (DI.) megszerkesztésének ötletéről és céljáról a saarlandi egyetem portálján is elérhető az a német nyelvű tájékoztató tanulmány (Projektbeschreibung),² amelyet a szerző kötetben is publikált.³ Ebben az írásban megtalálható az *eschimesi* 'eszkimó(k)' mintaszócikke is.

¹ Ebből a részből eddig négy mintaszócikk (*Brougham* és *Fahrenheit*, továbbá *Lutero* és *Cicerone*) jelent meg a Rivista Italiana di Onomasticában (2012: 461–466. és 2013: 129–136, 467–473).

² <http://www.romanistik.uni-saarland.de/de/schweickard/deonomasticon-italicum.html> (2014. 09. 10.)

³ STÄDTLER, THOMAS Hrsg. 2003. *Wissenschaftliche Lexikographie im Deutschsprachigem Raum*. Universitätsverlag Winter, Heidelberg. 127–136.

A szótár koncepciójának kimunkálása 1987-ben kezdődött, 1996-tól folyamodtak a szerkesztők támogatásért a Deutsche Forschungsgemeinschafthoz, és 2002-ben zárult le az első kötet szerkesztése (ez eleinte füzetekben jelent meg). A szótár célja az olasz köznevesült alakok szisztematikus feldolgozása, mert ezek jelenléte az általános szótárakban esetleges, illetve ha szerepelnek is, magyarázatuk gyakran nem kielégítő. Az elsődleges célközönség az italianisták és a romanisták köre. A DI. olasz nyelvű, adatokkal dokumentált történeti és etimológiai szótár, melyben a tulajdonnévi címszavak után a belőlük képzett alakok sorakoznak, forrásmegjelöléssel és jelentésmagyarázatokkal. A hagyományos cédulázással, illetve modern eszközökkel egyaránt zajló anyaggyűjtés széles skálán történt (régí szövegektől internetes korpuszokig).

2.1. Az egyes kötetek élén mindig rendkívül rövid (csak olasz nyelvű) bevezetés áll. Ebben a következő adatok szerepelnek: a munkatársak felsorolása, a bibliográfia növekedési adatai, a kötetben címszóként szereplő földrajzi nevek listája, az időközben publikált recenziók felsorolása (az első három kötetről eddig összesen 43 ismertetés látott napvilágot neves szakfolyóiratokban és szakértő bírálók tollából), a hivatalos támogatók neve, köszönet a kollégáknak (hangsúlyosan MAX PFISTERnek).

Kiegészítő kötetként (2013-ban már második kiadásban) látott napvilágot az apparátuskötet. Ennek bibliográfiai részében a főszerkesztő szavai szerint 15 000 tétel sorakozik, és ugyanitt található meg a szótári részben, illetve a bibliográfiában alkalmazott rövidítések feloldása is.

2.2. A szótárban az oldaltükör két hasábra oszlik. A hasábok bal margóin lévő, ötösével ugró (5, 10, 15 stb.) kis számok a sorok számát jelölik (egy-egy oldalon a két hasáiban összesen átlagosan 100 sor van): ennek a módszernek az alkalmazása a keresést, idézést nagyon megkönnyíti.

A címszólista nem törekszik teljességre, hanem átgondolt válogatás eredménye. Ennek a célja az, hogy a DETI.⁴ illetve a (jelenleg a 12. kötetnél tartó) LEI.⁵ alapvető fontosságú olasz szótárakban szereplő, jól megszerkesztett szócikkekkel ne legyenek felesleges átfedések. Ezért a DI., illetve a LEI. főszerkesztői már 1998-ban meg is egyeztek abban, hogy a köznevesült származékok szócikkei csak az előbbiben kapnak helyet (vö. DI. 1: iv).

A szócikkek élén a vastagon szedett címszó áll. Ez lehet olasz vagy idegen eredetű földrajzi név, továbbá népnév (ezek között számos kihalt népet jelölő szó szerepel: *alani*, *alemanni*, *celti*). A többtagú olasz tulajdonnevek köznévi eleme zárójelben áll a tulajdonnévi rész után: *Baltico (mar)*, *Bermude (isole)*, *Binn (valle di)*, *Cèca (Repubblica)*. Az idegen eredetű földrajzi nevek lehetnek címszavak eredeti, idegen alakjukban (*Foix*, *Friesach*, *Guildford*) vagy olasz exonimaként (*Francoforte*, *Inghilterra*, *Groninga*), illetve olykor mindkét változat lehet címszó (*Seychelles*, *Seicelle*). A többtagú földrajzi nevek azon elemük alatt vannak ábécébe sorolva, amelyikből a köznevesült alak származik (pl. *Fort Benton* a második elemnél, mert ebből származik a *bentonite* 'vulkáni eredetű kőzet' jelentésű olasz köznév); ilyen esetekben a másik elem (példánkban: *Fort*) alól utalás

⁴ DETI. = CAPPELLO, TERESA – TAGLIAVINI, CARLO 1981. *Dizionario degli etnici e dei toponimi italiani*. Pàtron, Bologna.

⁵ LEI. = PFISTER, MAX 1984–2012. *Lessico etimologico italiano* 1–12. Dr. Ludwig Reichert Verlag, Wiesbaden. (A 8. kötettől társfőszerkesztő: W. SCHWEICKARD.)

szerepel a címszóra. Utalások egyébként nemcsak címszavakat köthetnek össze, hanem szócikkben előforduló elem is utalhat címszóra (*Edo*: antico nome di → *Tokyo*).

Az alsó indexszámmal elkülönített homonimák (a lexikográfiában megszokott módon) két külön címszóban szerepelnek (*Alessandria*₁ 'egyiptomi metropolisz', *Alessandria*₂ 'piemonti város').

A címszavakban ékezzel van jelölve a szóhangsúly, illetve (az *e*, *o* esetében) a magán- és mássalhangzók nyíltsága [è, ò] vagy zártsága [é, ó] is.

A címszó után enciklopédikus jellegű információ áll a jelölt földrajzi helyről, pl. „*Budapest Capitale dell'Ungheria, capoluogo della contea di Pest. Fu costituita nel 1873 dalla fusione di → Buda con Óbuda e → Pest*”. Ezt a bevezető szakaszt az olasz források kronologikus felsorolása zárja. Számokkal és betűkkel elválasztva következnek utánuk először a címszóból képzett szavak (melléknevek, főnevek, igék; pl. a *magiari* címszónál: *magiarico*, *magiarismo*, *magiarità*, *magiarizzare*, *magiarizzatore*, *magiarizzazione*), jelentésük (olykor etimológiájuk), továbbá első és további dokumentált előfordulásaik megjelölésével. A források felsorolása igen tetemes részét teszi ki a szócikkeknek. A nagyon terjedelmes szócikkek (pl. a *Róma* városnévé) élén az áttekinthetőség megkönnyítése érdekében egyenesen kis tartalomjegyzék áll. A kötetekben gyakran szerepelnek lábjegyzetben megadott kiegészítő információk.

A szótár módszerét illusztrálja az *Ungheria* szócikk vázlatos bemutatása. A rövid enciklopédikus leírás („Stato dell'Europa centro-orientale...”) után először magának a földrajzi névnek a változatai állnak, első és későbbi előfordulásaikkal együtt (*Hungaria* 10. sz., *Ungaria* 1250 k., *Ungheria* 1284 k., *Ungarria* 13. sz. második fele, *Orghania* 13. sz. vége, *Ongaria* 1309 k., *Ongharia* 1325 stb.). A továbbiakban a szócikk 1. pontja a népnév főnévi és melléknévi alakváltozatainak, 2. (rövidebb) pontja az állandósult szerkezeteknek van szentelve (itt olyan kifejezések szerepelnek, mint *febbre d'Ungheria* 'tífuszfajta' 1805, *punto d'Ungheria* 'hímzésféle' 1765. stb.). Az 1. pont további öt részre van osztva, mégpedig a népnév fő olasz alakváltozatai szerint (1a: *ungari/ungar*, *ongar*, *ongher* stb.; 1b: *ungario*; 1c: *ungaresco*; 1d: *ungaresi*; 1e: *hungarico*). Ezek az alpontokon belül vannak felsorolva az olaszban valaha megjelent különböző főnévi és melléknévi jelentések (pl. 1a: *ùngari/ùngar* 'magyar' 1250 k., *ongari* 13. sz. eleje, *ungheri* 1333 k. stb.; *unghero* 'hun' 1322. stb.; *ungaro* 'rabszolga' 1482 k.; *ongari* 'rég Magyar pénz' 1383; *unghero* 'férfi nemi szerv' 1545; *ungher* 'a magyar nyelv'; *ongara* 'táncfajta' stb.). Az alpontokon belül elkülönítve szerepelnek továbbá a szókapcsolati (pl. 1a: *ungari*, *ongar* alatt *lingua hongara* 1523), a képzett alakú (pl. 1c: *ungaresco* alatt *ungareschette*; 1d: *ungaresi* alatt *ungheresino*, *ungheresizzare*), illetve az összetételekben való használatok (pl. 1e: *hungarico* alatt *austro-ungarico*).

2.3. A DI. magyar vonatkozású címszavai (és utaló címszavai) a következők kötetenként: 1: *Bùda*, *Budapest*, *Dèbrecen*, *Dràva*, *Danùbio*, *Èsztergom*; 2: *Kocs*; 3: *magiàro*, *Nagyág*, *Pannònia*, *Pest*; 4: *Sabària*, *Seghedìno*, *sìculi*₂, *Strigònia* → *Èsztergom*, *székely* → *sìculi*₂, *Tócai* → *Tókaj*, *Tókaj*; *Transilvànìa*, *ùgri*, *Ungheria*. (Egyéb, távolabbról e körbe vonható címszavak: *Carpàzi*, *Cumànìa*, *Dalmàzia*, *Fiume*, *Lipizza*.) E listában – a *Nagyág* (helynévből képzett *nagyágite* 'közvetfajta') jelenléte miatt – feltűnik, hogy egyéb magyar helynevekből származó, az olaszba szintén még korábban bekerült közetnevek

hiányoznak a szótárból. Neves italianista nyelvészünk, FOGARASI MIKLÓS a DEI⁶ alapján mindet felsorolta egyik tanulmányában⁷ (a *nagyágite* mellett a *kabaite*, *ditroite*, *dognácskaite*, *oravizzite*, *dillnite*, *biharite* terminusokat is). Az Interneten elérhető Ásványtár portálon a Kárpát-medencében felfedezett kőzetek ma már nem érvényes névjegyzékében⁸ azonban a DEI és így FOGARASI által felsorolt összes kőzetnév szerepel: ezek a terminusok tehát ma már nem használatosak, így az egyedüli *nagyágite* kőzetnévnek a DI.-ben való szerepeltetése megkérdőjelezhető.

Az 530 oldalas bibliográfiában két magyar szerző műve szerepel: KISS LAJOSTól a Földrajzi nevek etimológiai szótára (1983) és MEZŐ ANDRÁStól A magyar hivatalos helységnévadás (1982).

3. A magyar recenzens záró gondolata nem lehet más, mint annak felemlgetése, hogy a magyar nyelvészeti szakirodalomból sajnos továbbra is hiányzik nem csak egy történeti, de egy szinkron deonomasztikon is.⁹ Az előbbihez mindenesetre kiváló mintaként szolgálhatna a DI.

FÁBIÁN ZSUZSANNA

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

A Névtani Értesítő szerkesztőségébe 2014-ben beérkezett magyar névtani kiadványok

HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA szerk., *Helynévtörténeti Tanulmányok* 10. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2014. 206 lap

BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *A nevek szemiotikája*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság, Nyitra–Budapest, 2014. 266 lap

ERDÉLYI ERZSÉBET, *Kincsvadászat Nagykőrösön. Helyneveink nyomában*. OniPrint, Nagykőrös, 2014. 189 lap

⁶ DEI = BATTISTI, CARLO – ALESSIO, GIOVANNI 1966. *Dizionario etimologico italiano* 1–5. Barbèra, Firenze.

⁷ FOGARASI, MIKLÓS 1981. Panorama di voci ungheresi nell'italiano. *Giano Pannonio. Annali italo-ungheresi di cultura* 2: 135–149.

⁸ *Invalid names referring to minerals discovered in the Carpathian area*. http://www.mineral.hermuz.hu/kiadv_a_2.htm. (2014. 09. 10.)

⁹ Ígéretes kezdeménynek tekinthető a következő mű 99–136. lapjain közölt (az interneten is elérhető) szótári anyag: TAKÁCS JUDIT 2007. *Keresztnevek jelentésváltozása. Egy tulajdonnévtípus közszóvá válásának modellje*. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 86. Debreceni Egyetem, Debrecen.

PESTI JÁNOS, *Hosszúhetény nyelvi kincseiről. Névtani és dialektológiai tanulmányok.* Hosszúhetényi Honismereti Füzetek 7. Nemes János Művelődési Központ, Hosszúhetény, 2014. 164 lap

SEBESTYÉN ZSOLT – ÚR LAJOS, *Ung megye helységneveinek etimológiai szótára.* K. n., Ungvár, 2014. 155 lap

FOLYÓIRATSZEMLE

Helynévtörténeti Tanulmányok 9. (2013)

Szerkesztők: HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA. A Magyar Névarchívum Kiadványai
29. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 186 lap

A Helynévtörténeti Tanulmányok kilencedik kötete tizenhárom tanulmányt tartalmaz, melyeknek legnagyobb része előadásként elhangzott a 2013. évi, nyolcadik síkfőközi Helynévtörténeti szemináriumon. A helynévtörténeti témák mellett személynevekkel foglalkozó, névelméleti és interdiszciplináris megközelítéseket alkalmazó tanulmányok is találhatók köztük.

RÁCZ ANITA a nép(név) fogalmával, annak változásával foglalkozik jelen tanulmányában (7–17). Egy nép (etnikum) mibenlétét meghatározni nem egyszerű feladat, emiatt azt sem könnyű eldönteni, hogy mi tekinthető népnévnek, és mi nem. Munkája szempontjából ő csak azokat az etnonimákat tartja számon, amelyeket a magyar nyelvhasználók a vizsgált korszakban valóban ismerhettek, illetve használhattak különböző etnikumok megnevezésére.

KOCÁN BÉLA Ugocsa vármegye ó- és középmagyar kori településneveinek etnikumok szerinti nyelvi rétegeivel foglalkozik (19–29). Ez a téma különösen azért érdekli a kutatókat, mert a településneveket régóta felhasználhatónak gondolták etnikai kérdések tisztázására. A szerző szláv, magyar, német és román etnikumra utaló névréteget különböztet meg, megállapítva, hogy Ugocsa megyében mindössze 6,5%-nyi idegen népelemre utaló településnév található. Hozzáteszi, hogy a településnevek mellett kisebb denotátumok neveit (dülőneveket, kisebb vizek neveit) is érdemes vizsgálni, hiszen azok jobban tükrözik a lakosság etnikai hovatartozását. Ezzel szemben a nagyobb denotátumok nevei nem mindig jellemzik a lakók nemzetiségét.

K. NÉMETH ANDRÁS a külső-somogyi Koppány-patak nevének etimológiájával foglalkozik (31–41), az eddig ismerthez képest újabb (a FNESz.-nél korábbi) adatokat is bevonva a vizsgálatba. A korábbi névtani szakirodalom szerint a patak a partján fekvő egyik jelentősebb településről, a mai Törökkoppányról kapta nevét. A szerző viszont ezt elvetve inkább az Árpád-kori *Koppány* személynévből származtatja a víznevet, mivel a történészek szerint ez a terület lehetett Koppány első szállásterülete, hercegi uradalma, s a Koppány herceggel kapcsolatos néphagyomány is (részben) ehhez a területhez köthető.

BÁBA BARBARA a *vejsze* lexéma történetét, legkorábbi előfordulásait vizsgálja (43–56). A szó köznévként és helynév részeként is előfordul Árpád-kori okleveleinkben. A köznévi előfordulás azért lehet meglepő, mert az oklevelek magyar nyelvű szórványai általában tulajdonnevek, bár helyek említésével kapcsolatos köznevek is előfordulhattak magyarul (ilyenek még például a földrajzi köznevek és a fanevek). A szó jelentésváltozatain kívül a hangtörténeti változatok kialakulását is bő adatolással, meggyőzően mutatja be a szerző, s egyúttal cáfolja a *varsa* szóval való etimológiai összefüggését is. A *vejsze* szó

területi elterjedtségéről megtudjuk, hogy a korai ómagyar korban leginkább az északnyugati területekről adatolható.

SZÖKE MELINDA a garamszentbenedeki apátság alapítólevelének latinizáló helynevei alapján a latin oklevélszöveg és a helynévi adatok kapcsolatát járja körül (57–76). Ez a módszer – azaz hogy a tulajdonneveket nem a latin alapszövegtől elszakítva, hanem annak részeként tekintjük – azért különösen fontos, mert bizonyos kérdésekre csak a teljes szövegösszefüggés fényében kapható válasz. A latinizáló névhasználat esetei közül a szerző kettőt, a magyar nevek szóvégeinek latin végződésékként való azonosítását (és ennek megfelelő ragozását), valamint a nevek részfordítását vizsgálja, vagyis amikor a név egy része latinra fordítva szerepel az oklevélbe illesztve (pl. a földrajzi köznévi utótag vagy a megkülönböztető előtag).

SZENTGYÖRGYI RUDOLF korai oklevélgyűjteményeink nyelvtörténeti forrásértékéről ír kutatás-módszertani szempontból (77–88). A legkorábbi forrásgyűjteményeket összegzően bemutató rész után egy esettanulmányt olvashatunk, amely a Tihanyi alapítólevél adatainak előfordulásait vizsgálja nagy (részben kéziratos) oklevélgyűjteményeinkben (a Hevenes-i-, a Kaprinai- és a Fejér György-féle gyűjteményekben). Az összehasonlító táblázatot áttekintve kiderül, hogy számos elírt, téves adat szerepel e másolatokban (a helynévi adatok többsége, de legalább fele félrevezető). Az ezt követő érdekes gondolkísérlet lényege, hogy mi lenne, ha ezen újkori oklevélmásolatok elkészülte után az eredeti oklevél elveszett volna: milyen adatokra építene akkor a történettudomány, a történeti földrajz, a nyelvtörténeti kutatás és a történeti névtan. A szerző végül összegzi azokat a módszertani következtetéseket, amelyeket a bemutatott oklevélmásolat-gyűjtemények használatára nézve levonhatunk.

DITRÓI ESZTER esettanulmányában a nyelvi érintkezések, az idegen nyelvi környezetnek a helynévrendszerekre gyakorolt hatását vizsgálja a Vas megyei Vendvidék magyar, vend (szlovén) és német helynévi adatait felhasználva (89–99). A háromnyelvű terület kiválóan alkalmas az interetnikus kapcsolatok helynévrendszerekre gyakorolt hatásának feltárására. A kontaktusjelenségeket vizsgálva a szerző a többnevűség kérdéskörével is foglalkozik többnyelvű névpárok szemantikai, hangalaki és morfológiai megfelelését vizsgálva. Összefoglalóan megállapítja, hogy az átvételek többnyire a lexikális névkinccset gazdagítják, a morfológiai hatás sokkal ritkább.

TÓTH TEODÓRA egy kárpátaljai nyelvjárászigt, Dercen névrendszertani sajátosságait vizsgálja abból a feltételezésből kiindulva, hogy ha egy terület nyelvjárási szempontból különbözik a környezetétől, akkor esetleg elképzelhető, hogy más névmintákat is alkalmaz, mint a környező falvak (101–114). Először a terület bemutatását olvashatjuk, majd a szerző Dercen dialektológiai sajátosságait foglalja össze, megállapítva, hogy a nyelvjárászigtetek általában belső migráció révén jöttek létre. Ezután a névalkotási jelenségek területi különbségeinek vizsgálata következik, melyek okai lehetnek a természeti környezet eltérései mellett történeti, kulturális és természetesen nyelvi tényezők is. Így annak ellenére, hogy van néhány markáns különbség a névtani modellek tekintetében, ez nem kizárólag a nyelvjárási különbségek eredménye.

GYÖRFFY ERZSÉBET egy viszonylag új tudományterület, a helynév-szociológia (szociolingvisztika) kutatási feladatairól ír (115–125). A nevek kulturális vagy társadalmi jelentésével foglalkozó névszociológia a neveket társadalmi beágyazottságukkal együtt vizsgálja, a tulajdonnevek eddig is többtényezős jelentésstruktúráját kiegészítve az ún. kulturális jelentéssel. A helynév-szociológia kutatási területeinek bemutatása előtt az

ilyen irányú személynévtani kutatásokról is olvashatunk. Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a felsorolt diszciplínák és irányzatok (geolingvisztika, diskurzuselemzés, kognitív nézőpont, nyelv-szociálpszichológia, nyelvi tervezés) mindenképpen új szempontból tesszik a helyneveket vizsgálat tárgyává.

PÁSZTOR ÉVA az élőnyelvi helynévgyűjtések módszertani-elméleti kérdéseit foglalja össze (127–138). Ezek három fő téma köré csoportosíthatók: a gyűjtés tárgya, módszere és földrajzi keretének körülhatárolása. A gyűjtés tárgyának meghatározásakor szembesülünk azzal a névelméleti kérdéssel, hogy mit tekinthetünk helynévnek (pl. a tanyanevek ide sorolhatók-e). Módszertanilag elmondható, hogy a helynevek közzétételét és a gyűjtést is a kezdetektől az egységességre törekvés jellemezte, hiszen a fontosabb gyakorlati tudnivalókat útmutatókban foglalták össze. A leginkább kedvelt a kérdőíves módszer volt, de az interjúk készítése is ismert lehetőség. A gyűjtés kezdetben településenként folyt, a 60-as évektől pedig már megyei keretek között valósult meg.

SLÍZ MARIANN a *Dorottya* név ómagyar kori történetének több szempontú áttekintésével bemutatja, hogy a genealógia és a mikrotörténetírás hogyan nyújthat segítséget a névkutatásban (139–152). Az elemzés során kiderül, hogy a mikroszintű vizsgálat olyan tényezőkre hívhatja fel a figyelmet, amelyek a makroszintű vizsgálódás során homályban maradnak. A makroszemléletű elemzések (a statisztikai, névföldrajzi vizsgálatok) fel tudják tárni például egy név területi megoszlását, elterjedésének időbeli ütemét, de önmagukban nem képesek megvilágítani ezek okait. A mikrovizsgálat ezzel szemben be tudja mutatni az egyéni és családi névadási indokok egy részét, és azt, hogy egy-egy név gyakoriságának megnövekedésében milyen okok játszanak szerepet. Ennek a módszernek hátránya viszont, hogy csak az egyes eseteket látja. Így a legcélravezetőbb a két szemléletmód összekapcsolása lehet.

MOZGA EVELIN az ómagyar kori -s/-cs képzős személynéveink vizsgálatának lehetőségeit, szempontjait foglalja össze (153–167). Az alkalmat az áttekintésre az adja, hogy 50 éve jelent meg B. LŐRINCZY ÉVA tanulmánya az -s/-cs képzővel alakult névanyagról, ekkor azonban még nem állt rendelkezésre olyan névtár, amely a régi személynévek átfogó gyűjteményét tartalmazta volna. Az azóta megjelent Árpád-kori személynévtár viszont, amely megközelítően teljes körű gyűjtés a korszak személynéveiről, új lehetőségeket teremt a képzős nevek kutatása terén is. Jelen tanulmány a régi magyar személynévekkel kapcsolatos, megoldásra váró problémákra irányítja rá a figyelmet.

BÖLCSKEI ANDREA a kelta vallásosság nyomait kutatja a Brit-szigetek helyneveiben (169–184). Megállapítja, hogy a kelta szubsztrátumréteghez kapcsolódó, vallási vonatkozású helynevek két alapvető csoportba sorolhatók. Az ide tartozó nevek egy része kelta istenek, illetve mitológiai alakok nevét vagy a pogány kelta vallás egyes motívumaira történő utalást tartalmaznak. A kereszténység megjelenése után keletkezett nevek közül a helyi, kelta szentek tiszteletére vonatkozó nevek tartoznak ide.

A kötetben ismét sok értékes, változatos témájú tanulmányt olvashatunk, amelyek jól tükrözik a névkutatást jelenleg foglalkoztató problémákat, egyúttal pedig ösztönzést adnak a továbbgondolásra is.

BÉNYEI ÁGNES
Nyíregyházi Főiskola

Onoma 45. (2010)

Szerkesztők: DOREEN GERRITZEN – MARTINA PITZ – MARIA GIOVANNA ARCAMONE.
Editions Peeters, Leuven. 299 lap

Az ICOS (International Council of Onomastic Sciences) folyóiratának, az Onomának a 45. száma a névtani vizsgálódások sokszínűségére kíván rámutatni. A kötet a *History and Significance of Onomastics in Diachrony and Synchrony* [A névtan története és jelentősége diakrón és szinkrón megközelítésben] címet kapta. Egyik szerkesztője, MARIA GIOVANNA ARCAMONE kiemeli bevezetőjében (7–17), hogy a modern életforma, az új iparágak, az új mezőgazdasági termékek, az újonnan felfedezett állatok és növények, az internet és a számítástechnika rohamos fejlődésének következtében számos új tulajdonnév keletkezett és keletkezik folyamatosan az idők során, és magától értetődő kutatási irányként vetődik fel az ezek történeti alakulásába való bepillantás igénye.

Az ICOS 2008-ban Tallinnban összehívott ülésén döntöttek arról, hogy a folyóirat következő számában nem egy konkrét kiválasztott téma köré sorakoznak majd fel a leendő írások, hanem a névtan története kap figyelmet benne, kiemelten kezelve a névadási folyamatnak és a nevek kérdéskörének vizsgálatát mind a szinkrónia, mind a diakrónia szempontjából. A kötet az új kutatási módszerekre és eredményekre összpontosít, emiatt nem tagolódik elkülöníthető, nagyobb egységekre: a tanulmányok szerzők szerinti betűrendben következnek egymás után, és rendkívül színes képet tárnak elénk.

A cikkek rámutatnak arra, hogy milyen elemi összefüggés van a név és viselője között, hogy egy társadalomban ember nem létezhet a neve nélkül. A névadás motivációi, a mögöttes gondolati tartalom nagymértékben utalhat mind az egyéni, mind a kollektív tudatra, egy-egy nemzet névkészletéből számos következtetést lehet levonni mentalitására nézve. Szó esik a névviselés jogi vonatkozásairól is: a személynév az ember egyetemes joga, elsődleges identifikációs eszköze önmaga meghatározására, amely jogot senkitől sem szabad megvonni. Több tanulmány foglalkozik a névadás korlátozásának jelenségével, amikor a hatalom a nyelv eszközével próbálja ráerőszakolni akaratát etnikai, kulturális közösségek életére, ezzel ellehetetlenítve őket. A történelem viszontagságai, például a háborúk vagy a faji ellentétek a nyelvközösségek névkészletén nagymértékben nyomot hagyhatnak, így a tulajdonnevek egyfajta lenyomatai a történelemnek.

Az első cikkben SALIH AKIN arra világít rá, hogy milyen társadalmi konfliktusokhoz vezethetnek bizonyos nyelvi korlátozások (19–39). Törökországban a kurd közösséget nem fogadják el önállóként: minden olyan nevet, amely rájuk utal, ki akarnak szorítani a nyelvhasználatból, a hivatalos dokumentumokból; ilyenek a *Kurd* és a *Kurdistan* is. Ez a szabályozás természetesen a kurdok heves ellenállásába ütközik az egyébként is feszültségekkel terhes területen.

ÉMILE AUSSANT írása (41–59) egy Indiában alakult nyelvészeti iskola nézeteit mutatja be arról, hogy szerzői milyen kapcsolatot feltételeznek a tulajdonnevek és denotátumuk között. Elemzéseik a klasszikus szanszkrit nyelvtant veszik alapul. Központi fogalmuk az a névadási motiváció, amely szerint az indiai nevekben valamely szóelem a birtoklásra utal.

A tanulmány egy olyan nyelvészeti gondolkodással ismerteti meg az olvasót, amely már évszázadokkal azelőtt létezett, mielőtt az elméleti nyelvészet kialakult volna.

A személynévek és a helynévek kutatása a névtan tudományos diszciplinává válása óta a tudományterület fő vizsgálódási területeit képezi. PETER ERNST arra hívja fel a figyelmet, hogy a névadási motivációkról történő tudományos gondolkodás ezzel szemben mind a mai napig gyermekcipőben jár (61–78). A névadási motivációk kutatása az elnevezések mögötti okokat, illetve az ezekkel esetlegesen összefüggő további tényezőket vizsgálja. Ez a fajta kutatás interdiszciplináris terület, amely szoros kapcsolatot ápol a pszichológiával, a történeti tudományokkal és az empirikus tudományok minden ágával. PETER ERNST tanulmánya áttekintés az elmélet és módszer általános kérdéseiről.

ANGELO GAROVI a helynéveknek a svájci térképeken alkalmazott helyesírását mutatja be (79–86). 1947-ben ugyanis Svájcban olyan döntés született, hogy a térképeken és a telekkönyveken a helyneveket népnyelvi forma szerint kell feltüntetni, azaz minden nevet úgy kell leírni, ahogyan azt az adott helyen ejtik. A megoldás ellen már akkor, 1947-ben számos nagynevű nyelvész és térképész tiltakozott. Szerintük ugyanis a térképek fő célja a tájékozódás, éppen ezért a neveknek mindenki számára könnyen olvashatóknak kell lenniük. A cikk a népnyelvi és az írott nyelvi formák közötti kompromisszum megszületését mutatja be.

THOMAS J. GASQUE tanulmánya az ANS (American Name Society) és a Names című folyóirat kialakulásába, legfőbb célkitűzéseibe enged betekinteni (87–106). Az ANS 1951-ben jött létre, és 1996-ban indította meg folyóiratát, a Namest. Azóta több mint 1100 nagy tanulmányt, valamint több mint 1000 könyvismertetőt és konferenciabeszámolót közöltek. Jellemző témái: helynévek, személynévek, irodalmi nevek, üzleti nevek, egyéb nevek és névelmélet. A legtöbb a helynevekkel, valamint a személynemekkel áll összefüggésben. A cikkek témáinak eloszlása földrajzi területek szerint rendkívül változatos (Afrika, Ázsia, Ausztrália és Új-Zéland, ókori kultúrák területei stb.), a legtöbb viszont az USA-hoz, a Brit szigetekhez és Európához kötődik.

EDGAR HOFFMANN egy kisebb szláv népcsoport, a közép-német területen élő szorbok névanyagának kutatástörténetét állítja vizsgálódása középpontjába (107–125). A szorb nevek kutatása a második világháború után a Lipcsei Iskola tevékenységével emelkedett tudományos szintre. A nemzetiszocialista éra alatt Németországban a németesítő törekvések szellemében betiltották a szorb nyelv használatát, kultúrájukat megpróbálták háttérbe szorítani. Az 1940-es évek végétől, az 1950-es évek elejétől éledhetett újjá a szorb névkutatás, így mára hely- és személynemek feldolgozottsága tekintélyesnek mondható.

A névtan és a mentalitástörténet közötti kapcsolat kutatása a 20. század 70-es éveiben kezdődött meg. VOLKER KOHLHEIM cikkében (127–142) a *mentalitás* és *mentalitástörténet* fogalmát, illetve ezeknek a névtannal való kapcsolatát kívánja tisztázni. Felhívja továbbá a figyelmet a két terület egymással való kapcsolatának a kölcsönösségére: magyarázata szerint a tulajdonnevek jelentős része egyének azonosítására szolgál, ilyen módon a névadás nem maradhat független a környezettől és a mindenkori társadalom gondolkodásmódjától.

LIVINGSTONE MAKONDO (143–161) a zimbabwei nyelvek és nevek osztályozása során utal az ország viszontagságos történelmi múltjára: a gyarmatosítás, a fehérek betelepülése, a háborús viszályok és az utóbbi időben a gazdaság visszaesése is nyomot hagyott a zimbabwei névkészleten. A 20. század második felétől a nyugatról beáramlott neveket igyekeztek lecserélni helyiekre. Névanyagukban megjelentek a háborús borzalmakra utaló

szóelemek, a forradalmárok ideológiáját hirdető nevek, a függetlenség 1980-as kivívása után pedig a kialakult euforikus állapotot jelző nevek terjedtek el.

GIOVANNI MARTINI (163–190) az olasz törvénykezés nevekké kapcsolatos szabályozásaival foglalkozik. A személynevek kérdése csak az iparosodás és a népességrobbanás megindulásával vált kiemelt fontosságúvá, ugyanis ettől kezdve került előtérbe az identitás kérdésköre. Az 1941-es olasz törvénykönyv már tárgyalja a nevekhez való alanyi jogot. A jogalkotó sokszor vissza is élhet a joggal, felhasználhatja a kulturális, etnikai kisebbségek diszkriminációjára, üldözésére, ahogyan erre volt is példa az olasz történelemben a fasiszmus idején. Az 1947-es olasz alkotmány viszont kimondja, hogy mindenfajta (nyelvi alapú) diszkriminációt kerülni kell, senkit sem lehet megfosztani a nevétől.

Aligha mondható, hogy a német várnevek kutatása az elmúlt évszázadban a helynévtani kutatások középpontjába került volna. Ennek a hiánynak a pótlására ROLAND PUHL a középkori várak névadását vizsgálja a legújabban megjelent rajna-pfalzi várlexikon alapján (191–215). Rajna-Pfalzban a várakat szinte kivétel nélkül arról a településről nevezték el, amelyen vagy amely mellett találhatóak. Az elnevezéseket sok esetben a természeti jellemzők is motiválták, számos *-berg* ('hegy'), *-eck(en)* ('sarok'), *-fels* ('szikla') és *-stein* ('kő') végződésű nevet találunk, egyéb névadási motivációval viszont ritkán találkozunk.

PATXI SALABERRI a baszk nyelv és a baszk nevek helyzetét tekinti át történeti szempontból (217–236). A 19. században SABIN ARANA az addigiaktól élesen eltérő rendszerezést alakított ki a baszk nevekre (női nevek *-e*, *-ne*, *-ne* végződése, férfi nevek *-a* végződése). Ez a baszk nacionalisták körében nagy népszerűségnek örvendett, hiszen önmaguk identifikálásának eszközéül szolgált, és utalt az aktuális politikai állapotokra is. 1938-ban azonban Franco betiltotta a baszk nevek használatát, mert a szeparatista célok megvalósulásának lehetőségét látta bennük. Ez alatt az idő alatt sok olyan név keletkezett, amely a baloldali ideológiára utal (mint a *Libertad*). A baszk nevek ott tudtak fennmaradni, ahol ez az etnikum volt többségben, vagy jelentős volt a baszk nacionalizmus.

GÉRARD TAVERDET a névtan és a régészet kapcsolódási pontjaira kíván rámutatni (237–251), különösképpen mert az e két területen létrejövő kutatások egyes munkálatait sok esetben ugyanazok a személyek végzik. Az összevetéskor a névkutatók számára az is nyilvánvalóvá válhat, hogy az onomasztika hogyan vált le fokozatosan az elsődlegesen humán tudományokról és vált önálló tudományterületté az idők során. A szerző külön felhívja a figyelmet a burgundiai régió eredményeire a felvázolt kérdéssel kapcsolatban.

JOAN TORT-DONADA (253–276) elsőként a helynévkutatás interdiszciplináris jellegére világít rá, majd az ember névadó szerepével foglalkozik: annak adunk nevet, amellyel valamilyen kapcsolatunk van, így az elnevezésekből következtethetünk a névadó gondolkodására. A szerző a névadás három alapvető elvét említi: a transzparencia elvét (a nyelvi forma átlátszósága), a kivételesség elvét (valamely kivételesebb tulajdonság névben való megőrzésének az elve) és a szignifikáns tulajdonság elve (valamilyen sajátos tulajdonság kiemelésére irányuló törekvés). Végül a tanulmány kitér a helynevekben található metaforák alaki természetére is.

BRIAN SKYES kutatásai óta nyilvánvalóvá vált, hogy a történelem, a nyelvészet, a földrajz, a botanika és egyéb szakterületek mellett a genetika tudománya is fontos kapcsolatokat ápol a névtannal. SKYES az Y-kromoszómák és az emberi névviselés közötti hasonlatával egyértelművé tette, hogy a névtannak és a genetikának vannak közös vonatkozásai. Ez a megállapítás elsősorban a családnévek kutatásának területén jelentett sokat.

JÜRGEN UDOLPH tanulmányának (277–299) célja áttekintést adni a két terület eddigi közös eredményeiről, illetve a lehetséges jövőbeli feladatokról.

A kötet a legfrissebb névtani kutatások területéről válogatott anyagot tár elénk, rávilágítva a névkutatás interdiszciplináris jellegére. Tanulmányainak erőssége, hogy olyan névtani kutatásokat is elérhetővé tesznek az olvasó számára, amelyekkel egyébként ritkábban találkozhatunk.

HANTÓ RÉKA

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

KOCSÁR LILLA

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

Nomina 34. (2011)

Szerkesztő: MARGARET SCOTT. Society for Name Studies in Britain and Ireland,
Lavenham, Suffolk. 175 lap

A folyóirat 2011. évi száma hat tanulmányt, egy gyászjelentést, négy könyvszemlét és a 2010-es év brit és ír vonatkozású névtani munkáinak bibliográfiáját tartalmazza.

Tanulmányok. RACHEL SUTTON-SPENCE és RICHARD COATES írása azon jelek típusaival foglalkozik, amelyeket az angol labdarúgó-bajnokság első osztályában szereplő futballklubok azonosítására használnak a brit jelnyelvben (5–25). Az adatközlőktől származó (gyakran egyénenként változó) jelölések között belső jelnyelvi és kölcsönelemek egyaránt találhatók. Az elsőbe tartozik például metonimikusan a mez, a jelvény, a címer egy jellegzetessége alapján vagy a klubnak otthont adó helység eleve metonimikus jele segítségével történő jelölés; az utóbbiba pedig a megfelelő hivatalos, illetve informális, szemantikailag áttetsző angol névnek a teljes vagy részleges jelnyelvi fordítása. Egyes helységek azonosítására a brit jelnyelv, meglehetősen egyedi módon, a településen fellelhető futballklub nevének a jelölését alkalmazza.

MARGARET SCOTT és ANDREW CLARK cikke egy 2009-ben megjelent, JANI VUOLTEENAHO és LAWRENCE BERG által szerkesztett tanulmánykötet fő ötletét alkalmazza az angol helynévkutatás viszonylatában. E szerint a kritikai gondolkodás nyújtotta szemléleti megújulásra a helynévtanban is szükség van (27–50). A szerzők szerint a „hagyományos”-nak nevezett, a helynevek történeti-kulturális jelentőségét hangsúlyozó, adatok sokaságán filológiai vizsgálatokat végző névtani kutatások kevés figyelmet fordítottak arra, hogy az általuk felhasznált névadatok elsősorban hivatalos dokumentumokból valók, így nem annyira a korabeli tényleges, mint inkább a kikényszeríteni kívánt nyelvhasználatot tükrözik. A „kritikai” helynévtan ezzel szemben a nevek politikai beágyazódásából indul ki, s arra keresi a választ, hogy a névadás, névcseré és ezek eredménye, a helynév milyen szerepet játszik a kultúra, az egyenlőség, az identitás formálásában, a helyhez fűződő képzetek ki- és átalakításában; illetve, hogy ki(k)nek, miért és milyen feltételek mellett

áll(t) érdekében, hatalmában kezdeményezni ezeket a folyamatokat. Esettanulmányként a *Salford Docks > Salford Quays ~ The Quays: Greater Manchester's Waterfront* névcseré körülményeinek, mozgatórugóinak és hatásának a feltárását végzik el a szerzők.

TERHI NURMINEN óangol eredetű northumberlandi és durhami helyneveknek a nagyobb földfelszíni kiemelkedésre utaló földrajzi köznevekre visszavezethető összetevőit vizsgálja térképi adatok és három kisebb területet érintő terepmunka eredményei alapján (51–90). A vizsgált névanyagban a négy leggyakrabban előforduló releváns elem (az óangol *dūn*, *hlāw*, *hōh* és *hyll* szavak) jellemző denotációjának fizikai paramétereit részletesen is bemutatja a szerző. NURMINEN úgy ítéli meg, hogy bár általánosságban igaznak bizonyul MARGARET GELLING és ANN COLE azon feltevése, hogy az óangolban a terepformákat jelölő földrajzi közneveket erősen specializált jelentésben használta fel helynevek alkotására a beszélőközösség, az elemzett nevek tanúsága szerint két irányban mégis érdemes tágítani a korábbi elképzelést. A tárgyalt földrajzi köznevek helynévbeli alkalmazásának következetessége ugyanis az óangolban nem érthető el a GELLING–COLE-hipotézisben feltételezett szintet; illetve további vizsgálatokat igényel az is, hogy vajon a közép- és a modern angolban nem hasonlóan sajátos értelemben használták-e fel helynévalkotásra a topográfiai alakulatokra vonatkozó köznévi kifejezéseket.

FRAN COLMAN alapos hangtörténeti magyarázatokon keresztül igazolja, hogy az angolszász korszakból fennmaradt egyes pénzérméken található *Buga* személynév óangol eredetű, és független a déli germán nyelvek egyikéből származó *Boia* névformától (91–120). *Buga*, akinek a neve *Bvga* vagy *Boga* formában jelentkezik az érméken, Nagy Alfréd és I. (Idősebb) Eduárd wessexi királyok uralkodása alatt készített pénzérméket; *Boia* néven pedig az ez után következő uralkodók idején egy vagy több, talán frank származású pénzverő működhetett a területen.

ALICE CROOK a szülői keresztnév örökítésének gyakorlatát vizsgálja a cambridgeshire-i Castle Camps egyházközség 1563–1704 közötti keresztelési anyakönyveinek adatai alapján (121–132). Megállapítja, hogy az egyházközség területén a névadás ezen típusa az apa-fiú viszonylatban gyakoribb volt, mint az anya-lánya tekintetben; ugyanakkor a lányok esetében növekedett nagyobb mértékben e névörökítési gyakorlat népszerűsége a vizsgált időszakban.

NEIL HOWLETT az 1500-as évektől folyamatosan jelentkező, főként szántóföldek kapcsán alkalmazott *Beggars Bush* ('koldusok bokra/bozótosa') helynevek forrását és jelentését kutatja (133–143). A kifejezés korabeli irodalmi művekben jelentkező közmondászerű használatának értelmét ('saját hibájából elszegényedik') is figyelembe véve arra a megállapításra jut, hogy a névformában szereplő *beggars* szó a korai modern angolban nem feltétlenül kéregető csavargókat, gazembereket, hanem (el)szegény(edett) családfőket jelölt, akik tulajdonosai vagy bérlői lehettek a kérdéses nevű földterületeknek.

Gyászjelentés. SHAUN TYAS a névtani és egyéb témájú, jó színvonalú, népszerű kézikönyvek szerzőjeként ismertté vált Adrian Room (1933–2011) személyére és munkásságára emlékezik (145–147).

Recenziók. A rovat bemutat egy, a családnevek (és a genealógia) tanulmányozásához szükséges alapvető forrásokkal és korszerű szempontrendszerrel foglalkozó útmutató könyvet; ismerteti egy monográfiát, mely a családnév kutatás multidiszciplináris jellegét hangsúlyozó, napjainkban formálódó új kutatás-módszertani irányt és az ennek alkalmazásával nyerhető eredmények újszerűségét részletezi; tárgyal egy, az Uppsalai Egyetemen rendezett szimpózium anyagát kiadó tanulmánygyűjteményt, melynek témája a germán

nyelvekből mára kiveszett ősi szavak tulajdonnévbeli előfordulások alapján való rekonstrukciója; végül pedig bemutat egy, a skóciai Fife megye középső részének helyneveit közreadó és magyarázó könyvet, egy öt kötetesre tervezett sorozat második darabját (149–161).

Bibliográfia. A kötet a 2010-ben megjelent, Nagy-Britannia és Írország tulajdonneveivel (is) foglalkozó, főként angol, kisebb részben ír, walesi, német és svéd nyelvű történelmi, filológiai, névtani (utóbbin belül általános kérdéseket tárgyaló, forrásanyagot megjelentető és módszertani témájú, valamint személy-, hely- és középkori írói neveket feldolgozó) kiadványok, tanulmányok, recenziók CAROLE HOUGH által összeállított bibliográfiájával zárul (163–175).

BÖLCSKEI ANDREA

Károli Gáspár Református Egyetem
Bölcsészettudományi Kar

Nomina 35. (2012)

Szerkesztő: JOHN BAKER – JAYNE CARROLL – MARGARET SCOTT. Society for Name Studies in Britain and Ireland, Lavenham, Suffolk. 172 lap

A folyóirat 2012. évi száma öt tanulmányt, egy jegyzetet, két konferenciabeszámolót, két könyvismertetést és a 2011-es év brit és ír vonatkozású névtani munkáinak bibliográfiáját tartalmazza.

Tanulmányok. DUNCAN PROBERT tanulmánya bizonyítja, hogy az ún. Nagy Domesday Book írója a *Wulfnoð* személynevet következetesen *Vlnod*, illetve *Vlnod* formában rögzítette. Ezzel szemben a szövegben található *Vnlof* névforma – melyet korábban a kutatók hangátvételre, illetve a *ð* hang latin betűvel való lejegyzése körüli bizonytalanságokra hivatkozva a fenti névforma változatának tartottak – az *Olaf* név archaikus, az eredeti nazálist még őrző alakváltozatának írásbeli megjelenítése lehet (1–19). A szerző véleménye szerint ez utóbbi név nazálist még tartalmazó és azt már kivető változatai a 11. század közepén egyaránt jelen voltak az angliai személynévállományban, bár a két alak etimológiai összefüggését ekkor már nem feltétlenül érzékelték a beszélőközösség.

GWYNETH NAIR és JENNIFER SCHERR tanulmánya a nőiesség korabeli eszményével összefüggésben lévő absztrakt tulajdonságok női keresztnévben való jelentkezését vizsgálja, 1540–1850 közötti egyházi anyakönyvek adatai alapján (21–47). A szerzőpáros megállapítja, hogy bár a névtípus sohasem volt túl gyakori, a nevek alapján jól kirajzolódnak azok a más típusú forrásokból (pl. illemtankönyvekből, szépirodalmi alkotásokból) is kikövetkeztethető jellemvonások, melyeket a (korai) modern angol időszakban különösen fontos női erényeknek ítélték. Az ilyen típusú nevek választásával minden bizonytalansággal magát a tulajdonságot kívánták „adományozni” a névviselő számára, s ez a névadási gyakorlat nagyban elősegítette a nőiesség korszakra jellemző eszményének széles körű társadalmi elterjedését.

RICHARD COATES – a tanulmányban foglaltak vitatható jellegére vonatkozó figyelemzés mellett – azt tárgyalja, hogy a Brit-szigetekhez tartozó néhány, korai lejegyzésű, eddig ismeretlen vagy bizonytalan eredetűnek tartott névvel bíró nagyobb szigetnek a

megnevezése (pl. *Uist, Iona, Seil, Islay, Mull, Sark*, s valószínűleg *Scilly, Ebudae, Thanet, Érie, Britain*) talán a sémi nyelvek északnyugati ágának ősi változatából eredeztethető (49–102). A szerző több, nagy-britanniai és írországi helynevekben alkotóelemként jelentkező őskelta földrajzi köznév (pl. **ros-* 'hegyfok', 'mocsár'; **butā* 'lakóhely') esetleges sémi kapcsolatára is rámutat. Véleménye szerint a sémi eredetű nevek, topográfiai köznevek a föníciai, illetve pun kereskedők révén kerülhettek jövevényszóként, adsztrátum jelleggel a Brit-szigeteken élő kelták nyelvébe, hasonlóan azokhoz a későbbi skandináv eredetű helynevekhez, amelyek a Bristol-csatorna és a Severn folyó tölcseértorolata körül található objektumokat jelölnek, s amelyeket a területen kereskedőként, illetve kalózként működő vikingektől vett át a környékben élő angol és walesi nyelvű lakosság.

CAROLE HOUGH a helynévanyagot is segítségül hívva arra a kérdésre keresi a választ, hogy az angolszász korszakban éltek-e dámszarvasok a Brit-szigeten (103–130). Bár a dámszarvas tenyésztését a rómaiak honosították meg a területen, újabban több, főként régész kutató azon a véleményen van, hogy e vadak a rómaiakkal együtt eltűntek a szigetről, s csak a normann hódítás után hozták be őket újra. HOUGH egy, a 10–11. század fordulójáról való latin társalgási könyv (az Ælfric, Eynsham apátja által írott *Colloquy* című munka) vonatkozó anyaga, egy legenda (Edmund király csodálatos megmenekülése szarvasbika-vadászat közben a Cheddar-szurdokban, illetve későbbi meggyilkolása a közeli Pucklechurch településen lévő vadászlakban), illetve egy helynév etimológiájának körültekintő tisztázása során (*Pucklechurch* < óangol **pohha* ~ **pocca* 'dámszarvas' + *cirice* 'templom'; ti. a [dám]szarvas jelképezhette a korban Krisztust, illetve a királyságot egyaránt) bizonyítja, hogy vadászatra szánt dámszarvasokat minden bizonnyal az angolszász korszakban is tenyésztettek a szigeten.

KENNETH FRASER a politikának a hadihajók elnevezésében való megnyilvánulását vizsgálja (131–140). Alaptétele, hogy a hadiflottát alkotó vízi járművek neve gyakran utal olyan fogalmakra, eszmékre, eszményekre, amelyeket az állam népszerűsíteni akar. Ezért különösen az olyan esetek érdeklik a szerzőt, amikor a hatalmat képviselő személyek, testületek nem értenek egyet abban, hogy milyen képet közvetítsenek az államról; illetve, amikor hatalomváltás következtében az állam által képviselt alapelvek a történelem során megváltoznak. Az utóbbi esetet gyakran követi a korábbi ideológiát közvetítő nevekkel jelölt, már meglévő hadihajók átnevezése, az újonnan épített hajók megfelelőnek ítélt névvel való ellátása, mint ezt a szerző számos példája bizonyítja az angol, francia, egyesült államokbeli, olasz, német, orosz történelem politikai korszakváltásai kapcsán.

Jegyzet. KEITH BRIGGS a 13. századi *Fukkebotere* ('vaját üt', azaz a vaját tömbökké formálja) ragadványnév valószínűsíthető felépítésének, jelentésének magyarázata során megerősíti az Oxford English Dictionary megállapítását, miszerint az angol *fuck* 'közösül' ige eredeti jelentése 'üt, ver' lehetett, s a szó a holland *fokken* 'ua.' lexémával áll rokonságban (141–143).

Beszámoló. A kötet rövid beszámolót tesz közzé a Brit és Ír Névtudományi Társaság (SNSBI) 20. (University of Kent, Canterbury, 2011) és 21. (Athenry, 2012) tudományos konferenciájáról, az elhangzott előadások és projektismertetőik témájának felsorolásával (145–151).

Recenziók. A rovat két könyvet ismertet: bemutatja a skóciai Fife megye helyneveit közreadó és magyarázó, öt kötetesre tervezett sorozat harmadik darabját, amely St Andrews és az *East Neuk* nevű terület toponimáit tárgyalja; illetve szó esik egy, a walesi

családok eredetének és kapcsolatainak tudományos és amatőr vizsgálatában egyaránt jól használható, a családnévállományt is tárgyaló segédkönyvről (153–159).

Bibliográfia. A kötet a 2011-ben megjelent, Nagy-Britannia és Írország tulajdonneveivel (is) foglalkozó, főként angol, kisebb részben ír, német és svéd nyelvű történelmi, filológiai, névtani (utóbbin belül általános kérdéseket tárgyaló, forrásanyagot megjelenítő és módszertani témájú, valamint személy-, hely- és középkori írói neveket feldolgozó) kiadványok, tanulmányok, recenziók CAROLE HOUGH által összeállított bibliográfiájával zárul (161–172).

BÖLCSKEI ANDREA

Károli Gáspár Református Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

Rivista Italiana di Onomastica 19. (2013)

Főszerkesztő: ENZO CAFFARELLI. Società Editrice Romana – ItaliAteneo, Róma, 950 lap
(1. 450 lap, 2. 500 lap)

A RION. csaknem ezer oldalas 2013. évi tartalmát a rovatokat sorra véve ismertetjük az alábbiakban.

1. Tanulmányok, vitacikkek és kisebb közlemények. Az összesen 22 (négy kivételével olasz nyelvű) tanulmány közül 9 foglalkozik személynevekkel, 7 helynevekkel, további 5 a köznevelés különböző aspektusaival, és egy tanulmányban esik szó szőlő- és bornevekről. A helyneves, illetve az idegen nyelvű tanulmányok ezúttal túlnyomórészt a második kötetben kaptak helyet.

A személynevekről a következő tanulmányok értekeznek: Módszerét tekintve újszerű V. CECCARELLINEK a névdivattal kapcsolatos elemzése, melynek középpontjában 1000 római, illetve laziói lakos kikérdezése áll arról, mi lehetne a neve egy fiktív regény szereplőinek (13–68). Ehhez kapcsolódik F. SESTITO szintén szociolingvisztikai vizsgálata, melyben a szerző megerősíti CECCARELLI megállapításait a divatnevek magasabb presztízséről (69–86). N. FRANCOVICH ONESTI egy 7–8. századi longobárd névről, a *Rado* 'tanács, tanácsos' germán szócsaládjába tartozó *Radoni* alakról ír (123–128). M. BONIFACIO a két világháború között Triesztben kényszerűen elolaszosított családnevek kapcsán Miro Tasso hasonló témájú, 2010-ben megjelent összefoglalásához fűz további pontosításokat (160–182). A. ROSSEBASTIANO Ferenc pápa eredeti családnevének (*Bergoglio*) eredetét tárja fel, visszavezetve azt (Alessandria piemonti város egyik kerületének a nevén keresztül) egészen az ie. **bherg-* etimonra (184–188). R. BRACCHI olyan, általa *ilaronimó*-nak elkeresztelt olasz személyneveket ad közre, melyeknél a teljes névegyüttesből nevetséges tartalom születik (189–198). P. D'ACHILLE áttekintést ad az olasz slágerekben szereplő férfinevekről (199–219). Végül egy-egy francia nyelvű tanulmányban M. MARTIN az internetes fórumokon használt nevek keletkezési motívumait tárgyalja (659–668), míg P. CHAREILLE és P. DARLU azokkal a *geohapax*-oknak nevezett ritka, apanévi eredetű

családnevekkel foglalkozik, amelyek csak bizonyos szűk területekre korlátozódva bukkannak fel a francia családnévállományban (633–658).

A helynevekkel foglalkozó tanulmányok a következők: O. LURATI olyan, jogi esetek kapcsán keletkezett ticinói és lombard helyneveket elemez, amelyek ember és táj kapcsolására utalnak (87–94). M. TRIZZINO az ismeretlen eredetű szicíliai *Bivona* (95–121), M. PITTAU pedig a szárd *Logudoro* (154–159) városnevek lehetséges újabb etimológiáját közli. F. BENUCCI régi térképek adataira támaszkodva vázolja fel a Padova melletti Altichiero, illetve Limena területén felbukkanó *Proimboe*, illetve *Praimbole* helynevek etimológiáját (475–501). L. DI VASTO a déolasz Pollino Nemzeti Park 250 víznevét osztályozza és elemzi (533–570). Francia nyelvű tanulmányában P.-H. BILLY a középkori, illetve a mai francia utcanéveket tipologizálja (571–603). P. CARVALHINHOS és A. LIMA portugál nyelvű cikkükben São Paulo utca-, tér- és hídneveit elemezve mutatják be az elnevezések történeti egymásra rétegződését (605–632).

A köznevesüléssel foglalkoznak a következő tanulmányok: W. SCHWEICKARD két mintaszócikket (*Lutero* 129–136, *Cicerone* 467–473) mutat be a Deonomasticon Italicumból (DI.), azaz egy készülő, a személynevekből köznevesült olasz szavakat bemutató szótárból. R. RANDACCIO Dumas egyik főhőseinek, *Monte Christo* gróf nevének olasz köznévi származékait vizsgálja (137–151). E. CAFFARELLI a helynévi és népnévi előtaggal és a '-szindróma' utótaggal megalkotott olasz szószerkezeteket gyűjtötte egybe (670–680). R. L. NICHIL a *GUF* (= Gruppo Universitario Fascista) betűszóból köznevesült *guff(f)ino*, *guff(f)isti* főnevek néhány évtizedes élettörténetét foglalja össze (681–685). Végül M. CASTIGLIONE tanulmánya a szicíliai szőlőfajták és borok népi (szicíliai) megnevezéseit tárgyalja három értékes, 17–19. századi forrásmunka alapján; a glosszárium 37 tételt tartalmaz (503–532).

Szemle (recenziók és ismertetések). A bemutató rovatok most is igen gazdagok: 21 terjedelmesebb könyvrecenzió és 12 további (szintén a recensens nevével is jelzett) tanulmányt ismertető íráson túl 57 kötet, 18 szótár és 25 névtani folyóirat tartalmával is megismerkedhetnek a RION. olvasói.

Rendezvények. A rovat a 2012 májusa és 2014 augusztusa közötti időszakban a világ minden táján már lezajlott, illetve tervezett több tucatnyi névtani eseményről közöl beszámolót vagy előzetest. Néhány helyszín és esemény 2014-ből: az American Name Society éves találkozója Minneapolisban, a COGNA (Council of Geographic Names Authorities) konferenciája Austinban, a Nemzetközi Artúr-társaság (SIA) konferenciája Bukarestben, az ICOS 26. kongresszusa Glasgow-ban.

Folyamatban levő munkák. A rovatban kb. hatvan fontosabb és kb. negyven kisebb jelentőségű eseményről, tevékenységről számol be a főszerkesztő (373–405, 829–861). Kiemeljük közülük a következőket: a Nők a helynevekben nevű csoport (<http://toponomasticafemminile.it>) felmérésekkel, javaslatokkal, fotókiállításokkal folytatja tevékenységét; a RION. e-book formájában is elérhető 2013 őszétől; az olasz egyetemeken több helyen folyik a névtan oktatása; ENZO CAFFARELLI az autónevekről és a pizzanevekről is monográfiát publikál; stb.

Széljegyzetek. A névadással, névváltoztatással, névhasználattal kapcsolatos kisebb fontosságú hírek, kuriózumok közül említésre méltó az olasz legfelsőbb bíróság döntése arról, hogy az -a végű „klasszikus” férfinevek (mint például *Mattia*, *Nicola*, *Battista*, *Attila* stb.) közé tartozó *Andrea* immár hivatalosan is adható kislányoknak is. Az indoklásban a bíróság egyrészt megállapította, hogy ezt a nevet már amúgy is adták a középkor

óta leányoknak is Itáliában, másrészt hivatkozott az *Andrea* névnek más nyelvekben meglévő kétneműségére (412–413).

Nekrológok. 2013-ban Sarah Leroy francia (395), Alekszandra Szuperanszkaja (1929–2013) orosz (415–416), Vincent Blanár (1920–2012) szlovák (417–418), Jürgen Untermann (1929–2013) német (907–912) és Christian Guerrin (1957–2013) francia (913) tudóstól vett kényszerű búcsút a RION.

A 2012. év (olasz vonatkozású) névtani bibliográfiája (873–908). Ebben az évben is a RION. főszerkesztője, ENZO CAFFARELLI bizonyult a legtermékenyebb szerzőnek (25 tanulmánnyal). Magyar szerzőként FÁBIÁN ZSUZSANNA (885), T. SOMOGYI MAGDA (898) és †VINCZE LÁSZLÓ (901) neve és egy-egy tanulmánya szerepel a listában.

2. A folyóirat ismertetett számának magyar vonatkozású részletei. A szemle-rovatban szerepel VÖRÖS FERENC A »falu« névrészt tartalmazó családnevek és a nyelv-földrajz (2011) című könyvének recenziója (252–254), illetve a VÖRÖS FERENC által szerkesztett A nyelvföldrajztól a névföldrajzig III. Nyelvjárás – néprajz – művelődéstörténet (2012) című kötetnek az ismertetése (293–294, mindkettő FÁBIÁN ZSUZSANNA tollából). Ugyanebben a rovatban van ismertetve a Helynévtörténeti Tanulmányok 7. és 8. kötete (764–766), valamint a Névtani Értesítő 34. száma (783–784). Az események rovatában rövid leírás tudatja, hogy 2012-ben N. FODOR JÁNOS lett a Kiss Lajos-díj nyertese (398). A rendezvények rovatában két, 2013 júniusában megrendezett magyar konferenciáról olvasható beszámoló (A nyelvföldrajztól a névföldrajzig IV. A nyelvi kölcsönhatások és a személynevek című dunaszerdahelyi névföldrajzi konferenciáról: 810–811; a Névtan és terminológia 2. Névtan és egységesítés című konferenciáról: 811–812). A magyar névtanos kutatóknak a nemzetközi névtanba való egyre nagyobb fokú bekapcsolódásáról árulkodik továbbá az a tény, hogy a RION. 2013. évfolyamának két kötetében több rovatban is fel-felbukkannak magyar nevek: a 2013 májusában megrendezett nagybányai névtani konferencia kapcsán említik SLÍZ MARIANN, FARKAS TAMÁS, BÖLCSKEI ANDREA, N. FODOR JÁNOS, továbbá HAINDRICH HELGA és KISS MAGDALÉNA nevét és előadásának címét (357–359); a nemzetközi folyóirat-ismertetések anyagában tanulmányíróként szerepel FARKAS TAMÁS (és †VINCZE LÁSZLÓ, 312), TÓTH VALÉRIA (313) és BÖLCSKEI ANDREA (313) neve; végül KISS SÁNDOR egy 2010-es valenciai romanista kongresszus szekcióelnökeként említetik (283). A különböző rovatokban a következő magyar nevek bukkannak még fel: B. SZÉKELY GÁBOR (a Pécsi Egyetem Finnugor Szemináriumának oktatója, aki a Reguly Antal 1844-es térképén szereplő 176 helynevet elemzi a Вопросы Ономастики című orosz névtani folyóirat 2012-es évfolyamában, 320), SIMON ZSOLT (a Nyelvtudományi Intézet munkatársa, aki T. Zehndernek a hettita női nevekről szóló német nyelvű könyvéről készített recenziót a holland Bibliotheca Orientalis számára, 334), JUDITH JAMBOR (aki az Innsbrucki Egyetemen dolgozik, és a helynevekről adott elő a Kals am Großglocknerben 2013-ban megrendezett konferencián, 365).

FÁBIÁN ZSUZSANNA
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

Onomastica 57. (2013)

Főszerkesztő: ALEKSANDRA CIEŚLIKOWA. Komitet Językoznawstwa Polskiej Akademii Nauk, Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków. 335 lap

1. Krónika. M. MAJTÁN és R. MRÓZEK a 2012-ben elhunyt Vincent Blanárról (5–13), K. ZIERHOFFER pedig a 2013-ban eltávozott Zygmunt Zagórskiról (14–17) emlékezik meg.

2. Tanulmányok. A lengyel névtani folyóirat 57. évfolyama tizenegy tanulmányt tartalmaz, amelyek többsége személynevekkel foglalkozik (19–238).

Személynévi témájú tanulmányok. P. SWOBODA munkája azt a száz leggyakoribb férfi és női nevet ismerteti, amelyeket 1995–2010 között adtak a lengyelországi újszülötteknek, kitérve e nevek időbeli gyakoriságára és területi megoszlására (19–69). B. CZOPEK-KOPCIUCH 1995–2010 közötti lengyelországi keresztnéveket vizsgál gyakoriság és területi megoszlás szerint (71–93). K. SKOWRONEK a 39 legnagyobb lengyelországi város keresztnéveit tanulmányozza statisztikai, illetve szociokulturális szempontból (95–127). A. CIEŚLIKOWA mai lengyel anyakönyvezhető keresztnévekkel foglalkozik tanulmányában (129–143). M. GUZ a Reszel város 1570–1580 közötti egyházközségi anyakönyveiben szereplő személynévszerkezeteket rendszerezi felépítésük szerint (145–154). M. MAGDA-CZEKAJ a lengyelországi asszonynevek hagyományos és újabb formáit ismerteti. Megállapítja, hogy a nők napjainkban gyakran megtartják saját nevüket, illetve szívesen kapcsolják össze saját családnévüket a férjükével, míg korábban a férj családnévének felvétele volt a tipikus (155–165). U. WÓJCIK olyan lengyel tulajdonneveket vizsgál, melyekben a *dziad* szó és ennek képzett alakjai szerepelnek (167–174).

Helynévi témájú tanulmányok. D. LECH-KIRSTEIN a sziléziai helyneveket helyez vizsgálata fókuszába, a kulturális nyelvészet tárgyának tekintve őket (175–184). K. KOŁODZIEJCZYK Wrocław város utcáinak és közttereinek neveit vizsgálja (185–204). A II. világháború utáni, németről lengyelre történt ismételt átnevezésüket névtani szempontból nem tartja túl szerencsésnek, esetenként kimondottan hibának véli. B. R. ZAGÓRSKI az arab világ tengeri neveinek rendszerét ismerteti (205–228). 161 tengeri nevet elemez, megadva ezek etimológiáját, változatait. Vizsgálja szerkezetüket, bemutatja vonzataikat, kitér a homonimákra és a szinonimákra. J. CHOJNACKI a *Gniezno* környéki tóvidék területén található halászóvizek neveit tanulmányozza (229–238).

3. Szemle. Ebben a rovatban (239–322) 30 névtani munka ismertetése olvasható. Közülük kettő magyar vonatkozású: P. DUDEK a Nyelvpolitika, nyelvjárás, kétnyelvűség: Fókuszban a szlovákiai magyar nyelvhasználat című tanulmánykötetet ismerteti (245–247), W. T. STEFAŃCZYK pedig a Névtani Értesítő 33. számát mutatja be nagy részletességgel (317–320).

4. A folyóirat utolsó rovatában (323–333) A. GALKOWSKInak és R. GLIWÁnak a mikro- és makrotoponimákról Lengyelországban rendezett nemzetközi névtani konferencia

előadásairól szóló összegzését, illetve B. R. ZAGÓRSKINak az Oránban rendezett, algériai hely- és személyneveket tárgyaló konferenciabeszámolóját tartalmazza.

LENGYEL BOGLÁRKA
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

Acta Onomastica 54. (2013)

Főszerkesztő: MILAN HARVALÍK. Ústav pro jazyk český AV ČR, Praha. 376 lap

1. Tanulmányok. A cseh névtani folyóirat 54. évfolyama összesen 24, a névtan különféle területeit érintő tanulmányt tartalmaz. A csehül (13), szlovákul (3), lengyelül (2), szerbül (2) és németül (1) közölt cikkek mindegyikét angol, az angol nyelvű (4) cikkeket pedig cseh nyelvű összefoglaló előzi meg.

Helynévi témájú tanulmányok. L. CITKO a lengyelországi Podlasie vajdaság *lado*, illetve *lid(z)mo* többől létrejött mikrotoponimáinak kialakulását, elterjedését és jelentéstani összefüggéseit vizsgálja (43–52). J. DAVID a II. világháborút követően, a szocializmus idején épített városok és lakótelepek utcan neveivel, valamint azoknak a rendszerváltás utáni átnevezésével foglalkozik, a helyneveket mint a helyi identitás alakítóit, illetve a kulturális örökség részeit határozva meg (53–60). Z. GELNAROVÁ és M. GELNAR különféle történeti forrásokban, térképeken és a régió irodalmában előforduló helynevek, valamint szinkron helynévgyűjtés alapján kutatja azoknak az üveggyártó helyeknek a nyomát, amelyek egykori létezését nem tartja számon a jelenkori regionális történelem (61–79). GYÖRFFY ERZSÉBET angol nyelvű cikke a szleng helynevek névrendszertani helyére világít rá Hajdúszoboszló szlengbeli neveinek keletkezési körülményeit, a névadási aktusokat vizsgálva (80–86). M. KNAPPOVÁ az 1998–2011 között létrejött, személynévi eredetű prágai közterületnevek motivációiról és funkcióiról számol be (123–133). M. KOJETÍNOVÁ a toponimákat mint emlékhelyeket mutatja be néhány prágai közterületnév példáján (145–150). J. KRŠKO a társadalmi helyzetnek a helynévhasználatban való tükröződését vizsgálja. Véleménye szerint az egyén helynévregisztere azon csoportok helynévregisztereiből áll össze, amelyeknek tagja, és egyúttal információkat hordoz az egyén szociális jellemzőiről, életkoráról, foglalkozásáról és érdeklődési köréről (151–169). J. PANÁČEK a *Česká Lípa* helységnév kialakulásának történetét tárja fel (217–227). V. POLOMAC Belgrád személynévi eredetű utcan neveinek legfontosabb strukturális és szemantikai jellemzőit elemzi (228–242). P. ROŽMBERSKÝ a csupán egy 17. századi anyakönyvben lejegyzett, *Římův Újezd* nevű falut azonosítja a mai *Vodní Újezd* településsel az anyakönyv bejegyzései alapján (243–246).

Személynévi témájú tanulmányok. I. BAREŠOVÁ a japán egyénnevek grafikus és fonetikus formájának, morfológiai szerkezetének és jelentésének változásait vizsgálja a Meidzsi-kortól, tehát a 19. század második felétől napjainkig (15–42). Z. HLUBINKOVÁ tanulmánya azokat a cseh nyelvjárási beszélők által használt nem hivatalos személyneveket dolgozza fel, amelyeket a cseh nyelvátlaszhoz végzett gyűjtés során rögzítettek (87–90). M. KAZÍK első tanulmánya a nyugat-szlovákiai Paprad nem hivatalos személyneveiben

található közsői elemek szerepével foglalkozik (101–107), a második pedig a Pest megyei Dabas többségében szlovákok által lakott *Sári* nevű városrészében élők bérneveit tárgyalja (108–122). M. KVIČALOVÁ cseh középiskolás diákoknak a saját családnévükből vagy keresztnévükből képzett ragadvány- és beceneveit elemzi (170–177). J. LIPOWSKI sziléziai megkülönböztető- és családnéveket, azok szerkezetét és változását vizsgálja a 17. század vége és a 19. század vége közötti anyakönyvek alapján (178–193). E. MAJEVSKA német protestánsok férfinéveinek jellemzőit tárgyalja a brunswiki Szent Katalin-templom anyakönyvei alapján (194–205). I. VALENTOVÁ a szlovák nyelvterület női családnévformáinak fejlődéstörténetét mutatja be (272–292).

Írói névadással foglalkozó tanulmányok. R. ADAM a cseh realista író, Karel Václav Rais novelláinak személy- és helyneveit vizsgálva megállapítja, hogy a szerző valós, illetve a régióra jellemző neveket választ szereplői és helyszínei számára (7–14). A. KALASHNIKOV tanulmánya az orosz Szaltikov-Scsedrin Egy város története című regényének, valamint egy Cooper-regény névvilágát, a szereplők nevének típusait, valamint azoknak az angolra, illetve oroszra történő fordítás során létrejövő megfelelőit hasonlítja össze (91–100). M. KOJETINOVÁ a Jára Cimrman Színház számára írt 15 színműben előforduló személyneveket, elsősorban a német családnéveket elemzi. Felhívja a figyelmet az írói névadás funkcióira, illetve a cseh és a német nacionalizmussal összefüggő sztereotípiákra (134–144). Z. SUCHÁ és J. DAVID a cseh televíziós sorozatok karaktereinek neveit csoportosítja. A szereplők személyneveinek elemzése során összefüggést mutat ki a műfaj, a karakter és a személynév között (246–256).

Egyéb névfajtákkal foglalkozó tanulmányok. A. E. MIHALI a máramarosi ukrán közösség identitásának aspektusait vizsgálja a román közsféra neveiben (205–216). S. TOMASIK lengyel gyógyszerek márkanevei körében végez kutatást, a nevek felépítésének leírásán túl a névadási motivációval is foglalkozik (256–271).

Szakdolgozatok és szemináriumi dolgozatok. A. NÁHLÍKOVÁ dolgozata a csehországi Ústí nad Orlicí járásban 1960–1975, illetve 2000–2012 között született gyerekek esetében vizsgálja a szülők névadási indítékait (293–305).

2. A Szemle rovatban (306–330) nyolc névtani vonatkozású munka ismertetése található. Az első beszámoló egy ukrán névtani terminológiai szótárt, a második és a harmadik egy-egy, a lengyelországi Opolé város, illetve a Sziléziai vajdaság helyneveivel foglalkozó monográfiát mutat be. A következőkben két cseh névtani ismeretterjesztő köteten kívül olvashatunk a Duden családnévszótáráról, illetve a csehországi személynevek 1000–2010 közötti változását vizsgáló monográfiáról. Végezetül pedig a Kiszuca, a Vág felső folyása és a Dudvág vízgyűjtő területének vízneveivel foglalkozó szlovák nyelvű köteteken kívül a legfrissebb bolgár névtani publikációk bemutatására is sor kerül.

A **Krónika** a 2013-ban elhunyt Naděžda Bayerováról emlékezik meg, illetve Libuše Olivová-Nezbedovát köszönti 75. születésnapján (331–336).

A **Hírek és széljegyzetek** című rovatot a külföldi névtani kiadványok szemléje nyitja (337–429). A nem indoeurópai névtannal foglalkozó pontban a Névtani Értesítő 33. évfolyamát ismertetik. A Namenkundliche Informationen 2010-ben megjelent számának ismertetőjében találkozhatunk GYÖRFFY ERZSÉBET, a Вопросы Ономастики 2012. évi számairól készült beszámolóban pedig SZÉKELY GÁBOR publikációinak említésével. A továbbiakban találkozhatunk még egy felhívást a Volga-vidék névtanával foglalkozó konferenciára,

valamint Csehország földrajzi témájú publikációinak online bibliográfiájáról, a Geobibline adatbázisról is olvashatunk. A folyóiratot ezúttal is a szokásos függelékek (szerzői tájékoztató, beérkezett kiadványok listája stb.) zárják.

PEŤOVSKÁ FLÓRA

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Вопросы Ономастики 14–15. (2013)

Főszerkesztő: ELENA BEREZOVICS. Uráli Állami Egyetem, Jekatyerinburg.

14. 200 lap, 15. 254 lap

1. Az orosz Voproszű Onomasztiki 2013. évi két számát külön-külön, rovatok szerint mutatom be a következőkben.

2. A 14. szám

Tanulmányok. A rovat öt írása közül három helynevekkal, egy személynevekkal, egy pedig írói névadással foglalkozik. V. L. VASZILJEV Novgorod, Pszkov és Toropec térségében található folyók és tavak neveit elemzi szerkezetük és alkotásmódjuk szerint, valamint rendszertani, jelentéstani, etimológiai és nyelvi-etnikai szempontból, egy szláv, egy balti és egy finnugor nyelvi réteget különítve el bennük (7–30). D. V. KUZMIN a Finn-Karélia helyneveire gyakorolt nyelvi hatásokat vizsgálja (31–40). A szerző a karjalai nyelvjárások olyan fonetikai, morfofonetikai és lexikai jegyeit mutatja ki e nevekben, melyek finn nyelvi kontaktushatással alakultak ki. E területre ugyanis, mely jelenleg az Oroszországhoz tartozó Karéliei Köztársaság ladoga-karéliei részének északi felén található, már a 16. században megkezdődött a finnek betelepülése. M. V. AHMETOVA nagyjából kétszáz olyan informális oroszországi városnevet elemez, amelyeket más helynevek motiváltak; ilyen például a *Joskar-Ola* helyett a *Yorkshire Ola* (41–57). Megfigyelései szerint a két név összekapcsolását motiválhatja egyrészt a nevek alaki hasonlósága, másrészt a két település közti vélt vagy valós hasonlóság. O. D. SZURIKOVA olyan orosz és ukrán ragadvány- és családneveket vizsgál, amelyeket testrésznevekből hoztak létre a magyar fosztóképzővel rokonítható *Bez-* előtaggal, valamilyen testi fogyatékosagra utalva (pl. 'Ujjatlan', 'Fogatlan'; 58–78). A szerző kimutatja az e csoporton belül leggyakoribb töveket, majd feltárja e névalkotási mód produktivitásának nyelvi és nyelven kívüli okait is. K. I. BARANOVA írói névadással kapcsolatos munkájának témája, hogy Tatyjana Tolsztaja egy novellájában a fő karakter, Zója neve hogyan járul hozzá a cselekmény előmozdításához és a karakter megformálásához.

Közlemények. A rovat egyetlen cikkében (88–104) JU. A. KACSALKOVA Jekatyerinburg szinkron hivatalos belterületi helyneveit osztályozza a motiváció szempontjából.

A névtudomány külföldi műhelyeiből. A rovatban két írást olvashatunk. Az első E. EICHLER 2008-as német nyelvű beszámolójának orosz fordítása, mely a szláv névtani atlasz céljait, módszereit, problémáit és előzményeit összegzi (105–111). A másik V. V.

ALPATOV áttekintése Nagy-Britannia 20–21. századi helynévkutatásáról, annak intézményrendszeréről, történetéről, főbb irányairól és eredményeiről (112–131).

Tudományos élet. A rovat három hosszabb beszámolót közöl (egy jekatyerinburgi, egy rigai és egy jaroszlavlai konferenciáról; 132–146); ezeket pedig rövid, néhány soros beszámolók és információk követik 29, a 2012–2014 közötti időszakban világszerte megrendezett vagy megrendezendő névtudományi konferenciákról.

Recenziók. E rovatban egy manysi nyelvű uráli hegységeket tárgyaló kötetet (154–162), illetve egy ukrán és amerikai helynevekre támaszkodó névelemzési modellt alkalmazó névelméleti kiadványt, egy ötkötetes névtipológiai munka első kötetét ismertetik (162–165).

Könyvespolc. A rovat 29, a szlávok mellett spanyol, angol, román és francia nyelvű névtani monográfia és szótár néhány soros bemutatását adja közre (166–178).

Új disszertációk. E rovatban egy víznyes és egy krononimákat (ünnepek neveit) tárgyaló doktori értekezést mutatnak be hosszabban (179–190).

3. A 15. szám

Tanulmányok. E szám nyolc tanulmánya közül három-három hely- és személynévvel, egy népnévvel, egy pedig kereskedelmi és márkanevekkel kapcsolatos kérdéseket tárgyal. O. V. SZMIRNOV a Mari Köztársaság és a Vjatka középső folyása mentén található helynevek mari és az orosz réteg előtti, Kr. e. 1–2. századi rétegét kutatja (7–59). Célja: nyelvészeti eszközökkel igazolni azt a feltevést, hogy az említett időszakban a terület lakossága permi (ösudmurt) nyelvet beszélt. Míg korábban csak egyes helyneveket hoztak fel ennek bizonyítékként, ő rendszerszerű vizsgálat alá vonja a vidék helyneveit, ismétlődő töveket és formánsokat, valamint népnéveket keresve, az összehasonlító nyelvészet és a geolingvisztika eszközeit is felhasználva. Véleménye szerint a terület számos helyneve egy olyan, kihalt nyelv nyomait tükrözi, mely a volgai finn és az ősspermi rokona vagy dialektusa lehetett, azaz valahol a kettő között helyezkedhetett el. N. V. KABINYINA olyan, az arhangelszki régióban található finn-ugor és orosz eredetű tőneveket vizsgál, amelyek a tő alakjára utalnak: szemantikai alapon rendszerezi őket, egyes földrajzi közneveknek pedig új etimológiát is javasol eredményei alapján (60–90). Nyelvészeti hipotézisei alátámasztására, a tavak alakjának vizsgálatára számos térképet is felhasznál. F. P. CACCIAFOCO angol nyelvű írásában azt az itáliai és európai területet próbálja rekonstruálni, amelyen az **alb-* (illetve az ebből eredő *olb-* > *Orb-* ~ *Urb-*) töből származó helynevek elterjedtek (91–107). Feltevése szerint e nevek nem egy ősideurópai **albho-* 'fehér' melléknévre vezethetők vissza, hanem az indoeurópai alapnyelv egy még ősibb állapotában meglévő **Hal-bh-* 'víz' töre, mely közös eredetű lehet egy akkádból származó, 'forrás' jelentésű sumér szóval. I. A. KJURSUNOVA 15–17. századi orosz és svéd forrásokból származó karéliei személynévvel foglalkozik (108–127). Megállapítása szerint a leggyakoribbak szinte teljesen ugyanazok az egyházi nevek voltak, amelyek az orosz területeken is, és a névváltozatok szerkezeti felépítésében sincsenek szignifikáns területi eltérések. Ennek oka az lehetett, hogy a helyi, balti finn népesség azokat a neveket preferálta, amelyek az oroszok körében ismertebbek, illetve leterjedtek voltak. I. M. GANZSINA szintén történeti keresztnéveket vizsgál, 16–17. századi tveri üzleti dokumentumok alapján (128–136). A férfinévek szerkezeti változásairól tervezett cikksorozatának e nyitódarabjában az *-a*, *-ija* végű morfológiai típust elemezve feltárja az alapnevek sokféle változatát, és azt

is áttekinti, milyen fonetikai és morfológiai változások révén illeszkedtek be az idegen eredetű nevek az orosz keresztnévrendszerbe. A. GUDAVIČIUS egy különleges litván keresztnévtípusnak, a természeti jelenségek, állatok és növények megnevezéséből eredő neveknek a történetét vázolja fel a litván állampolgárok neveinek 1898–2010 közötti adatbázisát, a šiauliai újszülöttek nevét tartalmazó 1999–2011 közti nyilvántartást és több szótárat felhasználva (137–145). A névtípus a litván függetlenség 1918-as visszaszerzése után kezdett elterjedni egyes régi litván nevek felelevenítésével és újak létrehozásával. A 20. század végén a globalizáció következtében megjelentek ugyan az idegen eredetű keresztnévek is, ezek aránya azonban egyelőre még nem jelentős, így a tárgyalt névtípus továbbra is jelentős arányban van jelen a litván keresztnévek állományában. A. I. GRISCENKÓ munkájának középpontjában a népnevek állnak (146–163). Forrásként az orosz értelmező szótárakat használja, a legkorábbi, 19. század végétől egészen a legújabb, napjainkban is szerkesztettig. Megfigyelése szerint ezek melléknévként, azaz közszóként kezelik a népneveket, és igen szűken, etnikumként értelmezik jelöltjeiket. Ezzel szemben a szerző tágran értelmezi a népneveket, ide értve a népek, nemzetek, törzsek stb. nevét is. T. P. ROMANOVA olyan orosz márkanevekre koncentrál, amelyek valamilyen orosz etnokulturális markerrel rendelkeznek (164–173). A szerző számba veszi azokat a lexikai, stilisztikai, szemantikai stb. eszközöket, amelyek révén e nevek az orosz kultúrára utalnak, majd elemzi e márkanevtípus kommunikációs funkcióit.

Közlemények. E rovatban mutatóváltást olvashatunk egy készülő, helynevekből keletkezett közszavakat közreadó orosz szótárból (174–199).

Tudományos élet. E számban egyetlen hosszabb beszámolót olvashatunk, a 2013 májusában Nagybányán rendezett nemzetközi névtani konferenciáról (200–203). A rendezvény hat magyarországi előadója közül háromnak, BÖLCSKEI ANDREÁNAK, N. FODOR JÁNOSNAK és SLÍZ MARIANNNAK az előadására tér ki röviden az ismertetés (202). Ezt 18, 2012–2014 között világszerte megrendezett névtani konferenciáról szóló néhány soros információ követi (204–207).

Recenziók. Ez alkalommal egy Novgorod ószláv helyneveit tárgyaló kötetről olvashatunk egy hosszabb ismertetést (208–226).

Könyvespolc. E rovat több névtani folyóirat korábbi számairól közöl kilenc hosszabb, átlagosan 1,5–2 oldalas ismertetést, köztük részletesebben is a Névtani Értesítő 2012. évi 33. (229–232) és 2013. évi 34. számáról (234–236). Az Acta Onomastica 2011-es száma kapcsán továbbá TÓTH VALÉRIA cikkét (226), ugyanezen folyóirat 2012-es számát bemutatva pedig KOVÁCS ÉVA (232) és BÖLCSKEI ANDREA (233) írását is megemlíti.

Új disszertációk. A rovat az Oroszországban 2012–2013 között megvédett 35 névtani témájú disszertáció bibliográfiai adatait közli (239–241).

Megemlékezés. A kötet zárásaként a 2013-ban elhunyt, nemzetközi hírű orosz névkutatóra, A. V. Szuperanszkajára emlékeznek (242–243).

SLÍZ MARIANN

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

Namn och bygd 101. (2013)

Főszerkesztő: SVANTE STRANDBERG. Swedish Science Press, Uppsala. 274 lap

A Namn och bygd 2013. évi számában megjelent tanulmányok többségéről elmondható, hogy régóta fennálló névtani kérdéseket helyeznek új megvilágításba, illetve eddig felállított elméleteket cáfolnak meg. Ugyanakkor a tanulmányok nemcsak a helynévkutatók számára lehetnek érdekesek, számos cikk ugyanis a történeti névtanhoz szorosan kapcsolódó tudományos diszciplínák szempontjából is jelentős.

Ilyen STIG J. HELSET írása is, amely a névtan és a kognitív nyelvészet kapcsolatán keresztül vizsgálja a névtan egyik legalapvetőbb kérdését: hogyan történik a névadás? (135–154) Hogy e kérdésre megtalálja a választ, HELSET a hegycsúcsok és a hegyi utak neveit vizsgálja. E helynevek esetében ugyanis ismerjük a névadókat, egyes interjúkból pedig megtudhatjuk a névadás háttérében álló névadói szándékokat is. A szerző végkövetkeztetése szerint az eredmények igazolják, hogy a kognitív nyelvészet segítségével bepillantást nyerhetünk abba, hogyan keletkeznek az egyes helynevek. E nevek alátámasztani látszanak továbbá a kognitív nyelvészetben alkalmazott hálózatmodell alapvető elemeit is: megállapítható, hogy az újabb nevek leginkább analógiák útján jönnek létre, részben névtani, részben lexikai alapok felhasználásával.

A cikkekben gyakran a történeti névtanhoz köthető nyelvészeti részdiszciplínákat hívják segítségül. LENART ELMEVIK a norvég *Lote* farmnévvel foglalkozó tanulmányában (33–38) például a történeti összehasonlító nyelvészet módszertanát alkalmazza. Feltételezések szerint a *Lote/Lode* helynévben etimológiailag egy régi norvég köznév egyes számú formájának bizonyos eleme található meg. ELMEVIK azonban a *Lote* helynevet egy skandináv igéből kialakult névszóra vezeti vissza, állítását számos egyéb, az adott területen előforduló hasonló helynév példájával is igazolja.

Hasonló módszert alkalmaz STAFFAN FRIDELL is, aki a *Genevadån* folyó korábbi megnevezését (**Thund* 'duzzasztó') újraértelmezve, a **Tundr* 'csillógó' alakra visszavezetve állapít meg a folyó mentén található *Tönnersa*, *Tönnersjö*, *Tynderö* és *Timrå* helynevek közt fennálló összefüggéseket (39–49). FRIDELL a folyóiratban megjelent másik tanulmányában (103–114) azokat a helyneveket vizsgálja, melyek a *Nibble*, *Nybble*, *Nöbbele*, *Nöbbelöv* stb. helynevekkel mutatnak azonos vonásokat. A tanulmány – LARS HELLBERG állításával szemben, mely szerint ezekben a nevekben gyakoribb a *-bøle* utótag, mint a *-byli* – kimutatja, hogy valójában kétféle névről: egy régebbi *Nybyli* és egy újabb *Nybøle* formáról beszélhetünk, mely névtípusok területi eloszlása is teljesen eltérő. A *Nybyli* névtípus főként Svédország keleti területein jellemző, míg a *Nybøle* forma azokon a területeken fordul elő, ahol a *-bøle* névelemet tartalmazó egyéb helynevek is.

SVANTE STRANDBERGnek az *Erska* névről szóló tanulmányában (123–134) először áttekinti a helynév korai előfordulásait és névváltozatait, majd a *Risska* névváltozathoz köthető elméletet cáfolja meg. Ezt követően ismerteti álláspontját, mely szerint az **er*- és az *-sk* névelemek összekapcsolódásával keletkezett összetett helynévvel van dolgunk. STRANDBERG az **er*- névelem jelentéstani vizsgálatával is igazolja elméletét.

PEDER DAM a Dániában előforduló helynevek egyik legnagyobb csoportját, a *-gard* végződést tartalmazókat vizsgálja (67–88). Egyebek mellett leírja ezek területi eloszlását

és a velük kapcsolatos szabályszerűségeket. Megállapítja, hogy a névtípust évszázadokon keresztül ismerték szerte az országban, ezért az egyes nyelvjárási, strukturális és kulturális változatok területeként eltérőek, az adott vidékre jellemzőek.

A névtan és a kultúrtörténet kapcsolatáról tesz tanúbizonyságot PER VIKSTRAND tanulmánya (89–101), melynek fókuszában a *Norrbo* nevű közigazgatási terület két központja áll. Az északi központ nevének vizsgálata után VIKSTRAND ismerteti a másik központ helyének meghatározására vonatkozó elméletét is. Példaként szolgálhat a helynévtörténet és a kultúrtörténet összefonódására INGE SAERHEIM tanulmánya is (51–66). A szerző a helynevek azon speciális típusát vizsgálja, melyekben valamilyen formában megjelennek a madárfogáshoz köthető eszközök, módszerek nevei.

A folyóirat egyik legérdekesebb tanulmánya (115–121) JOHNNY GRANDJEAN GØGSIG JAKOBSEN nevéhez köthető. A szerző egy 1890-ben feljegyzett – állítólag Dánia területén található – *Rola* nevű településen álló, Szent Mihálynak ajánlott templomot próbál lokalizálni. Megvizsgálja és később elveti azt a feltételezést, miszerint a *Rola* helynév a *Rolfstorp* település nevével állhat kapcsolatban. A hibás elmélet cáfolata után a szerző bizonyítja, hogy a templom valójában Londonban található. A feljegyzésben a templom neve előtt álló *Rola* és *Paternoster* 'Miatyánk' szavak pedig arra szolgálnak, hogy megkülönböztessék ezt a templomot a Londonban található másik öt Szent Mihály-templomtól.

A folyóirat e száma közli a 2006-ban elhunyt LARS HELLBERG 1975-ben elhangzott előadásának lejegyzett formáját is (8–31), mivel az előadás anyaga eddig nehezen volt hozzáférhető. HELLBERG előadásban ismerteti a Svédország területén előforduló leggyakoribb helynévi elemekre (*-tuna*, *-husa*, *-husaby*) vonatkozó kutatásának eredményeit.

A folyóirat magyar vonatkozású írásában GYÖRFFY ERZSÉBET a névtani terminológia egy problémás területét, a *hivatalos* és a *közösségi/népi helynév* megnevezéseket vizsgálja (155–163). Azt mutatja be, hogy a *hivatalos helynév* és a *közösségi/népi helynév* terminus miért nem megfelelő kifejezés a helynevek esetében. Emellett azt is tisztázza, mikor alkalmazható a *hivatalos helynév* terminus. A szerző szerint a *hivatalos helynév* megnevezésben egyfajta adminisztratív, bürokratikus szempont érvényesül, nem érthető meg belőle a *hivatalos helynév* és a *közösségi/népi helynév* között fennálló összetett viszony. Ezért meglátása szerint formanyomtatványokon alkalmazható a *hivatalos helynév*, de a nyelvészetben helyesebb volna a *standard változat* terminus alkalmazása.

DEZSŐ PÁL

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

Studia Anthroponymica Scandinavica 31. (2013)

Szerkesztők: EVA BRYLLA – KATHARINA LEIBRING – LENNART RYMAN. Swedish
Science Press, Uppsala. 162 lap

1. A skandináv személynévtani folyóirat 31. évfolyama öt tanulmányt és nyolc recenziót tartalmaz. A tanulmányok nemcsak a történeti személynévtan jelentős eredményeit mutatják be, hanem aktuális névtani problémákat is felvetnek.

2. Tanulmányok. MAGNUS KÄLLSTRÖM a dániai Fyn városban megtalált Rønningekövön szereplő, tulajdonságra utaló személynév (*Rauðumskialdi*) jelentését vizsgálja (5–12). A megnevezés alapja egy tárgy ('vörös pajzs'), amely átvittén a pajzs alakjára, formájára is utalhat. Az utóbbit bizonyítja, hogy a *skjoldr* szó nemcsak 'pajzs'-ként, hanem 'anyajegy'-ként is értelmezhető. Mindezt további példák is alátámasztják, többek között a modern dánban a *rødsjoldet* 'piros foltos' melléknév jelentése. BENT JØRGENSEN az 1800-as évek előtti dániai kettős családneveket vizsgálja (13–30). A dán arisztokrácia körében 1826-tól vált kötelezővé a rögzített családnév. Ennél korábban, 1671-re nyúlik vissza az a törvény, amely az új arisztokrácia számára előírta, hogy a házasságkor alakításnak ki a két család nevének egyesítésével egy közös nevet. Más források szerint a kettős családnév a papsághoz, illetve a felső középosztályhoz köthető. Mindez nemcsak az anyai nagyapa (*Peder Tøgersen Rosenstand*) keresztnévének (*Peder*), hanem kereszt- és családnévének (*Peder Rosenstand*) továbbadásával történt, miközben az apai név (*Tøgersen*) továbbörökítése egyre ritkábbá vált. Az apa családnévével kombinálva (*Gøiske*) így jöhetett létre a következő alak: *Peder Rosenstand-Gøiske*, a 18. században azonban ez még nem vált általánossá.

MÄRIT FRÄNDÉN tanulmánya a svédországi bevándorlók azon családneveit vizsgálja, amelyeket az 1920. január 1. és 2010. december 31. közti időszakban legalább százan viseltek (31–42). A korpusz mintegy 1500 nevet tartalmaz; ezeket a szerző nyelvi eredetük alapján csoportosította. A nyelvek közül a legjelentősebbek az arab, a szerb–horvát–bosnyák, a finn, a török, a kínai, a spanyol és a perzsa. A szerző a nevek svédítését, a svéd társadalomban való írásbeli és szóbeli használatukat vizsgálja. A helyesírás szempontjából az ékezetek kérdése igen lényeges, mivel a svéd ábécétől eltérő mellékjeles betűk regisztrálása nehézséggel jár. Fonetikai szempontból megfigyelhető, hogy párhuzamosan élnek egymás mellett a különböző kiejtések. Míg egyik változatuk az eredeti alakhoz közelít, addig a másik annak svéd változata.

THORSTEN ANDERSSON a svéd keresztnévek napjainkban egyre szaporodó változatainak helyzetéről ír (43–60). Az új svéd személynévtörvény (2013) három csoportra osztja az újabb keresztnéveket: 1. családnevek mint keresztnévek; 2. nőknek és férfiaknak egyaránt adható keresztnévek; 3. olyan keresztnévek, amelyek más szempontból térnek el a normától. A tervezés, illetve szabályozás segítséget nyújt a későbbiekre nézve, így lehetséges ésszerű határok között tartani a svéd névállományt.

MÄRIT FRÄNDÉN második tanulmányában (61–98) szintén egy aktuális kérdéssel foglalkozik: Norvégia és Svédország keresztnévállományát hasonlítja össze. A szerző a két ország 100 leggyakrabban előforduló, valamint kevesebb mint 0,05%-ban megtalálható keresztnéveit veti össze 2012-es adatok alapján. A népszerűséget befolyásoló tényezők között szerepel egyes nevek etimológiája, valamint nyelven kívüli tényezők is. A szerző szerint elképzelhető ugyan, hogy a norvég névállomány a jövőben egyre közelebb kerül majd a svédhez a nemzetközi, valamint a klasszikus és a bibliai nevek terjedése révén, de a szülők magas fokú etimológiai tudatossága ezzel ellentétes hatást válthat ki, akárcsak a hagyományhoz való ragaszkodás. A norvégoknál ugyanis a 19. századtól, a nemzetépítés idejétől gyakori a névörökítés. A két ország között egy strukturális különbség is megfigyelhető: a svédeknel gyakori a két keresztnév, amely azt eredményezi, hogy egy hagyományos, illetve egy divatos nevet is kap a gyermek.

3. Recenziók. A folyóirat nyolc recenziója betekintést enged a legfrissebb, elsősorban skandináv névtani szakirodalomba. Nagyobb részük könyveket – monográfiákat és tanulmányköteteket – ismertet. Ezek elsősorban személynevekkel kapcsolatos kérdésekkel foglalkoznak, valamint két kötetben a helynevek is megjelennek. Emellett egy német keresztnévtárat és egy norvég személynévtárat is megismerhetnek az érdeklődők.

VAS NOÉMI

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

Ortnamnssällskapet i Uppsala Årsskrift (2012)

Szerkesztők: MATS WAHLBERG – STAFFAN NYSTRÖM. Ortnamnssällskapet i Uppsala,
Uppsala. 85 lap

Az Uppsalai Helynévtársaság 2012-es évkönyvében hat szerző kilenc tanulmánya olvasható, többségük helynévi témájú.

THORSTEN ANDERSSON kötetnyitó írásában a *Rangelrumpan* helynév etimológiájával foglalkozik (5–12). A *rangel* előtag jelentése 'magas, karcsú', mely itt a terület fáira vonatkozott; a *rumpan* utótag pedig arra utal, hogy a kérdéses erdősáv a *Rangel* telkeknek legkiesőbb része volt. E kataszteri egység ma a szokatlan *Jeanneberg* nevet viseli, mely mára teljesen kiszorította az eredeti elnevezést.

ANITA ELBLAD a földművesek neveit vizsgálja tizenöt észak-upplandi egyházkerület 1312-es adójegyzékei alapján (13–29). A szerző kiemeli a hällnäs névjegyzék jelentőségét: ebben a többlettől eltérő névadatok szerepelnek.

LENNART ELMEVIK első tanulmányában a *-lösa* végű dán helynevek etimológiájára tesz javaslatot (31–36). Elutasítja azt a korábbi magyarázatot, mely szerint ez az elem fosztóképző, s helyette 'erdőben található tisztás'-t, 'mező'-t jelentő utótagként értelmezi a *-lösa*-t.

Második írásában ELMEVIK a *Kåkind* helynévre fókuszál (37–41). Ebben a szerző álláspontja szerint a *Kå* előtag az óskandináv **kākar*; **kāker* ('bugris, faragatlan') becézett formája, utalva az ott élő emberek karakterére.

STAFFAN FRIDELL első tanulmánya a Värendben található nyolc *Nöbbele* nevű település egyikének a megkülönböztetés végett kiegészült *Djura Nöbbele* nevét elemzi (43–48). A *Djura* valószínűleg férfinévből származik, a *Nöbbele* pedig a **Nybyli* ('új település') szóból ered.

Második írásában FRIDELL egy smålandi falu nevének (*Hubbestad*) etimológiáját vizsgálja (49–51). A név előtagja az ósvéd **har* 'folyó/tó kiszélesítése' jelentésű szóra vezethető vissza, utótagja pedig a **byastadher* ('egy elveszett falu lelőhelye').

A szerző harmadik tanulmányában smålandi egyházközségneveket vizsgál (53–57). Vitatja korábbi osztályozásukat, mely elkülönít elsődleges és régebbi egyházközségneveket. Az előbbiekkal kapcsolatban megállapítja, hogy első tagjuk egy régebbi formából származik, s rendszerint a kerület lakosaira vonatkozó megjelölést tartalmazza. A szerző e két kategória egyesítése mellett érvel.

SVANTE STRANDBERG három upplandi tónév (*Fansjön, Gisen és Lyan*) etimológiájára fókuszál írásában (59–75). Arra a következtetésre jut, hogy valószínűsíthetően mindhárom tó neve a belőlük eredő patak egykori nevéből alakult ki.

BÖRJE SVENSSON a *Korrö* helynévre szolgáltat újabb etimológiát. A név egy korábbi értelmezés szerint a *korra* ('tócsa, medence') nyelvjárási alakot tartalmazza (77–79), a szerző szerint azonban a *Korrö* eredetileg egy, a *Korrö* malom melletti folyó neve volt.

A tanulmányok végén angol nyelvű összefoglalók olvashatók, valamint egyes témákhoz kapcsolódóan színes térképek, korabeli források is kiegészítik a kutatásokat.

HAJDÚ ANNA

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Ortnamnssällskapet i Uppsala Årsskrift (2013)

Szerkesztők: MATS WAHLBERG – STAFFAN NYSTRÖM. Ortnamnssällskapet i Uppsala, Uppsala. 135 lap

Az Uppsalai Helynévtársaság 2013-as évkönyvében tizenhárom szerző tizenkét tanulmánya olvasható, többségük helynévi témájú.

MARCUS AXELSSON, KARIN HAGREN IDEVALL, MIKAEL KALM, STAFFAN NYSTRÖM, ALEXANDRA PETRULEVICH és ANNA SAHLÉE kötetnyitó írása (5–27) a 2012 őszén Uppsalában tartott doktori kurzus tudományos eredményeiről számol be. Ennek keretében három rövid tanulmány készült. Az első a *Gottsunda* helynév etimológiájával foglalkozik; a második a *Kapellgärdesparken* parknak és a benne létesített játszótereknek a nevét elemzi eredet szempontjából; a harmadik pedig az uppsalai Gränby kerület azon utcaneveire fókuszál, melyeknek elnevezése összefüggésbe hozható az időjárással (így a *Regngatan*: 'Eső utca'; *Molngatan* 'Felhő utca').

LENNART ELMEVIK első tanulmányában a *Hade* falunév etimológiáját vizsgálja (29–33): a szerző álláspontja szerint két ónorvég helynévhez: a **Hæðarvík* (*Haviken*) birtoknévhez és a *Hôð* (*Hareidlandet*) szigetnévhez kapcsolható.

ELMEVIK második írásában a *Frökind* helynevet elemzi (35–40). Véleménye szerint e név más östergötlandi és smålandi helynevekhez hasonlóan az ósvéd **kind* 'család, rokon' jelentésű alakot tartalmazza. A továbbiakban a kerületben található *Kinneved* falu nevét állítja fonológiai párhuzamba a vizsgált helynévvel.

A szerző harmadik tanulmánya az Uppsalai Helynévtársaság 2013 áprilisában tartott éves találkozásán tartott előadásának az írott változata (41–53). Ebben svédországi szent helyek neveinek a skandináv mitológia istenneveivel való összefüggését vizsgálja. Megállapítása szerint *Friel*, *Fryele* és *Fröjel* egyházközségek neve a korábbi interpretációkkal ellentétben nem *Freya* istennő nevéből ered; utolsó szótagjuk, az ósvéd **al* pedig nem 'megszentelt hely'-et, hanem 'védett, körbezárt hely'-et jelent.

STAFFAN FRIDELL első tanulmányában az upplandi *Krägga* helynév etimológiájára tesz javaslatot (55–59). A falu neve valószínűleg közös eredetű a svéd és norvég nyelvjárási *kragg* szóval, mely az ósvéd **krægga* ('kis, hajlott fákból álló erdő') közszóából ered.

Második írásában FRIDELL három smålandi falunév eredetét vizsgálja (61–70). A *Korrö* helynévvel kapcsolatban amellet érvel, hogy az elnevezés a *korra* nyelvjárási alakot tartalmazhatja ('mocsaras talaj, kisméretű láp'), és nem a *korra* ('csobogó, mormogó hangot ad') igealakból származik. Ezt követően FRIDELL a *Maramö* helynév eredetére nyújt több lehetséges magyarázatot (1. *mar* 'tó, víztömeg'; 2. **mar* 'ló'), valamint *Skye* falu nevének etimológiáját is levezeti (ósv. **skiudh* 'börtáska').

MAGNUS KÄLLSTRÖM 11. századi feliratokon szereplő upplandi férfi- és női neveket vizsgál tanulmányában (71–88). A férfinevek főként különféle ragadványnévtípusokból származnak. A női nevek a történeti adatok esetében megszokott módon a névanyagnak csak az ötödét képezik.

LENNART RYMAN a *Tierp(e)* névalakkal és más olyan középkori ragadványnevekkel foglalkozik, melyeknek helynévi megfelelőjük is létezik (89–95). A *Tierp* ugyanis egy széles körben ismert vidék más helynevekkel össze nem téveszthető megnevezéseként különösen megfelelt ragadványnévként való használatra is.

SVANTE STRANDBERG első tanulmánya a västergötlandi *Öttum* falu nevének az eredetét tárja fel (97–107). A szerző kiemeli, hogy a falu a Slipån (Lannaån) folyó mellett fekszik, s véleménye szerint a helynév első tagja e folyó ősi, mára eltűnt nevéből ered.

STRANDBERG második írásában egy upplandi falu *Bälsunda* nevének az eredetét igyekszik feltárni (109–112). Az egyik interpretáció szerint a helynév az ósvéd **Bælghia(r)sund* 'hang a fűjtatóra hasonlító öbölnél' jelentésű kifejezésből ered.

A szerző harmadik írásában három birtoknév etimológiájával foglalkozik (113–117). A *Gärskagården* helynév előtagja valószínűleg a **Gärdske* férfi ragadványnevet tartalmazza. A *Hisinggård* esetében az előtagban a *Hisingen* sziget neve vagy a **Hising* személynév ismerhető fel, a *Kvädaregård* elnevezést pedig a *Kvädhare* ragadvány- vagy családnévvel kapcsolja össze a szerző.

CLAS TOLLIN és PER VIKSTRAND kötetzáró tanulmánya a Danmark és Alsike egyház-községekben található parókiák korábbi neveivel foglalkozik (119–129).

A tanulmányokat angol nyelvű összefoglalók zárják; emellett több írást is színes térképek, korabeli források és névtárak egészítenek ki.

HAJDÚ ANNA

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

In memoriam Hajdú Mihály (1933–2014)

Búcsú a Névtani Értesítő alapító szerkesztőjétől

1. Hajdú Mihállyal a magyar nyelvtudomány több ágának tudósa és a magyar névtan elmúlt fél évszázadának minden valószínűség szerint legmeghatározóbb alakja távozott körünkől. A nevek világának, az általuk felvetett kérdések legszélesebb köreinek kutatója, tanítványok nemzedékeinek megbecsült oktatója és nevelője, a szakterület működésének, intézményeinek legtevékenyebb szervezője, több esetben megteremtője volt. Egész életében arra törekedett, hogy a névkutatás – önálló és önálló tudományterületként – méltó helyet kapjon a tudományok körében, az oktatásban és a tudományos életben egyaránt.

A magyar névkutatás egyszemélyes intézménye volt.

2. Hajdú Mihály 1933. augusztus 14-én született Orosházán. Iskoláit szülővárosában végezte, ott érettségizett 1951-ben, majd képesítés nélküli tanítóként helyezkedett el. Szakmai pályafutása nem indult könnyen: munka mellett – másfél évtizeden át általános, ipari tanulói és kisegítő iskolában is dolgozva – szerezte meg tanítói, majd orosz, magyar, angol és könyvtár szakos diplomáit (1952–1962), később egyetemi doktori fokozatát (1964).

1966-ban lett aspiráns, majd 1969-től oktató az ELTE Bölcsészettudományi Karának Benkő Loránd vezette 1. sz. Magyar Nyelvtudományi Tanszékén (későbbi nevén: Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani, majd Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék). Emellett, később az ország több más felsőoktatási intézményének volt hosszabb-rövidebb ideig óraadó tanára, s éveken át az Akadémia Nyelvtudományi Intézetének főlálású munkatársa is.

Oktató és tudományszervező munkája tehát több intézményhez is kapcsolta, személye és szakmai tevékenysége azonban elsősorban az ELTE-hez kötődött, ahol a tanszék profiljába tartozó valamennyi tudományterülettel foglalkozott, különböző és változó képzési formák keretei közt, s azokon túlmenően is tördött hallgatóival. Nyugdíjazását követően, majd professor emeritusként is oktatott tovább az egyetemen, s csak 2012-ben, súlyos betegsége miatt vonult vissza végleg a tanítástól. 2014. január 7-én hunyt el Orosházán.

Sokoldalú munkásságából az alábbiakban a névtannal kapcsolatos elemeket igyekszem kiemelni, részletes áttekintésére és értékelésére azonban így sem vállalkozhatom. Csupán az életmű főbb építőelemeit törekedhetem számba venni – amelyeket hol névkutatásunk alapjaiban vagy támpilléreiben, hol tovább vezető lépcsőfokaiban, hol pedig a legváratlanabb helyeken felbukkanó színes mozaiklapjaiként találunk helyükön.

3. Hajdú Mihály első tudományos publikációi nyelvjárástani és néprajzi vonatkozásúak voltak (egyetemi doktori dolgozatát is dialektológiából írta), de figyelme hamar a névtan felé fordult. Erre irányította aspiránsvezetője, Benkő Loránd, de saját érdeklődése is egyre inkább efelé vonzotta. Munkásságát végigkísérte a nyelvjárástani, később kiegészítette a szociolingvisztikai, s mindezekhez is kapcsolódóan jellemezte a nyelvtörténeti tematika, ám a középpontjában egyértelműen a tulajdonnevek vizsgálata állt. Hajdú

Mihály – a magyar névkutatók közt egyedülálló módon – a névtannak gyakorlatilag minden területét érdemben kutatta, szerteágazó érdeklődésével jelentős mértékben bővítve, formálva a magyar névkutatás palettáját és a tudományterület arculatát. Számos fontos – meghatározó, úttörő jellegű – mű fűződik a nevéhez a névtan különböző területein.¹

Tudományos fokozatait is névtani munkásságával, a rá olyannyira jellemző módon: nagyszabású, történeti ívű és területileg is reprezentatív igényű adatgyűjtésen és -feldolgozáson alapuló, átfogó igényű, hiánypótló jellegű munkáival szerezte. 1970-ben lett kandidátus (Keresztneveink és becézőneveink újabkori vizsgálata. 1770–1970. I–II.), 1998-ban akadémiai doktor (A középmagyar kor személynévtörténete [1526–1772]. I–III.). Kandidátusi értekezésének második felét: a magyar becézés történetét, illetve típusait kimerítően feldolgozó részét Magyar becézőnevek (1770–1970) című kötetében (1974) tette közzé. Fokozatszerző munkáinak számos eredménye azonban csak legnagyobb szabású, összegző művében, Általános és magyar névtan. Személynevek című monográfiájában (2003) látott napvilágot, a magyar személynévtörténet áttekintéséhez szolgáltatva más-honnan kevésbé meríthető adatokat. Személynév-történeti forrásanyagok feldolgozásával és közreadásával (bukovinai keresztnévgyűjtések, Bandinus-féle összeírás névstatistikái) is a további személynévkutatásokat kívánta támogatni.

A mai magyar személynévanyag legfontosabb típusait szótári munkákban dolgozta fel. Azt követően, hogy a magyar és a nemzetközi keresztnévészótár-irodalom repertóriumát elkészítette (1977), a szinkrón magyar keresztnévanyagot – máig egyedülálló módon – kétnyelvű: magyar–angol / angol–magyar névészótárban adta közre (1983). A magyarországi szinkrón családnévállomány gyakoribb elemeit – miután a megfelelő statisztikai adatokhoz több évtized sikertelen próbálkozásai után végre hozzájuthatott – Családnevek enciklopédiája című, szemléletében és tartalmában is számos újdonságot hozó művében (2010) dolgozta fel. Utolsó éveiben – lényegét tekintve már az 1970-es évek óta tervezett munkaként – az Újmagyarkori családnéveink tára XVIII–XXI. század című, monumentális adattáron dolgozott. E művének már csupán I. kötetét (2012) tudta maga is kézbe venni, névvégmutató feldolgozásának elkészültét sajnos nem érthette meg.

Amint azt itt – csupán az önálló kötetként megjelentek közül – megemlített művei is jelezhetik, Hajdú Mihályt leginkább a magyar személynevek – elsősorban történeti vonatkozású, másodsorban leíró – kutatása foglalkoztatta. Személynév-történeti, személynévtani kérdéseket tanulmányok további hosszú sorában tárgyalt. A hagyományosan fontosabbnak tekintett személynévtípusok mellett a kevésbé kutatott egyéb személynévfajták (pl. az ún. helyettesítő nevek) vizsgálatára, illetve további személynévtani kérdésekre (pl. a névkiegészítőkre) is szívesen fordított figyelmet.

A névkutatásnak a személynévtan mellett másik meghatározó részterületét, a helynévtant Hajdú Mihály mindenekelőtt forrásértékű művek közzevőjeként gazdagította. Közreműködött több megye földrajzinév-gyűjtésének munkálataiban (kiemelendő a Csepel-sziget helynévanyagát közreadó munkája: 1982), összeállította egyes vármegyék történeti helységnévtárait (1989, 1994), megszervezője és sorozatszerkesztője volt Szabó T. Attila nagyszabású erdélyi történeti helynévgyűjtése kiadásának (2001–2010), elkészítette legfontosabb hivatalos helységnévtáraink névvégmutató szótárait (1987, 1989, 2007), és közreadta (szerzőtárssal) az első magyar térkép helyneveit is (1978). Foglalkoztatta a

¹ Életemművének teljességre törekvő bibliográfiáját l. a Névtani Értesítő jelen számában (36. 2014: 345–371).

Pesty Frigyes által irányított 19. századi országos helynévgyűjtés kiadásának a gondolata, ennek megindítására azonban nem volt lehetősége. Adatfeltáró és közreadó munkássága mellett földolgozta és elemezte Budapest utcanévanyagát (1975; a fővárosról hasonló vizsgálat azóta, a rendszerváltást követően sem készült), s több tanulmányában tárgyalt helynévtörténeti, szinkrón helynévtani, illetve a helynévgyűjtés módszertanát érintő kérdéseket is.

Szívesen, bár ritkábban foglalkozott egyéb névtípusok vizsgálatával. Önálló kiadványban csupán a Magyar hajónevek (1986) anyaga látott napvilágot, többször írt ugyanakkor állatnevekkel, tanyanevekkel kapcsolatos cikkeket, s alkalmilag vizsgált további, még ritkábban kutatott névtípusokat (címek, természeti jelenségek nevei stb.) is.

Sokat foglalkoztatták a névelmélet, az általános névtan problémái. Több tanulmányában vizsgálta a tulajdonnév mibenlétének, nyelvrendszertani helyének, jelentésének és egyéb sajátosságainak a kérdéskörét, de szívesen foglalkozott a névtan történetével, s különös szenvedéllyel a tudományok rendszerében elfoglalt helyének kérdésével. Vonatkozó eredményeit, véleményét, meglátásait már említett, Általános és magyar névtan. Személynevek című kötetének (2003) első nagy fejezetében (Általános névtan cím alatt) összegezte.

Szakmai érdeklődéséből, sokirányú tevékenységeiből, illetve a névkutatás iránt érzett felelősségérzetéből következően foglalkozott az alkalmazott névtan – itthon kevésbé művelt – területeivel is írásaiban. Több cikkében szolt a keresztnévadás szabályozásának kérdésköréről, gyakorlati összefüggései miatt fordított figyelmet a névtani lexikográfia témakörére, a névtani terminológia rendezésének ügyére, a névgyűjtések módszertanára. Több ízben szolt a névtan közoktatásbeli megjelenítésének lehetőségeiről, s ennek támogatására készítette el az egyik középiskolai magyar nyelvi tankönyv szakmai kiegészítő füzeteként – egyúttal a magyar névkutatás máig egyetlen valóban átfogó tematikájú, bár szükségszerűen rövid és ismeretterjesztő hangvételű áttekintéseként – Magyar tulajdonnevek című munkáját (1994).

Minden nagy tervét – mert számos ilyen foglalkoztatta – nem tudta megvalósítani. Nem készült el a nagy névtani bibliográfia, a névtani lexikon vagy a terminológiai szótár – melyeket még Mező Andrással, illetve a magyar névkutatás korabeli testületeinek részvételével szándékozott egykor megvalósítani. Saját munkásságának, publikációnak egy jelentős része azonban így is elsősorban és közvetlenül mások munkáját, kutatásait volt hivatott szolgálni. Írt névtani bibliográfiát, repertóriumot, módszertani útmutatást; számtalan ismertetést, áttekintést a nemzetközi és a magyar névtani szakirodalom újabb eredményeiről; forráskiadványok, szótári és adattári munkák sorát állította össze és tette közzé. Olyan műveket, amelyeket a tudánymérés mai (t)rendje kevésbé értékel, de amelyek egy-egy szakterület működése, művelése szempontjából meghatározó jelentőséggel bírhatnak.

Hajdú Mihály fontosnak tartotta a szaktudományos ismereteket közérthetően megfogalmazó, illetve összefoglaló műfajokat is. Tudományos ismeretterjesztő kötetekbe írt fejezeteket, lexikonokba szócikkeket, vállalt ismeretterjesztő előadásokat, nyilatkozott a sajtónak, rádiónak, tévének is, ha megkeresték. Évtizedeken keresztül zsűrizte, értékelte az anyanyelvi gyűjtőpályázatokra beküldött munkákat, az erre érdemesnek látottak megjelentetését is gyakran lehetővé téve.

4. Egyetemi oktatóként igen sokat tett az egyetemi (és főiskolai) névtanoktatás megszervezéséért, népszerűsítéséért, ezzel együtt a szakmai utánpótlás neveléséért.² Az ELTE Bölcsészettudományi Karán többen tartottak rendszeresen névtani kurzusokat, de a legnépszerűbbek, legnépesebbek Hajdú tanár úr órái voltak, sok hallgatóban keltve fel a névtan iránti érdeklődést. A névtan csupán a választható tantárgyak közé tartozott, ugyanakkor – nem csupán, ám elsősorban neki köszönhetően – az egyik legkedveltebb szakdolgozati témává vált a magyar szakon. Számos szeminárium vagy szakdolgozatot nemcsak szakmailag irányított, hanem segített is közreadni, többnyire a maga által szerkesztett, s elsősorban e célból alapított kiadványsorozatok valamelyikében.

A Bölcsészkaron egykor létrehozott ún. önálló programok közt 1992-ben alapította meg, majd megszűnéséig irányította a Névtani programot. Ez az ország egyetlen szervezett névtani képzési programjaként működött, az ún. bolognai rendszerű képzési rendszerre való kényszerű átállásig. Hajdú tanár úr nevéhez fűződött az egyetlen olyan magyar szakos képzés is egykor – s erre büszke volt –, amelynek kötelezően megjelenő elemét képezte egy névtani kurzus teljesítése. Ez az esti kiegészítő magyar szakos képzés volt, amelyet évtizedeken keresztül szervezett és irányított, s egyik szívügyének érzett.

Teljesen természetesnek számított, hogy Miska tanár úr 1994-ben megszervezte az akkor induló, újabb típusú magyar nyelvtudományi doktori (PhD) képzés keretében a névtani doktori képzést is az ELTE-n. A doktori alprogramot éveken át irányította – egy időre Korompay Klárának adva át a vezetését –, míg betegsége miatt vissza nem kellett vonulnia annak irányításától. Témavezetésével egy sor hallgatója szerzett doktori fokozatot a névkutatás területén – többnyire ma az ország különböző egyetemein és főiskoláin tanító kollégánk.

Arra való tekintettel is, hogy az egyetemi névtani képzésnek nem volt tankönyve, fogott neki az Általános és magyar névtan című, nagyszabású munka megírásának. Ennek sajnos csupán az első, az általános névtant, más nyelvek és népek személynévtanát, legnagyobb terjedelemben pedig a magyar személynévrendszert, illetve személynévtörténetet (pontosabban: annak nagyobb részét) bemutató kötete készülhetett el. Elkezdte a második kötetet is, bő egyharmadát meg is írta, ám annak anyaga ellopott számítógépével együtt elveszett, s újírásához és befejezéséhez már nem érzett magában kellő erőt és kedvet. Az Általános és magyar névtan. Személynevek címmel 2003-ban megjelent egyetlen, vaskos (955 lapos) kötet azonban – legfőbb kutatási témáinak, eredményeinek, a névkutatásról alkotott véleményének összefoglaló szintéziseként – a mai magyar névtudomány sokat forgatott, állandó hivatkozási alapul szolgáló műve.

5. A kutatás és az oktatás mellett legalább ugyanilyen jelentőségű tevékenységet végzett a magyar névtan szempontjából Hajdú Mihály a tudományszervezés területén. A névkutatás intézményrendszerének, fórumainak megteremtésében és fenntartásában elsőrendű érdemei vannak. A magyar névkutatás ebből a szempontból sem lenne az és

² E témakörrel bővebben I. FARKAS TAMÁSNak A névtan a felsőoktatásban, az ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszékén című írását (megjelenik 2015-ben, egy jelenleg szerkesztés alatt álló köszöntő kötetben).

olyan, ami és amilyen ma, ha ő – saját kutatásaitól és életétől vonva el az időt – nem azonosítja elvégzendőként, s egyúttal nem vállalja magára e feladatokat.³

Hajdú Mihály több névtani kiadványsorozatot hívott életre. Az 1974-ben megindított Magyar Személynévi Adattárak (sárga füzetek, 1991-ig) 99 számot, az 1976-ban indult Magyar Névtani Dolgozatok (kék füzetek, 2007-ig) 200 számot tett közzé az irányításával. A szellemi, anyagi és szervezési háttérrel ezekhez egyaránt ő teremtette meg: a kiadványokat – néhány kivétellel – maga szerkesztette, nyomtatta ki és terjesztette. Velük különösen a tehetségesebb és érdeklődő hallgatóknak, önkéntes névgyűjtőknek, pályakezdő kutatóknak igyekezett publikálási lehetőséget teremteni. Az általa alapított, szerkesztett, működtetett különböző – s nem csupán névtani – sorozatokban mintegy 400 kiadványt jelentetett meg, ami rengeteg figyelmet, energiát, önfeláldozó munkát igényelt tőle. Páratlan, egyedülálló és különösen áldozatos teljesítmény. Bár maga is elismerte, hogy e kiadványok egy része nem ütötte meg a magasabb tudományosság szigorú mércéjét, de úgy tartotta, hogy minden adat, s még az egyszerű földolgozás is olyan érték, amelyet érdemes közzétenni, hogy azokat a tudományos kutatás felhasználhassa.

Hajdú Mihály azt is vallotta, hogy egy önálló tudományterületnek saját folyóiratra van szüksége. Egy ilyen megteremtésével már Mikesy Sándor próbálkozott, még az 1958-as, első magyar névtudományi konferenciát követően téve kísérletet egy névtani periodika indítására. A Névészeti Értesítő első, kísérleti példányánál – nem ismert okokból – nem jutott tovább. A Mikesy felvázolta elképzelésből és a periodika névválasztásából (tervezett rövidítése NÉ. lett volna) azonban később is érdemes lehetett meríteni.

Egy megalapítandó névtani periodika koncepcióját 1977-ben, a Nyíregyházán megrendezett, III. nemzetközi magyar nyelvészkongresszuson ismertette Hajdú Mihály és Mező András a jelenlévő névkutatókkal, akik üdvözltek a folyóirat megindításának tervét. Hajdú így bő egyéves előkészítést (a kéziratok összegyűjtését, szerkesztését) követően 1979-ben, Mező Andrással együtt – akihez szoros szakmai és emberi, baráti kapcsolat fűzte – indította útjára a Névtani Értesítőt a magyar névkutatás folyóirataként. „Tudjuk, hogy szükség van rá...” – fogalmazták meg szerkesztői hitvallásukként az első számban. A névkutatásnak ekkoriban már számos európai és más országban volt önálló folyóirata, míg másutt a Névtani Értesítőnél későbbi alapítású névtani periodikák működnek, s egyes nyelveknek, országoknak ma sincs saját névtani folyóiratuk.

A Névtani Értesítőnek már az első száma kedvező visszhangot váltott ki a nemzetközi onomasztikában: az ICOS, azaz a Nemzetközi Névtudományi Társaság folyóirata, az Onoma még megjelenésének évében meglehetősen részletességgel és elismerőleg ismertette az új kiadványt, amit pozitív hangvételi magyar recenziók is követtek. A Névtani Értesítő a névtani tanulmányok, adatközlések megjelentetésével a publikációs fórum szerepét; a recenziók, beszámolók, bibliográfiák és egyéb, kisebb közlemények közreadásával pedig – a Hajdú Mihály által egykor rendszeresen írott és szétküldött körlevelek helyett is – a tájékoztató jelleget vállalta magára. A Névtani Értesítővel az elméleti kérdések, a nyelv-tudomány mellett a rokon tudományok felé is nyitott, ugyanakkor a névkultúra aktualitásaira

³ Hajdú Mihály több visszaemlékezéséből is képet alkothatunk ezekről a munkákról, elsősorban a Névtani Értesítőben megjelent írásokból: A magyar névtudomány budapesti sorozatairól (28. 2006: 217–230), Visszaemlékezés a Névtani Értesítő indulására (30. 2008: 157–166), Interjú Hajdú Mihállyal (36. 2014: 325–343); illetve: Közös tervek Mező Andrással (In: P. LAKATOS ILONA – SEBESTYÉN ZSOLT szerk., Emlékkönyv Mező András tiszteletére. Nyíregyháza, 2010: 23–28).

is fogékony folyóiratot ígértek a szerkesztők. A folyóirat Hajdú Mihály sokirányú, egy-
szerre elméleti és gyakorlatias szakmai érdeklődését, nyitottságát, a tudomány illetékes-
ségi köréről és műveléséről meglévő – az elefántcsont-toronybeli megközelítésektől távol
eső – felfogását is tükrözte. Érdemes megjegyezni, hogy az általa szerkesztett folyóirat-
számok rendre egy-két oldalas Summaryvel, rövid angol nyelvű tartalmi összefoglalá-
sokkal zárultak – amikor az még a legkevésbé sem volt bevett gyakorlat nyelvészeti fo-
lyóirataink körében.

Az új, névtani folyóirat első számát Hajdú és Mező ténylegesen együtt szerkesztették, a
további számokat elvileg felváltva. A második számot Mező állította össze, a későbbiek-
ben azonban – Mező András megszorodó feladatai miatt – a folyóirattal kapcsolatos
munkák teljes egészében Hajdú Mihályra maradtak. Ezek a szerkesztést, a gépettetést (és
gyakran a saját kezű gépelést), a lektorálást, a korrigálást, az engedélyeztetést, a nyom-
dai megjelentetést és a terjesztést is magukba foglalták. Az első három évben évente két
száma jelent meg a folyóiratnak, azt követően évente egy. Hajdú Mihály 1987-ig, a 12.
számig szerkesztette a folyóiratot. Mindezzel együtt már túl sok volt a maga által vállalt
feladat – a két névtani kiadványsorozat szerkesztését nem sikerült átadnia –, s mint a leg-
több időt igénylő munkáról, a Névtani Értesítő szerkesztéséről mondott le. Nem tagad-
hatjuk azt sem: csalódást okozott neki – ahogyan arról a 12. szám Epilógusában is említ-
ést tesz –, hogy a csaknem egy évtizede sikeresen megjelenő folyóiratot nem sikerült
„hivatalos”, valamely intézmény által anyagilag is támogatott kiadvánnyá tennie.

A folyóiratot azonban korántsem hagyta magára, hanem átadta – jó kezekbe, Hegedűs
Attilára bízva a szerkesztői feladatokat. Később a folyóirat szerkesztőbizottságának tag-
jaként, majd a szerkesztőbizottság elnökeként vállalt szerepet a Névtani Értesítő szer-
kesztésében. Nem csupán forma szerint. Hajdú Mihály a folyóirat legelkötelezettebb
szerzője volt: a 60. születésnapja alkalmából őt köszöntő 15. kötet (1993) kivételével
mindegyik folyóiratszámában jelent meg tanulmánya, ismertetése, közleménye – néhány
évvel ezelőttig. Utolsó tanulmányai a 30. számban (Visszaemlékezés a Névtani Értesítő
indulására, illetve Beszámoló a készülő „Mai családneveink lexikona” munkálatairól;
2008) jelentek meg, utolsó közleményei pedig a 31. kötetben (két ismertetés, illetve
Kázmér Miklós búcsúztatása; 2009). Az Értesítőt mindig is szívéhez különösen közeli-
nek érezte, s a folyóirattal kapcsolatban is mindig számíthattunk tényleges, magától érte-
tődően természetesnek tekintett, minden kérés nélkül felajánlott és megadott segítségére.

A tudományszervezésből – nemcsak a névtan terén, de itt most erről essen csak szó –
más módokon is bőven kivette a részét. Egyrészt a tudományos közélet formálisabb szín-
terein: titkára volt az MTA Nyelvtudományi Bizottsága egykori Névtani Albizottságának
(1969–1975), ezt követően pedig a Magyar Nyelvtudományi Társaság Névtudományi
Szakosztályának lett a titkára (1976–1984), majd az elnöke (1985-től megszűnéséig).
Másképp azonban – és sokkal inkább – kevésbé formális szerveződések révén végezte
tudományszervező munkáját. Folyóiratot és sorozatokat megjelentető tevékenységének
javát az ELTE Névkutató Munkaközösségének – az 1970-es évek elején megalakult,
informálisabb szakmai alakulatnak – a nevében végezte, melynek mozgatórugója, lelke – s
aktív tagsága is elsősorban – ő volt.

Több névtani konferenciának volt kezdeményezője, szervezője. És Hajdú Mihály
mindig szervezett valamit: névtani gyűjtőmunkát, konferenciát, újabb kutatásokat, kiad-
ványok megjelentetését. Kiterjedt személyes és szakmai kapcsolatokkal rendelkezett a
nyelvtudomány és a társtudományok (elsősorban a történet- és az irodalomtudomány, a

néprajz) művelői körében, illetőleg az ország határain belül és túl, de az önkéntes gyűjtőmunkákra vállalkozók szélesebb köreiben is. Különös figyelemmel segítette, támogatta a kisebbségi magyarság soraiból érkező fiatal vagy már kevésbé fiatal kutatókat, kezdeményezéseket, kutatásokat. Kiadványait széles körben terjesztette, juttatta el térítésmentesen a szakmabeli és a vele érintkező területeken működő személyeknek, intézményeknek. Fáradhatatlan működtetője: szíve volt a magyar névkutatás vérkeringésének.

6. Hajdú Mihály tudományos, oktató, tudományszervező és -népszerűsítő munkáját több kitüntetéssel ismerték el. A fontosabbakat említve csupán: az MTA Akadémiai Díjjal, az ELTE a Pro Universitate kitüntetéssel, a Magyar Nyelvtudományi Társaság szakmai elismerések sorával (Csúry Bálint-, Pais Dezső-, valamint Révai Miklós-émlékérem és -díj) értékelte munkásságát, de más szervezetek, testületek is díjazták tevékenységét (Ortutay-díj, Országépítő Alapítvány-díj, Honismereti Emlékérem). Szeretett szülővárosa, Orosháza díszpolgárává is választotta a nemcsak Orosháza múltjának feltárásában, hanem a város és volt iskolája érdekében tett nemes cselekedetekben is jeles tudóst. Mindezeknél többet mondanak el azonban – írott formában is – a munkatársak, barátok személyes szavai, köszöntő – és immár emlékező – sorai.

Hajdú Mihályt, Miskát 60. születésnapja alkalmából, 1993-ban 103 tanulmányt közreadva köszöntötte a Névtani Értesítő 15. száma. „Aki csak ismeri, mindenki szereti. Néhányan közülük írták ezt az Értesítőt” – olvashatjuk az előszóban. Tíz évvel később, 70 éves korában két tanulmányválogatása jelent meg: a Válogatott tanulmányok az ELTE és a Magyar Nyelvtudományi Társaság, illetve a Nyelvészeti és néprajzi közlemények című kötet Orosháza városának kiadásában. A 60. születésnapra készült ünneplő kötetben Máta Mária, a régi pálya- és szobatárs egyszerre tárgyyszerűen részletes és személyes hangvételű köszöntőben mutatta be Hajdú Mihály személyét és pályáját (1993: 9–17). Az egy évtizeddel későbbi Válogatott tanulmányok bevezetőjeként Juhász Dezső, Kiss Jenő és Farkas Tamás szólt – más-más nézőpontból – Hajdú Mihály gazdag munkásságáról és mindazon tulajdonságairól, amelyek nemcsak jeles kutatóvá, kimagasló tudományszervezővé, igazi tanáregyenységgé, hanem közösségteremtő személyiséggé és nagyszerű kollégává, munkatárssá, barátá is tették őt (2003: 9–20). E kép egyes részleteit remélhetőleg az itt felvázolt pályakép is jelzi, ami viszont nagyon töredékes maradna, ha nem utalnánk itt egyúttal Hajdú Miska közismert szerénységére, közvetlenségére, mindig jó kedélyére és humorára is, melyek alakját olyannyira meghatározták.

Idén, 2014. szeptember 29-én, Mihály-napon az ELTE és a Magyar Nyelvtudományi Társaság a mai magyar névkutatás helyzetét és feladatait áttekintő és értékelő, egész napos szakmai konferenciával adózott Hajdú Mihály emlékének. A konferencia megnyitójában, illetve zárszavában Kiss Jenő, illetve Szathmári István méltatta személyét és életművét; a tudományos előadásokat követően a kutatóra és tudományszervezőre emlékezett Bárh M. János, a tudománynépszerűsítőre és tanárra Balázs Géza, a tudós lokálpatriótára Szabó Ferenc. (A konferencia anyaga 2015-ben, önálló kötetben fog megjelenni.) 2014. december 11-én Orosházán rendeztek megemlékező ünnepséget a tiszteletére, ahol többen méltatták életpályáját, szakmai munkásságát és emberségét. Ebből az alkalomból készült el az orosházi Vinculum Közhasznú Egyesület kiadásában, az Orosháza Jelesei című sorozat 4. számaként az a DVD, amely többek visszaemlékezéseiből összeállított, mintegy háromnegyed órás filmmel adózik Hajdú Mihály emlékének.

A Névtani Értesítő most megjelenő számában Zelliger Erzsébetnek a tanszék nevében elmondott személyes hangú búcsúztatójával, Hajdú Mihály utolsó interjújával, valamint életmű-bibliográfiájának teljességre törekvő közreadásával emlékezünk feledhetlen személyére és munkásságára.

FARKAS TAMÁS
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

Búcsú Hajdú Mihálytól*

Tisztelt végtisztességet tevő gyülekezet!

„A Teremtő bizonyára alkothatta volna az emberi testet évezredekig nyúló életre. Csak a sejtek vénülésének törvényén kellett volna egy kis változtatás. De az élet célja nem a földi.” (Gárdonyi)

Emlékezzünk!

Első találkozásom Hajdú Mihállyal, Miskával hallgatói minőségemben történt. Ő akkor már bölcsészdoktorként, sőt annak következtében Benkő tanár úr aspiránsaként ült velünk együtt egy nyelvjárás-kutatási speciális kollégiumon. Közvetlensége a közénk tartozást sugallta, így sokáig nem tudtuk, hogy minek tartsuk „csoporttársunkat”, aki azért egy kicsit mégis más volt, mint mi. Közvetlen baráti magatartása akkor és később is minden emberi kapcsolatában jelen volt. Hogyan is? Mindenkiel szemben példátlanul udvarias volt, de a szeme sarkában mindig ott ült egy kis huncut mosoly.

Az 1970 óta tartó szobatársi viszonyunk folytán – Máta Marikával együtt – az ember, a tanár, a kolléga és a tudós, de mindenekelett a jó barát mindennapjainak: gondjainak, örömeinek lehettem tanúja. Együtt örültünk a gyerekek érkezésének, osztottuk gondjait, amikor kialvatlanul jött be reggel, mert az éjszakát valamelyik gyerek betegágya mellett töltötte. És tudtuk, hogy a konyhaművészet terén mindvégig reménytelenül kezdő maradt.

A szoba, a legendás híré 10-es szoba az egykori Piarista közeli épületben volt. Legendás híre is Miskának, Miska tanár úrnak volt köszönhető. Kilincsét sűrűn adták egymásnak a különböző szaktárgyakat látogató nappali és levelező tagozatos hallgatói, és egyre többen azok, akik kedvenc témáját, a névtudomány valamelyik ágát választották szakdolgozati témájuknak. Itt már a tudományszervező Hajdú Miskának is nagy szerepe volt. Először a fehér borítójú Nyelvtudományi Dolgozatok sorozatot indította el, hogy a kezdő kutatók sikeres doktori értekezéseinek publikálási lehetősége legyen. Közülük nem egynek a szerzője ma már jelentős tudományos eredményeket elért kolléga. Aztán jött a kék és a sárga sorozat névtani adattárakkal és névtani dolgozatokkal, amelyeknek anyaga hosszú időkre szolgál feldolgozások alapanyagául. A Csoportnyelvi Dolgozatok bordó borítót kaptak. A színek sorában végül az eleinte szürkészöld, majd – miután tanítványainak, kollégáinak átadta a sorozat szerkesztését – végül bordó borítású Névtani Értesítő következett. Mindvégig jól tudta, hogy bármely tudományos eredmény a további kutatások nyomán elavulhat, az adattárak azonban időtlen időig megőrzik a bennük rejlő adatok érvényét, és mindig forrásul szolgálnak. Ez vezette Szabó T. Attila cédulákon fennmaradt hatalmas történetihelynév-gyűjtésének névlegesen 11, valójában 15 kötetben való közzétételére. Ehhez is felhasználta már tanítványainak, doktoranduszainak a segítségét. A mindig pénzühiányos időszakokban bámulatos módon teremtette elő a kiadványok

* Elhangzott 2014. február 15-én, Orosházán, Hajdú Mihály végső búcsúztatásán az ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke nevében. Kiss Jenőnek a Magyar Nyelvtudományi Társaság részéről mondott búcsúszavait l. Magyar Nyelv 2014. 110: 122–124.

megjelentetésének a forrását. A sokszoros sorozatszerkesztő egy idő múltán a „színes ember” jelzőt kapta. A moldvaiak 1646–1647. évi Bandinus-féle összeírása alapján készült névstatistikáinak publikálása és a bukovinaiak keresztnéveiről készült dolgozata nyomán Domokos Pál Péter „neves ember”-ként emlegette.

A kiadványok szerkesztése, raktározása, terjesztése, de eleinte még olykor a gépelés is ott, a „10-es szobában” történt, és ennek a munkának a jelentős részét is ő maga végezte. Így vált Miska tanár úr a 10-es szobában intézménnyé: a néprajzi és nyelvjárási önkéntes gyűjtőpályázatok kapcsán jeles dialektológus és néprajzos kollégák, a Pannon enciklopédia Magyar nyelv és irodalom kötete kapcsán irodalmárok voltak a rendszeres látogatók, nyelvész kollégák, barátok, ismerősök pedig a tanszékcsoportból, a Nyelvtudományi Intézetből, a vidéki egyetemekről és főiskolákról, Kolozsvárról, Pozsonyból, Nyíráról vagy Újvidékről a legkülönbözőbb alkalmakkal kopogtattak be az ajtaján. És mellettük a legjobb barátok: Mező Bandi, Bereczki Gábor, Czine Mihály. Ilyenkor kedvenc pipájából eregetve a füstöt egy-egy pohár bor mellett felcsendültek a népdalok, világháborús katonadalok, zárásként meg a „Tebenned bízunk...”

Miska tanár úr közösségteremtő ereje kellett a fiatal és fiatalos nyelvészek körének, a Bokornak a megálmodásához és létrehozásához is: mert – mint megfogalmazta – a Kruzsokba a fiatalok nem járnak el, de ismernünk kell egymás munkáját, gondolatait, hogy segíthessük egymás szakmai fejlődését. Tudta, hogy minden jól megfogalmazott cél összehozza az embereket. Ez és a nevek iránti vonzalma együtt adta az ötletet: szavazással döntsük el a születendő közösség nevét. Így lett Bokor a Bokor. Az együttlétek gyakran „csupán” baráti beszélgetések voltak a kezdő kutatók anyagi helyzetének megfelelő szemelt rizling és sajtos tallér fogyasztásával, máskor szakmai tartalmát a Bokor-levelek stenciles sorozatának egy-egy száma adta, annak alapján tartott vita töltötte ki az estét.

Hajdú Mihály azonban nem csak szervező volt: a tudományszervezés az életművében következmény. A pályakezdő tanító, tanár, a tanítás mellett tanuló főiskolás, majd egyetemista az általa megismert emberek és élethelyzetek révén széles körű ismeretekre tett szert. Pedagógusi vénája, a gyerekek, a tanítványai iránti szeretete és nagy tudása tette őt egész pályafutása során a hallgatói által igen kedvelt, példaképnek tekintett tanárrá, akit egy idő múltán az egyáltalán nem szokványosan professzoros, „copfos” tanár úrként is emlegettek – mindezt a legnagyobb tisztelettel és szeretettel.

A kis általános iskolás tanítványok által használt nyelv, a kollégáinak az ahhoz való igazán nem példászerű viszonya már a fiatal tanítót is a nyelvjárások értékeinek fölismérésére és elismertetésére vezette. A nyelvjárások iránti érdeklődés, a szeretett szülőföld, Orosháza, és az egész életén átívelő kedvtelés, a méhészkedés adta a témáit első dialektológiai munkáihoz. Nyelvjárás-történeti szövegeket közölt Orosházáról és Békésről, és társszerkesztője volt a magyar szakos hallgatók számára készült nyelvjárási szöveggyűjteménynek is. Bár nagyra törő elképzelései voltak egy orosházi regionális tájszótár létrehozására, hamar felismerte a megvalósíthatóság korlátait, és így érdeklődése a táji szakszókincs felé fordult, majd tanítványai egy részének a kutatási vonzalmát is a csoportnyelvek irányába terelgette. Akkor adta közre A magyar nyelv rétegződése, táji tagolódása című tanulmánygyűjteményt, amikor a szociolingvisztika oktatását éppen csak elkezdték. Oktatói tevékenysége nem korlátozódott az óraadásra, konzultációkra. A tanszék nyelvjárásgyűjtő útjainak szervezőjeként, majd később résztvevőjeként gondoskodott az utak szakmai programjáról, a tapasztalatok megosztásáról, alkalmanként a gyűjtött anyag

publikálásáról, de mellette a baráti hangulatnak a megteremtéséről is – kollégákkal és hallgatókkal egyaránt.

Magas szinten művelte az ismeretterjesztést is. Szócikkeket írt a Magyar nagylexikonba, az Új magyar irodalmi lexikonba és a Magyar művelődéstörténeti lexikonba. A rádióban, a napi sajtóban nyilatkozott, előadásokat tartott névtani, nyelvi, nyelvhasználati kérdésekről szakszerűen, de mindenki számára közérthető nyelven. Egy, a középiskolások számára kiadott sorozat egyik kötetében, Magyar tulajdonnevek címmel foglalta össze azt, ami tudnivaló, érdeklődést felkeltő kérdés ebben a témakörben az adott korosztály számára vonzó lehet.

Fő érdeklődési területe a névtan, célja az önelvű névtudomány megteremtése volt. Névtani kutatásaiban a történelmi, társadalmi földrajzi szempontoknak mindig fontos szerep jutott. A tulajdonnevek csaknem minden fajtája foglalkoztatta, mégis leginkább a földrajzi és a személynévek témaköréből publikált. Több megyei földrajzinév-gyűjtemény közzetevői közé tartozott, diákkörösök gyűjtését is felhasználva és névtörténeti adatokkal kiegészítve adta ki a Csepel-sziget földrajzi neveit, majd vizsgálta Budapest utcaneveit. Legkedvesebb és vissza-visszatérő témája a személynévek voltak. Kandidátusi értekezését nyelvjárási és etnikai szempontok szerint jól megválogatott tájegységek községeiben és városi kutatópontjain, történeti és élőnyelvi anyagon végzett kutatásai alapján írta meg; témája a keresztnévek és becézőnevek kétszáz éves története volt. Ennek a hatalmas munkának csak az egyik fele, a Magyar becézőnevek jelent meg nyomtatásban. Már itt is megvalósította azt az igényt, amit később megfogalmazott: „Azt vallom, hogy a névtani adattáraknak, kutatásoknak több rokon tudományt, tudományágot (régészet, történelem, helytörténet, gazdaságtörténet, néprajz, földrajz) stb. is szolgálniuk kell.”

Hajdú Mihály élete utolsó évtizedeiben a hiánypótló nagy összegzésekre törekedett. A sort az Általános és magyar névtan kezdte, majd a Családnévek enciklopédiája következett, és végül, immár a halálos ágyán vehette kezébe az Újmagyarkori családnéveink tára 18–21. századi névanyagot tartalmazó adattárának első, igen vaskos kötetét. De bármennyire várta, és vártuk mi, barátai, kollégái valamennyien vele együtt, a második kötetet már nem láthatta.

„Egy ajtó bezárul itt a földön, s egy ajtó kinyílik ott fenn az égen...” (Gárdonyi)

„És akkor a bölcsek fénylenek, mint az égnek fényessége, és akik sokakat az igazságra visznek, miként a csillagok, örökkön örökké fénylenek.” (Dán 12,3)

Isten veled, Miska! Viszontlátásra!

ZELLIGER ERZSÉBET

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Interjú Hajdú Mihállyal*

Kiss Jenő: 2013. június 24-e van, ha jól tudom, és Hajdú Mihály tanár úrral, az Eötvös Egyetem Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete professor emeritusával beszélgetek, itt, budapesti lakásán. Kérdéseket teszek föl neki, mégpedig azzal a céllal, hogy válaszai alapján majd az eljövendő nemzedék is okuljon, hogy milyen volt az az időszak, amikor mi voltunk vagy vagyunk az egyetem tanárai.

Sorba megyek a kérdésekkel, kedves Miska, és arra kérlek, hogy válaszolj legjobb tudásod és meggyőződésed szerint. Honnan kerültél és hogyan kerültél kapcsolatba az ELTE-vel és a nyelvtudománnyal? Honnan indult? Milyen motivációktól és körülményektől befolyásolva alakult életednek eme korai szakasza?

Hajdú Mihály: Nagyon elgondolkodtató a kérdés, és elsősorban a memóriámat teszi próbára, mert nagyon régre kell visszaemlékezni ahhoz, hogy a nyelvtudománnyal való kapcsolatomat megpróbáljam fölvezetni, mármint a kezdetét. 1950-ben jelentek meg Sztálin nyelvtudományi cikkei. Talán megdöbbenő, hogy ezzel kezdem el, de ezután kerültem kapcsolatba csak a nyelvtudománnyal. Azért, mert én nyolc éven keresztül latint tanultam. Soha magyarnyelvtan-órám nem volt. A latinon körösztil kellett megismerni a szófajokat, a mondatszerkesztést, és borzasztó unalmas volt... Utáltam a latint, és csak azért tanultam, mert állatorvos akartam lenni, és az állatorvosi fölvételhez akkor még latin érettségi kellett. És bukdácsolva, nehezen, de eljutottam addig, hogy jelesen érettségiztem latinból is, ami nem azt jelenti, hogy megszerettem a latint, de megtanultam. Nemcsak a fordítást, hanem a nyelvnek talán a szellemét is, de a logikát soha nem találtam meg benne.

1950-ben, amikor megjelentek, amint említettem, Sztalinnak a cikkei, egy nagyon ambiciózus, de inkább mondhatni párthű igazgatóm tanította a magyart, és akkor ő elkezdett nyelvtant tanítani. Nem tudom megmondani pontosan, hogy melyik könyvnek az alapján tanította a nyelvtant, de rögtön megragadott a magyar nyelv logikája. Az, amit nem találtam meg a latinban, a magyarban: a logikus gondolkodást, nyilván itt a nemzeti, nyelvi gondolkodásról van szó, annak a leírását, tükrözését találtam meg a magyar nyelv-tanban, grammatikában. Akár az összetett mondatokban, de a szófajok rendszerében, amivel egyáltalán foglalkoztunk a nyolcadikos gimnazista, mai megfelelőjével, negyedik-es gimnazista koromban. Ekkor, tizennyolc éves koromban ismerkedtem tulajdonképpen a magyar nyelvtannal, és ekkor ragadott meg, nemcsak a nyelvnek a grammatikai logikája, hanem a nyelvnek az összetétele, a nyelvnek a rétegei, a nyelvnek a különböző fölosztású csoportnyelvei, mint például a nyelvjárás is.

Nagyon érintőlegesen erről is szó volt, és roppant élveztem olyan nyelvjárási közegben élni, és megfigyelni a jelenségeket, amelyek meglehetősen elütöttek egymástól. Ott volt a szomszédban a hódmezővásárhelyi *ő*-zés, igen erős *ő*-zés, erősebb talán, mint a szegedi. És ott volt a Békés megyei, tiszai nyelvjárásnak az *í*-zése, *ē*-zése. Ebben a környezetben

* A Bárh M. János által lejegyzett interjú szerkesztett változata.

pedig egy különleges dunántúli nyelvjárás, sőt nem mondhatni, hogy nyugat-dunántúli nyelvjárás, de annak a határszélén kialakult kimondottan orosházi nyelvjárás, amelyik részben *ö-ző*, nagyrészt *i-ző*, teljes mértékben *ë-ző*, tehát a középső nyelvállású palatális illabiálist következetesen használó, és hát rövid *u*, *ü*, *i*-ről, kizárólagos használatáról anekdotákat is hallottam, meg példamondatokat. És hallatlanul érzékenyen érintett és nagyon különlegesnek találtam ezeket a különbségeket, és ez volt a másik, ami a nyelvtudomány, pontosabban a dialektológia felé orientált. Gyakorlatilag, és az élettörténetemben egy nagyon kínos eset fordult elő, amikor hát kezdő tanítóként, mert én érettségi után nem kaptam fölvételi lehetőséget sehova, elmentem képesítés nélküli tanítónak. És az egyik tantestületben szóba került, matematika szakos igazgató fölvetésében, hogy „csúnyán beszélnek a gyerekek”. Erre mentegetőzésként, vagy inkább magyarázatként mondtam volt, hogy nem csúnya beszéd ez, hanem nyelvjárásiasság. Egy meglehetősen keveredett nyelvjárásiasság, mert ez nem Orosházán történt, hanem egy szomszédos kis faluban. Akkor az igazgató a magyar szakos tanártól megkérdezte azt, hogy: „Valóban van itt nyelvjárás ebben a faluban?” Magyar szakos, végzett tanárnő azt mondta, hogy nincs. És ez engem annyira megdöbbentett, hogy akkor már tudatosan fordultam a nyelvjárások megismerése és részben anyaggyűjtése felé is.

Gyűjtöttem, nemcsak a nyelvjárási szavakat, hanem azokat a kiejtéseket is, amelyek a köznyelvitől nagymértékben eltérnek. Úgyhogy a nyelvjárás iránti vonzódásom és további csatlakozásom a nyelvjárási kutatáshoz akkor kezdődött, amikor még nem is voltam magyar szakos.

Valamivel megerősített a nyelvészeti érdeklődésemben a szegedi tanárképző főiskolán egy idősebb, nagyon aranyos, kedves, Bucsi Józsefné nevezetű tanárnőnek az órája, aki nyilván nem a saját, hanem Bárczi Géza rendszerében tanította a fonetikát. Annyira megragadott a fonetikának a logikája, rendszerszerűsége és jól körülírható, jól fölismerhető beosztása, hogy lelkes lettem. És különösen akkor, amikor a fonetika és a dialektológia között megismertem az összefüggést, és akkor már az ELTE-n tanultam. Ugyanis először elvégeztem az orosz szakot, majd a magyar szakot, angol szakot Szegeden a főiskolán, és utána jelentkeztem az ELTE-re, ahol egy különbözeti vizsgával rögtön a második évfolyamra föl is vettek. Ennek az volt a hátránya, hogy fonetikát nem hallgattam az ELTE-n, ellenben az ELTE-n levelező tagozaton egy olyan sablonos és semmitmondó nyelvészeti oktatásban volt részem, ami megdöbbentett, elkeserített, és máig sem érthető számomra. Az történt, hogy a tanárnő beült a katedrára, elővette a Bárczi-jegyzetet, és fölolvasta. Keserves volt, egyszerűen csalódás ért, nagy csalódás ért az ELTE-n a levelező oktatás színvonalát tekintve.

Azért tovább is megtartottam a dialektológia iránti érdeklődésem, és ezt köszönhettem Kázmér Miklós tanár úrnak. Őhöz nem mint tanítvány, hanem mint egyszerű polgár jelentkeztem egy nyelvjárási átírással, és nagyon megdicsért, és további nyelvjárási szövegeknek a gyűjtésére ösztönzött, ami jól esett és útmutatást is adott arra, hogy nekem a dialektológia művelése területén van keresnivalóm. Nem sok, de legalább annyi, hogy gyűjtsem a szövegeket, gyűjtsem az adatokat, a szavakat, a lehetséges dialektológiai jelenségeket. Szakdolgozatom is ebből írtam, és Szathmári tanár úr jelesre értékelte, amiből aztán kitűnő oklevelem is származik, ered. Mert Szathmári tanár úr volt a bírálóm, vizsgáztatóm, és őszintén szólva elismeréssel nyugtázta az orosházi méhészetről szóló szakdolgozatomat és szakszótáramat. Ennek a szakdolgozatnak a pályázatra, nyelvjárásgyűjtő pályázatra való benyújtása után megkaptam rögtön a Csúry Bálint-emlékdíjat, nem az

emlékérmét, hanem az emlékdíjat. Ugyanis a legjobb nyelvjárási pályamunka egyrészt közlésre került a Magyar Nyelvjárások című évkönyvnek a lapjain, másrészt pedig az úgynevezett Csúry-díjjal jutalmazták.

Ekkor Végh József volt a szervezője, irányítója és lelkes patrónusa az egész nyelvjárásgyűjtő mozgalomnak, és támogatott abban nagymértékben, sok segítséget adott abban, hogy ne hagyjam abba a nyelvjárási kutatásokat az egyetem bevégezése után sem, hanem minél több szöveggel, minél alaposabb gyűjtéssel próbálkozzam, kísérletezzem, és hogy ő javasolt-e vagy sem, nem tudom, hogy jelentkezsem doktori vizsgára. A doktori szigorlatnak akkor még hála istennek az egyetem elvégzése után, majdnem úgy, mint a két háború között, egyenes útja volt. Aki megvédte a szakdolgozatát, aki lezárta a tanulmányait, pár éven belül beadhatta a doktori szigorlatra való jelentkezését. Benkő tanár úrhoz mentem, akkor ő volt a dékánhelyettes, ő volt a doktori bizottságnak az elnöke a karon, és jóindulattal fogadott. Akkor találkoztam vele először. És kérdezte, hogy mi lenne a témám, mondtam, hogy orosházi nyelvjárás. És hogy akkor kezdjek hozzá a munkához, és mondtam, hogy befejeztem, hoztam a kész dolgozatomat. Amin ő megdöbbsent kissé, inkább meglepődött, átnézte és elfogadta. Ez már az állattartás különböző részterületeivel foglalkozott. És el is fogadta témaként. A másik szaknak a néprajzot választottam volna. Nem lehetett adminisztrációs okok miatt, mert nem hallgattam levelező tagozatosként annyi néprajzi kollégiumot, amennyi szükséges lett volna a doktorátus megszerzéséhez, úgyhogy könyvtár szakból vizsgáztam második szakként. Ami szintén érdekes volt, mert Kovács Máté, az akkori tanszékvezető nagyon jól ismerte a tanyai, vidéki művelődési, akkor még úgy mondták, hogy olvasóköroket, és ezeknek a témájából vizsgáztatott, ami hozzám is közel állt, és egészen, mondhatni jól sikerült, vagy legalábbis Kovács Máté professzor úr elfogadhatónak tartotta.

Kevésbé jól sikerült a filozófiavizsgám, de annak megvolt az az oka, hogy én inkább az ókori, görög–római, inkább a görög filozófiát kedveltem, és a modern filozófiához nem volt olyan vonzódásom, amelyet a vizsgáztató tanár, Sándor Pál megkívánt volna. Így aztán nem lehettem summa cum laude, hanem cum laude eredménnyel fejeztem be a doktorit. Most mind a nyelvjáráskutatással való kapcsolatomban, mind pedig a doktori vizsgám az ELTE-hez kötött már nagymértékben, és hogy rossz tapasztalataim is voltak az ELTE-ről, meg jók is, az nem akadályozott abban, hogy én nagy tisztelettel néztem föl az akkori professzorokra, és nagy-nagy lelkesedéssel próbáltam megfelelni elvárásaiknak és a dialektológiai kutatásoknak.

Ez az időszak azért volt számomra nagyon jelentős, mert ekkor készült Orosháza története és néprajza, meglehetősen szép, kétkötetes, hatalmas munka, elsőnek az országban egy város monografikus történeti-néprajzi földolgozásával. Mint ottani lakos, és a néprajzban többé-kevésbé járatos, minden olyan munkát én kaptam meg, amit mások nem vállaltak, amire nem volt megfelelő minősített szakember, azt nekem kellett megcsinálni. Ilyen volt többek között a népmesekincsnek a föltárása, a bemutatása, és sok-sok mesének a fonetikus lejegyzése. Ezeknek a meséknek a nyelvjárási tanulságai alapján, meg a valamennyire, mondhatom, hogy a városi-kisvárosi, kissé beszűkült környezetből való kitörés okán, jelentkeztem aspirantúrára. Az aspirantúra az olyan volt, mint most az ösztöndíjas PhD, csak nem volt kötve formailag semmihez, egy aspiránsvezető volt az, aki irányította a munkát, beszámoltatta időnként az aspiránst, és ő döntötte el azt, hogy mikor milyen ütemben készítse el a dolgozatát és mutassa be házi védésre.

Benkő tanár úr javaslatára nekimehettem az aspiránsi fölvételi vizsgának, ahol egyértelműen dialektológiával készültem föl, és úgy éreztem, sejtettem, gondoltam, hogy nyelvjáráskutatással fogok foglalkozni. Kálmán Béla professzor úr volt az elnöke ennek a fölvételi bizottságnak, és közölte velem, hogy most a magyar nyelvtudománynak nem dialektológusra van szüksége, hanem helynévkutatókra. Úgyhogy a fölvételi vizsga is eltolódott a magyar helynévkutatás története, állása és feladatai felé, ami azt eredményezte, hogy nem olyan ragyogó fölkészültséggel, de elfogadhatóan vizsgáztam, és fölvettem helynévkutató aspiránsnak. Amikor megkaptam az értesítést, és jelentkeztem Benkő tanár úrnál, akit az aspiránsvezetői tisztségre kineveztek, ő egyértelműen mondta, hogy nem helynévkutatásra van szükség, hanem személynévkutatásra. Tehát mindenképpen arra készüljek, hogy a magyar személynévek valamelyik részterületéből írom meg majd a dolgozatomat. Nagy föladat elé állított, mert a személynévkutatás nem állt tőlem távol, hiszen a dialektológiában részben benne voltak a megszólítások, a ragadványnevek, a családon belül használt nevek, meg általában a névkincsnek az a része, amely területileg tagolható. Úgyhogy az újabb kori személynévvizsgálat mellett döntöttem, amit Benkő tanár úr elfogadott, és az 1770 utáni kereszt- és főleg becenévanyag lett a kutatási területem az aspiránsi idő alatt. Rengeteg anyakönyvet néztem át, szerencsére akkor már megvoltak az anyakönyvi másolatok az Országos Levéltár mikrofilmtárában, és rengeteg területre, helyszínre kellett elutaznom, ahol a 20. századi egyházi anyakönyveket helyszínen kellett megnézni, ahol mindenütt, minden parókus, minden plébános megengedte, azt hiszem, egy kivételével, hogy az anyakönyvekben bogarásszak, anyagot gyűjtssek, és a faluban pedig a becézőnevek, névváltozatok használatát, meglétét összegyűjtssem.

Legtöbbször úgy alakult, hogy a parókián, plébánián laktam, néhány napot ott töltöttem a faluban, onnan mentem át a szomszéd falvakba. Bejártam az országot, sajnos csak a határokon belül. Tehát a magyar nyelvterületet nem sikerült, nem lehetett az 1960-as években gyűjteni. Egyetlen kivétel volt, ez a bukovinai székelység, amelynek anyakönyvei, papjaik jóvoltából, eljutottak Magyarországra, és Bonyhádon, Hidason meg a legkülönbözőbb baranyai, tolnai falvakban hozzá lehetett anyakönyveikhez férni, és helyszíni gyűjtést végezni közöttük.

Ekkor készítettem el aspiránsi, illetve kandidátusi értekezésemet, amelynek elkészítésének egyik színhelye az akkori Leningrád, mai Szentpétervár volt. Ez is nagyon érdekesen alakult, talán jelentősége is van, ha más nem, akkor szimbolikus jelentősége, ugyanis a korabeli kandidátusi, aspiránsi szabályok értelmében fél évet külföldön kellett tölteni. Ez nagyon hasznos, okos és bölcs határozata volt a doktori, illetve tudományos minősítő bizottságnak, mert külföldi tanulmányok nélkül mindenki kissé bezárt a saját kutatási körébe, a saját ismeretségi körébe, a saját tudományos ismertségi világába. Tehát a szentpétervári tevékenység nem módszertanilag, nem a névtudomány szempontjából volt számomra érdekes és hasznos, hanem kitekintés, ismerkedés és könyvtárhasználat szempontjából. Tehát az, hogy talán a legnagyobb szovjetunióbeli tudományos könyvtárat használhattam – szerintem máig is a legnagyobb a szentpétervári akadémiai könyvtár – és oda rendszeresen járhattam, és amit lehetett, megkaphattam, olvashattam. Nemcsak orosz, hanem nagyon sok idegen nyelvű könyvet is. Be kell vallanom őszintén, hogy az orosz névtani kutatások akkor nagyon alacsony színvonalon, talán a kezdet kezdetén állottak, úgyhogy módszertanilag abszolút nem volt hasznos számomra ez a fél-éves kirándulás. Nyugodtan mondhatom kirándulásnak, mert sokkal többet jelentett az, hogy végigjárhattam a balti államokat, az, hogy eljuthattam Közép-Ázsiába, Szibériába,

az, hogy sok mindennel megismerkedtem, ami nem orosz, de szovjet, és nem szakmai szempontból, de emberileg, politikailag és tartásilag sokat jelentett számomra, hiszen mindenütt azt tapasztaltam, hogy mi, magyarok többet tudunk, jobban állunk, és büszkék lehetünk arra, hogy magyarok vagyunk.

Ezt így akkor megfogalmazni nem lehetett, nem is volt kinek, miért és hogyan. De most utólag úgy érzem, hogy nagyon sokat köszönhetek ennek a féléves szovjetunióbeli útnak, magyarságtudatom szempontjából is. Amikor visszajöttem, Benkő tanár úr akkor előkészítette számomra azt a lehetőséget, hogy az ELTE-re kerüljek dolgozni. Ez nagyon nagy dolog volt; váratlan, meglepő és hálával eltöltő nagy dolog volt. Nem számítottam én arra, hogy kandidátusi végzettséggel maradok középiskolai tanár, de arra még kevésbé számítottam, hogy rögtön az ELTE-re kerüljek. Ennek minden bizonnyal előzménye az volt, hogy mint aspiráns is az ELTE-n voltam már, kaptam egy külön íróasztalt, és mint aspiráns is már tartottam néhány órát. Ugyanakkor jártam is néhány órára, tehát szemináriumokat hallgattam, és ez az időszak, 1965–68 között, már az ELTE-hez más szálakkal kötött és kapcsolt, mint a korabeli egyetemi hallgató kori négyesztendős, levelezős hallgatói státusom. Azért négyesztendős, mert hat év volt ugyan a képzési idő akkor a levelező tagozaton, de egyrészt az első évet átugrottam, az utolsó kettőt pedig összevontam. Szerettem az irodalmat, élveztem, különösen azért, mert egy kicsit, de nagyon kicsit kitágította a látókörömet, hiszen középiskolában, 1948 után már semmit se tanultunk tulajdonképpen a régi magyar irodalomból... Hát a legnagyobbakat, Petőfi, Arany, Vörösmarty természetesen... De semmit, egy szót se hallottam a Nyugatról, semmit nem hallottam a nyugati irodalomról, Shakespeare és Balzacot kívül senkinek a munkásságáról nem tudtunk, csak a szovjet irodalom, csak a Fagyajev, Azsajev meg hasonló fércmunkák voltak ismerősök, és az ELTE-n irodalmi látóköröm is tágult.

És nagyon sokat köszönhetek annak, hogy lehetőséget kaptam, Benkő tanár úr révén elsősorban, a tanításra, az ELTE-n való oktatásra. Úgyhogy már a kandidátusi vizsgám előtt egy évvel fonetikaórákat kaptam. Amit különösen nagy örömmel fogadtam, hiszen érdekelt, tetszett, és hogy úgy mondjam, akkor éreztem már, hogy minden nyelvészeti kutatásnak az alapja a fonetika. Akár dialektológia, akár nyelvtörténet, akár szociolingvisztika. Fonetika nélkül nem lehet. Már akkor, amikor én elkezdtem a fonetika tanítását, volt egy irányzat, Molnár József, önálló fonetikai tanszék szervezését vállalta, illetve leválasztotta pontosabban a Telegdi Zsigmond által vezetett tanszékről, amely általános nyelvészeti és fonetikai tanszék volt, leválasztotta tekintélye, összeköttetései és ambíciója révén a fonetikai tanszéket. Ez a fonetikai tanszék azonban még a hatvanas években, talán ezt a szót mondhatjuk, hogy szolgálta a nyelvtudományt, a nyelvtörténetet és a dialektológiát. Majd önállósítva, és bizonyítani szándékozva az önállóságra való jogát, egyre inkább elment a fonetikai kutatások irányába. Természetesen semmi beleszólásom nem volt az ilyen tudománypolitikai kérdésekbe, de függetlenedtem teljes mértékben Molnár Józsefnek a tanszékétől, és a fonetikát alkalmazott fonetikának tekintettem, a nyelvtörténet és a dialektológia kiszolgálására, megalapozására pontosabban. Nem kellett kiszolgálni semmit, mert azt tanítottam, amit akartam, és úgy tanítottam, ahogy akartam.

Hadd köszönjem itt is Benkő Loránd professzor úrnak azt a bizalmat, azt a megelőlegezett és elfogadott igényt, amit ő támasztott a beosztottjaival szemben. Soha nem volt óralátogatáson. Azt hittem, hogy ugyanúgy, mint középiskolai tanár koromban, majd bejön a tanszékvezető, vagy bejön valaki megnézni, hogy hogyan, mit tanítok, nem is a mit, hanem a hogyan. Erre nem került sor, az ő elve az volt, hogy minden szakdolgozatot

csak hozzá lehetett írni, és minden szigorlatot ő bonyolított, vezetett. Mindenkit ő szigorlatoztatott. Ott bírálta el, minősítette, ott győződött meg arról, hogy ki hogyan tanít, ki hogyan használja föl a szemináriumi lehetőségeket. És a legnagyobb dicséret, amit tőle kaptam, az volt, hogy nem bánta meg, hogy idehozott a tanszékre. Ez akkor nagyon meghatározó volt. Lehet, hogy célzatosan, lehet, hogy tudatosan időzítette; akkor mondta, mielőtt Angliába indultam.

Lehet, hogy benne volt az, hogy visszavár, az, hogy ne maradjak kint, nem mondta soha egy szóval se, hogy ilyet föltelezne rólam, de benne volt az érzésvilágában az, hogy ezt a hazát nem lehet elhagyni, és ezt a hazát akkor is szeretni kell, bármennyire szegény, bármennyire nehéz elviselni a viszonyokat. És ezt át tudta adni, ezt az érzést, ezt bele tudta ültetni a tanítványaiba, kollegáiba. Ezt neki, de rajta keresztül az ELTE-nek is köszönhetem, hiszen az ELTE mindig megadta azt a lehetőséget, ami a társadalmi, tudományos, pedagógiai megalégedettséghez, ahhoz az érzéshez járult hozzá, hogy itt érdemes dolgozni, itt érdemes élni, itt kell élni. Ezt nemcsak én, hanem, azt hiszem, hogy több kollegám is érezte az ELTE-n. Magyar nyelvészeti tanszékről nincs tudomásom olyanról, aki kint maradt volna. Finnugor tanszékről már inkább, nem beszélve az általános és egyéb nyelvészeti tanszékekről. De a magyar nyelvészekben ez a kötődés, ez a ma sokak által megmosolygott hazafias érzés, ez megvolt, és ma is megvan. Könnyű lenne azt mondani, mit keresett volna egy magyar nyelvész külföldön. Lett volna lehetőség, mint ahogy volt is olyan kollegám Londonban, aki akkori szóval disszidensként vagy emigránsként lett magyar nyelvész, és az egyetemen státust kapott. De azokban, akik kötődtek az ELTE-hez, és különösen a tanszékünkhöz, azokban biztos, hogy nem volt ilyen érzés.

K. J.: Következő kérdésem: Milyen arányban volt a kutatás és az oktatás szakmai életedben? Harmóniában voltak egymással? Voltak esetleg belső konfliktusaid e téren?

H. M.: Kinek ne lett volna? Az aspiránsi idő három éve alatt hozzászókozt az ember, hogy kutató, kutató, kutató. Nemcsak hozzászókozt, de meg is szereti. Benkő tanár úr egy kicsit meglepődve vagy meglepődve fogadta azt a választ, hogy szeretek-e kutatni, hogy mondom, roppantul élvezem, éppen úgy élvezem a nevek variánsainak föl-tűnését, mint ahogy mikroszkóp alatt egy sejt osztódását figyelhetném. A természettudományi érdeklődésem nem merült ki abban, hogy lemondtam az állatorvosi főiskola... nem én mondtam le, nem sikerült az állatorvosi (akkor még) főiskolára bejutni... Továbbra is érdekelt a matematika, különösen a fizika és a biológia természetesen. Általában a kutatás mint cél, mint az egyik lehetősége a közömbösségből, az általánosságból való kiemelkedésnek, mindig foglalkoztatott. Középiskolás koromtól kezdődően érdekelt az, amit nem írt le senki, amit nem olvashattam sehol, amit nem tanítottak. És ez folytatódott akkor, amikor aspiráns lettem. És akkor a kutatás tulajdonképpen teljes munkaidőmet elfoglalta. Három évig nem volt nagyon oktatási feladatom, csak inkább kutatási. Amikor megvédtem a kandidátusi értekezésem, és megkaptam a docensi kinevezésem, akkor lazíthattam volna. Akkor már nem csak fonetikát tanítottam, akkor már volt lehetőségem nyelvtörténet, sőt névtani speciális kollégium tartására is, amiben kiélhettem volna magam, és amit szívesen is csináltam, és úgy éreztem, nem csinálom nagyon rosszul, de nem volt elég, nem elégitett ki teljes mértékben. Az oktatás mellett nem csak kényszerből, de egyszerűen azért, mert szükségét éreztem mindig valamilyen kutatásnak.

A kutatás természetesen összefüggött az eredeti témámmal, a névtannal, és a legkülönbözőbb területekre vitt el a névtanon belül. Nem csak a személynevek, hanem éppen

a kor szellemének köszönhetően a helynevek kutatása elég sok időt foglalt le az életemből, hiszen ekkor indult meg nagy elánnal, és sajnos kimerülve a múlt esztendőkből futott zátonyra az az elképzelés, hogy összegyűjtjük Magyarország teljes helynévkincsét. Ez hallatlanul nagy dolognak ígérkezett, valóban meg is kapta a nemzetközi elismerést, Finnországtól Olaszországig foglalkoztak a magyar helynévgyűjtés terveivel, de sajnálatos módon ez zsákutcába jutott. Nem is zsákutca ez, hanem tragédia. A kezdet kezdetén mindenki támogatta, Akadémiától kezdődően egészen a falusi pedagógusokig és tanácselnökökig és tanácsitkárokig, mindenki mindent megtett azért, hogy ez a helynévgyűjtés sikerüljön, befejeződjék, és az eredményei meglegyenek. Elég sok időt töltöttem vele akkor, amikor Végh József tanár úr az egész helynévgyűjtésnek az ágense volt – jobb szót nem találok rá, mert elsősorban agitációban nyilvánult meg a működése –; tisztelet neki és nagy elismerés a munkásságáért. De a gyakorlati munkában, irányításban nem nagyon vett részt. Ő inkább a szervezésben, a kapcsolatok megteremtésében, a felsőbb szintű döntő szerveknek a megnyerésében volt nagy. És hát nyilván abban, hogy pénzt teremtetett elő a helynévgyűjtés lebonyolítására. Azt, hogy a helyszínen hogyan szervezik meg, adminisztrátorokra bízta. Jóindulatú, jó szándékú és a témához nem mindig, de legalább nem elidegenítő módon közelítő adminisztrátorokra, megyei tanácselnökökre, helyetteseikre bízta. A szakmai ellenőrzést pedig különböző függetlenített kutatókra, a Nyelvtudományi Intézet és a legkülönbözőbb egyetemek, főiskolák oktatóira bízta rá. Így kerültem én is Somogyba, Tolnába, majd később Vasba, egy-egy járásnak az ellenőrzési munkája végzőjeként kapcsolatba ezekkel a kutatásokkal. Sok időt elvett. Nagyon sok időt elvett, mert helyre kellett pófozni a rossz gyűjtéseket, a hiányzó gyűjtéseket pótolni kellett, és egy-egy járásnak a közzétételi előkészítése bizony néha egy-két esztendőt is elvett az ember tudományos munkásságának idejéből.

Nem tudja ma már senki azt, hogy milyen nagy lehetősége volt ez a magyar helynévkutatásnak, és kevesen tudják, hogy milyen nagy mulasztása volt ugyanennek a tudományos irányzatnak és elképzelésnek az, hogy hagyta hamvába holni azt a kutatást nagyon sok helyen. Az, hogy ma Fejér megyében, Békés megyében tudjuk, hogy megvan az alapkutatás, valahol meg kell lenni az összegyűjtött anyagnak, de nagy a félelmem, és nagy az esélye annak, hogy mint Bács-Kiskun megyében, elkallódik, szétszóródik és semmivé válik egy olyan gyűjtés, amely pótolhatatlan. Pótolhatatlan azért, mert amikor ez a munka folyt, az 1960-as, de főleg a 70-es években, még éltek azok az emberek, akik a két háború közötti dűlőneveket, helyneveket, tanyaneveket, malom-, híd-, kútneveit ismerték. Azóta két nagy olyan változás történt a mezőgazdaságban Magyarországon, ami semmivé tette a tudatban élő helynévkincset. Ma már én se tudom, orosházi parasztyerek lévén, fölisorolni a dűlőket. Ma már nincs olyan ember, akivel pótolni lehetne a két világháború közötti helynévanyagot. Elsősorban a téesszesítés, amely egybeszántotta a földeket, másodsorban a kárpótlásnak nevezett új földosztás, ami megszüntette ugyan a téessz-táblákat, de újakat hozott létre, és egy új nagybirtokrendszert alakított sajnos ki. Ma már nincsen lehetőség ennek a pótlására, és tudom azt, hogy nagyon sok megyében, Csongrádtól Nógrádig elvégezték ezt a gyűjtést, de az anyag elkallódott, az anyag nincs meg; ha még megvan, akkor utolsó pillanat lenne ennek a megmentése. Ember lenne rá, volna olyan helynévkutató, aki a saját munkájaként vállalná egy-egy megye anyagának az összekaparását. De nincs meg a tudományos igény. Nincs meg a mai nyelvtudományban, magyar nyelvtudományban az a szándék, amely a múltnak az értékeit meg akarja menteni. A szándék lehet, hogy sok emberben megvan, de az irányításban, a tudományos vezetésben,

és főleg az anyagiak elosztásakor számottevő, jelentős beleszólással bíró vezető rétegben nincs meg ez a támogatási ösztöne, ez a támogatási igénye a pénzek fölött rendelkező mai vezetőknek. Nem mondom azt, hogy könnyű lenne olyan embereket toborozni, akik egy-egy megye anyagát föl kutatnák, rendbe tennék és megjelentetnék. Nagyon sok pénzbe kerülne magának a munkaidőnek a megfizetése, de nagyon sok pénzbe kerülne a számítógépre vitel, hiszen ezek cédulákon, kezdetleges módszerekkel gyűjtött anyagokat jelentenek.

Az, hogy én nagyon sok időt fordítottam ilyen jellegű kutatásoknak a végzésére, pontosabban a befejezésére, ezt talán a Csepel-szigeti munkám igazolja. Ennek a Csepel-szigeti gyűjtésnek, ami tulajdonképpen illeszkedett részben az országos helynévgyűjtési kampánynak, munkalendületnek az egészébe, annak egy picinyke részleteként, több volt ennél. Máig is – nem vagyok büszke, de – példaértékűnek tekintem azt, hogy a Csepel-sziget helyneveinek az összegyűjtése a Szabó T. Attila-féle iskola alapján kezdődött, folyt le és jelent meg. Egyetemi hallgatókkal jártuk a levéltárakat, hát elsősorban a Pest megyei levéltárat, heteken keresztül, a szorgalmi időszakban, hogy összegyűjtsük a sziget történeti helynévanyagát. És utána pedig a helyszínen, szintén egyetemi hallgatókkal, ma már olyan nyugdíjas korú hallgatókkal, mint Hosszú Ferenc, Zelliger Erzsébet és Wacha Balázs meg hasonlók. Jártuk a vidéket, gyűjtöttük az anyagot, és a nyomdai előkészítés végeredményben az én munkámként jelent meg az Akadémiai Kiadó kiadásában. Ezt is Benkő Loránd professzor úrnak köszönhetjük, hiszen egyrészt tűrte, sőt támogatta az egyetemi hallgatók bevonását ilyen jellegű munkába, másrészt pedig sok-sok, és lényeges beleszólása volt a könyvkiadói tervekbe, és elfogadtatta a Csepel-sziget helyneveinek megjelentetését az akadémiai kiadói bizottság által. Úgy érzem, hogy az ő támogatása nélkül ez a könyv soha sem jelenhetett volna meg, vagy legalábbis a Végh József-féle módszerrel, szponzorok keresésével, megyei tanácsok, járási előljárók jóindulatának a megnyerésével, ami kevés.

Amint az országos helynévkutató mozgalom eredményei mutatják, sok mindent meg lehetett csinálni, abban az időben talán könnyebb helyen volt a pénz, egy-egy járás tudott annyi összeget adni, amennyivel megjelenhetett egy-egy kötet, nézzük a veszprémi, vagy a hevesi megyéknek a járásonkénti megjelentetését. De abban, hogy ezt nem vállalta néhány kutató, nagyratörő, nagyralátó, többet akaró kutató, nem a lehetőségek szerint gondolkodó, hanem együtt az egész megyét az ő neve alatt akarta látni publikálva, oda vezetett, hogy a részkötetek helyett semmi se lett. Ilyen Békés megye. Ahol együtt volt az anyag, ellenőrizve volt az anyag, hivatásos nyelvészek által. De az egész megyének az összefogó szervezője nem volt soha hajlandó egy-egy járás anyagának a kiadására, átadására, hogy megjelenhessék. Nagy hiba, nagy hiba, részben az önzésnek, a sokat akarásnak, a magamutogatásnak a bűne, részben pedig egy olyan szemléletnek, amely nem becsülte meg a kisebb munkákat. Jó néhány járás megjelent, például Szolnok megyében, de maga a szolnoki járás nem jelenhetett meg, pedig együtt van – meghalt azóta a kutatója, irányítója –, nem tudom, mi lett az anyaggal. Ez is részben anyagi okokra vezethető vissza. Végh Józsefet nem kedvelték a Nyelvtudományi Intézetben, aminek talán meg is volt az az alapja, hogy ő egy kicsit rendszertelen, kapkodó, de elkötelezett ember volt. És ezt az elkötelezettségét hangoztatta, és fölébe akarta emelni a saját munkaterületét – itt éppen a helynévgyűjtésről van szó –, fölébe akarta emelni a Nyelvtudományi Intézet más tervmunkáinak. Többet akart a lehetőségeknél, és ezért nem volt szimpatikus a mindenkori vezetés számára, akár Imre Samu volt az ügyvezető igazgató, akár Kiefer Ferenc.

Örültek, amikor nyugdíjba ment, és minden lehetőségétől megfosztották, hogy folytassa ezt a helynévkutató munkát. Nem csak ettől fosztották meg, és itt jön az én szerepem.

Végül Józsefnek a nyugdíjba vonulásakor a munkakörét kétfelé választották. Az egyik munkaköre az volt, hogy szervezze a nyelvjárási és néprajzi önkéntes gyűjtőpályázatoknak a lebonyolítását, meghirdetését, elbírálását, jutalmazását, tehát általában az önkéntes kutatókkal tartsa a kapcsolatot. Ezt a főladatot én kaptam meg fél munkaidőben, ami azt jelenti, hogy nem két napot kellett az intézetben töltenem, hanem egyet, és egy fél állást kaptam. A másik felét pedig, a helyneveknek a gyűjtését, Ördög Ferenc kapta meg. Szintén fél munkaidőben, fél fizetéssel, hetenként egyszer föl járt az intézetbe, később már aztán nem járt föl rendszeresen. Ez a fölosztás nem volt hibás, szerintem eleinte eredményre is vezetett. És ez kapcsolódik ahhoz a kérdéshez, hogy hogyan volt nekem időm, lehetőségem annyi külső emberrel foglalkozni, találkozni, segíteni, netán irányítani, amennyi tényleg volt az életemben. Azt hiszem, hat éven keresztül csináltam ezt a munkát. Ez a hat év egy különleges hat esztendő volt. Hiszen az egyetemi oktatás mellett, a saját egyéni kutatóterületemről való publikálás kötelezettsége mellett, hiszen Benkő tanár úr mindig számon kérte a „hogász”-t, mindig megkérdezte, hogy mikor, mit adsz le, milyen folyóiratnak, mit csináltál, mivel foglalkozol éppen. Ez lehet, hogy éppen ebéd közben volt a menzán, lehet, hogy a folyosón, míg a liftre vártunk, vagy a liften kérdezte meg, soha sem megszégyenítően a többiek előtt, olyan nem volt, hogy tanszéki értekezleten sorra kérdezett volna mindenkit a hogászával, mert érezte, tudta, hogy sok ember, köztük néha én is, azt mondtuk volna, hogy sehogy. Nem dolgozom, most mással vagyok elfoglalva. És erre ő előre vigyázott. Nem megérezte, hanem tudta, hogy vannak olyan emberek, akiknek meg kell várni azt a hangulatot, közlésvágyat, azt a kutatói igényt, hullámot, amikor dolgoznak ezen vagy azon a témán, és akkor csak azon dolgoznak. Máskor pedig mást csinálnak.

És ez az önkéntes nyelvjárási-néprajzi kutatói irányítás nem csak ezt a keddi napomat vette el az életemből, amelyet a Nyelvtudományi Intézetben kellett töltenem, hanem nagyon sokszor az egyetemre is belátogattak, ha éppen Pestre jártak, azok a kutatók, akik középiskolai tanárként, postásként, jegyzőként, egyszerűen vidéki értelmiségiként valamit akartak a nyelvtudomány, elsősorban a dialektológia asztalára letenni. Legkülönbözőbb dolgok voltak ezek, az ő irányításuk nagyon sokat jelentett a névtani kutatások megszervezésében, föllendítésében. Amikor témát kértek, két irányban próbáltam segítséget adni és lehetőséget biztosítani, nemcsak a kutatásra, hiszen az nem is az én főladatom volt, hanem a publikálásra. Az egyik volt a névtan, elsősorban a ragadványnevek kutatása, amit szerintem egy külső ember sohase tud elvégezni. Ennek ellenére azt mondom, hogy ragadványnevet csak helyben lakó, helyben élő, a terepet, az embereket jól ismerő személy tud maradéktalanul, hitelesen, jó magyarázatokkal összegyűjteni, és ezért javasoltam nagyon sok önkéntes nyelvjárásgyűjtőnek, hogy könnyű, érdekes és eredményes lehet a ragadványnevek gyűjtése. Ekkor volt az az időszak, amikor talán mondhatni tömegesen jelentek meg a különböző kis sorozatokban a ragadványnevek. Maga az, hogy megjelent, és megkapta az előző falu ragadványnevanyagát valaki, és megvolt az a reménye, hogy az ő gyűjteménye is meg fog jelenni, ez adott lendületet a kutatásnak, nem én, nem az én munkám, hanem maga a tény.

K. J.: De hát ezeket a sorozatokat te indítottad, te szerkesztetted, te biztattad a hallgatóságot. Nem lett volna ez a három-négy sorozat, nem lett volna a szerkesztés, a szakmai iránymutatás, akkor nem lett volna ez...

H. M.: Ez igaz, de nem az én érdemem. Ez egy egészen különleges helyzetnek az eredménye, ami nem volt egészséges, nem volt a tudomány számára egyértelműen hasznos. Véletlenszerű volt. Véletlen volt az, hogy nekem lehetőségem volt az ilyen publikációk anyagi megalapozására. Nem is megalapozás volt ez, nem akarom ezt a csúnya szót mondani, hogy kihasználtam a lehetőséget. Pedig néha visszaéltem vele. Érzem, tudom, hogy „összeköttetéseim”, nem jó szó, „ismertségem”, ez se jó szó, a „döntéshozó személyekkel való jó kapcsolatom”, amit legkülönbözőbb módon sikerült elérnem, nőknél néha egy-egy bókkal, férfiaknál egy üveg borral vagy egy üveg mézzel, egy negyedórás beszélgetéssel, a tegeződés följánlásával egy-egy nyomdásznak vagy nyomdavezetőknek. Olyankor is, amikor nem volt pénz, hanem más tanszékek nem használták ki a kiadásnak a lehetőségét, akkor a nyomdavezető ideszólt, hogy: „Nincs valami kiadnivaló?” „Mert van rá lehetőség.” És mindig volt. Míg volt tartalékban olyan munka, amit egyes tudós nyelvészek, tudós névtanosok nem tettek volna közzé, nem tartották igényes munkának, de kihasználtam azt a lehetőséget, hogy most a nyomdába adom, akkor megjelenik. És sokszor bizony olyan került nyomdába, amit én is vonakodva adtam oda, de nem volt más; akkor éppen ez volt kéznél, és négy-öt füzetet lehetett vinni egyszerre nyomdába, és volt olyan tényleg köztük, ami nem érdemelte meg a nyomdafestéket, de adatokat tartalmazott.

És világ életemben az volt az elvem, hogy a publikációkban ne a földolgozásokat, ne a rendszerezéseket meg az elméleteket, hanem az adatokat támogassuk. Adatot száz év múlva is föl lehet használni. A rendszerezés változik, újabbakat találnak ki, az elmélet elavul, modernnek lépnek a helyére, de az adatok azok mindig adatok maradnak, sőt minél jobban telik az idő, annál értékesebbé válnak ezek az adatok. Tehát ha most összegyűjtök helyneveket, ragadványneveket, azokat száz év múlva nem lehet összegyűjteni. De föl lehet lapozni akár milyen kis nyamvadt füzetkében, hogy száz év előtt milyen ragadványnevek éltek egy-egy községben, és hogy mi változott, és hogy ami megőrződött, mi az, ami beépült a nyelvbe, a nyelvi tudatba, a névhasználatba, s mi az, ami kiesett, és száz év múlva többet lehet általánosítani egy mai adattárból, mint most.

Tehát a sorozatok címe is azt mutatja, legalábbis először, Személynévi Adattárak volt a címe az első, úgynevezett sárga sorozatnak, hogy adatokat, adatokat, adatokat közölni. Kázmér Miklós tanár úr volt az, aki szememre hányta, hogy miért szűkítettem a személynevekre ezt az adatközlést. És ekkor az ő tanácsára, vagy inkább... a sárga sorozat után azért nyitottam meg a kék sorozatot, hogy ne szűküljünk bele a személyneveknek a témakörébe. A kék sorozatnak ugyanis Névtani Dolgozatok volt a címe, amibe belefért a helynév, belefért az állatnév, intézménynév, sok minden más. Ezért futott egyszerre ez a két sorozat. Lehet, hogy tévedés volt a legelején, akkor kellett volna áttekintőbben, előrelátóbban meghatározni a célját ennek a sárga sorozatnak, és nem kellett volna leszűkíteni a személynevekre, de akkor úgy éreztem, hogy ez az én asztalom, a személyneveknek a kutatása, segítése, irányítása, adatainak megjelentetése, ez az én föladatam. A helyneveket csinálja más. Miután nem csinálta más, és úgy látszott, hogy nem is fogja, ekkor indítottam a kék sorozatot. Nem kényszerből, megmaradhattam volna a sárga mellett, és abból jelentethettem volna meg... hiszen téma, anyag lett volna bőven... jelentethettem volna háromszáz számot is, de úgy éreztem, hogy a személynévi adattárak kezdenek kimerülni, talán nem jó megfogalmazás, kezd unalmassá válni egy kicsit, a kicsit lakonikus, nem tudományos meghatározás, kezd egysíkúvá válni. Olyan ragadványneves munkák jelentek meg, amelyeknek megjelentetéséhez nekem magamnak sem volt ambícióm, kényszerből jelent meg a végén néhány olyan füzet, ami vitatható, hogy adattár-e

vagy kreáció. Volt egy lelkes kutatóm Makón, aki nemcsak a szülőfaluja, Földeáknak a ragadványneveit gyűjtötte össze, hanem hiúsági kérdést csinált belőle, és környező településeken, ahol ő megfordult, időt töltött, mindenütt elkezdte a ragadványneveknek a gyűjtését, amelyek már egy kicsit elvitték abba az irányba a sorozatot, hogy hiteltelenné válik. Úgyhogy úgy éreztem, hogy kimerül ez a sorozat. És ekkor kapott nagyobb lendületet az általában a tulajdonnevekről, a magyar tulajdonnevekről szóló kék sorozat megjelentetése. Ebben is voltak olyan időszakok, amelyeket kifogásoltak a nagy névtanosok, Kiss Lajos és a felesége, Fehértói Katalin. Fehértói Katalinban nagyon tiszteltem azt, hogy őszintén megmondta, hogy „Miska, ilyesmit nem szabad megjelentetni”. Ezek az állatnevek voltak, amiket középiskolás hallgatók, gyerekek gyűjtöttek össze egy-egy faluban. Teljes anyagot, ami nekem mint adattár volt értékes, mint névtani kincs volt értékes. Természetesen a földolgozásuk, a rendszerezésük primitív, középiskolás szintű volt. Elég az hozzá, hogy összefüggött ez a két munka, az egyik a nyelvjárási és néprajzi önkéntes gyűjtőmunkának a szervezése, a másik pedig a sorozatoknak a szervezése, amiből kinőtt végeredményben a harmadik sorozat is, mármint az önkéntes néprajzi gyűjtésekből, az úgynevezett csoportnyelvi, bordó sorozat.

Ez a csoportnyelvi sorozat dafke indult. Annak bizonyítására próbáltam olyan kiadványokat szerkeszteni, kiadni, amelyek bizonyították az egyes társadalmi osztályokhoz kapcsolódó szókinchasznaletot. Véleményem szerint ma is a szociolingvisztikai vizsgálatoknak a societasból kell kiindulnia, tehát a társadalomból úgy kell kiindulnia, hogy nem a társadalomnak a terméke a nyelv, hanem a nyelvnek a terméke az egyes társadalmi rétegek nyelvhasználatá, tehát a rétegek, bocsánat, csoportok nyelvhasználatá, az az igazi szociolingvisztika. Mi különbség van egy katonai szókinch meg egy egyházi szókinch között – két különböző társadalmi csoport. Lehet, hogy ugyanaz a tagja életének egyik szakaszában a katonai szókinchnek, máskor, utána a teológiát elvégezve az egyházi szókinchnek a használója, ugyanaz a személy, máig is vallom, hogy egyszerre öt-hat-nyolc-tíz társadalmi csoportba is tartozhat, lehet az foglalkozási, vallási vagy bármilyen jellegű hobbitévékenységgel kapcsolatos társadalmi csoport, de a szókinchhasználat, talán ugyanazoknak a jelentésköre egészen más. Mint ahogyan a méhészetben a *cella* szó nem ugyanazt jelenti, mint a börtönlakók körében, ugyanúgy nagyon sok foglalkozás körében vannak jelentésbeli szakmai szavak, amelyeknek a föltárása a magyar nyelv területén már a 19. században elkezdődött... nem jut eszembe a neve a szakszótárkészítőnek... de változott, magyarosodott a szókinch. Hogy hogyan magyarosodott, az nagyon érdekes... általában a szóhasadás, jelentéshasadás révén. Más jelentése lett ugyanannak a szónak a különböző foglalkozások, különböző nyelvcsoporthon belül. Ezért ma már szégyellem, hogy próbáltam fölvenni a küzdelmet az általánosító szociolingvisztikával szemben a speciális, adatokra épülő csoportnyelvi dolgozatokkal. Nem kellett volna elindítani, nem kellett volna belekezdeni, nem kellett volna letérni nekem a névtan útjáról, ez kísértés volt, és nem tudtam ellenállni. Mert volt lehetőség a kiadásra, volt lehetőség a megjelenítésre, mert volt egy csomó dolgozat, amelyik szakszókincset tartalmazott, mert volt néhány kutató, aki nagyon szép munkát végzett, és volt néhány ember, aki örült annak, hogy megjelenhetett a munkája. Kísértés volt, és nem álltam ellene a kísértésnek.

K. J.: Hogyan gondolsz vissza az évtizedekkel ezelőtti, már-már legendás időkre, amikor a magyarországi névtan föllendítésében, a fiatalok megszervezésében, a névtan egyetemi oktatásának népszerűsítésében meghatározó szerepet játszottál? És ehhez

kapcsolódóan miként látod ma a névtannak a nyelvtudományban és a névtan oktatásának az egyetemi nyelvészeti oktatásban elfoglalt helyét? Hogy lehetne ezt összefoglalni?

H. M.: Két különböző kérdésnek látom. És az első kérdésre az a véleményem, válaszom, hogy eltúlzod. Nem én voltam az, aki a magyar névtudománynak lendületet adott, és megszervezte és megalapozta. Ennek a gyökerei a 20. század elejére nyúlnak vissza, Pais Dezső, Knieszsa István, Benkő Loránd munkásságára. Nekem ebben a megalapozásban semmi szerepem nem volt, az ő tekintélyük, az ő munkáik elsősorban a nyelvtörténeti kutatások irányából vitte a közvéleményt (is), de főleg a tudományos kutatásokat a névtan felé. Ez, azt hiszem, magától értetődik, hiszen a nyelvtörténetnek a 13. század előtt csak a nevek, a tulajdonnevek a forrásai. Tehát amíg a Halotti beszéd, Ómagyar Mária-siralom kutathatóvá nem válik, azelőtti időszakban nevekből kell kiindulni, helynevekből, személynevekből a nyelvtörténeti változások megvizsgálása, fölismerése irányában.

Ezt kiváló nyelvtörténészeink érezték, tudták és művelték. Ennek a továbbfejlesztése, talán inkább kiterjesztése, időben való kiterjesztése érdekelt engem leginkább. Elsősorban azzal, hogy az újmagyar kori, ma már vitatott terminológia, kormeghatározás szerinti neveket egybe lehet vetni az ómagyar koriakkal; ez a fölismerés, talán mások által nem elfogadott, de lehetőségként el nem vetett fölismerés volt az, ami egy kicsit kitágította a nyelvtörténeti ismereteimet, kutatások lehetőségét. Én sose voltam nyelvtörténész kutató, csak érdeklődő. És úgy éreztem, hogy a mai, de leginkább a 18–19. századi becenevek, családnevek, de a maiak is, sok, sok, sok olyan jelenséget őriznek meg, ami a nyelvtörténeti kutatás szempontjából fontos. Beépíthető a nyelvtörténet változásainak a rendszerébe. Megfigyelhető egy-egy változás a mai családnevek állapota alapján is. Tehát a *Cséfán* családnevet én semmiképpen sem tartom idegennek, hanem a *Stephanus*-nak az egyik változata a magyar nyelven belül. Amelyből családnev vált, amelyet meg is őriztek. És nem csak a *Cséfán*, hanem nagyon sokszor, sok olyan családnevünk van, amely köztes állapotot őriz az idegenből való átvétel és a mai névforma között. Az, hogy az *st* hangkapcsolat a délszláv nyelvekben *cs*-vé válik, az idegen hatás, kétségtelen, de a magyar nyelvben is éppígy kialakulhat. És a magyar nyelv mai nyelvjárásai is használják a *Csicsa*, *Csecsi* becézőneveket. Nem idegen átvételek, mert a szlávban nincsenek meg, csak a magyarban. De ahogyan tudjuk a nyelvi jelenségek vizsgálatából, sokszor hatnak a nyelvre a hangrendszeren kívüli, szupraszegmentális jelenségek a környező nyelvekből, amelyeket nem lehet idegennek nevezni. Ahogyan a jiddis a lengyel hatására utolsószótag-hangsúlyossá vált, ugyanúgy a rövid *o*, *ö* a szó végén a palocságban nem szlovák hatás, illetve az is, de magyar jelenség. Tehát a rövid *o*, *ö* a magyar nevekben, *Jano*, *Miso*, nem tót átvétel, hanem a szupraszegmentális elemeknek a hatására került be a magyar nyelvbe, de annak egyes nyelvjárásaiba, mondom én.

Ezért a névtan a nyelvtörténetnek a folytatása, megőrzése egyes adatoknak, és fölhasználása. Fölhasználási lehetősége a nyelvtörténetnek. Tehát nem én indítottam el a névtani kutatásokat Magyarországon, nem én tettem népszerűvé, hanem maga a korszellem. Az, amikor a nemzeti tudatot, amikor a magyarságot nem lehetett másként megvallani, csak nyelvműveléssel, mint ahogy Lőrincze Lajos tette, és utódai teszik ma is, Grétsy és Balázs Géza is, hasonló lelkesedéssel. Amikor nem lehetett a magyarság összetartozásának a tudatát hivatalosan és nyíltan megvallani, akkor az erdélyi kutatások, a fölvidéki kutatások, elsősorban a névtani kutatások bizonyították azt, hogy egyek vagyunk, határon túl és innen, azonos, nem csak a nyelvünk, hanem a gondolkodásmódunk. Az állásfoglalásunk

a nyelvi tényekkel kapcsolatban. Sose felejttem el, hogy a Kárpátaljáról az első publikáció egy helynévgyűjtés volt. Merészség volt akkor egy Szovjetunió területén lévő magyar nyelvű községnek a helynévanyagát úgy megjelentetni, hogy ez magyar anyag, és magyar település, és színmagyar községnek a helynévanyaga. Talán éppen azért, mert jelentéktelenek voltak ezek a sorozatok az egységes tudomány viszonylatában – de ez csúnya szó, elnézést –, tehát az egységes tudománynak a vérkeringésébe nem kerültek bele. Csak az a néhány tucat ember, néhány tucat magyar nyelvész, aki foglalkozott névtannal is, azok vették észre, és tudatosult bennük, hogy nem vagyunk bezárva a trianoni határok közé, hanem vannak magyarok határon kívül is. Ezt is próbálta ez a sorozat, meg ez a néhány füzet bizonyítani, prezentálni.

K. J.: Ha most a mába ugrunk, és a mát nézzük, akkor mégiscsak érzékelheted a hatalmas különbséget a korábbiakhoz képest, hát a névtan egyetemi tárgy lett, tankönyve van, folynak a névtani kutatások, és annyi névtanos nem volt még soha a magyar nyelv-tudományban, mint amennyi azóta van, amióta te olyan eredményesen működsz.

H. M.: Hát ebből rögtön azt kell tudomásul venni...

K. J.: Bocsáss meg, kérdezhetem úgy is, hogy meg vagy elégedve a névtan mostani egyetemi oktatási és kutatási helyzetével, ahhoz képest, mint ami akkor volt, amikor te megkezdted egyetemi tanulmányaidat?

H. M.: Hűha, ez nagyon nehéz kérdés, mert amikor én egyetemista voltam, akkor én névtanról semmit se hallottam, semmit se tudtam, és tényleg, a névtannak a népszerűsége a hatvanas, hetvenes években terjedt el. Ennek a népszerűségnek talán némi megalapozója volt az a néhány sorozat, amit megjelentettünk. Talán az elterjedésének az is oka volt, hogy laikusként is el lehetett kezdeni bizonyos munkát benne. Dialektológiai munkát nem lehet jó fonetikai előkészítés nélkül csinálni. Névtani munkát igen. Hiszen itt nem annyira a pontos fonetikai lejegyzés a lényeg, hanem sokkal inkább a grammatikai, lexikai megfigyelés, leírás, följegyzés a lényeg, és ez a könnyebb áttörés felé való lehetőség sok embert vitt a névtani kutatás területére. Középiskolai tanárok, de leginkább egyetemi hallgatók, akik úgy érezték, úgy látták, hogy ezen a területen maradandót tudnak alkotni, saját erőből is. Persze sokan azt mondják, hogy a liberalizmusom, ami az osztályzásban megnyilvánult, az vonzotta a névtanhoz, hozzám az embereket, de hadd mondjam meg, hogy Pais professzor úr sokkal liberálisabb volt, mint én, Benkő tanár úr nagyon megértő volt a hallgatókkal szemben, és olyan szakdolgozatra, amire én kettőt javasoltam, ő megadta a négyest. Tehát nem egyszerűen az én saját liberalizmusom, mármint az osztályzásban megnyilvánuló megértő és elfogadó ítéleteim voltak azok, amelyek arra épültek, hogy tudtak örülni minden újdonságnak, tudtam örülni egy falu ragadványneveinek éppúgy, mint egy városrész kutyaneveinek, tudtam örülni olyan témáknak, amelyeket még senki sem kutatott, akár intézménynév, akár csillagnév, akármilyen...

K. J.: Hajónevek...

H. M.: Névtani, igen, szóval olyan nevek, amelyek másokat nem érdekeltek, azokat részben magam, de inkább a hallgatóim által próbáltam kutatni, kutattatni, és ez is népszerűséget eredményezett a névtannak, mert újat tudott mondani egy egyetemi hallgató akár egy szemináriumi dolgozatban is. És mindig ez volt az igényem és kérésem, hogy

ne már összegyűjtött és földolgozott anyagból idézgesse és válogassanak és hozzanak össze egy szemináriumi dolgozatot, akár az általános névtanból, meg a tulajdonnevek jelentéséből, meg filozófiai háttéréből. Volt olyan, aki összeollózott nagyon kiváló dolgozatot a tulajdonnevek filozófiai megközelítéséből, de nem örültem annyira az ilyennek, mint annak, ami egy területnek, földrajzi egységnek a valamelyik névanyagát gyűjtötte össze. Vagy akár a magyarságnak a hajóneveiről vagy csillagnévadásáról is volt szó. Tehát úgy érzem, hogy volt tényleg egy időszak, amikor többen foglalkoztak névtannal, mint kellett volna, vagy legalábbis amennyire szükség lett volt, de sohasem annyian, hogy fölösleges kutatásokat végeztek volna, mert mindig igyekeztem, próbáltam lehetőség szerint, és ezt sokan átvették, hogy konkrét anyagra épülő munkákat kérjenek, végeztessenek a hallgatóikkal. Ennek az időszaknak az optimális körülményei nagyon sokat kedveztek a névtan népszerűsége, elfogadottsága és főleg művelése területén. Nem sikerült azonban sohasem elérni Magyarországon, jóllehet külföldön, most már keleten is, nem csak nyugaton, önálló névtani kutatócsoportok, hivatalos névtani intézetek, tanszékek létesültek. Párizsban már az 1920-as évek végén, igaz, hogy a fonetikai tanszékkel együtt volt névtani kutatócsoport, névtani tanszék a Sorbonne-on. Angliában a nyelvtudományi társaság mellett névtani társaság is volt már a második világháború előtt.

Magyarországon nem sikerült elfogadtatni, és itt hadd valljam be, hogy Benkő tanár úrnak ebben volt személyes felelőssége is, hogy a névtant önállósítani nem fogadta el. Bárczi akarta, Bárczinak volt egy ilyen vágya, elképzelése, hogy a Nyelvtudományi Társaság mellett névtani társaság jöjjön létre. Nem is határozottan így, hogy önálló névtani társaság, hanem úgy, hogy először az Akadémián belül egy névtani kutatócsoport, és az intézetben belül egy névtani osztály jöjjön létre helynévi és személynévi kutatásokra. Halála akadályozta meg abban, hogy ez nem fejlődött tovább. Létrejött az ő vezetésével, irányításával és kezdeményezésére egy akadémiai bizottság, amely a névtant volt hivatva átfogni, szervezni, irányítani. Ekkor már Bárczi nagyon idős volt, és talán egy fél évig, egy évig, ha működött, aztán az ő halálával meg is szűnt. Soha nem volt olyan bázisa, akár tudományos, akár adminisztratív, akármilyen jellegű háttérintézménye a magyar névtannak, amely az önállósodás felé vitte volna. Féltékenység, nem tudom, mindig pénzhiányra hivatkoztak, mióta élek, mióta én bármit teszek, próbálok, csinálok, mindig a pénzhiány volt az oka annak, vagy a visszautasításnak, amivel meg lehetett hiúsítani mindenféle kutatást és mindenféle szervezkedési igényt. A névtannak nem volt sehol önálló tanszéke Magyarországon. Támogatottsága megvolt, a támogatottságot nagyon sokszor a legkülönbözőbb módokon kaptuk meg, akár a pályázatok révén, akár önálló kutatói megbízások révén, de ezeknek a pályázatoknak időszakos volt a tartama, tehát kaptál egy négyéves OTKA pályázatot, és addig csinálhattad nyugodtan, de nem szervezhettél soha a pályázat terhére egy kutatócsoportot, nem volt soha megalapozva a Névtani Értesítőnek a kiadási költsége. Azt mindig úgy kellett összekaparni, keresni, kunnyerálni, kéregetni, vagy kijátszani valamilyen módon valamilyen pályázatból. Ennek a hiányát akkor is érzem, ha most Debrecenben nagy összegeket tudnak fordítani...

K. J.: Van kutatócsoport...

H. M.: Debrecenben?

K. J.: Igen, akadémiai kutatócsoport.

H. M.: Ezt nem is tudtam, bocsánatot kérek, ez már nagyon nagy előrelépés. De még az oktatás területén sehol sem nyilvánult meg a kötelező igény. Választani nagyon sok speciális kollégiumnak, most szakszemináriumnak nevezett előadássorozat, képzési lehetőség között választhatnak a hallgatók, de sehol sem kötelező a névtan. A tankönyv az csak egy látszólagos tankönyv, azért, mert egy tankönyvi pályázatra készült el. Ugyanis csak a személyneveket foglalja magában, nem teljes tankönyv, nem teljes névtani tankönyv, mint ahogy terveztem, mint ahogy meg kellett volna jelennie a második kötetnek, az egyéb nevek összefoglalásának és történetének. Erre ma már nagyon sokan vállalkozhatnának, sajnos az én erőm talán akkor meglett volna erre; egy sajnálatos, nem várt és nonszensz körülmény, a számítógépem ellopása eredményezte azt, hogy nem folytattam a második kötetnek úgy több mint egyharmad részben kész anyagát. Akkor, amikor ide betörtek, elvitték, amit láttak, ami kézhez álló volt, és könnyen elvihető volt, a számítógépet is elvitték, rajta ennek a második kötetnek a részben, legalább egyharmad részben, ha nem több, kész anyagával. Úgyhogy ekkor ez nekem olyan lelki törést okozott, nagyobb, mint hogyha kirúgtak volna az állásomból, vagy legalább akkorát, hogy képtelen voltam újra megírni azt, amit már egyszer megírtam. A legnagyobb nehézsége mindig az újraírásnak van, nem tudom, ki hogy van vele, de ha egyszerűen visszadobnak egy cikket, vagy visszadobtak gyerekkoromban, bocsánat, kezdő koromban egy cikket, hogy ezt át kell írni, akkor azt én félretettem és nem foglalkoztam inkább vele, nem szerettem, nem tudtam egyszerűen szabadulni az előző gondolatoktól, újraírni egy tanulmányt. És nem tudtam újra nekikezdeni a második kötetnek, ami teljessé tette volna a tankönyv jellegét ennek az általános és magyar névtannak.

Erre a könyvre lettem volna a legbüszkébb, ha be tudom fejezni, ez a könyv volt életem álma, legalábbis azóta, mióta Károly Sándornak az Általános és magyar jelentéstan című könyve megjelent. Valahogy a cím ragadott meg elsősorban, és utána aztán persze maga a téma. Az, hogy hogyan lehet beleilleszteni – és itt nem az elméleti, hanem a nemzetközi névtani kutatásokba a magyar kutatást –, hogyan lehet beleilleszteni az általános emberi névadási kényszerbe a magyar névadási szokásokat. Hogyan lehet az, hogy Afrikában meg Ausztráliában meg Észak-Amerika őslakosai körében ugyanazok a szempontok érvényesülnek a született gyerekeknek a névadásában, mint ami megvolt a magyarban is a kereszténység fölvétele előtt. Hogyan lehet ezeket egy összhangba hozni, ezt tartottam az általános névtan legfontosabb titkának, és ugyanezt tapasztaltam, tapasztalom a helynevek területén is. Ugyanúgy nevezik el az afrikai bennszülöttek az egyes dombokat, hegyeket, ugyanolyan szemlélet alapján, mint ahogyan az Óceánia szigetvilágának a bennszülöttei, vagy ahogyan a magyarság elnevezte az egyes helyeket.

Ennek következtében nagyon-nagyon sajnálom, hogy ezt a könyvet nem fejeztem be, de hála istennek vannak olyan névtanosai ma Magyarországnak, akik játszi könnyedséggel meg tudják írni a hiányzó második kötetet, remélem, hogy meg is fogják írni. És a magyar névkutatás mai helyzete, és az oktatás mai helyzete meg is kívánná, hogy elkészüljön ez a könyv annak ellenére, hogy az oktatása a névtannak, az általános megismertetése a névtannak visszaszorulóban van érzésem szerint. Főiskolákon teljesen megszűnt, egy-egy kiváló szakember még tart névtani szakkollégiumot, egy-egy kiváló ember viseli a vállán a legtöbb főiskolán a névtannak a terheit. Mert ezek nemcsak örömök, hanem terhek is, hiszen megszerettetni kell a névtant manapság, mert nem kötelező. Azt hiszem, egyetlen egy képzési forma volt, ahol kötelező volt a névtanoktatás, amikor az ELTE-n kiegészítő hallgatóknak – idézőjelben – szabadon választott kollégiumot kellett

fölvenniük, és a szabadon választott kollégium vagy az általános névtan volt, vagy a magyar névtan. Választhattak, de mind a kettőn ugyanazt kapták, egy általános keretbe helyezett magyar névtant kaptak, de ez kötelező volt, fél éven keresztül; nekik egy névtani szeminárium dolgot kellett írniuk, abszolválni ezt a tantárgyat. Ilyen tudtommal sehol se volt, sajnos, most már oda jutunk, hogy dialektológiában is szabadon választva és csak azok kerülnek közelebb a nyelvjáráskutatáshoz, akik határozott érdeklődéssel jönnek. Nem azok, akiknek megtetszik a nyelvjáráskutatás, nem azok, akik megszeretik a főiskolán vagy az egyetemen a dialektológiát, hanem azok, akik már úgy jönnek eleve, hogy a nyelvjáráskutatás vagy a névtan vagy más hasonló téma. Attól félek, hamarosan a nyelvtörténet is ide fog jutni, és ebbe nagyon-nagyon nagy felelősségét érzem azoknak, akik a bolognai rendszerhez kapcsolták a magyar felsőoktatást.

Tragikus eredményeket hozott minden területen ez a három plusz kettes bontás. Az első három év alatt legtöbb területen, a jogon... az elképzelhető minden területen az első három év nem jelent tudományos előkészítést, tudományos munkára való fölkészítést, nem lehet... Ízelítőt az ötéves képzésben lehetett adni már az első éven, de inkább a másodikon egy-egy szűkebb szakterületről, és az ízelítő sok olyan hallgatót vitt a szűkebb területnek a művelésére, amely aztán kitartott nemcsak a diploma megszerzéséig, hanem utána is; az elhelyezkedésben is, meg az életpálya-építésben is. Sőt akkor is, ha nem a kutatói pályát, hanem középiskolai tanári pályát választottak, de doktoráltak belőle, és tekintélyük lett ebben a témakörben. Ezt csak a talán újonnan bevezetett négy plusz egy, illetve öt plusz egyes rendszerrel lehet megoldani. Amint hallom, figyelem, vissza fog állni, legalábbis a tanárképzés arra, hogy öt év elméleti képzés, egy év gyakorlati képzés után kapják meg a diplomát a középiskolai tanárok. De ugyanígy vissza kellene állítani az egyetemi doktori lehetőség abszolválását, az egyetem befejezése után a kedves, művelt és szeretett témának a továbbfejlesztésével, az egyetemi doktori megszerzésével.

Lehet PhD, lehet akadémiai doktorátus, de az első lépésnek egy egyszerűbb, többek, sokak által megszerezhető szimpla doktori cím megszerzését tartom. Igazságtalan, érthetetlen számomra az, hogy akármilyen gyöngé, elégséges szakdolgozat alapján doktori címet kap egy jogász, de nem kaphat, bármilyen kiváló dolgozattal egy bölcsész. Igazságtalan és kettős mérce, ahogyan újabban szoktak fogalmazni, akik sértve érzik magukat valamilyen tekintetben. Én sértve érzem magam a bölcsészettudománynak a vonatkozásában azért, mert a doktori címet azoknak meg kellene adni, akik többet nyújtanak, többet foglalkoznak, többet mutatnak föl, mint az átlag. Legalább azoknak. A jogászok már ab ovo megkaphatják a doktori címet. Igazságtalan. Nem lehet hivatkozni sem hagyományra, sem jogszokásra, mert ilyen hagyománya nem volt a magyar felsőoktatásnak a háború előtt, sőt háború után volt egy időszak, amikor az orvosoktól meg a jogászoktól is visszavonták a doktori címet, de rákényszerült, azt hiszem, még a Rákosi-rendszer arra, hogy megsemmisítse ezt a rendeletét. Most viszont túl nagy az akadály, amit elébe helyeznek a törekvő, igyekvő és eredményesen dolgozó egyetemet végzett polgároknak a PhD cím megszerzésére. Szerezzék meg, akik megérdemlik, legyen megkülönböztetve az egyetemi doktorság, mint ahogyan a kandidátusság meg volt különböztetve az egyetemi doktorátustól. Szovjet módszer volt, ez volt a legnagyobb kifogás ellene, pedig hát tulajdonképpen ugyanaz a PhD is, mint régen a kandidátusság. Csak történt egy nagy baklövés, amikor a doktori dolgozatokat elfogadták PhD-nak. Ezzel már eleve leszállították a PhD-nak az értékét, ezzel már eleve nehezebb megszerzési lehetőség elé állították a PhD-sokat, mint a régi egyetemi doktorokat. Nehezebb volt anyagilag, nehezebb

volt időben, nehezebbek voltak a vizsgák... ami nem baj, csak a kettő együtt érte volna el azt az eredményt, amit ajánlatosnak tartanának többen, nem csak én.

K. J.: Miska, egy könnyű kérdés: Melyik a legkedvesebb munkád?

H. M.: Húha, ez egyáltalán nem könnyű kérdés. Ez olyan, mint melyik a legkedvesebb borod. Az-e, amit te termeltél, vagy az-e, amit éppen iszunk?

K. J.: Szóval melyik? Próbálok tippelni, de én megtartom magamnak. Melyik a legkedvesebb munkád? Amelyik érzelmileg kötődik hozzád? A másik kérdésem pedig, hogy melyiket tartod szakmailag a legfontosabbnak? A kettő nem kell, hogy egybeessen...

H. M.: Húha, ez nagy hiba... Szakmailag legfontosabbnak az Általános és magyar névtant tartom. Azt, ha be tudom fejezni, akkor egy olyan munkát tettem volna le az asztalra, amelyet nemcsak én vállalhatnék, hanem vállalhatna a külföld előtt a magyar névtudomány is. Nem tudtam befejezni. Nagyon sok részterületéről, hajónevek, olyan típusú ragadványnevek, mint az interneten használt nevek, sikerült részeredményeket elérnem, talán még az állatnevek területén is némi részeredményeim voltak... de nem tudtam, nem tudtam befejezni, nem tudtam koncentrálni, ezt tartanám azért legfontosabbnak szakmai szempontból.

K. J.: És a legkedvesebb?

H. M.: A legkedvesebb érdekes módon olyan, amihez legkevésbé értek, de ez így van, azt hiszem, mindenkivel. Az etimologizálás, a családneveknek az eredetkutatása, etimológiája, amihez talán inkább érzék kell, mint tudás, lehetőség. Hiszen ezer nyelv hatott a családneveken keresztül a magyarra, nem tévedés, ezer nyelvet mondok, hiszen menekültek, betelepítettek, beköltözöttek hihetetlen módon gazdagították kezdetektől fogva a magyar családnévanyagot. Vannak benne kun elemek, jász elemek, vannak benne török elemek, és újabban persze aztán német, szlovák és mindenféle szláv elemek, manapság pedig már vietnámi, kínai, és volt időszak, amikor nagyon gazdagodott a görög betelepítésekkel a családnévanyag, és volt egy időszak, amikor örmény menekültek gazdagították a főleg erdélyi magyar családnévanyagot, a 18. század folyamán. Úgyhogy manapság több száz nyelv, amit természetesen egy kutató nem tekinthet át, teljes mértékben, de máig is az a legkedvesebb foglalkozásom, amit, azt hiszem, tőled hallottam, hogy az etimológiák máig is legkedvesebb területei a kutatásaidnak, nekem is... annak ellenére, hogy Benkő tanár úrtól megtanultam, hogy ez nagyon ingoványos talaj, hogy nagyon sok bizonytalansággal jár, és nagyon sokszor könnyen cáfolható. Egy hozzáértőbb személytől, aki jobban ismeri a kazah nyelvet, mint én. Egy-egy családnévnek az etimológiája. Tehát a Családnevek enciklopédiája. Rossz cím, de megváltoztatható címet adott a kiadó. Az, és annak a folytatása lett volna a legkedvesebb munkám, az egész tevékenységem folyamán. A folyamatot... a folytatást természetesen úgy képzeltem el, hogy a ritkább nevekre is kiterjeszteni az etimológiai kutatásokat, mert ez, ami megjelent, az az 1000-nél gyakrabban megjelenő családnevekre vonatkozik, és ez nem sok.

K. J.: Ez is sok...

H. M.: Nem olyan nagyon... Elkezdtem.... még a betegségem kezdete előtt hozzákezdtem ennek a mostani adattárnak a családnév-etimologizálásához. Az A betűben eljutottam jó felére. A betegségem, de azt hiszem, a józan ész is azt mutatta, mondta, parancsolta,

hogyan ez nem egy embernek való, nem elvégezhető munka. Évtizedek kellettek volna hozzá, hogy az ember a végére jusson, ha egyáltalán a végére akar jutni, mert minden nevet megpróbáltam etimologizálni, az araboktól kezdve a kínai nevekig. Tehát minden nevet. Minden etimológiájú névnek a jelentését megpróbáltam kimutatni. Úgy érzem, hogy ezt a kísérletet, amely ugyan csak az *A* betűvel kezdődő neveknek csak a felét foglalja magában, talán mégse köllene a sírba vinni, hanem talán egy Névtani Értesítő-cikkben közlése, nem azért, mert ennek az eredményei fontosak, hanem azért, hogy eligazítást, ötletet, egy bizonyos fokú igényt adjon a névkutatóknak az etimologizálás felé. Azt vallom és tudom és tapasztalom, hogy fiatalon ezt nem lehet csinálni. Ahhoz be kell érni, egy csomó tudást fölhalmozni, és ami még fontosabb, nagyon-nagyon sok szakkönyvet maga köré gyűjteni az embernek ahhoz, hogy ezt meg tudja csinálni, hogy ezzel valamilyen eredményt föl tudjon mutatni. Ezt javaslom, kérem az eljövendő nemzedéktől, hogy ahogyan meg tudták csinálni a németek, az angolok, a románok családnév-etimológiai könyveiknek a kiadását, nekünk is meg kell. Ez nemzeti ügy. Ez olyan, mint a TESz-nek a megszerkesztése, vagy mint a finnugor elemek magyar nyelvi vizsgálata, tehát a finnugor vagy uráli szótárnak a megjelentetése. A keresztnemeknek az etimológiai szótárai, azok jók. Bíró Ágnes, Ladó János, Raácz Judit, Fercsik Erzsébet tényleg nagyon sokat és hasznosat, maradandót alkotott a keresztnemek vonatkozásában. A családnemek kissé bonyolultabbak, nehezebben kutathatók. De ez olyan nemzeti feladat, amit meg kell minden nyelv kutatójának csinálni. Van orosz... Ez a kérésem a jövő nemzedéktől, a jövő nemzedék névkutatóitól.

K. J.: Egy utolsót kérdezhetek, Miska?

H. M.: Hát, annál inkább, ha utolsó...

K. J.: Ha tézisszerűen kellene megfogalmaznod az egyetemi tanár és a tudományos kutató legfontosabb üzenetét, mit, miket emelnél ki? Milyen szerepe, hogy ne mondjam, felelőssége van napjaink humán értelmiségének?

H. M.: Szerencse, hogy utolsó kérdés, mert erre válaszolni röviden és egyértelműen nem lehet. Van-e felelőssége manapság akár irodalomnak, akár irodalomtudománynak, akár nyelvészetnek, nyelvtudománynak? Úgy tűnik, hogy egyre kevesebb. Egyre kevésbé hallgatnak, egyre kevésbé figyelnek a humán tudományoknak a művelőire, eredményeire, munkásságára. Hadd mondjam ezzel kapcsolatban egy nagyon-nagyon tragikus, szomorú emlékemet, élményemet: Harmatta Jánosnak a kutatási eredményeit. Harmatta János bebizonyította, írni, ősrírni forrásmunkák alapján, hogy Konstantinosz Porphyrogenétosz tévedett. Félreinformáltak. Nincs igaza abban Konstantinosznak, hogy a besenyőknek a támadásai ellen kellett menekülnie a magyaroknak a Kárpát-medencébe, menekülésszerűen jöttek el. Harmatta ezt olyan kézzelfogható érvekkel bizonyította, hogy nem igaz: jól megszervezett, előre eltervezett, részbeni áttelepülés történt, amelynek eredményeképpen egy biztos háttér volt Keleten a magyarok mögött, az ottmaradó magyarok; és egy nyugat felé kiépített, székelvényből, besenyőkből és egyéb csatlakozó népekből kiépített védelmi vonal volt az, amit meg kellett erősíteni és erősítésben tartani kétszáz évig. És Konstantinosz valamelyik, esetleg besenyő származású, eredetű, nyelvű informátora, ha nem is félrevezette, de minden bizonnyal nem tájékozódott eléggé, nem ellenőrizte le az informátorait, mint ahogyan tudjuk, hogy a Kürt és a Gyarmat törzset azt csak Konstantinosz vonta össze, hiszen száz év múlva is még külön *Kürt* és külön *Gyarmat*

nevű faluk települtek, vagy voltak az országban. Tehát a törzsi tudat a névadásban, az megmaradt, ha pedig nincs törzs, akkor hogy lenne törzsi tudat. Sehol sincs *Kürt-Gyarmat* nevű település. Ezeken mi túltesszük magunkat, és elfogadjuk azt, mert az írásban van. Holott Konstantinosznak, tudjuk azt, hogy milyen szerepe volt a korábbi írásbeliség megsemmisítésében és újraírásában. Sajnos történészeink nem vették tudomásul, nem terjesztették el, és nem került még ma sem általános iskolai, de a középiskolai oktatásba sem ennek a korrigálása, sőt a történészek maguk sem fogadták el Harmattának a kézzelfogható, logikus érveit és bizonyítékait.

És ugyanez vonatkozik a magyar nyelvészet egyes téziseire is. Az, hogy nem tisztázzák középiskolában a genetikai és nyelvi rokonságot, az, hogy egyszerűen a nyelvcserét nem hangoztatják olyan mértékben, mint ahogy azt kellene. Egyszerűen a vogulok és osztjákok, illetve hantik és manysiknak a genetikairokonság-hiányára építve megkérdőjelezzik a nyelvi rokonságot is. És nem tudatosul a már általános, de középiskolai tanulók körében az, hogy nem a családfelelősséggel van a baj, hanem azzal van a baj, hogy a nyelvi mozgásokat, a nyelvi változásokat, a nyelvcseréket nem sikerül tudatosítani a fejekben, tanárok fejében sem. Ugyanez vonatkozik a magyar nyelvtörténetre is. Ma már fölöslegesnek tartják a nyelvtörténeti kutatásokat. Ma már fölöslegesnek tartják a nyelvművelést, jóllehet ez tartja meg a nyelvet, ennek a tudata, ennek a gyerekkorban, általános iskolában besulykolt és megtanított és elfogadtatott alaptételei kellene, hogy áthassák az egész magyar oktatást. Ennek az oktatásnak az alapja pedig a nyelvi-nemzeti tudatnak az elterjesztése, a megerősítése, egyszerűen a megléte. Meglétének az alaplerakása volna szükséges. Ma sokkal fontosabb számunkra az, hogy az argóból milyen szavak kerülnek át a köznyelvbe. Ma már sokkal fontosabb az, hogy az íróknak a nyelve hogyan, nem tudok jobb szót, proletarizálódik. A mai szépíróknak (idézőjelbe kell tenni néha a „szép” szót) a nyelv, Esterházy Pétertől kezdve, talán ő még a fölső határeset, egyre inkább vulgarizálódik, egyre inkább argóbeli szóhasználatával és magyartalan mondat szerkesztésével hibássá, kifogásolhatóvá válik. Lehet, hogy ez megint egy amerikai hatás, lehet, hogy ennek megint globalizációs és főleg nyelven felüli okai vannak, de éppen a nyelvművelésnek kellene kivédeni ezeket a jelenségeket, illetve ezeket a hiányokat pótolni. Úgy érzem, hogy a kutatóknak ezeket az elveket kellene megalapozni, és az oktatónak végrehajtani ezeket a jól megalapozott, nyelvvédő, nyelvtisztító, nyelv-megőrző elveket – átvenni. Azt hiszem...

Az interjút készítette: KISS JENŐ
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

Hajdú Mihály tudományos műveinek bibliográfiája

Hajdú Mihály életmű-bibliográfiáját a szerző korábbi publikációs listáinak felhasználásával állítottuk össze; további, ott fel nem vett tételekkel bővítve és időben kiegészítve. A gyűjteményben Hajdú Mihály önálló kötetei, tanulmányai, forrásközlései, könyvismertetései és kisebb szakmai közleményei, valamint sorozat- és kötet szerkesztési munkái szerepelnek. A Névtani Értesítőben szerzői monogrammal, álnévvel megjelent írások esetében a közleményben megadott névformát []-ben közöljük. A szerkesztésben Komlói Réka, az ellenőrzésben és az adatok pontosításában, illetve a hiányzó tételek pótlásában Farkas Tamás, Slíz Mariann, Jakab Katalin és Faga-Nagy Mária működött közre.

I. Önálló kötetek, tanulmányok, közlemények

1963

A kasos méhészkedés hagyományai Orosházán és környékén. Méhészeti tájszótár. In: NAGY GYULA szerk., *A Szántó Kovács Múzeum Évkönyve 1961–1962*. Orosháza. 171–235.

Az Orosháza környéki kasos méhészetéről. *Magyar Nyelvjárások* 9: 149–155.

1965

Disznóvágás Orosházán. In: NAGY GYULA szerk., *A Szántó Kovács Múzeum Évkönyve 1963–1964*. Orosháza. 227–248.

Orosháza népi állattartása. (GULYÁS MIHÁLYLal és SZABÓ MIHÁLYLal.) In: NAGY GYULA szerk., *Orosháza története és néprajza I–II*. Orosháza. II: 186–293.

Népi jogélet Orosházán. (KOVÁCS FERENCCEL.) In: NAGY GYULA szerk., *Orosháza története és néprajza I–II*. Orosháza. II: 461–493.

Orosházi népmesék. In: NAGY GYULA szerk., *Orosháza története és néprajza I–II*. Orosháza. II: 563–575.

Orosháza bibliográfiája. (SZABÓ FERENCCEL.) In: NAGY GYULA szerk., *Orosháza története és néprajza I–II*. Orosháza. II: 647–756.

Népi disznótartás Szeghalmon. In: MIKLYA JENŐ szerk., *Sárréti írások*. Szeghalom. 119–132.

A helyesírás tanításának problémája a mezőgazdasági technikumok levelező tagozatán. *Mezőgazdasági Szakoktatás* 4: 40–46.

A helyesírás tanítása a középiskolák levelező tagozatán. *Magyar Nyelvőr* 89: 345–353.

1967

Nyelvjárástörténeti adatok a becézőnevek funkciójának vizsgálatához. *Magyar Nyelv* 63: 238–244.

Névtani Értesítő 36. 2014: 345–371.

Adatok a személynevek földrajzi különbségeinek vizsgálatához. *Magyar Nyelvőr* 91: 293–297.

Névadási szokások Csanádapácán száz évvel ezelőtt. *Békési Élet* 2/3: 86–92.

1968

Adatok a XVIII–XX. század névdivatjának földrajzi vizsgálatához. *Magyar Nyelv* 64: 232–245.

Százéves a békéscsabai zsargonszótár. Toronyai János tolvajnyelvszótárának elemző bemutatása. *Békési Élet* 3/1: 93–100.

Mező András, A baktalórántházi járás földrajzi nevei. (Ismeretítés.) *Magyar Nyelvőr* 92: 475–476.

Kálmán Béla, A nevek világa. (Ismeretítés.) *Békési Élet* 3/2: 261–262.

1969

Az orosháziak története 1744 előtt. Településtörténeti tanulmány a családnevek kutatása alapján. *Békési Élet* 4/2: 191–209.

A becézőnevek földrajzi különbségei három Békés megyei helység XIX. századból való iskolai anyakönyvei alapján. *Magyar Nyelvjárások* 15: 67–78.

Személynévkutatásunk 1960 és 1967 között. *Magyar Nyelv* 65: 93–104, 239–251.

1970

Keresztneveink és becézőneveink újkori vizsgálata. 1770–1970. I–II. Kandidátusi értekezés. Kézirat. 1400 lap.

Az élő becézőnevek és a becézőnév-rendszer. In: KÁZMÉR MIKLÓS – VÉGH JÓZSEF szerk., *Névtudományi előadások II. Névtudományi Konferencia. Budapest 1969. Nyelvtudományi Értekezések* 70. Budapest. 164–167.

1971

Az orosházi méhészkedés szakszókincse. Nyelvtudományi Dolgozatok 7. ELTE, Budapest. 133 lap.

Az Ormánság XVI. századi keresztnevei. *Magyar Nyelv* 67: 180–187.

Az újkori személynevek kutatásának módszerei. In: HAJDÚ MIHÁLY – PUSZTAI FERENC szerk., *A magyar nyelv kutatásának és oktatásának módszertani kérdései. Benkő Loránd születésének 50. évfordulójára munkatársai és tanítványai. Nyelvtudományi Dolgozatok* 6. 35–53.

Zselicségi nyelvjárási szövegek. *Magyar Nyelv* 62: 235–239.

Mező András, A Várdai-birtokok jobbágynevei a XV. század közepén. (Ismeretítés.) *Szabolcs–Szatmári Szemle* 6: 123–126.

Mező András, 1. A Várdai-birtokok jobbágynevei a XV. század közepén. 2. Nagykálló személynevei a XVI. és XVIII. században. (Ismeretítés.) *Magyar Nyelvőr* 95: 370–374.

1972

Sopron környékének magyar becézőnevei (1700–1970). A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 128. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 60 lap.

A Survey of the Most Frequent Hungarian Christian Names. 1770–1970. *ELTE Annales Sectio Linguistica* 3: 37–51.

Anyanyelvünk az általános iskolában. A Magyar Nyelvtudományi Társaság nyíregyházi vándorgyűlése. 1972. április 6–8. (Ismeretítés.) *Magyar Nyelv* 68: 373–381.

Kelemen József, Mondatszók a magyar nyelvben. (Ismeretítés.) *Magyar Nyelvőr* 94: 490–494.

1973

A Vásárhelyi-pusztai földrajzi nevei. In: SZATHMÁRI ISTVÁN szerk., *Nyelvtudományi vándorgyűlés. Hódmezővásárhely. 1972. október 20–21.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 133. Budapest. 27–36.

A magyar nyelvjárási szövegek több szempontú lejegyzéséről. (FODOR KATALINNA.) *Magyar Nyelv* 69: 51–69.

Az alföldi tanyák névtípusai. In: ABÁFFY ERZSÉBET – ZELLIGER ERZSÉBET szerk., *Adalékok a magyar nyelv életrajzához. (Bárczi Géza születésének 80. évfordulójára munkatársai és tanítványai.)* Nyelvtudományi Dolgozatok 14. Budapest. 59–67.

A Secondary Bibliography of Hungarian Onomatology. *Analecta Linguistica* 3: 155–161.

1974

Magyar becézőnevek (1770–1970). Nyelvészeti Tanulmányok 18. Akadémiai Kiadó, Budapest. 363 lap.

Magyar nyelvjárási olvasókönyv. (KÁZMÉR MIKLÓSSAL.) Tankönyvkiadó, Budapest. 291 lap.

A Fonyódi járás. In: PAPP LÁSZLÓ – VÉGH JÓZSEF szerk., *Somogy megye földrajzi nevei.* Budapest. 45–130.

A magyar keresztnév-választás fontosabb tendenciái 1770 és 1970 között. In: IMRE SAMU – SZATHMÁRI ISTVÁN – SZÜTS LÁSZLÓ szerk., *Jelentés és stilisztika. A magyar nyelvészek II. nemzetközi kongresszusának előadásai. Szeged, 1972. augusztus 22–25.* Nyelvtudományi Értekezések 83. Budapest. 184–187.

A nyelvtudományi kutatások lehetősége az általános iskolában. In: SZATHMÁRI ISTVÁN szerk., *Anyanyelvünk az általános iskolában. Az 1972. április 6–8. között megrendezett nyíregyházi vándorgyűlés anyaga.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 138. Budapest. 213–217.

Utcanevek vallatása. *Budapest* 2: 16–17.

Ördög Ferenc, Személynévvizsgálatok Göcsej és Hetés területén. (Ismeretítés.) *Nyelvtudományi Közlemények* 76: 463–467.

1975

Budapest utcaneveinek névtani vizsgálata. Nyelvtudományi Értekezések 87. Akadémiai Kiadó, Budapest. 52 lap.

A volt bukovinai Istensegítség és Fogadjisten keresztnévei (1785–1940). Magyar Személynévi Adattárak 3. ELTE, Budapest. 68 lap.

A volt bukovinai Hadikfalva keresztnévei (1790–1940). Magyar Személynévi Adattárak 7. ELTE, Budapest. 62 lap.

A Vásárhelyi-pusztá helynevei. In: NAGY GYULA szerk., *Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán*. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 4. Orosháza. 71–118.

A Vásárhelyi-pusztá nyelve. In: NAGY GYULA szerk., *Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán*. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 4. Orosháza. 171–175.

Szó- és tárgymutató. (H. GULYÁS ZSUZSÁVAL.) In: NAGY GYULA szerk., *Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán*. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 4. Orosháza. 587–628.

Néhány nehezebben hozzáférhető névtani munkáról (Ismertetés.) *Magyar Nyelv* 71: 491–496.

1977

Keresztnévészótárak repertórium. Magyar Névtani Dolgozatok 3. ELTE, Budapest. 75 lap.

A volt bukovinai Józseffalva keresztnévei (1836–1940). Magyar Személynévi Adattárak 12. ELTE, Budapest. 36 lap.

A nyelvtudomány és a nép szolgálatában. Látogatás a 65 éves Végh Józsefnél. *Békési Élet* 12/4: 469–474.

Balogh Lajos – Király Lajos, Az állathangutánzó igék, hívogatók és terelők somogyi nyelvatlasza. (Ismertetés.) *Magyar Nyelv* 73: 230–233.

1978

Az első magyar térkép helynevei. (MOLNÁR JÓZSEFFEL.) Magyar Névtani Dolgozatok 7. ELTE, Budapest. 108 lap.

A volt bukovinai Andrásfalva keresztnévei (1801–1940). (FAZEKAS TIBORCCAL.) Magyar Személynévi Adattárak 21. ELTE, Budapest. 56 lap.

Névéletten egy úriszéki pörben. *Magyar Nyelv* 74: 74–76.

A helynévtárak mutatóinak összeállítási problémái. In: BALOGH LAJOS – KÁLMÁN BÉLA – MEZŐ ANDRÁS – ÖRDÖG FERENC – VÉGH JÓZSEF szerk., *A földrajzi nevek gyűjtésének, ellenőrzésének és közzétételének kézikönyve*. Budapest. 111–112.

Helynévgyűjtés tanyarendszerű településeken. (BOGNÁR ANDRÁSSAL.) In: BALOGH LAJOS – KÁLMÁN BÉLA – MEZŐ ANDRÁS – ÖRDÖG FERENC – VÉGH JÓZSEF szerk., *A földrajzi nevek gyűjtésének, ellenőrzésének és közzétételének kézikönyve*. Budapest. 21–29.

A XXV. néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázat néprajzi témájú dolgozatairól. *Magyar Nyelv* 74: 355–358.

1979

- Köszöntjük az Olvasót! [A szerkesztők] (MEZŐ ANDRÁSSAL.) *Névtani Értesítő* 1: 3–5.
- Helynevek vándorlása a XV. században. *Névtani Értesítő* 1: 21–26.
- Bolygó honorárium. *Névtani Értesítő* 1: 61–62.
- Csák Gyula és Püspökladány. [-Ú] *Névtani Értesítő* 1: 62.
- Még egy utcát Adynak? [HM] *Névtani Értesítő* 1: 63.
- A magyar névtudomány műszavai. *Névtani Értesítő* 2: 18–28.
- Két különös becenév. [H. M.] *Névtani Értesítő* 2: 86.
- A XXVI. néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázat néprajzi témájú dolgozatairól. *Magyar Nyelv* 75: 486–488.
- Kálmán Béla, The World of Names. A Study in Hungarian Onomatology. (Ismertetés.) *Nyelvtudományi Közlemények* 81: 439–441.
- Szathmári István, Bárczi Géza és a magyar nyelvtudomány. (Ismertetés.) *Magyar Nyelv* 75: 369–370.
- Ember Győző, Az újratelepülő Békés megye első összeírásai. 1715–1730. (Ismertetés.) *Névtani Értesítő* 1: 45–48.
- Káldy-Nagy Gyula, A budai szandzsák 1559. évi összeírása. (Ismertetés.) *Névtani Értesítő* 1: 49–50.
- Kálmán Béla, The World of Names. A Study in Hungarian Onomatology. (Ismertetés.) *Névtani Értesítő* 2: 38–40.
- B. Gergely Piroska, A kalotaszegi magyar ragadványnevek rendszere. (Ismertetés.) *Névtani Értesítő* 2: 59–62.
- Balázs Judit, Rábaszentandrás mai család- és ragadványnevei. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 1: 146–147.
- Bálint Sándor, Ünnepi kalendárium I–II. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 1: 147.
- Dobosy László, Ózd utcahálózata. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 1: 149–150.
- Gedai Borbála, Gyerekek kereszt- és becenevei Köbölkúton. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 1: 154.
- B. Gergely Piroska, A kalotaszegi magyar ragadványnevek rendszere. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 1: 155–156.
- Irodalom és Nyelvtudomány. Acta Academiae Pedagogicae Nyíregyháziensis. Tomus 7/C. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 1: 158–159.
- A magyar nyelvjárások atlasza VI. rész. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 1: 164–166.
- Márton Gyula – Péntek János – Vő István, A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 1: 167–168.
- Molnár György, Székesfehérvár utcanéveinek névtani vizsgálata. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 1: 169.
- Molnár Mária, Magyarlak mai ragadványnevei. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 1: 170–171.
- Karl Nehring, Comitatus Abaujvariensis et Tornensis. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 1: 172–173.
- Országh László, Angol eredetű elemek a magyar szókészletben. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 1: 173–174.

- Penavin Olga – Matijevics Lajos, Szabadka és környéke földrajzi neveinek adattára. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 1: 174–175.
- Szeifert Imre, Ragadványnevek Balmazújvárosban. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 1: 178.

1980

- A csoportnyelvekről. Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 1. ELTE, Budapest. 62 lap.**
Az 1646–47. évi Bandinus-féle összeírás névstatistikái. Magyar Személynévi Adattárak 30. ELTE, Budapest. 53 lap.
- Útmutató nyelvjárási, névtani témájú dolgozatok, pályamunkák készítéséhez, tájszavak és szólások-közhelyek gyűjtéséhez. *Honismeret* 8: 3–4: Melléklet. – Különnyomatként is. Budapest. 8 lap.
- Orosháza utcanévei. *Névtani Értesítő* 3: 22–34.
- Közbevető megjegyzések a névtani terminológiáról. *Névtani Értesítő* 3: 59–60.
- Mátyás király (vagy Galeotto Marzio) véleménye a helynevekről. [H. M.] *Névtani Értesítő* 3: 87–88.
- Egy rábaközi becenév. [-HM-] *Névtani Értesítő* 3: 91.
- A Petőfi-rádió névtani műsoráról. [-Ú -Y] *Névtani Értesítő* 3: 92.
- Névválasztás Kamerunban a XX. század közepén. [H–Ú] *Névtani Értesítő* 3: 92.
- Békés megyei apaállatnevek 1925 és 1934 között I. Ménnevek. *Névtani Értesítő* 4: 30–42.
- Pápai Páriz Ferenc névtani megfigyelései. [H. M.] *Névtani Értesítő* 4: 89–92.
- A XXVII. néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázat népnyelvi témájú dolgozatairól. *Magyar Nyelv* 76: 483–488.
- Paul J. Mariott, Oxford Street Names Explained. (Ismertetés.) *Névtani Értesítő* 3: 63–64.
- Dobosy László, Ózd utcahálózata. [H. M.] (Ismertetés.) *Névtani Értesítő* 3: 65.
- Leslie Alan Dunkling, First Names First. (Ismertetés.) *Névtani Értesítő* 3: 65–67.
- Szeifert Imre, Ragadványnevek Balmazújvárosban. [H- -Y] (Ismertetés.) *Névtani Értesítő* 3: 72.
- Judák Margit, Egyházi anyakönyvek mikrofilmmásolatai. (Ismertetés.) *Névtani Értesítő* 3: 74.
- A. W. Reed, A Dictionary of Maori Place Names. (Ismertetés.) *Névtani Értesítő* 4: 57–60.
- Szeged megyei város közterületi névjegyzéke. (Ismertetés.) *Névtani Értesítő* 4: 60–63.
- Tonk Sándor, Erdélyiek egyetemjárása a középkorban. (Ismertetés.) *Névtani Értesítő* 4: 63–67.
- Penavin Olga, Szlavóniai (kórógyi) szótár. I–III. (Ismertetés.) *Magyar Tudomány* 87: (új folyam 25:) 957–959.
- Agg Gábor, Ragadványnevek 22 Zala menti faluból. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 2: 165.
- Baranyai Decsi János, Adagiorum. Faksimile kiadás. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 2: 166–167.
- Hankovszky Béláné, Rábaszentmihály keresztnévei. 1725–1970. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 2: 179.

- Kálmán Béla, *The World of Names. A Study in Hungarian Onomatology.* (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 2: 183–184.
- Korompay Klára, *Középkori neveink és a Roland-ének.* (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 2: 186–187.
- Juhász Dezső, *Nagykörű keresztnévei. 1700–1899.* (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 2: 183.
- Kovács János, *Vásárosdombó mai család- és ragadványnevei.* (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 2: 187–188.
- Magyarovics Lászlóné, *Szentgyörgymező mai ragadványnevei.* (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 2: 191.
- Magyarország földrajzinév-tára II. Győr-Sopron, Vas, Veszprém és Zala megye. Szerk.: Földi Ervin. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 2: 190–191.
- Mészárosné Varga Mária, *Bazsi helynevei.* (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 2: 192.
- Néprajz és Nyelvtudomány. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatis. Tomus XXI. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 2: 194–195.
- Penavin Olga, *Szlavóniai (kórogyi) szótár I–III.* (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 2: 197–198.
- Szeged megyei város közterületi névjegyzéke. (Ismeretetés.) *Névtani Értesítő* 4: 60–62.
- Pintér Mária, *Mezőkövesd régebbi ragadványnevei.* (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 2: 200–201.
- Szathmári István, *Bárczi Géza (1894–1975) és a magyar nyelvtudomány.* (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 2: 203–204.
- Szekeres Ilona, *Szajol mai ragadványnevei.* (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 2: 204.
- Urbán Teréz, *Nyíregyháza utcanévei.* (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 2: 207.
- Virág Gábor, *Csantavér keresztnévei (1782–1970).* (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 2: 208.
- Zelliger Erzsébet, *A kupuszinai nyelvjárás igeragozási rendszere.* (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 2: 209.

1981

Nyelvjárástörténeti szövegek és följegyzések a XVIII–XIX. századi Orosházáról. Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 7. ELTE, Budapest. 99 lap.

- A Bonyhádi járás. In: VÉGH JÓZSEF – ÖRDÖG FERENC – PAPP LÁSZLÓ szerk., *Tolna megye földrajzi nevei.* Budapest. 283–391.
- Mutató a Tolna megye földrajzi nevei című kötethez. (GULYÁS ZSUZSÁVAL.) In: VÉGH JÓZSEF – ÖRDÖG FERENC – PAPP LÁSZLÓ szerk., *Tolna megye földrajzi nevei.* Akadémiai Kiadó, Budapest. 578–842.
- Személynévkutatásunk helyzete és feladatai. In: HAJDÚ MIHÁLY – RÁCZ ENDRE szerk., *Név és társadalom. A III. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. Veszprém, 1980. szeptember 22–24.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 160. Budapest. 17–32.
- Helyneveink -d-féle képzőinek funkcióiról. In: HAJDÚ MIHÁLY – KISS JENŐ szerk., *Tanulmányok a magyar nyelv múltjáról és jelenéről.* Budapest. 161–172.

- Szerkesztői vélemény Péter László és Szabó József vitájáról. *Névtani Értesítő* 5: 28–30.
- Békés megyei apaállatnevek 1925 és 1934 között II. Bikanévek. *Névtani Értesítő* 5: 70–80.
- Névtani témájú kéziratok a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában. *Névtani Értesítő* 5: 103–112.
- A Névtani Értesítő fogadtatása Jugoszláviában. [H. M.] *Névtani Értesítő* 5: 113.
- Békés megyei apaállatnevek 1925 és 1934 között III–IV. Kannevek. Kosnevek. *Névtani Értesítő* 6: 19–27.
- Helyesbítés. [Név nélkül.] *Névtani Értesítő* 6: 60–61.
- J. Soltész Katalin, A tulajdonnév funkciója és jelentése. (Ismertetés.) *Magyar Nyelv* 57: 109–113.
- B. Lőrinczy Éva, A magyar mássalhangzó-kapcsolódások rendszere és törvényszerűségei. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 3/3–4: 187.
- Magyar Nyelvjárások. XXII. Szerk.: Kálmán Béla és Sebestyén Árpád. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 3/3–4: 187–188.
- Magyarország földrajzinév-tára II. Baranya, Somogy, Fejér, Komárom és Tolna megye. Szerk.: Földi Ervin. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 3/3–4: 189–190.
- Matijevics Lajos, Kishegyes és környéke földrajzi neveinek adattára. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 3/3–4: 168–169.
- O. Nagy Gábor, Mi fán terem? Magyar szólásmondások eredete. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 3/3–4: 190–191.
- Névtani Értesítő. 1–2. szám. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 3/3–4: 191–192.
- Vöő István, Dictionar de proverbe roman-maghiar. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 3/3–4: 173.
- Ligeti Lajos, A magyar nyelv török kapcsolatai és ami körülöttük van II. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 3/3–4: 186.
- Penavin Olga – Matijevics Lajos, Ada és környéke földrajzi neveinek adattára. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 3/3–4: 192–193.
- Péntek János, A kalotaszegi népi himzés és szókincse. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 3/3–4: 193–194.
- Pesty Frigyes Helynévtárából. I. Jászkunság, II. Külső-Szolnok megye. Közzéteszi: Bogárné András. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 3/3–4: 194.
- J. Soltész Katalin, A tulajdonnév funkciója és jelentése. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 3/3–4: 195–196.
- Szende Tamás, A szó válsága. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 3/3–4: 196–197.
- Új magyar tájszótár. I. kötet. A–D. Szerk.: B. Lőrinczy Éva. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 3/3–4: 200–201.
- Tárkány Szűcs Ernő, Magyar jogi népszokások. (Ismertetés.) [H. M.] *Névtani Értesítő* 5: 101–102.

1982

A Csepel-sziget helynevei. Akadémiai Kiadó, Budapest. 333 lap + térképek.

- Peresznye; Horvátszidány; Tömörd; Vasasszonyfa; Salköveskút; Vassurány; Vát. In: BALOGH LAJOS – VÉGH JÓZSEF szerk., *Vas megye földrajzi nevei*. Szombathely. 43–44, 44–46, 65–66, 89–91, 95–97, 101–102, 103–105.
- Nyelvjárástan-oktatásunk nehézségeiről. In: SZABÓ GÉZA – MOLNÁR ZOLTÁN szerk., *Dialektológiai szimpozion*. Szombathely, 1981. március 25–27. Veszprém. 103–106.
- Regionális szótárak, szakszótárak, tájszótárak. In: SZABÓ GÉZA – MOLNÁR ZOLTÁN szerk., *Dialektológiai szimpozion*. Szombathely, 1981. március 25–27. Veszprém. 149–161.
- A névelemhiányról. *Névtani Értesítő* 7: 124–126.
- Írószemmel Gyöngyös utcaneveiről. [H. M.] *Névtani Értesítő* 7: 162–163.
- Néhány becenév Kolozsvári Grandpierre Emilnél. [H–M] *Névtani Értesítő* 7: 165.
- Két angliai mozdonynév. [H. M.] *Névtani Értesítő* 7: 167.
- Válasz e nyílt levélre. *Névtani Értesítő* 7: 168.
- Válasz Tárkány Szűcs Ernőnek. *Névtani Értesítő* 7: 171–173.
- Benkő Loránd köszöntése. *Névtani Értesítő* 7: 175–176.
- A XXVIII. országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázat népnyelvi témájú dolgozatairól. *Magyar Nyelv* 78: 213–217.
- A XXIX. országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázat népnyelvi témájú dolgozatairól. *Magyar Nyelv* 78: 487–492.
- B. Gergely Piroska, A kalotaszegi magyar családnevek rendszertani és funkcionális vizsgálata. (Ismertetés.) *Magyar Tudományos Akadémia I. Osztályának Közleményei*. 1982/1–4: 136–139.
- J. van der Schaar, Woordenboek van voornamen. (Ismertetés.) *Névtani Értesítő* 7: 127–128.
- Vajdaság helységeinek földrajzi nevei. 2–6. kötet. Szerk.: Penavin Olga és Matijevics Lajos. (Ismertetés.) *Névtani Értesítő* 7: 136–138.
- Czeglédi Imre, Békéscsaba utcanevei. [H. M.] (Ismertetés.) *Névtani Értesítő* 7: 139–140.
- Szabó T. Attila, Nép és nyelv. (Ismertetés.) *Névtani Értesítő* 7: 145–147.
- George R. Stewart, American Given Names. Their Origin and History in the Context of the English Language. (Ismertetés.) *Névtani Értesítő* 7: 147–149.
- Balogh Lajos – Deme László – Imre Samu, Mutató a Magyar Nyelvjárások Atlasza I–VI. kötetéhez. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 4: 245–246.
- Barta László – Páhi Ferenc, Szentes utcanevei. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 4: 247.
- Jakab István, Nyelvünkről – nyelvünkért. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 4: 258–259.
- Katonai helyesírási tanácsadó szótár. Szerk.: Fábian Pál és Szemere Gyula. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 4: 260–261.
- Kmetty Kálmán, Balassagyarmati utcanevek. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 4: 262.
- A magyar nyelv grammatikája. A magyar nyelvészek III. nemzetközi kongresszusának előadásai. Nyíregyháza, 1977. augusztus 23–27. Szerk.: Imre Samu – Szathmári István – Szűts László. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 4: 266–267.
- Magyar Nyelvjárások. XXIII. kötet. Szerk.: Kálmán Béla és Sebestyén Árpád. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 4: 267–268.
- A magyar szaknyelv kutatás bibliográfiája. Szerk.: Csörögi István és Nagy Ferenc. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 4: 268.
- Magyarország földrajzinév-tára II. Borsod-Abaúj-Zemplén megye. Szerk.: Földi Ervin. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 4: 269.

- Nyelvészeti Tanulmányok. 1980. Szerk.: Teiszler Pál. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 4: 276–277.
- Pelle Béláné, Heves megye földrajzi nevei III. A Hevesi járás. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 4: 279.
- Reményi Izabella – Anton Scherer, Donauschwabisches Ortsnamenbuch für die ehemals und teilweise noch deutsch desiedelten Orts in Ungarn, Jugoslawien (ohne Slowenien) sowie West-Rumanien (Banat und Sathmar). (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 4: 281–282.
- Siptár Péter, Nyelvészeti kisszótár. Alapvető terminus technicusok a modern nyelvészetben. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 4: 283–284.

1983

- Magyar–angol, angol–magyar keresztnevszótár. / Hungarian–English, English–Hungarian Dictionary of Christian Names.** ELTE, Budapest. 117 lap.
- Nyelvjárástörténeti szövegek és följegyzések a XVIII–XIX. századi Békésről.** Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 15. ELTE, Budapest. 122 lap.
- Orosháza XVIII. századi személynévrendszere. In: NAGY GYULA szerk., *A Békés Megyei Múzeumok Közleményei* 7. Békéscsaba. 43–112.
- Kisebb településeink utcanevéről. *Névtani Értesítő* 8: 32–49.
- A Képes Krónika névmagyarázatai. [H. M.] *Névtani Értesítő* 8: 156–160.
- Az eltűnő helységnevekről. [- HM -] *Névtani Értesítő* 8: 166–167.
- Adalékok a XVI. századi magyar nyelvjárások fonémáinak vizsgálatához. In: BOLLA KÁLMÁN szerk., *Dialektológiai tanulmányok: Nyelvjárási és regionális köznyelvi fonetikai elemzések.* Fonetikai Füzetek 12. Budapest. 82–92.
- Bárczi Géza névtudományi munkássága. In: SEBESTYÉN ÁRPÁD szerk., *Hagyományápolás és megújulás. Debreceni magyar nyelvészeti napok. 1981. november 12–14.* Debrecen. 99–103.
- Kósa László, A burgonya Magyarországon. (Ismertetés.) *Magyar Nyelv* 79: 97–99.
- Vass Előd, Kalocsa környékének török kori adóösszeírásai. (Ismertetés.) *Névtani Értesítő* 8: 129–134.
- Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominate. Sectio Linguistica. Tomus IX. Red.: István Szathmári. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 5/3–4: 254–255.
- Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominate. Sectio Linguistica. Tomus X. Red.: István Szathmári. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 5/3–4: 255–256.
- Czeglédi Imre, Békéscsaba utcanevai. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 5/3–4: 262.
- Kiss Jenő, Nyelvjárási tanulmányok. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 5/3–4: 273–274.
- Kontra Miklós, A nyelvek közötti kölcsönzés néhány kérdéséről. Különös tekintettel „elangolosodó” orvosi nyelvünkre. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 5/3–4: 275–276.
- Kuczy Károly, A Kalocsa környéki földrajzi nevek vizsgálata. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 5/3–4: 277–278.

- Penavin Olga – Matijevics Lajos, Szenttamás földrajzi neveinek adattára. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 5/3–4: 284–285.
- Scheiberné Bernáth Lívia, A magyarországi zsidóság személy- és családnevei II. József névadó rendeletéig. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 5/3–4: 286–287.
- Szabó T. Attila, Nyelv és irodalom. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 5/3–4: 290–291.
- Vass Előd, Kalocsa környékének török kori adóösszeírásai. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 5/3–4: 296–297.

1984

- A Garam–Ipoly közének személynevei a XV–XVI. században I. *Névtani Értesítő* 9: 31–54.
- Tíz gyermek(név) egy családban. [- HM -] *Névtani Értesítő* 9: 142.
- A katonai ragadványnevekhez. [H. M.] *Névtani Értesítő* 9: 143.
- Egy állatorvos megfigyelései az angol állatnévadásról. *Névtani Értesítő* 9: 150–151.
- A balatoni vitorlásnevekről. [H. M.] *Névtani Értesítő* 9: 151–152.
- Előszó. In: MÁTÉ GYÖRGY szerk., *Honismeret és földrajzinév-gyűjtés*. Pest Megyei Honismereti Közlemények 3. Szentendre. 3–6.
- Scheiberné Bernáth Lívia, A magyarországi zsidóság személy- és családnevei II. József névadó rendeletéig. (Ismertetés.) *Magyar Nyelvőr* 108: 379–382.
- Balázs Judit, A ragadványnevek szerepe Rábaszentandrás névrendszerében. (Ismertetés.) *Magyar Nyelv* 80: 499–501.
- John Field, English Field-Names. (Ismertetés.) *Névtani Értesítő* 9: 98–99.
- Pethő Zsoltné Németh Erika, Szentendre utcanévei. (Ismertetés.) *Névtani Értesítő* 9: 101–106.
- Balázs Judit, A ragadványnevek szerepe Rábaszentandrás névrendszerében. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 6/1–2: 245–246.
- Kiss Jenő, Fejezetek a mihályi nyelvjárás mondatnából. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 6/1–2: 265–266.
- Földi Ervin szerk., Magyarország földrajzinév-tára I. Fontosabb domborzati, táj- és víznevek. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 6/1–2: 269–270.
- Mező András, A magyar hivatalos helységnévadás. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 6/1–2: 271–272.
- Papp György, Kanizsa és környéke földrajzi neveinek adattára I. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 6/1–2: 274.
- Penavin Olga – Matijevics Lajos, Temerin és környéke földrajzi neveinek adattára. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 6/1–2: 274–275.
- Vadas Ferenc, Puszták – nevek – emberek. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 6/1–2: 279.
- Veszprém megye földrajzi nevei I. A Tapolcai járás. Szerk.: Balogh Lajos és Ördög Ferenc. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 6/1–2: 280–281.

1985

- A névvé válás folyam/1–2atáról. In: BÉKESI IMRE szerk., *Név és névkutatás. Az Inczei Géza halálának 10. évfordulóján rendezett emlékülés előadásai. Szeged, 1984. április 13–14.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 170. Budapest. 29–34.

- A Garam–Ipoly közének személynevei a XV–XVI. században II. *Névtani Értesítő* 10: 35–47.
- Helynévtörténeti adatok az építés- építészettudományban. [H–Y] *Névtani Értesítő* 10: 184.
- Ki tud róla? Mit tud róla? Szalay Béla erdélyi névgyűjtőről. *Névtani Értesítő* 10: 185.
- A Turista Magazin névtani cikkéről. [H. M.] *Névtani Értesítő* 10: 186.
- Ki ad az utcáknak nevet? [- HM -] *Névtani Értesítő* 10: 187.
- A névelemelhagyás irodalmi példái. [H. M.] *Névtani Értesítő* 10: 188.
- Névválasztás = szólásszabadság! [-Ú] *Névtani Értesítő* 10: 188.
- Tanulmány a finn keresztnévek alak- és hangtanáról. [H. M.] *Névtani Értesítő* 10: 188.
- Tizenkét gyermek(név) egy családban. [- HM -] *Névtani Értesítő* 10: 189.
- Az angol felső-középosztály névdivatja 1984-ben. *Névtani Értesítő* 10: 190.
- Névválasztás a Szovjetunióban. [-Ú -Y] *Névtani Értesítő* 10: 191–192.
- Szabadvers a magyar keresztnevekről. *Névtani Értesítő* 10: 192.
- Névadás, névválasztás, becenevek az irodalomban. [H. M.] *Névtani Értesítő* 10: 193.
- Színnevek az intézménynevekben. [H. M.] *Névtani Értesítő* 10: 194.
- Szabó T. Attila 80 éves. *Névtani Értesítő* 10: 195–197.
- Matijevics Lajos (1940–1983). *Magyar Nyelv* 81: 248–249.
- A XXX. néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázat néprajzi témájú dolgozatairól. *Magyar Nyelv* 81: 103–107.
- Káldy-Nagy Gyula: A gyulai szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása. (Ismeretetés.) *Magyar Nyelv* 81: 233–236.
- Joyce Miles, The House Names Book. (Ismeretetés.) *Névtani Értesítő* 10: 165–166.
- Dávid Géza, A Simontornyai szandzsák a 16. században. (Ismeretetés.) *Névtani Értesítő* 10: 168–172.
- Kecel története és néprajza. Szerk.: Bárh János. (Ismeretetés.) *Névtani Értesítő* 10: 179–180.
- Ábrahám Imre, Főbb frazeológiai szókapcsolatok Nyúl község mai nyelvén. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 7/1–2: 245.
- Baranya megye földrajzi nevei I. Szerk.: Pesti János. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 7/1–2: 246–247.
- Békés megye Pesty Frigyes helynévgyűjtésében. Közzéteszi: Jankovich B. Dénes. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 7/1–2: 248.
- Bodnár Béla, Hódmezővásárhelynek és környékének földrajzi nevei. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 7/1–2: 249–250.
- Dobai András, Somogy megye az első katonai felvétel idejében (1782–1785). (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 7/1–2: 252–253.
- Farkas György, Mogyoród belterülete és határa a helynevek tükrében. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 7/1–2: 254.
- Fehértói Katalin, Árpád-kori kis személynévtár. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 7/1–2: 254–255.
- Fodor István, Hungaria: Evolution – Stagnation – Reform – Further Development. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 7/1–2: 255–256.
- Högye István – Seresné Szegőfi Anna – Tóth Péter, Borsod-Abaúj-Zemplén megye történeti helységnévtára. 1870–1983. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 7/1–2: 261.

- Jakab László – Kiss Antal, A Birk-kódex ábécérendes adattára. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 7/1–2: 263–264.
- Papp György, Kanizsa és környéke földrajzi neveinek adattára I. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 7/1–2: 279–280.
- Penavin Olga – Matijevics Lajos, Becse és környéke földrajzi neveinek adattára. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 7/1–2: 280–281.
- Pethő Zsoltné Németh Erika, Szentendre utcanévei. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 7/1–2: 282.

1986

Magyar hajónevek. Magyar Névtani Dolgozatok 57. ELTE, Budapest. 53 lap.

- A néprajzi és nyelvjárási gyűjtés mai feladatai és lehetőségei. In: MÁTÉ GYÖRGY szerk., *Válogatás az Önkéntes Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtők XI. Országos Találkozóján elhangzott előadásokból. Gödöllő, 1983. július 4–7. Pest Megyei Honismereti Közlemények* 4. Szentendre. 77–85.
- A szer helyneveinkben I. *Névtani Értesítő* 11: 41–48.
- Véleményem Szabó T. Ádám egyik utcaelnevezési javaslatáról. *Névtani Értesítő* 11: 94.
- Az orosházi múzeum köré szerveződött munkatársi gárdáról. In: NAGY GYULA szerk., *A múzeum szolgálatában*. Békéscsaba. 158–160.
- Útmutató az állandó szókapsolatok gyűjtéséhez. *Honismeret* 14/3: Melléklet. 8 lap.
- Szabó T. Attila 80 éves. *Honismeret* 14/3: 54.
- Ágoston Mihály, A földrajzi nevek írásmódja. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 8/1–2: 275.
- Balázs Géza, Firkálások a gödöllői HÉV-en. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 8/1–2: 276.
- Baranya megye földrajzi nevei I–II. Szerk. Pesti János. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 8/1–2: 276–278.
- Debrecen utcanévei. Szerk. Nábrádi Mihály. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 8/1–2: 282–283.
- Penavin Olga, Horvátországi (szlavóniai) magyar nyelvjárási atlasz. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 8/1–2: 294–295.
- Rácz Sándor, Földeák és környéke tájszótára. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 8/1–2: 295–296.
- A szombathelyi Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei IV. Szerk. Molnár Károly. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 8/1–2: 298.

1987

Az 1773. évi Helységnévtár névvégmutató szótára. Magyar Névtani Dolgozatok 74. ELTE, Budapest. 170 lap.

- Adatok a XVI. század ö-zéséhez. *Magyar Nyelv* 83: 443–448.
- A szer helyneveinkben II. *Névtani Értesítő* 12: 55–65.
- Ózd környéki szarvasmarhanevek. (CSIKÁSZ ZOLTÁNNAL.) *Névtani Értesítő* 12: 221–222.
- Víznevhasználat a Nyárad mentén. *Névtani Értesítő* 12: 255–256.
- Gépkocsiparkolók elnevezései. [H. M.] *Névtani Értesítő* 12: 264.

- A vezetéknevek táji jellegzetessége. *Névtani Értesítő* 12: 264–265.
- Névadás, névválasztás, becenevek az irodalomban. *Névtani Értesítő* 12: 267–268.
- Epilógus. *Névtani Értesítő* 12: 270.
- A XXXII. országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázat népnyelvi témájú dolgozatairól. *Magyar Nyelv* 83: 216–218.
- Balogh Lajos – Ördög Ferenc szerk., Komárom megye földrajzi nevei. (Ismertetés.) *Magyar Nyelv* 83: 216–218.
- Pifkó Péter, Esztergom utcanevei. (Ismertetés.) *Névtani Értesítő* 12: 230–232.
- Bereznai Zsuzsanna, Falucsúfolók az Egri járásban. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 9/3–4: 181–182.
- Boross József – Szűts László, A mai magyar argó kisszótára. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 9/3–4: 183.
- Erdélyi Erzsébet, Nagykőrös utcaneveinek története 1850 és 1982 között. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 9/3–4: 185.
- Fülöp László, A sárvári kovácmesterség szakszókincse. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 9/3–4: 185–186.
- Hidvégi Lajos, Pusztabokrok. Adatok Cegléd és környéke településtörténetéhez a régészeti, történeti források és a földrajzi nevek alapján. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 9/3–4: 189.
- Kakuk Mátyás, Hangtani változások Kunszentmárton XVIII–XIX. századi családneveiben. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 9/3–4: 192.
- Komárom megye földrajzi nevei. Szerk. Balogh Lajos és Ördög Ferenc. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 9/3–4: 193–194.
- Kovács Akos, Magyarországi falvédőfóliák. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 9/3–4: 194.
- Könyvecse az szent apostoloknak méltóságokról. 1521. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 9/3–4: 194–195.
- Magyar Személynévi Adattárak 62–70. sz. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 9/3–4: 199–200.
- Békési Imre szerk., Név és névkutatás. Az Inczei Géza halálának 10. évfordulóján rendezett emlékülés előadásai. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 9/3–4: 201–203.
- Penavin Olga, Kúla és környéke földrajzi neveinek adattára. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 9/3–4: 207.
- Pifkó Péter, Esztergom utcanevei. 1700–1982. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 9/3–4: 208.
- Timaffy László, A kisalföldi kocsik és szekerek szakszókincsének nyelvatlasza és szótára. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 9/3–4: 210–211.
- Vitányi Borbála, Thury Zoltán írói névadása. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 9/3–4: 211.

1988

- A XVI. századi nyelvjárások néhány kérdéséhez. In: KISS JENŐ – SZÜTS LÁSZLÓ szerk., *A magyar nyelv rétegződése*. Budapest. 1: 402–408.

- Adalék nőneveink korai divatjához. In: *Studia in honorem P. Fábrián, E. Rácz, I. Szathmári oblata a collegis et discipulis*. [Szerk. nélkül.] Budapest. 61–65.
- A nyelvjárások helyzete és változásai. In: ÖRDÖG FERENC szerk., *Népryelvkutatás és iskola*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 184. Budapest. 9–16.
- Adatok Békés város í-zésének történetéhez. In: DOMOKOS PÉTER – PUSZTAY JÁNOS szerk., *Bereczki emlékkönyv (Bereczki Gábor 60. születésnapjára)*. Urálisztikai Tanulmányok 2. Budapest. 175–180.
- Boros Edit, Beszélő nevek a Káli-medencében. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 10/3–4: 149.
- Bura László, A moldvai csángó nyelvjárás a-zása. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 10/3–4: 149.
- Hajas Andrea, A nagykanizsai kovácmesterség szakszókincse. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 10/3–4: 152.
- Körmendi Géza, Komárom megye helységneveinek rendszere. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 10/3–4: 153–154.
- Lakatos Demeter, Csángó strófák. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 10/3–4: 154–155.
- Magyar Névtani Dolgozatok 57–63. (Ismeretetés, MOLNÁR ILDIKÓval.) *Hungarológiai Értesítő* 10/3–4: 157–159.
- Magyar Személynévi Adattárak 71–74. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 10/3–4: 159–161.
- Matijevics Lajos, Bácska történeti víznevei. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 10/3–4: 161.
- Pais Dezső és a szülőföld. (Dokumentumok.) (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 10/3–4: 162–163.
- Sipos Jenőné Somodi Mária, A makói hagymatermesztés szakszókincse. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 10/3–4: 164.
- Die Steuerkonskription des Sandschaks Stuhlweissenburg aus den Jahren 1563 bis 1565. Hunyadi István közreműködésével összeállította Matuz József. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 10/3–4: 165.
- Szabó József, A nagykovácsi nyelvjárás. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 10/3–4: 165–167.
- Szolnok megye földrajzi nevei I. A Jászberényi járás. Közzétette: Farkas Ferenc. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 10/3–4: 168–169.
- Zala megye földrajzi nevei II. A Keszthelyi járás. Közzétette: Markó Imre Lehel, Rónai Béla, Varga Mária, Vitányi Borbála. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 10/3–4: 169.

1989

- Az 1873. évi Helységnévtár névvégmutató szótára.** Magyar Névtani Dolgozatok 81. ELTE, Budapest. 346 lap.
- Magyarország történeti helységnévtára. Árva megye (1773–1808).** Központi Statisztikai Hivatal, Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, Budapest, 1989. 95 lap + térkép.

- A személynevek és az egyéb tulajdonnevek gyűjtése, kutatása (1980–1986). In: BALOGH LAJOS – ÖRDÖG FERENC szerk., *Névtudomány és művelődéstörténet. A IV. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai Pais Dezső születésének 100. évfordulóján. Zalaegerszeg, 1986. október 8–10.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 183. Budapest. 47–61.
- Sarusi Mihály „Magyar Krisztus” című könyvének nyelvjárásiassága. *Jászkunság* 10: 26–32.
- A jászsági tanyanevek típusai. In: FARKAS FERENC szerk., *Jászsági földrajzi nevek. A Szolnok megye földrajzi nevei 1. kötet megjelenése alkalmából rendezett névtudományi tanácskozás anyaga. Jászberény, 1986. május 15.* Jászberény. 7–13.
- A XVIII–XIX. századi magyar népnyelv német jövevényszavai. In: JANKOVICS JÓZSEF et al. szerk., *A magyar nyelv és kultúra a Duna völgyében. A II. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson elhangzott előadások. Kapcsolatok és kölcsönhatások a 18–19. század fordulóján. Bécs, 1986. szeptember 1–5.* Budapest–Wien. 399–403.
- A XXXIV. országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázat népnyelvi témájú dolgozatairól. *Magyar Nyelv* 85: 226–230.
- A XXXV. országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázat népnyelvi témájú dolgozatairól. *Magyar Nyelv* 85: 352–356.
- Die Steuerkonskription des Sandschaks Stuhlweissenburg aus den Jahren 1563 bis 1565. (Ismertetés.) *Magyar Nyelv* 85: 480–483.
- Balázs Géza, Sátorfirkálások. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 11/3–4: 498.
- Bura László, Szatmári szólások és közmondások. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 11/3–4: 500.
- Csányiné Wittlinger Mária, Egy miskolci szakközépiskola diákszavai. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 11/3–4: 500–501.
- Gálffy Mózes, Székelyföldi tájszók. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 11/3–4: 504–505.
- Halászné Zelnik Katalin, Moldvai csángó növénynevek. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 11/3–4: 506.
- Imre Samu, Nyelvjárási szókészletünk néhány szerkezeti kérdése a magyar nyelvatlasz alapján. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 11/3–4: 507.
- É. Kiss Katalin, Configurationality in Hungarian. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 11/3–4: 509–510.
- Kovács Antal, A halászat szakszókincse a Felső-Szigetközben. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 11/3–4: 511.
- Kovács Antal, Járok-kelek gyöngyharmaton... (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 11/3–4: 511–512.
- Lábadi Károly, Ahogy rakod tüzed. Drávaszögi magyar proverbiumok. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 11/3–4: 512–513.
- Magyar Névtani Dolgozatok 64–74, 76–77. sz. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 11/3–4: 514–519.
- Magyar Személynévi Adattár 75–80. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 11/3–4: 519–521.
- Nagy Géza, Karcsai szólások és közmondások. (Ismertetés.) *Hungarológiai Értesítő* 11/3–4: 521–522.

- Nemcsik Pál, Aki bányász akar lenni... Borsod és Gömör megyei bányászszótár. (Ismer-
tetés.) *Hungarológiai Értesítő* 11/3–4: 522.
- Paczolay Gyula, Magyar–észt–német–angol–finn–latin közmondások és szólások – cse-
remisz és zürjén függelékkel. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 11/3–4: 523–524.
- Cs. Szabó István, Nyelvjárástörténeti szövegek és följegyzések a XVIII–XIX. századi
Gyomárról. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 11/3–4: 527–528.
- Tóth Imre, Ipoly menti palóc tájszótár. Bernecebaráti és vidéke tájnyelve az 1930–1940-es
évek fordulóján. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 11/3–4: 533–534.
- Villám Judit, Nagykőrösi tájszótár. (Ismeretetés.) *Hungarológiai Értesítő* 11/3–4: 536–537.

1990

- Adalék a XVI. századi magyar nyelvjárások hangrendszeréhez. *Magyar Nyelv* 86: 77–80.
- Gérce nyelvjárasiassága helyneveinek fonémastatisztikai alapján. *Egyetemi Fonetikai
Füzetek* 3: 61–64.

1991

- Középkori -monostora utótagú helyneveink tipológiájához. In: HAJDÚ MIHÁLY – KISS JENŐ
szerk., *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára*. Budapest. 250–254.
- A magyar névtudomány a nyelvjárástörténeti kutatás szolgálatában. In: KISS JENŐ –
SZÜTS LÁSZLÓ szerk., *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témakö-
réből*. Budapest. 250–254.
- Adatok XVII. századi helységneveink határozórag-használatához. *Néprajz és Nyelvtu-
domány* 34: 49–76.
- Megint a humoristák mondták ki helyettünk. [- HM -] *Névtani Értesítő* 13: 132.
- Hegy András szerk., Algyő és népe. (Ismeretetés.) *Névtani Értesítő* 13: 126–127.
- Szenczi Molnár Albert, Dictionarium Latinovngaricum... (Ismeretetés.) In: Büky Béla –
Gyárfás Ágnes szerk., *Annales Universitatis Litterarum et Artium Miskolciensis*.
Tomus I. Miskolc, 372–377.

1992

- A XVI. századi Orosháza személynevei. In: FÜLÖP BÉLA szerk., *Emlékkönyv a Táncsics
Mihály Gimnázium és Szakközépiskola alapításának 50. évfordulójára I. Orosháza*.
3–15.
- Egy beceképző a XVI. században. In: KOZOCSA SÁNDOR – LACZKÓ KRISZTINA szerk.,
Emlékkönyv Rácz Endre hetvenedik születésnapjára. Budapest. 105–107.
- Tervezet a magyar tulajdonnevek történetének korszakolására. In: FARKAS FERENC
szerk., *Tulajdonnév-használatunk*. Magyar Névtani Dolgozatok 100. Budapest. 5–14.
- Adatok XVII. századi lóneveinkhez. *Névtani Értesítő* 14: 45–51.
- Az írói névadás magyar bibliográfiája. *Helikon* 38/3–4: 536–550.
- Névtudományi folyóiratok és évkönyvek repertórium. *Helikon* 38/3–4: 551–554.
- A XXXVI. országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázat népnyelvi dolgozatairól. *Ma-
gyar Nyelv* 88: 343–347.

- A XXXVII. országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázat népnyelvi dolgozatairól. *Magyar Nyelv* 88: 485–487.
- Simon Miklós – Visy József, Orvosi szófejtő tár. (Ismertetés.) In: BÜKY BÉLA – GYÁRFÁS ÁGNES szerk., *Annales Universitatis Litterarum et Artium Miskolciensis*. Tomus II. Miskolc. 27–29.

1993

- Adatok az *ly* népnyelvi írásához a XVIII. század végéről és a XIX. század elejéről. In: KOZOCSA SÁNDOR GÉZA szerk., *Emlékkönyv Fábán Pál hetvenedik születésnapjára*. Budapest. 126–128.
- Miskolci családnév-változtatások a XIX. században. In: BODÁNE KOVÁCS MÁRIA szerk., *Név- és szókincsvizsgálatok*. Miskolci Magyar Nyelvészeti Füzetek 1. Miskolc. 27–29.
- A magyar nyelv története. In: HALMOS FERENC szerk., *Pannon Enciklopédia. A magyar-ság kézikönyve*. Budapest. 568–571.
- Magyar Nagylexikon I.* Főszerk. ÉLESZTŐS LÁSZLÓ. Budapest. [Öt szócikk.]
- Végh József köszöntése 80. születésnapján. *Magyar Nyelv* 89: 121–123.
- A XXXVIII. országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázat népnyelvi dolgozatairól. *Magyar Nyelv* 89: 98–101.
- A II. Dialektológiai Szimpozion (Szombathely, 1987. augusztus 24–26.) előadásai. (Ismertetés.) *Magyar Nyelv* 89: 101–105.

1994

- Magyar tulajdonnevek. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 86 lap***
- Magyarország történeti helységnévtára. 1773–1808. Liptó megye. (SZASZKÓNE SIN ARANKÁVAL.) Központi Statisztikai Hivatal, Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, Budapest. 154 lap + térkép. A családnév-változtatások szociológiai háttéréhez. Névtani Értesítő 16: 5–12.***
- A középmagyar kor személynévtörténete (1526–1772) I–III. Akadémiai doktori értekezés. Kézirat. 1598 lap.***
- Új Magyar Irodalmi Lexikon I–III.* Főszerk. PÉTER LÁSZLÓ. Budapest. [16 szócikk.]
- Kiegészítés a XVII. századi lónevekhez. *Névtani Értesítő* 16: 98–99.
- Búcsú Markó Imre Leheltől (1919–1994). *Magyar Nyelv* 90: 492–493.
- A 70 éves Horpácsi Illés köszöntése. *Magyar Nyelv* 90: 498–499.
- Udvari István szerk., A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészségeinek 1806. évi összeírása. (Ismertetés.) *Névtani Értesítő* 16: 125–127.
- Udvari István, A Mária Terézia-féle úrbérrendezések szlovák nyelvű dokumentumai. Adatok a szlovák nép gazdaság- és társadalomtörténetéhez. (Szepességi ruszin falvak népelete Mária Terézia korában). (Ismertetés.) *Névtani Értesítő* 16: 127–128.
- Takács Péter – Udvari István, Szlovák nyelvű paraszti vallomások Mária Terézia korából. Adalékok zempléni ruszin és szlovák községek történetéhez. (Ismertetés.) *Névtani Értesítő* 16: 128–129.

Udvari István, Lengyelországi szepességi falvak népelete Mária Terézia korában. Adatok a gorálok névszótárához, gazdaság- és társadalomtörténetéhez. (Ismertetés.) *Névtani Értesítő* 16: 130–131.

1995

A családnevek és a foglalkozások összefüggései Orosházán 1931-ben. In: HÉVVÍZI SÁNDOR – SZABÓ FERENC szerk., *Tanulmányok a kétszázötven éves Orosháza és vidéke történetéről*. Békés Megyei Múzeumok Közleményei 1. 115–139.

Kisújszállás és környéke személynevei 1591–92-ben. In: LACZKÓ KRISZTINA szerk., *Emlékkönyv Szathmári István hetvenedik születésnapjára*. Budapest. 181–187.

Tanu és Válasz. Két folyóiratcím születése. *Névtani Értesítő* 17: 29–37.

Janitsek Jenő 75 éves. *Névtani Értesítő* 17: 137–139.

Ördög Ferenc, Zala megye népességösszeírásai és egyházlátogatási jegyzőkönyvei. 1745–1771. I–II. (Ismertetés.) *Magyar Nyelvőr* 119: 81–85.

1996

A régi magyar és finn keresztnév választásról. In: MÉSZÁROS EDIT szerk., *Ünnepi könyv Mikola Tibor tiszteletére*. Szeged. 111–114.

A votják mondavilág tulajdonneveiről. In: BEREZCKI ANDRÁS – KLIMA LÁSZLÓ szerk., *Ünnepi könyv Domokos Péter tiszteletére*. Uralisztikai Tanulmányok 7. 110–113.

Az Alföld nyelvjárásai. In: RAKONCZAI JÁNOS – SZABÓ FERENC szerk., *A mi Alföldünk*. Békéscsaba. 55–76. Különnyomatként is.

Szabolcs-Szatmár megye helynévgyűjteményei. (Ismertetés.) *Névtani Értesítő* 18: 128–134.

1997

***Szociolingvisztikai vizsgálat Orosháza két világháború közötti családneveiről*. Magyar Névtani Dolgozatok 150. ELTE, Budapest. 28 lap.**

A tulajdonnév mint szófaji kategória. In: B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.) I–II*. Budapest–Miskolc. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. II: 471–477.

A magyar helységnevek jelentésszerkezete. In: KISS GÁBOR – ZAICZ GÁBOR szerk., *Szavak – nevek – szótárak. Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára*. Budapest. 125–132.

Személynevek. In: SIPOS LAJOS főszerk., *Pannon Enciklopédia. Magyar nyelv és irodalom*. Budapest. 155–158.

Helynevek. In: SIPOS LAJOS szerk., *Pannon Enciklopédia. Magyar nyelv és irodalom*. Budapest. 159–163.

A romániai magyar helynévgyűjtés. In: CSOMA ZSIGMOND – VIGA GYULA szerk., *Európából Európába. Tanulmányok a 80 esztendő Balassa Iván tiszteletére. Néprajzi Látóhatár* 6: 322–327.

Hajdú Mihály Végh Józsefről. In: BOLLA KÁLMÁN szerk., *Végh József (1912–1997). A hetvenes évek magyar nyelvészei. Pályaképek és önvallomások*. 49. Budapest. 13–16.

- A moldvai csángók névviselése a XVIII. században. In: PÉNTEK JÁNOS szerk., *Szöveg és stílus. Emlékkönyv a 70 éves Szabó Zoltán tiszteletére*. Kolozsvár. 202–207.
 A 70 éves Rácz Sándor köszöntése. *Honismeret* 25/3: 100–101.
 Válasz az opponensek véleményeire és a fölvetett kérdésekre. *Névtani Értesítő* 19: 133–138.

1998

- A tulajdonnév „meghatározása”. *Névtani Értesítő* 20: 5–12.
 Tulajdonnevek a nyelvi rendszerben. In: H. VARGA GYULA szerk., *Tanulmányok a magyar nyelvről. Tanulmányok Fekete Péter 70. születésnapjára*. Eger. 52–56.
 A nyelvjárásterületek körülhatárolásának nyelvi eszközeiről. In: SZABÓ GÉZA – MOLNÁR ZOLTÁN szerk., *III. Dialektológiai szimpózium. Szombathely, 1992. augusztus 27–28.*
 A Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai II. Szombathely. 189–193.
 Mező András, A templomcím a magyar helységnevekben (11–15. század). (Ismertetés.) *Magyar Nyelvőr* 122: 357–363.
 Fercsik Erzsébet – Raáts Judit, Hogy hívnak? Könyv a keresztnevekről. (Ismertetés.) *Névtani Értesítő* 20: 134–139.

1999

- A személynevek közzsói elemeiről. *Névtani Értesítő* 21: 274–280.
 Névutók a helynevekben. *Magyar Nyelvjárások* 37: 187–192.
 A tulajdonnevek egyalakúsága. In: GECSŐ TAMÁS szerk., *Poliszémia, homonímia. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához* II. Budapest. 85–90.
 A tulajdonnevek az oktatásban. In: V. RAISZ RÓZSA – VARGA GYULA szerk., *Nyelvi és kommunikációs kultúra az iskolában. XIII. Anyanyelv-oktatási Napok. Eger, 1998. július 7–10.* Budapest. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 212. Budapest. 436–442.
 A tulajdonnevek helye a nyelvten oktatásban. *Módszertani Lapok. Magyar.* 5/3: 7–13.
 A tulajdonnevek az iskolában. In: KOVÁTSNÉ DR. NÉMETH MÁRIA főszerk., *Az Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskola Évkönyve 1998/99.* Győr. 143–150.
 Nyelvtudomány-történeti vizsgálódás a tulajdonnevek szófaji besorolásáról a XIX. század közepéig. In: KUGLER NÓRA – LENGYEL KLÁRA szerk., *Ember és nyelv. Tanulmánykötet Keszler Borbála tiszteletére*. Budapest. 141–148.
 Sárospatak környéki tanyanevek. *Széphalom: a Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve 10. Ünnepi kötet Kováts Dániel 70. születésnapjára.* 373–379.
 Köszöntő [Mező András 60. születésnapján]. *Névtani Értesítő* 21: 7–17.
 Benkő Loránd, Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról. (Ismertetés.) *Magyar Nyelv* 95: 213–217.
 Balassa Iván – Kováts Dániel, Sárospatak határának helynevei. (Ismertetés.) *Magyar Nyelv* 95: 349–353.
 Lelkes György, A magyar helységnév-azonosító szótár. (Ismertetés.) *Magyar Nyelvőr* 123: 364–366.

2000

- Az önálló névtan születése és szükségessége. In: NAGY L. JÁNOS szerk., *Petőfi, névtan, helyesírás. Implom József Középiskolai Helyesírási Verseny. 1998–1999.* Gyula. 72–82.
- Családnevek folklór szövegekben. In: BALÁZS GÉZA et al. szerk., *Folklorisztika 2000-ben. Folklór – Irodalom – Szemiotika. I–II. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára.* Budapest. 164–170.
- A beceképzők illeszkedéseinek tanulsága. In: BÜKY BÉLA főszerk., *10 éves a Miskolci Bölcsész Egyesület. Annales Universitatis Litterarum et Artium Miskolciensis.* Miskolc. 36–38.
- Keresztnevek az Anjou-kori Oklevéltár első kötetében. In: PITI FERENC – SZABADOS GYÖRGY szerk., „Magyaroknak eleiről”. *Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendő s Makk Ferenc tiszteletére.* Szeged. 209–215.
- Művészsasszonyok névhasználata Szentendrén. *Névtani Értesítő* 22: 45–50.
- Új magyar irodalmi lexikon* I–III. Főszerk. PÉTER LÁSZLÓ. Budapest. 2., jav. bőv. kiadás. [16 szócikk.]
- Bolla Kálmán 70 éves. *Magyar Nyelv* 96: 507–509.
- Marton Istvánné Balogh Ilona, „A szó köztünk maradjon” (Ismeretetés.) *Édes Anyanyelvünk* 22: 14.

2001

- Alsófehér megye. Szabó T. Attila Erdélyi Történeti Helynévgyűjtése 1.* (JANITSEK JENŐVEL.) Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 203 lap + térkép.**
- Háromszék. Szabó T. Attila Erdélyi Történeti Helynévgyűjtése 2.* (SLÍZ MARIANNAL.) Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 206 lap + térkép.**
- Metafora a személynevekben. In: KEMÉNY GÁBOR szerk., *A metafora grammatikája és stilisztikája.* Budapest. 92–95.
- Születésnap köszöntő (Benkő Loránd 80 éves). *Névtani Értesítő* 23: 3–4.
- Fodor István 80 éves. *Magyar Nyelv* 97: 119–121.
- Janitsek Jenő 80 éves. *Magyar Nyelv* 97: 121–122.

2002

- Szilágymegye. Szabó T. Attila Erdélyi Történeti Helynévgyűjtése 3.* (SEBESTYÉN ZSOLTTAL.) Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 248 lap + térkép.**
- A héber-zsidó névadás. *Névtani Értesítő* 24: 67–79.
- A tulajdonnevek köznevesülése. In: GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ – KOVÁCS MÁRIA szerk., *Köszöntő kötet B. Gergely Piroska tiszteletére. A Miskolci Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai I.* Miskolc 50–59.
- Keresztnévadásunk normája. In: BALÁZS GÉZA – A. JÁSZÓ ANNA – KOLTÓI ÁDÁM szerk., *Éltető anyanyelvünk: mai nyelvművelésünk elmélete és gyakorlata: írók Grétsy László 70. születésnapjára.* Budapest. 211–214.

- Tulajdonnév és dialektológia. In: SZABÓ GÉZA – MOLNÁR ZOLTÁN – GUTTMANN MIKLÓS szerk., *IV. Dialektológiai Szimpozion: Szombathely, 2001. augusztus 23–25.* Szombathely. 104–119.
- Személynevek. In: SIPOS LAJOS szerk., *A magyar nyelv és irodalom enciklopédiája.* Budapest. 213–219.
- Helynevek. In: SIPOS LAJOS szerk., *A magyar nyelv és irodalom enciklopédiája.* Budapest. 220–228.
- Dénes György, a helynévkutató. *Karszt és Barlang* 1998–1999. I–II. [2002]: 9–12.
- Emberség és bátorság. In: HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Köszöntő Fábián Pál 80. születésnapjára.* Budapest. 24–25.

2003

- Általános és magyar névtan. Személynevek.** Osiris Kiadó, Budapest. 955 lap.
- Válogatott tanulmányok.** Szerk. KISS JENŐ. ELTE – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 508 lap.
- Nyelvészeti és néprajzi közlemények.** Orosháza Város Önkormányzata, Orosháza. 331 lap.
- Kisküküllő és Nagyküküllő megye. Szabó T. Attila Erdélyi Történeti Helynévgyűjtése 4. (SEBESTYÉN ZSOLTTal.) Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 230 lap + térkép.**
- Kommunikáció és identifikáció. *Magyar Nyelv* 99: 1–8.
- Magyar Művelődéstörténeti Lexikon I.* Főszerk. KÖSZEGHY PÉTER. Budapest. [Szócikkek írása.]
- Kiss Jenő 60 éves. In: HAJDÚ MIHÁLY – KESZLER BORBÁLA szerk., *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára.* Budapest. 7–14.
- Ördög Ferenc 70 éves. *Névtani Értesítő* 25: 7–11.
- Benkő Loránd, Az ómagyar nyelv tanúságtétele: perújítás Dél-Erdély korai Árpád-kori történetéről. (Ismeretetés.) *Magyar Nyelvőr* 127: 479–483.

2004

- Torda–Aranyos megye. Szabó T. Attila Erdélyi Történeti Helynévgyűjtése 5. (BUBOLY MAGDOLNÁVAL és SEBESTYÉN ZSOLTTal.) Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 251 lap + térkép.**
- Tulajdonnevek szerepe a településtörténeti kutatásokban. In: BÁRTH DÁNIEL – LACZKÓ JÁNOS szerk., *Halmok és havasok: tanulmányok a hatvan esztendőös Bárh János tiszteletére.* Kecskemét. 113–126.
- Magyar Művelődéstörténeti Lexikon II.* Főszerk. KÖSZEGHY PÉTER. Budapest. [Szócikkek írása.]
- Nyirkos István köszöntése. *Névtani Értesítő* 26: 7–8.
- Mező András. *Névtani Értesítő* 26: 230–231.
- Négy új helynévgyűjtemény a Fölvidékről. (Ismeretetés.) *Névtani Értesítő* 26: 220–226.

2005

- Udvarhelyszék. Szabó T. Attila Erdélyi Történeti Helynévgyűjtése 6. (BÁRTH M. JÁNOSsal.) Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 253 lap + térkép.**
- Maros-Torda megye. Szabó T. Attila Erdélyi Történeti Helynévgyűjtése 7. (A, B kötet.) (SÓFALVI KRISZTINÁval.) Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 811 lap + térkép.**
- Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* III. Főszerk. KÖSZEGHY PÉTER. Budapest. [Szócikkek írása.]
- Vallomása pályájáról. In: BOLLA KÁLMÁN szerk., *Magyar nyelvész pályaképek és önvallomások 1.* Budapest. 563–564.
- Lelkes György, Magyarország 1903–1912 között törzskönyvezett lakott helyei a XX. század végén. (Ismertetés.) *Névtani Értesítő* 27: 331–333.
- Ágoston Mihály, Államneveink írás- és ejtismódja. Köznyelvünkben használt mai államneveink (különös tekintettel a rövidebb változatra). (Ismertetés.) *Névtani Értesítő* 27: 339–342.

2006

- Csik-, Gyergyó- és Kászonszék. Szabó T. Attila Erdélyi Történeti Helynévgyűjtése 8. (MAKAY EMESÉvel és SLÍZ MARIANNal.) Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 152 lap + térkép.**
- Álnév – fedőnév – jelige – internetnév. In: MÁRTONFI ATTILA – PAPP KORNÉLIA – SLÍZ MARIANN szerk., *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére.* Budapest. 257–266.
- Pesty Frigyes helynévgyűjtésének megjelentetése. *Névtani Értesítő* 28: 205–215.
- A magyar névtudomány budapesti sorozatairól: Magyar Személynévi Adattárak, Magyar Névtani Dolgozatok. *Névtani Értesítő* 28: 217–230.
- A névkutató Szabó T. Attila. *Magyar Nyelv* 102: 284–287.
- Szabó T. Attila, a helynévkutató. In: BÁRTH M. JÁNOS szerk., *Emlékkönyv Szabó T. Attila születésének 100. évfordulójára.* Budapest. 60–62.
- Utószó. In: BÁRTH M. JÁNOS szerk., *Emlékkönyv Szabó T. Attila születésének 100. évfordulójára.* Budapest. 177–178.
- Kálnási Árpád, Debreceni civis szótár. (Ismertetés.) *Magyar Nyelv* 102: 490–493.

2007

- Az 1913. évi helységnévtár névvégmutató szótára. Magyar Névtani Dolgozatok 200. ELTE, Budapest. 346 lap.**
- Szolnok-Doboka megye. Szabó T. Attila Erdélyi Történeti Helynévgyűjtése 9. (A, B kötet.) (MAKAY EMESÉvel.) Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 659 lap + térkép.**
- Szubjektív beszámoló a VI. Magyar Névtudományi Konferenciáról. *Névtani Értesítő* 29: 259–271.

2008

- A tulajdonnév és közszó határán. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. Balatonszárszó, 2007. június 22–24. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1.* Budapest. 13–20.
- Az „ugor–török háború” nyomai XIX. századi családnév-változtatásainkban. In: POMOZI PÉTER szerk., *Navigare humanum est... Pusztay János hatvanadik születésnapjára.* Budapest. 83–87.
- Visszaemlékezés a Névtani Értesítő indulására. *Névtani Értesítő* 30: 157–166.
- Beszámoló a készülő „Mai családneveink lexikona” munkálatairól. *Névtani Értesítő* 30: 167–184.
- Személynevek. In: SIPOS LAJOS főszerk., *Pannon Enciklopédia. Magyar nyelv és irodalom.* 2., jav. kiadás. Budapest. 155–158.
- Helynevek. In: SIPOS LAJOS főszerk., *Pannon Enciklopédia. Magyar nyelv és irodalom.* 2., jav. kiadás. Budapest. 159–163.
- Ördög Ferenc 75 éves. In: KISS JENŐ szerk., *Ördög Ferenc: Válogatott tanulmányok.* Nagykanizsa. 11–18.

2009

- Kolozs megye. Szabó T. Attila Erdélyi Történeti Helynévgyűjtése 10. (A, B, C kötet.) (BÁRTH M. JÁNOSSAL és N. FODOR JÁNOSSAL.) Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 1117 lap + térkép.**
- A névváltozások és névváltoztatások rendszere. In: FARKAS TAMÁS – KOZMA ISTVÁN szerk., *A családnév-változtatások történetei időben, térben, társadalomban.* Budapest. 29–40.
- Ördög Ferenc 75 éves. *Honismeret* 37/5: 113–118.
- In memoriam Kázmér Miklós (1921–2009). *Névtani Értesítő* 31: 305–307.
- Körmendi Géza, A Tatai Gimnázium névtára 1765–2007. (Ismertetés.) *Névtani Értesítő* 31: 262–264.
- Ördög Ferenc: Válogatott tanulmányok. (Ismertetés.) *Névtani Értesítő* 31: 236–239.

2010

- Családnevek enciklopédiája. Leggyakoribb mai családneveink. A magyar nyelv kézikönyvei XVII. Tinta Kiadó, Budapest. 551 lap.**
- Erdély peremvidéke. Szabó T. Attila Erdélyi Történeti Helynévgyűjtése 11. (BUBOLY MAGDOLNÁVAL és BÁRTH M. JÁNOSSAL.) Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 166 lap.**
- A leggyakoribb szlovák családnevek Magyarországon. In: KREKOVIČOVÁ EVA – UHRINOVÁ ALŽBETA – ŽILÁKOVÁ MÁRIA szerk., *Kontexty identity: Jubilejný zborník na počesť Anny Divičanovej.* Békéscsaba. 259–264.
- Koppány menti családnevek. In: NÉMETH MIKLÓS – SINKOVICS BALÁZS szerk., *Tanulmányok Szabó József 70. születésnapjára.* Szeged. 71–76.

- Békés város családnévtörténetének tanulságai. In: BÁRDOS ZSUZSA szerk., *Az Alföld néhez híűségében. Dolgozatok a 75 éves Szabó Ferenc tiszteletére*. Orosháza. 59–64.
- Közös tervek Mező Andrással. In: P. LAKATOS ILONA – SEBESTYÉN ZSOLT szerk., *Emlékkönyv Mező András tiszteletére*. Nyíregyháza. 23–28.
- Előszó. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvöldrajztól a névöldrajzig: A 2010. június 8-i szombathelyi tanácskozás előadásai*. Budapest–Szombathely. 9–10.

2011

- Természeti jelenségek tulajdonnevei. In: BÁRTH M. JÁNOS – TÓTH ÁLMOS szerk., *Karszt, történelem, helynevek. Köszöntő és tanulmányok a 88 éves Dénes György tiszteletére*. Budapest. 207–211.
- Farkas Tamás, Családnév-változtatás Magyarországon. (Ismertetés.) *Magyar Nyelv* 107: 345–347.

2012

- Újmagyarkori családneveink tára. XVIII–XXI. század I. Adatok. Szerzői kiadás, Budapest. 1533 lap.**
- Benkő Loránd, a tanár. *Magyar Nyelv* 108: 191–195.
- Benkő Loránd, a tanár. In: JUHÁSZ DEZSŐ – KISS JENŐ szerk., *Benkő Loránd emlékezete*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 238. Budapest. 72–76.

Megjelenés előtt

- Újmagyarkori családneveink tára. XVIII–XXI. század II. Függelék. (HAJDÚ BOGLÁRRAL.) Szerzői kiadás, Budapest.**

* * *

II. Folyóirat-szerkesztés

- Névtani Értesítő*. (MEZŐ ANDRÁSSAL.) ELTE, Budapest. 1979–1987 közt 1–12. szám.

III. Sorozatszerkesztések

- Magyar Nyelvtudományi Dolgozatok*. Sorozat. ELTE, Budapest, 1970–1973 közt 12 szám.
- Magyar Személynévi Adattárak*. Sorozat. ELTE, Budapest, 1974–1991 közt 99 szám. [Teljes bibliográfiája: *Névtani Értesítő* 28. 2006: 231–233.]
- Magyar Névtani Dolgozatok*. Sorozat. ELTE, Budapest, 1976–2007 közt 200 szám. [Teljes bibliográfiája: *Névtani Értesítő* 28. 2006: 235–241.]
- Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok*. Sorozat. ELTE, Budapest, 1980–1994 közt 65 szám.
- Miskolci Magyar Nyelvészeti Füzetek*. Sorozat. Miskolci Bölcsész Egyesület, Miskolc, 1993–1995 közt 3 szám.

IV. Sorozat jellegű kiadványok szerkesztése, közreadása

- Tájszótárak. [Szerkesztés; egyedi címekkel, az egyes tételeket l. a kötetszerkesztések között.] ELTE, Budapest, 1987–2008 közt 10 kötet.
- Szóetimológiai vizsgálatok. [A munkálatok irányítója, az előszók szerzője; egyedi címekkel; az egyes tételeket l. a kötetszerkesztések között.] ELTE, Budapest, 1994–2000 közt 4 füzet.
- Szabó T. Attila *Erdélyi Történeti Helynévgyűjtése* 1–11. [További, kötetenként változó közreműködéssel; az egyes tételeket l. az Önálló kötetek, tanulmányok, közlemények között.] Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 2001–2010 közt 11 kötet [kiadva 15 kötetben].
- Magyar Nyelvjárási Hangoskönyv* I–IX. [KÁZMÉR MIKLÓSSal, BODÓ CSANÁDDal és VARGHA FRUZHINA SÁRÁval.] Multimédiás CD-ROM. ELTE, Budapest, 2005–2009. 9 CD-ROM.

V. Kötetszerkesztések

Konferenciakötetek

- Név és társadalom. A III. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. Veszprém, 1980. szeptember 22–24.* (RÁCZ ENDRÉvel.) A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 160. Budapest, 1981. 266 lap.
- Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.) I–II.* (B. GERGELY PIROSKÁval.) A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. Budapest–Miskolc, 1997. 622 lap.

Tanulmányválogatások

- A magyar nyelv rétegződése, táji tagolódása I–II.* Budapest, 1988. 807 lap.
- Dolgozatok az írói névadásról I.* Magyar Névtani Dolgozatok 93. Budapest, 1991. 126 lap.

Köszöntő kötetek

- A magyar nyelv kutatásának és oktatásának módszertani kérdései. Benkő Loránd születésének 50. évfordulójára munkatársai és tanítványai.* (PUSZTAI FERENCCEL.) Nyelvtudományi Dolgozatok 6. Budapest, 1971. 242 lap.
- Tanulmányok a magyar nyelv múltjáról és jelenéről. [Emlékkönyv Benkő Loránd születésének 60. évfordulójára.]* (KISS JENŐvel.) Budapest, 1981. 296 lap.
- Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára.* (KISS JENŐvel.) Budapest, 1991. 709 lap.
- Emlékkönyv Abaffy Erzsébet hetvenedik születésnapjára* (KESZLER BORBÁLÁval.) Budapest, 1998. 220 lap.
- Köszöntő Janitsek Jenő 80. születésnapjára.* Budapest, 2000. 43 lap.
- Köszöntő Fodor István 80. születésnapjára.* Budapest, 2000. 64 lap.
- Nyelv és tudomány, anyanyelv és nyelvtudomány: Válogatás Benkő Loránd tanulmányai-ból I–III.* (KISS JENŐvel.) Budapest, 2001. I. 510 lap, II. 479 lap, III. 476 lap.
- Köszöntő Fábrián Pál 80. születésnapjára.* Budapest, 2002. 82 lap.

Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára. (KESZLER BORBÁLÁVAL.) Budapest, 2003. 791 lap.

Tájszótárak

VILLÁM JUDIT, *Nagykőrösi tájszótár.* Budapest, 1987. 97 lap.

RÁCZ SÁNDOR, *Dobozi tájszavak.* Budapest, 1988. 47 lap.

JANKUS GYULA, *Kéméndi (Kamenin) tájszavak.* Budapest, 1990. 42 lap.

HEGEDŰS ATTILA, *Kisnémedi tájszótár.* Budapest, 1992. 107 lap.

SÁNDOR MIHÁLYNÉ NAGY GABRIELLA, *Székely tájszavak.* Budapest, 1993. 92 lap.

KUN JÓZSEF, *Fekete-Körös-völgyi magyar tájszavak és magyar szavak a dél-bihari román nyelvjárásában.* Budapest, 1993. 60 lap.

HÁZI ALBERT, *Okányi tájszótár.* Budapest, 1995. 108 lap.

HEGEDŰS ATTILA, *Kisnémedi tájszótár. Hiányszótár.* 1996. 120 lap.

RANCZ TERÉZ, *Kézdialmási tájszótár.* Budapest, 2007. 39 lap.

SARUSI MIHÁLY, *Kisiratosi tájszótár.* Budapest, 2008. 108 lap.

Szóetimológiai vizsgálatok

L. SIMON LÁSZLÓ szerk., *Irodalmi művek szóetimológiai vizsgálata.* [Az Előszó szerzőjeként.] Budapest, 1994. 63 lap.

PAPP ZOLTÁN JÁNOS szerk., *Irodalmi művek szóetimológiai vizsgálata.* [Az Előszó szerzőjeként.] Budapest, 1997. 47 lap.

HAJDÚ MIHÁLY et al., *Hét bibliafordítás összehasonlító etimológiai vizsgálata.* [A munkálatok irányítójaként, az adatok ellenőrzőjeként és összesítőjeként.] Budapest, 1997. 28 lap.

HAJDÚ MIHÁLY et al., *Lakatos Demeter két versciklusának szóetimológiai vizsgálata.* [A Bevezetés szerzőjeként és a munkálatok irányítójaként.] Budapest, 2000. 36 lap.

Monográfiák

BÁLINT SÁNDOR, *Szegedi példabeszédek és jeles mondások.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 127. Budapest, 1972. 171 lap.

B. GERGELY PIROSKA, *A kalotaszegi magyar családnevek rendszertani és funkcionális vizsgálata.* Nyelvtudományi Értekezések 108. Budapest, 1981. 95 lap.

Ismeretterjesztő kötetek

Pannon Enciklopédia. Magyar nyelv és irodalom. (SIPOS LAJOS főszerkesztésével, a nyelvészeti rész szerkesztőjeként.) Budapest, 1997. 474 lap.

A magyar nyelv és irodalom enciklopédiája. (SIPOS LAJOS főszerkesztésével, a nyelvészeti rész szerkesztőjeként.) Budapest, 2002. 693 lap.

Pannon enciklopédia. Magyar nyelv és irodalom. 2., jav. kiadás. (SIPOS LAJOS főszerkesztésével, a nyelvészeti rész szerkesztőjeként.) Budapest, 2008. 474 lap.

Összeállította: BÁRTH M. JÁNOS
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

In memoriam Mizser Lajos (1940–2014)

Nehéz az emlékező dolga, amikor Mizser Lajos életútjáról kell írnia, hiszen egy sokoldalú és igen termékeny tudósról kell megemlékeznie. Bár az anyakönyvben születési helyeként Miskolc volt feltüntetve, az igazi bölcső, ahonnan a későbbi nyelvész útjára indult, Cserépfalu. Az életút kezdetéről így vallott egy korábbi írásában: „Őseim a XVI. század óta itt éltek. Édesapám, Mizser Lajos, édesanyám, Pósa Erzsébet a faluban tanítók voltak. Cserépfaluban nőttem fel, itt végeztem el az általános iskolát. 1955–1959 között a mezőkövesdi I. László (ma már Szent László) Gimnáziumban voltam diák human tagozaton.” A magyar nyelv szeretetét, a tudományos életben később rá annyira jellemző érdeklődést és precizitást a családból hozta magával. A református lelkész anyai nagyapa, a településen ma is tisztelettel emlegetett tanító szülők gyerekkorától meghatározták világnézetét, és támogatták törekvéseit. A szülőfaluhoz később is hű maradt: nemcsak a gyakori látogatások jelzik ezt, hanem azon tanulmányoknak a sora, melyekben Cserépfalu és a közeli Cserépvár történetét, névadását vizsgálta és dolgozta fel.

Már diákként megmutatkozott tudományos érdeklődése a néprajzzal és a néprajvkutatással kapcsolatban. Az érettségi után a Szegedi Tudományegyetem hallgatója lett magyar–latin szakon, amelyet 1964-ben fejezett be. Egyetemi tanulmányai alatt behatóan foglalkozott uráli nyelvészettel Hajdú Péter professzor irányítása alatt, de nem fordított hátat a nyelvjáráskutatásnak sem. 1964-ben védte meg Az időszámítás nyelvi kifejezései a szamojéd nyelvekben című egyetemi doktori értekezését. A neves tanár és témavezető beléoltotta a rokon népek iránti érdeklődést, s Mizser Lajos későbbi tanári pályája során nagy lelkesedéssel oktatta és ismertette meg hallgatók százait az uráli nyelvcsalád nyelveinek és népeinek történetével, folklórával és irodalmával. Tevékenysége azonban nem merült ki ennyiben. A szélesebb közönség felé igyekezett tolmácsolni a finnugor költőket: napilapokban megjelenő műfordításai révén ismerkedhettek meg a magyar olvasók Cseuszov, Misarina, Tyimin, Lodigin, Karaszilnyikov, Jegorov, Kuratov, Litkin és mások verseivel. Különösen a komi irodalom állt közel a szívéhez.

Az egyetemi évek után középiskolai tanárként dolgozott Újszászon. Tudományos munkássága kezdetének az 1970-es évet tekinthetjük. Első publikációi Pais Dezső ösztönzésére és segítségével jelentek meg. Már ekkor a személynevek kutatása jelentette fő érdeklődési körét, de korai tanulmányaiban az iskolai ragadványnevek mellett az ifjúsági nyelvvel is foglalkozott. A 70-es években kezdett Grétsy László támogatásával nyelv-művelő cikkeket írni napi- és hetilapokba. Írásainak számai láttak napvilágot többek között az Élet és Irodalom, a Magyar Hírlap, az Élet és Tudomány stb. nyelvi rovataiban. Állandó szerzőjévé vált a fontosabb magyar nyelvészeti folyóiratoknak; a Magyar Nyelvőr, a Magyar Nyelv és az Édes Anyanyelvünk hasábjain folyamatosan jelentek meg írásai, s indulásától kezdve a Névtani Értesítő egyik leglelkesebb szerzője volt.

1973-ban sikeres felvételi vizsgát tett, s 1974–1977 között ösztöndíjas aspiráns lett Papp László irányításával. Az aspirantúra elvégzése után újra tanított, mivel azonban Újszászon a tudományos munkájához semmiféle támogatást nem kapott, Budapestre költözött, és a Magyar Filmgyártó Vállalat szerkesztő-stíluslektoraként dolgozott.

1980 szeptemberében került a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola magyar nyelvészeti tanszékére adjunktusként. Rövid ideig docens volt, majd hamarosan megkapta főiskolai tanári kinevezését. 1989-ben védte meg Tulajdonnevek rendszertani és tipológiai vizsgálata című kandidátusi értekezését. Nyíregyházán először nyelvművelést oktatott, majd a nyelvtörténet és a névtan lett a fő területe.

Új otthonának múltja és jelene, a nyíregyházi névadási szokások szinte azonnal felkeltették a figyelmét. Több tanulmánya mellett 2000-ben Tirpák vezetéknévek címen monográfiát jelentetett meg a város szlovák újratelepítőinek személyneveiről.

Két és fél évtizedes oktatói pályája során megannyi szakdolgozat témavezetőjeként hallgatók nemzedékeivel szeretett meg a magyar nyelv történetét, a személy- és helynevek kutatását. Magával ragadó, barátságos, segítőkész és mindig vidám személyiségeért rajongtak a diákok, hatalmas elméleti és gyakorlati tudása nemcsak tanítványait, hanem kollégáit is lenyűgözte. Ajtaja mindig nyitva állt a segítségért, tanácsért hozzá fordulók előtt. Páratlan memóriája révén azonnal tudott pontos filológiai adatokkal szakirodalmat javasolni, bármilyen névtani vagy nyelvtörténeti téma, probléma vetődött fel.

A Nyíregyházi Főiskoláról 2007-ben ment nyugdíjba, tudományos pályafutása azonban ezzel nem ért véget. Töretlen munkakedvvel és nem fogyó energiával vetette bele magát az újabb kutatásokba, vagy folytatta megkezdett vizsgálatait. Végre jutott ideje élete egyik fő művére, Bereg megyei történeti családnévszótárának az elkészítésére is. Ez az utolsó és szívének oly kedves szótár azonban életében már nem jelenhetett meg. Bár a kézirat elkészült, anyagi okok miatt nem sikerült kiadnia. A Magyar Nyelvben azonban folyamatosan jelentek meg belőle részletek.

Mizser Lajos mindig különös szeretettel és érdeklődéssel fordult az elszakított országrészek felé. Kalandos kárpátaljai körútjain több falu személynévanyagát sikerült összegyűjtenie, amelyeket később tanulmányok sorában publikált. De nemcsak Kárpátalja, az egykori Bereg megye, hanem a Felvidék is közel állt a szívéhez. A szláv eredetű családnevek etimológiáinak megfejtésében segítségére volt autodidakta módon elsajátított szlovák és ruszin nyelvismerete is. 2004-es balesete és hosszú lábadozása ellenére továbbra is állandó és lelkes résztvevője volt mind a hazai, mind a határon túli névtani összejöveteleknek, konferenciáknak.

Mizser Lajos gazdag életművet hagyott maga után. Azon nyelvészek közé tartozott, akik a magyar nyelvnek nemcsak egy kis szeletével foglalkoztak, hanem anyanyelvének minden apró részlete érdekelt. Termékenységének ékes bizonyítéka, hogy közel 1100 publikációja jelent meg. Ezek zöme nyelvészeti témájú írás, de vannak közöttük történelmi, irodalmi, néprajzi és művelődéstörténeti tanulmányok is. Különösen fontos etimológiai munkássága: a legjelentősebb nyelvészeti folyóiratokban számtalan szó, szólás, hely- és személynév eredetmagyarázatát adta közre, folytatva a világhírű magyar etimológiai kutatások vonalát.

Állandó látogatója volt a nyíregyházi levéltárnak; aprólékos filológiai munkája nyomán látott napvilágot önálló kötetben Pesty Frigyes helynévgyűjtésének szatmári, ugoicsai és ungi névanyaga, valamint a Nagykállói járásé, míg múzeumi és levéltári évkönyvekben Bereg és Szabolcs megye helyneveit publikálta. Az általa szintén feldolgozott máramarosi gyűjtés sajnos kéziratban maradt. 2004-ben Révay Valériával közösen jelentették meg a beregszászi levéltárban gyűjtött nyelvtörténeti anyag feldolgozását Tanulmányok Bereg, Máramaros, Szatmár és Ugocsa XVII–XIX. századi nyelvállapotáról címmel.

Töretlen munkakedvét és elszántságát a testet és lelket próbáló betegség sem tudta megtörni. Mizser Lajos emberi nagysága azon a szereteten és megbecsülésen is lemérhető, amelyben kollégái és tanítványai részesítették. Személyében olyan tudós nyelvész és névtanos távozott közülünk, aki nemcsak beszélt, hanem ismerte és használta, értette és megértette a magyar nyelvet, s az iránta érzett szeretete és érdeklődése az utolsó pillanatban sem hagyta el. Önvallomása szerint őt könyv kéziratát rejti az íróasztala; az utókor feladata lesz ennek a hagyatéknek a méltó gondozása és közzététele.

SEBESTYÉN ZSOLT
Nyíregyházi Főiskola

In memoriam Bura László (1932–2014)

Életének 82. évében, Szatmárnémetiben elhunyt Bura László nyelvész, pedagógus, néprajzkutató, művelődéstörténész, a magyar névtan jeles képviselője.

Szatmárnémetiben született 1932. március 31-én. Szülővárosában végezte a középiskolát, 1950-ben érettségizett az Állami Magyar Fiúlíceumban. A Bolyai Tudományegyetem hallgatójaként (1950–1954) magyartanári oklevelet szerzett. Negyedéves korában gyakornoknak nevezték ki az egyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékére, az államvizsga után ugyanott dolgozott főgyakornokként. 1955. március 26-án letartóztatták, majd a Nagyvárad Katonai Törvényszék 6 év börtönbüntetésre ítélte államellenes szervezkedésért. Miután kegyelmet kapott, 1956. szeptember 1-jétől előbb Mezőpetriben, majd Szatmárnémetiben általános iskolában tanított. Megnősült, és feleségével négy gyermeket nevelt fel.

A fafeldolgozó mesterségek Szatmár vidéki szakszókincseről írt dolgozatával 1972-ben egyetemi doktori címet nyert. Értekezése megjelent a Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok sorozatában *A szatmári fafeldolgozó mesterségek szakszókincse* (Bp., 1982) címen.

Az 1989. december 26-án megalakult RMDSZ alapító tagja, illetve négy éven át a párt Szatmár megyei vezetőségének a tagja is volt. 1990 januárjában megválasztották az akkor vegyes tannyelvű 5-ös számú Ipari Líceum igazgatójává.

Igazgatóként Bura László a kétnyelvű líceumból a második félévben tíz párhuzamos magyar tannyelvű osztállyal és esti tagozattal működő intézményt szervezett, és 1990 őszétől visszaszerezte a *Kölcsey Ferenc Líceum* nevet. 1991-ben hozzájárult ahhoz, hogy az iskola épületében annak tanáraival meginduljon az ún. Református Szemináriumi Líceum és a Római Katolikus Szemináriumi (későbbi nevén Hám János) Líceum.

1994. augusztus 31-én nyugdíjba ment, a megyei tanfelügyelőség azonban kinevezte a Hám János Líceum igazgatójává, melyet a következő tanévtől hároméves egészségügyi posztszekunder tagozattal kiegészítve Hám János Iskolaközponttá alakított. 65. életéve betöltésekor, 1997. november 30-án végleg nyugdíjba ment.

A Babes–Bolyai Tudományegyetem Pszichológia és Neveléstudományok Kara 1999. október 1-től Szatmárnémetibe kihelyezett Tanítóképző Főiskolai Tagozatot indított. Az egyetem Bura Lászlót adjunktusi beosztásban előadónak, továbbá a főiskola helyi tanulmányi igazgatójává nevezte ki; e hivatalát 2004-ig viselte.

Bura László munkássága a nyelvészeti, nyelvjárási kutatásoktól a helytörténet, a néprajz, a művelődéstörténet és az egyháztörténet irányába is kiterjedélyesedett. A Névtani Értesítőben először a 21. számban jelentkezett Tanári ragadványnevek Szatmárnémeti középiskoláiban (266–269), majd a 25. számban Szatmárnémeti neve, névelemeinek tanúságai (36–40) című dolgozatával, a 33. számban pedig Családnevek művelődéstörténeti és nyelvészeti tanúságtétele (49–58) című írása jelent meg. Több névtani dolgozata önálló kötetekben látott napvilágot a Magyar Személynévi Adattárak sorozatában (83. sz.: *Mezőpetri ragadványnevei*. Bp., 1988; 91. sz.: *Bogdánfalva személynevei*. Bp., 1989), valamint a Magyar Névtani Dolgozatok sorozatában (77. sz.: *Szatmárnémeti utcanévei*. Bp., 1987; 182. sz.: *Szatmári helynevek*. Bp., 2003; 189. sz.: *Tövisháti helynevek*. Bp., 2004). Legmonumentálisabb műve a Csíkszeredában 2008-ban megjelent Szatmár megye helynevei (földrajzi nevei), amely a jelenkori (romániai) Szatmár megye helyneveit két kötetben, 131 helységre kiterjedően gyűjti össze és tárja elénk térképekkel. A kötetekbe azok a helységek kerültek be, amelyek magyar helynevekkel rendelkeznek.

2013-ban, nyelvészeti pályafutásának 60. évfordulóján jelent meg tanulmányainak válogatott összefoglaló kötete A többszólamúság ösvényein címmel (Csíkszereda), benne személyi bibliográfiájával. E kötetben öt névtani tematikájú dolgozata szerepel a személynevek és a helynevek köréből.

Bura László életében számos díjat, elismerést kapott, többek között a Magyar Nyelv- tudományi Társaság Csúry-díját és 2008-ban szülővárosa, Szatmárnémeti díszpolgárságát. Halálával egy tudós tanár gazdag életműve zárult le.

HEGEDŰS ATTILA

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar

TÁJÉKOZTATÓ

Szerzőink figyelmébe

1. Kérjük szerzőinket, hogy a **Névtani Értesítőbe** szánt írásait **elektronikus formában**: .rtf vagy .doc(x) formátumban juttassák el szerkesztőségünknek. Tanulmányaikhoz rövid, 10-15 soros magyar nyelvű **tartalmi összefoglalót** is illesszenek (az angol nyelvű absztrakt számára). A cikk végén, a szerzői nevet követően tüntessék fel **intézményüket** (affiliáció), illetve működési helyüket és nyilvános (hivatalos) ímécímüket (ezeket a folyóiratban közölni fogjuk). A további kapcsolattartás megkönnyítésére, kérjük, adják meg mellékelten további **elérhetőségüket** (postai és használatos ímélcím, telefonszám; ezeket természetesen nem tesszük nyilvánossá).

A beérkezett tanulmányok két-két lektor által végzett, mindkét irányban anonim lektorálási folyamaton mennek keresztül. A kéziratok megjelentetésében a lektoráltatás, a lektori megjegyzéseket figyelembe vevő szerzői átdolgozás, valamint a szerkesztési munkák időigényével is számolni kell.

Folyóiratunk **egységes arculatának** érdekében kérjük, hogy kézírataik megformálásában kövessék az alábbiakban megfogalmazott szerkesztési elveket. A kéziratok elkészítéséhez ajánljuk a folyóirathoz készült sablonfájl használatát, illetve kérjük az (ebben a tájékoztatóban is) alkalmazott laptükör és egyéb **beállítások használatát**. Szerkesztési kérdésekben mintaként használhatjuk folyóiratunk **legújabb** számát is.

2. A tanulmányok (és a táblázatok, ábrák) szövegében Times New Roman **betűtípust** alkalmazunk. A cikkek szövegének betűmérete 10 pontos; a táblázatok és a különféle ábrák (valamint az esetleges lábjegyzetek és az irodalomjegyzék) esetében 9 pontos. Kérjük, hogy a dolgozat elkészítése során kerüljék azokat a technikai eljárásokat, amelyek később zavart okozhatnak a szöveg végleges megformázásában (pl. tabulátorok és betűközök alkalmazása a térközök kialakításában: helyettük a behúzás, illetve a táblázatok használatát ajánljuk).

A szövegben alkalmazandó **kiemelések** a következők. A tartalmi kiemelés eszköze a **félkövér** szedés, ezt használjuk a címekben is. A nyelvi adatokat *dőlt betűs* szedéssel közöljük (mást viszont nem), s a toldalékot kötőjellel kapcsoljuk hozzájuk (*Pentelé*-ből, az *aszó*-nak stb.). A szaktudományi szerzők nevét minden esetben és alkalommal (szövegbeli említéskor, hivatkozásként, bibliográfiában is) KISKAPITÁLIS betűtípussal szedjük (BÁRCZI szerk., GYÖRFFYNÉL stb.). Ritkítást, csupa nagybetűs szedést, aláhúzást nem alkalmazunk.

A **mondanivaló tagolásának** alapvető eszköze a szakaszt nyitó bekezdés elejére illesztett félkövér arab szám: **1., 2., 3.** stb. A főbb szakaszokat emellett megelőző (12 pontos) térköz választja el egymástól. A további tagolás eszközeként – megfelelő mértékkel –

alkalmazhatjuk a decimális rendszert: **1.2., 1.2.1., 1.2.2.** stb. Ezeket az eszközöket (bekezdés)címekkel is kombinálhatjuk, melyeket félkövérrel szedünk. (Az egyes szakaszokon belül, névtani rendszerezések közreadásában használhatók az egyéb, hagyományos megoldások, mint a római és arab számok, betűjelek.) – A tagolásban, a címek alkalmazásában is következetes, koherens rendszert alkalmazunk.

A **táblázatok** és **ábrák** szerkesztésekor vegyék figyelembe kiadványunk gyakorlatát, mintáit és a rendelkezésre álló laptükör méretét is. A táblázatokat, ábrákat külön-külön sorszámozzuk, s címüket a táblázat, ábra fölött közöljük. – Végjegyzeteket egyáltalán ne, és **lábjegyzeteket** is csak mérsékelten használjunk. A kézirat elkészítésére vonatkozó általános megjegyzéseket (pl. pályázati támogatás megnevezése) a címhez bekezdéssel és * jellel illesztett lábjegyzetben, a további lábjegyzeteket bekezdéssel és arab indexszámozással közöljük. – A szöveg (és a táblázatok, ábrák) megformálásában általában törekedjünk az áttekinthetőségre, a helykímélésre és a tipográfiai visszafogottságra.

Itt utalunk **továbbá** néhány további, a kéziratok megszerkesztésére, formázására vonatkozó eljárásra. – A legfontosabb rövidítések közül a *lásd* és a *például* folyó szövegben kiírva, hivatkozások vagy nyelvi példák előtt rövidítve (*l.*, *pl.*) szerepel. – A folyóiratban arab számokat használunk az évszázadok, továbbá az évfolyamok és a többkötetes munkák jelölésére, kivéve, ha a római szám megkülönböztető szerepű (vö. TNyt. II/1–2.). – Többszörös zárójelet lehetőség szerint nem használunk; ha elkerülhetetlen, a sorrendjük: ([...]). Az idézőjelek sorrendje: „»...«”. – Az itt nem tárgyalt tartalmi, szerkesztési, helyesírási kérdésekben a szakmai publikálás általános elvei a mérvadóak.

3. A felhasznált irodalomra szövegekben, zárójelben hivatkozunk; a teljes leírást a tanulmány végén közölt irodalomjegyzék tartalmazza. A szövegekben **hivatkozások** formája a következőképpen alakul. Teljes mű (kötet, cikk) esetén: (HAJDÚ 1999) vagy (KÁZMÉR–VÉGH szerk. 1970). Annak egy részlete esetén: (MELICH 1914: 11–13). Többkötetes műnél: (Gy. 1: 37–159) vagy (B. GERGELY–HAJDÚ szerk. 1997. 1: 5–9). Adott szerzőtől felhasznált több, azonos évből származó műnél: (BENKŐ 1997a) vagy (BENKŐ 1997b: 62). Meg-
egyező családnév esetén: (TÓTH E. 2000) és (TÓTH V. 2002). – Több hivatkozás esetén pontosvesszővel, egy szerző művei közt vesszővel: (BÁRCZI 1951, 1953; PAIS 1959).

A hivatkozásokban a közismert, illetve a szerző által gyakran használt és bevezetett **rövidítések** használhatók, illetve használandók (TESz., Gy. 4: 290 stb.), és ezek az irodalomjegyzékben mind feloldandók (erről l. még később). A rövidítések alkalmazandó formáira a Magyar Nyelv folyóirat rövidítésjegyzékét tekintjük mérvadónak (elérhető: <http://www.c3.hu/~magarnyelv>).

A folyó szövegben említett önálló művek címét idézőjelek és kurziválás nélkül (a Magyar utónévkönyv című munkában, Magyar Nyelv-beli stb.) közöljük.

4. A tanulmány végén megadott irodalomjegyzék szorítkozzon a hivatkozott szakirodalom megadására. Az alábbiakban adunk mintát a folyóiratcikként, tanulmánykötetben, önálló kötetként vagy sorozatban megjelent; hazai vagy külföldi, egy vagy több szerző által alkotott; többkötetes és több kiadást megért munkák feltüntetésére.

Az egyes szakirodalmi tételek bibliográfiai **sorrendjét** a betűrend, azonos szerző munkáin belül az időrend határozza meg. A szövegben hivatkozott **rövidítéseket** is betűrend szerint soroljuk be. A rövidítések feloldása az általános leírásnak felel meg. Pl.:

BM ÁFI = *Belügyminisztérium Állampolgársági Főosztály Irattára.*

Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY 1963–1998. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* 1–4. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Első helyen a **szerző(k)** teljes **neve** áll (tehát a keresztnévet is kiírjuk), a teljes név kiskapitálissal. Külföldi szerző (ill. magyar szerző idegen nyelvű műve) esetén a családnév után vesszővel elválasztva adjuk meg a keresztnévet. Több szerző (szerkesztő) esetén a személyneveket (szóközők közé vett) nagyköthőjellel kapcsoljuk. Pl.:

HAJDÚ MIHÁLY 1999. A személynevek közszoí elemeiről. *Névtani Értesítő* 21: 274–280.

HAUSNER, ISOLDE – PABST, CHRISTIANE M. – SCHRANZ, ERWIN Hrsg. 2011. *Erstes Burgenländisches Familiennamenbuch*. Burgenländisch-hianzische Gesellschaft, Oberschützen.

A szerző(k) nevét követi a **megjelenés éve**. A szerzői név és az évszám közt nincs írásjel, az évszám után pont áll. Egy szerzőtől ugyanazon évben megjelent több tétel esetén az évszámot – mint a hivatkozásoknál – a latin ábécé kisbetűivel egészítjük ki. Egy mű első és későbbi kiadását – ha ez különösen indokolt – a két évszám / jellel összekapcsolt megadásával tüntethetjük fel. – A megjelenés évét követi a lehetőleg **teljes cím**, amelyet ponttal zárunk le. A több részből álló címek egyes részei között is pont áll. Pl.:

BENKŐ LORÁND 1997a. Anonymus beszélő személynevei. *Magyar Nyelv* 93: 144–154.

BENKŐ LORÁND 1997b. Megjegyzések a *Begej* névhez. In: KISS GÁBOR – ZAICZ GÁBOR szerk., *Szavak – nevek – szótárak. Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. 62–70.

ÖRDÖG FERENC 1981/2008. Zala megye helységneveinek rendszere. In: ÖRDÖG FERENC, *Válogatott tanulmányok*. Szerk. KISS JENŐ. Czupi Kiadó, Nagykanizsa. 43–52.

A különböző típusú szakirodalmi tételeket a következőképpen írjuk le.

Folyóiratban megjelent tanulmány esetében a cikk címét követően a folyóirat, periodika nevét adjuk meg (dőlt betűvel). Az évfolyamot, kötetszámat is jelöljük (normál betűtípussal). Az évfolyamon belüli kötetszámat csak az éven belül nem folyamatos lapozásos periódikáknál tüntetjük fel, az évfolyamhoz / jellel kapcsolva. Pl.:

GASQUE, THOMAS J. 2010. The American Name Society and International Onomastics. *Onoma* 45: 87–106.

KÁLMÁN BÉLA 1986. Átvétel, fordítás, új név. *Névtani Értesítő* 11: 48–53.

LADÓ JÁNOS 1988. Látszat a családnevekben. *Édes Anyanyelvünk* 9/2: 11.

Önálló kötetek esetében lehetőleg a teljes címet közöljük. Sorozatban megjelent kiadványoknál a kötet (dőlt betűs) címe után (immár normál betűtípussal) a sorozat címét és a kiadvány sorszámát is megadjuk. Végezetül közöljük a kiadó nevét, majd attól vesszővel elválasztva a megjelenés helyét. Kéziratok esetében a lelőhelyet közöljük. Pl.:

BÁRCZI GÉZA 1951. *A tihanyi apátság alapítólevele mint nyelvi emlék*. Nyelvészeti Tanulmányok 1. Akadémiai Kiadó, Budapest.

B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk. 1997. *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30)* 1–2. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest–Miskolc.

TAKÁCS TERÉZ 1989. *Névmagyarosítások Bánhidán 1895–1947*. Szakdolgozat. ELTE BTK, Budapest. Kézirat.

Tanulmánykötetben, konferenciakötetben megjelent írás esetében a tanulmány címét követő „In:” után a szerkesztő(k) nevét (kiskapitálissal), a kötet címét (dőlt betűvel), esetleges sorozatcímét és -számát, majd a kiadót és a kiadás helyét adjuk meg. Pl.:

BALÁZS JÁNOS 1970. A nevek általános nyelvészeti vonatkozásai. In: KÁZMÉR MIKLÓS – VÉGH JÓZSEF szerk., *Névtudományi előadások. II. névtudományi konferencia. Budapest, 1969.* Nyelvtudományi Értekezések 70. Akadémiai Kiadó, Budapest. 295–301.

SCHMUCK, MIRIAM – DRÄGER, KATHRIN 2008. The German Surname Atlas Project – Computer-Based German Surname Geography. In: AHRENS, WOLFGANG – EMBLETON, SHEILA – LAPIERRE, ANDRÉ eds., *Names in Multi-Lingual, Multi-Cultural and Multi-Ethnic Contact. Proceedings of the 23rd International Congress of Onomastic Sciences. August 17–22, 2008, York University, Toronto, Canada.* York University, Toronto. 319–336.

A csak **interneten** elérhető munkákra történő hivatkozásokat lehetőség szerint a fentebbi típusokhoz igazítjuk, megadva az internetes elérés helyét (normál betűtípussal: a hiperhivatkozás formátumának törlésével,) és a letöltés dátumát (kerek zárójelben). Pl.:

BÍRÓ FERENC 2009. Fercsik Erzsébet – Raázt Judit: Keresztnevek enciklopédiája. A leggyakoribb női és férfinevek. *Anyanyelv-pedagógia* 2009/4. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=215> (2014. 07. 27.)

FEJES LÁSZLÓ 2014. Miért nem írunk családnevekről? *Nyelv és Tudomány.* <http://www.nyest.hu/hirek/miert-nem-irunk-csaladnevekről> (2014. 07. 27.)

Kivételesen (rövid recenzió, personalia és csupán néhány szakirodalmi hivatkozás esetén) a hivatkozott munkák minden bibliográfiai adatát megadhatjuk a szövegben (BENKŐ LORÁND, Üver. Erdélyi Múzeum 1944. 49: 133–134; HAJDÚ MIHÁLY, Családnevek enciklopédiája. Tinta Kiadó, Budapest, 2010) is, külön irodalomjegyzék nélkül.

5. A Névtani Értesítő megjelenő számait a hagyományos megjelentetés mellett elektronikus formában, szabad hozzáférésű (Open Access) formában is közzétesszük az ELTE repozitóriumban (<https://edit.elte.hu>). A dokumentumok elektronikus formában szabadon elmenthetők, másolhatók; változtatások nélkül, a forrásra való hivatkozással használhatók. Az alkalmazás kereskedelmi célokat nem szolgálhat, az kizárólag saját célokra történő felhasználásra értendő. A szerzői és egyéb jogok a kiadót és a szerzőt illetik. Minden más terjesztési és felhasználási forma esetében az 1999. évi LXXVI. szerzői jogról szóló törvény és az ahhoz kapcsolódó jogszabályok az irányadók. A periodika elektronikus változatára a CC BY-NC-ND (Creative Commons – Attribution-NonCommercial-NoDerivatives) licenc feltételei érvényesek. A folyóirat kiadói a szerzőknek korlátozás nélkül lehetővé teszik, hogy cikkeiknek a szerkesztőség által elfogadott, akár a javításokat is tartalmazó, de nem végleges kéziratait (ún. pre-print verzióit) közzétegyék. A jog magában foglalja a kézirat szabad közzétételét imén, a szerző vagy intézménye honlapján, illetve a szerző intézményének, egyetemének zárt vagy korlátozás nélkül elérhető repozitóriumban, illetőleg egyéb nonprofit szervereken. Amikor a szerző ily módon terjeszti művét, figyelmeztetnie kell olvasóit, hogy a szóban forgó kézirat nem a mű végső, kiadott változata. Ha a cikk végső változata már megjelent, javasoljuk és engedélyezzük a szerzőnek ezt (az ún. post-print) változatot közzétenni. Ebben az esetben meg kell adnia a folyóiratban való megjelenés pontos helyét, adatait is.

A szerző kéziratának benyújtásakor ezen irányelveket automatikusan elfogadja.

Számunk szerzői

Rövidítések: BBTE = Babeş-Bolyai Tudományegyetem, BTK = Bölcsészettudományi Kar, DE = Debreceni Egyetem, egy. = egyetemi, ELTE = Eötvös Loránd Tudományegyetem, f. = főiskolai, KRE = Károli Gáspár Református Egyetem, MTA = Magyar Tudományos Akadémia, PE = Pannon Egyetem, PPKE = Pázmány Péter Katolikus Egyetem, tud. = tudományos.

Dr. Bába Barbara, tud. munkatárs, MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport, Debrecen, e-mail: bbarb83@gmail.com — Balogh Erna, egy. hallgató, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest, e-mail: erna.balogh@gmail.com — Dr. Bárh M. János, egy. tanársegéd, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest, e-mail: janos.barth@gmail.com — Dr. Bényei Ágnes, f. adjunktus, Nyíregyházi Főiskola Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Magyar Nyelvészeti Intézeti Tanszék, Nyíregyháza, e-mail: benyei.agnes76@gmail.com — Dr. Bodó Csanád, egy. adjunktus, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest, e-mail: bodo.csanad@btk.elte.hu — Dr. Bölcskei Andrea, egy. docens, KRE BTK Magyar Nyelv-, Irodalom- és Kultúratudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Budapest, e-mail: bolcskei.andrea@kre.hu — Buzgó Anita, doktorandusz, DE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Magyar és Finnugor Nyelvészeti Doktori Program, Debrecen, e-mail: buzgo.anita@gmail.com — Dr. Csomortáni Magdolna, egy. adjunktus, BBTE BTK, Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszék, Kolozsvár (Cluj-Napoca), e-mail: mcsomortani@yahoo.com — Demjén Izabella, doktorandusz, PPKE Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Nyelvtudományi Doktori Iskola, Piliscsaba, e-mail: demiza@gmail.com — Dezső Pál, egy. hallgató, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest, e-mail: pal.dezso@gmail.com — Dr. Fábián Zsuzsanna, egy. tanár, ELTE BTK Romanisztikai Intézet, Olasz Nyelvi és Irodalmi Tanszék, Budapest, e-mail: fabian.zsuzsanna@btk.elte.hu — Dr. Farkas Tamás, egy. adjunktus, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest, e-mail: farkas.tamas@btk.elte.hu — Dr. N. Fodor János, egy. adjunktus, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest, e-mail: nfodor.janos@btk.elte.hu — Dr. Fülöp László, ny. f. tanár, Kaposvári Egyetem Pedagógiai Kar, Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszék, Kaposvár, e-mail: fulop.laszlo@gmail.com — Dr. Gasparics Gyula, f. tanár, Apór Vilmos Katolikus Főiskola, Nyelvi és Irodalmi Tanszék, Vác, e-mail: gasparics@avkf.hu — Dr. Gulyás László Szabolcs, f. adjunktus, Nyíregyházi Főiskola, Történettudományi és Filozófia Intézet, Történettudományi Intézeti Tanszék, Nyíregyháza, e-mail: gulyaslsz@freemail.hu — Haindrich Helga Anna, doktorandusz, ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Magyar Nyelvtudományi Doktori Program, Budapest, e-mail:

h_helga15@yahoo.com — Hajdú Anna, doktorandusz, ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Magyar Nyelvtudományi Doktori Program, Budapest, e-mail: vidorchidea@gmail.com — Hantó Réka, egy. hallgató, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest, e-mail: hantoreka@gmail.com — Dr. Hegedűs Attila, egy. docens, PPKE Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Magyar Nyelvészeti Tanszék, Piliscsaba, e-mail: hegedus.attila@btk.ppke.hu — Dr. Hoffmann István, egy. tanár, DE BTK Magyar Nyelvtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, e-mail: ihoffmann53@gmail.com — Holpert Adrienn, egy. hallgató, KRE BTK Magyar Nyelv-, Irodalom- és Kultúratudományi Intézet, Budapest, e-mail: holpert.adrienn@gmail.com — M. Horváth Viktória, doktorjelölt, ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Magyar Nyelvtudományi Doktori Program, Budapest, e-mail: horvicki@gmail.com — Imreh Réka, egy. hallgató, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest, e-mail: imrehreeka@gmail.com — Dr. Kiss Jenő, professor emeritus, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest, e-mail: kiss.jeno@btk.elte.hu — Kiss Magdaléna, doktorjelölt, ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Magyar Nyelvtudományi Doktori Program, Budapest, e-mail: kissmagdo@yahoo.ca — Kocsár Lilla, egy. hallgató, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest, e-mail: lilla.kocsar@gmail.com — Dr. Korompay Klára, ny. egy. docens, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest, e-mail: korompay.klara@btk.elte.hu — Dr. Kovács Éva, tud. munkatárs, MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport, Debrecen, e-mail: kovacseva84@gmail.com — Krizsai Fruzsina, egy. hallgató, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest, e-mail: f.krizsai@gmail.com — F. Láncz Éva Anna, doktorandusz, ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Magyar Nyelvtudományi Doktori Program, Budapest, e-mail: lanczeva@gmail.com — Lengyel Boglárka, doktorandusz, ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Magyar Nyelvtudományi Doktori Program, Budapest, e-mail: boglarka.lengyel@hotmail.com — Már Orsolya, doktorandusz, Bukaresti Tudományegyetem, Idegen Nyelvek és Irodalmak Kar, Nyelvek és Kulturális Identitások Doktori Iskolája, Bukarest (București), e-mail: morsolya87@yahoo.com — Dr. Márton Mátyás, professor emeritus, ELTE IK, Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék, Budapest, e-mail: matyi@map.elte.hu — Mikesy Gábor, Földmérési és Távérzékelési Intézet, Térinformatikai Osztály, Budapest, e-mail: mikesy.gabor@fomi.hu — Páji Gréta, doktorandusz, ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Magyar Nyelvtudományi Doktori Program, Budapest, e-mail: gretapalyi@gmail.com — Dr. Pásztor Éva, Miskolc, e-mail: eva.pasztor83@gmail.com — Peťovská Flóra, doktorandusz, ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Magyar Nyelvtudományi Doktori Program, Budapest, e-mail: petovska@gmail.com — Dr. Reszegi Katalin, egy. adjunktus, DE BTK Magyar Nyelvtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, e-mail: kataszakall@gmail.com — Dr. Sebestyén Zsolt, f. adjunktus, Nyíregyházi Főiskola Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Magyar Nyelvészeti Intézeti Tanszék, Nyíregyháza, e-mail: sezs@freemail.hu — Dr. Slíz Mariann, egy. adjunktus, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest, e-mail: sliz.marianna@btk.elte.hu — Dr. Szabó T. Annamária, Budapest, e-mail: szta83@gmail.com — Dr. Szentgyörgyi Rudolf, egy. adjunktus, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és

Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest, e-mail: szrudolf@gmail.com — Dr. Szilágyi-Kósa Anikó, egy. docens, PE Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar Germanisztikai és Fordítástudományi Intézet, Fordító- és Tolmácsképző Intézeti Tanszék, Veszprém, e-mail: szilagyi.kosa@gmail.com — Dr. Szőke Melinda, tud. munkatárs, MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport, Debrecen, e-mail: koteles-szoke.melinda@arts.unideb.hu — Sztrákos Eszter, doktorjelölt, ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Magyar Nyelvtudományi Doktori Program, Budapest, e-mail: sztrakoseszter@gmail.com — Dr. Török Tamás, egy. adjunktus, Selye János Egyetem Tanárképző Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Komárom (Komárno), e-mail: torokt@selyeuni.sk — Trunki Péter, doktorandusz, ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Magyar Nyelvtudományi Doktori Program, Budapest, e-mail: trunchipeter@yahoo.com — Úr Lajos, egy. doc., Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Kar, Magyar Filológiai Tanszék, Ungvár (Uzshorod), e-mail: url1824@gmail.com — Vácziné Takács Edit, doktorjelölt, ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Magyar Nyelvtudományi Doktori Program, Budapest, e-mail: v.takacs.edit@gmail.com — Vas Noémi, egy. hallgató, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest, e-mail: vasnoemidiana@gmail.com — Dr. Zelliger Erzsébet, ny. egy. docens, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest, e-mail: zelliger.erszebet@btk.elte.hu

CONTENTS

ARTICLES

FARKAS, TAMÁS: The dimensional approach in Onomastics. General questions and the example of family-name research	9
N. FODOR, JÁNOS: The geography of historical personal names as a research area of Geolinguistics I. Name geographic methods in name studies.....	23
GULYÁS, LÁSZLÓ SZABOLCS: Relations of migration and industrial history and medieval urban development in Hungary in the light of historical anthroponymy I. Giving personal names and migration.....	43
M. HORVÁTH, VIKTÓRIA: Proper names as sources of prejudice.....	63
GASPARICS, GYULA: Monastic names in the Premonstratensian Order at Jászóvár in the century following the 1802 restitution of the Order.....	73
CSOMORTÁNI, MAGDOLNA: Hungarian minority settlement names in Romania in relation to language planning	81
BODÓ, CSANÁD: From <i>Magyarfalu</i> to <i>Csánglia</i> . Ideologies behind the use of Hungarian names indicating places in Moldavia.....	95
IMREH, RÉKA: The role of place names in an alternative ideological mindset I. The case of the Pilis Cult.....	105
SEBESTYÉN, ZSOLT – ÚR, LAJOS: Multiplicity and division of names identifying early settlements in historical Ung County, in the north-eastern part of the former Kingdom of Hungary.....	121
RESZEGI, KATALIN: The psycho- and neurolinguistics of proper names. Aspects and models of analysis on processing proper names.....	133
SZTRÁKOS, ESZTER: Giving titles to paintings by elementary school children	149
PÁJI, GRÉTA: Polysemous meaning structures in the novel <i>Édes Anna</i> by Dezső Kosztolányi	159

ONOMASTICS AND EVENTS

RESZEGI, KATALIN: Names and their Environment. Report on the 25 th International Congress of Onomastic Sciences	169
MÁRTON, MÁTYÁS: Hungarian results of the standardization of undersea feature names	175
CSOMORTÁNI, MAGDOLNA: Onomastic manuscripts at the Library of the Department of Hungarian and General Linguistics in Babeş-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania	185
HOFFMANN, ISTVÁN: The 2014 winner of Lajos Kiss Prize: Dr Mariann Sliz	199
FARKAS, TAMÁS: Research into the history of family names. The components, types and system of the Hungarian family-name stock. Summary of a habilitation dissertation	201
PhD theses on Onomastics defended in 2013: KOVÁCS, ÉVA: A Tihanyi összeírás mint helynévtörténeti forrás [The Tihany Land Survey as an onomastic source]; BÁBA, BARBARA: Vizsgálatok a földrajzi köznevek története köréből [Historical	

linguistic studies in the domain of geographical common names]; KÖTELES-SZŐKE, MELINDA: A garamszentbenedeki apátság 1075. évi alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálata (Szempontok interpolált okleveleink nyelvészeti vizsgálatához) [A Historical Linguistic Study of the 1075 Deed of Foundation of the Garamszentbenedek Abbey (Research considerations for the linguistic study of interpolated historical documents)]; PÁSZTOR, ÉVA: Hajdúnánás határneveinek névrendszertani vizsgálata [An onomastic study of the field names of Hajdúnánás]	205

BOOK REVIEWS

KRIZSAI, FRUZZINA: Megyeri-Pálffy, Zoltán: Név és jog. A névviselés jogi szabályozásának fejlődése Magyarországon [Name and law. Development of legal regulations on bearing names in Hungary]	219
FÜLÖP, LÁSZLÓ: Vörös, Ferenc: Mutatvány az 1720-as országos összeírás névföldrajzából [A specimen from the name geography of the 1720 national register]	221
N. FODOR, JÁNOS – F. LÁNCZ, ÉVA ANNA: Rita Heuser – Damaris Nübling – Mirjam Schmuck eds., Familiennamengeographie. Ergebnisse und Perspektiven europäischer Forschung [Geography of family names. Results and perspectives in European research]	224
SZILÁGYI-KÓSA, ANIKÓ: Dräger, Kathrin: Familiennamen aus dem Rufnamen Nikolaus in Deutschland [Family names originated in the personal name Nikolaus in Germany]	228
KOROMPAY, KLÁRA: Kenyhercz, Róbert: A szókezdő mássalhangzó-torlódások az ómagyar korban. A helynevek hangtörténeti forrásértéke [Word-initial consonant clusters in Old Hungarian. Place names as sources of the history of sound changes]	231
VÁCZI-TAKÁCS, EDIT: Pesti, János: Pécs utcanevei 1554–2004 [Street names in Pécs 1554–2004]	233
MIKESY, GÁBOR: Bartos-Elekes, Zsombor: Nyelvhasználat a térképeken (Erdély, 19. és 20. század) [Language use on maps (Transylvania, 19th and 20th centuries)]	238
SZENTGYÖRGYI, RUDOLF: Tóth, Valéria ed.: Onomastica Uralica 8. Patrociny Settlement Names in Europe	241
BÖLCSKEI, ANDREA – HOLPERT, ADRIENN: Woodman, Paul ed.: The Great Toponymic Divide. Reflections on the definition and usage of endonyms and exonyms	245
BUZGÓ, ANITA: Hakulinen, Kerkko – Paikkala, Sirkka: Pariisista Papukajannokkaan. Suomenkieliset ulkomaiden paikannimet ja niiden vieraskieliset vastineet [From Paris to Svay Rieng. Finnish and foreign-language equivalents of foreign place-names]	250
PÁJI, GRÉTA: Bauko, János – Benyovszky, Krisztián eds.: Tulajdonnevek a fordítás és a kétnyelvűség kontextusában [Proper names in the context of translation and bilingualism]	253
TÖRÖK, TAMÁS: Vörös, Ferenc ed.: A nyelvföldrajztól a névföldrajzig IV. A nyelvi kölcsönhatások és a személynevek [From geolinguistics to name geography IV. Language contacts and personal names]	255

DEMJÉN, IZABELLA: Bura, László: A többszólamúság ösvényein. Nyelvészeti tanulmányok [On the paths of polyphony. Linguistic studies].....	257
BALOGH, ERNA: On the volumes of two essay competitions relating to Onomastic (Balázs, Géza – Grétsy, László eds.: Régi magyar mesterségek – családneveink tükrében [Old Hungarian crafts – in the light of Hungarian family names]; Balázs, Géza – Grétsy, László eds.: Helyneveink érdekességei, tanulságai, népi magyarázatai [Fun facts, lessons, folk etymologies of Hungarian place names]).....	259
SZILÁGYI-KÓSA, ANIKÓ: Debus, Friedhelm: Namenkunde und Namengeschichte. Eine Einführung [Onomastics and the history of names: An introduction]	263
SZABÓ T., ANNAMÁRIA: Helleland, Botolv – Ore, Christian-Emil – Wikström, Solveig eds.: Names and Identities.....	266
HAINDRICH, HELGA ANNA – TRUNKI, PÉTER: On the volumes of the first two international onomastic conferences in Baia Mare (Romania) (Felecan, Oliviu ed.: Numele și numirea. Actele conferinței internaționale de onomastică I. Interferențe multietnice în antroponimie. [Name and Naming. Proceedings of the International Conference on Onomastics. Vol. I. Multiethnic contacts in Anthroponymy]; Felecan, Oliviu ed.: Name and Naming. Onomastics in Contemporary Public Spaces. Proceedings of the Second International Conference on Onomastics)	271
KISS, MAGDALÉNA: Felecan, Oliviu: Un excurs onomastic în spațiul public românesc actual [Onomastic excursion in today's Romanian public space].....	278
MÁR, ORSOLYA: Ioniță-Iancu, Ileana: Onomastică românească și unele aspecte didactice ale valorificării antroponimiei [Romanian Onomastics and approaching personal names from didactic aspects].....	280
FÁBIÁN, ZSUZSANNA: Schweickard, Wolfgang ed.: Deonomasticon Italicum. Dizionario storico dei derivati da nomi geografici e da nomi di persona 1–4. Con supplemento bibliografico [Deonomasticon Italicum. A historical dictionary of derivatives of geographical names and personal names 1–4. With supplement bibliography].....	282
Publications on Hungarian onomastics received in 2014.....	285

REVIEWS ON PERIODICALS

BÉNYEI, ÁGNES: Helynévtörténeti Tanulmányok 9. (2013).....	287
HANTÓ, RÉKA – KOCSÁR, LILLA: Onoma 45. (2010).....	290
BÖLCSKEI, ANDREA: Nomina 34. (2011)	293
BÖLCSKEI, ANDREA: Nomina 35. (2012)	295
FÁBIÁN, ZSUZSANNA: Rivista Italiana di Onomastica 19. (2013)	297
LENGYEL, BOGLÁRKA: Onomastica 57. (2013).....	300
PEŤOVSKÁ, FLÓRA: Acta Onomastica 54. (2013).....	301
SLÍZ, MARIANN: Вопросы Ономастики 14–15. (2013)	303
DEZSŐ, PÁL: Namn och bygd 101. (2013)	306
VAS, NOÉMI: Studia Anthroponymica Scandinavica 31. (2013).....	307
HAJDÚ, ANNA: Ortnamnssällskapets i Uppsala Årsskrift (2012).....	309
HAJDÚ, ANNA: Ortnamnssällskapets i Uppsala Årsskrift (2013).....	310

IN MEMORIAM

FARKAS, TAMÁS: In memoriam Mihály Hajdú (1933–2014). Farewell to the founding editor of the journal Névtani Értesítő	313
ZELLIGER, ERZSÉBET: Final farewell to Mihály Hajdú	321
KISS, JENŐ: Interview with Mihály Hajdú	325
BÁRTH M., JÁNOS: Complete bibliography of works of Mihály Hajdú	345
SEBESTYÉN, ZSOLT: In memoriam Lajos Mizser (1940–2014)	373
HEGEDŰS, ATTILA: In memoriam László Bura (1932–2014)	376

INFORMATION

To our authors	377
Contributors of this issue	381

CONTENTS	385

NÉVTANI ÉRTESÍTŐ

Peer-reviewed onomastic journal of the Society of Hungarian Linguistics
and the Institute of Hungarian Linguistics and Finno-Ugric Studies of
Eötvös Loránd University (ELTE), Budapest

Editor-in-chief: TAMÁS FARKAS (ELTE)

Editor: MARIANN SLÍZ (ELTE)

Editorial Board:

JÁNOS BAUKO (UKF), ANDREA BÖLCSKEI (KRE), ZSUZSANNA FÁBIÁN (ELTE),
KÁROLY GERSTNER (MTA), ATTILA HEGEDŰS (PPKE), ISTVÁN HOFFMANN (DE),
DEZSŐ JUHÁSZ (ELTE), KRISZTINA LACZKÓ (ELTE), VALÉRIA TÓTH (DE)

Address of the Editorial Office:

Institute of Hungarian Linguistics and Finno-Ugric Studies, ELTE BTK
H-1088 Budapest, Múzeum körút 4/A – Telephone: (+36-1) 411-6500/5353
Postal address: H-1364 Budapest, Pf. 107. Hungary – E-mail: nevert@btk.elte.hu

Repository: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/6615>

ISSN 0139-2190 (print) – ISSN 2064-7484 (online)

No. 36

Budapest, 2014

Supported by

MTA Könyv- és Folyóirat-kiadó
Bizottsága

ELTE BTK HÖK

